

శ్రీ రస్తు
టిప్పు సుల్తాన్

నవల

ఇది

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మేనేజరు ఆమీద
మదరాసు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీ తెనుగుపండితులు నగు
విద్యాశేఖర శ్రీ ఉమాకాస్తమ్ గారిచే
రచింపబడినది.

చెన్నపురి:

విల్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1953

All Rights Reserved.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'VAVILLA' PRESS,
MADRAS.

2nd Edition.—1953.

శ్రీ రస్తు.

గద్యవాఙ్మయప్రశంస

నవలారచన

“బ్రహ్మైవ రసః, రసోవై సః” — శ్రుతి
(బ్రహ్మయే రసము, రసమే బ్రహ్మ)

As the active world is inferior to the rational soul, so fiction gives to mankind what history denies and in some measure satisfieth the mind with shadows when it cannot enjoy the substance : — Bacon. (జ్ఞానవిశిష్టమైన యాత్మ చరప్రపంచమునకంటె నుత్కృష్టమైన పగుట మానుష్యమునకుం జరిత్రవలన గలుగనిసంస్కారము కల్పనచే నమకూరుచున్నది. బుద్ధికి వాస్తవమభవము లేనప్పుడు కొంతమట్టినకుం దదాభాసమునలైన గల్పన తృప్తిపఱచుచున్నది.) అని యొక యాంగ్లేయతత్వజ్ఞుడు పఱచించినట్లు కల్పనయొక్క ప్రాధాన్యము వాఙ్మయమునందు గణనీయముగ నున్నది. మనయాధివాఙ్మయమునందు గద్యములు గద్యపద్యాత్మకములుగ నున్నవి. కేవల పద్యాత్మకములును కేవల గద్యాత్మకములునుగూడగలవు. ఏదేశముయొక్క వాఙ్మయచారిత్రము నవలొకినినను బ్రథమముగ గద్యకావ్యము లుత్పన్నమైనట్లు కానివివదు. లిషి క్షి, లేఖన్యాదిసాధనము లలవడినతరువాత, విజ్ఞానము హెచ్చినకొలది, మనస్సు వ్యముల వ్రాయ నారంభించిరి. మొదట మొదట గవులుమాత్రము వ్రాసెను గౌరవము ప్ర నొసంగిరవారు కారు; పద్యమే తమవాక్కులకు

దివ్యాంబరం బని లేలచిరి. కాని కవితా ప్రవాహంబు సాగిసాగి యనేక విజృంభించిన కాలమునఁ గొందఱు వచనముననే తమకవితాపురినిఁ బ్రాపింపఁజేసిరి. వ్యము వ్రాయనతఁడా గద్యము వ్రాయనతఁడా కవి యని విచారించవలసియున్నది. కవితాక్షణము లేవి? ఎవ్వరి మనోదర్పణాబుసఁ బ్రకృతి ప్రతిబింబించియుండునో, ఎవ్వరు ప్రకృతికిఁగూడ నతీతులై యుండురో, యెవ్వరి లేఖని ధర్మోన్మాదమునందురు. దుర్మేలిఖండనమునందు నమోఘక క్తిమంతులై యుండునో, యెవ్వరిజ్ఞానేంద్రియములకు సామాన్య మానవుల కజ్ఞేయములగు తత్వరహస్యములు పీలామాత్రగోచరములై నెగడునో, యెవ్వరి యశ్రుకణాబులు సర్వప్రచునదుఃఖనిశ్శాన్వితకారణములతో, యెవ్వరి సంతోషపారవశ్యములు నిఖిలమానవపరమానందసంజనకములతో, యామానుష్యప్రతినిధులు కవు లని చెప్పినచో లక్షణ మనమగ్రముగనే యుండును. కవులను గుఱించి పెల్లయను పండితుఁ డిట్లు నుడివియున్నాఁడు:-

“A poet, as he is the author to others of the highest wisdom, pleasure, virtue and glory, so he ought personally to be the happiest, the wisest and the most illustrious of men.....The greatest poets have been men of the most spotless, virtue, of the most consummate prudence and if we would look into the interior of their lives, the most fortunate of men.”

(ఇతరుల కత్యుత్కృష్టమైన యానందమును, జ్ఞానమును, సీతినీ, గీర్తిని నొసఁగును గానఁ గవి స్వయముగ సామాన్యమునజాలంఁగకపోకల కుదురున గీర్తనీయుండును జ్ఞానసంపన్నుండు నైయుండును. ఉత్తమువుల గుఱించి నిష్కళంకమైన ప్రసరన గలది సఃపూర్ణమైన వివేకముగల మనుజులగు నుండిరి. వారిజీవితములను బరీక్షించినచో నందఱకంటె నెక్కువగలదు. యెండి రని తెలియఁగలదు.) మఱికొందఱు, కవులు మనుష్యులగునట కని మధ్యవర్తులని చెప్పియున్నారు. పాశ్చాత్యవిద్వాంసులే గుఱి

విశ్వా” యనియు “కవితాయద్యస్తీరాజ్యేన కి” మ్మనియు వచించిన మన
పూర్వపండితులుగూడఁ గవుల యసాధారణమహిమను గ్రహించియు
యఁబడిరి. మఱియుఁ గాఢ్యప్రకాశములలో ముద్దుటుడఁ

“నియతికృతనియమరహితాః స్థానైకమయీ మనస్యపరతంత్రాః
నచరసరుచిరా మాదభతీ భారతీ కవే స్థయతి”

(నియతిచేఁ జేయఁబడిన నియమము లేనిదియు నానందైకమయమైన
దియు ననస్యపరతంత్రమైనదియు నవరసమనోజ్ఞమైనదియు నగు నిర్మాణమును
సల్పు కవియొక్క చాతుర్ సర్వోత్కర్షముచే వర్తియును) అని గ్రంథముఖ
మున స్తుతియొనఁబరలునాఁడు. విశ్వగుణాచర్యమున

“అంశభ్యాంశహరయః కవయస్త్యయా నాభిక్షేప్యాః”

(మనస్సుయొక్క యజ్ఞనమును బీఁకటినిఁ బోఁగొట్ట నూర్పులగు కవులు
సేచే నధిక్షేపింపఁబడఁదగినవారి కారు.) అని విశ్వావసు కృతానువుల సంవాచ
ములలో మొకటాశ్వాసి కవుల విశ్వాతిశాయిత్వమును గొనియాడినాఁడు. ఆనంద
పర్ణ నాచార్యుఁడు భ్వశ్యాంశమునందుఁ దృతీయోద్యోతములలో

“శృంగారీచేత్ సవి హవ్యే జాతం రసమయంజగత్

సచేత్ కవి ర్వికరాగో నీరసం వ్యక్తమేవ తత్”

(కవి శృంగారీయాయెనేని గాఢ్యమునందు జగత్తుత రసమయమగును.
వీకరాగూడయినచో జగత్తుత నీరసముగ వ్యక్తమగును) అని కవుల శక్తిని
వర్ణించియున్నాఁడు. నుబంధుఁడు చానపద్యత్తయందు

“కరమరస్మశమఖిలం భువనతలం యత్ప్రసాదతః కవయః

వశ్యన్తి సూక్ష్మమతయః సా జయతి సరస్వతీదేవీ”

(ఎప్పుడై ప్రసాదమున సూక్ష్మమగులైన కవులు సమస్త భువనస్వరూప
మును జేరిపోని కేగువఁడువలెఁ జూచుచున్నారో యాసరస్వతీదేవి సర్వో
త్కర్షముచే వర్తియును.) అని కవులమాహాత్మ్యమును సూచించియున్నాఁడు.
ఉత్తరమూర్తిప్రముఖ వివేచినికమున బ్రహ్మ పార్థికిని స్థాపించినట్లు

“ఋషే, ప్రజుల్లోకి వాగాల్సి తద్బ్రాహ్మి రామచరితం
అవ్యాహతం జ్యోతిరాత్మం తే చక్షుః ప్రతిభాతి ఆప్యః కవిరసి”

(ఓఋషీ శబ్దప్రముఖుడై ప్రస్తావనవంతుడై తివి. కావున
రామచరిత్రము చెప్పుము.) ఋషిసంబంధియోగజ్ఞుడైన నీనేత్ర మప్రతిహత
ప్రకాశమై విలసిల్లును. అదిమకవి ఎగుచున్నావు.” అని భవభూతి పించి
కవులయొక్క జ్ఞాననేత్రమునకుఁ దెలియనివిషయ ముండ దను తనయభిప్రాయ
మును వెల్లెపుచెను. చూడుఁడు విష్ణుపురాణమునందు

“కావ్యాలాపాశ్చ యే కేచి ద్గీతకాన్యథలాని చ
శబ్దమూర్తిధరస్యేతే విష్ణో రుకా మహాత్మనః”

(కావ్యాలాపములు నఖిలగీతకములు శబ్దమూర్తిధరుడైన విష్ణువు
యొక్క అంశములు) అని కవివాక్యములు కీర్తింపబడినవి. వేయే! “నాన్యసిః
కురుతే కావ్యం” (ఋషికానివాడు, కావ్యమును జేయఁడు) అని నుహాశవు
లందఱు మహర్షులే యను నభిప్రాయమును మన పూర్వులు కరిగియున్నారు.
అగ్నేయపురాణమునం దీకవులనుగుఱించి యొకను జెప్పబడినట్లున్నది, కాని
విస్తరభీతిచే నావాక్యము లుదాహరింపక విడలుచున్నాఁడను. సుస్కృత
విద్వాంసులే గాక యాంధ్రపండితులుగూడఁ గవులస్థాపము కాశ్రుచ్చియే
యనుండిరి.

క. “కమనీయసమస్తకళా

గమములకును జననభూమి కావ్యము కావ్యా

గమవిదులు సర్వవిదు లని

సమయచతుష్టయమునందుఁ జదివిరి మొదలన్.”

అని కవిజనాశ్రయకారుఁడు కవుల యాత్మప్రకృతియును గొనియాడి
నాఁడు. “తథుకుటద్దంబు సత్కవులమనసు” (సరస్వతీదేవికిఁ గవులమనసు
తథుకుటదము) అని శ్రీనాథుఁడు కవుల యతిశయమును దెలియఁజేసెను.

“చ. మనమునఁ గొన్న నెవ్వగలు మాన్ని ఘటింతు రకాండసమ్మదం
 బనఘకథాముఖంబున హితాహిత బోధమొనర్తు రింపుగాఁ
 గనుఁగొనుకంటె నద్భుతముగా నెఱింగింతు రతీంద్రియార్థముల్
 ఘనమతు లెల్లవారికి నకారణబంధులుగారె సప్రవృత్తి.”

అని సంకుసాల నృసింహాకవి కవులను బ్రశంసించియున్నాఁడు. ఇంక
 నిట్టివాక్యము లనేకములు గలవు. కవులన నీదృశానన్యపామాన్యఘనగుణగణ
 విరాజమానులైన మహాపురుషులైయుండ నిక్కాలమునఁ బగటివేషములు
 వేసికొని కవిహంసల మని, కవిచక్రవర్తుల మని మిట్టిపడుచుఁ గవిశేఖరుల మని
 యుపొంగుచుఁ, గవిఘటాపంచాననుల మని, బాలసరస్వతుల మని, మాప
 సమానులులే రని మీసములు దువ్వుచు, రైలుబండికంటె వేగముగఁ గవిత్వము
 చెప్పదు మని, చేయియాపక కవితవ్రాయదు మని విజ్ఞప్తిగుచుఁ దమను దామే
 వేనోళ్లఁ బొగడుకొనుచు గర్వసంస్తంభులై జల్మములాడువారిచేష్టల నేమన
 వలయునో చదువరులే యూహించినఁగలరు. కాళిదాసునియంతటివాఁడు,

“మందకి కవియశకప్రాధి గమిష్యా మ్యపహస్యతాం”

(మూఁడుడనై కవియశస్సు నభిలషించుచున్న నే నపహస్యతను బొందు
 దను.)

అని వినయమును గనఁబఱచెను. కవిచక్రవర్తి కవిఘటాపంచాననేత్యా
 ద్యనేకదంభభీరుడములఁ దాల్చి యిప్పుడు గర్వోక్తులాడువా రీకాళిదాసుని
 కంటె ఘులూ ! ఘనులే యనుకొందము. ఘనత్వము హెచ్చినకొలది విన
 యాదినద్గుణము లతిశయింపవలెను గదా ! ఈకాలమునం దొకరినొకరు తిట్లు
 కొనుటయే కవిత్వమైనది. అతిథిలే యామ్నాయములైనవి. భారతామ్నాయ
 మతోఁ దుల్యములఁట ! మూర్ఖులు వానినే యాసక్తితోఁ బఠించుచున్నారు.
 అక్కటా ! జనులయజ్ఞానమును, గవితాదుర్దశయు, నింతకంటె హెచ్చు
 గలవ ? చివరకు “కవిము చెప్పినవాడు కవి, పండినిఁ జూపినవాడు బంటు”
 అనుసామెత నిజమైనది.

మన తెలుగుదేశమునకు దివ్యుడును వినయాదినుగుణాహితలైన సత్కవులు కొందఱు “ప్రభాతకాలమందు విచేయతారకలవలె” నరుదుగనైన గల రని మాత్రము తెలిసికొనుటకు సాతసిల్లుచున్నాను. ప్రకరణమునకుఁ దగినంతవఱకిచ్చట విచ్చిత్రము కవులనుగుఱించి వ్రాసితిని. ఈమహనీయులభావమే కవిత. శబ్దముచుట్టి కవిత యనుపదమున కర్థ మిదియే యైచప్పటికి నిొకను విస్తృతార్థమునందు గ్రహింపఁబడవలయును. కావ్యములందుమాత్రమే కవితయుండునని భావింపరాదు. క్రొవసిమిసీను చివురుఁజొంపములయందుఁ గవిత గలదు. వక్రగతిం బ్రవహించు సెలయేళ్ల నిర్మలజలశీకరములయందుఁ గవిత గలదు. సరోవరస్పటికోచకంబువై దాడవమాడు సాధ్యరాగంబునందుఁ గవితగలదు. వెన్నెలరాత్రులలో నాఁకునిపజ్జుజేరి యల్లనల్లన ముచ్చటలాడు తొయ్యలి జిరిపిటివలకులయందుఁ గవిత గలదు. అగ్నివెన్నంబోలెఁ బ్రియుని హృదయమును గరగించు యువతీ నేత్రాచలమునందుఁ గవితగలదు. పరిణామరమణీయంబులైన మధుమానవేశల మత్తిల్లి శ్రావ్యగానంబులు సల్పుకోయిల కంఠస్వరమునందుఁ గవిత గలదు. హరితవికాలశాద్వలతలంబులందు మయిమయిమేయు నావుల నాకర్షించుగోపకుని వేణునాచంబునందుఁ గవిత గలదు. వేయేల ? ఎయ్యది నిర్భరమైన యానందము నొడఁగూర్చునో, యెయ్యది మనస్సును జ్వలించఁజేయునో, యెయ్యది యంద్రియగోచరమైనవెంటనే యాటభూమి యందలి బాలురును, విహారప్రదేశమునందలి ప్రియూప్రియులును, మంచమునందలి వృద్ధులును సమీపమునకుఁ జేరి పారవశ్యము నొందుదురో, యెద్దానిచే మానవమనోవృత్తులు రసోచితంబుగ నవస్థావివేచనామంబుల బొరయునో, యెయ్యది కవిత యని చెప్పిన మన సిద్ధసాధ్యసిద్ధాంతము లన్నిటికిం జాలును. ఇంతవఱకుఁ గవితాతత్త్వము కొంచెము వివరించితిని. ఇంకఁ బ్రస్తుతాంశమునకు వచ్చి గద్యపద్యములయందలి కవితనుగూర్చి విచారింతుము.

కవియొక్క మనస్సునందు సముద్రమునందుఁ జిరుగములభంగి. భావములు జనించి యుబ్బొంగునప్పు డేవిధమునఁ బయల్పడునో ! పద్యరూపము

ననో! గద్యరూపముననో! అనివార్తములై, స్వేచ్ఛానిర్మలహృదయోద్ధతములైన
 యాచార్యము లేరూపమున నుండినను చానియందునన్యసామాన్యమైన యొక్క
 సమత, యొక్క యాకర్షణము, నొక్కనైలత్వము, నొక్కశక్తి, యొక్క
 లోకోత్తరత మనకు బొడవట్టుచుండును. కావున గద్యమునైనను బద్యమున
 నైనను గవిత యప్రతిహతముగఁ బ్రకాశించునని స్పష్టపడుచున్నది. కాని
 యన్ని గద్యములందు నన్నిపద్యంబులందుఁ గవిత యుండు నని మాత్రము
 నునము తలంపఁ బోలదు. అనఁగాఁ బద్యములు ప్రాసినచారదఱును, గద్య
 ములు ప్రాసినచా రుపఱును గవులని భ్రమపడఁగూడదు. గణితము, వైద్యము,
 జ్యోతిషము, వ్యాకరణము మొదలగు శాస్త్రములు మనవారు ఛందోబద్ధము
 లుగ రచించిరి. వీనియందును,

“అచ్చన బుచ్చనలందున

నచ్చన్నే మంచి మరుజూడది యెట్లనఁగా

నచ్చన్న బొచ్చు పీఠెను

బుచ్చన బొచ్చున పట్టి పుట పుట బీకెన్”

అనురీతిగ ప్రాయఃబడిన పద్యగ్రంథములయందును,

శ్లో. “నవచ్చందోచ్చల నచ్చకచ్చకుహరచ్చా తేతరాంబుచ్చటా

మూర్ఖన్తోహమహర్షి హర్ష విహిత స్నానాహ్నికాహ్నియః పః

భిద్యాదుద్యదుదారపద్ధర దరీ వీర్ధాపరివ్రతుమ

ప్రహోద్రేకమహోర్ధ్వమేదురమదా మందాకినీ మందతాం.”

(నవచ్చయమగునట్లుగాఁ బైకి లేచుచున్న, నిర్మలతీరనిమ్మప్రదేశములం
 పచ్చిన్నమైన, నీటిసమూహమువలనఁ బోవుచున్న మోహముగల మహర్షులచేత
 సుతోషముతో విహితములైన స్నానాహ్నికములు గలదియు, సెగురునట్టి
 యద్భుతములైన కప్పలు గల పటకందరములయందు విజృంభించునట్టి గొప్ప
 యలలచే సాంద్రమైన మదము గలదియునైన మందాకినీ మామాంద్యమును
 శీఘ్రముగఁ బోఁగొట్టుఁగాక.)

యనుభవించి బదాలోపముమాత్రమే కల స్థోకములందును, “అది బుడి. దాని నెద్దు లాగును. దానికి రెండుగాళ్లు కలవు,”

ఆరువిధమున రచింపఁబడిన వచనపు స్తకములందును

“మండమందారబృందారకదంతావళమందాకినీచంపనముక్తాహార నీహార చంద్రకోటిర పాటిరశారదాశారదాంభోజకాశనీకాశయశః ప్రకాశా”

అను చందమున నుండు భావవార్తాద్యము గల గీర్ణగద్యములందును గవిత లేదనుట నిర్వివాదాశయము. కావునఁ బై నుచుంపఁబడినవానివంటి గద్య వద్యములను రచించుటవలనఁ దద్రచయితలు కవి శబ్దవాఙ్ముఖులు కానేర రని విశదమగుచున్నది. మన యాంధ్రవాఙ్మయమును బీరికొనించి పూర్వములలో నేమి, యాధునికులలో నేమి, నిజముగఁ గవులని పిలువఁబడఁదగిన వారెదఱు కలరని విచారింప, నుఖ్య కడుంగడు స్వల్పముగా నున్న పని వ్రాయుటకు మాత్రము సాహసించుచున్నాను. నందర్భాసుసారముగ వచ్చిన యీచర్చ నింతటితో వదలేదను.

వద్యమునందేకాక గద్యమునందుఁగూడఁ గవిత యప్రతిహతముగఁ బ్రకాశించుచుండు నని యిదివఱకుఁ జెప్పియుంటిమి. కావుననే కాళిదాసు నితోఁ గలహము సుభవించినప్పుడు

“కవిర్దండి కవిర్దండి కవిర్దండి నసుశయః”

అని సరస్వతీదేవిచేఁ బోగొనఁబడినట్లు ప్రసిద్ధికాంచిన పాడియు,

“బాణోచ్ఛిప్తం జగత్ప్రయం”

అని కీర్తిపడసిన బాణుడును, భౌతికతైలినే వన్నెఁగొనిన సుబంధుఁ డును, గద్యకావ్యరచనవలననే సంస్కృతవాఙ్మయమున నుత్తమకవులుగ నెన్నఁ బడుచున్నారు. కాని మనయాంధ్రవాఙ్మయమునందు గద్యకావ్యరచనచేఁ గవులని పేరువడసినవారులేరు. ఆధునికులలో నయితము కేదల గద్యరచనకుఁ గవియశస్సు నాణ్ణించినవారు కానరాదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున కాదశ వచ్చి యుండలేదని భావింపవలసియున్నదికాని చక్కని గద్యకావ్యములు వ్రాసినవారు కారని పూర్వుల నిందించుట వివేకముగాదు.

ఆంధ్ర కవులు గద్యకావ్యములను విరివిగ విరచింపకపోయినను గద్యము నను లక్షణము మాత్రము చెప్పికొనియే యున్నారు.

క. హృద్యానవద్యకావ్యము

గద్యము వద్య మని చెప్పఁగా ద్వివిధమగుకొ

గద్యం బపారవదనిక

రద్యోతితనవరసార్థచనల నెగడున్.

ఆని కవిజనాశ్రయమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. మనఁగా లక్షణమును నుస్కృతలాక్షణికుల ననుసరించి చెప్పిరి గాని, చారి లక్ష్యముల ననుసరించి కాపంబరివంటి గ్రంథములను రచించినవారుకారు. వద్యము చెప్పనిది క్షవీకాఁడను మూఢాభిప్రాయము మదిమఱ్ఱిచెట్టయొక్క వేఱు భూమియందుంబలె, నిప్పటి మనవారిలో ననేకులమనస్సులందు పృథముగా నాటికొనియున్నది. పూర్వలలోఁ గొందఱు దాక్షిణాత్యులు వచనగ్రంథములు వ్రాసిరట. వానిని నేను జూచితిని. పరిశీలించ నవి కథాంశములు సులభముగ బోధపడుటకై వ్రాయఁబడిన గద్యగ్రంథములుగా నున్నవి. లక్షణములు కాకపోయినను మన కామరాజుకళ్లు, కాశీరామేశ్వరమణిలేలు, పట్నప్రవర్తలకళ్లు, చమత్కార విడికళ్లు, ఆక్కచెల్లెండ్రకళ్లు, పలుకనివద్దావతికళ్లు, శుకపంచవింశతికళ్లు, పరమానందయ్యశిష్యులకళ్లు, కైఫియ్యతులు, దండకవీలేలు మొదలగునవి సూడఁగలవు. మఱియు గొడుగులపదనము, భారతనావిక్రియను నవి కలవు.

భాషాచరిత్రముల పుటలను దిరుగ వేసితిమేని నే భాషయందైనను గథాఖ్యానముతోడనే గద్యరచన ప్రారంభమైనట్లు లేటవడఁగలదు. 19 వ శతాబ్దమువఱకు మనగద్యవాఙ్మయ మీ ప్రాథమికావస్థయందే యుండెను. పాశ్చాత్యదేశములం దీకథాఖ్యానరూపమైన గద్యరచన నుండియే యాత్మమ కవితాధిస్థానమై, మానవజీవితప్రతిబింబమై, ప్రాథమిక ప్రవృత్తియందొక యనల్పశక్తియై పరిణమించిన గద్యరచన యుద్భవించెను. దీనికి నావేల్ రచన యనిపేరు. “నావేల్” అనుదానికి ఫ్రెంచిలాటిను భాషలలో మూలపదములు.

గలవు. వానికి “నూతనముగఁ జెప్పబడినది, క్రొత్తని” అనియర్థము. “నావెల్” అనుపద మిప్పుడింగ్లీషులో విశేషణముగను విశేష్యముగను వాడబడుచున్నది. విశేషణమైనప్పుడు “క్రొత్త, విచిత్రమైన” అనియు, విశేష్యమైనప్పుడు “విచిత్రములు మనోహరములు నైన కల్పనలుగల్గి మచవ్యజీవితమునకు యథార్థప్రతిబింబము నిచ్చుకల్పిత పచనకావ్యము” అనియు సర్థములకు గల్గి యుండును. కొంచెమించుమించుగ నిట్టి రచనలకు మన పూర్వలేదైనఁ బేరిడి రేమో చూడము.

పాశాదులు గద్యకావ్యములకు రచించిరని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. అపాంక్ష సంఘాతమని, భండోలవవిపర్జితమని, లాక్షణికులు గద్యమునకు లక్షణము చెప్పియున్నారు; ముక్తము, పృత్తగంధి, ఉత్కలికాప్రాయము, చూర్ణకమునని గద్యమునకు నాలుగు విధములుగ విభజించియున్నారు. విశ్వనాథకవి సాహిత్యదర్పణమునందు పవ్యపరిచ్ఛేదములో

“పృత్తగంధోద్భుతం గద్యం ముక్తం పృత్తగంధిచ
భేదేష్కలికాప్రాయం చూర్ణకంచ చతుర్విధమ్
అద్యం సమాసరహితం పృత్తభాగయంతఃపరం
అన్యగ్రీష్ట సమాసాఢ్యం తుర్యం చాల్పనమాసకమ్”

అని గద్యకావ్యముల విషయమై చెప్పెను.

“గురుర్వచసి, పృథురురసి”

అను భంగి సమాసరహితమైన గద్యము ముక్తకము.

“సమరకంధూలనిబిడభుజపండకుండలీకృతతోపండ

శింజినీటంకారోజ్జాగరితవైరివిగర”

అనువిధమున మధ్యమధ్యమున పృత్తభాగముతోఁ గూడబోని గద్యము పృత్తగంధి. ఇందులో “కుండలీకృతతోపండ” యనునది పృత్తభాగము.

“గుణరత్న సాగర, జగదేకసాగర, కామినీమయ, జనరంజన”

అనువిధమున నల్పసమాసయుక్తమైన గద్యము చూర్ణకము.

* “అనిస నినుమర జీనిద సరవిసరి విచిత్ర సమరపరిగత పవరపరము”

అనుకరణి దీర్ఘ సమాసాత్మకమైన గద్య ముత్కలకా ప్రాయము. ఇది గద్యరచనా భేదములు.

సరసమైన మనోహరమైన గద్యకావ్యమునకు మనవారు కళ్ళ యని పేరిడిరి. లాక్షణిక మతానుసారముగ నీకళ్ళయం దచ్చటచ్చట + పత్రాపవత్ర కార్యావృత్తము లుండును. అనియందుఁ బద్యములచే భగవత్పాదానుభవము నల్పబడును. వినియందు సరసమైన వస్తువర్ణన పద్యములచేతనే చేయబడును. బొంబాయి నిర్ణయసాగరము ద్రాయంత్రములో నచ్చొత్తిపడబడిన సాహిత్య చర్చణమునందు

“కథాయాం సరసం వస్తు గత్యైరేవ వినిర్నితం,

కవచిదస్త్ర భవేదార్యా కవచిదవస్త్రాపవత్రకే.”

అను స్తోకమున “గత్యైరేవ” యనుట యచ్చుపారంబాటని యూహింప వలయును. “పత్యైరేవ” యని సవరించుకొనునది. కళ్ళవలె నేయుండి కవిమతానుభవము నన్యకప్రలయొక్క వృత్తమును గణి యచ్చటచ్చటఁ బద్యములు కలది యాఖ్యానిక. కథాఖ్యానికల యంతర్భవము లాఖ్యానాదులు.

కాదంబర్యాదులు కళ్ళలు. హస్త చరిత్రాదు లాఖ్యానికలు. పంచ తంత్రాదు లాఖ్యానములు. కళ్ళను గుఱించి బాణుడు కాదంబరియందు

శ్లో. స్ఫురత్కలాలాప విలాసకోమలా కరోతిరాగం హృది కాతుకాధికమ్,
రసేన శయ్యాం స్వయమభ్యుపాగతా కథా జనసౌఖి నవా పధారివ.

(చంచలస్థ ధుర శబ్దరచనయొక్క విలాసముచే గోమలమైన యభినవ కళ శయ్యను (పదగుంఢము) స్వయముగఁ బొంది రసముచే బ్రేమచేత శయ్యను (పాన్పు) స్వయముగఁ బొంది ప్రసన్నవంద్రవచన వ్యాపార

* అనిశ విస్మయరనిశిత శరవిసర విచిత్ర సమరపరిగత ప్రవరపరము”

+ వీనికి లక్షణము వృత్తరత్నాకరమునందు ద్వితీయాశ్వాసమునఁ జూచుకొనునది.

సుందరమైన యభినవపద్మవువలె, సహృదయ జనుని యాహుకరణమునందుఁ
కొఱకపూర్ణమైన రాగమున గలంగఁజేయును.)

అనియెను,

ప్రొ. హరుతి. కం నోజ్వలదీపతోవమై ధ్వజైః పదార్థై రుపసాదితాః కథాః,

నిరంతరశ్లేషఘనా స్సుజాతయో మహాస్రజ శృంపకతుట్టలై గివ.

(ఈపమానోపమేయములయొక్క యర్థసామ్యరూపమో శబ్దసామ్య
రూపమోయైన శ్లేషచేత బహుతరమైనవియు సుజాతులును (ఛందోవిశేష
ములు) గలవియు, దీపతోపమాలంకార నూతన పదార్థములచే నుపపాదించు
బడినవియునగు 'కథ' లెడతెగనికూర్పుచేత నిబిడములైనవియు, మంచిజాతి
పుష్పములు గలవియులై చూజ్వలదీపకతుల్యములైన సువేగమొగ్గలచే
జేయఁబడిన గొప్పఘోరములవలె, నేమనుజుని సంతోష పెట్టవు? అనఁగా నెవ్వ
రికి మనోహరములు కావు?)

అనియు వచించియున్నాఁడు. కావునఁ బాశ్చాత్యుల నావెలన కించు
మించుగ నరియైనది కగ్ర యనియే చెప్పవలసి యుండును. ఇక్కారణమునఁ
గాదంబర్యాదులు నపలలే యని తలంపఁ గూడదు.

“శేషాహరివధరణీభార ధరణక్షమః

సలినిధిరివ మహానత్వః

జరాసంధ ఇవ ఘటితసాధివిగ్రహః

త్యగ్బింబక ఇవ ప్రసాధితదుర్గః

యుధిష్ఠిరఇవ ధర్మప్రభవః.....

బృహస్పతిరివ సునాసీరస్య

కవిరివ వృషపర్వణః

పసిష్ఠవఇవ దశరథస్య

విశ్వామిత్రఇవ రామస్య

ఘోమ్యజ్జవా జాతశత్రోః

దమనకజ్జవ సలస్య.....

అస్తి, నకలత్రిభుజనలలామభూతా, ప్రసవభూమిరివ.....

.....

సురభిమానమారుతేనైవ సతతపక్షిణేన

హిమగిరికాననేనైవాంశస్సరళేన

లక్ష్మణేనైవ రామారాధననిపుణేన

శత్రుఘ్నేనైవా విష్ణుత భరతపరిచయేన

దివసేనైవ మిత్రానువర్తినా

భౌద్ధేనైవ సర్వాస్తివాదకూరేణ

సాంఖ్యగమేనైవ ప్రభానుపురుషోపేతేన

జీసధర్మేనైవ జీవాకంపినా విలాసజనేనాధిష్ఠితా

సతైలేవ ప్రసాదైః

సశాఖానగైరైవ మహాభవవైః

నకల్పవృక్షైవ నత్పురుషైః

దర్శితవిశ్వరూపైవ చిత్రభిత్తిభిః

సంధ్యైవ పద్మరాగానురాగిణీ

అమరాధిపమూర్తిరివ మఖశతానలధూమపూతా

పశుపతిలాస్యకీడైవ సుధాధవళాట్టహాసా

వృద్ధైవ జాతరూపక్షయా

గరుడమూర్తి రిహమ్యత స్థితిరమణీయా

ప్రభాతవేళైవ ప్రబుధసర్వలోకా

.....
 .....
 ఉజ్జయిని నామనగరీ”

ఈవాక్యములు కాదంబరిలాగనివి. వీనిలాగని “అస్తి”కిం బైరున్న “ఇవ” ల నటుంచుదము. “అస్తి” పుస్తకము చివరవఱకు నుజ్జయినీపట్టణవర్తన చేయఁబడినది. ఈవర్తనలాగని “ఇవ” లను జడువరులు గ్రహించియుండుదురు. ఇవిధమున సందర్భములేని యపమలయొక్కయు శబ్దశ్రేణులయొక్కయుఁ జాబితాలు గొండవీటిచేత్రాదులచేత దీర్ఘములైయుండ నేమీమో యల్లిక కళలచే నొప్పారుకాదంబర్యాసులు చుకలుతీరిన పాశ్చాత్యుల నవలలఁపఁజేసి వచించుటకు వీలులేదు గాని, దానిని బోలుటకుఁ బ్రయత్నించునవి లేక వానికి సమీపములైనవి యనిచెప్పికోసవచ్చును. ఇంతమాత్రముచేఁ గాంచు ర్యాదుల నిరసిచితి ననుచోషము నామియ నారోపింపవలయునుగాక. యని చదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను. సత్యముచాక్రవర్తక తప్పదుగదా! కాదని ర్యాదులు కథలని నుడివియుంటిమి.

. సాధారణముగా మనజేశమునం దిప్పడు కథాశబ్ద నున్నిటికీ పాడఁ బడుచున్నది. “చమత్కార విడిక్కలు, ఇందువదన, సుందరాంగకళ, బాల నాగవృక్ష, నిజలింగ చిక్కుయ్యక, బొబ్బిలిక, హిందూచేశ కథాసంగ్రహము” అని సర్వసామాన్యముగ వ్యవహరింపఁబడుచుండుట నవలఁజువిసిరింబ. కావున బూర్వలాక్షణికులచేఁ గర్తవ్య జెప్పఁబడిన అపఘాలు విస్తృతములై యవిచారికముగఁ గథాశబ్దము పట్టకల పక్షముండి చేర్చియువఱకు నుపయోగింపఁబడుచున్నది. గాయకు లీకథను హరికథ జగము కళలాగని సంతృప్తిసాహిత్యతంత్రముతోఁ జేర్చికొనిరి. వీనినన్నిటి విచారముఁ గథాశబ్దమున కిప్పడు మనోహరమైన గద్యకావ్య మమనర్థము వ్యవహారములలో రూఢముగా లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున మనప్రస్తుత లోకోత్తర సరసగద్యకావ్యము లకుఁ గథాశబ్దము పనికిరాదని నిశ్చయింపవచ్చును. తగినపదము చుటియొకటి

లేదు. కనుక మన చే నిదివఱకు తుకయోగింపబడకుండుననియు “నావెల్” అను పదముయొక్క వికృతియొక్కయు నగు “నవల” యనుపదమును వాడుటయే సమంజసముగ నున్నది. నవలయను దేశ్యశబ్దము మనకిదివఱకే గలదు. దానికి బడలించి యర్థము. “వ్యమును దస్వితోబోల్చుట మనవారికలవాటు కావున, బూర్వులయభిప్రాయసారముగ “నవల” యనుపదము తగినదిగ నే యున్నట్లు చదువరులు గ్రహించుటలగు.

ఈ నవలారచన ప్రభువుమహారాజులచేతముఖ్యము జనించి Bocaccio అనుకవియొక్క లేఖనిచే వర్ణితము. 16-వ శతాబ్దమున నిర్వాంధులలో Bocaccio, Bandello, Cinthio మొదలగు నిటాలియను కవుల నవలల నాంక్షీకరింపఁ బ్రారంభించిరి. అదివఱకాంగ్లేయులు నవలల నెఱుంగరు. ఇర్వాంధులలో నాకాలమున నవలారూపమైన గద్యరచనకు బద్ధ్యరచనకు నొక పేరుమైన పోరాటము సంభవించినది చెప్పవచ్చును. మొదట మొదట బండితబృందముచే నవలలు గౌరవింపఁబడలేదు. 1579-వ సం॥మున లిలీ Lilly యను నకట, Euphues కను నవలలు ప్రకటించినప్పుడు నవలలను వృణీకరించిన బండితవృత్తులందు దానినిజూచి తలఁపఁచిరి. పిమ్మట Swift, Defoe అనుకవులు ప్రబలనతరువాత నవలారచన పద్ధ్యరచనపై విజయము నొందినదని చెప్పదగిన స్థితికివచ్చెను. ఇవిధమున నీరచన దినదినాభివృద్ధిచెంది చారిత్రకనవలారచనావితామహాండుగ క్లాసుసియ్యుడైన స్కాటుచే మహా న్నతపశకుఁ డేబడెను. సెయింట్సుబరి యనునతఁడు ఈ యాంగ్లభాషాచరిత్ర మున నీస్కాటుకవిని గుఱించి యిట్లు పండితయున్నాఁడు.

“General comment on Scott's novel works can only be presented here in a rigidly limited summary. He created the historical novel after some years of unsuccessful attempt. He first showed how national character, national dialect and national characteristics generally could be made not as drama had already made them implements.

in a burlesque and interlude but a "main colour," and a substantive element in the interest of fiction. He added to the gallery of imaginary personages more and greater figures than had been added by any one except Shakspeare. He did what even Shakspeare had been prevented by his medium of communication from doing with equal fulness. He provided a companion gallery of landscape and interior such as had never been before known. And partly by example and partly by indication and as harbinger, he showed the possibility of kinds of novel quite different from those which he most commonly practised himself. He found the class still half-despised, and very scantily explored, popular but with a sort of underground and illicit popularity. He left it the equal of any literary department in repute, possibility, and he infused into it as Fielding had done before him a tradition of moral and intellectual health, of manliness, of truth, honour, freedom and courtesy which has distinguished the best days of the English novel as it distinguishes those of hardly any other kind.

(స్టాటుకవియొక్క నవలలుగుఱించి న్రాయువిమర్శన మిచ్చుట నతి స్వల్పముగ నుండును. ఆ నేకసంవత్సరములు జరిపిన సవిఘ్నప్రారంభముల పరువాత నితఁడు చారిత్రకనవల సృజించెను. జాతీయశీలము, జాతీయసంభాషణ, జాతీయధర్మములు, సాధారణముగ నెట్లు నిర్దిష్టపఁబడఁగలవో యతఁడు ప్రదర్శించెను. ఇవి నాలుకప్రవేశక ప్రహసనములందు సాధనములవలెఁగాక కల్పనాప్రాశస్త్యమునకుఁ బ్రధానాంగముగ నుండునట్లతఁడొనరించెను. షేక్స్పియరు తప్ప నితనివలె గల్పితపాత్రకదంబునకు లాఁకోత్తర గుణవత్పురుషులను కీర్చినకవి మఱియొక్కఁడులేఁడు. ఒకవిషయమున షేక్స్పియరుకంటె

స్కాటుకవియే యెక్కువ కృతకృత్యుడని చెప్పవలసియున్నది. ఏమందు రేని వక్తవ్యమంత షేక్స్పియరు పాత్రముల ముఖమువలననే చెప్పవలసియుండెను. స్కాటునకా నిర్బంధములేదు. కావున స్వకీయభావములను స్కాటు సంపూర్ణముగ వ్యక్తీకరించెను. ఇతడు భవ్యగుణపాత్రములకుఁ దోడు పర్వతములు, పచ్చికబయళ్లు, ఐనములు మొదలగువానివర్గ న లభిమనోహరముగఁ గావించెను. శాశ్వతీయం దితని కెవ్వరు నీడులేరు. గతాచారముగఁ దాను బ్రవ్రుమున రచించ గడంగిన నవలలకంటె భిన్నములై యుత్కృష్టములైనవానిని రచించుట కవకాశము కలదని లోకమునకుఁ దెలియఁపినవాఁ డీ నుఁడు భావుడు. అతడు తలయెత్తునప్పటికి నవలల పండితాచరణమును బూర్తిగఁ గలిగియుండినవికావు. నవలారచన సుండు నవకాశము లన్ని కరుగొనఁబడలేదు. గుణగుణవిమర్శనము చేయలేని పానురులకుమాత్ర మవి వినోదకరములుగ నుండెను. ఇట్టి హింసితీయం దుండిన నవలల సేతఁడు చేశాని ఖ్యాతియందును లాభసాధ్యతలయందును వాఙ్మయముయొక్క యెయితరశాఖకును దీనిపోకుండఁ జేసెను. ఫీల్డింగుమార్గము నుసరించి సీతి-శార్మ-సత్య-స్వేచ్ఛావిజ్ఞానసంపత్తా సంప్రదాయముల నికడు నవలలయందుఁ బ్రవేశపెట్టెను. ఉచ్చదశయందుండిన కాలమున నింగ్లీషు నవలల కివి ప్రధానలక్షణములుగ నుండెను. వాఙ్మయముయొక్క యేశాఖయు నేదశయందు నిట్లు లక్షితము కాలేదు.)

ఇవిధమున స్కాటుకవితే నవలారచన యత్సున్నతదశకుఁ దేలుచెను. ఇతడు నూతనమార్గము చూపినవరుడతఁడైనదొరసాని (Miss Austen) ఎడ్జివర్త్ దొరసాని (Miss Edgeworth) ఫెర్రియరు దొరసాని (Miss Ferrier) గాల్ట్ (Galt) ఐన్స్వర్త్ (Ainsworth) జేమ్స్ (James) లార్డు బేకన్స్ ఫీల్డ్ (Lord Beaconsfield) మొదలగువారును డిక్సన్స్ (Dickens) థాకరే (Thackeray) చార్లొట్టి బ్రాంటి (Charlotte Bronti) అంథోనీ ట్రూలోప్ (Anthony Trolope) జార్జి

ఇల్లియట్టు (George Elliot) మెడోసుటైలరు (Meadows Tailor) మొదలగువారును హృద్యములైన నవలల వ్రాసిరి.

ఇట్లుగి గణనీయమైన కవితాప్రభాభాసమానమైన యాంగ్లేయ నవలావాఙ్మయమునుజూచి కేవల మన యాంధ్రులు నవలారచనను బ్రారంభించి, ప్రప్రథమమున ప్రాయఃబడిన తెలుగు నవలలు కథాప్రణాళికయందేమి వర్ణనాంశములయందేమి స్వాభావికములై మనోజ్ఞములుగనే యున్నవికాని నవలారచన యింకను వృద్ధిచెందువలసియున్నదని చెప్పినచో బ్రామికములైన యానవలలకేమియు లోపముకాదని చదువరులు మనమును దుంచినవదగును. తరువాత ననేకులు నవలల వ్రాయమొదలిడిరి. పూర్వమింగ్లాండు దేశమునందు పలెనే మనదేశమందు నెప్పుడు నవలలకు బండితగౌరవమూతగల గానందూ తెలుగన్నను తెలుగుపుస్తకములన్నను తెలుగుగ్రంథకర్తలన్నను పృథగ్ము కంటే దేలికగఁజూచు కేవలసాంస్కృతికపండితులను గేవలార్థాహవాదితలును మనతెనుగు నవలలను నిరసించుట యబ్బురముకాదుగదా? మాతృభాషా నభిజ్ఞులైన యామూర్ఖులయజ్ఞానమునకు జాలినొంది వీరిని తీవ్రమితమను కొనుడు. తెలుగుకవితలు పఠించుచున్నామని గర్వపడుచు నుభయభాషా ప్రవీణుల మని యుట్టుకలూగు ఘనులుకూడగొందఱు నవలలన్న నిరసరణమే కనఁబడుచుచున్నారే! గీనికి మనము కారణమారయవలసియున్నది. పద్యమువ్రాయనివాడు కవికాఁడను దురభిప్రాయమొకటి మనలో జాలము దికి గలవని యిదివఱకే చెప్పితిని. దీనికిఁదోడు నవలాప్రాధాన్యమిదియని యెఱుఁగకపోవుట మైనిరాజరణమునకుఁ గారణమై యుండును.

ప్రాచీననవలకారులుగాక తరువాత ననేకులు వ్రాయమొదలిడిరి నుడివియంటిని. ఈనవల లేలనో గణనీయవాఙ్మయములొక జేరవచ్చువి. వీరిలోఁ దెక్కు లింగ్లేషు నవలలవలె బ్రకృతికి యథార్థప్రతిబింబములుగా నుండక పాత్రాన్వయశౌర్య వైర్భవ్యతలు నలొక కథాగములు కలిగియున్నవి కొందఱును మాకు నశ్చమే యనక తప్పదు. ఇంగ్లేషు కవులచే పదకలుదిగ్భవం

బడి పద్ధతి నవలాలతయొక్క లక్షణముల నాధుని సంపూర్ణముగ నెఱిగి యుండమియే దీనికి గారణమైయుండనోవు. ప్రఖ్యాతిపొందిన యే యాండ్లగేయ కవియొక్క నవలయైనను దెనిగింపఁబడి ప్రసిద్ధముగఁ బ్రచారముగ నున్నట్లు కాన్పింపదు. బంగాళీనవలల యాంధ్రీకరణము లధికముగ బయలు వెడలుచున్నవి గాని బంగాళీలకు మనకు మార్గదర్శకులైన యాండ్లగేయకవు లెట్లు నవలల రచించిరో, మనోవికారులయ మనవ జీవితమును ప్రకృతి సౌందర్యము నెప్పుగవిష్టించిరో, కవిత, నెవ్వధమున వ్యక్తీకరించిరో, యాంధ్రులు తెలిసికొంటు యవనరంబని మనకు దోషక మానదు. 'కావుననే సుప్రసిద్ధులగు నాండ్లగేయ నవలకారులలో, నొకడైన మెడోసుటైలరు యొక్క నవలలు నానీరసనాకృత్యములతో నాంధ్రీకరించితిని. దానినే ముందునఁచు పుటల యందుఁ జదువరులు గనుగొనఁగలరు. ఈయాంధ్రీకరణముచేతనే తెలుగు నవలల కొంత దీక్షిం దనుకొనునంత మూఢవిశ్వాసము కలవాడను గానుగాని, యాండ్లగేయకవుల మార్గము తెలియనివారికి నిండు వికటిలోనున్న మానిసికి సన్నని కిరణినినానె దీపముదలెనైన నుండఁగలదేమో యు తలుపు మాత్రము కలెగియున్నందుకు విమర్శకులు మన్నింతురు గాక. సన్నని దీప మని న్యూనోపమ నాయాంధ్రీకరణమునందు లోపములుండఁగలవేమో యని చెప్పితినిగాని యాండ్లగేయకవుల రీతినిఁ జెలుపుటకు మెడోసుటైలరుయొక్క రచన చాల పని కాదు. ఈనవల పేరు.

టి ప్పు సు ల్తాక్

ఇయ్యది ప్రాతిపదికము. ఈనవల ఇంగ్లీషుభాషయందు రచించిన కవి టెయిలరు. ఆండ్లగేయకవియొక్క చరిత్రము సౌందర్య కప్రస్తుతముగాఁ దోచిన నను ముఖనియొక్క చరిత్రము తత్కృతకార్యముల కాదర్శప్రాయము కావున మన యిప్పటి నవలకు నతని చరిత్రమునకు సొంతమట్టునకు సంబంధముకలదో తెలిసికొనుటకైనఁ దత్వజిజ్ఞాసువులకుఁ గుతూహల ముండక మాన దని యెఱింగి యాతనిని గుఱించి క్షుద్ధముగ వివరించుచున్నాఁడ. ఇతఁ డింగ్లాండుదేశమున

లిపర్వాలను పట్టణమునందు 1808 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరునెల 25 వ తారీఖున జన్మించెను. ఇతని సంతోషమైన నామము ఫిలిప్ప మెడోసు బైలరు. 15 సంవత్సరముల వయస్సున నొక బొంబాయి వర్తకునియొద్ద గుమాస్తాగా నుండుటకై యింగ్లాండునుండి యీతఁడు హిందూదేశమునకుఁ బంపబడెను. 1824 వ సంవత్సరమున నితఁడు నైజాము ప్రభుత్వముక్రింద నుద్యోగము నుపాదించెను. నైజాముక్రిందనే పెక్కు సంవత్సరములండి గొప్పగొప్ప తదవులనంది కార్యములను సామర్థ్యముతో నిర్వహించెను. ఈ సమయముననే యీతఁడు దక్షిణ హిందూదేశముదలఁ యాచారవ్యవహారములను భాషా సంప్రదాయములను జక్కఁగ గ్రహించెను. ఇంతకాలంకేవలముగ హిందువుల సాంఘిక విషయములను గ్రహించి విదేశీయ గ్రంథకర్త మఱియొక్కఁడు లేడని నుడువ వచ్చును. హిందువులసాంఘిక రహస్యములన్ని యీతఁడు గ్రహించెనో లేదో యనువిచారము మన కవసరములేదు. గ్రహించినంతమట్టునకుఁ జక్కఁగ గ్రహించెననిమాత్రము తెలిసికొనవలసియున్నది. ఇతనికి ధర్మశాస్త్రమునందుఁ బ్రవేశముకలదు. మఱియు నితఁడు శిల్పశాస్త్రమునందు ధురీణుఁడు; చిత్రలేఖనమునందు నిపుణుఁడు; సారస్వతమునం దనలృపుఁడు. సెలవుపుచ్చుకొని 1840-వ సంవత్సరమున నింగ్లాండునకుఁ బోయినప్పుడు శన మొదటి నవల యైన “Confessions of a Thug” “ధగ్గయొక్క యొప్పుచిలు” అను దానిని ప్రకటించెను. పంటనె మనస్త్రుత నవలయైన టిప్పుసుల్తానును ప్రకటించెను. పిమ్మట రచించిన తార 1863-వ సంవత్సరమునను, రాల్ థా డాన్ (Ralph Darnell) 1865-వ సంవత్సరమునను, సీత 1872-వ సంవత్సరమునను, నోబిలుక్వీను (ఉదారరాజ్ఞి) 1878-వ సంవత్సరమునను ప్రకటింపబడినవి. హిందువుల పూర్వపుటేర్పాటులందు నాచారములందును బైలరునకు గౌరవము మెండు. ఇంగ్లాండునుండి హిందూదేశమునకు వచ్చిన తరువాత నితఁడు 1853-వ సంవత్సరమువఱకు “టైముస్” అనుపత్రికకు విలేజరిగనుండెను. “Student's Manual of the History of India

(విద్యార్థిహిందూదేశ చరిత్ర సంగ్రహము) అనుచరిత్రమును రచించి 1870-వ సంవత్సరమున బ్రకటించెను. షోరంపురపు జమీందారు యుక్తవయస్కుఁడు కాక, జమీ దుస్థితిలో నుండ 1850-వ సంవత్సరమున వైశాముప్రభుత్వమువా రితని నాజమీకిఁ బరిపాలకునిగ నియమించిరి. మఱియొక్క యాంగ్లేయుని సహాయ మక్కురలేకయే యింక డా చిన్నజమీని మంచిదశఁబెచ్చి రాబడి పొచ్చించెను. ప్రజలప్రేమను గౌరవమునకు బాత్రుడై యుండుట చేత 1857-వ సంవత్సరపు సిపాయి కలహమునందు సయితమితఁడు నైన్య సహాయమక్కురలేకయే స్వస్థానమందు నిర్భయముగ నుండెను. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వమువా రితని సామర్థ్యములను గనిపెట్టి తమకొల్వలలో నవివఱకుండక పోయినను (Western Ceded Districts) బడమటి సీడెడు జిల్లాలకు డిప్టీకమిషనరుగ నియోగించిరి. అచ్చటఁ బొలముల శిస్తు క్రమముగ నుండ కుంట చూచి ప్రభువులను బ్రజలకును లాభకరముగ నుండునట్లు శిస్తుపద్ధతి నిర్ణయించెను. 1860-వ సంవత్సరమున నుద్యోగము చాలించుకొని యింక డిండ్లాండునకుఁ బోయెను. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వమువా రితనికిఁ బింఛనిచ్చి “సి. యన్. ఐ.” (Companion of the Star of India) (హిందూదేశపు నక్షత్రముయొక్కమిత్రుఁడు) అను బిరుదము నొసఁగిరి. 15 సంవత్సరముల లేబ్రాయమున, వచ్చి రాని విద్యతో, సహాయహినుడయ్యి, బ్రాహ్మరహితుడయ్యి, స్వగృహమువలన, పరదేశమునకు జని, నిరంతరకృషిచే నుద్గ్రాహకర్తయై 50 లక్షల జనసంఖ్యయు 36 వేల చదరపుమైళ్ల వైశాల్యమును గలదేశమును బరిపాలించునంతటి యుచ్చదశకు వచ్చిన యాకర్మయోగి 1876-వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఈతని చరిత్ర మితఱితో ముగించి ప్రస్తుతాంశమునకు వచ్చెదను.

ఫీల్డింగునవలనో, స్కాటునవలనో యాంగ్లీకరింపక టైలరు నవలను దెలిగించుకేలయని ప్రశ్నింపవచ్చును. చాలమట్టునకు మెదోసుటైలరు నవలల యందు హైందవ జీవితము, హైందవాచారములు, హైందవప్రేమ, హైందవ

చరిత్రమును బ్రధానాంశములైయున్నవి. ఇవి హిందువులమైన మనకెక్కడు హృదయాకర్షకములుగను సంభాష్యములుగను చుడకమానవనియు; మనదేశపుఁ బూర్వాధునిక కవులు వర్ణింపవలసియుండినవి వర్ణించినవి కొంచెము హేచ్చు తక్కువగ నీవిషయములే యగుటచే నొకటే విషయమున మన కవుల వర్ణనలకు నాంధ్రీయకవుల వర్ణనలకుఁ దారతమ్యము చూడవచ్చుననియు మెడోసు టైలరు సవలనే యాంధ్రీకరించిని.

తారాచంద్రులప్రేమను శేషమువేంకటపతి వక్రముకామించిన విధము నకును సీనకలయం దమినాకాశిమాలలు యరురాగమును మెడోసు టైలరు వృద్ధిపొందించిన కీర్తిని స్థూలదృష్టితోఁ జూచినను దారతమ్యము స్ఫుటముగఁ గావచ్చును. శేషమువేంకటపతి వినిభించినది ప్రాకృతుల వెట్టిమోహము. మఱియు సీమోహము నిరంకుశముగ సాగినది. తారాచంద్రుల నిద్రతరువేంకటపతి సీచపాత్రములుగ వర్ణించెను.

“సీ. చదివెను ఋగ్యజుస్సామావివేదంబు లధికరించెను పుత్రహస్యజాత మభ్యసించెను లక్షణాసీకములనెల్ల నధిగమించెను షడంగంగములను బఠించె గాణాదభాష్యమీమాంసలు తెలిసె చ్యానమతంబు తేటపడఁగఁ గ్రహించె సాంఖ్యయోగముల మర్త్యములెల్లనాకళించెనుబురాణాదికముల తే. నేర్చుఁ దెల్లముగా దండనీతిశాస్త్ర

మరసె నాద్యంతముగను వైద్యాగమంబు

నెఱిగె సాంగధనుర్వేదమెల్ల నపుడు

సోముఁ డుద్యత్కొస్తోమధాముడగుచు.

“కవితల్ రచియింపఁగ నేర్చెనంతటన్”

క. అంగనల సొక్కుమందుగ, సాగీశము భరతశాస్త్ర సరణిపాలు విద్యా సంగతులకు గంధర్వుల, సంగతి నప్తేటినయ మెసంగఁగ నేర్చెన్.

క. అరువదిసాలుగు విద్యలు, నరపది నరపది మొగంబులయ్యనుతింపన్ సురగురునికరుణఁ జిరభా, సురగురునియతిన్ సుబుద్ధి సోముఁడు నేర్చెన్.”

ఆని పేకటపతి మొదట జన్మించెను. ఇంకను నేర్వదగిన విద్యలేకైన పేకటపతి యెఱిగియుండినచో నవి యన్ని పాపము! చంద్రుడు నేర్చిననియే చెప్పియుండును. ఇన్ని ప్రకృష్ట విద్యలునేర్చిన చంద్రునియొక్క ఘనత్వము నతని ప్రవర్తనమునం దెచ్చటను పేకటపతి కనబడినవాడు కాదు.

అయితే పేకటపతిపట్టించిన తారాచంద్రుల సమావేశమువంటి సమావేశము ప్రపంచమున జరుగదని లోకానుభవముగలవా రెవ్వరును జెప్ప సాహసింపరు. అట్టికార్యములు జరుగుచుండు నచట నిర్వివాదాంశము. కామోద్రేకంబున నింతకంటె నికృష్టములైన పనులుకూడ జరుగుచున్నవి చదువరులలో జాలమని వినియేయుదురు. మదనోన్మాదముచే విద్యార్థులయందును మఱి కొందఱయందు నెన్నియో యవాచ్యములైన దురభ్యాసములు ప్రబలియున్నవచట సర్వజనవిదితమే కదా. ఈసంచకార్యము లన్నిటిని గ్రంథములందు పఠించుటమాత్రము గొప్పదోషము. తారాచంద్రుల మైత్రి దుర్మితకాదనియు వారికిద్దఱకును గలిగిన యన్యోన్యప్రేమ యీశ్వర ప్రేరేత మనియు నట్టి ప్రేమ యనివార్య మనియు గొందఱునవచ్చును. ఆమతమునొప్పుకొన్నను సుభోగమునందలి రహస్యములను గుఱమర్దనములను మర్తస్థానములను సుపరతులను రసస్రావాది చిహ్నంబులను కామోద్రేక జనకంబులు నావున వానిని బచ్చిగ పఠించుటయైన దోషమనక తప్పదు. ఈదోషములనే పేకటపతిమీఁద నారోపించుచున్నాము. పేకటపతిపక్షము నవలంబించు రసికు లీదోషములను సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. సినరసినగడ్డమునక్కలుపీఁకా—మునలోడ—నీయేటుగాలిపోయి—పక్కన—వట్టెకు—మునలోడ—అని ప్రాకృతులు పాడు పదుములు దూష్యములని మనమంచఱిము నొప్పుకొనువిషయంబేగదా. మైత్రిము కొన్నిటిగలగారికిఁ దెచ్చుకపోయినను గుంటూరు మండలవాసులను విశ్రుతముకానననేను మధ్యమధ్యమునవిడిచిపెట్టినస్థలములయందలి పదములను వారుపూరిచేసికొని దానియోగ్యతాయోగ్యతలను నిర్ణయించినవగలరు. ఈగీత

మేలదూష్యము ? అని విచారింపవలసియున్నది. దానియందలిభావములు సామాన్యజనులకు మనస్సోద్రేకమును గల్గించును. ఆమాటలను బవిత్రప్రవర్తన గల స్త్రీ పురుషులు విని నిచ్చగింపరు. ఎవ్వఁడును దనభార్యగాని తనసోదరి మణులుగాని తనతల్లిగాని యాగీతమును వినుటకు సహించఁడు. దానియందలి వర్ణనలు వినునప్పుడు మనస్సులో నీచములైన తలంపులుచొచ్చును. తారాశ కాంక విజయాదులయందలి దోషము నిదియే. ఉన్నది యున్నట్లు వర్ణించుట కవిలక్షణముగదా యని శంకింతురేమో ! వినుఁడు. “చిగురుటాకుల మెక్కి శోయిలలు శ్రావ్యగానములు నల్పుచున్నవి. పండుటాకులు రాలుటచే మహి జాలవాలంబులు పనలక్ష్మీయైతైన యారతిపల్లెరములవిధంబున నున్నవి. శబల శుకపికంబులు కిచకిచధ్వనులుసేయుచు పృథ్వీకాభిలపై నెగురుచున్నవి.” అని యున్నది యున్నట్లు వర్ణించిన మనోహరముగ నుండునుగాని “అపాన వాయువు వెడలునప్పుడు పురుషుని ధ్వనియగును. మూత్రము పడలినచో జల జలఁబొలును. మలవిసర్జనసమయమున నేదో యొకస్థానము విస్తృతమగును” అని చెప్పట కవిలక్షణ మని యేబుద్ధిమంతుఁడును వచింప సాహసించఁడుగదా ఈ నవలయం దొకచోట నొకవారవినిత మన్తధరసంబు చెలరేగఁబలికె నని మూత్రము వ్రాయఁబడియున్నది. పాత్రము నీచమగుటవలన నంశమట్టునకైన వాక్రవ్వఁబడినదని యెఱుంగఁదగును. తారాచంద్రుల కుండిన సుబంధమే కొంచెము హెచ్చుతిక్కువగ నమీనా కాశిమాలలు కుండినను వేంకటపతివలె మెడను టైలరు పాత్రములను నీచస్థితికిఁ దీసికొనిపోయినవాఁడు కాఁడు. వేంకటపతి వర్ణించిన ప్రకారము చంద్రుని మోహమును, నడవడినిజూడఁ జుద్రునియంత యవివేకిలేనట్లు మనకుఁ దోచును. ముర్తస్థానోపరత్యాదివర్ణనలు లేకపోయినప్పటికిఁ దారాచంద్రుల ప్రేమకంటే నమీనా కాశిమాలలు యమరాగమే యెక్కువగా నుండెనని చదువరులకుఁ దెలియఁగలదు. ప్రేమ యొక్క వికాస మమీనా కాశిమాలలయందే యధికముగ గోచరమగు చుండును. మఱియు భూధిసీ ప్రవరాఖ్యులకును గుమ్మాబీకాశిమాలలకునుగల భౌతికను విహర్మింపవచ్చును. ప్రవరాఖ్యుఁడు వరూధినినిపలె గాశిమాలి

కుష్మాభీనిఁ గవయకపోయినను బ్రాంచద్భూషణ బాహుమూలరుచితోఁ బాలిండ్లుబొంగారఁ గొంగిలించిన వరూధినిని బ్రహ్మఖ్యుఁడు రెండుమూఱులను బట్టికొని పడ నేట్టుటకును, మూర్ఖిల్లినకుష్మాభీని మెల్లఁగఁ బరుండఁబెట్టి కాళిమాలి యదృశ్యుఁడగుటకును, చారతమ్యము విమర్శకులు కనుగొనవచ్చును. ముసలితనమున యువతులఁ బెండ్లాడనతని దుర్దశ ఖానునివలనను, నవతుల యంతకలహము లమీనాకుష్మాభీల వలనను, దుర్మార్గుల జయాపజయములు జమాదారునివలనను, వృత్తములు కాఁగలవు. ఇంక నిట్టివి చాల నుండినను గ్రంథవిస్తరభీతిచే విజ్ఞాత్రము ముదాహరించితిని.

ఈ గ్రంథము నాంధ్రీకరించుటలో స్వేచ్ఛుచున్నకొని యవసర మని తోచినపట్టులఁ గథను గృప్తముచేసితిని; కొన్నిచోటులఁ బెంచితిని; వర్ణనాంశముల నధికముగఁజేర్చితిని; కొన్నిస్థలములయందు రెండధ్యాయముల నొక యధ్యాయముగఁ జేసితిని; మఱి కొన్ని యెడల నొకయధ్యాయమునే రెండుగ విభజించితిని. హర్షర్థనకు, హర్షర్థకాంట ననియు హర్షర్థనియు రెండునామములు గ్రంథకర్త యుపయోగించినను సౌలభ్యముకొఱ కంతట హర్షర్థనియే చెప్పితిని. ఇట్లే హర్షర్థయొక్క బావముఁడులగు ఫిలిష్టచార్లె నుల పేరులకూడ నంతట నొకవిధముననే ప్రయోగించితిని. చరిత్రాంశములలో నాంగ్లేయుల యుత్కర్షము కనఁబడుచుండుట గ్రంథకర్త యాంగ్లేయుండగుటచే ననికొందఁ జనవచ్చుచుగాని, చరిత్రఁ దెలిసికొనుటకుఁ బ్రమాణములని చెప్పఁదగిన యాధారములు లభింపకపోవుటచేత నిది యిట్లుని నిశ్చయించుటకు నీలులేకున్నది. టిప్పసుల్తానుఁడు ద్వారమునొద్దఁ బడి మృతినొందిన తరువాతఁ గోట యాంగ్లేయుల. యధీనమైనకాలమున, ననఁగా మనకథ యందు జరిగిన చివరయుద్ధములో, నుండిన కర్నలు మెళంగజీదొరగారివెంట విలారునివాసి యగు కావలి బోరయ్య యనునాతఁడు పోయియుండి యుద్ధమునంత వర్తించుచు నొకపద్యకావ్యము రచించె నని దక్షిణాపథకవులచరిత్రము (తెలుఁగుకవులచరిత్రములు కూడఁ గలవు), ప్రథమమున వ్రాసిన కావలి వేంకటస్వామిగారు లిఖించియున్నారు గాని యాపద్యములు దొరకకున్నవి.

సుల్తానుడు ప్రజాప్రభుత్వము నంగీకరించుటకై జరపిన హోమకర్తము నందు బరాసువా రతని నవమానపఱచి రనియు, సుల్తానుడు శ్రద్ధగ్రస్తుఁ డాయె ననియు గ్రంథకర్త వ్రాసెను. నేను దానిని మార్చి కర్త మనుకూలము గనే జరిగినట్లు లిఖించితిని. కాలాంతరీకరించుటయందు ముక్కును ముక్కు యుండవలసినచో నట్లును, భావమే ప్రధానముగఁ గొన్నిపట్టులను బోని గించితిని. ఈగ్రంథ పుటలో “శత్రుచాపప్రక్షిప్తశరము లురంబున నాటి జీవంబు కలగినప్పుడు” అని హర్షర్థ తనసఖతో జెప్పినట్లు వ్రాసితిని. అంగ్లేయు లప్పుడు చాపము లాయుధములుగ నుపయోగించరుగదా! హర్షర్థ వాని నేల చెప్పె నని కొందఱు శంకింపవచ్చును. ఇచ్చట హర్షర్థచే దలంపఁ బడిన శత్రువులు హిందూవులు గనుకను, హిందూవుల యాయుధమును గుఱించి యతఁడు పంపాటులు వినియొందును గనుకను దక్షిణమునఁ జెప్పితి నని యెఱుంగవలయును. గ్రంథమునందు అంగ్లేయులు, హిందువులు, మహమ్మదీయులు నగుట తెలుఁగే మాటలాడినది. వీరికరపఱకుఁ బెలుగు వచ్చునా? యని విమర్శకులు ప్రశ్నింపరు. రామాయణము, భారతము, కాకుంఠలము మొదలగు గ్రంథములు తెలుఁగులోఁ గలవు. రామక్షిలక్షణాదులు, ధర్మరాజప్రముఖులను, శకుంతలాదువ్యంతులను పెలుగు చూటాడి రని యెంచవచ్చునా! యితే యొక్కటిమాత్రము మనస్సునందు చింతనవలయును. తెలుఁగే మాతృభాష యైనయెడల కాచూపాత్రము లేతీరున మాటలాడుట స్వాభావికమో, యాతీరున మాటలాడినారా లేదా? యని మాత్రము విమర్శకుఁడు పరిశీలించ వలసియుండును. పాత్రముల పేరులను నేను మార్చలేదు. హలంతములైన ఖాన్, నిజామ్, జమాదార్, మదార్ అనుశబ్దములను ఖానుఁడు, ఖాను; నిజాముఁడు, నిజాము; జమాదారుఁడు, జమాదారు; అని ప్రియరూప్యము గ్రహించితిని. తెలుఁగులో వీని ప్రాతిపదికములను హలంతములుగ నజంతములుగ మన పూర్వులు వాడియున్నారు. ప్రాతిపదికము లజంతము లైనప్పుడు,

“మహతస్సోర్ధ్వ సునితో భవేత్ పుంసీ”

అను మాత్రముచే “ఖానుఁడు, నిజాముఁడు, జమాదారుఁడు, మదారుఁడు” అను రూపము లేర్పడును. “ఖాన్, నిజాం, జమాదార్, మదార్” అని ప్రాతిపదికములు హలంతములైనప్పుడు

“నూ. ద్విత్వమును నిర్వచితో బహుళం.”

అను గూత్రమున “ఖాను, నిజాము. జమాదారు. మూరి.” అను
రూపమాలు ప్రాప్తించును. వీనికి బహుళకవి ప్రయోగములు బహుళము
చున్నవి. భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమున

“చ. తిరుమలరాయశేఖరుని ధీరచముఃభంగి జయశాసీ
కరయపనేశ్వరప్రహిత ఖానబలులు జక్కజేసి యు
ద్ధర బెనుగొండకొండలు మచర్లవచర్ల వాలమాలికా
వరికరభూషితంబులు బప్పిఁ గాంచె గిరిశభాషమాక.”

అనుపద్యమున “ఖాన” అని యజాతముగ ప్రయోగించెను. కృష్ణదేవ
రాయ లామస్తమాల్పదముందు,

“మ. అలకన్ ఘోటకభట్టికాఖురపుట హల్మరురాసా పు
చ్చలువోదున్ని చలచ్చుమూగజనుదాసారపుత్తిన్గిరి పు
ష్కలనస్యంబిడి యేకధాటి భళిరా కట్టించితొ న్నప్పికే
దులఖానోగ్రంథాలమర్థవహా ద్భూజాంగలక్రీణకిక.”

అనుపద్యమున “ఖాన” అని యకారాంతముగనే వాడెను. మఱి
యెమ్మడు నిస్సంశయముగా వసుచరిత్రమునందు,

“కా. యాదోరాశిగభీరమూర్తి రఘునాథాధీశుఁ డుద్దండబా
హుచర్పింధన పాపమృక్ నిజామానీకముల్ ద్రుంపజ
న్యాయురక్షిత బాహుకృష్ణకు గృష్ణాకంబు నాడబ్బెబి
న్బీదీప్యన్నయగాబ్జజలజలాభీలప్రవాహంబులన్.”

అను పద్యమునందు “నిజామానీకముల్” అని ప్రయోగించబడెను.
ఇచ్చట నిజామానీకములనియే సూక్తి విడదీయవలయును గాని నిజాము+
అనీకములని విడదీయవలసినది. ఇ.క. హలం ప్రాతిపదికమునకు రుగారాయ
చరిత్రమునందు,

“కా. సాహంకరుడవై మదీయరిపుఁ డు పుట్టి బోయినన్
ప్రమాపుంబనిఁ గూడఁ బెట్టికొనుటెంతో నిక్కమా నీకు శు

దేహాదేమిక గోటవిడుటలు మా దేశులతో నొప్పలే
మాహా యిట్టి దురాగ్రహంబులులేలా ప్రేలఖాన్ సాహెబా!”

అను పద్యమున పట్టకవినారాయణ “ఖాన్” అని హలాతముగఁ
బ్రయోగించెను. ఇంక నిట్టి పనేకములు గలవు.

ఇంతియకాక నే నుపయోగించిన యనుకరణములంగూర్చి కొంత చెప్ప
వలసియున్నది. “తళతళ మని మెరియుచు, ఫెళఫెళని యుగిమెచు, దడదడఁ
గొట్టుకొనెను, గిట్టునఁ దిరిగెను” అని నే నీనవలయందుఁ బ్రయోగములు
కావించితిని. నన్నయభట్టు “అఱుమాదీనాం వ్యిష్టం” అని మాత్రము వచించి
యుండెను. అధర్వణాదులు విశేషించి యీవిషయమున వ్రాసినవారు గారు.
వ్యవహారమునందును బ్రయోగంబు లందునుగూడ ననుకరణము పెక్కుతెఱా
గులఁ గన్పట్టుచున్నది. అనుకరణమునందుఁ బ్రాయశముగ మకారము వచ్చుట
గలదు.

ఉ:—తళతళ+అని=తళతళ మని

భారతములో భీష్మపర్వ ద్వితీయాశ్వాసమునందు

“క. పలుచోటులఁ బలుభంగులఁ, బలుమొన లిమ్మాడ్కి బోరఁ బాఠునిపై న
గ్గలికనడఁచె దాటి సిడము, తళతళమని మెరియఁ గురుగితామశుండధిపా.”

అనుపద్యమున “తళతళమని” అను ప్రయోగము కలదు. శ్రీనాథుడు
నైషధములో వృషాశ్వాసంబున

“గీ. మిసిమిగల పుల్లపెరుగుతో మిళితములగు

నావపచ్చట్ల నవిచూచి రాదరమునఁ

జుట్టుమని మూర్ఛములు దాకి యెట్లదనము

పొగలు వెడలింప నాసికాపుటములందు.”

అను పద్యమునందు “చుట్టుమని” యని మకారమును బ్రయోగించెను.
మకారాభావముకూడఁ గాన్పించుచున్నది. అల్లసానిపెద్దన ముచుచిత్రమునఁ
జతుర్థాశ్వాసములో

క. నీగిగియికుంచెయై త్రివే,సంగోయని యార్వబత్తుసంహతిగాడ్పులో

కింగని మ్రొయగగుజాగ్రము, కొంగల నొకలగుడు డిగిక్కిట్టె నిలబడక

అనుపద్యమున మకారములేకుండ “కింగని” యని వ్రాసెను. కొన్ని యెడల ద్రుతాగమము కాన్పించుచున్నది. సౌప్తికపర్వ ద్వితీయాశ్వాసమునఁ దిక్కనసోమయాజి

“మ. ధరణీచక్రము దిద్దిరొదిరిగె బాతాళంబు ఘూర్చిలై భూ

ధరముల్పెల్లగిలెక్ దిశావలయముత్కంపంబు నొండెక్ దివా

కర చంద్రాగ్నులదీప్తిమానె సురలోకం బాకులంబయ్యె న

పురమేళుం డటు లామచక్ర)తు పరిభ్రంశార్థియై వచ్చినన్”

అనుపద్యమున “దిరదిరెక్ దిరిగె = విరదిరందిరిగె = విద్దిరొదిరిగె” అని ద్రుతసహితముగ ననుకరణము నుపయోగించెను.

పింగళిసూరన ప్రభావతీప్రద్యుమ్న తృతీయాశ్వాసమున

“క. అట్టియెడఁ గట్టెమర నొక, చెట్టున నురిఁదగులువడిచి చిలుక వెఱపుతో

నిట్టటు టెక్కలు తటతటఁగొట్టుకొనుచు నెగయఁ బెనఁగఁ గోమలికనియెన్.”

అనుపద్యమున “తటతటన్” అని ద్రుతాంతముగఁ బ్రయోగించెను.

కొన్నియెడల ద్రుతసహితనాగమప్రాప్తికూడఁ బొడకట్టుచున్నది. శేషము వేంకటపతి తారాశకాంకవిజయమున

“చేరిమాటాడక చెలిగిరుక్కున నేగ మతిచురుక్కునిచాల వెతలఁజెంద”

అను సీసపద్యపాదమందు “గిరుక్కునన్” అని ద్రుతసహితసవర్ణము నుపయోగించెను. దిట్టకవి నారాయణ రంగారాయచరిత్ర తృతీయాశ్వాసమున

“చ. చొఱబడివచ్చువారి గుఱిజూచుచుఁ గొంక జేరుగల్గెలో

పరవడి వంచిపట్టి యెడయాదకవై నెలగోలురర్గడి

యురువడి వెంబడిన్నిలిచి యొర్పుచునేయఁగ మూగిపెల్లుగాఁ

బరువడి నొక్కపెట్టునఁ దుపాకులుఘాముఢమిథమిలునన్.

అనుపద్యములో “ఢమిలునన్” అని సద్రుతసకారమును జేర్చి

చెప్పెను. మఱియు నల్లసానిపెద్దన మనుచరిత్ర చతుర్థాశ్వాసములో

“గీ. కంపతొడుగీడ్చినట్లేదుగానఁజన్తు
తెరువెఱుంగుచు నొకఁడేగి పరువుతోనఁ
బడియడఁగి యుండఁగాఁ బటపటన ముండ్లు
గాలిగదలుటఁ గనిపట కొలఁబొడిచె.”

అనుపద్యమున “పటపటనక” అని నుడివెను.

వృత్తియందు స్వత్వరూపము కానపచ్చుటకుఁ బ్రయోగబాహుళ్యము కలదు.

“రణితభేరీ ధంధధణం ధణరవము” కవిరాజమనోరంజనము.

“గుడిగుడిధూమపాన విఘూర్ణమాస

చకితదృగపొగు హైదరుజంగుఁ గాంచి” రంగారాయచక్రము.

“కుండసిరుముంప ఘుమఘుమ ధ్వనివిని” రామాయణము.

ఇట్టివి లెక్కకు మిక్కిలిగాఁ గలవు. ఈరూపములన్ని వ్యాకరణము నందుఁ జెప్పబడకపోయినను ప్రామాణికవిప్రయోగసామర్థ్యమువలన నుద్భవములు కానివగుచున్నవి కావున సీనలయందు నాయొనర్చిన “ఘుమఘమమని, ఫెళఫెళని, దడదడక, గిట్టునక” మొదలగుప్రయోగములును సాధువులే యగును. ఇంటియకాక “పట్టుకొనిరమ్మ, గుంజుకొనిరమ్మ” అనుటకుమాటుగ “పట్టుకరమ్మ, గుంజుకరమ్మ” అని యచ్చటచ్చటఁ బ్రయోగించితిని. వీనికి వ్యాకరణాభయము లేదు. అయినను లాక్షణికుడైన యప్పకవి

“క. పాలును బెరుగును నేయిని, చాలాయంబుట్టి బట్టి మంచుకత్రాగె

తోలెక్కుక నీబిడ్డఁడు, జోలెడిజేమమ్మయనఁగ శుద్ధాంధ్రాబుల్”.

అనుపద్యమున “మంచుక, ఎక్కుక” యని నుడివినాఁడు. ఆధునిక కృతులం దీప్రయోగములు చాలగలవు.

ఇక నే నువయోగించిన ప్రకృత్యర్థకములగూర్చి కొంచ ప్రాయవలసి యున్నది. పూర్వగ్రంథములందుఁ దెలుచుగ “అ” యనునది ప్రశ్న తెలుప వలసినచోటఁ జేర్చబడుచుండును. “వాడా? వీడా? ఇకడా?” అను

రూపములందు “అ”ను జూడవచ్చును. పూర్వ మొకవస్తువును గుఱించి విని దానిని జూచినప్పుడు సాధారణముగా “ఇదియేనా” అని చెప్పదురుగాని “ఇది యేయా” అని చెప్పరు. “ఇదియేనా నముద్రము? ఇతడేనా కృష్ణదేవరాయలు? వీడేనా వెంకడు?” అని ప్రశ్నింతుముగాని “ఇదియేయా నముద్రము? ఇతడేయా కృష్ణదేవరాయలు? వీడేయా వెంకడు” అని ప్రశ్నింపము. ఒకవేళ “ఇదియా నముద్రము? ఇతడా కృష్ణదేవరాయలు? వీడా వెంకడు?” అని చెప్పినను మొదటిప్రశ్నలకు సీప్రశ్నలకు గలభేదము తెలుగుజేకముగాఁ బుట్టి తెలుగు మాటాడ నెఱిగినవారి కందఱకు పుక్త మగుచునే యుండును. మొదటివిధపు బ్రశ్నలయందు గనబడు పృచ్ఛకుని యాసక్తి రెండవవిధపు బ్రశ్నలయందు గానరాదు. “ఇతడేనా బచక్ర వర్తి” అనుకీర్తనమును దఱచుగ వినుచున్నాము. ఈప్రశ్ననే పోలిన తనభాగ వతమున

“ను ఇతడే నానవచక్రవర్తి సురలోకేంద్రాన్ని కాలాదిది
కృత్తిర్యాపనయప్రవర్తి గతలోభగ్నూర్తి నానామభి
ప్రతదానప్రవణానువర్తి సుమనోరామానునోభేదినో
భృతచంద్రాశవకీర్తి సత్యకరుణాధర్మోల్లసన్ధూర్తి దాన్”

అనుపద్యమున “ఇతడే” అని “ని” కారముతో మాత్రమే సూచిం చెను కాని “ఇతడేనా” యనినప్పుడే వామనునిభావము స్ఫుటముగఁ బ్రకటిత మగుచుండును. మఱియు వార్యవ్యవహారానుసారముగ నుండును. ఇతడేయా యనుట శ్రుతికటువనియు నితడా లేక ఇతడే యనురూపములు సామూర్థ భావనోత్కములు కావనియు నీనవలయందు “ఇతడేనా? ఇదియేనా?” అని హిన్నిష్ఠలముల విలిఖించితిని. వీనికి రూపనిష్పత్తి యీక్రిందివిధమున నుండ వచ్చును. “ఇతడే” యనునది యేవార్థకము. దానికి సముచ్చయము “ను” చేర్చిన “ఇతడేను” అని యగును. “ఇతడేను” అనగా గట్టిగా నితడే యని యర్థము. దీనిని బ్రత్యక్షకనూచకమైన “అ” చేర్చినచో “ఇతడేనా” అనురూపము ప్రాప్తించును. ఇట్లే యానవలయందు గానవచ్చు “చక్రని దేనా” మొదలగు ప్రయోగములను సాధింపవలెను.

“అ” అని కొన్నిచోట్ల ప్రాసితని. అనునాసికమైన “అ” యని దీనిని గ్రహించకలయును. ఇంట్లోని వ్యాకరణప్రసిద్ధంబు. అంగీకారముదగు “నా, అను” అను నర్థములందును దీనిని మనము వాడుచు చుండును.

“ఏదీ, ఏదీ, నరసిన గడ్డమూ వాడూ, నిన్నకాళ మొన్నకాదూ?” అని కొన్నిపుత్రప్రయోగము లీ నవలయందు గానబడును. ఇకారపుత్రమునకు భారతాచార్యగ్రంథములయందు లక్ష్యములు లక్ష్యముగ గన్పట్టుచునే యున్నవి. భాషనుసారముగ వ్యవహారములు నుడువుగి నువారమునకునయితము పుత్రము చేర్చుట భోషముకానేరదు. నువోధనమునకు దుకారమునకు ఖ్యతమును “జరత్కారా మనిశ్రేష్ఠ” యనుచోట నన్నయభట్టు చేర్చియేయున్నాడు.

ఇకక టిట్టులను జెప్పనవచ్చును నాయులందుంచి ప్రమమును గాల్గుచున్నాను.

చిన్నయిహుని,

“టాట్టున కెడుకపర్ణంబు ద్రుతాంతములగు”

టాట్టాధ్యమ పురులకు ముడుజ్జులగు”

అని సూత్రముల వచించి “నీకు రాక్షసత్వంబు గలిగెడును, నీకు రాక్షసత్వంబు కలుగుతను, నీవు రాక్షసుడవగుము, మీరు రాక్షసుల రగుడు” అను నుదాహరణము లిచ్చెను. ఇది సుస్కృతభాష ననుసరించి తెలుగునకు చెప్పి పెట్టిన లక్షణము. తెలుగువారు “నీనోటిలో దుమ్ముపడెడును, నీనోటిలో దుమ్ముపడుతను” అని యెప్పుడును దిట్టరు. “నీనోటిలో నుమ్ముపడ, నీమొదలార, నీవుచావ, నీదుంపతెగ, నీకాష్టముకాల, నీతల్లికడుపునూడ, నీయమ్మ కడుపుకాల, నీతల పండుపగుల, నిప్పు మాయగల్గరమ్రుగ, నీత్రాడుతెగ” అనియే తిట్టుదుము. ఈకావములు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య సూత్ర లుదాహరణ సాధారణముగ నుపయోగించుచుందురు. తిట్టుట కిదియే తెలుగువారి స్వాభావికమైన పద్ధతియైయున్నది. “నీమొదలారతను, నీకాష్టముకాలము, నీతల్లి కడుపు మాడెడును” అని శపించుట యెంత హాస్యాస్పదముగ నుండునో చదువరులే యూహించగలరు. పూర్వకపు లెవ్వరును “నీమొదలార, నీదుంపతెగ” అనునట్టిరూపములను వాడలేదే యని సుకొంచుకబులెను. తెనాలి రామకృష్ణకవివీరచిత చాటుపని చెప్పబడుచున్న

“చ. తెలియనిన్ని కష్టాలని దిట్టతనాన సభాంతరంబుల
 ఒకరొకరావలెనె పలుమాటు పిశాపుఁబాడెట్ట నీ
 పలికిననోట ముమ్మపడ గాఢమైదుంగవు పెట్టలైనా
 రల నిరసితురా? న్నగడ రాజ్యరసా విరసా తునా, బుసా.”

అనుపద్యమునందు “నోటముమ్మపడ” అను ప్రయోగము కలదు. ఇంత
 వట్టును విచారించియే యీనవలయును “సిద్ధుపత్రెగ, నీసిగ్గుచితుక” మొద
 లగుప్రయోగములు గావించితిని. మఱియు హాసము, ఏకము, అంకము,
 కీరసని వీనికి బర్యాయపదములు కల్పించుటకంటె నాచూస్థలములయందు
 సుదర్భోచితముగ వానినే యుపయోగించుట యుక్తమని యెంచితిని.

96-వ పుటలో “పోకతల” అను శబ్దము కానవస్తును. ఇచ్చట “తల”
 యనుపదమునకు సమయమని యర్థము. శబ్దరత్నాకరము చూడుడు. నిర్వచ
 నోత్తరగామాయణమున సప్తమాశ్వాసమునందలి తిక్కనయొక్క

“క. మెలగుచెనమెలగి క్రమ్మలు, తలనొక మఱియేమఱిచి దాచిమొయి దో
 ర్బలము పెఱసి పైఁబడి నా, చలము నెఱసిపొదుమిఁకుఁజాటిలిఁజూడీ.”

యనుపద్యము నుదాహరించి “క్రమ్మలుతల” అనఁగా క్రమ్మలు
 సమయమని తద్గ్రాంథకర్త లిఱుచియున్నాడు. ఈ “తల” ధాతువులకేకాక,
 కృదంతములకుఁగూడఁ జేర్చబడుచుండును. “చావుదలకు లావున కిళము
 పోకతల” మొదలగునవి వ్యవహారమునందు రూఢములుగ నే యున్నవి,
 “చావు సమయము, పోవుసమయము” అని వీని కర్థము. ఇవిద్వయమునఁ గేవల
 లక్షణరక్షితములు కాకపోయినను లక్ష్యశరణాబులైన రూపములను భాషారీతి
 నెఱుఁకుండఁ గైకొనిన నాచాపలమును దజ్జలు మన్నించుటగాక. కొన్నియెడల
 స్వేచ్ఛను గైకొనియుఁ గొన్నియెడఁ గైకొనకయుఁ జాలమట్టనను మాతృకాను
 సారంబుగ నవల నాంధ్రీకరించితిని. గుణగుణవిచారము విద్వాంసులకు మది
 పెట్టుచున్నాను. తపోవృత్తులపట్టికలులేని యచ్చుగ్రంథములు తెలుఁగులో
 నరుదుగ నున్నవి. ఈయర్థమైన పుస్తకములలోఁగూడ నచ్చుతప్పులు హెచ్చు
 గనే యున్నవి. ఈనవలయందలి యచ్చుతప్పులను సాధ్యమయినంతవఱకుఁ

బట్టికలో దిద్దితిని. మిగిలిన వేదైన నున్నచో బాడితులు నెల్లినయెడలఁ గృతజ్ఞుడనై సరించిపొందును.

ఈనవలయందు చెడుచిత్తపటములగులవు. పదముల కథములద్రాము వ్యాఖ్యాతలకలముకంటె జిత్రలేఖనముచేయే కవుల నునోహార్థము నెక్కువగ వ్యక్తీకరించును. గ్రంథములందు సొంతైన చిత్రసూములఁ జేర్చువాడుక మనకు విస్తారముగ లేదు. బొమ్మల భాగవతము, బొమ్మల భారతము, యవన యామినీవిసోదములు ననుగ్రంథములయందుఁ జిత్రపటములు విస్తారముగఁ గలవు గాని యవియన్నియు నచ్చున నొత్తినట్లు కొంచెము హెచ్చుతక్కువగ నొకవిధముననే యుండును. భాగవతులవేషములను గుజిలీపుస్తకములలోని బొమ్మలు నొకతరగతిలోఁ జేసినవి. శివశివనూరన ప్రభావతీప్రసన్నములుగా

“చ. కలకలనవ్విన్దట్లు తెచ్చులనిక్కము చూచినట్లు తోఁ
బుకంగడగినట్లు కడుభావభీరత లబ్బునట్లు పెం
పొలయందనర్చి జీవకళయుట్టిపడక శివనైనట్టియో
చెలువునకాభిముఖ్యము భజిపడలంకెన దాను బోఁటియ్యున్.”

అని చూపినభంగిఁ జిత్రపటములు వ్రాయువారు వనదేశమున వర్ణిల్లి కవులకుఁ జేసోడుగ వెలయుదురుగాక. చిత్రలేఖనము, కవిక పీనియొక్క పర మార్థమును జనులు గ్రహించగలుగుట నాగరకరాభ్యుదయసూచకం బని చెప్పవచ్చును. చిత్రలేఖనమున కనేకభంగుల మనము ప్రోత్సాహము కలుగఁ జేయవలసియున్నది. ఈనవలయందలి చెడుపటములలో చెడవది చెన్నపురి లోని యొక ప్రసిద్ధ చిత్రశాలలో వ్రాయబడినది. మొదటిది యొక విద్యుద్ధిచే లిఖింపబడినది.

ఈ గ్రంథరచనకుఁ దోడ్పడిన శ్రీమజ్జుండూరు రామారావుగారిని, శ్రీవాల్మీకి వేదకటిశ్వురకాస్త్రిగారిని మదనము లాచరించుచున్నాడను.

చెన్నపురి. }
17-11-12

జి. అక్కిరాజు ఉమాకాన్తమ్.

శ్రీ రస్తు టిప్పు సుల్తాన్

మొదటి ఆధ్యాయము

1788-వ సంవత్సరము జూలైమాస మధ్యమున నొక్కగ్రీష్మ సాయం
కాలము దాజేనేయారూఢుం డగు వృద్ధనాయకునిచే నడపింపబడు కొంత
జన మదోసిపట్టణమునకు దక్షిణదిశయందు వ్యాప్తంబై యున్ననల్లచేగడ
బయళ్లలో నతిప్రయత్నంబునఁ గదలుచుండెను.

ఆగుఱ్ఱము శక్తికలదైనను దూరప్రయాణముచే నలసి మాటిమాటికి
బురదగుటలతో దిగఁబడుచున్న కాళ్లకు బీకికొనలేక పీకికొనుచు శ్రమ
పడుచుండెను. ఎండవేడిమి తగలకుండఁ దలమీచున గన్నులమీచున గప్పి
కొనిన పట్టువంటి సన్ననివస్త్రముగుండ వృద్ధగాయకుని యొక్క సోఫటకపు
మచ్చలుగల నల్లనిమొగమును, విశాలములగు కాటుకకన్నులును గనఁబడు
చుండెను. అతఁడు ధరించిన స్వాధికార సూచకపటములు బురఃనీటిచిందు
లతో నిండియుండెను. అతని భుజముమీఁది బుగారుదట్టిచుండి ప్రేలాడు
చున్న కత్తి చక్కని సాలువుచే నడుమునకుఁ గట్టిగ బిగింపబడి యుండెను.
పారసీకదేశపుఁ బసింపముగల పాదరక్షలు పదముల నలాకరించుచుండెను.
అందముగఁ జిత్రితమైన డాలు రొమ్ముమీఁదుగఁ దీయఁబడిన వాఱుచే పీపు
నకుఁ గట్టబడి పల్లముయొక్క వెనుకచిదరకును వెన్నునకును మధ్యమున
నుటచే నతని కించుమించుగ నానుపీటవలె నుండెను.

టిప్పు—1

ఆవిశాలప్రదేశమునం దీ యబ్దుల్ రహిమాన్ ఖానుడు చూడ్కి కద్దుతము గొల్పుచుండెను. ఇతని విగ్రహముచూచిన మాత్రమున వెంట వచ్చుచున్నవారికి ప్రార్థనము కలుగుచుండెను. ఆజననమూహమున నింకను గొందఁ జాయుధధారు లుండిరి. బాట బురదగనుండి సాగకపోవుటచేఁ గొందఱు వెనుకబడిరి. కాలగలవారు ముందరుగుచుండిరి. కొందఱు మధ్యమున నుండిరి. ఇట్లు జనమంతయుఁ జేదరియుండెను గాని కలిసియున్నచో గంభీరముగ నుండియుండును. అయిదుగు రాజుగురు రాతులు ఖానుని వెన్నంటి వచ్చుచుండిరి. వీరికిఁ గొంచెమువెనుక నొకపాలకీ వచ్చుచుండెను. అట్లొక బోయీలు పదునాఱుగు రుండినను తడవతడవకుఁ జేతులు మార్చుకొనుచుండిరి. పాలకీ వెనుక చుండుబాసటకాం ద్రెన్నియుల్లాసపుఁ గేకలు వేసినను దీక్షిపెట్టినపుడెల్లరు నడుగు రొంపిలో దిగబడుటవలన బోయీలు కడుఁగట్టముతో మోయుచున్నట్లు కనబడుచుండిరి. వీరందఱువెనుక బరువులను మోయలేక మోయుచు నెంత యదలించినను మెల్లఁగ నడచుచు గొన్ని యెంటెలు వచ్చుచుండెను. చిట్టచివర నిద్దఱు సాహిబులు చెండు కులీనములైన గుఱ్ఱముల నడుసు దాఁటించుచు జాగరూకతమై గొనివచ్చుచుండిరి.

“అల్లా! అల్లా! శకల సుఖప్రదమైన మాహైదరాబాదు పట్టణము విడిచి యొక్కటలమారి త్రోవలో బాధపడవలసివచ్చెనుగదా! ఈరాత్రి నే నీయడవిలో నుండలేను. ఇంటివద్ద సుఖముగ బ్రతికినవాడను. నాగల మీరాసాహెబ్! ఈయాపదనుండి తప్పింపుము. వాన రాకుండఁజేయుము. నీ కొకనుఱుఁగు బెల్లము చదివించెదను. దాదూఖానూ! మన మీదినము మజిలీ చేరు మాట కలతా? ఇక్కడనే సరియా?” అని యొకఁ డనెను. ఇతఁడు రహిమాన్ ఖానునివంటరి యగుజూల్పుకారుఁడే. “ఓనిషాదా! ఏల యిట్లు భయపడెదవు? ఖానుడు నీ కొక గుఱ్ఱము నిచ్చియున్నాఁడు. దాని నెక్కి

తిన్నగరాలేవా? అడుదానివలె గంటసిరుపెట్టుచు నేమేమో మ్రొక్కులు మ్రొక్కెదవు. అమీనా కదోనిలో నుండుట కష్టములేకపోవుటవలన ఖానుడు వైమజీలీకి బయలుదేరెను. ఖానునిగంజి ద్రావుచు నతనిమాట కెదురాడవచ్చునా? బాద్షా! ఏమి! ఈపాడుముండ్లు. అడుగడుగునకు గ్రచ్చి పోనుచున్నవి. జుల్ఫా! ఏమోమాటలాడ నుంకించుచున్నావుగాని సిక్రేలుడు చాచించి నోరుమూసికొని పడ.” అని దాదుఖాను డతనింజూచి వాసమెచ్చెను.

‘నోరుమూసికొనియు చుండుడెదను. ఏమో నోరుండక యగుటయే గాని—మజిలీచేరు నాశ నాశుఁ గానరాదు. ఈచుట్టుప్రక్కల నున్న యేదో యొక పల్లెకొంపలో నుండవలసి వచ్చునట్లున్నది. అచ్చట నీరాత్రివేళ మాంసమా మన్నా? ఏమి లేదు. పట్టియన్నము నెండుకొట్టె తిని యుండవలెను. ఈవృత్తులన్ని యెందున వచ్చినట్లు?” అని జుల్ఫా పలికెను. ఆ మాటలు విని యతని సార్వమున నడచుచున్న యొకఁడు “సాటిమీఁది దేవరంగ సూటిమీఁదనే ధ్యాన మనిన ట్లెప్పుడు తిండితిండి యని కలవరించెదవు. కొన్నికొన్ని సమయములయందు రెండు మూడురోజు లన్నములేక యుండవలసివచ్చును. దొరకినప్పుడు రెండు ముద్దలతోఁ దృప్తిచెంది యుందుము. నీవలెనైన మే మేమిచేయఁగలము?” అని యనెను. తలయూచి జుల్ఫాకాదుడు “అయ్యా! యింక జాలింపుము. నీకుఁ బదివేల సలాములు. నేను పుట్టినది మొదలు పస్తరునది యెట్టిదో యెఱుంగను. రుజూనాఁడు హాడ నుపవాస ముండను. నాబదు లోక పకిరును బస్తుంచి వానికి జాల వక్షిణ యిచ్చుచుందును. నేనుమాత్ర ముపవాసము కలలోనైన నెఱుంగను. భగవంతుఁడా! ఖానుడు మంచిమజిలీ చేరున ట్లుగ్రహింపుము.” అని నుడివెను.

ఇంతలో సూర్యుడు పశ్చిమాద్రిం జేరె. తదనంతరంబు కొంతపఱకు మనకగ నుండెను గాని రాను రాను బ్రజాసంధికారంబు రోదసిగవ్వారంబు

నందు వ్యాప్తంబయ్యె. దిక్పక్రంబునం దచ్చటచ్చటఁ దట్టిల్లతావితానంబు నూపట్టఁ దొడఁగె. మేఘనిర్ఘోషంబు లంతటంతటఁ గర్జగోచరము లగు చుండెను. పోయినకోలఁదిఁ ద్రోవ కప్పతరం బగుచుండెను గాని గట్టినేలఁ గానరైరి. ఖానుఁడు గుఱ్ఱము నాపి తనలోఁ దా నిట్లు గొణఁగెను. “నే నెంత మూఁడుడను? అదోనిలో నీరాత్రి నిలువవలసియుండెను. కానిమ్ము. జరిగిన దానిఁగూర్చి చింతించిన ప్రయోజనము లేదు. ముందుఁగాఁ దగిన కార్యము విచారించవలయును.” తరువాత స్వాశ్వమును జూచి “మోతీ! మిక్కిలి యలసితివి. అయినను నీవడి తగ్గలేదు. నీవు నన్నిఁక ముంకెట్లు మోయఁ గలవో కదా” యని మెడను జేతితో దువ్వంగ నది యజమానుఁడు చెప్పినది గ్రహించినదానివలె మోరయెత్తి సకిలించి నట్టిక్కులఁ జూచెను.

ఖానుఁడు—కనుచూపుమేరలో నెచ్చటను గ్రామ మున్నచోడ కానరాదు. కాని యీ ప్రాంతముల సెచటనో యొకపట్టె యుండవలయును. ఇబ్రహీం! ఈ ప్రదేశములన్ని నీవు తిరిగినవే కదా! మన మేదైన నుఁది దగ్గఱకు వచ్చుచున్నామా?

ఇబ్రహీము—చిత్తము. ఈ త్రోవన నే నెప్పుడు నడచియుండలేదు. ఎప్పుడో వది పండ్రెండు సంవత్సరముల క్రిందట నొకసారి వచ్చితిని. ఆప్పుడును నేను సేనతో నుండుటవలన బాటకు శ్రద్ధతోఁ బరిశీలించలేదు.

ఖానుఁడు—అయియండవచ్చును. ఇప్పుడు నీవు పరిశీలించవలసియున్నది. ఊఱుములు పెఱుపులు భయంకరములుగ నున్నవి. అమీనా యెండ కన్నెఱుంగని యువతి. నా భార్యయైనందువలన సిట్టికష్టముల కలవాటు పడవలసి వచ్చినది.

పరిజనుఁడు—అమీనా పాలకి యల్లదె వచ్చుచున్నది. బోయీలు త్రోవ నెఱుంగుదు రనుటకు సందియము లేదు.

పల్లకి దాపునకు వచ్చెను. ఖారుడు బోయాలవంక జూచి మజిలీని గుఱించియు, రోడ్డును గుఱించియు, బ్రశ్నముమీదఁ బ్రశ్నము నూఱు ప్రశ్నముల వేసెను. వారిలో నాయకుఁడు ముందుగఁ జరుఁదెంచి “అయ్యా ! బాట యంతపాడుగ నుండు నని మే ముకొనలేదు. తెలిసినచో నదోనియండి మిమ్ము రానిత్తుమా ? ఇప్పుడు మాత్రము మునిగిపోవున దేమి లేదు. అదిగో నా చేతివంక మిట్టమీద నొకయూరు గలదు. చెట్లుకూడఁ గనఁబడు చున్నవి. బాసికఁ గ్రోసెడు నరదూరమున నొక్క పెద్దయూరున్నది. అక్కడ నేలినవారికఁ గావలసిన వసతులన్ని కుదురఁగలవు. మహాప్రభూ ! కష్టము మాది. చాకిరిమండ కొడుకులము—గొట్టెపిల్ల—మీదయ—” అని యనెను.

ఖారుడు—ఒకటికాదు రెండొచ్చెదను. రేపు మిమ్ము గట్టపెట్టెను. కొంచెము దూరమే నడుతము. (భార్యఁ జూచి) అమీనా నీ వేమందువు? నావంటి హరునిఁ బెండ్లాడుటవలని కష్టములు చూచితివా ?

అమీనా—నన్ను గుఱించి మీ రాలోచింపకుండు. బోయీలు మీరు కలిసి విచారించి యరుకూలమైన విధమున నొనర్పఁడు.

ఖారుడు—గోపాలూ ! నీయభిప్రాయ మేమి ?

గోపాలు—ఒక్కగుక్క హుక్కద్రావి బయలుదేలుదము. కొంత యాయాసముకూడఁ దీరును.

ఖారుడు—కానిండు. కొంచెముసేపు విశ్రమింతము.

అంతట నందఱు హుక్కాపీల్చి బయలుదేరిరి. కాని నభోమండలం బున మేదురుబుగ మేఘము లొండొంటితో నొరయుచుఁ బరువిడుచుట చూడరైరి. దిగంతపర్యంతంబు కారుగ్రమ్మి కన్ను పొడిచికొనినరు గానరాని యంతకార బాహుళ్యంబునందు నిమిష నిమిషమునకు నేత్రంబులు మిఱు మిట్లు గొనునట్లు మెఱయుమెఱపులచేఁ ద్రోవ తటాలునఁ గనఁబడి తిరిగి

యదృశ్యమగుచుండెను. ఖానుడు మొగముపై వస్త్రమును దృఢముగ బిగియించి నట్టిక్కులు చూచి 'ఘోరంబైన యారాత్రి యెట్లు గడచునో తెలియదు' అనియెను. దాదుఖానుడు వెనుకనుండి వచ్చి "నే నొక మసవి చేసెదను. ఇదిగో యీమార్గమునకు సమీపమందే చెట్లగుంపొకటి నల్లగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆచ్చట నొక గ్రామ మున్నట్లు నాకు జ్ఞాపకమాకలదు. దేవరవా రచటికి దయచేయుదురా?" యని విన్నవించెను. "మంచిది ఆచ్చటికే దారితీయుము" అని ఖానుడు వాస్తవ్యెను. వీ రిట్లు మాటలాడు చునే యుండిరి. చుట్టప్రక్కలనున్న భౌతికప్రపంచంబంత సుషుప్త్యవస్థా సంకలితమైనదో యన నిశ్శబ్దముగ నుండెను. వాయువు నిజసంచారము నుపసంహరించెను. వృక్షగ్రములయందున్న పక్షములు సహితము నిశ్చలములై యుండెను. "ఆల్లా, ఆల్లా, ప్రాణ ముడ్డుకుడుచుచున్నది. గాలియాడుట లేదు." అని జుల్పు రుమాలతో విసరకొనెను. "గాలియా? వచ్చు చున్నది. యుండుము" అని యొకఁ డనెను. "అబ్బబ్బ! కర్ణాటదేశపు గాలివానలు ప్రసిద్ధములైనవి" అని మఱియొకఁడు గుండె గ్రుడ్డికొనెను. "అయ్యయ్యో! హైదరాబాదు విడిచి వీరివెంట నేల వచ్చితి" నని జుల్పు నిట్టూర్పు విడిచెను. వేగముగ వచ్చుచున్న బలప్రవాహధ్వనిపండి శబ్దము వారికిఁ గర్ణగోచరమయ్యెను. అంబులు శీఘ్రముగ నడువ మొదలిడిరి. "ఆచెట్లసమీపమునకు వైశంబచేరిన మేలుగనుండును" అని ఖానుడు పలికెఁగాని రానున్న గాలివానను గుఱించి చింతించుచు నతని మాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర మెవ్వరు నీరైరి. అల్లనల్లన వృక్షములు కదల మొదలిడెను. జీర్ణపక్షములు గాలిలోలేచి తిరుగాడుచుండెను. ఒక దానివెంట మఱి యొకటి దుమారములు మెండయ్యెను. అతైశ్వర్యము కొంతనే పూడి పగ్గ నని వారనుకొనిరి గాని, నిమిష నిమిషమునకు హెచ్చుచునే యుండెను. వాయు ధ్వనికిఁ దోడు మేఘముకూడ గర్జిల్లసాగెను. అంబులుమలన మెఱపు పులకుఁ దాళలేక యమీనా యాక్రందనము చేయుచుండెను. ఖానుడు

బోయాలను దొందఱపఱచెంగాని మజిలీ చాలదూర ముండెను. ఉన్నట్టుండి యాకస్తికముగఁ గన్నులు మిఱుమిట్లుగొని యెచ్చటివా రచ్చట నిశ్చేష్టి తులుకాఁ దళిక్కున నత్యద్భుతమగు నొక్కమెఱపు మెఱసెను. వెంటనే దుస్సహాయు మహావృక్షముల సయితము పెకలించఁజాలిన పెద్దగాలి పీచెను. గాలిచెట్లు కాగలేక పాలకి క్రిందఁ బడెను. తెఱచినమాత్రన నోటి నిండ దుమ్ము వడు ననుభవించే నెవరును బెదవి కదల్పలేదు. ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు, స్వాభావికజ్ఞానముచేఁ బుచ్చభాగంబులు గాలివైపునకుఁ ద్రిప్పి నిల్చుండెను. మొట్టమొదట నొక్కొక్కచినుకు పడుట ప్రారంభించెను. పెండుమూఁడు నిమిషములలోఁ జినుకులు మెండై మిన్నుమ స్నేకమగునట్లభావమైన వంధ వర్షము కురిసి వారిని దడిపి ముద్దచేసెను.

మేఘనిర్ణీపంబులు త్తణివిరామమైన లేక నిరాతర గర్జగనుండెను. కడవలతో ముంచిపోసినట్లు వర్షము, కన్నులు మూతలుపడు మెఱపులు, చెవులు బ్రద్దలగు నుఱుములు—అనాటిరాత్రి వారికిఁగి యే మని చెప్ప వలయును? దైర్యనైర్యమంధాన్యమైన ఖానుని గుండెగూడఁ జెదరినది. చెండు గంటలకాలము గడచిన తరువాత వాన తగ్గుడుఁ దిరిగి బయలుదేరిరి. అప్పుడు, ఇబ్రహీమేడీ” యని యొకఁ డనెను. ‘ఏడీ’ యని యందఱు నఱచిరి. “ఇబ్రహీ మేమాయెను? మీఱా నొకరుపోయి యటునిటుఁ జూడఁడు.” అని ఖానుడు వాక్రుచ్చెను. తదాఞ్చ ననుసరించి యొకఁ డా త్రోవప్రక్క కేగి యచ్చటఁ బడియున్న గుఱ్ఱమును మునుఘ్ననిఁ జూచి యఱవఁగ ఖానుడు పోయి యాతనిఁ గదలించెను. ప్రాణములేదు. పాపము ! పిడుగుపడి గుఱ్ఱ ముతోఁగూడ మృతినొందెను. “మన మేమి చేయఁగలము. ఎంతకష్టపు దినము. అపిడుగు మనమోదఁ బడిన నేమయియుండెడిదో ! భగవంతుఁ డత నికే జావిచ్చట వ్రాసిపెట్టెను గాఁబోలును? తప్పింప నెవఁవశము? ఎచ్చట బుట్టెనో? ఎచ్చటఁ బెరిగెనో? గడియకు వచ్చునది తెలియదు” అని ఖానుడు దీనముగఁ బలికెను.

వాన వెలిసినది కాని తమంబు విరిసినది కాదు. మార్గోపాంత వల్లవా
 నీకంబులందు భేకిభేకినినాదంబులు హెచ్చెను. శీతానిలంబు నేచివ్వు విటపి
 విటపాంతరంబుల బుంకార మొనర్చుచుండెను. జలప్రవాహానీత కంటకంబు
 లధ్వగులకు దుస్సహబాధాకరములై యుండెను. శకుంతసంతాపంబులు
 పక్షంబుల విదులచ్చుకొనుచు నికుంజంబుల గలకల నిస్వనంబులు గావించు
 చుండెను. విహాయసంబున మేఘంబులు వెల్లనై నలుదిక్కులకు నతివేగంబున
 జనుచుండెను. కీటక విశేషంబులు శ్రోతపుటంబులు దిమ్మవట్టు నిరంతరముగ
 గీచురపంబులనేయ మొదలడెను. ఖానాదులకు సంభవించిన యాపదకు
 బ్రకృతి కన్నీరు విడుచుచున్నదో యన బర్హాగ్రములనుండి జలబిండ్లవులు
 జారుచుండెను. అర్ధ్రవస్త్రపీడితులై జనులు కంఠిల్లుచుండెరి. అడుగడుగునకు
 బురద యంటికొనుచుండ నడచుచు నాలుగు పూరికొంపలుగల చిన్న
 గ్రామముం జేరిరి; కాని యచ్చట భోజనమునకేని, యారాత్రి పలదాచు
 కొనుటకేని, వీలు లేకుండుటచే నాయూరినుండి యొకమనుష్యునిఁ బ్రేవ
 చూపుటకై వెంటబెట్టికొని ఖానుడు మరల బయలుచేఱెను. మజిలీ లంకను
 గ్రోసెడుదూర ముండెను. కొంతదూరము నడచిన తరువాత మిణుగురి మిణుకు
 మని కనుచూపుమేరలో నొకదీప మగవడి యప్పశ్యమయ్యెను. అది కొఱవి
 దయ్యమేమో యని కొందఱు భయపడిరిగాని ప్రార్థనల వాక్యమొలచలన
 గుండె తెచ్చికొనిరి.

ఖానుడు:— (వెంటవచ్చినవానితో) ఏమిరా? ఇంక సంతదూరము
 పోవలెను ?

మనుష్యుడు:—ఎంతదూరములేదు. ఒకపరు గుండి లేనట్లు—మనకు ముం
 దొక యేఱు తగులును. దాని యాపలి యొడ్డుననే గ్రామము కలదు.

ఖానుడు:—అయినచో నది యారాత్రి వర్షమునకు నిండియుండును. మమ్ము
 నీమార్గమున నేల తెచ్చితివి. నీప్రాణము తీసెదను జూడు.

మనుష్యుడు:—అయ్యా నాబ్రతుకు మీచేతిలో నున్నది. ఇంకకంటె మంచి మార్గము లేదు. అయినను నీయేఱు లోతైనవి గాదు. సులభముగ దాటవచ్చును.

ఇట్లుగా మాటలాడుకొనుచు నందఱు నేటియొడ్డునకు వచ్చిరి. వెంట వచ్చిన మనుష్యుడును దాదాఖానుడును ముందు నీటిలోనికి దిగి యవతలి తీరమునకు జేరిరి. ఖానుడు భార్యను గుఱ్ఱముమీఁద సెక్కించికొనవలయు నని చూచెగాని యామె పల్లకినుండి దిగుట క్షిప్తపడలేదు. కాగడాలు వెలిగించి యందఱు నేటుదాటుటకు సంసిద్ధులైరి. బోయీలు పాలకి నెత్తి కొని “జేభవాని” యనియఱచి నదిలోనికి దిగిరి. ఖానుడు గుఱ్ఱమెక్కి పల్లకిమెంట బయలుదేఱెను. నీళ్లు బోయీలభుజములవఱకువచ్చి పల్లంకికం దాకుచుండెను. ఆసమయమున నెటుపోయి రెంటువచ్చునోయని గుండె కొట్టికొననివాడు లేడు. ఒకరి నొకరు హెచ్చరించుకొనుచు బోయీ లొక గజము దూరము నడచిన తరువాత నీటిలోకి క్షణికమయ్యెను. జీవనము కంఠగతమాయెను. జాగరూకతతో నడుగిడుచుండిరి. కాని నీటిక్రింద నేమున్నది యెవరెఱుంగుదురు? మొదటిబోయి జలాధోభాగంబుననున్న యెత్తయినరాతిమీఁద గాలుపెట్టెను. అది మొట్టమొదల కుదిరి యదిమి నప్పుడు గట్టిగనుండెగాని ముందుకాలుదీసి వెనుకకాలు పెట్టబోవునప్పటికి దొరలి పాదమునకు బట్టుచిక్కక యతడు క్షల్మక్రిమిగ బడెను. తక్కిన బోయీలు పాలకిబట్ట జాలకపోయిరి. చివరకదిసిటిలో బడెను. ఖానుఁ డీవివత్తుచూచి యల్లాయల్లాయని యఱచి గుఱ్ఱముమీఁదినుండి దుమికి భార్యను లేవదీయఁబోయెను గాని తానే మునిగిపోవుటకు సిద్ధుడయ్యెను. పరి జనులలో గొందఱు అతనిని దిన్నగ నొడ్డునకు జేసిరి.

చెండప యధ్యాయము

ఆకలవరము వర్ణనాతీతము. ఎల్లెడ నా క్రందనధ్వనులు మెండయ్యెను. అన్యోన్యమంత్రణారావంబులు మిన్నముట్టెను. గుఱ్ఱముల సకిలింతలు తఱచయ్యెను. ఒకయంజనమున డతిశీఘ్రముగ వచ్చి నదిలోనికి నిర్భయముగఁ జొచ్చెను. అయ్యో చచ్చెఁ జచ్చె నని యందఱు కేకలువేసిరి. నీటిలోఁబడి మృతినొందుటకు సిద్ధముగనున్న యమీనాను బయటికిఁదీసి యామెదేహము నిండ గుడ్డకప్పి “అదేమి యదేమి” యని యడుగుచుండిన జనసమూహపు మాటల లక్ష్యపెట్టక యామెను దీసికొని శీఘ్రముగ నిల్లునేరెను.

తల్లి యతనింజూచి “నాయనా! మోసికొనివచ్చితి వెవరిని?” అమ్మా యొకనుందరినిఁ గొచ్చినాఁడ’ నని యతఁడు బదులుచెప్పెను. “ఎచ్చటఁ గొచ్చితివి. ఏది? తడిసియున్నదే” యని తల్లి యడిగెను. “అమ్మా యీమె ఖానునిభార్య. నీటిలోఁబడి కొట్టికొని పోవుచుండఁగాఁ బట్టికొనివచ్చినాఁడను. దేహ మింకను వెచ్చగనున్నది. చచ్చినట్లు కనబడదు. నీవు చేయఁగల సహాయము చేయుము.” అని కాళిమాలి చెప్పెను.

అమీనా నావె మక్కువతోఁ జూచుచు వలసినయవసారములు నలుపుచుండెను. ఖానుఁ డూరిచావడిలోనికిఁ జేర్చుటకు కొంతసేపటికిఁ దెలిపిగా భార్యనుగూర్చి విలపించుచుండెను. ప్రాణవల్లభా! వియోగజాల మాన దుస్సహదుఃఖాక్రాంతుడైన ఖానుని కమీనా జీమించి యున్న దనుమాట లమృతతుల్యములుగ వినఁబడియెను. ఈసుఖవార్తను దెచ్చిన కాళిమాలినిఁ జూచి ఖానుఁడు “నిజము చెప్పము. చింతతోఁ గృశించుచున్న నన్ను నీవు పరిహసించుచున్న ట్లగఁపడుచున్నది. అమీనా నదిలోఁ బడి పోయెను. భీకరకల్లోలజలప్రవాహ నిమగ్నయైనప్పుడే నిరాశచేసికొంటిని.” అని యనెను.

“తమనా పరిహాసించుట ? నిజముగ నామెను నీటిలోనుండి బయటికిఁ దీసి నాడను. మాతల్లి యామె కుపచారము సల్పుచున్నది.” అని గట్టిగఁ జెప్పి ఖానుని వెంటఁబెట్టుకొని కాళిమాలి నిజగృహముందేరి తగినగదిలోఁ దివాసి పఱచి దానిపై నుచితవస్త్రంబుల నమఱిచి యతని నచట విశ్రమింపఁజేసి తాను శయనమందిరమునకుఁ బోయెను. నీటిలోనుండి తీసినది మొదలు కాళిమాలియొక్క తలంపు లన్నియు నమీనామిఁదనే యుండెను. ఎంత ప్రయత్నముచేసినను గాళిమాలి కంటికి నిద్దర పట్టదాయెను. కనుబు మూసికొనెనప్పడెట్ల నీటిలోబడ్డ యమీనా, వెలుంగుచుండిన కాగడాలు, కేకలువేయుజనులు నతని మనస్సునకుఁ శీత్రరూపములుగఁ గన్పట్టఁచుచిరి. ఆసమయమున నమీనా పరుండియొన్నగదినుండి యొకకోమలస్వరము వినుఁ బడెను. ఆమృదుకంఠధ్వని యమీనాదే యని యతఁ డూహించి యాగది యొక్క ద్వారప్రదేశముచేరి యతిసూత్రముతో వినుఁజొచ్చెను. ఈక్రింది వాక్యము లాతనికర్ణగోచరము లయ్యెను. “నాచిన్నతనమందు నన్నొకరి కిత్తురని రోళ్ల రోకండ్లు బాడిరి. కాని వివాహము కాకపూర్వమే యతఁడు మృతినొందెను. అప్పటినుండి యెన్నియో గొప్ప సుఖాధములు వచ్చినవి. మావాండ్లు దేనికి నిష్పదలేదు. చిట్టచివరకు మైసూరిలో పెద్ద యుద్యోగముచేయుచున్నవీరు నన్నుగుఱించి (చక్కఁదనమును గూర్చి) విని వివాహమాడ నిచ్చగించి మాతృద్రీ నడిగిరి. ఆయన సంతోషించి నన్నీయ నొప్పకొనెను. పెండ్లి వైభవముతో జరిగినది. నాకు సొమ్ము చాలపెట్టిరి. నా కొనుగిన వీరలు వెలగలవి. వీరు టిప్పసుల్తానునివద్దఁ గొలుపులో నున్నారు. ఆచ్చటికే న న్నిప్పుడు తీసికొనిపోవుచున్నాను.”

ఈవాక్యముల తరువాత నొకనిట్టూర్పును గాళిమాలి విని యమీనా యసూతుష్టితో నున్నదని తలచి యొక నేమిచెప్పనో యను కుతూహలముతో దత్తాపధానుడై యుండఁ దనతల్లికి నమీనాకు జరిగిన యీసంభాషణము వినవచ్చెను.

అవ్వ—అమ్మా ఏల నిట్టూర్పు విడిచితి? నీ కేమికష్టము? సుఖపడెదవుగదా.
నీపుణ్యమువలన నట్టి పురుషుడు దొరకనాడు.

అమీనా—అయ్యో దుఃఖము కాకేమి? మాయమ్మను పిల్లను నన్నల పండ్లుల
మీదనుమిక్కిలి మాయుంటిని బలచుకొనినప్పుడెల్ల, నేమో పాతివేసి
కొనినట్లుండును. దేశము కానిదేశము పోవుచుంటిని. అక్కడ “నావారు
తనవారు” అనుకొనువారు లేరుగద! ఎన్నియైన నున్న యూర కన్నతల్లి
యగునా?

అవ్వ—నిగులుపడగూడదు. నీ పెనమిటితో నిండునుక మాటలాడితిని. ఆయన
నీమీద బంచ ప్రాణములు విడుచుచుండును. మనలివాడు మందుక
వాడు కాడు. నడివయస్సులో నున్నాడు. నీకేమి? అబ్బప్పపాతురాలవు.
ముంచెంతయో సుసారముచేసి సుఖపడవలసినదానవు. శీఘ్రమే బిడ్డల
తల్లివయి నిండ నూ జేర్చుకొందువు కదగి వధిల్లునట్లు దేవుడు
నీ న్ననుగ్రహించును.

అమీనా—మావారితో మాటలాడితివా!

అవ్వ—నీవు నిద్రపోవునపుడు మాటలాడితిని. ఆయన కేలోపమును లేదు.
నిశ్చేపమువలె నడివయసులో నున్నాడు.

అమీనా—(మెల్లగ) కాదవ్వ.. చిన్నవాడు కాడు. ఏండ్లు ముదిరినవి.

తరువాత గాళిమాలి యచ్చట జాలసేపు కూర్చుండెను గాని,
యేమియు వినినవాడు కాడు. అతడు శయనగృహమునకు బోయి
పఱపుపై బరుండెను గాని, కూర్చురాక ఖాయుడు నిద్రించుచుండిన
చోటికి జని, యచ్చటను గాలు నిలువక బయటితలుపు తెరిచి వీడ్కొనికొ
జొచ్చెను.

మూడవ యధ్యాయము

అప్పటి కర్థరాత్రమైనది. గాలివాన తగ్గెను. మేఘములు చెదరి పోయినవి. ఆకాశము నిర్మల మయ్యెను. చంద్రుడు సిండియాఁజు బోసినట్లు వెన్నెల కాయుచుండెను. ఇంటిముంగిట మిక్కిలియెత్తుగ నున్న తాటిచెట్టు క్రింద నంతట—గడ్డి, గావము, రాలు—ఎవరికిదొరకినవి వారు తలగడలుగఁ జేసికొని ఖానుని పరిజనులంటు నిద్రించుచుండిరి. వెన్నెలలో నొక గడ్డి కుప్పచుట్టు నొంటెలు పరుండి వాని చీర్లుకంతములు చాచి యబ్బడపప్పుడు గడ్డిపప్పులలో నిష్టమైన పోచలను నాలుకతో నుదయించుచుండెను. చరాచర ప్రపంచమంతయు నిద్రావివశమైయున్నదేమోయన నిశ్శబ్దముగ నుండెను గాని యెడనెడనొంటెల మెడలంగల చిలుగంటల ధ్వనులుమాత్రము వినపచ్చుచుండెను. వానకురిసి యప్పుడే వెలిసినది గనుక బూర్వోద్వాహృతంబగు తాళవృక్షపుఁ బర్ణములవైనిల్చిన నీటికణములయందుఁ జుప్చుకొరఁజులు పడి తళతళ మెఱయుచుండెను. ఏతాదృశస్వాభావిక ప్రసన్నరూపు క్రూరకీరాతుల చిత్తమును సైత మాకర్షించును; నానందస్వామి నందు జనించి ప్రకృతిచే దయార్ద్ర హృదయుండైన కాళిమాలికి మనోరంజకముగ నుండు నని వేఱుగ వచింపనేల ?

కాళిమాలి నయ్యదు తెగవాఁడు. ఇతని శుద్ధి పేరు నాజరుద్దీను. నాజరుద్దీను వైజామునొడ్డ సుద్యోగముచేసి ధనాధికారగౌరవముల నధికముగ సంపాదించినవాఁడు. మఱియు నీజపూరు నబాబులకును, విజయనగర రాజులకును, జరిగినయుద్ధములలో నబాబుల కితఁడు శక్తివంచనలేక సహాయ మొనర్చెను. వా రొకజాగీరుకుండ నితని కొనుగిరి. ఇతఁడు కొలఁదికాలము క్రిందటనే మృతినొందినందునఁ గాళిమాలి యొంటరియాయెను. ఈయన యసంప్రాప్తాధికారముండఁగల వంశముయొక్క మొదటివానిచే స్వగ్రామము నందు నిరుగు పొరుగుఁల యందును జనుల గౌరవమునకు బాత్రుఁడుగ నుండెను. జయ

కాంతావేశులయి విజృంభించుచున్న మహారాష్ట్ర లోక ప్రక్కను, యుద్ధరంగముల మాటిమాటికి బరాజితుడయ్యు చైత్ర్యచ్యుతిలేక పెనంగులాడు నిజాముఁ డొకపంతు, మూఁకలఁ గూర్చి కొని స్వల్పస్థితినుండి రాజవదవికి వచ్చి మైసూరుదేశం బాలవాలాబుగ యశోలతను వర్ధిల్లఁజేసిన మోదరాలి కుమారుడగు టిప్పసుల్తానుఁడు మఱియొక వైపునను, వీరనాట్య్రాబులు నలుపు నిక్కాలమునఁ నితఁడు తన కౌర్యపరాక్రమములు ప్రకటించి యుద్ధరంగకు రాఁగలఁ డని యందఱు ననుకొనుచుండిరి.

ఇతఁడు పారసిబాసయం చసాధారణ పాండిత్యము గలవాఁడు. వైద్యవ్యవహారములననో, ప్రాకృతజన వచోగోరఁగినో, భృశఖండము వంటి యుష్ణప్రదేశమున నివసించుటవలన స్వాభావికముగఁ గలుగు విరాగమనోవికారముననో, యతనికిఁ జారుషముకంటె వైషమి బలవత్తరమని నమ్మిక గలిగి, యుద్ధోగ్యుగాపేక్ష నిజగ్రామము విడిచిపోవలయు నను సుభ్రముము లేక సాటివారిలో నెవరికూఁతునైన నాప్రాణముండఁగనే పెండ్లాడుమని తల్లి యెంత బలిమాంసను దేవుఁడెప్పుడు నిష్క్రయించెనో యప్పుడప్రయత్నముగఁ గాంగలదు. మనము త్వరపడుట యేల? వైషమి తప్పఁ జూచిన మనయత్నములన్ని నీటివ్రా లగును. ఆని ప్రత్యుత్తరము చెప్పుచుండెడువాఁడు.

కాశిమాలివర్ణన మిఁకఁ జాలించి కథాసంబర్ధమునకు వత్తము. అతఁ డానడురాత్రియందు వీధిలోఁ బ్రవేశించె నని యిదిపఱుకఁ చెల్పియుంటిమి. కొమ్మనీ సరంశరావకాశంబు తిలకించి తిలకించి మస్తకాగ్ని మనంబునం దరికొనఁ గాశిమాలి “అహా ! కాగడాంబెలుతురునఁ జూచిన యాపె సుందర పదనారదవిందంబు నిమిలిననేత్రంబయ్యు నసదృశ మనోహరమై నా కనుల నైదలుచున్నది. నదీనముత్థితయైన యాయుపతి శశిపాద్రుకల నాపిడికిటఁ బిండినప్పటినుండియు నవి తుమ్మెద తొక్కలవలె నల్లగఁ బొందు

పొడుగునఁ బట్టుకుచ్చుమాడ్కి మెత్తగనుండి లోహము నయ
బోలె నాహ్వానము నాకర్షించుచున్నది. అనితంబినీమ
తిలకించిన క్షణముననే నా మనస్సాపెయందు లగ్నమైనది. ఆజవరాలును
నేనును గరంబులు భుజంబులమీఁదుగ నుర్రంబులఁ బడునట్టిదుకొని
యన్యోన్యచుంబనంబులును సుభ్రమప్రేరేతగాఢపరివ్వంగములును సరశ
సల్లాపంబులును సలుపుచు, నట్టి పండువెన్నెలయందు విహరించు లెన్నఁ
డబ్బునో! కాంతాతిలకమా ! కనులు విచ్చి భవత్కటాక్షవీక్షణ సూచితాను
రాగ రసబిందువులు నీవు నావయిం జీలుకు లెన్నఁడు ? నారీరత్నమా !
అధరబింబంబు నల్లనఁ గదలిచి యవ్యక్త మధురధ్వనుల మచ్చిత్రవర్ణంబు
సేయు లెన్నఁడు ? వనజాయతాక్షీ ! పదియాఱు వన్నియ బాగారురీతి
మిసమిస లాడుచున్న నీతనూలత నా కౌఁగిటజేర్చి ఘనసారంబుచేతను
జంపనగంధంబుచేతను నవోమల కుసుమంబులచేతను సుకుమార మృణాళంబుల
చేతను హిమకణంబులచేతను రాకాచంద్రికలచేతను బొంప శక్యముగాని
స్పర్శసుఖంబు నా కొనంగు లెన్నఁడు ? అనాఁడుగదా నా జీవితము ధన్య
మగుట. ఖానుఁడా ! వృద్ధుఁడవయ్య నేమిసౌఖ్యము పొందఁగోరి యీ
యువతిని నీయధీనము చేసికొంటివి ? నైసర్గికవిలాసంబుచేఁ దళతళమెఱయు
పసిండిభూషణంబును గాకంబు భ్రమియించి ముక్కునఁ గఱచికొనిపోవు
టయే కాని యేమి యానంద ముభవింపఁగలదు ? ఏమి వికాసము పొందఁ
గలదు ? దానిని ధరించి శోభితులు కాఁగలవారి హృదయంబులు తల్లడిల్లి
నది చిట్టచివర కెచ్చెట్లనో గట్లనో పాఱవైచి చును. మొగము ముడుతలు
పడినను వీవు పగినను గట్టి చేతికి వచ్చినను నవయవంబులు జీర్ణములైనను
మానవుల కిచ్చమాత్రము వృద్ధత్వముం బొరయక పర్థిల్లుట సహజంబు గాన,
ఖానుఁ డొకవేళ నాపైవై భ్రాంతి నొందిన నొందుఁగాక. ధనమునతో యధి
కారమునతో గౌరవమునతో యూసపడి నవయోవనసౌందర్యవతియైన
కూతులు జూచుచుఁజూచుచు నట్టి ముసలివానికిఁ దలిదండ్రు లెఱిచిరి ?

ఇచ్చెదరు వారి కేమి ? మూఢులగు తలదండ్రులు కూతులయంతర్భావములను గనిపెట్టి వారి సుఖదుఃఖముల నాలోచితురా ? కటకటా ! ఈదృశ మాతాపితలవలన నెంతమంది లేబ్రాయంపుల బూవుజొండ్లు బ్రతికినంత కాలము దుర్వ్యధాపీడిత లగుచున్నారు ! వీరి నన్న ఫల మేమి ? ఈశ్వరుడెట్లు లిఖించిన నట్లు కాఁగలడు. భగవంతుడా ! ఒక్కొక్కతఱి నీ కార్యములు సహితము ధర్మపు త్యన ట్లగఁపడుచు. మనోహరమైన నిజసౌరభంబు మరుత్తరంగంబుల వ్యాసింప జేయఁజాలు మృదుకరపుష్పంబును గిణిఁగూత హస్తండుగు ముక్కిడి కొనుగిన విధంబున, సర్వాంగసుందరయైన యీహలఁ తిని పృథ్వియైన ఖానునిపాలు చేసితిని. (కొంచెముసేపు లలచించి) అయ్యో ! ఎంత పిచ్చివాడవు ? ముసరివాడైన నేమి ? ముమకవాడైన నేమి ? సర్వభూతంబులు, సూర్యుఁడు, దివారాత్రంబులు సాక్షులుగ వివాహ మాడినతరువాత నాపె కలఁడే పరమపైవము. అతఁడే గురువు. అతఁడే ప్రాణవల్లభుఁడు. ఆహా ! మానసమా ! ఎంత చంచలమైన దానవు ? కామ వివశత్వంబునఁ దగవుమాలి ధర్మంబుదూలి యెట్టిసీచమైన తలంపులకుఁ జోటిచ్చితివి ? మోహమా ! పజ్రతుల్యంబులైన హృదయంబులనసౌత మగ్గి వెన్నుబోలె గరగింపఁగల నీశక్తి యద్భుతముగదా ! అక్కటా ! చరకాంతానత్తులై తుచ్చసుఖంబుల కానపడి యెంతమంది ధనదేహంబులఁ గోల్పోయి కుంతితాంతరాత్మలయి నిందాపాత్రు లగుచున్నారు ? ఎదఁటు కీర్తికి దూరులై సత్పురుషసాంగత్యంబునకు బాహ్యులై చచ్చిన చావులు, బ్రతికిన బ్రతుకును, గాత గర్హ్యులై నశించుచున్నారు ? ఎంత చనివిన నెంతవినికి గలిగినను, జితేంద్రులయఁడు చానిచో, నవి నిష్ఫలంబులగును. ఒకవేళ మాయోపాయంబులచే నాపెను వశపఱచుకొంటినని యతిథియై యింటికి పచ్చినవానికి దౌష్ట్యంబు కావించినవాడ నగుచును. నలుగురినాఁ జేరుప్రతిఫలు సుపాదించి సన్మార్గపర్తియై గౌరవముగ బ్రతికిన నాజురు డ్దీను కడుపునఁ జందనవనమాలాఁ దుమ్మమొక్క మొలచిన ట్లేదేర్భాగ్యుఁడు

పుట్టెగదా యని లోకులు దూషింతురు. నాకుమారుడు వంద్రీక్రీ నిలుపు ననుకొంటిని గాని, యిట్టి దుర్మార్గుడగు నని యనుకొనకపోతి నని పృథ్వీరా లైన నాతల్లి చింతించును. ఛీ! క్షణభంగముతై సీచతమంబులైన సుఖ ములంగోరి ఐవిశ్రమై శాశ్వతమైన కీర్తిని బోగొట్టికొనుజీవనము కాలపనా? ఆన్యకాంతాసక్తిచే నెట్టి యష్టంబులు సంభవించవు? ధనహాని, మానహాని, యశోహాని, ధర్మహాని-ప్రతి సద్గుణమునకు హాని వచ్చును. ఆని ధర్మచింత నేయచు నిమిషమునకు సంచలించుచున్న చిత్తమును బట్టలేక కట్టుచు, వీధిలోనుండి మరలి యింటిలోనికి బోయి శయ్యంజేరి దక్షిణగవాక్షము నుండి యల్లనల్లన వచ్చు మారులతోరంబులచే విక్రాంతి చెంది కొంతనేవటికి నిద్రంగూరెను.

కూర్కువట్టినదేకాని కనుమూసినప్పటినుండి స్వప్నంబులే. ఆమీనా యొద్దకుబోయినట్లు, నామెతో మాటలాడినట్లు, నామెను స్మరించినట్లు, ననేకనిధములగు కలలు కనుచుండగఁ జెల్లవాఱుడుఁ గలకనొందిన బుద్ధితో లేచి ఒడలికగా నుండినను బ్రాతఃకాలపుబ్రాధనచేసి యెరిగెట్లు ప్రవము లిఖించిన నెట్లు కాగల దని తలంచుచుండెను. ఖానుఁ డలసియుండుటవలనఁ బ్రొద్దెక్కిన తరువాత లేచి నానా మేల్కొని స్నానముచేసి సుఖముగ నున్న దని విన్నవాడై యతియుత్సాహముతో నామె యన్న చోటికి బోయెను. ఆమె ముఖచంద్రుని పీక్షించినప్పు డతని నేత్రోత్పలంబులు సగ్రప్రమోదవ్యాకోచంబులై యతనికి గలిగిన యానంద మింతింత యని చెప్పుటకు వీలులేదు.

ఆమెకన్నులు చేరెడు పెడల్పున నతిమనోజ్ఞములుగ నుండెను. మందస్థితంబు వదనారవిందంపుఁ గళ హెచ్చించుచుండెను. అప్పుడే స్నాన మాచరించినది గనుకఁ దడియారుటకై విప్పబడి నల్లనికాంతుల వెళ్లగ్రక్కుచు నున్నఁగ దువ్వబడిన గుంపెడు వరు లంసదృశముమీఁదుగ వీపునం బడి

యంతరులును లంబయాన శిఖానంతరులునై యుండెను. ఆమె యట్టిది కదలి నప్పుడును, భుజాబాల చెత్తినపుడును, నాప్రక్కనుండుగాని యాప్రక్కనుండుగాని తలవంచినపుడును, మృదుతరభాసమానములగు కొన్ని మెత్తులు కర్ణంబులు దూటి కంటి కంటకులపఱువ వచ్చి సహజముదరు బగు పడునందున కొకనూతనవికాసము కలిగించుచుండెను. ఖానుడు వచ్చినతోడనే యమీనా లేచి నిల్వబడ నామె నాలింగనముచేసి దగ్గఱఁ గూర్చుండఁ జెట్టికొని చెప్పిన పాపలు నల్లన సవరించుచు నిట్లనియె: “భగవంతుని కృప వలనఁ దిరిగి నేఁడు నిన్ను జూడఁగఁగితిని. నీవు లేనినాఁ డెన్ని దుఃఖము నేమి? నామరస్సనకు సంతోష ముండదు. ప్రాణశల్లభా! దుఃఖముగా నుంటివా?”

అమీనా—స్వామీ! మనము బయలుదేరిన పేశావిశేషముననో మన యవృష్టమువలననో యెవరి నొక నితమాత్రము చూచుట తటస్థించినది. రాత్రి ఆ మెఱపులు! ఆ యులుములు! మిమ్ము మరలఁ జూపు నని యుకొంటినా? ఆమెయుఁ మెట్లు తీర్చుకొనఁగలమో గాని పాప మియింటి యవ్వ యెంతయో యునుచారము చేసినది.

ఖానుడు—అయవ్వయేకాదు. ఈయింటివార్తదలు మనకొఱకుఁ గష్టపడిరి. వారు లేకున్న మన మే మగుదుమో!

అమీనా—రాత్రి నడినకష్టములు నాకుఁ గొంచెము జ్ఞప్తియొ దున్నవి. పాలకీ నీటిలోదిగినది. నాలుగడుగులు పేసినతరువాతఁ జాకలవాండ్రలో నెవరికో కాలంజారి వల్లకి క్రిందఁబడినది. పడినప్పుడు పెద్దగ నఱచితిని. అప్పుటినుండి యిండునక నింటివారు లేపి జలకమాడించు నంతపఱువ నేమి జరిగినదో నాకుఁ దెలియదు. అప్పునడుగ నామనసు చెదరునని కాఁబోలు నిప్పు డెందుకు లెమ్మని యేమియుఁ జెప్పినదికాదు.

ఖానుడు—అయిలే పాలకీ నీళ్లలోఁ బడ్డతరువాత నిన్ను బయటికిఁ దీయుటకై నీమెట దుమికినది, యాశపవలుకొనినది నీ వెఱుంగవు.

అమీనా—ఇంక జరిగినదా ! నేను గొట్టుకపోవునప్పుడునున్న పక్షించిన
చవ్వకు ? మీరే కాదు? నాకోసము మీరు—

ఖారుడు—ప్రియసఖి ! కాదురాదు. నిన్ను రక్షించునంతటి భాగ్యము
నా కబ్బలేదు. నీవు గొట్టుకొనిపోవుచుంటివను తొంబరచేత దొడిగిన
చొక్కాయైన విడువక నీటిలో దుమికెని. బోయీలు వాడ్లు
మీడ్లు బయటికికిరిసి. లేవబోయినచో నాప్రాణము పోయియుండును.
మనచాలిటి దేవుడై యొకమహుభావుడు వచ్చి తన ప్రాణములు
గోల్పోవునట్లైతేను పొపుచేసి కట్టలములచే భయంకరముగా నున్న
జలములో బడ్డనీన్ను బయటికికిరియెను. ఆయన కడుపుచట్టంగారు ! పిరిగి
నాను నిన్ను పయచేసిన దాయనయె. అతని పయస్సుమాత్ర మెంత ?
ఇరువదియైదు లేక యిరువదియెనిమిది సంవత్సరములు. తండ్రిలేని
శిష్టాదు. అతని తల్లి కరు డొక్కడే మమారుడు. మంచివర్చస్సు
గలవాడు. అతనితల్లి యెనిరో కాదు. నీ కుపహారముచేసిన యవ్వమే
నీకు కెంత శ్రమపడినాడు పాపము !

అమీనా—అలాగా ! అలాగా !

ఆమె యీతీరున నని యెవ్వయో తలపులు మనస్సునకు వచ్చి
నందున గొంచెముసేపు మాటలాడకుండ నేనియో విచారించుచున్నదనిపలే
నుండెను. ఒకటివెనుక నొకటి కన్నీటి బొట్టులు నిశ్శబ్దముగ జారెను. ఖాను
డాపెను జూచి కదలింపక గూడ పని యూరకుండెను. కొంతసేపటి కెవ్వయో
చెండుమూడుమాట లామెనోటినుండి వెడలివచ్చెను. ఆమె మనస్సంతయు
దనసురక్షించిన తరుణవయస్కునిమీద నున్నట్లే యామాటలు సూచించెను.

అమీనా—మన కింత మేలుచేసినవాని కేమయిన బహుమాన మియ్యరా ?

ఇంటివద్ద మాలియ్య యేమిచేయుచున్నదో విడిచివచ్చిన యాశొడ్డి
కాలములోనే నామరణవార్త విన్నచో నాపె యెంత యడలియు

డును? (భర్తవంక దృష్టిసారించి) నేను గాకపోయిన నావంటిది రేసీవఱకు మీకు మరల రాగలదు. మాతలిదండ్రులకుఁ గూతుఁ రెచ్చటినుండి వచ్చును ?

ఖానుఁడు—కోమలాంగీ ! నీవంటిస్త్రీ వేయిజన్మములెత్తినను నాకు దొరకఁ గలదా ? నిన్ను నీటిలోనుండి తీసినయతఁడు నాపాలిటి యదృష్ట దైవతము గాని వేఱుకాదు. అతనికి బహుమానమా ? తీసికొనునట్లైన నానంపదలో నగమిత్తును. కాని యతనిది మొదటినుండి గొప్పపాకము. మన మిచ్చు ద్రవ్యము తీసికొనఁడు. డబ్బు కాక యింకేమైన నీకుఁ దోచినది చెప్పుమా.

అమీనా—తల్లికి సొమ్ములు తీసికొనునేమో ! నాసొమ్ముతయుఁ దీసి యిచ్చెదను.

ఖానుఁడు—తల్లి ముత్తైదువ కాదు. ఆమెకు సొమ్మెందుకు? ఒకవేళ భార్యకుఁ బెట్టుకొను ననుకొందమా! అతనికిఁ బెండ్లి కాలేదు. కనుక సొమ్ము పుచ్చుకొనఁడు.

అమీనా—(మనస్సులో) ఇరువదియైదు సంవత్సరములవాఁడు ! ఇంకను (ప్రకాశముగా) గుఱ్ఱముల నాయుధములఁ బుచ్చుకొనునేమో.

ఖానుఁడు—నిజమే. ఇందనుకనుండి యిది మఱచిపోయితిమి. అతఁడు వయస్సులో నున్నాఁడు. శౌర్యతైర్యములు కలవాఁడు. ఇతని తృప్తి, తాత-వారందఱు- యుద్ధములలోఁ దిరిగినవారు. గుఱ్ఱముల నాయుధముల నిత్తుముగాక. ఈదొంగములేనిది యేమిలాభము? నావద్ద నిప్పుడేమి ఖాళీలు లేవు—(అని కొంచెముసేపు పైకిఁ జూచి) సరే. ఇతనికిఁ దప్పక సుల్తానుని దగ్గఱఁ బని యిప్పించెదను. నైన్యమునకంతటికి మణివలె నిటుపాటివాఁ డొకఁ డున్నను జాలును. కొద్దిరోజులలోఁ జరంగీలతోడనో హిందువుల తోడనో యుద్ధముకూడ జరుగుటకు సిగ్గుముగా యున్నది. సుల్తానునివద్ద నితఁడు స్వల్పకాలములోనే వృద్ధినిొందగలఁడు.

అమీనా—అంతకంటె నీకే నేమి కావలయును? ప్రాణ ముండినంతకాలము మిమ్ము వలచుకొనుచుండును. (మనసులో సంతోషము బయటికిగనబడ నీయకుండ) అయితే యతడు మనవెంట వచ్చుచుగదా?

ఖానుడు—చచ్చిననేమి? అతడు యోధుడే కాక గొప్పవిద్వాంసుడు కూడ నైయున్నాడు. నాకుంటే జాల గొప్పవాడనియే చెప్పవలెను. అదిగాక రాత్రి మనపరిజనములొ నొకడు మృతినొందెను. అతనికి బదులుగ మఱియొకడు కావలసియే యున్నాడు.

అమీనా—ఎవరు చచ్చినది? నీటిలో బడియేనా?

ఖానుడు—పూవుదోడీ! నీటిలో బడి కాదు. పాపము! పిడుగు పడి చచ్చినాడు.

అమీనా—(భయకంపితాంగియై) ఇంతకు నెవరు?

ఖానుడు—ఇబ్రహీం.

అమీనా—ఇక్కడ మన్నెఁజీవలయు నని యున్నది కాబోలును! రెండు సార్లు మీ ప్రాణమును గాపాడినది యితడే కాదా?

ఖానుడు—నిజమే. ఆతనివ్రాత యాతీరున నున్నది. ఎవరు తప్పింపగలరు? అయితే వలెలున కిబ్రహీముచుద్యోగ మీయమాదువా?

అమీనా—మీ రడుగుచున్నారు గనుక జెప్పెదను. పటేలు గొప్పపంశ్ఘుడగుటచలన నతని కిబ్రహీము దానికంటె బెద్దయ్యుద్యోగ మీయవలయును. ఇవంతయు నేల! “వేయిగుఱ్ఱాలకధిపతియైన యబ్దుల్ రహిమాను ఖానునిపక్షకు శ్రీరంగపట్టణమునకు రమ్మ” అని చెప్పము. అచ్చట నుద్యోగ మొనంగవచ్చును.

ఖానుడు—సుద్దుగమ్మా! బాగుగ జెప్పితివి. నీతో నే నిప్పు డమభవించుచున్నట్టియు ముంజురుభవించుబోవునట్టియు సౌఖ్యము నాకు దయ చేసినది యితడే. ఉద్యోగము కాదుగదా, యితని కేమి యిచ్చినను

బుణము తీరదు. ఇకనివలన గాకపోయినయెడల నీసౌందర్యమును ప్రేమను జూచి యుందునా ? సాయంత్రమువనుక నిన్నికడ గడచింపను. మనస్సు లోని కలతలు పోగొట్టుకొని సుఖముగ విశ్రమింపుము.

తరువాత నమీనా శయ్యంజేరి పరుండి కన్నులుమూసికొని 'ఇరువదియై డిరువదియేనిమిది సంవత్సరములవాడంట ! పర్చస్సు గలవాడంట ! విద్వాంసుడంట ! యోధుడంట. మావా రితనినిగుఱించి యెన్నియో విశేషముల చెప్పిరి. ఇన్నిసగుణములు సామాన్యుల కుండునా ? ఆతల్లి కితఁ డొక్కడే కుమారుడంట ! ఎంతగారాబముతోఁ బెంచుకొనుచున్నావో ? ఆమెను విడిచిపెట్టి మామెంట వచ్చునా ?' 'నామొగ మరలఁచు చూచి యుండును. నే నప్పుడు కప్పుకొనలేక పోయితిని. నప్పులుట్టికొని బయటికిఁ దీసెను. (ఉరమఁమీఁదను జనునముమీఁదను బట్టనవరించుకొనుచు) అప్పుడు నావస్త్ర మెచ్చటనైన దొలగినదేమో ! పుయిటిలోనికిఁ జెచ్చినప్పుడు బీబువు వెలుతురున నన్ను బాగుగఁ జూచియుండవచ్చును. 'చక్కనిది చక్కనిది' యని నన్నుజూచిన వారెల్లఁ జెప్పదురు. (ప్రేమియుంగరములో నమర్పఁ బడిన చిన్నియద్దమునఁ బ్రతిబింబమును జూచి చిటునవ్వు మొగమునఁజెలంగ) నాచక్కదనమును జూచి యాయన యేమనుకొనెనో ? ఆను ననేపిషయములు కలఁపునకు రాఁగా మఱలఁ గన్నులుమూసికొని వాని నన్నిటిఁగూర్చి చింతించుచుఁ గొంతసేపునకు నిద్రపోయెను గాని, యది నిద్రయనుటకు వీలు లేదు. స్వప్నావస్థయందుండినదని చెప్పిన యథార్థముగ నుండును. తుపాకు, కాశిమాలి, పాలకీ, నీరు, బోయీలు, కన్నులు మూసికొనియున్నారసేపు నగపడుచునేయుండిరి.

నాలుగవ యధ్యాయము

సాయంకాలమైనది. సూర్యుడు ప్రళయమును క్రోధకాలి భూము వ్గంబు కావించి పశ్చిమాంబుధిం గ్రుంకుచుండెను. చంద్రుని కట్టికొని పోయిన

చిన్నగుడ్డ మొలత్రాడులనూ దోడకొని దారితోలగిబోవు చతువుల గడ్డిం
చుచు బగులక్లిల్లవాండ్రు గవళలం బ్రవేశించుచుండిరి. వ్యాససూరియగు లఱక
విడిచి యెట్లల మరలించి మెల్లమెల్లగఁ గాల్గిడ్చుకొనుచు నిండ్లవఁ జేరు
చుండిరి. లేదగల విడిచి యడవికిఁ బోయిన నూపు లాబా యనియఱచుచు
నిజస్థానంబులకు శీఘ్రమనంబునఁ బోవుచుండెను. ఊరియటనుండువారి
కూరంతయుఁ బొగతోఁ గప్పబడిన ట్లగవడుచుండెను. మేఱల యఱపులు
తోడెల ఱుకెలు నెడనెడ విసదచ్చుచుండును. విడుగుడవచ్చుచున్న బ్రహ్మ
మును బూడ్చిపెట్టి గోరి నొకతీరుగ ముగించి ఖానుసఁ జూజులు మరలి
వచ్చిరి.

ఖానుడును గాళిమాలియు ముత్రము గోరి సుపూర్ణమైనచుక నుండి
దానివైఁ బూలపండలంచేసి యాలస్యముగ నింటికి వచ్చిరి. జాల్ముకారుడు
సిద్ధముగ ఎటంచేసి కనిపెట్టికొనియుండెను. ఖానుడు పరిజనులు తృప్తిగ
భుజించి గట్టునఁ జేర్చుచు హుక్కారావుచు నొకరితో నొకరు నట్లాపములు
జరుపుచుండిరి. ఆమాట లీమాటలు చెప్పుచు ఖానుడు తనపూర్వోక్తరముల
వచించి రాను నిరధికారియయ్య మైరారాలిపర్వ చుద్యోగముచేసి యతని
యచగ్రహమనకుఁ బాత్రుడై యెట్లుచ్చునశకు పచ్చినదియుఁ జెల్లఁ కాశి
మాలి కుద్యోగావేశుం బురికొల్పెను. కాని గాళిమాలి “నేను మీవలె నుచ్చ
స్థితికి వచ్చుట కలఱగనివార్త. ఎవనితో తప్ప నుదఱకు నట్టి వదవి లభింపదు”
అని బదులు చెప్పెను.

ఖానుడు వశికరకంతస్వరముతో “ఇప్పు డీ యధికారులందఱు నీకంటె
ఘనులా? నీవు పరాక్రమశాలివి. విద్వాంసుడవు. నలుగురమెప్పు డడయఁ
గలవాడవు. నాకచ్చులయెదుటనే యంతముందిహీను లధికారులై? మైద
రాలివంశ మెట్టిది? తండ్రి పంజాబుగిరి. తల్లి కల్బిగిరపట్టణ సమీపమున
‘కెల్లఁ డు’ లను పల్లెటూరిలో బట్టల నేయు, నొక సామేయకుఁడు. ఆతఁడో

మైసూరురాజ్యసింహాసనాసీనుడై సకలభోగంజుల ననుభవించెను. అవృష్టమునకు సాటి యేదియులేదు. నీముఖవర్చస్సే నీయవృష్టమును జెప్పక చెప్పుచున్నది” అని చెప్పంగఁ గాశిమాలి మీవాక్యములు నా కమితోత్సాహము కలిగించుచున్నది. వ్యర్థముగఁ గాలము గడపుట నాకును లజ్జాకరముగనే యున్నది. కాని నైజామును గొల్చుటకు నా కిష్టము లేదు. మహారాష్ట్రలు విమతులు. వారికొల్వకూడ నే నంగీకరింపను.” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఖానుడు “వారిని గొల్చుట యేల? నానిఫారసు లేకుండగనే నీవత్సా రూఢుండవై సుల్తానునియొద్దకేగినచో నీకుండగిన జీతమేర్పఱచి నై న్యములొక జేర్చుకొనును. నీవు నాకు మిత్రుడవు. రక్షకుడవు. నిన్ను ఐదొక్కటిపోవుటకు మహాసాధ్యమన్నది. ఇంత శక్తిమంతుడవయ్యు నింటివద్దకుంట నాకు విచారకరముగ నున్నది. లెప్పు. పయనమై రమ్మ. ఇంకను సుదేహపడుచున్నాడవు. దేనిని గుఱించి? ఖానుడు తియ్యనిమాటలు చెప్పుచున్నాడుగాని యిదియంతయు సత్యమా యనియా?

కాశిమాలి—అయ్యా కాదుకాదు. మీరు నాకు దండ్రితో సమానులు. మీపాదములసాక్షిగ సుల్తానునివద్దకుద్యోగముచేయ నిచ్చగలదు. మాతల్లి గారివిషయ మెటులనో యని యాలోచించుచున్నాడను. అదిగాకనాకు గుఱిములేదు.

ఖానుడు—గుఱిములేదనుచింత పెట్టికొనకుము. అమీనా నేను నిన్నుగుఱించి యుదయమున పూటలాడితిమి. నీవు మా కొనరించిన యువకారమునకుఁ బ్రత్యుపకార మేమి చేయఁగలము? నీకు నగలుగాని ప్రద్యముగాని యిచ్చుట యుచితము గా దనుకొంటిమి. ఉద్యోగ మిష్టింపవలయు నని నిశ్చయించికొంటిమి. నన్ను నీసోదరునిగ భావింపుము. నిమిత్తగ్గుపయైన నీయన్న నడిగినట్లే నన్నడుగుము. నామోతీగాక రెండు మంది సక్కను గుఱిము లున్నవి. ఆరెంటిలో నీయిష్టముపచ్చినదానిని దీసికొనుము. ఈరెం

డును నిన్ను మెప్పింపనియెడల శ్రీరంగపట్టణములో మిగిలినగుఱ్ఱములున్నవి. వానిలోదేనినైన నీవు కోరి తీసికొనవచ్చును. ఇంకను నీ కేమైనఁ గావలసియున్నయెడలఁ జెప్పము.

కాశీమాలి—మీపాదములొన ప్రసూణము చేయుచున్నాను. ఏమైననునరే మీపెంట నేను వచ్చెదను. నా కింతకంటె నెక్కువ యేమి కావలయును?

ఘానుడు—మంచిది. నే నిక్కడ రేపుమాత్ర మాగఁగలను. తరువాత నుండు టకు వీలులేదు. చేయవలసిన యేర్పాటులు త్వరగఁజేసికొని సిద్ధముగ నుండుము. నీవు వచ్చుచున్నాడ వనిన నమీనా కూడ సంతోషించును.

కాశీమాలి ఘానునియొద్ద నెలవుపుచ్చికొని తల్లికడనుఁబోయి యాపెత్తోదనయభిప్రాయమును జెప్పలేక చెప్పెను. ఆమె కామాటలు శబ్దతుల్యంబులయ్యెను. పొరలిపొరలి వచ్చుచుండిన దుఃఖమును దిగమ్రొగి “నాయనా ! మీతండ్రియైన నుండిన నాకు దిగులు లేనందును. నీవు నిమిషము కానరానియెడల నాకన్నులు పోయిన ట్లుండును. లేకలేక యొక్కనలన చగచడితివి. ఒక్కడవుకూడఁ గన్నులయెదుట లేకుండఁబోయిన నాప్రాణ మెట్లు ఘోషించును? దేశముకాని దేశముపోయి యన్నమువేళ నన్నము, నీళ్ల వేళ నీళ్ళునులేక, యేల కష్టపడవలసినవచ్చినది? ఏనూఱుముది గలరు? నీ వొక్కడవు బ్రతుక లేవా? ఉన్నది తినినఁ జాలును. ఈరోజువఱకు స్వామి కృపవలన నన్నవస్త్రములకు లోపములేకుండ జరుగుచున్నది నాయనా ! అదిగాక యుష్ణముతోఁ గూడినది. అన్ని వేళలు మనవేళలా? ఆమాట తలఁచినమాత్రముననే నాయెడలు పఱుకుచున్నది. నేనును బెద్దదాననైతిని. కనులకు మనకలు సుభవించినవి. మాట తొందఱగ వివరాదు. ఇంక బ్రతికినన్నిరోజులు బ్రతుకఁబోను. లేచిన లేవలేకపోయిన, గొంతులో నీళ్లుపోయువారైనలేరు. ఇదివఱకుఁ గడుపు దుఃఖపెట్టిదో యెలుంగను. ఇట్లు దాటి పోయితి నేని యప్రప్తవంతురాలను. ఎప్పుడా యని కనిపెట్టుకొనియున్నాను. చావుదలకు లావు దుఃఖ మని

మీతండ్రి మంటిపాడైనదికాక, నీవుమాడ నన్ను విడిచిపెట్టిపోయిన నెవరినీ జూచుచు నింటిలో నుండెను. నాయనా!” యని కంటిసీరు చెఱుగునను దుడిచికొనుచు హృదయము కరంగునట్లు పలికెను.

కాశీమాలి ధైర్యము తెచ్చికొని “అమ్మా! కన్నదానవు కనుక నామీద నింతక్రేమ యుండుట నహజము. నాజరుద్దీను కడుపున బుట్టిన కాశీమాలి క్యర్థం డయ్యె నన్న నీకమాత్ర మజీర్తి కాదా? శార్యపరాక్రమముల నెఱసి రాజానుగ్రహపాత్రుడ నయి సేవకులు పరివేష్టించ నెల్లడ ముఁగి గౌరవం బొందుచుండ జనులు సిన్ను జూచి ‘అమ్మా నీ వెంత చుక్క మొన రించితోవో! ఇట్టి పుత్రుడను నీకు బుట్టెను. పుణ్యముకొలది పురుషులు పూజకొలది బిడ్డలు. కడుపుచెడఁ బుట్టినవా రెంతైన నేమి? కాశీమాలి నంటివా డొక్కఁడు చాలాడా?” యని కొనియాడుదురు. అప్పుడు మర కానిని నే నెంటినుండి కడలసీయకుండిన నింత గొప్పవాఁడు కాకలండే యని నీలో నీజే యనకొందవు. దేశ విఘ్నంబు విమతుల యధీనములగా నున్నది. ఆయోధ్య బంగాళాదేశముల బరంగీలు స్వాయత్తము చేసికొని పట్టాటన నబాబును నయోధ్యనబాబును జెఱసాలయం దుంచెరి. మహారాష్ట్రలు హిందూస్థానమును దక్కిను నాక్రమించి సైజామువైకి మాటిమాటికి బోవు చున్నారు. స్వదేశీయులు, స్వమతస్థులు నిట్టిపట్టె బహుచుడ సజముగ మహమ్మదీయరక్తియు సరములయందు బ్రవహించు మానవుఁ డెట్లూరకుండును? శత్రువులపాటిటి మృత్యుదేవతయై మహమ్మదీయమతము నుద్ధరించుచున్న జుల్తాను నాశ్రయించి నావిధి నెఱవేర్చెను. అట్లే నాను నెల విమ్మ. మానవహృదయస్ఫుహసీయంబులగు కీర్తి, సుఖంబు, గౌరవము నానంద గలుగఁబోవునప్పుడు తద్విఘ్నము కావించెదవా? నాశ్రేయస్సును గోరున వేసి, నాకీర్తి నభిలషించెదవేని, నాసుఖంబు నిచ్చుగింతువేనీ, నాగౌరవ మువేక్షించెదవేని, నామీదఁ ద్రేమ కలదేసి, నా కాజ్ఞల వచ్చి కలుపుమని.”

ఆసి వాక్రస్వ నాయవ్వ మాటు మాటాడఁజాలక కుమారసి నక్కడఁ జేసి
'నాయనా! పిల్లవ్వుమావచ్చునట్లు కామిపుణు. సీతండ్రే సుపాదించిన
విలువలవస్త్రములు పెట్టెలో నున్నవి. పోకుండ నన్నింటిని భద్రముగ
దాచిలిసి. వాసిని గట్టికొనుము. సీతొకచోదా నాయనా! యవి పోకుండఁ
గాపాడిలిసి' ఆసి చెప్పెను. కాశిమారి గ్రామకరణమునకుఁ బోయి తాను
ఖానుసెవ్వుట బోంబలంచినవిషయము చెప్పి శ్రీరంగకట్టణమునకుఁ బోయిన
పిత్తుట జేతము వచ్చుటనకుఁ గావలసిన భర్తృలకై కొందఱబ్బు ఒకలోనగు
వని యడిగెను. కరణము కలవాఁడు గనుక మెటనే యడిగినంత లుచ్చెను.
కాశిమారి మేనమామయ రప్పించి క్లృప్తోషణమునకుఁ జేయవలసిన యేర్పాటు
లతనతోఁ జేసెను. పిత్తుట నశండు ఖానుసెవ్వుట బోయి లట్టి యొడంబడిక
మొనఁగని విషయములు వివరించి బయలుదేఱుట కాటంకము లేదని చెప్పెను.
ఖానుడు సంతోషించి 'అలస్యము చేయఁగుచును. లభుభోజనముమాత్రము
లయారుచేయించు' వని కాశిమారికిఁ జెప్పఁగ నలండు శిశువుగ సిగ్గుము
చేయించెను. అంబలును భుజించి. గుఱ్ఱములకుఁ బల్లములు కట్టి. బుకొలు
బరువై లెత్తి. కరిజనులందఱు ప్రయాణనన్నద్దఱై. తళతళమెఱయుచు
ఖిలుచుగఁగిన దస్త్రుల ధరించి కాశిమారి తన క్లయ్యెన్ నెలపు పుచ్చుకొను
చుండుట యెవ్వరును జూడలేదు కాని, యింటిలోనుండి బయటికి వెడలివచ్చి
నప్పుడుమాత్ర మతనిబుగ్గ పడిగా నుండెను.

అయిదవ యధ్యాయము

మనోహరకేషభాసమానుడైన కాశిమారి బయటికివచ్చినపు డాశ్చర్య
మతోఁ జూడని పురషుండును క్రేవతో పీడించని స్త్రీయును లేరు.

ఖానుడు—నెబానా! నీవు మానేనలో నుండిన నతియ చాలును. గుఱ్ఱముల
మాట చూచికొనుము. అవిగో యాకూటు మ్రోచరు (గుఱ్ఱములపేర్లు).

యాహూటు దిట్టమైచేకాని మదించినది. బాగుగ నడువంగలదు. మోవరు చెప్పినట్లు వినునది. కాని జాగుగ నడుచును. ఈరెంటిలో నీ యిష్టమైన దానిని దీసికొనుము.

కాళిమాలి యాహూటునే తీసికొనియెడ నని చెప్పి దాని నెక్కి స్వారి చేసి తనరొతుడనము ఖానునికీ జూపెను. ఖానుడుమెచ్చి “ఇక్కడ జాలరు. తిరిగిరమ్మ” అనగా నతడు గుట్టిమును వెనుకకు ద్రిప్పి ఖానునియొద్దకు వచ్చి పాలకి తెచ్చుని బోయాలతోడ జేపెను. నిండుగ ముసుగువెట్టికొని యమీనా బయటికి వచ్చి పాలకితోడ గూర్చుండెను. కాళిమాలిరల్లి పట్టి యస్త్రములు ములు కప్పులనిండ నుండ నమీనాను గొంగిలించికొని “అమ్మా నన్ను జ్ఞాపక ముంచి కొనుము. నిన్ను మరల నెట్లు చూడఁగలను? నూవాడు మాతో వచ్చు చున్నాడు. వానికి మీరే తలిదండ్రులు. వాడు నీకొడుకుగాని నాకొడుకు గాఁడు. ఎగ్గెన బడినెమైన మీరుతప్ప వాని కెవ్వరు లేరు” అని గల్లనస్వర ముతోడ బలికెను. “అవ్వా పోయివచ్చెదను. నీమిత్ర చెప్పవలెనా? నీసమాధుని నాసమాధునికే నెంచెను. మరల జూచుట యెన్నిదినములతో, పెద్ద బాసపు. దయ యుంపుము.” అని మెల్లగ నమీనా వాక్రచ్చెను. అవ్వు సుఖివశ మున చూచుమాటలాడలేక పల్లకితలుపువేసెను. బోయీ లాసూజు నెట్టిగిన వారు గనుక వెంటనే పాలకి నెత్తి యడుగిడసాగిరి. కాళిమాలి తల్లదగ్గఱకు బోయి గుట్టిముమీద నుడియే వదిలి ‘తల్లీ పోయివచ్చెదను. నన్నాశీర్వ దింపుము’ అనెను. ఆపె కొడుకు నాశీర్వించి కొంగుకట్టినొక యొక రూకను విప్పి యతనిచేతిలోఁ బెట్టెను.

‘అమ్మా అమీనాకు నన్నుగూఱించి చెప్పితివా’ యని కాళిమాలి యడి గెను. ‘నిన్ను గాపాడుచుండు మని చెప్పితిని. ఆమెను నీకుఁ దెలిసి యున్నట్లే యగపడినది’ అని యాపె పలికెను. కాళిమాలి తల్లితో మాట లాడుచుండఁగ ఖానుడు పరజనులు కొంతదూరము పోయిరి. అతఁడు ‘అమ్మా

నేను బెంచినచెట్లకు శ్రద్ధతో నీళ్లుపోయించు నెండిపోతుండఁ జూడుము. నేను దిరిగి వచ్చునప్పుటికిఁ బెద్దవగును' అని చెప్పి గుఱ్ఱము నదలించఁగ నది దువాళించుచు ముందు పోయినవారితో నిమిషములలోఁ గలిసికొనెను. కాళిమాలి యగవడునంతవఱకు నతనితల్లి దారితై పునకే బృష్టి నిగిడించి చూచుచుండెను గాని కొంతసేపటికి గుఱ్ఱము, లాంటెలు, ఖానుడు, కాళిమాలి, పరిజనులు నామెకనుచూపుమేర దాటిపోయిరి.

ఆయవ్వ యప్పుడు తనమీఁద మునుంగులేకుండుట తెలిసికొని కిక్కిరింప గ నింటిలోనిఁబోయి పుత్రవియోగజనితందై పొరలీపొరలి వచ్చుచున్న దుఃఖము పట్టలేక వెక్కిరిచెట్టి యేడువసాగెను. కాళిమాలియు ఖానుడును ద్రోవన ననేకవిషయములఁగూర్చి ముచ్చటించుచు బోవుచుండిరి. ప్రసంగ వశంబున ఖానుడు నీ కేవేటయందుఁ గౌశలము కల దని యడుగ జింకల వేటయందు నేర్పరి నని కాళిమాలి చెప్పెను. “ఈదినము సాయంకాలపు భోజనమునకై యొకదానిని జంపుము. ఆవిగో జింకలు మందలు మందలుగ నున్నవి” అని ఖానుడు వక్కాణింప నతఁడు వట్లే యని గుఱ్ఱమును దిగి బొడ్డులోఁ గత్తినిదోపి చేతఁ దుపాకి పట్టికొని కొంతసేపు నిల్చుండియుఁ గొంతసేపు కూర్చుండియుఁ గొంతసేపు పంగియుఁ గొంతసేపు నేలమీఁదఁ బ్రోయు, మృగములు తనరాకను గనుఁగొనకుండ నవిమేయుచున్న ప్రదేశమును సమీపించి ఖానుని నమీనాను నాశ్చర్యమగులు గావించి, యొక పోతరించిన కురంగమును దుపాకితోఁ గాల్చి నది యొక్కసారి చొకళించి నేలపైబడెను. వెంటనే కాళిమాలి దానిదగ్గఱకుఁబోయి ప్రాణము పోకముందే మంత్రముచదివి దానిగొంతు కోసెను. ఖానుఁ డతనిని గొనియాడి సాలువు బహుమానము చేసెద నని చెప్పెను. ఆ మృతసారంగము నుప్పైముమీఁద వేసి కట్టి యందఱు బయలుదేరిరి. ఖానునికిఁ గాళిమాలియందలిప్రేమ ప్రతిష్ఠాముగ కథిక మగుచుండెను. దానికిఁదో డతఁడు విద్వాంసుడు గనుక

దారు జరివిజపఱచు హామీమాటతోనుండి కొన్నివ్యూహములను, హాఫీజుచేసిన పద్యముల గొన్నింటిని బోధించు, ఇద్దాకీ కొంత యుద్ధ గ్రంథములనుగూడ వ్రాలను, నురుగుకవీశ్వరుల శీర్షకలను బాసి ఖానుసను వినిపించుచుండ నొక చిన్నవయస్కునినే శౌర్యము సత్వారోహణశాస్త్రము, నిష్టలపాండిత్యము నుడుట యితనిచేత పప్ప మఱియొచ్చున గల మని ఖాను డాశ్చర్యపడుచుండెను. ఇట్లు పోయిపోయి చిన్నగ్రామముం జేరి. ఆయూరి పకోలు కాళిమారి తండ్రి నెఱిగిన వాడగుటచే నతడు వీరిని నశ్వగ్రామించి యొక మసీదులో విడిచిపెట్టి కావలసిన పస్త్రపుల ననుసూచ్చుటకు బరిచారముల నియమించెను. ఆనాటిరాత్రి వారచ్చట నాగి.

జుల్ఫుకారుడు కటికవాని నొకని రప్పించి తాము తెచ్చిన బొకను గొనించి మాంసమును ముక్కలు ముక్కలుగఁ బఱిగించి వానిని శుభ్రముగఁ గడిగెను. తరువాత నాముక్కలను మసాలాపట్టించి వాని నెట్లొచ్చు యుద్ధ గడ్డలు నన్నగఁ దఱిగి యొకగన్నెలో వేసి వెన్నపూసతో వేగించెను. ఉల్లగడ్డ ముక్కలు వేగిన తరువాత వానిలో మాంసపుముక్కలు నువ్వు పురిచల్ల పోసెను. అవి వేగుచుండ నితడప్పడు గంటెతో ముక్కలఁ గవలించి భారముక్కులు వానిలో వేసెను. చురుమురుచు నన్నియుఁ బూర్తిగ వేగిన పిమ్మట ఘుమఘుమమని కమ్మనివాసన కొట్టి నారంభించెను.

ఆహారములేక కడుపు లోనికిఁబోయిన యూరకంకలు వసవట్టి యావాసనగలచోటికిఁ బరుగెత్తి జుల్ఫుకారుడు నొటచేయు చూడిన స్థలమునకు దగ్గరఁ దిరుగుచుండెను.

అతఁ డేమాత్ర మేమఱియున్నను మాంసము నెత్తికొనిపోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచు నతఁ డెన్నిసారులు రాళ్లు వేసినను బోక మరలమరల పచ్చుచుండెను. గడ్డలు గుంపులుగూడి మాంసఖండాపహరణోద్యమములై ప్రాయశః సూటిగఁ బైని దిరుగాడ మొదలుపెట్టెను. కాకులు చుట్టుప్రక్కల

చున్న రాళ్లమీదను గోడ మమరలమీదను కూర్చుండి పాపు దాని
 చుట్టచును నీదినము మంచి యాహారము దొరుకును మన కని సంతోషించు
 చున్న భంగిఁ గనఁబడుచుండెను. కిత్తీరుని గుక్క లొకప్రక్కను గాను
 లొకచుక్కను గట్ట లొకవైపునను నుండెనుచో మాంసశకలముల నెత్తుక
 పోయియు నని చూచుచుండ జుల్పుకారుఁ డవలించుచు రాష్ట్రమవ్వుచు
 నూపిరి పుచ్చికొనలేక యుండెను. కాకుల నుపించుచున్నప్పుడు గుక్కలు
 గట్టుల వచ్చును. గడ్డలను గడ్డించుచున్నప్పుడు కాకులు పక్కలు చేరును.
 కుక్కలు దోలుచున్నప్పుడు కాకులు గ్రద్దలు చనువెంచును. ఆతఁ
 డీతీరునఁ గవ్వవడుచుండ నెప్పుడో సందుచేసికొని యొకకుక్క యక్కడఁ
 బడయున్న జింకకాలిని నోటఁ గఱచికొని బోనే బోయెను. జుల్పు దానిని
 జూచి మనస్సులోనున్న తాపము పండ్లుకొఱకుటచే బయటికిఁ గనఁబఱు
 చుచు “సేతల్లికడుపు కాల! నీదుంపతెగ! అడ్డాలదాన! విడిచిపెట్టు” మని
 నాలుగయిదురాళ్లు వెంటవెంట టువ్వంగ నొకరాయి దానికొకఁ డాకి
 యది విజిగెను. కాలువిఱిగిన బాధచే నతిచుచు జింకకాలి నచటఁ బడవేసి
 మూఁడుకాళ్లమీదఁగుంటుచు భీతితో, వీలైనంత వేగముగఁ బోయెను. మక్క
 విడిచిపెట్టిన జింకకాలిని జుల్పు తీసినివచ్చుటకు వెళ్లెను. ఇంతలోఁ గాకులు
 గ్రద్దలు క్రమ్ముచుట తిలకించి “ఇవి మృతసప్తముగాను! వీనితో నాకుఁ
 జచ్చురోజు వచ్చినది” యని యెంతో విసుగుపడుచు నొక్కముండకొడు
 కైన టగ్గఱఁ జూపలేదు. వీనిదుంపతెగ. ఏమిచేయుదును?” అని కలఁత నొందు
 చుండెను. ఇంతడు, వెడల్పుగల చెక్కమీదఁ గత్తితో మాంసంబును ముక్క
 లుగఁ గోయఁచుండఁ గాకులు గ్రద్దలు తటాలనఁ బెద్దముక్కల ముక్కునఁ
 గఱచికొని మింటికెగిరిపోయి యతిచుచుండెను. నైరాశ్యసమ్మిత త్రోధా
 వేశంబున మాటయే యొకొక్కప్పుడతనికిఁ దోచుచుండెను. జుల్పుకారుని
 యవస్థ నిఁకఁ జదువరులే యూహించగలరు. ఇట్టిసమయమునఁ గాళిమాలి

యచ్చటికి వచ్చెను. అతనిని జూచినవెంటనే మనస్తాపము కొంత యువశమింప జూల్పుకారుడు “నాయనా నీకు నిండ నూతోడ్లయాయుస్సు. నిన్నే యిప్పు డనుకొనుచున్నాను. అబ్బా! ఈకాకులు, గ్రద్దలు, కుక్కలు—వీనితాడుతెగ. విమియేడిపించు చున్నవని చెప్పదు? ఎన్నితాల్లాటువిన్నను గదలవు. నీకడుపున బుట్టెదను. కొంచెము కనిపెట్టి వీని నదలించుచుండుము. చేలిలో బనిచేసికొని యెద” నని బ్రతిమాల నతని దుర్దశకు నవ్వియచట నొక లావగు దూలముండ దానిపై గూర్చుండి “నీవింతగ బ్రతిమాలనేలే? ఎవరు లేరు గనుక జూచు చుండెదను లెమ్ము. పాపము చాల కష్టపడితివి.” అని కాళిమాలి పలికెను.

జూల్పు—(గిన్నెచూచి) ఇది హుజూరువారు తినుకూర. ఇట్టికూర జనానా కనేకపర్యాయములు వండితిని.

కాళిమాలి—అయితే నీవు నిజముని వంటసాలలో బనిచేసితివా?

జూల్పు—చేసితిని. తిండిపుష్కలముగ దొరకునుగాని, జీతము మాత్రము తక్కువ. అందువలన హుజూరు విడిచి ఖానునివెంట వచ్చితిని. నాయ దృష్ట మెట్లున్నదో.

కాళి—జూల్పు! ఖానుడు మంచివాడు. నమ్మినవారిని జైలువడు. చూడు నాకెంత సహాయముచేసినాడో.

జూల్పు—నీకు మేలుచేయుట యాశ్చర్యకరమా? పదునైదేండ్ల ప్రాయము గలిగి ముద్దలుమాటగట్టు భార్యను బ్రతికించితివి. చంద్రబింబమునకైన కళంకము కలదు గాని యామెకు వంక లేదు.

కాళి—(ఆతురముగ) నిజముగనా?

జూల్పు—నే నామె నీవేళనా యెఱుంగుట? హైదరాబాదులో మాయింటి ప్రక్కనే వారిల్లు. పుట్టినప్పటినుండి యెఱుంగుదును. కాని నన్నుమాత్ర మామె యెఱుంగదు.

కాళిమాలి—ఇది యన్నిటికంటె నాశ్చర్యకరము.

జుల్పు—అశ్చర్యమేమి ? మా ఆక్క వారియింటిలోఁ జాలకాలముచుండి
వంటచేయుచున్నది. ఈపెండ్లిని గుఱించి నాకు సవిస్తరముగఁ జెప్పినది.
మహావైభవముతో జరిగినదట.

కాళి—అఁ (అశ్చర్యదృష్టినిఁ గనఁబఱచుచున్నాఁడు).

జుల్పు—ఇది నిజము. పాప మీమె యింతముసలివాడైన ఖాసునిఁ పెండ్లి
యాడుట కెంతమాత్ర మిష్టపడలేదు. ఆమెతల్లికూడఁ జెసిమిటితో
“ముసలివాని కిచ్చెదమని తలపెట్టితిరి. ముందు దానితోఁజీవారంపఱు బిడ్డలఁ
గని యీడుబోడైన భర్తలతో నల్లారుముద్దుగ సుసారముచేయుచుండ
మనయమీనా వారినిఁ జూచినపుడెల్ల విచారపడుచుండును. పోయినప్పటి
నుండి ముసలియాయన కుపచారము చేయుచుండుటతప్ప మఱియేవిధమైన
సౌఖ్యము లేదు. భాగ్యమున్న నేమి ? సుఖము లేకపోయినతరువాత ?
బ్రతికినంతకాల మది మనమీఁదఁ బడియేడ్పును.” అని చెప్పి వారింపఁ
జూచెను గాని, యబ్దుల్ రహిమాను ఖాసునిపంటివాడు వచ్చి యడిగి
నప్పు డీయకపోయిన మర్యాదకాదనియు, నటుపంటి సుబాధము మరల
దొరకదనియు, నతఁడు ఖాసునకే యిచ్చి పెండ్లిచేసెను. అతనితండ్రి భాగ్య
వంతుఁడు కాఁడు. హుజూరులో సిపాయిగ నుండెడువాఁడు. ఖాసునికి
శ్రీరుగపట్టణములో నిక నిద్రఱుభార్య లున్నారట. దాని సంతానము
లేదట—నాకు నాజరు చెప్పినాఁడు.

కాళి—అది మిక్కిలి విచిత్రము.

జుల్పు—చిత్ర మన్నఁ జిత్రమా ?

ఎవఁడో యొక పరిచారుఁ డచటి కాకస్తికముగ వచ్చినందున వారి
సుభాషణ మంతటితో ముగిసెను. వచ్చినవాని నచటఁ గావలియించి కాళి
మాలి పోయెను.

అజన యధ్యాయము

నుజునటిదినమున వారందఱు బల్లారిపట్టణములో నాగిరి. మరాటి దండె లూళ్లమీదఁ బడుచున్న పని జరుగు చెప్పకొనుచు గుంటలన నొది దుర్గమునకు దూర్పుగనున్న త్రోవనే శ్రీరంగపట్టణమున కేగుటకు నిశ్చయించి ప్రయాణము చేయుచుఁ జేయుచు నొకనాటి సాయంకాలమున నొచ్చిన్న పల్లెటూరునందు దిగిరి. ఎచ్చటినుండి యేకత్రువులు పత్తురో యరు భయ ముచే నెత్తెనగోపురము నెక్కి కాళిమాలియు ఖారుడును నద్దెక్కులు పరికింప దూరమున నొక గ్రామములో నిద్దు తగులఁబడుచుండెను. వారట్లు పీక్షించుచుండ నిద్దఱుమరుష్యులు పొట్టిగుఱ్ఱముల నెక్కి స్వాగించేయుచు ఖారునియొద్దకు వచ్చి “మాయారికి మరాటీలవచ్చి దోచి యిండ్లను నిప్పుఁ జొరిచి డిక్షిణాభిముఖులై గుత్తిపట్టణమువరకుఁ బోయి” రని చెప్పిరి.

ఖారుఁ డీవార్త విని భయకంపితమానసుఁ డయ్యెం గాని, కాళిమాలి ధైర్యము తెచ్చికొని “భయపడవలదు. వా రేఁబదిమంది యని విను చున్నాము. ఈయూరిచెంచులను మనకుఁ దోడుచేసికొందము. చిన్నచిన్న దండులకే భీతినొందిన మన మేమి చేయఁగలము?” అని చెప్పి గోపురము దిగఁగనే కావలసిన మరుష్యు లగవడిరి. వారు ముదుకగుడ్డలు తొడలపఱకు విగియించి పైగుడ్డలే తలలకుఁ జుట్టికొని మంటవేసి చుట్టును గూర్చుండి చలి కాంచుకొనుచుండిరి.

వారిమొలలచుట్టు మందుకొమ్మలు, గుడ్డనుంచులు, బానకి త్రాడు కట్టలు ప్రేలాడుచుండెను. వారికి దగ్గఱున్న మంటిగోడకుఁ గొన్ని బల్లారి తుపాకు లానింపఁబడియుండెను. ఆతుపాకులపై నున్న యిత్తడిఁట్లు మంట వెలుతురుచే స్ఫుటముగఁ గనఁబడుచుండెను. కాళిమాలియొక్క కారిచప్పడు విని యెవ్వఁడో మనుష్యుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని చెత్తపేసి వారు మంట నెక్కువచేసిరి.

కాశీమాం—(నమింప) సలామాలేశు! మీలాఁ బెద్దనాయకుఁ డెవ్వఁడు?
చెంచు—అయ్యో నేనే పెద్దనాయకుఁడను. ఏమి నెలవు? అక్కడ నేమి
చూచుచున్నారు తమరు?

కాశీ—ఏమిలేదు. ఊరు మండుచున్నది.

నాయ—మరాటివాండ్లు వారి దుష్పత్రే! ఒక కొంపయైన కాల్యపండ్
విడువలేదు. ఊరివారందఱు నేడ్చుచున్నారు. మే మక్కడ లేక
పోవుటవలన జాడ కనిపెట్టివచ్చిరి. మే ముండిన నెన్నిగుండెలు పెట్టు
కొని రాగలదు? పిఠికనాయాండ్లు.

కాశీ—మీ కిదివఱకే యీవిషయము తెలియునా యేమి?

నాయ—ఇంతనేపా? మాయూరికి రెండుసారులూ మూడుసారులూ వచ్చి
నప్పుడు వెళ్లఁదఱిమితిమి. ఒకరినో యిద్దఱినో కాల్చితిమి. తిరిగి మా
యూరికి వా రెవ్వఁడును రాలేదు.

కాశీ—దిట్టరివలె నగవడుచున్నాడవు. నీపే రేమిరా?

నాయ—అయ్యో నాపేరు నరసింఘు.

కాశీ—సెబాస్! నరసింగూ! మేము శ్రీరంగపట్టణమున కేగిచున్నాము.
ఈయడవులు కొండలు దాటుదనుక మామెంట వత్తురా? నీ కన్నముపెట్టి
దినమునకు రూపాయ యిచ్చెదము. తక్కినవారికి నీతోబా టన్నముపెట్టి
చపలము నిచ్చెదము. ఏమందువు?

నరసింఘ—(నాయకులవై పునకుఁ దిరిగి) ఏమిరా? మీ రేమందురు? వారు
నక్కారువారు. వారితో నబద్ధము లాడఁగూడదు.

చెంచు—అక్కడ మన మేమి సేయవలయును?

కాశీ—దొంగలసుండి మమ్ములఁ గాపాడవలయును.

నాయ—మా లింగు తుపాకి దిట్టముగ వేయఁగలఁడు.

కాశీ—అతఁడు గుఱివేయఁగలఁడేమో కాని పోరాడలేడేమో?

లింగు—మరాటివాడు తురకవాడు నాకు అత్యముగా లేరు. తప్పునకు బడిపోరా ?

కాశి—సరి ! చూచెదము గదా !

లింగు—హైదరాబాద్ బోరాడితిని. మావాండ్లు నన్ను సిపాయి యని పిలుతురు.

కాశి—నుంచిది. మీరు వన్నిష్ట యున్నారు. మరాటి లచ్చటలేరు గనుక మీ యూరి కావలికి మీలో సగముమంది చాలును. తక్కినవారు మామెంట రావచ్చును. ఏమి ? వచ్చెదరా ?

నాయ—మా కిత్తుమన్న దానిలో సగము మొద లీయవలయును ? మే మాటు గురము వచ్చెదము. పోయిన తరువాత నిష్కలంబైతిని పిలుకాదు.

కాశి—ఎవడో దుర్మార్గు డట్లు చేయును, గాని యందఱు చేయుదురా ? మీరు డబ్బువిషయమై భయపడ నవసరములేదు. ఒక్కదమ్మికి తక్కువ కాకుండ నిచ్చివేసెదము. మీకు గావలయున్నచో సగ మిప్పుడే యిచ్చెదను.

ఈసమయమున గోపురముపైనుండి “కాశిమాలి, కాశిమాలి ! మైకి రమ్మ త్వరగ రమ్మ” అని కేకలు వినబడెను. కాశిమాలి మాటలనడి గని ఖానుడు ప్లిలుచుచున్నాడని తెలిసికొని గోపురముమీదికి బోయెను. చెంచునాయకులుకూడ గాశిమాలి వెంట బై కెక్కిరి.

గోపురమునకు గోనెడుదూరమున గ్రామము ముడుచుండెను. మరా టీలు గుఱ్ఱములపై నెక్కి తిరుగుచుండిరి. డోరిజనులు కాలుచున్నయిండ్లలో నుండి బయటి వచ్చి తప్పించికొన బ్రయత్నించుచుండిరి గాని క్రూరులైన మరాటి లాజనులను గొండఱు దుపాకులతో గాల్చిరి. కొండఱు బల్లెములతో బొడిచిరి. కొండఱు గత్తులతో నఱుకుచుండిరి. ఆగ్రందనధ్వనులు విసపచ్చు చుండెను. ఆక్కిరాతులు ఖడ్గముల చిప్పనప్పటి ధాళధశ్యంబులు కలుకు మిటుమిట్లు కొలుపుచుండెను. ఇట్టి దారుణప్రదర్శనంబు నిమిలితనేత్రంబు

ప్రకృతివశంబున నున్న లితంబుగాక జ్ఞానజనకం బయ్యెనేని, ధ్యానవైశ్చల్య లగు యోగుల నిష్టైగుణ్యచిత్తంబునహిత మావర మిక సుకృతపరాయణత్వంబు త్యజించి నిరుపకరణ ధర్మాయత్తంతై కరుణారసపూరితంబు గాదె !

ఆ క్రూరులు తమవైకివత్తురేమో యని ఖానుడు భయపడుచుండెను. కాశిమాలి ధైర్యచ్యుతి లేక యాయుధములు సిద్ధముచేసికొని తనవెంట వచ్చు చెంచునాయకులతో మరాఠీల పటుమ నుపాయ మాలోచించుచుండెను. ఖానుడు క్రిందికి దిగి మరాఠీవండు వచ్చుచున్న దని యూరఁ జాటఁబంచి భార్యను గోపుర మెక్కించుటకై యామెయొద్దకుఁ బోయెను. పురజనులందఱు దండు రానేవచ్చె నని యుద్దిశఁడిలేచి ప్రాణములు పక్కించికొనుటకై గోపుర సమీపమునకుఁ బరుగెత్తిరి. ఆతొంపఱిలోఁ గొందఱు ముసలివాండ్రు వీపుపై నెక్కించికొని త్వరత్వరగఁ బోవుచుండిరి. తల్లులు కొందఱు మంచము మీదనున్న పిల్లలను మఱచిపోయి కొంతదూర మేగిన తరువాత జ్ఞాపకమునకు రా నేడ్పుచుఁ దిగి వచ్చుచుండిరి. సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వంబులయందును దమ ప్రేమస్థితిని సంగ్రహించుచు యువతులు వదలరేమో యని తోచుభంగి గల్గి యింక మంబమందగమనంబులతోడనే రక్షణస్థానమునకుఁ జరుచుండిరి. వీరలు వైగుడ్డలతోడనే బరుగిడుచుండిరి. భాగ్యవంతులు తమపిల్లల మొదట బంపి పెట్టె బేడ నవరించికొని గోపురమునొద్దకు వెళ్లి కొడుకుల గూతుల నెక్కడ నెక్కడ నని పిలుచుచుండిరి. ఆనాటిరాత్రి జనులయూదోళన మింతింత యని నచించుటకు పీలులేదు. ఎచ్చట గాగడా యగఁపడిన నదిగో వచ్చె, నిదిగో వచ్చె నని బేదరుచుండిరి. పృథ్వులు పిల్లలను పగ్గఱు గూర్చుండఁజెట్టికొని యంతకుఁ బూర్వము తా మనుభవించిన చండుబాధలను గథాఘోషిం జెప్పచుండిరి. జను లొకరి నొకరు సేకాకుగఁ బిలిచికొనుచుండిరి. ఖానుడు భార్య నాపాదమస్తకము గప్పి వెంటఁజెట్టికొని గోపుర మధిరోపించెను.

అమీనా—అయ్యా! న స్మించఁటగిదిలోఁ బడవేయుదు రేమి ? నే నొక్క దాన నుండలేను. మీతో నుండెదను. నేను శూరుని పుత్రికను. పురుషులు

చేయు తూరకృత్యములను సాహసకార్యములను జూడగలను. మీ పుణ్యము ! రానిత్తురు.

భానుడు—అచ్చటి కెంతమాత్రము రా దగదు. దండు వైసిబడినప్పు డెంత కష్టము ! అదియుంగాక మగవారు చాలమంది కలరు. నలుగురలో నీకి రావచ్చునా ? ఊరిజను లందఱు పరుగిడుచు వచ్చుచున్నారు. ఇంక గొంద ఊగదిలోనికి వచ్చెదరు. నీకు భయములేదు.

అమీనా—నే నొక్కదాన నను భయములేదు. ఇట్టి యావత్సమయమున స్త్రీలతో సుండుటకంటె బురుషులతో సుండవలయు నని నాయభీష్టము.

భానుడు—ప్రస్తుత మిచ్చట సుండుము. సమయము వచ్చినప్పుడు సిలిచెనను.

భాను డమీనా నచ్చట నుంచి కాశిమాలియొద్దకుఁ బోయి యనంతర కర్తవ్య మాలొచించుచుండఁ గొంట్లు చావుబ్రతుకులమీఁదఁ బరుగిడుచు వచ్చి “మరాటీలు వచ్చిరి ! వచ్చిరి ! భద్రముగ సుండుడు. మాయూరు భద్ర సముచేసి మీయూరికి వచ్చుచున్నారు?” అని యఱచిరి. కాశిమాలి వారిలో నొకనిని సమీపమునకుఁ బిలిచి మరాటీ లెంతదూరమున నున్నారని నెప్పుడగ నడిగెను. “ఇదిగో కొనిెడుదూరమున నున్న పిల్లెఱు దాటుచున్నారు” అనియతఁడు చెప్పెను. భానుడు, కాశిమాలియొద్ద జెంచునాయకులను చుపాకులఁ గత్తులఁ బూని సిద్ధముగ నుండిరి.

“మరాటీ లుత్తరదిశనుండి వత్తురు. ఉత్తరపు గవనుగూడ వారు వచ్చునడి గనిపెట్టి యచ్చట నున్న పూరిగుడిసె యొకటి సగులఁబెట్టుడు. వారెందఱో స్పష్టముగఁ జూడవచ్చును” అని యాయూరిమునసను కొంఁడఁ దఱిమెను. తరువాత “అఱవఁజోకుడు. అఱవఁబోకుడు” అని కాశిమాలి జనుల నివారించెను. దండు దగ్గఱకువచ్చుచున్న సని భయము నొచ్చెను. భక్త వరుల హృదయమునందు దైవధ్యానమువలె సప్నలు జనుల చిత్తములందు భావిభయమునపు వేఱొందు లేకుండెను. అందఱు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. చుట్టి పిల్లల యెద్దులుమాత్రము వినవచ్చుచుండెను.

ఏడవ యధ్యాయము

కాశిమాలి—అదిగో అది యేమో విను.

ఖానుడు—(చెవి యొగ్గుచున్నాడు.)

మొదట నొకకుక్క యుఱిచెను. తరువాత గొల్లన నూరనున్న కుక్కలన్ని భయంకరముగ మొఱుగసాగెను. 'దగ్గఱకువచ్చిరి. సిద్ధముగనుండి యగవడఁగ నే కాల్పిండు' నని చెంచునాయకులకుఁ గాశిమాలి చెప్పెను. మునసబు పంపిన మరుఘ్య లుత్తరపు గవనునొద్ద నున్న పూరిగుడిసెకు నిచ్చుటచిరి. మొదలుమంట చూరుల నంటెను. తరువాత నింఠికప్పక్రింద చగులుటవలన గోపురముపైనున్న కాశిమాలి మొదలయినవారికి వెలుతురు స్ఫుటముగఁ గనబడకపోయెను. ఎంతసేపటికిని మంట పెద్దది గాకుండుట చూచి 'వాసములు దూసిన బాగుగ నుండు' నని ఖానుడు పలికెను. గుడిసెపద్ద నున్నవారిలో నొకఁ డీ ఖానునిమాట వినినేమో యనునట్లు సాహసించి చెండువాసముల దూసెను. ఒక్కసారి భగ్గుమని నిప్పిల్లులట నంటుకొని మండసాగెను. వేయికాగడాలు వేసినంత వెలుతురు వచ్చెను.

ఏడవ యధ్యాయము

ఈ మంటయొక్క ప్రయోజనము మరాటిలు గ్రహించఁజాలక వెలుతురున నత్యంతోత్సాహముతో రాఁజొచ్చిరి. వారు గ్రామమును సమీపింపఁగనే కాశిమాలియు నాయకులును దుపాకులఁ గాల్చిరి. "మందు కూర్చుటకు వ్యవధి లేదు. సిద్ధముగనున్న యింకొక తుపాకి యుందిమ్మ. ఏమి? ఎవరు నచ్చట లేరా?" యని కాశిమాలియఱిచెనుగాని యాకలవరమునం దతనిమాట వినినవారు లేరు. తుదకు నిండుగ మునుఁగు వేసికొనిన యొకస్త్రీ సంభ్రమమున నందిచ్చెను. తుపాకినంది కాశిమాలి వెనుకకుఁ దిరిగిచూడ నందిచ్చుటలో మరుద్వళమున మునుఁగు తొలఁగి నిర్దళరజోఽవరణంబైన పుష్పంబుమాడ్కినలరుచున్న యువతీరత్నమును గనుంగొని యమీనా యగుట గ్రహించి

టీ ప్పు సు ల్లా క

సంచరితమనస్కుండై సప్రసవశూరుండు గావునఁ జిత్తం బన్యాయత్తంబు గానీక శత్రుభంజనమునకుం బూని తుపాకినిఁ గాల్చెను. సూటిగఁ దాఁకి యిద్దఱు మరాటీలు క్రిందఁబడిరి. తక్కిన నాయకుల దెబ్బలకు మఱియిద్దఱు పడిరి. నల్వయ హతులైనతోడనే మిగిలినవారు స్వస్వప్రాణావనోద్యుక్తులై పరుగెత్తిరి. కాళిమాలి గోపురము దిగి వారిని వెంబడించి ఖడ్గముతో మరల నిద్దఱుఁ గాలునిపురి కనిపెను.

కాళిమాలికిఁగూడ రెండు కత్తిదెబ్బలు తొమ్మునఁ దాఁకెను. మరాటీల వండుత పంచబుగాళమై పోయెను. శాస్త్రవపరాభవంబు పూర్తిగ నొనర్చి వస్త్రస్థిత వజ్రోనిర్మద్రక్తంబుతోఁ గాళిమాలి వెనుకకుఁ విరిగెను.

ఖానుడు—ప్రాణవల్లభా ! చూడు కాళిమాలి వచ్చుచున్నాడు. మనకొఱ కింత సాటుపడిన యాపురుషవరేణ్యుని నాదరించుట మనకు ధర్మము. ఎదురుగఁ బోయి యతనిఁ దీసికొనివత్తము రమ్మ.

అమీనా—పాప మతని శరీరమున నెన్ని గాయములు పడియెనో ! ఎన్ని దెబ్బలు తగిలెనో ! ప్రాణమునకుఁ దెగించివచ్చిన యాదుష్టు లూర కుందురా ?

ఖానుడు—ఈదండే కాదు. ఇట్టివి పదివచ్చినను గాళిమాలికి లక్ష్యములేదు. అతఁడు మహాశూరుండు ; వీరాగ్రేసరుండు. అతఁ డెట్టియపాయమును బొందఁడు.

అమీనా—(నిట్టూర్పు విడుచును.)

వీరిద్దఱు టిట్లు సంభాషించి యతనికెదురుగఁ బోయిరి. పగులఁబడి చూచు చున్న జనములో సందులేక నెట్టికొని నెట్టికొని కాళిమాలి ఖానుని సన్నిధికిఁ బోయెను. వెలుతురు బాగుగనుడనందునఁ జాకలవానిని కాగడా యెత్తు మనిరి. వాడు నట్లు చేసెను.

అమీనా—అల్లా ! అల్లా ! ఇబ్రహీముడి యగపడలేదు. చావు దెబ్బలు

లేగినవి. గుడ్డలన్ని నెత్తుట దడిసినవి. (అని యాతురము చూపి కాశి మారి దగ్గఱకుఁ బోయెను.)

ఖానుడు—ఘీ! ఘీ! పెరుక నుడుము. శత్రుస్థలరక్తమును మారక్తమును జూచుటకు నీవు త్యాహపడవలయును. (కాశిమాలిజూచి) అంత పెద్ద బెబ్బ పగిలినదా? కాశీ.

కాశిమాలి—అదుర్తార్థులలో నొకఁడు అొమ్ముమీఁదఁ గట్టితోఁ గొట్టెను. అయినను నా కది అత్యములేదు. కౌర్యసంఘర్షణైన యెఱుఁగు పీఠాటి భిక్షుభూతములకు నొచ్చుదురా?

ఖానుడు—కొద్దితో గొప్పదో గాయము వడిగనకదా! తగిన చికిత్స పెట్టనే చేయవలయును. ప్రణవైద్యమునందు నాకుఁ గొంతపరిచయము కలదు. (భార్య జూచి) అమీనా! గట్టి గుడ్డపేలిక తెమ్ము. కట్టగట్టువము. జాల్ఫా! గిన్నెతో నీర్లు కొనిరమ్ము. కాశిమాలీ! నొక్కావిడిచి గుడ్డ తీయుము. ఎంత గాయమో చూడము.

అంతట కాశిమాలి గాయమునకొత్తుడు తగులకుండఁ జొక్కావీడిచెను. గాయమును జూచి నుమారు పదిదినములలో మాను నని ఖానుడు చెప్పెను. ఇదివఱకు ప్రణములను గూర్చి కర్ణాకర్ణిగ వినియుంట తప్ప స్వానుభవముచేఁ గాని పరబాధావీక్షణమువలనఁ గాని యమీనా యెఱుంగదు. బాహుమూలలో పరిభాగము మొదలు వత్తోడే శంబువనుక నగముమట్టున కంగుళములతోతున దాడిమఫలముయొక్క పగులరీతి నున్న యాగంటినిఁజూచి భయకంఠమానయై కాశిమాలి యెట్లోచ్చెనో యని వగచి పటచ్చరశకలాబులం దెచ్చి యిచ్చెను. ఖానుడు ప్రణయధ మొనర్చునండ నవసరోచితముగ నొకప్పుడు బుజమెత్తి వట్టియు నొకప్పుడు అొమ్ముమీఁదిగుడ్డ కదలకుండఁ బట్టియుఁ బెనిమిటికి సహాయము చేసెను.

మల్లికార్జునజరీ సమాన మార్గమై న యమీనా హస్తముయొక్క శీతలస్పర్శమున గలిగిన సుప్రమోదాతిశయముచేఁ కాశిమాలి పరవశుఁ

డయ్యెను. మన్మథవికారం బగ్గలాబయి యనివార్యంజైన ప్రేమానుబంధంబు
త్రైంజాలక కాళిమాలి యప్పుడప్పు డా నారీలకంబు ముఖవికాసంబును
గళోలిలొసంబును బ్రగండమార్దవంబును ప్రకోష్టసౌకుమార్యంబును శరీర
సౌందర్యంబును గచభారసౌభాగ్యంబును పలచి తలచి యవి తన మనోభీ
ష్టంబు నెప్పుడు తీర్పునో యని యువ్విహ్వలౌచుచు, దుప కవి గగనపుష్పం
బులుగను నంపనిమ్రానిపండ్లుగను విషధరఫణాంతర్జలంబును నాదర్శాంత
ర్వప్రపంచకళలుగను భావించి నిరాశ చెందుచుండువాడు, కాని యాపె
కరస్పర్శనం బీతీరున నీకొలఁదిదినములలో ననుభవించగల నని నెంచిన
నాడు కాడు. పారువముకంటె వైవమే బలవత్తరమని చెప్పవారి కిట్టి
యాదృచ్ఛికఫలంబులు ప్రమాణభూతంబు లనుటకు సాదియములేదు. తన
యొద్ద గూర్చుండి కట్టు కట్టినపు డాపె పదనంబును గనులారఁ జూడవలె
నని కాళిమాలి యిచ్చుగించెను; గాని ముసుఁగులలో నూడి స్ఫుటముగఁ గానరా
దయ్యె. సల్లనికాంతులఁ గ్రక్కుచున్న కనుగవమాత్ర మతని కంటఁబడెను.

ఖానుడు—అమీనా! ఇంకొక వెడల్పుగల గుడ్డపేలిక తెమ్ము. పైనిచేసి
బిగింపవలయును.

అమీనా—(తెచ్చి) ఇదిగో చాలునా? ఇంకొకటి కావలయునా?

ఖానుడు—చాలును.

కాళిమాలి—మీబుజుము నే నెట్లు తీర్చికొనఁగలను! కడుపునఁ బుట్టిన
కొడుకునకుఁ జేయునట్లు చేసితిరి. నేను మీ సేవకులలో నొకఁడను.

మీవలన నిట్టి యుపచారము చేయించికొనుటకుఁ దగుదానా?

అమీనా— } కాదు కాదు. ఆ ట్లనఁబోయి. నీవు మాకుఁ గుమారునిపంటి

ఖానుడు— } వాడవు.

అనంతరము కాళిమాలి “భీ! నన్ను వారు కుమారునివలె భావించు
చుండ వాయుభంగి జంచలమైన నాబుద్ధికి దుర్భాగ్యులఁ దలంపును పుట్టు

చున్నది. దీక్షమును జూచి భ్రమించి దానిచుట్టును దిరిగి తుదకు దానంబడి మడియెను. పురుగుదల సంచరించుచున్నవాడను. భాగముఖప్రాధాన్యమున సర్వగుణంబునకు బ్రమాద మోహముఖ్యంబగు తమోగుణంబునకు నెంత యంతరంబు! ఇంద్రియార్థంబుల నన్వేషించు బుద్ధివిశేషంబునకు ధర్మసూక్ష్మములం జూరరాని స్థూలదృష్టియే ఒహంశంబు గావున సాత్వికదృష్ట ధర్మవిశేషంబు లగోచరము లగుచున్నవి. ఆమీనాను గుఱించి నేను దలంచుట యవివేకంబు గాని పేటకాదు. కాని ప్రతినిమిషమును గనులలో మెదలుచున్న యాముఖేంద్రబింబము నెట్లు మఱచిపోగలను?" అని పలువిధములం దలపోయెనుచుండ "నిద్దరపొమ్ము. కనులు మూయుము. నెత్తురు కాటుట తగ్గును." అని ఖానుండు చెప్పి తుపాకీబల్బులచే జచ్చినవారి శవము లేమైనవో చూచుటకు వెళ్లెను. కాశిమాలి యలసి సొలసి యడగుటచే గనులు మూసినతోడనే నిద్రవట్టెను. చాలించెను.

ఆమీనా యనతిదూరమున గూర్చుండి యుండెను. దండును నిద్దరపట్టినదేకాని గాఢమైనది కాదు. గాయముయొక్క బాధ నణగెను మాటిమాటికి బోరలుచుండెను. ఖానుండు వచ్చుట తడవాయెలేకుండె. సమయమున మృత్యువక్తమునుండి మఱియొకతటి నుపగ్రహములు, తనను రక్షించి తనకొఱకు ఖడ్గఘాతంబులంబొంది యెదుట బడియున్నట్టిముమాలిని వదలిపెట్టి పోలేక యమీనా యచటనే గూర్చుండి పలుతలుపులిబుద్ధికే బట్టుచుండ మనస్సును బట్టలేక తుద కతని సమీపమునకు జరిగి యలనిమోమును దిలకింప మొదలెడెను. ఆప్రక్కకు నీప్రక్కకు మసలుటలో గాశిమాలి ముఖముపై దీపపు వెలుతురు పడినప్పుడతని పెదవులు కదలుచున్నట్లు కనబడ నేమో మాటలాడుచున్నాడని చెబియొగ్గి విసెను గాని శబ్దము కర్ణగోచరము కాకపోయెను.

కొన్ని నిమిషములు గడచినతరువాత "మరాటీలు-నిప్పు-తుపాకీ-పద" అను మాటలు వినివచ్చెను. తరువాత నఱగంటవఱకు నేమియు వినబడలేదు.

“కలవరింత యణగినది. ఇరకట గంటినిండ నిద్రపోయిన బాగుగ ముడుచు. ఎంత యాయానపడెనో” యని యమీనా యరుకొనెను గాని మరల నన్నుటధ్యుల లశనినోటినుండి శ్రీశ్రీ ప్రాప్తము లాయెను. ఆమె యెంతకు నమీపమున కేగి చెప్పిదాన్నివినగా “అమీనా! అమీనా!” యని చెడు సారులు ప్రస్ఫుటము మృదుస్వరములు శ్రవణపుటబుల బడియెను. పడిన తోడనే హృదయ బుద్ధిసజాపక్షేపణగతుల సంచరించి యచ్ఛ్చ్యవైస యాత్మంత్రులు దగులువడఁ గొంతవడి కిట్లు చింతించెను. “ఈయనకు నాపేరు కూడఁ చెరియును. సోరాడుచున్నను, బాధపడుచున్నను నన్ను మాత్రము మఱచినవాడు కాఁడు. కలహోగూడ నన్ను గుఱించి తలంచు చున్నాఁడు.”

యెప్పుడు కలపోయించుండ ఖానుని కంతస్వరము వినియుండును. గాళి నని కాళిమాలికి లేచి యామె శిష్యముగఁ జెరచాటునకుఁ బోయెను. దయ్యో. నల్లనిచ్చి నిద్రపోవుచున్న కాళిమాలి జూచి యిరుచుకనుడి యెవ ఖానుడు— కదోడుండిరా యని వెంటవచ్చుచున్న దాడు నడిగెను.

ఖాను తమవద్దనే యుంటిమి. అందువలన నిచట చెబరు నుండుటకు అమీనా పోయె”నని యతఁడు చెప్పెను. “మనవంటవాడు పనిపాటలు లేక ఖాను ఁడు. వాడు కావలియుండునట్లు చేయుము” అని ఖాను డాజ్ఞా పఱచెను. దాడు జుల్గుదగ్గఱకుఁ బోయి లేపి “కాళిమాలియొద్ద నీవు కావలి యుండవలసిన దని ఖానుడు చెప్పెను. కనుక నచ్చట బరుండుము. నిద్రపోకుము. తెల్లవాఱుదనుక గదలఁగూడదు” అని వాత్సచ్చెను.

జుల్గు— (మూల్గుచు లేచి కన్నులు నలుచుకొనుచు) సిద్ధిపోవువానిని లేకితివి. ఏమిటి? మరలఁజెప్పు. కావలి యుండవలెనా?

దాడు—ఎన్నిసారులు చెప్పవలె? కాళిమాలియొద్దఁ జెల్ల వాఱుదనుక కావలి యుండవలె నని చెప్పలేదా?

జుల్పు—నే నక్కడ నొక్కడ నుండలేను. తెల్లవాఱు పచ్చినది. ఇంతలా నీవుమాత్ర మేమి నిర్రపోవుదువు? మన మిద్దఱ మొకరికొకరు తోడుగ నుండుదము రమ్మ.

దాదు—కనులు మూతపడుచున్నది. మరాటీల యల్లరి గడచి ఖానుడు, మేము, నిప్పుడే యిట్లు చేరిలిమి. ఇంతవఱకు తెప్పవాల్పులేదు. నీవు కా లైనఁ గదలించినవాడవు కావు. నీ కేమి తీపులు? అదిగాక యేమిభయము కలదు? నేను మీకు సమీపముననే పరుండెను! ఉప్పవము కలిగిన నన్నుఁ బిలుపుము. మరాటీల ధ్వంసముచేసిన కాశీమాలియే యిచ్చట నుండ భయ మెందుకు ?

జుల్పు—ఇన్నిమాటలు చెప్పవాడవు నీవుందువా? నేనొక్కడనే యుందును లెమ్ము.

అంతటనిశ్శబ్దముగ నుండెను. కుక్కలునైతము మొఱుగుట చాలించెను. ఖానుని పరిజనమంత గుడ్డలకప్పుక మైమఱచి నిద్రించుచుండెను. వండురు జూచి భయపడిన యాడువారి యఱపులును బిల్లలయేడ్పులు నణఁగెను రోదసీకుహారుబునందు ధ్వనిజనితంబులైన వాయుతరంగంబులు లేకుండె. కాని నెగళ్లువేసి చుట్టును గూర్చుండిన మనుష్యుల పరస్పర సుభాషణంబులు, నింశకుముందే పట్టుకొనఁబడి యశ్వశాలలొఁ గట్టివేయఁబడిన మరాటీగుఱ్ఱము యొక్కనకిలింశలును మాత్ర మప్పడప్పుడు వినపచ్చుచుండెను. కాశీమాలి కలవరించెను. జుల్పున కామాటలు స్పష్టముగ వినఁబడనందున యుద్ధమును గుఱించి, మరాటీలను గుఱించి కలవరించుచున్నాఁ డని తలంచెను. కొన్ని నిమిషములు గడచినపిమ్మట 'అమీనా! అమీనా!' యని కాశీమాలి బిగ్గరఁగ గలవరించెను. అది జుల్పు విని "అమీనాను గూర్చి యతఁడు కలవరించు చున్నాఁడు. పాప మాపె కాపృథ్విండుకాక యితఁడు పెసిమిటియైన నీడు జోడు కుదిరియుండును. అయ్యో! కాశీమాలి యమీనాను వలఁచుటలేదే మో! అమీనా యను పేరుగలస్త్రీ యింకొకతె యుండఁగూడదా? అన్నెము

పున్నెము దేవుఁ డెఱుఁగును. నా కీచితమేల?” యని మనస్సులో ననుకొనెను. కాళిమాలి కొంతసేపటికి గన్నులు తెరిచి “ఓహో జుల్ఫా! నీవిచ్చట నుంటివా? నీకు నిద్రపట్టలేదా” యని యడిగెను.

జుల్ఫా—అయ్యో కాదు. మీపద్ధతి గావలియుండు మని ఖాయండు నాకాజ్ఞ యిచ్చెను. కనుక నుంటిని. తమరేమో కలవరించుచున్నారు. నిద్రపట్ట లేదు కాబోలును.

కాళిమాలి—నివో స్వప్నములు వచ్చుచున్నవి. రహస్య మేమి లేదు. కలల కేమిగాని యీ టోమ్ముమీఁది కట్టు మిక్కిలి బాధించుచున్నది. మంగలవానిని బిలుపుము. కట్టువదిలించి బాధ తగ్గించును.

జుల్ఫా—మంగలవాఁ డెందుకు? మీ సెలవైన నే నావని చేయఁగలను. పంట నేర్వకముందు మంగలవని చేయుచుండెఁబడదు.

కాళిమాలి—కానియ్యి. ఈసమయమున మంగలవాఁడు దొరకఁడు. నీ వే కేప్పు కొలఁది వదిలివుము.

జుల్ఫాకారుఁ డిదివఱ కౌపరులు చేసియున్నవాండు నాపున మెల్లఁగఁ గట్టు వదిలించెను. నెత్తురు కాలుట యాగినది. కాళిమాలికి నొప్పి తగ్గినది. జుల్ఫా హుక్కాను చెచ్చి యొసఁగఁ ద్రావుచు నతఁ డాహూటయీ మాట నాడుటలోఁ బ్రసంగవశమున “మీ యూరెయ్యరి” యని మొదలగు విషయములను జుల్ఫా నడిగెను. అమీనాను గూర్చి ప్రశ్నింపవలయునని కోరెను గాని యతఁ డేమి తలంచునో యని యూరకుండెను.

జుల్ఫా తన పూర్వోత్తరము లన్నింటిని జెప్పచు నిజసహోదరిగామము కూడ నుదహరింప “అమీనా పుట్టినింటిలో పంటనైగానున్న దని మొదల జెప్పితి. ఆమెపేరే యిదియా?” యని కాళిమాలి యడిగెను.

జుల్ఫా—ఆమెయే. ఆమె కొంతకాల మమీనాబాదిగ నుండెను. అమీనా కామెమీఁద సంతయో ప్రాణము.

కాళిమాలి—అయితే యాపె సమీనా యేల యిచటికిఁ జెచ్చినది కాదు?

జుల్పు—అమీనా రమ్మనినది కాని ఖాను దక్కరలే దనెను.

కాళిమాలి—అమీనా కిష్టము లేకపోయెను గాబోలు.

జుల్పు—ఇష్టము కాదు! మా అక్కలు విడిచి రాలేక రాలేక అమీనా వచ్చి నది. విచ్చినప్పు డిద్దఱు నొకరి నొకరు కాగిరిచిగొనియేడ్చిరి.

కాళిమాలి—అయితే యమీనాను గూర్చి నీవు తఱచుగ వినియుండువు.

జుల్పు—తఱచేమి ? లక్షసార్లు వినియుంటిని. లేచినది మొదలు మాయక్క రూమెను వదిలిపెట్టియొండునది కాదు. ఆమె నా కనేక పర్యాయముల చెప్పినది.

కాళిమాలి—మంచిది. అమీనాను ఖాను డెట్లు వివాహమాడినది నీవు పూర్తిగ నెఱుంగుదువు. ఖానుడు గొప్పవంశమువాఁడు కాఁడని యొక పర్యాయము చెప్పితివి.

జుల్పు—మరల జెప్పెదను వినుము. అమీనా తుద్రీ నైజాము కచ్చేరిలో మున్ సబ్ దారుగ నుండెదవాఁడు. నెలకు రెండువందల రూపాయలు జీతము గలవాఁడు. అతనికి రెండు మూఁడు గ్రామముల జాగీరుకూడఁ గలదు. నిజాము సర్కారునకుఁ గొన్నియిబ్బందులు కలుగుటవలన ధనము చాలక కౌకర్ల జీతములు కొన్ని నెలలపఱకు నీయకపోయిరి. అప్పటినుండి యమీనా తుద్రీకిఁ గష్టములు ప్రాప్తించెను. వైసుడి కానువీనము రాక పోయినను, బాగుగ బ్రతికినవాఁడు గావున, మర్యాదకు హనివచ్చునేమో యని యప్పులుచేసి యథాప్రకారముగ గృహనిర్వహణ మొనర్చుచు వచ్చెను. వడ్డి యపరిమితముగఁ జెరుగ నప్పలవారు బాధింపసాగిరి. ఒక దాని వెంట నొకటి గుఱ్ఱములు నేరుగులు పోయెను. అతఁడు దానదాసీ జనముల, వెలగల రత్నముల నమ్మివేసెను; భార్యయొడలిమీఁది సొమ్ములఁ గుదువపెట్టెను. రాసురాసు ఋణబాధ యధికమాయెను. చివఱకు జాగీరు గ్రామములుకూడఁ దొక్కు వెట్టెను. ఈనమయముననే యమీనానుఁ బెండ్లియొడు పచ్చెను. ఆమె చక్కదన మందఱకుఁ జెలిసియుండినందున

మరుపు లనేకములు వచ్చెను గాని యతఁ డిష్టపడలేదు. నబాబు పెద్దకొడుకే యామెను వివాహమాడుననియు, నందువలన దనకు లాభముకలుగుననియు, నతఁడు తలంచుచుండెను. ఇక్కాలమునఁ జక్కని పిల్లలు బెద్దాడవలయు నని ప్రయత్నించుచున్న ఖానుఁ డీపెను గుఱించి విని యతని నడుగ భవ పంతుఁ డగుటవలన పంశమును వయస్సును విచారింపకయే కూతు నొసఁగు టకు సమ్మతించెను. ఖానుఁడు వివాహమునకు లక్షరూప్యములు వ్యయము చేసెను. పెండ్లిమిక్కిలి వైభవముతో జరిగినది. కాని యామె—దాడు— దేశముకాని దేశములో సౌఖ్య కష్టపడుచున్నదో ! అప్పు డట్లేటిలోఁ బడినది. ఇప్పు డీమరాటివండువచ్చినది. ఇంకముం దెన్ని కడ గండ్లు రాఁగలవో. మోకడుపు చుల్లగాను—మహారాజులు—మీ రందుట వలన నామె ప్రాణము, మానము, దక్కినవి. ఈప్రాయములో నాపె బయటికి వచ్చి యిక్కట్లబడవలసిన రోజులా ? జనానాఖానలో సీడు జోడు కుదిరిన మగనితో సుఖింపవలసిన రోజులు.

కాశీమాలి—(నిట్టూర్పువిడుచుచు) అంత చక్కని లేఁబ్రాయపుస్త్రీని నిట్టి ముసలివా నికిచ్చుట గొంతుకోయుట గాని వేఱుకాదు. (ఆత్మగతముగ) భవ పెంతపనియైనఁ జేయఁగలదు. తాను బెంచిన విషవృక్షమునైనను స్వయముగఁ గోయుటకు నత్పరుషులకుఁ జేతులు కావు. అహ! స్వనతా నముపై జంతునైనసర్పిక్మైన ప్రేమకు వీడి “నాయనా! నాయనా!” యని దగ్గఱకువచ్చి వైసఁ బ్రక్కనఁ బడి బయట నెవరు కొట్టిన నెవరు తిట్టినఁ దమతోఁ జెప్పఁచు, సుఖము లొసఁగను దుఃఖములు తీర్చుచు దలి దండ్రులు తప్ప నిక నెవ్వరు లేరని నమ్మియున్న బిడ్డల, పరమాహుష్యములు లేక, ద్రవ్యాయత్తమనస్కులై యంగవైకల్యులను, రోగనీడితు లకు, సీచపంశజాలకు, పండులకు, వృద్ధులకు నిచ్చి చారిజీవితమును గడ గండ్లపా లొనర్చు క్రూరుల హృదయంబులు కర్మశపాషాణంబులొ కర్మశతరలోహంబులొ, కర్మశతమవజ్రంబులొ తెలియరాదు. ఇట్లు

పూర్వబోధుల జీవనూత్తరాధ్యక్షులు నిష్పవ్యభాకరమున నున్నారనియు
బ్రతికనంతరము నిష్కర్తృః బహుజేయుటకాక గర్హములన్ని యేనిచేసి
నాటితో గడలేజున్న పాదేత్తిః గురవం తెగ్రేయము యితి
మమః (ప్రకాశముగ) ఆమీనా కుడి భావమున ప్రయము చాల తీసి
కొనెను గాబోలు.

జుల్గు—అవును. తీసికొనినాడు. అప్రభువుమతోడనే ముచ్చటిచ్చి జాగీరు
గ్రామముల మరల స్వాధీనము చేసికొనెను.

కాళిమారి—నీవే కాదు? జుల్గు! ఆమె కప్పుడు నేను వచ్చు ?

జుల్గు—మీదయవలసినే. ఇంకను నా కేరావె యెఱుంగు. ఆమె కే
యపాయమును రాకుండ గనిపెట్టవలయును.

కాళిమారి—ఆమెను గాపాడునపుడు నీకు గామనిన పూర్వము శక్తుక
చేసెను. నాశరీరమునందు ప్రాణముండినంతకు నాయుబాధప్రముచ కెట్టి
శీడు వచ్చినను జూచి నహింసజాలను.

సిరిట్లు నాభాషించుచుండ గివములు వెల్లవె. బాంబులు వెల్లవె. భూరిష్ట
రేఖలు రాస్పించె. స్వభావచోదితములై నఖలు లేచి స్వస్వరూపాయుల
నుడి యతిచుచుండెను. కొంతసేపటికి నుచునున్న పక్షి కటికాడ విసి
పోయెను. ప్రకృతి నియమితకాలము కప్పుచుండ ప్రాణేశాలకరణ మొనర్చు
టకై యతిశీఘ్రగమనముతో వచ్చుచున్న సూర్యుని రుమనన నిబద్ధులు
లగునంతాశ్వముల ఖురసగుర్ల యముచే జనితులైన బాంబులెఱుంగు. యద రుణ
కారి గ్రామీముఖమున బొడకట్టె. కాళిమారి లేచి కట్టెను. శీఘ్రములు
నిర్వహించెను.

భానుడును చచ్చిన పనిజరులు నశ్లే చేసి. అందుకు ప్రాణకాలపు
ప్రార్థన నుచ్చి. భాను డాదరణభావసూచకముఖముతో “గాయము బాధ
తగ్గినది” యని కాళిమారి నడిగెను. “నెత్తురుగాని టగినది. కట్టు బిగిసి
నొప్పునట్లుచూడ జుల్గు పదులించినందువలన నాబాధకాండ బోయినది. ఇంక
టిన్న — 1

మరువులము. నేను రాగలను. మీయభ్యంతర మేమి?" యని హాశిగాని
యెచ్చెను. "నీవు రాగలవో లేవో యని యాలోచించుచు టిన్నులమును
నానము పీనుని. భోజనముచేసి చెంచునాయకుల వెంటబెట్టినాని బహులు
జేబుపము" అని ఖానుకు చెప్పెను. గ్రామముయొక్క యునసుమనము
మున జెంచునాయకుల రప్పించిరి. గడచినరాత్రి గాశిమంతో నంట
లాడిన నాయకుల వచ్చెనుమని యొప్పుకొనిరి. అందుకు పదునకు పదియల
గావించి ప్రయాణమైరి.

బల్లారినుండి మైసూరునకు బోవుపార్లము నునుముగ నున్న ట్లగటను
గాని నోచుబోచు సత్తులు బల్లారికి బ్రక్కండి నదుమూ దామడలదులమున
నున్న కనుమ నడిమికి బోవునప్పటికి బయలుదేరిన చోటికంటె మూడు
వందల యేబదిరజము దెత్తున ప్రదేశమున నుదుము. కళకునుయొక్క
యొక సక్కి,

చ. "తిరుమలరాయ శేఖరుని ధీరచమూభట రాజి యాజి భీ

కర యవనేశ్వర ప్రహితఖానబలంబుల జక్కనేయ ని

ద్దరం బెనుగొండకొండలు మదిన్విప చర్తకపాలనులికా

మరికరభూషితంబు లయ బల్విడి గాంచె గిరిశభావమున్."

అని రామరాజభూషణునిచే వర్ణింపబడిన పెరుగొండ దుర్గపు
బృహత్పాగమై నొప్పుది. బాటసారి మిట్ట లెక్కియొక్కి యలసి యున్నంత
మైన యీకనుమను జేరగనే కనుమ దిగినతరువాత నితటమందము స్థలం
నూడు సని సంతోషించును గాని పాపము ! దానిని దూకుననే మరలనొక
దానికంటె నొకటి నొప్పుతమై యునేక ప్రాశములమున నొప్పుచు మిట్టలు
కొండలు చుక్కచరము లగును.

విరాటపుర పరమమన గలుగు శితోష్ణసిద్ధిభేదము అప్పుడు ముగ
నుడును. మన కృష్ణప్రారంభమున నదోనిపట్టణమునకు క్షుణ్ణిభావము
వ్యాప్తమైన నల్లరేగడయలును దుష్టమునకు సహంపదాలక ప్రేమను

గుడ్డలుపైతము తీసికొని నువ్వమించిన వారుదఱు నీకనుమలలో సాబుపులు కంబళులు దుప్పటులు కప్పికొన మొదలిడిరి. ఇబ్బంగి బ్రయాణము చేసిచేసి పైన్యరక్షితంబైన యొక గ్రామము చేరిరి. కాశిమాలి క్షతదేహుండై యుండి నందువలన విశ్రాంతి కై యాయూర మూడుదినములు నిర్భయముగ నాగిరి. చుట్టు ప్రక్కల నడవులలో మరాటీలు గలరేమో యరు నరుమానముచే వాసిన దఱుముటకై రాతులు కొందఱు నద్విక్రమమున బోయి కాని వారు కనబడలేరి.

ఎనిమిదవ యధ్యాయము

ఖానుని దత్తపరిచారమును శ్రీరంగపట్టమునకు బోవుత్రోవలో విడిచి పెట్టి గ్రామకర్త సామాన్యస్వాతంత్ర్యము వహించి మాచదువరులను హతాత్తుగ ద్వీపాంతరమునకు గొరసోవుచున్నాము.

ఈకథాక్రమము సుబోధముగ నుటకై కొన్ని సంవత్సరములు వెనుకకు బోయి యాంగ్లేయదేశ సాదర్భముల చెప్పింపదము. 1785-వ సంవత్సరము డిసెంబరునెల శీతలసాయకాలమున సిండ్లాండులో నొక గ్రామమునందునుహులరైన దంపతు లిద్దఱునుమారులతోడను మువ్వరుకూతులతోడను గలసి యుత్సాహకరమైన మంటచుట్టును గూర్చుండియుండిరి. ఆకుటుంబికుని పేరు కాటను. కుమారు లిద్దఱులో నెద్వర్లను నతడు, నెలవుదినములైనందున గళాశాలనుండి యింటికి వచ్చియుండెను. రెండవకుమారుని పేరు చార్లెసు. ఈతడు చిన్నతరగతిలో జనువుచుండెను. ఎద్వర్లు చార్లెసుల మధ్యమున నొకకూతురు, నీమె తరువాత మఱియొకకూతురు, నొకచండలి పిల్లయు నుండిరి. కొడుకులు కూతులు నీరీతి నొకచోట గూర్చుండి నల్లాపములు జరుపుచుండునప్పు డా తలిదండ్రుల కానంబబాష్పములుత్పన్నములైన వని చెప్పుట యాశ్చర్యకరము గాదు. చిత్రలేఖనమునందును

సంగీతసాహిత్యములయందును బ్రవీణతగలకావును సంఘమునందు గౌరవమును బడుచు బంధుమిత్రులచే బ్రేమించబడుచుండెను. అంగ్లేయులతో నాడు వారిని బిలుచునప్పుడు వివాహము కానియెడల తగ్గి పేరునకు మూడు “మిస్” అనియు, వివరీతమున బెనిమిటి పేరునకు మూడు “మిసెస్” అనియు జేర్చి పిలిచెదరు. ఈయాచారము ననుసరించి కావున భార్య పేరు మిసెసుకాంటును.

ఈమె సంగీతమునందు మిన్నయై వ్రీడాభరణాచకం బైన ముఖ వికాసము గలిగి స్త్రీ సహజధర్మముల నొకింతయుఁ గొఱుతలేక పెనిమిటి హృదయము నాకర్షించు గలిగియుండెను. పశ్చిమదేశములందు స్త్రీలందఱు సాధారణముగ విద్య నేర్చియుందురు. మిసెసుకాంటును విద్యావతి గనుక బిడ్డలయందు మిక్కుటముగ నపేక్ష కల్గియుండినను వారు తప్పు చేసినప్పు డును దుష్పథమునందు మెలఁగుచుండినప్పుడును బండించుటకు వెనుదీయునది కాదు. ఈతీరునఁ బెప్పినమాట వినునట్లుగ నొకరినొకరు ప్రేమించునట్లుగ జాగరూకతతో నామె పిల్లల బెంచెను. ఆజ్ఞాశిక్షలతోడ నదుపుతోడఁ బెరిగి రని యాపిల్లలఁ జూచినపుడెల్ల నిరుగుపొరుగువారు ముచ్చటపడుచుందురు. మిసెసుకాంటును విద్యాగుంధము గలది గనుకనే యీవిధమునఁ బెంచు గలిగెను.

స్త్రీలకు విద్య లేకపోవుటవలనఁ గలుగు ననర్థము లసంఖ్యాకములు విద్య లేనిచో జ్ఞానము శూన్యమగును. జ్ఞానము శూన్యంబగుట నజ్ఞానాంధకారమునఁ బడి యాత్మాయుక్తవివేకము లేక కేవల మోహపరితచిత్తై యువతులు తమవిధులఁ దమబిడ్డలవిధుల నెఱుంగఁజాలక, వారిని నీతిజనుల నునఁ బెట్టుమార్గములు గ్రహించలేక, వారిని పర్జిల్లఁజేయు తెఱుగు పరికింప మాధ్యైకజీవనలై విద్యావంతులైన భర్తల నదభిప్రాయముల ననుసరింపక యనేకకష్టములఁ గల్పించుచున్నారు.

వై నుదుహారింపబడిన యరుహాలకుటుంబ మేకళంకమును లేక సంతోషముగ నుండె నని చదువరు లయోనియెదరు. పాప మింతకు బూర్వమే వారి హతాత్తుగ నొకపెట్టు వచ్చినది. వారి పెద్దకుమారుడు హర్షర్థుఁడై ర్యపరాక్రమములు గలవాఁడు. అతఁడు బాల్యమునుండి నిజగుణాంబుల ననుయోచితముగఁ బ్రకటించుచుఁ దదనుహలాలైన యుద్యోగ మొనర్పవలయు నని యభిలషించుచుండెను. అంగ్లేయదేశములో దేవాలయమునకు “చర్చి” అని పేరు. మనదేశములో దేవుని మాన్యములవలె నచ్చటఁ జర్చికి సంబంధించిన భూములు కొన్నియుండును. జరులు తమ వచ్చుబడిలో 10-వ వంతు ప్రతిసంవత్సరము చర్చికి నిత్తురు. ఆభూములమీఁద వచ్చు నాయము, జరు లొసగు ద్రవ్యము మొదలగువానితో జీమించుచు, నా చర్చినిఁ గనిపెట్టి కొని జరులకు వృతమును బోధించుచు, నొకఁడు మతబోధకుఁడుగ నుండును. అట్లు మతబోధకుఁడుగ నుండువాఁ డీకాటరు. హర్షర్థుఁడగు నాపని లోనే ప్రవేశపెట్టవలయు నని కాపురు చేతనయినన్ని ప్రయత్నములు చేసెను; గాని హర్షర్థు విక్రమరుపత్నుఁడు గనుక, స్వబలపరాక్రమముల నెఱసి భవిష్యత్పురుషాంతరుల హృదయాంతరాళముల నాచంద్రతారార్కముగఁ జూపింపఁగలుగు కీర్తి సుపాదించుటకు రోజుగ మే యుచితస్థలా బని నమ్మి, యంతరాత్మశాసనము నతిక్రమింపక నైన్యమునాడుఁ బ్రవేశింపవలయు నని భృథనిశ్చయించె యుండెను. “నైనికోద్యోగ మన్న సామాన్యము కాదు. నీప్రాణములైన నీవలయు; మఱియొకటిప్రాణములైనఁ దీయవలయుఁ గావున, నీప్రాణము లొకచేత, నితరుల ప్రాణములఁ దీయు నాయుధము మఱియొకచేత. బట్టికొని పనిచేయవలసియుండును. ఇట్టి తలాపులు మనస్సునకుఁ దట్టినమాత్రమున నొడలు వడఁకుచున్నవి. పెద్దకుమారుడవు. అక్కఱను వచ్చి నాపని ముచ్చటపడుచుఁజుటిమి. నాయనా! మమ్ము విడిచిపెట్టి పోవఁ బోగొని అతనికన్ని బ్రతిమాలెను. తమ్ములు ప్రార్థించిరి. చెల్లెఁడు వేడియెరి. కాని హర్షర్థుఁడునన్ను చలించినది కాదు. కాంట నిక నేమియుఁ

జేయునది లేక, హర్షర్థనకుఁ బడునెనిమిదవయేటఁ బదాతిసైన్యమునం దొక యుద్ధోగము సంపాదించిపెట్టెను. అప్పటినుండి హర్ష ర్థధికారుల ప్రేమకుఁ బాత్రుడై యుద్ధసీతిగ్రంథముల నవలొకించుచు, స్వవిధులఁ జక్కగ నెఱవేర్చుచుండెను. సైన్యస్థానము కొన్ని కారణములచేఁ గాంటను గృహసమీపప్రదేశమునకు మార్పబడెను. హర్షర్థను దఱచుగఁ జూడ నవకాశము కలిగెనని తలదండ్రులు సంతోషించుచుండిరి. పదాతిసైన్యము నుండి హర్షర్థను రాహుత్యసైన్యమునకుఁ బోవునట్లు చేయవలెనని కాంటను ప్రయత్నించుచుండెను.

ఈసమయమున సైన్యము దేశాంతరయుద్ధమునకుఁ బోవలయు నని యుత్తరువు వచ్చెను. దేశాంతర మెద్దియో కాదు. భరతఖండమే. కుంభిణివారి నూతన సంపాదితప్రదేశముల రక్షణార్థమై సేన కావలసియుండెను.

హర్షర్థ స్యగృహమువకు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండెను. ఇతఁ డుద్ధోగములొక బ్రవేశించినప్పుడు కలిగిన దుఃఖము తలదండ్రులకు నానాఁటికిఁ దగ్గను. ఎప్పటివలె సంతోషముగ నుండిరి. హర్షర్థ హిందూ దేశమునకుఁ బరువబడు ననుతలంపే వారిబుద్ధి కెన్నఁడు దోచలేదు.

శాద్వల సుచరధరిణులునకు బృహన్నాత్మితోష్ణితలోహగోలములు బునుంబోలె నీవార్త చెవి బడఁగనే హర్షర్థ తలదండ్రులు హృదయు లైరి. “తండ్రీ! ఉద్ధోగము మార్చికొనుము; కాదా కములు గోరుము. అది యిది కాకపోయిన రాజీనామా యిము. దేశముకాన్పి నాంధ్ర పోయి పడరాని పాట్లు పడుటకు నీ కేమి జరుగకపోయెను? పరితపిత్తలై నిమిష ముండలేను. నీవు గడియ కనఁబడకపోయినఁ గన్నులు పోయిన నీతికథ నని తల్లి మాతృప్రేమను గనఁబఱచుచుఁ జెప్పెను. కాంటను మృత్యువక చెప్పినవాడు కాడు. కుమారుడు చేయుచున్నది యుక్తనయమునకు యెఱుఁగును; గాన నిరోధించు బూనక రహస్యప్రార్థనలయందును.

ప్రాథమికముగాను గుమారుని స్వవిధి నిర్వహణమునఁ గావించునని జేపుని వేడుకొనఁచు నతనియందే భారము వైచియగుడను.

పంపొత్తి హిందూజేశమునకుఁ బోవు నని విన్నవించుకొంటెను, మిసెగుకొట్టుకొంటెను, మిక్కిలి విషాదము చేచు నామె యొకర్తుక కలదు. కాటను మతగురువుగ నుండిన చచ్చియొక్క భూమిలకు హుసాయా "హేపట్ట" నా నొకఁడు కలఁడు. ఇతఁడు సింహపద గల సుసా, ఈయన కొక్కనమ్మ కూతురుగలదు. ఈమెపేరు "అమి". హేపట్టను నిర్దమ మూలలు కూడఁగలరు. చిన్నతనమునుండి కొంటుపిల్లలు హేపట్టపిల్లలు నొకరితో నొక రాడుచు మిక్కిలి మక్కువమై నుండిరి. వీరికి "నీచివుడు పార్క" అని యొక పికాలకమమైన యుద్యానవనము గలదు. ప్రతిదినము పిల్లలు కలిసి నీచివుడులో నచ్చట నిచ్చట దరిగియు, నావనములలో బాటు పాగులలో గొంతసేపు చేఁపల బట్టియు, గొంతసేపు కాయలు పండ్లు కొనియు, వినోదకార్యములు నలికియు, మఱియు నీతీరన ననేకవిధములైన వట్లెఁగిరియూటల నాడుచు సంతోషముతో గాము పుచ్చుచుండువారు. ఆహా! పల్లెలయందు గడపు బాల్యమునకుఁ బల్లెలములయందు గడపు బాల్యమునకు నెంతయువరులు గలదు! పల్లెలయందు జూపట్టు స్వాభావిక ప్రదర్శనములు మస్త్రీమముద్రితములు బాల్యమునుండి ఛోతికవైచిత్ర్య నిరీక్షాపేష గీల్కొల్పి జీవిత పరమార్థమైన యాధ్యాత్మికవిజ్ఞానమున కుపాదానకారణము లగు మనోవికారముల నుత్పాదించును. పల్లెలముల నుండి బాలుఁడు తరుణము రాకముందే పండిన కాయవంటి వాఁడు. పశుభ్రమ, మారుతములకు, వై సగ్గిక విలాసపదార్థ వర్ణములకు బదులు జనసమృద్ధి ప్రజాజితోష్ణపాయువులు ననుభూత్యమానవప్రజ్ఞాకల్పిత పుస్తకసంతోషము లును వృద్ధోపరము లగుచుండును. వేయేల! సాత్త్వికగుణకారణమున సృష్టి సౌభాగ్యజీవులైతఁపట్టణము బుద్ధికిఁ బురికొల్పిన యాహుత్తమసంతోషములయందు మేత్సాభావము నాపాదించును.

హృద్భక్తుడనై నామి కెందు మూడు సువత్సరములు చిన్నది. ఆమె సౌందర్యవతి యని సత్పయముగఁ జెప్పటం వీరులేదు; కాని వికసనము గల పేదకు పరుగవ, పొడుగై తుటిలయలైన కలనలంకలంబులు, చాతి పండులైన శరీరచ్ఛాయ, నూర్ణవంబు గలిసి సౌందర్య భవవచ్చునని నవి యాపెక ముక్కుటయగఁ గలవు. ఆమె పొట్టిదియైనను సహాంరోచిత ప్రామాణ్యవయఃకలంబుల గలిగి నాతిదుర్బలయై నాతి స్థూలయై, శుభాశుభమునకు నాశనవిరాజము నొందు ముఖగర్భముతో నొప్పారుచు యువజనుల హృదయముల హృదయ గలిగియుండెను. పస్తుసౌందర్యవృష్టియందొ హంబు హృదయ శ్రావ్యము కాకపోయినను విద్యాలికయయిన, సహజగుణంబుల, జిత్రలేఖనమునందొ సవర్ణప్రపీయడై నుండె. బీచివుడు సాంకృతికం గనఁ బడుచి చిత్రలేఖనము లన్నిటిని నిశ్చయ నామి కలిసి చిత్రశుభములు గ్రాహ్యములుగాను. హృద్భక్తులను హృదయగర్భముల నుచు కలిసి మెలిసి యుండి నప్పటిక వారంగుణాని బాల్యముచూడి హంబునను నామి నత్యంతస్నేహము కుదిరెను. ఆమె యొక్క పూలనోట, పెంపుకొక్క, పుచ్చెన, మెడి బంగారుకేళు వచ్చునట్లు సమరసాలోష మొకగుచు నుండును. నిన్నతన ముగఁ ద్రారభించె యాస్నేహము యావనపశావిర్భావమైన సువవాతఁ గూడ నిరంతరాయముగ పట్టి జీవితాంతమువఱకుం బోయని ప్రేయగఁ బంప మించెను. సార్వజ్ఞతరీంద్రులు నామితరీంద్రులు నేవిధమైన స్పర్శలాలేక యనుకూలవంక నుండిన. హంబుననుగాని యామినిగాని యెవలైన నడిగినచో నన్యోన్యప్రేమకుం బయటఁ జెప్పినది. కాని హంబునీమూలసూక్ష్మము, మైత్రి, యనురాగము, హృదయవాచకము నొకరినొకరు ప్రేమింపరని పలుకరు? కాహగ్ని మిష్టతీ హృదయంబులు నితరుల బూర్వమే రగింపడి. సగురు మారుమచే ప్రజ్వలింపటకు సిద్ధముగ నున్నది. ప్రేమ్యము హృదయదేశముగఁ బోవలయు నను నుద్దత్తపు వచ్చున మహానటికమునఁ గాల్చును మిగెను హంబును వ్యధాభరంబు నణఁచుకొని నెమ్మదిగఁ గుమారుని విషయమై మాటాడసాగిరి.

“ఈ విచారకరమైనవార్త హేవద్దబిడ్డల కిదిగము తెలియజేయవలయును. హర్షర్షన్ను వారు ప్రాణములు విడుతురు. వారివలన వీరివలన నీవిషయము వారు వినుటకుటె మనము తెలియబఱచిననే సూచిని” అని కాష్ఠురు నిజ భార్యతో ననెను. “సమ్ముఖమున రాయబార మేటికి? నేనే పోయి చెప్పెదను. అమ్మా యిట్టివార్త తెలియబఱచుట నీ కెంతో కష్టముగ నుండును. అదిగాక యీవేళ వచ్చెదనని యామీకిఁ జెప్పియుంటిని” అని హర్షర్ష వాక్కుచెప్పెను.

“మాతృప్రివిగా! నా కాశంతాపము తప్పించితివి. లేకపోయిన నీ దుఃఖవార్త నాచేలిమిఁదుగ నెట్లు ప్రాయఃగలను. నీవైనను గుండె గట్టిచేసి కొని పోవలయును. ఆమీ యామాటలు విన్న దిగులుపడును” అని యామె “ఆమీ” యనుపదమునొత్తి పలికెను. “నిజమే. నీమిచేయఁగలను? సాధ్యమైనంతవఱకు దుఃఖమును గనబఱచునుండఁ బ్రసన్నుడై” నని చెప్పి చిరుక కొయ్యకుఁ దగిలింపబడియున్న బుట్టతోని నొదికొని శిశుముగ మరల వచ్చెదనని తలుపుతీసి యొకయడుగు కడవయవతలఁ బెట్టి “పాప మిదివారికిఁ దలచిన తలంపుక నుండును” అని నిట్టూర్పు విడుచుచు నమ్ముటముగ వక్కాశించ నశ్రుకణపూరితనయనయైన మిసెనుకాష్ఠురు మిక్కిలి మాటాడలేక “కాదు నాయనా” యని మాత్రము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

తొమ్మిదవ యధ్యాయము

కాంటరు గృహమునకును హేవద్ద గృహమునకును మధ్యమున నున్న పొలములగుండఁ గంకరకాంతితో రస్తావేయఁబడియుండెను. కాంటరు గృహము నుండి బయలుదేరి రోడ్డునఁ గొంతదూర మేగిన తరువాత నొకచిన్న వాగు తగులును. వాగుదాఁటిన పిమ్మట నీచివుడుపార్కు వచ్చును. దానిపై హేవద్ద గృహము కలదు. హర్షర్ష కాంతికిందఁ బోయి వాగుపైనున్న చిన్నచుత్తర మీఁదుగ వనముఁగొఁ బ్రవేశించెను. అతనిరాక గని యులికిపడి లేచి గొట్టెలు

నలుదిక్కలకు దొలగి, బొకలు భయపడి బద్దలు కేగి పోయెను. చూచుచుండ, నచ్చట నాగక యతడు తలవంచి గమ్యస్థానమునకు బోయెను. ఆదేశమునకు దిద్దము దొకగుట యుచును. చూచుట కెవరైనా బెద్ద వరుష్యుడేతొడిగినాడే. బిలువనవసరములేకుండ గుంటనాయునివయెడల రావలెను. యేదైన వచ్చి యజమానుడింటిలో లేచి డనినాని, కలడని, కాని చెప్పవరు. ఆయాచారము ననుసరించి సార్వర్థ గుంట నాయునివెను సేవకుడు వచ్చి “అయ్యా! తండ్రి గూతు రెడ్డు చదువుతోనుచున్నాను” అని చెప్పెను. గుండె త్వరక నాడుచుండ హర్షర్థ రానికొని ప్రవేశించెను.

హర్షర్థ—ఏమి విశేషములు?

హేనర్థ, ఆమీ—మనహర్ష గ్రికె వచ్చుచున్నాడు. సమస్తమును సేవర్థ నము దుర్లభమైనదే.

హేనర్థ—ఇందనుకనము. కామీ నేను నీయుగ్మం నభిషిచితిమి.

ఆమీ—మా అమ్మ యెవనితో చూచుటకు వెళ్లుచు నున్న రక్షణి బలవంతపెట్టి నది కాని నీ వీరోజు ఇత్తు వని నావనస్సునకు గట్టి పట్టియున్నాను బోలేదు. రెండు మూడుమాసములకుండిని మువ్వుతివి. నిజముగ సేవించ నాను గోవము వచ్చుచున్నది. రెండు మూడురోజులైన గోవసారి రాగూడదా?

హర్ష రైవ్వియో నాలుగుమంటలు చెప్పెను కాని, యిది యతస్వక్తనఁ జెలిసినో లేదో యనుమానమే.

ఆమీ—నీవు సేవలొని ప్రవేశించినది మొదలు చూచిపోవుట మునితివి.

హర్షర్థ—నేనాధిపతి నెలవీయను. నే నేమి చేయగలను?

ఆమీ—ఎవరూ నేనాధిపతి గీనాధిపతి? ఒక్కరోజైన నెల వీయగూడదు?

మానోదరు లిద్దఱు చదువుకొనబోయిరి గదా! నెలవుదినములలో నాని ముంటికి రాదు. ఎవతోడ బ్రద్దువుచ్చుదును? (తండ్రిగి జూచి) అయి నను హర్షర్థనకు మనమీదలై య తప్పినది నాయనా! కాదు?

హేమన్త — సీమెనము, పిచ్చిదాసు, తీగనప్పకు వచ్చి చూచిపోవును గాని, ముటిమాటి కెట్లు రాగలడు? ఇప్పుడు పచ్చివాడు గదా. మీరున్న పచ్చిపట్టు ప్రార్థనచేయుచును. మరల బోరొజులనుక నభయ, వచ్చుటకు సిద్ధము.

హేమన్త — (ఆమీ నుద్దేశించి) రమ్మని సీమెనకు తెప్పిస్తామని నెట్లొ లీజిక కేకేకొని పచ్చియిందును. ఇంటిద్దరు కైన్యములొను దీతనికను లుండి, తులన రాలేకపోయింది.

ఆమీ — పోనీ. వెనుకటిదాని కేమి? ఈకేళ మరల గుటికి గుటికి బోవలె నని యాశయము. నే నొక చిత్త్రుడు మొకర్తకొకొక ప్రాయం లుచు పోని. ఆమె సొంతట్లు పోయిచునది. ముక్కు చుక్కల లేపింపు. మూటి బాగున లేచిపోయి, పంకలు పెట్టుచుండును. కావున వన మ్మితిము కరిగి పంక పెట్టుటకు వీలులేకుండ ప్రార్థనము. నీ కేమో యాదిన విచ్చట పుండి, తు కభ్యంతరము చెప్పబోవుచున్నాడని. గాని యామాటలు నేను వినును. దుష్టయి పెట్టికొని కాకినములు మొదలైనవి తెచ్చెను. మూటిబాగు చుండుము. నాయనాహర్షియగు బోసీకము. (కలుపు తెరిచి వెనుకకు దిగి చూచుచు బోవుచున్నది.)

హేమన్త — హర్షియ! ఆమీ చెప్పినమాటలు వి టివా? ఆయిలే నదియే గాని మీదైనయ మేష్టితిలో నున్నది? సిన్న రాహు ప్రసేనలోనికి ముప్పవ పలయు నని మీతొడ్డి యాకంభ్యవనం బ్రయత్నము చేయుచుండెనే, గుడిసేమయినది? సీమెనకు యాకంభ్యలహం చుండుట ప్రశస్తముకాదు. సీలన్ద్రపు దస్తులు పోయి రక్షపర్ణపు దస్తులు భరించిన జూడవలయు నని నాకు గోరిక వలదు.

హేమన్త — ఆయాశలు నాడే పోయినవి.

హేమన్త — ఆశలు పోవుట యేమిటి? సిన్న గాని మొన్నకాదా, మూగయన నాతోడ జేసివది.

హర్షర్ష—నిజమే. చెప్పియుండవచ్చును. హతాత్తుగ నాతోరిక వదలవలసి వచ్చినది.

హేవర్ణ—ఏమిటి? ఏమిటి?

హర్షర్ష—ఏమిలేదు. కాని—

హేవర్ణ—ఆ కానిమిటి? పూర్తిగఁజెప్పుము. నేను జేయఁగలిన దేమైన నున్నఁ జేసెదను. మాకు మీ కిభేదము కలదా?

హర్షర్ష—నిజమే. ఈమాట నే నెఱుంగనా? అయితే—

హేవర్ణ—(సంభ్రాంతస్వరముతో) ఏదైన ముప్పు పట్టించినదా? “ఐలే” “కాని” యని నీళ్లు నమలుచున్నావు.

హర్షర్ష—(దగ్ధత్తికతో) ఏమిలేదు. నైస్యము దేశాంతరమునకుఁ బోవలయు నని యుత్తరు వయినది. నేనుకూడఁ బోవలయును, ఆనంగతి మీకుఁ జెప్పుటకై వచ్చితిని.

హేవర్ణ—అలాగా! అయితే మంచిదే. యూరోపుఖండములోని క్రైస్తవ దేశములను జూచెదవు, నీవు మమ్ము ఏడిచి వెళ్లుచున్నావని మాత్రము విచారముగ నున్నది.

హర్షర్ష—(విచారముతో) కానిమేము పోవలసినది యూరోపుఖండములోని దేశమునకుఁ గాదు. హిందూదేశమునకు.

హేవర్ణ—అయ్యో! అయ్యో! ఇందనుకనుడి చెప్పజేమి! ఇండియా! నిజముగ విచారకర మైన విషయమే. పోకుండ మానలేవా? తప్పించి కొనలేవా?

హర్షర్ష—తప్పించికుటకు పీలుస్తారు నే నట్లు చేయను. పోవుట నావిధి. ఈసమయమున నే నేదైన మిషచెప్పిన నా గౌరవమునకు హానికాదా? నా ప్రవర్తనమందు లోప మారోపించరా?

హేవర్ణ—ఁలే. లోప మేమిటి? అనేకు లీతీరునఁ జేయుచున్నారు. ఆనంగతి మనసునఁ బెట్టవలదు.

హర్షర్థ—(తల యూచుచున్నాడు.)

హేవర్ధ—నిజము! కావలయునన్న నీకు వేయిబృహత్తములు జూపెదను.

హర్షర్థ—చూపిన జూపగలుగుదువు గాక. హిందూదేశములో మనవరక
కాలము దొండఱు కలుగుచున్నవి. శౌర్యధైర్యములు చూపవలసిన
సమయ మిది. మానేనలో నొకరిద్దఱుమాత్రము తప్పించుకొనఁ బ్రయ
త్నించుచున్నారు. వారి నడవడులు జగద్విశ్రమలే. ఇట్టి సందర్భమున
నే నడ్డుచెప్పఁజాలను.

హేవర్ధ—(కన్నీటితో) నీ వన్నమాట సత్యము. అయితే పాపము! నీ తలి
దండ్రులు దుఃఖముపాలగుదురు. అందులో మీతల్లికిఁ బాపర మెక్కువ.
ఆమెను విడ్డలమీఁద నెంతో ప్రేమ.

హర్షర్థ—మాఅమ్మ; మానాయన మొదలు మొదలు దుఃఖపడిరి గాని
యిప్పుడు దుఃఖము నాపికొని నెప్పుదిగ నున్నారు.

హేవర్ధ—బయలుదేఱవలసిన దెప్పుడు? సిద్ధపడుటకై ప్రభుత్వమువారు
కొంతవ్యవధి యిత్తురు కాబోలునే?

హర్షర్థ—వ్యవధి యిచ్చిరి గాని బహుస్వల్పకాలము. సోమవారమునాఁడు
దోవరున కేగి యచ్చటినుండి పక్షముదినములలో వెళ్లుదుము.

హేవర్ధ—సోమవారమునాఁడా? ఈవేళ గురువారము. ఇక మూడురోజు
లకు బోదువు. అయ్యా! ఎంత విచారకరమైన విషయము? ఆమీ
విన్నచో నెట్లు సహింపగలదు?

హర్షర్థ—ఆమీకిఁ జెప్పుదునా వలతా యని సందేహముగ నున్నది.
మీసలహా ననుసరించి చేసెదను. ఇప్పు డామెతో వనమున కేగుట
నిశ్చయముగదా! మీరు చెప్పినప్రకార మొనర్చెదను.

హేవర్ధ—మే మెవరము నీవిషయ మామీతోఁ జెప్పఁజాలము. నీవే
సమయము కనిపెట్టి చల్లగఁ జెప్పుము.

అనూ చున్నది. తెలిచి “హర్షస్థా లెమ్ము, చనుమనకు బోవుము
 ఇంకో పొగితములు, స్వర్గం బయలుదేలువము” అని హెచ్చెను. హర్షస్థు
 హేవద్దులు మరెవ్వరూ పన్నులను పొందించినది. “తెలివిమై మెలకు” అని
 హేవద్దు మెల్లదండె పెను. పిమ్మట వానిద్దఱు చీచివుడు సాంస్కృతికములగుట.
 వారు చుచుండ గిటికి తెలిచి హేవద్దు కొంతసేపు చూచి “పీరు చనుమును
 బోకుడ నుడిన బాగుగ నుడు” అని తలచెను గాని యూయభిప్రాయము
 శీఘ్రమై మాత్రము చింత ప్రవర్తనము కనిపెట్టవలయు అని యతనికనుభవము
 గాని, కోరికగాని లేదు. హేవద్దు కుక్కుగలవాడు కాండె. సిక్కులవలె
 ఇన్ని దినములకుండి హర్షస్థులు గూతురు న్నేహముచేయుచుండిరను . ౧౩
 చిరకాలన్నేహసంజార రహస్యాలరాగ మతనిబుద్ధికె దట్టించి కాదు.
 పేరి యగురాగము మిసెను హేవద్దుమాత్ర మెఱుగును. హేవద్దు గంభీరము
 గుండె జూచుచుండగనే వారు కనుచూపుమేర దూరిపోయి వనములలో
 ప్రవేశించిరి.

నానావర్తములు కల్గి వాననావిశేషములు మెలచల్గు పుష్పములు
 జూచుచు, దమ్ముగని కరుగెత్తు జీవకలకదుపుల విలపించుచు, భార్య
 భర్తలుబోలె పృథుము నాధారముచేసికొని వర్ణిల్లు తీవల పక్షి చుచు,
 నవర్ణిల్లైన సౌమహార్యముల గల వల్లవముల నవలొకించుచు, ఫలముల
 భక్షించి, యొకకొమ్మమీదినుండి మఱియొకకొమ్మమీదికి, సోకచెట్టు లోది
 నుండి మఱియొకచెట్టుమీదికి నెగురు పట్టలచావలము నవలొకించుచు,
 విహరించి విహరించి యూననములలో బ్రవహించుచున్న సమీపమున
 దేవదారు స్కంధములచే నిర్మింపబడి పూవుబొంబలచే నాచురహిత
 నిలయ మొందు దృష్టి గాతగ్నంబ నచ్చటి కేగిరి. అది నిజముగల గర్భశాల
 కాశపోయినను బ్రేరణ జూచుటమాత్రము లతలచేతను గర్భములలోను
 బువ్వములచేతను బువ్వపిండి పర్ణశాలాకారము పూరి నున్నది.
 కావున దీనిని బర్ణశాల యని పేర్కొనబడు.

పర్వతాల కనతిదూరమునకు బ్రసరించువాడగుటచే జలము త్రావుటకై యెడలెడల నిచ్చు హరిణశాపకములును, పర్వతసరస్వదేశములకు గునుమకాభివృద్ధి గల్గుట తాచివేయబడుట సత్యమనియును లెచుచుండెడిది. ఈయనజనునో హర్షప్రపద్యమును వినుమున విభిన్నమును హర్షర్థ నామి కోర నతడు “భగవత్ప్రసిద్ధియందు పెద్దనాతీరులులైన స్వాభావికవైచిత్ర్యములెల్ల నొక్కట గుమగుమనో యనుదోచు సేవప్రదర్శనము సుముగ సంపూర్ణముగ జిత్రింప నెవరికి సాధ్యము? నాశక్తికొలదిని బ్రయత్నము చేసెదను. ఇట్టి సమయము మరల సింహాసనము పట్టెదను గదా!” యని విభిన్నమున చెప్పెను.

“ఇట్టి సమయము మరల పట్టెదను దంటివి. ఇట్టి మధ్యాహ్నపుటెడ కల మనోజ్ఞునిసము మరల రావనియో నీయభిప్రాయము? ఋతువుల సమయము మార్పులు జరుగవు గనుక నిట్టిదినములు మనకు జాలవచ్చును” అని యామి వాత్సల్యము గాని, హర్షర్థ ప్రత్యుత్తర మియక వెనిమిదనే బృద్ధియొంది పట్టెను విభించుచుండెను.

ఇంతకు బూర్వ మెన్నడును హర్షర్థ తన గృహస్థునిగా మామిడిక జేప్పినచోడు కాదు. ఆమివంక జూచినపుడెల్ల నిట్టినుందర నారీరత్నము నెట్లు విడిచిపోవుదునా? యని చింతించును. తలవంచి పట్టు విభించుచుండెనే కాని మనస్సు పలువిధముల బోవుచుండెను. “నీ పక్షిణము మాంద్యముగ నున్నావు. అయినను బర్హతాలయెదుటి వృక్షపుజంపమును గదురమ్యముగ జిత్రించుచుంటివి గాన నిన్ను గవలంపగూడదు” అని కొంచెముసేపూరకుండి, మరల సంభాషణము మొదలుపెట్టెను. అనేక వృత్తాంతములు చెప్పి సైన్యమునుగూటించి, స్నేహితులగుటించి, చదువునుగూటించి, పర్వతపుల నడిగెను గాని యడిగిన విషయములలో గొన్నింటికి సలహానిచ్చి, కొన్నిటికి “అంతే” యని ముగిసి, కొన్నిటికి “మంచిది” యని యనందర్థ ప్రత్యుత్తరము లిచ్చెను.

ఏకవివరమున క్షమచున్న అన్యముల వినియు వినకుడుట, కనియెడ గనకుడుట, యాఘాశించియు నాఘాశించుకూడుట, స్పృశించియు స్పృశింపకుడుట సహజము. “శిష్యమున నీవెన్నడును లిఖింపలేదు. కాని నే నొకనుకనుండి చెప్పుచున్నమాటలతో గొఱియైన నీవెడిసి బడిట్లు తోడదు. నే నడుగుకన్న యెక్కి. నీవు చెప్పుననుభావ మొకటి గుట నుండినేను వదలుట వ్యర్థప్రయాసమే. నీవు జబ్బుననున్న ట్లగుడుచున్నావు. శరీరమునకు నిజముగ న్యర్థక లేదని జాగ్రత్తము. నుతియొనగాము లిఖింప వచ్చును. మునిగిపోవున దేమియు లేదు.” అని యుగి హాస్యపు బుజముపై బట్టెను.

“మరల నెన్నిదినములలో ఎట్టి సమయము వచ్చునో చేతనై నమట్లున కిప్పుడే సుపూర్ణముగ విభాచింపు.” అని హర్షపు బుజునూరక కఠన స్వరముతో నుడివి వంభాసున వైశ్యులు చెల్లగ బటమును సూచించెను.

“నీ విట్టిసమయము రా పని చెప్పుట కిది రెండవనాని. మమ్ము వారి యెచ్చటికిని బోవ ననుమాట నిశ్చయముగదా హర్షస్తూ! చెప్పును, దివ్యత మేమైన నభివీచెనా” అని యామి యడిగెను.

హర్షస్తూ “దుష్ఖరమైనవార్త చెప్పవలసియున్నది. నీ పూరించి నట్లు మిక్తుడతి విడిచిపోవలసివచ్చినది. మరనిట్లతిమగ నున్న భవనుండి యెడలేని పొడు కలిగియుంటిమి” అని యింకను చెప్పబోయి మాటరాక యూరకుడెను. ఆమిబుగ్గుల తెల్లపడినవి; బిడలు పటాకమొంగిడెను. చేశా తరయున్ధ్రప్రవర్తక నేనాకష్టములన్ని యామెనునొక గొక్కపర్యాయము, గోచరము లయ్యెను. మాటలాడఁ బ్రయత్నించెను గాని పోకము! నోరాడ లేను. పటము క్రొడఁ జెట్టి యెప్పుడైనఁ జెప్పక తప్ప దనుకొని “అమి! నైశ్యము భాదాశ్వరమనఁగ బోవుట కుత్సరులైనది. నామి పరమనాడు. డోవరనకు బోయి యెచ్చటనుండి పక్షమురొజులతో నొడియొగ్గ బోవుదుము” అని యతడు వాక్రచ్చెను. “ఇడియొకా” అనుమాట మాత్ర మామినోటినుండి వచ్చినది. వెంటనే ముగ్ధినినభిగి నాపె క్రిందపెను.

పదియవ యధ్యాయము

హర్షర్ష భయకంపితుడై యామిని లేవనెత్తి “యువతీ! ఒక్క మాటాడుము. నాపేరు చెప్పము. నిను బాసిబోవుట కొల నంతావము నొందుచుంటినో నాహృదయ మెఱుంగును. భగవంతుఁ డెఱుంగును. విధి తరింప నెవ్వరితరంబు? కనులెత్తి నావంకఁ జూడుము.” అని దీనదాక్ష్టాబులు పలికెను, గాని యాపె కన్నులు తెఱచినదికాదు. బలపాతముగ నెత్తి నిలువఁ బెట్టినను మరలఁ బడిపోవుచుండెను. సహాయముచేయుచుండు లేరైరి. ఈమెను విడిచిపోయి యెవరినైనఁ బిలుచుటకు హర్షర్షనకుఁ గాల్గొడవికావు. ఏమి చేయుటకును దోషక యతఁ డామెను శిశువునుబోలె నెత్తికొని పాఁగుగట్టు నకుఁ బోయి తలమీఁద నున్న కుల్లాయి తీసి మొగముమీఁదను శిరముమీఁదను నీళ్లు చల్లెను. కొంచెము స్పృహ వచ్చిన తరువాత మెల్లఁగ దోసెందునీళ్లు పట్టెను. తెలివినవచ్చెను గాని దుఃఖభరంబున నోరాడకపోయెను. ఒకమాట యైన నాడు మని యనురాగపురస్సరంబుగ హర్షర్ష బలిమాలెను. పాపము ! కంతము నడ్డగించు గాఢద్రవ్యముచే మాటలాడఁజాలదయ్యె. కొంతసేపటికిఁ దిన్నఁగ లేవఁగలిగెను. వెన్నిధిఁ గన్న పేదచందంబున హర్షర్ష నిర్భర సంతోషమునొంది యామెను గొఁగిలించికొని తిన్నఁగఁ బర్ణశాలకుఁ గొంపోయి తన కానించి కూర్చుండఁబెట్టికొని “నారీరత్నమా! నిన్నిట్లు కష్టములంద్రోయ వలసినవచ్చిన యీనిర్భాగ్యుని కుమింపుము. నీ వాక్యావృత్తముచే మచోఛ్రత పర్వము కావింపుము. నిన్ను నేఁ బ్రేమింపలేదని తలంపకుము. నీపై నాకుఁగల యనురాగము వచించుటకుఁ బదములు చాలవు. బాల్యమునుండియు నాట పాటలయందు మనకు మితిలేని మైత్రి కలదు. సగుణగుణాబులకుఁ గాలోచిత పరిణామంబులు స్వాభావికములు గావున, మనమైత్రి మన్తఘానురాగముగ మాఱి నిన్ను వరించి చాలదినములైనను బయల్పడుటకుంటిని. స్త్రీయసఖి ! నీచిత్తంబు నింకేల దాఁచెదవు? నీవిప్పుడొందు దుఃఖము నాయరిదలి ప్రేమాతి

శయముచేతనే కలిగిన దని యూహించెదను. అన్యదేశంబున కేగి కష్టముల బడునప్పుడు, శత్రుంబు పాములపడినప్పుడు, దేహంబునకు స్వస్థతావస్థ తొలగినప్పుడు, శత్రుచాప విషి ప్రశరంబు లురంబున నాటి జీవాబు కలగినప్పుడు, భద్రదీయప్రేమోన్మేషంబు స్తరింతును. ప్రాణవల్లభా! నీవు నానాసవేయయ బృహనిశ్చయము నాకుం గలుగనట్లు వాక్యంబు సీసోటిసాడి రానిప్పు. నాహృదయఫలకంబున చంద్రాకాశక్షరముల లిఖించి మున్నో నేత్రంబుతో ననారతంబు వలించుచుండును.” అని యరురాగంబు బుట్టిపడఁ బలికెను. అమియొక్క నిమిలితనయనయుగళం బశ్రువూరితం బయ్యెను. మొన లొక్కబొట్టు వెచ్చగ హర్షర్థుచేతిమీఁదఁ బడెను. పిమ్మట జొటజొట గన్నీరు జాలై కాటెను. అపె మాటాడనుంకించెనుగాని సాధ్యము కాదాయెను. దుఃఖము పట్టజాలక హర్షర్థు యొక్క మెడఁ గొంగిలించి వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. చేతిరుమాలుతోఁ గన్నీరు తుడిచి భోకనంశ ప్రస్వాంతయైన యాలనారత్నమును హర్షర్థు తనవాక్యామృతధారలచే నోదార్చెను. భవిష్య ద్విరహభావ సంజాతవేదనావచనంబున నాపె కేమియుం దోఁపవయ్యె. ఆహా! ప్రేమ! ప్రపంచమంతయు సీరెడక్షరముల నిమిడియున్నది. కాలమా! నీసామర్థ్యంబు కొనియాడ బ్రహ్మాదులకైనఁ దరుదే? భగవత్స్పృహయందు సర్వంబును గాలవశమైయున్నది. కాలవశంబునం దరువులు ఫలించును. కాలవశంబున వ్లతలు పుష్పించును. కాలవశంబునం బ్రేమ బయల్పడును. కాలవశంబునం గార్యములు సిద్ధించును. సర్వచరాచర ప్రపంచం బవశానిష్టా గమనంబునం గాలచక్రంబునఁ బరిభ్రమించుచు, నూర్ధ్వగోగతులం బొందుచుంట తత్త్వోధన దృష్టికి గోచరంబైకదా! ప్రళమ పరస్పరాలింగనమువలన హర్షర్థునకు నామికిం గలిగిన యానందంబు నూహించ బుద్ధికతీతగంబుఁ దోఁచును. పర్జింప నిఘంటువులు దరిద్రాణంబులై కాన్పించును. ఏకాంతంబై మనోహరంబైన యాప్రదేశంబున నమరాగసంజనితసంతోషంబుధిం దేలుచు భావివిరహంబు మఱచిరి. నిమేషంబులు గడచె. కాష్ఠలు ననె. కలలు

హయే. క్షణము లకిగె. గడియలు దూరమై. జాము లభిక్రమించె. సయ్య
మానసునై బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమున గ్రీడించు యోగీంద్రుని భంగి నతీ
తాది వ్యవహారహేతు వై నకాలమున బిగిచింపకుండిరి. “అనందో బ్రహ్మ”
యటన్నప్రాజనువు వారిపట్టున నన్వయించుచుండెను. వారిపద్మమును ఖటి
కాయంప్రముఖాని చిన్నము ప్తై బయలుకె మీదికి వచ్చియుండెనుగాని
చూడలేరి. చెట్టనీడ లభిస్థి ములై చతురంగ్రియగోచరంబులగుడు సాయం
కాలమైనదని ప్రసించి యింటికి బోవున ముఖానిని.

హర్షపు విభించిన చిత్రపటము నేలవైబడి యుండెను, ఆమీ
దానిని దీసికొని “హర్షర్షా! నీవు దూరదేశమున నున్నప్పు డీచిత్రపటమే
యానాటి స్మరణీయ విషయంబులగుటించి నా కేకాంతసాక్షిగ నుండును.
ఇదియే నాయమూల్యాభరణము. నిన్నుం కొక్కటి వేడెదను. నేను భవద్భావి
విరహభావజనితకోకచరిత చిత్రమై నేలవైబడియున్నప్పుడు నీవు నన్ను లేవనెత్తి
‘సింహుచిహ్ని సేయెడమహస్తమున నావక్షంబు మీదుగఁజూచి కుడిబుగ్గ
మైచుచి దక్షిణహస్తంబుతో నానన్నటిని దండిచి యోదార్పిసప్పటి హాడిమి
చిత్రపటంబున విభించి యిట్లు. నీవు తిరిగివచ్చుదనుక దానిఁజూచి తృప్తి
పొందుచుండును. నాలుగుసంవత్సరములగా వచ్చెదనని వాక్రుచ్చియుంటివి.
ప్రియమిత్రమా! అది యెంతలోకం దెచ్చిపోవు? మగిడివచ్చి నీహానర్పిస
యుద్ధంబులు మనోహరముగఁ జెప్పుచుండ నీపర్వతాలయంజే నీపదసన్నిధిం
గూర్చుడి వినఁగలను.” అని కోమలస్వరంబునఁ బలికెను. హర్ష ర్షామిని
గాఢముగ నాలింగనముచేసి కపోలద్వయంబు దక్షిణహస్తంబున నొత్తి
“ప్రియసఖ! అంతకంటె నివ్వమైన కార్యమేదికలదు? తత్క్షణంబు కానిం
చెద” ననికాగితమునంది యత్యంతనైపుణ్యముతో విభించెను. ఆ పటరామ
ణీయక మింతింతయని చెప్పుటకు పీలులేదు. ప్రేక్షవారికిఁగూడ దాని
జూచినతోడనే జరిగిన కథ నువ్వుముగఁ దెలియఁగలదు. “హర్షర్షా! నరుని

కంటి కగవడనీయను. లుబ్ధుండు ద్రవ్యంబునుం బోలె భద్రంబుగ దాచి ప్రతిదినము రాత్రికాలమున శయ్యించేరి పవళింపఁజోవునప్పు డేకాంశంబున నీపట సందర్శన మొనర్చి నిన్ను స్తరించి నిద్రించెదను. ఇక గీనిని నాచేతి కిమ్ము.” అని యామె యడిగెను.

“కావలసియున్న యన్న యెడల నీవే యుంచుకొనవచ్చును. ఈ రాత్రికిమాత్రము నేను దీసికొనిపోయి దీనిజూచి యుంకవటము లిఖించి దీనిని రేపుప్రాద్ధనఁ జెచ్చి యిచ్చెదను.” అని హర్షర్థ నుడివెను. “రేపుటి కంటె నెక్కువకాల ముంచుకొన నని వాగ్దానము చేసిన నిచ్చెదను. ఈ రాత్రికి మాయింటిలోనే యుండి పటమును లిఖించుకొని పొత్తుని బల వంతపెట్టఁ దలఁచితిని గాని పాపము ! మీ తల్లిరండ్రి లెదురుచూచు చుందురు. కావున నెటుమాటలాడ వీలులేకున్నది” అని యామీ యను నయంబుగ సంతృప్తిచెను.

ఒండొరుల బుజుబులపైఁ జేతు లిడుకొని యింటిదానిఁ బట్టి, మార్గంబున గనఁబడు వచ్చిక బయళ్లను, బరిమళ పుష్పహారంబు లగు వృక్షంబులను, సహితము వీక్షింపక బ్రతికియుండునంత కాలము మఱి పునకు రాని ముచ్చటల నాడుచు గృహమును సమీపించిరి. “కామా తురాణాం న భయం న లజ్జా” యను న్యాయంబున జగిన సంతయుఁ దండ్రికిఁ జెప్పవలయు ననియు నేమియు దాఁపఁగూడ దని యు భయపడఁ బని లేదనియు నామీ వాక్తుచ్చెను.

హర్షర్థ—సరే. అట్లే చెప్పము.

ఆమీ—నేను మానాయనతో మాటలాడ లేను. నీవే చెప్పవలయును.

హర్షర్థ—నీవుకూడ నచ్చట నుండి యెడలఁ జెప్పదను.

ఆమీ—కాదు. కాదు. నేను దగ్గఱనుండి యెడల మాటలాడుటకు మన కిట్లొక ధైర్యముండదు. నీ వొకడవే మెల్లఁగఁ జెప్పము. నీవు మా

గాయన నెఱుంగుదువుగద దీనిలో దాచవలసినది లేదు. స్వప్నముగఁ జెప్పుము.

అంతట గామె గదిలోనికిఁ బోయి తలుపు మూసెను. ఆనుందరవిగ్రహము గదిలోనికిఁ బోయినదచుక హర్షర్షుఁ డెప్పవాల్పక చూచి ధైర్యమవలంబించి హేవరున్న గదితలుపునెట్టి లోనికిఁజూచెను. హేవరు చేతిలోని పుస్తకము బల్లమీఁదఁజెట్టి సోలోచనములజోడు ముక్కుమీఁదినుండి తీసి చేతఁజెట్టి హర్షర్షువంకఁజూచి చిఱునవ్వుతో “వచ్చితివా? ఇంత యాలస్యమేల యాయెను! ఆఱుగంటలు కావచ్చినది. ఆమీ యేది?” అనియడుగనిప్పుడేవచ్చెన నని గదిలోనికిఁ బోయెనని యాతఁడు చెప్పెను.

“హర్షర్ష! ఈదినము మీరు లిఖించిన చిత్రపటములేవి? చూతము. నీవు లిఖించుటయందు నిపుణుడవని నేనెఱుంగుదును. మీరీరోజు చాలసేపు పనిచేసితిరి. మిక్కిలిచిత్రముగనుండి తీరవలయును” అని సులోచనముల మరలఁ గన్నులఁ జెట్టితొనెను. ఆమీకోరినప్రకార మతఁడు లిఖించిన రెండవ పటమే యతనిచేలిలో నుండెను. హర్షర్షుపటమును జూపుటకుఁ ద్రొక్కులాడెను. మాటలయందుఁ దడఁబాటు గలిగెను. చివరకుఁ జూపక తప్పుకపోయెను. హేవ ర్షాపటమును జూచి యరుమానపడుచుండ హర్షర్షులేచి విగతభయందై యామీవాక్యముల జ్ఞప్తికిఁజెచ్చికొని జరిగినపంతయుఁ బూన గ్రుచ్చినట్లు ఋజుభావంబుతో వివరించి “ఆమీ నన్ను పఠించినది. శాయభిప్రాయమింకఁ దాచుట కామె కిష్టములేదు. మేము మాయసురాగమును బహిరంగముగ మీమ్రాలఁ జెప్పకొనుచున్నాము. మాయంబెద్దియైన దోషముండిన యమింపుడు” అనినిశ్శంకముగఁ బలికెను. హేవర్షతనిఁ జాలదినములనుండి యెఱిగి యతని సుగుణముల గ్రహించిననాడు గనుక నొకక్షణము పఠించి చిగ్గన నానసమునుండి లేచి యతనినిగౌఁగిలించి “దేవుడు మిమ్ము నాశీర్వదించుఁ గాత. నీవు స్వల్పకాలములో మహేంద్రబాపి

దేశాంతరమునకుఁ బోవుదువను విచారమే లేకయందును నాజీవిత కాలము నందత్కాల సంతోషకరములైన దినములకుఁ నీచనముఁబెట్టె యందును. నీవంటివాని నామీవరించినదని వినుటయే నాచెల్లఁబడు. అదియును నున్నది. మీరిద్దఱును జంటగనుండఁ జూడవలయునను నుత్సాహము సొంగి పొరలుచున్నది. తడవునేయఁజాలను" అని గొట్టుచున్నచేను. శబ్దమువని నేవ కుండు వచ్చెను. "సాధ్యమైనంత శీఘ్రముగ మీనాయన రఘునాథునిగూడని యామీకిఁ జెప్పము" అని హేవర్డు నేనుని కాళ్ళయొసఁగెను. నాలుగు నిమిషములవఱకు రాలేదు. ఈనాలుగునిమిషముల హేవర్డు హర్షయ్యలు నోరుకదల్పక యామీయాగవనమును ప్రతీక్షించుచుండిరి. కాళ్ళచప్పుడు వినఁ జడెను గాని దురల నిశ్శబ్దముగనుండెను. తలపువెనుక నుండి భయపడిచున్న దని తలచి హర్షయ్య బయటికి వచ్చెను. అదిని నశ్చిముఖులు చూచి యామీ నిర్భయయై వేగముగ అనికొలొయి చేతులు చాచియున్న పండ్రిసి గొంగి లించి తొమ్మిది దలదూఱి నడగదనరాకుచున్న కాళ్ళతో నిబ్బండ "దేవుండు మిమ్ము రక్షించుత, దేవుండు మిమ్మురక్షించు!" అని నాశ్రము హేవర్డు వాక్రవ్వగ లగెను. బౌద్ధ్యైతికయముచే మాంబులకు జాలఁ దాయెను. కూతురువచ్చి తొమ్మిది దలదూర్చి కరిగిరి. నివ్వదు హృదయమునుండి యుప్పొంగివచ్చిన సంతోషభరం బాపనప్రకృతి యెఱుక. "నాయందు దోషమున్నయెడలఁ దండ్రి! తీనింపుము." అని యామీ పలికెను. "అమ్మా! తీమించుటకు నీవేమి యపరాధము చేసితివి? నే నిట్టినినము కొఱకుఁ జిరకాలమునుండి యెదురుచూచుచుంటిని. నేఁడాకోరిక నసలం బయ్యెను. హర్షయ్య! ప్రొద్దపోవుచున్నది. ఆమీగాని నేనుగాని యెఱుగినాన పుట నాకు నమ్మతముగాదు. మీతలిదండ్రులు సిగ్గు కెదురు చూచుచుందురు. ఉన్నరెండురోజులు వారికనులయెదుట లేకుండనుండుట యుచితము కాదు. నీవెప్పుడేగి రేపుప్రార్థనఁ దప్పక రావలయును. సాయంత్రముదనుక నుండి మరలఁబోవచ్చును, గట్టిగ రావలయుఁజుమీ" అని హేవర్డు చెప్పెను.

“శేషునియైనవెంటనే పెందలకడవచ్చి ప్రాద్దుగ్రంథమునకు నుండెదను. నాకుఁదగ్గితో నమానురాలైన మిసెనుహేవద్దివను నామంజనములు చెప్పము. నన్ను జమిపుమనుము. నేఁడుపోయి వచ్చెదను” అని హర్షపు నుడివెను.

“సీపు మనస్సులో సందియము పెట్టుకొనకుము. ఈసారి విన్న నామె మిక్కిలి సంతోషించును. మంచిది పోయిరమ్మ” అని హేవద్ద వాక్రచ్చెను. హర్షపు పోయిన తరువాతః దలుపువేయు విషయతో కామి వాఁకిటివెఱుకు నేఁగి దానిని దాటి యతనిని గలిసికొని “మఱవవురా! హర్షపురా! తప్పక రావలయును. నీకొఱకు నిరీక్షించుచుందును” అని యశ్రుకణములు కన్నులలో మెఱయుచుండ మెల్లగ ననులాపించెను.

“తప్పకవచ్చెదను. ప్రియనభ! తెల్లవాఱగనే వచ్చెదను.” అనిచెప్పి మొగములో మొగముచేర్చి గాఢానురాగపురస్సరంబుగఁ బెదవనిఁ జూచించెను. అమీ మొగము చిట్టింపక చిఱునవ్వు నవ్వి యింటికేఁగి యద్దముగఁగఁ బెదవిమిఁదనున్న పంటికాటుల వీక్షించి నాపై నాన్రియని కౌతమోహము కలదో యని యపరిమితానందభరిత యయ్యెను. హర్షపు గృహమును జేరి జరిగినవృత్తాంతము తలిదండ్రులకుఁ గొంచెమైనను దాఁపక విప్పి చెప్పెను. వారును సంతోషించిరి. ఆరాత్రి మొదలుకొని ప్రార్థనలయి దామిహర్షపుల రక్షింపుమని కాంటకు మొదలగువారు సర్వాంతర్యామియైన దేవునికి విన్నవించుచుండిరి.

పదునొకొండవ యధ్యాయము

తెల్లవాఱెను. చకితశాస్త్రవనైన్యంబును పీరుండుఁబోలె. రోషనీప హరంబున సాంద్రముగ వ్యాపించియున్న హిమంబును విచ్చిన్నముచేయుచు భానుఁ డుదయించెను. జనులకు మనోరంజకముగ నుండెను. ఆచలికాలంబున

సూర్యగమంబుచే రంజింపబడని మానవుడుడునే? ఊడకేమి? దేహికి సుఖదుఃఖంబులు గుణానుసారంబులు కావున శోకకారణంబైన తమోగుణంబావరించియున్నప్పుడు, పువుపోయినకంటియందు వెలుగునకుంబలె మానవ చిత్తంబులయం దానందమునకుఁ బ్రవృత్తిలేదుగదా? కాంటసుగృహమునం దందఱుముఖములు కళావిహీనములై యుండెను. సంతోష భాజనములై యుండిన హృదయంబులు దుఃఖపాత్రంబు లాయెను. కాంటసుహర్షర్షులు తమదుఃఖము నణచికొని కక్కినవారి నోదార్పఁ బ్రయత్నించిరికాని మిగిలిన కాంటసు వారి మాటల నాలింపదాయెను. ఆమెహృదయంబు శోకసంపూరితంబుగ నుండెను. కన్నులనుండి యశ్రుకణాబులురలి కపోలాబుల వైబడి జారిపోవుచుండెను. ఆమె యెవరినిఁ జూడ నోపకుండెను.

ఎడనెడ హర్షర్షవంక గనులెత్తిచాచి దుఃఖం బిరుమడింపఁగా దృష్టిని మరలించుచుండెను. చిన్నతనమునుండి ప్రక్కలలో టెక్కలలోఁ జెట్టికొని ప్రాణ మొకయెత్తుగఁ బెంచి పెద్దవానిఁ జేసి తుదకు దేశాంతరమునఁ బ్రాశోపద్రవకరమైన యథ్థకార్యమునకుఁ బోవుచుండఁ జూడవలసి వచ్చిన యాతల్లి శోకభరంబు చెప్పశక్యముగాదు.

హర్షర్ష వాదానమొనర్చిన ప్రకారము హేవర్దునిటికి బయలుదేఱెను. బీచివుడుపార్కున కివతలనున్న వాగుమీఁది చిన్నవం తెన పద్మకుఁ బోవంగనే యామీ యగపడెను. ఆపె యశనికొఱ కచ్చట నిరీక్షించుచుండెను. ఇద్దఱు కలిసి నుండరవికాలశిలాకలంబుల విశ్రమించుచు రుద్రానవసంబున విహరించిరి.

గంటలు నిమేషంబుల భంగిఁ గడచెను. అంతరంగికానందమును వెలి పుచ్చుచు భావిపశుగూర్చి ముచ్చటింపఁ దొడంగిరి. నాలుగు సంవత్సరములు వారికొక దినముగఁదొడఁచెను. వారివనంబులందు దుఃఖచిహ్నము లేనియు లేకుండెను. హిందూదేశ మద్భుతముగ నుండునని చెప్పఁగ విందుమరియు,

నచ్చటి చిత్రప్రదేశములవటములు చించి నీకు బంపెదననియు, నింకఁ
చెరియఁబడిన విశేషములుండిన నొక్కటియైన విశువక తెలిపెదననియు,
హర్షర్థు చెప్పెను. కరుదాత గృహమునఁజేరి. వీరవదనవికాసంబుచూచి
హేమర్థు, మిసెను హేమర్థు నంతోషించి. ఎవరిహృదయమునందును
నానయమును దుఃఖమును గడములేకుండెను. అవినము సాయంత్రముదనుక
హర్షర్థుచ్చటఁబోయిండి వాతో సిద్ధాగోష్ఠిగాలము గడపెను. ప్రేమయు
విశ్వాసమును గడిగిన స్త్రీయరురాలు, స్త్రీయరురాలితలదండ్రులు కలిసియుండ
వాతో సిద్ధాగోష్ఠి యేరకైన బేవయాత్రయంగు సుభవించినచో నక్కాలము
మఱవఁజెన్నుచు మఱువకు రాదు. హర్షర్థు గయలుజేఱవలసిన నోమవారము
సమీపించినది. రెండిద్దఱు నాదివారమునాడు సబ్బాతుపండువు
కాంటును గృహమునందే కడుపవిత్రముగ జరపిరి.

ఆనాడు చారిమొగంబులు దీనాకరములు దాల్చియుండెను.
హేమర్థు నటసభాస్రయము హర్షర్థుకలిదండ్రుల నోదార్పిరి. మిసెను కాంటును
శోకము భరింపలేక వారంపఱువానుండి లేచి మఱియొక గదిలోనికిఁ బోయి
విలసింప మొనఁపెట్టెను. ఆమీ యామొగ్గఱకుఁ జని దుఃఖము సుపశమింపఁ
జేయుఁ జూచెను. పాపము ! ఆమీస్థితి మిక్కిలి శోచనీయమైనది.
స్వదూకుఁబము నణఁచికొనుట, యత్తదూకుఁబమును దీర్చుట, రెండుపనులు
చేయవలసి వచ్చెను. సాయంకాలమైనది. ప్రార్థనచేయు సమయములో
దేశాంతరమున కేగుచున్న హర్షర్థు గాపాడుమని కాంటును ప్రార్థించెను.
కాంటును గల్గదస్వరముతోఁ బ్రార్థించుచుండ మిసెనుకాంటును యొక్కదూకు
జనిత సేవాసంబులు స్ఫుటముగ వినవచ్చుచుండెను. ప్రార్థన ముగిసినది.
హేమర్థుయొక్క గుఱుపుబండి వాకిటి దగ్గఱకు వచ్చెను. హేమర్థు
మిసెను హేమర్థును జెప్పవలసిన వాకితోఁ జెప్పి హర్షర్థును గీర్వించి
బండివద్దకుఁ బోయిరి. మిసెను హేమర్థు బండి యెక్కిెను. హేమర్థుక

అయత్నించుచుండెను. హర్షర్థ మిసెను హేవర్ధను సమాసించి “నేనొక్కటి నిన్ను వేడెడలఁచితిని. ఆమీ నేను గలిసి నడచుచు మాటలాడుచు నాలస్యముగ వచ్చెనము. మీబండిని ముందు పోనిండు. ఇదియే గాయభీష్టము. గీని నంగీకరించినయెడల సంతోషింతును.” అనిచెప్పెను. “సీకడ్లుచెప్పను. నీయిష్ట ప్రకారము చేయవచ్చును. నీవైని దానికీ బ్రేమ మిక్కుటము. ఉత్తరములు మాత్రము వారమున కొకసారియైన దప్పక ప్రాయశ్చిత్తుచుండుము. నేను జెప్పవలసిన దింతకంటె మఱియేమియును లేదు. ఆలస్యము చేయక త్వరగ రుడు. మంచులూఁ జాలనేపు తిరిగినయెడల జబ్బుచేయును.” అని మిసెను హేవర్ధ నుడివి యాశీర్వదించెను. హర్షర్థ హేవర్ధులు జూచి “ఆమీ నేను గలిసిమాటలాడుచు వచ్చుటకు మిసెను హేవర్ధ సమ్మతించినది. అనిగాక వెన్నెలకావున ప్రవేశపెట్టెము. నీవేసెన నడ్డుచెప్పుమనా” యని యడిగెను. హేవర్ధ స్వస్మృతముంచెలిపి యాశీర్వదించి హర్షర్థ హస్తమును నిజ హస్తముననొత్తి బండియెక్కిను. అతిశీఘ్రమసంబున గుఱ్ఱము బుడ్డిని లాగుకపోయెను.

“ఆమీ ! ఇకరమ్మ మనమిద్దఱము కలిసియుండు నిమిషములను శ్విస్వలముగ నున్నది. పోవునము లేము” అని హర్షర్థను నొకరిబుజులపై నొకరు చేతులువేసికొని వనమార్గము బట్టిరి. వెన్నెల పిండియాఱుబోసినట్లుండెను. అవెన్నెలయందు జూచుటకు బ్రతివస్తువు మనోహరముగ నుండెను. అంతటను సుపూర్ణనైశ్చల్యంబు రాజ్యము చేయఁచుండెను. అప్పుడప్పుడు వినబడు గొట్టెఱ్ఱిలయఱుపులు, గొట్టెలమెడలఁగట్టిన చిలుగంజులధ్వనులు, వారి మనంబుల కాహ్లాదకరంబులుగ నుండెను. అనేకసంవత్సరములు వృద్ధి నొంది నూతనముగ నుప్పొంగి పొరలివచ్చుచున్న యువరాగరము వాక్కుల్యామార్గంబున నొకరి హృదయమునుండి యొకరిహృదయమునకు బ్రవహించుచుండెను. వా రాడినముచ్చటలు దానినిగుఱించి గీనినిగుఱించి

యని చెప్పుటకు వీలులేదు. రాత్రి కెందులాములు నాచచ్చెను. ఇంక గృహముల కేగఁగలెనను తలఁపు బుద్ధికిఁ బట్టెను.

గృహముజేరి తలఁపుచున్నట్లు మఱిమఱికిఁ బోయెదనుగాని. మేహో యొక క్రొత్తతలఁపు మనస్సునకురాగా మరల మాటలాడుచు నిండు బడుటయ్యెను.

హర్షుడు గొంగొచ్చి కేహో ముచ్చట చెప్పుచుండ గడినూరును గంటలఁగొట్టెనుగాని యామీ లెక్కపెట్టఁగలకపోయెను. “అలస్యము చేయవలదు. క్షుద్రగరమని మీయమ్మ నాకుఁ జెప్పెను. ఇంకను సీమిటికిఁ బోయి పరుండకుండిన నామెకుఁ గోడము వచ్చును. ఆమెయనువలనఁ గదా మనమిద్దఱ మిత్రవఱు మాటలాడఁ గలగితిమి.” అని హర్షుడుకొక బోయెను. కాని యొకరి నొకరు విడిచి పోఁజాలకైరి. ఆమోక్షులు బాష్పపూరితము లాయెను. నిట్టూర్పు లతిశయించెను. కరీరము కంఠంబు దొడఁగెను. శ్రీయారాచి నొకచేరఁ దనకానిచిత్తోసి కెడవచేరఁ గన్నీరుఁదీచి ముంఁదపడనబుట్టెను హర్షుడు గాఢంబుగ భ్రాంతచుంబడుచు కావించెను. ఆమీయొక్కముఖము నావరించియున్న ప్రస్థము హర్షుడు కమిత దుఃఖము కలిగించెను. కుటికి నీరుమాత్రము రాలేదు. ఓదార్పు మాట లొకటిరెండు లేదఁబడుచు నామీకుఁ జెప్పఁగలగెను; గాని యామె చెవులఁబెట్టలేదు. ఆమెహస్తములు బట్టితోసి మెల్లఁగ హర్షుడు పసారాలొసకిఁ దీసికొనిపోయెను. ఆమీ గ్రసించినది. వీక్షింతు కెడవయంతస్తు లోని యొకగది తెఱవఁబడియుండెను. మేడమీదికిఁ బోవుటకు మెట్లు జయటనుండెను గావున నెవరిని లేపకుండ నిద్దఱును బ్రకిసెక్కి గడియొకటి వ్రేలిచిరి. “అమీ ! నన్ను రక్షింపుమని జేపుని బ్రార్థింపుము. నాదొంగార్పు మాటలకంటె బరమాత్మ ప్రార్థనకంటె నీకెక్కువ మనశ్శాంతి నొసఁగఁగలదు. నేనుగూడ నీక్షింతు బ్రార్థించెదను.” అని హర్షుడు “స్వచ్ఛమై పవిత్రమైన.

స్వర్గ లోకమునందుండి యెవ్వఁడు మనల నదా వీక్షించుచున్నాడో, యాభగ వంతుఁడు నిన్నాశీర్వాదించి రక్షించుఁగావుత" మని ప్రార్థించెను. అంతకంటె నెక్కువ ప్రార్థింపలేక పోయెను. నిర్భరమోహమున నామీనిఁ గౌఁగిలించి కఠిన్వాస్త్ర పారంగతుడో యన, ఫాలమును గనులను బెప్పల ననురాగపురస్స రంబుగ హర్షర్తు చుబించెను. ఒకరిచేయి నొకసవట్టికొని గదిలోఁ గొంతసేపు తిరిగిరి. ప్రోద్బవోవుచున్నందున నిక విడిచిపోవక తప్పదని నిశ్చయించికొని హర్షర్తు మెల్లఁగఁ దలుపువద్దకుఁబోయి యామీనిఁ జూచిన సంతాపమెక్కువ యగునని తిరిగియైనఁ జూడక కడవదాఁటి తటాలునఁ దలుపువేసి యనివార్య దుఃఖముతో మెట్టుదిగి యింటిదారిం బట్టెను.

సంతాపము సహించఁజాలఁ డాయెను. గుండెలు పగులునేమో యనున ట్లలివేగముగఁ గొట్టుకొనుచుండెను. ఉచ్చాఘ్నసనిక్వాసము లాడుట కద్దమాయెను. నడవ నశక్తుడయ్యెను. తుదకు మార్గపార్శ్వమునఁ గూలఁ బడెను. కొంతసేపటికినుక నశఁడుపొందినవైన సహంప శక్యముకానిదిగ నుండెను. ఆశ్రుకణములు నిరవధికముగ జాలై పాతెను. కన్నీరు కాటుటవలన వేదనకొంత తగ్గినది. హస్తతలవిన్యస్తశిరస్సుండై కొండోకవడి చిరించి ప్రకృతిదత్తంబయిన దుఃఖోపశమనంబునం దిన్నఁగలేచి నడచుచు నిల్లు చేరెను.

తెల్లవాతెను. హర్షర్తు డోవననకుఁ బోవలసిన సోమవారము వచ్చి నది. కాంటను, మిసెసుకాంటను, హర్షర్తుమొదలైన వారందఱు*భోజనపుబట్టి చుట్టుకూర్చుండిరిగాని యొకరికి నొకకణము లోనిసిక బోయినది కాదు. వారి హృదయములు దుఃఖముతో నిండియుండెను. భోజనమైనపిమ్మటఁ దమ్ములు జెల్లెండ్రను హర్షర్తు తనదగ్గఱకుఁబిచ్చి హిందూదేశములోఁగల చిత్రవస్త్రవులు

* భోజనపదార్థముల నొకబల్లమిదనుంచి యాబల్లచుట్టును గుర్చిలమై గూర్చుండి భుజించునాచారము పాశ్చాత్యులలోఁ గలదు.

చచ్చి యిచ్చెదననియు దిగులుకడకుండనియు నోదార్చి పోయి వచ్చెదనని చెప్పెను. మి నెనుకొంటును విషణ్ణహృదయయై మాటాడలేక యుండెను. శోకము నణచవలయునని యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను గాని యాగినది కాదు. కన్నకడుపుగావున లోపలినుండి దుఃఖము పొంగిపొంగి వచ్చుచుండెను. హర్షర్ష పోయి యా వెనుకొని లొచ్చియుండిపోఁ గూర్చుండెను. ఆమె కన్నీరు కారువలె పాత నేడ్పుచుఁ జేతులతో హర్షర్షదేహమంత తడవెనుగాని; యొక్కమాటయైన నాడలేకపోయెను. తండ్రి వాకేటనుండి త్వరపెట్టుచున్నందునఁ దల్లియొడినుండి బలవంతముగలేచి బయట సిద్ధముగచున్న బండియొద్దకుఁ బోయెను. మి నెనుకొంటును శోకభరుబునఁ బడుచుఁబడుచుఁ గిటికియొద్దకుఁ జనెను. కన్నులనిండ నీరు కమ్మియుండుటవలన నామె కేమి బాగుగ నగపడలేదు. తండ్రి కొడుకును బండిలో నెక్కించుట మాత్రము లీలగఁ గనఁబడెను. అచ్చట బండివాడు గుఱ్ఱము నదలించెను. ఇచ్చట మి నెనుకొంటును మూర్ఛిల్ల క్రిందఁబడెను. తల్లిలకుఁ గుమారల యందుఁ గల యిట్టిప్రేమను వష్టాపః బూనుట వెఱ్ఱివనంబు. అదికేవల మంతరింద్రియానుభవనీయులకాని శబ్దజ్ఞేయంబుకాదు.

ఆదినమున నైన్యము డోవరుపట్టణము చేరెను. తఱువాత నాతపదినమునఁ గాంటును డోవరునకేగి హర్షర్షును గలిసికొనెను. యుద్ధసంభారంబు పూర్తిగ నమతూర్పుకొనుటకై నైన్యమచ్చటఁ జాలదినము లుండెను. ఈవ్యవధిలో నింటికిఁబోయి చూచిరావలయునని హర్షర్షు తలఁచెనుగాని తల్లి, ఆమీ, తాను వచ్చుచుండినప్పుడు పడినసంతాపము జ్ఞప్తికిరాఁగా నాయుద్దేశము వదలెను. హర్షర్షు తల్లినిదమ్ములఁ జెల్లెద్ర జ్ఞప్తికిఁబెచ్చికొని యప్పుడప్పుడు దుఃఖించుచుండఁ గాంట నోదార్చి హైర్యము చెప్పుచుండెడువాడు. నైన్యము డోవరునుండి హిందూదేశమునకుఁ బ్రయాణముకావలసిన రోజు వచ్చినది. ఆనాఁడు గృహముల విడిచి, బిడ్డల వదలి, భార్యల నెడఁబాసి, బంధువుల

ద్యజించి, తనదగ్గరకు దూరమై, సుఖముల బృష్టభాగమునను సుఖముల బుర్రోభాగమునను చెట్టికొని, మాతృదేశకీర్తి స్థాపనమునకై రక్షనమున్న యాబుసేయ సమకట్టి, మహనము ప్రముఖ పరిపరమానరామములం పడుగిడఁ బోవుచున్న పీఠముల ప్రసంగము చూపఱు భయోదైకములు కఠించుచుండెను. జెండాలు వెక్కిరింపి వాయువ్యంబున నాడుచుండెను. ఆకూర వరులలో నెవరిముఖంబునను సైన్యము కానరాదు. అందుకు స్వదేశాన్నత్య నూచకంబులైన ద్యజంబుల విలకించి యోధులకుమాత్రము గోచరంబగు పీఠోదైకముతో నిండియుండిరి.

జనులు కరతాళధ్వనులు చేయుచుండిరి. నావలు గట్టునకు దూరముగ నుండుటచే సైన్యము చిన్నపడవలలో నెక్కిరి. పడవలనడుపుట కుత్తరు వాయెను. తీరముననున్న యాంగ్లేయోద్యోగులు మూడుపర్యాయములు సంతోషపూర్వకములైన కరతాళధ్వనులు చేసిరి. బ్యాండు వాద్యము వాయింపఁబడెను. పడవలలోనున్న సైనికులు మర్యాదనొప్పనఁ దిరిగి మూడు పర్యాయములు కరతాళధ్వనులు సన్నిప్రత్యుత్తర మిచ్చినవారైరి. పడవలు నడవసాగెను. కాంటకు సార్వర్థులు విడిచిపెట్టి పోలేక యతనితోఁబడవ యెక్కిరి. పడవలు నావలవద్దకు జేరెను. సైనికులందఱు, పడవలుదిగి నావ లలోఁ బ్రవేశించిరి. కాంటకు ధైర్యమువలంబించి యెడఁబాసిపోవలసిన నిమిషము వచ్చినదని తలఁచి కుమారునిజూచి “నాయనా! సకలప్రపంచమును రక్షింపఁగలిగిన భగవంతుఁడు నిన్నుఁ గాపాడుఁగావుత. నీవపాయముల కెదురుగఁబోవుచున్నావు. మరలము తిరిగి కలిసికొనెననునీ పృథముగ నమ్ముచున్నాను. నాయాశలన్ని నీమీఁదనే యుండును. నీదేహమును జాగరూకతతోఁ గాపాడుకొనుము. తండ్రీ! ఇక మాటలాడఁ జాలను” అని కొగిరించి యుండ వార్సర్థు గాధవ్యముచే నేమియుం బలుకలేక నావయలుండేటుటకు సిద్ధముగ నున్నందున బడికిఁబోవు పిల్లదానివలెఁ దండ్రీని విడిచి నావలోఁ

గూర్చుండెను. కాంటనెక్కియున్నపడవ వెనుకను మరలినది. హర్షబైక్కిన నావ కంటల బ్రేరంభించినది. పండితున్నపడవ పుట్టియంతటై, గుండుతనై, కడవనై, ముంతంతనై, పెడతంతనై, మెంతంతనై, సూత్తునై, సూత్తు రనై, సూత్తుతమనై, యన్మత్యంనై ననున హర్షర్తు వీక్షించెను. కష్టంబుల కైన సుఖంబులకైన నోర్వంబులను భరతఖండాభిముఖులై పోవుచున్న నైని నుల నావలయొక్క తెరచాప లత్యుచ్చాయములు గావున జాలనేపటి వఱకు గాంటరును పృగ్గోచరములగుచు దుదకు సముద్రజలోపరి నీలగిరి దలమను టిసంబులై పోయెను.

1785 సంవత్సరమున డిశంబరు నెల యందొక శితలసాయంకాలమున గాంటరు సకుటుంబముగ సత్సాహకరమైన మంటచుట్టును సంతోషముతో గూర్చుండెనని చెప్పి యాసందర్భమును వదలితిమి. తిరిగి తత్కథాక్రమము నకు వత్తము.

ఆమంటచుట్టును గాంటరుకుటుంబమేకాక యామిగూడ నుండెను. హర్ష స్థిండియాకుఁబోయోకసంవత్సరమైనది. ఆతఁడు వారె రము తప్ప యెడ నుత్తరములు ప్రాయంచుండుటవలన, నరని యోగక్షేమములు వారికిఁ జెలియించుండెను. సురక్షితుఁడుగ ను టిననియు, సత్సాహకరము వొరకె ననియు, దేశ మసౌఖ్యకరముగ లేదనియు, శీతోష్ణస్థితి వికటించినదికావనియు, నతఁ డుత్తరములలోఁ జెలియఁజేయుచుండువాఁడు గనుక దలిదండ్రులు నామియు సంతోషముగ నుండిరి. మొదలు విడిచిపోయినప్పుడు కలిగినదుఃఖ మువశమించెను. ఉత్తరము రాక చాలదినములైనందున నారోజు టప్పాకొఱ కెదురుచూచుచుండిరి. కాంటరుచేఁ బ్రేరేపింపఁబడి యామియు, గాంటరు కూఁతులను గొంతసేపాడిరి. తరువాత నామిని బిలిచి “ఇంక సంగీతము పాడుదము. నీవు హరుమణి వాయిపుము” అని కాంటరు చెప్పగ నామి హరుమణివద్దకుఁ బోయెను. వీక్షింపఁపాడుదమని యందఱు నాలోచించు

చుండిరి. “అ—నాకు జ్ఞప్తికివచ్చినది. ‘మందమారుతము వీవగా’ ననుకీర్తన హర్షర్థనకు మిక్కిలిప్రియమైనది. దాని బాడుపము” అని ఆమీ చాత్రుశ్చెను. దాని కందఱు నమ్మఱించి పాడిరి. ఆమె హాసుమణివాయించుచు బాడెను. అందఱు నానందరసమున్నులైరి. “ఆమీ! లెస్సగఁ బాడితివి. ఈ దినము బహుశః నీకొకయుత్తరము రావచ్చు” నని కాంట నాపెను చట్టెను.

ఆమీ—ఉత్తరమా! ఎక్కడనుండి! హర్షర్థ పగ్గఱుండియో?

మి నెనుకాంటను—అవును. అచ్చటనుండియే రావలయును. క్రిందటికడవ కూడ రాలేదు. ఈహర్యామము వచ్చి తీరవలయును. బొంబాయినుండి బయలుదేరిననావ వచ్చినదనియు, రే పుత్తరము లీబడుననియు గాఢ్టును నకు వార్తవచ్చినది.

ఆమీ—ఇక నెంతసేపటికిఁ డప్పా వచ్చును? (ఆని యుద్విగ్ఘాటించున్నది.)

మి నెనుకాఢ్టును—ఇప్పుడో, యికఁ గొంచెముసేపటికో రావలయును. ఈవేళ నెందుకో యాలస్యమైనది.

ఆమీ—ఈదినము సుదినము. (ఎడ్వర్డును, జాట్లనును జూచి) ఏమందురు? కాదూ! హర్షర్థునైన యుత్తరమును మొదలు బిగ్గరగఁజరివి తరువాత నాకు మఱియొకరు వ్రాసినవానిని జదివినయెడను.

ఎడ్వర్డు—అదిగో టప్పా. (ఆని సంచితీసికొనివిప్పి) అయ్యో! ఒకటే. నాయనా! ఇదిగో నీకే యాయుత్తరము.

కాంటను—ఇది నా యేజంటుదగ్గఱనుండియై యుండవచ్చును. ఈదిన ముత్తరము లీయలేదు కాబోలును. అయిన నంతయును దెలియునుగదా (ఆని యుత్తరము విప్పియిట్లుచదివెను) “ప్రియుండవైన అయ్యో! నీకుఁగాని మిన్ హేవర్డునకుఁగాని బొంబాయినుండి యుత్తరములు రాలేడట. అచ్చటి వార్తలు చూడఁ దృప్తికరముగ లేనియట్లు తోచుచున్నదని తెలుపుటకుఁ జింతిల్లుచున్నాడను.”

ఆమీ—యామాటలు వినివినకముందే మూస్సెక్కి క్రిందబడి కొంతసేపటికిఁ దలవినొంచెను. ఆమె ధృఢచిత్తముకలదియైనను వర్తాగములు ప్రతీక్షించు చతోరంబునోట బిడుగుపడిన విధంబున నీవార్త వినవచ్చినతోడనే మనస్సు వికలమయ్యెను. ఇట్టియవస్థ ప్రాప్తించుట సువత్సరములొనే యామీ కిది కెండవసారి. అందఱు ననుకొనుచున్న ప్రకారము హిందూ దేశములో గొప్పయుద్ధములు జరుగవనియు, సందులో హర్షప్రేక్ష సైన్యము యుద్ధమునకుఁ బోవలయుననియు వీ రూహించిరి. హేచర్డు, మిసెసు హేవర్డు నామినోదార్పణ బ్రయత్నించిరి కాని, వారియత్నములు వ్యర్థములయ్యెను. ఆటపాటలతోడను సంతోషముతోడను బ్రారంభమైన సాయంకాలము దుఃఖముతో ముగిసెను. పిమ్మట వార్తాపత్రికలలో వచ్చిన వృత్తాంతములుకూడ నీదుఃఖము నుపశమింపఁ జేయురీతిని గాఢుడెను.

పండ్రిండవ యథ్యాయము

పెనుగొండకనుమలలో వదలిపెట్టబడిన యబ్దుల్ రహిమాన్ ఖానుడు, నతనిపరిజనులు నేమిసేయుచుండిరో చూతము. త్రోవలో నేవిధమైన కష్టమును లేక ప్రయాణముచేయుచుండిరి. యుద్ధములు జరుగమన్న వనియు నుల్తానుడు కుబుసమువిడిచిన త్రాచువలె రిపరివ లాడుచున్నాడనియు, గింపదంతులు పుట్టెను. అందువలన ఖానుడు ప్రయాణము మిక్కిలి త్వరగఁజేసెను. ఇట్లు శీఘ్రగమనమున నడచినడచి యైదవనాటికి బాలా పురముచేరి యచ్చట నమీనాను గొంచెముసేపు విశ్రమింపనియమించి, ఖానుడు కాశిమాలిని వెంటఁబెట్టికొని నదిదుర్గమునకు ముందుగ బయలు దేఱెను. ఈనంది దుర్గములోఁ డిప్పునల్తానుని దుర్గముగలదు. దానిలో నైన్యముండెను.

ఖానుడు—కాశీ ! అదిగో ఆ యగపడుచున్నగుట్టలు చూచిలివా?

టిప్పు—6

కాశీ—ఆర. చూచితిని. అయితే యెమిటక్కడ ?

ఖానుడు—అది మాడదగినచోటు: హైదరాబాద్ కి బ్రయమైనస్థలము.

కాశీ—హైదరాబాద్ వేసవికాలములో జల్లదనమున కిచ్చటనుండువాడా యెమి ? ఆక్కడ నిల్లు కలదా ?

ఖాను—ఇల్లున్నమాట నిజమే. కాని హైదరాబాద్ వంటివారు మనపంటివారు నుండదగినదికాదు. అయింటిలో జొచ్చుట నరకములో జొచ్చుటయే.

కాశీ—అయితే యది చెఱసాల కాబోలును.

ఖాను—వును. దానిలోనికి బోయి తిరిగి ప్రాణముతో వచ్చువారు కొద్దిమంది.

కాశీ—వారిగొంతులు కోయుదురా ?

ఖాను—అన్నమాటే. దానిలోనికి మనవారి నెవరిని బంపరు. అది పరంగీల కోఱకు బ్రత్యేకముగ నేర్పఱుపబడినది. దీనిలో జెఱపెట్టబడిన పరంగీలు సుల్తానునకు లొంగకపోయినయెడల మొదలు కొందఱ సీఖిరము మీఁది కెక్కించి క్రిందికిబడ నెట్టుదురు. అవిగో అచ్చటఁ గాకులు, గద్దలు గుంపులుకూడియున్నవి చూడు ! మైనెజెప్పబడినతీరునఁ గ్రిందికి ప్రయత్నించి చచ్చిన యొకపరంగీశవము నవి తినుచున్నవి. ఈవిధమునఁజేసినఁ దక్కినవారు భయపడి చెప్పినమాట విందురేమోయని సుల్తానుని యభిప్రాయము. కాని వా రెంతమాత్రమును లోఁబడరు.

కాశిమాలి యీ ఘోరకృత్యమునుగూర్చి విని వణకెను. ఖానుఁ డాంగ్లేయుల పరాక్రమము ననేకవిధములఁ బ్రశంసించి తాను బెర్రాబాకం యుద్ధములో సుల్తానునకు సహాయముగఁ బోరి కనఁబఱచిన శౌర్యసాహసము లకు మెచ్చి సుల్తానుఁడు తన కాపదవి నొనఁగెనని చెప్పెను.

కాశి—అయితే సుల్తానుఁడు చేసినమేలు మఱవడని తలఁచెదను.

ఖాను—అమాట యెప్పుడులేదు. మేలుచేసిన వారియెడల గృతజ్ఞుడై యుండును. కాని యెవఁడైన నతనితో విరోధమువహించెనా ? నిగ్గుట

కష్టము. పరంగీ లకనికరి బరమశత్రువులు. రాజ్యముకొఱకుఁ దుష్టములు పన్నుట, ట్టలుచేయుట, మహమ్మదీయులవద్దనుండి కొన్నిదేశములు తీసికొనుట, మిగతాశములుఁ గలవలనఁజేయుట, మొదలగు వీరిపనులన్ని సుల్తానుని కొవమును రగులఁజేయుచుండును. పరాసులు మనచేతిక్రింద నున్నను హాట పరంగీలవలన ముక్తికలవారు కారు. మీఁదుమిక్కిలి మొన్న యీసుభ్యును నెవరో రహస్యముగఁ జెప్పిన విషయమును వినినప్పటినుండి సుల్తానుడు మిక్కిలి యాతురముతో నున్నాఁడు. బహళి ఆది సేపు వినియే యిందువు.

కాశీ—లేదు. లేదు. ఏమిటది ?

ఖాను—వినలేదా? సుల్తానుడు నిజసాధములలో నెవరికిఁ జొరరానిభాగమునఁ గూర్చుండి చదువుకొనుచుండఁగ నొక మనుష్యునివద్దనుండి వింతస్వరము వినుటచెనఁట.

కాశీ—ఎవరు ? ఎవరి దాస్వరము ?

ఖాను—ఏమో. ఎవరికిఁ చెలియును ? ఆపరమాత్ముఁ డెఱుంగును. చూచుటకు సీప్తపరునివలెఁ గనబడెనఁట. పరంగీలవలన సుల్తానునకు హాని కలుగఁజోవు చినము సమీపించినదనియు, వారిసేగుఱించి మిక్కిలి జాగ్రూతతతో నుండవలెననియు, సుల్తానుడు రహస్యముగ విగ్రహారాధన మొనర్చుట వలనను మాయాకార్యములు చేయుటవలనను దేవుని యాగ్రహమునకుఁ బాత్రుడయ్యెననియు, నాపురుషుడు చెప్పెనఁట.

కాశీ—అయితే యింతకు నాపురుషుఁ డెవడై నట్లు?

ఖాను—మనకుఁ చెలియదు. ఎవఁడో, యొకపక్షిరు మాయగా సుల్తానుని దుర్గమసాధములొనికిఁ జొచ్చెనని కొందఱు చెప్పుదురు. దయ్యముని కొందఱుదురు. అన్నెము పున్నెము భగవంతుఁడెఱుంగును. ఏది యెట్లున్నను మహమ్మదీయులకు విరుద్ధమైన కొన్నికర్తముల సుల్తానుడు చేయున్నాఁ డనుటమాత్రము వాస్తవము.

కాశీ—అసిద్ధపురుషుని బట్టుట కెవరును ప్రయత్నింపలేదా?

ఖాను—చేయకేమి? అందఱలోగుండఁ దప్పించుకొని దూరిపోయెనట.

అప్పటినుండి యిప్పటివఱకు మరల నెవరికి గనబడలేదు.

కాశీ—ఇదియంతయు మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. పరుగీలన్న సుల్తానుఁ డొత్తభయపడుచున్నాఁడు! వారిలో యుద్ధము చేసెచూడవలె నని నామన స్సువ్విళ్లూరుచున్నది.

ఖానుఁడు—ఎందుకు నీ కాయాతురము! త్వరలోనే సమయము వచ్చును. నీకోరిక కొలఁదిదినములలో సిద్ధించును. ఇదిగో నందిదుర్గము చేరితే మన కన్నివిషయములు స్పష్టపడఁగలవు. అక్కడనున్న మన ప్రైనికుల కెచ్చటి వార్త లప్పుడు తెలియుచుండును.

ఇవ్విధమున సుభాషించుచు నందిదుర్గము చేరిరి. అచ్చట, ప్రైనికులు విడిసియుండిరి. గుఱ్ఱములు కొన్ని నడిలించుచుండెను. కొన్ని పండ్లతో మేత నెమకుచుండెను. ఏనుఁగులు తొండములు చాచి చెట్లొత్తులు విఱచి వైచెరడు. తినుచుండెను. ఒంటెలు కొన్ని లేచియుఁ గొన్ని పరుండియు నుండెను. అచ్చట నచ్చట గుడారములు వేయబడియుండెను. ఖానుఁడు, కాశీమాలి గుంపులోఁ జొచ్చిరి. జనులందఱు కలవరపడినట్లు లేచి సలాము లొసర్చిరి. కాశీమాలి, వైన్యమును జూచి యాశ్చర్యపడుచుండెను. ఇమాముసాహేబు వచ్చి ఖాను నకు సలాముచేసి “దేవరవారు దయచేయుట మాకుఁ గన్నులపండువుగ నున్నది. ఆజ్ఞకై నేవకుండు వేచియున్నాఁడు” అని సవినయముగఁ బలికెను.

ఖాను—అయితే యిమాం! నీవుపోయి నేనిచ్చట నున్నాననిచెప్పి జమాదారు సాహేబును బిలుపుము. పొమ్ము.

ఇమా—చిత్తము. చిత్తము. మీరు వచ్చినారని విన్న జమాదారుఁడు పరుగిడుచు వచ్చును.

ఇమామువెల్లెను. ఖానుఁ డచ్చటివైన్యమును జూచి యెచ్చటికో, యుద్ధమునకుఁ బోవ నుద్దేశించినట్లున్నది యనియనుచుండ జమాదారుఁడు వచ్చి

యతనిఁ గొనిచికిని నిజశ్రేణికతుఁ గొంపొయి యుచి తాననమునఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. కాశిమాలి యేమిచేయవలసినది తెలియక ఖాసుని ప్రక్కన నిల్పుండ నతఁడు కూర్చుండు మని చెప్పెను. కాశిమాలి యతని పార్శ్వమున నాసీనుడయ్యెను.

క్రొత్తగ వచ్చిన కాశిమాలికి నిరంతరదరణము ఖాసుఁడు చూపుట జమాదారున కసూయాజుకముగ నుండెను. మొగము చిట్టిచికిని యీర్ష్యా సూచకప్రకృతులు మాటిమాటి కతఁడు కాశిమాలి వంక నిగుడ్పుచుండెను.

ఖాసుఁడు కాశిమాలితో మాటలాడినప్పుడుగాని, యలనివల్కుల విని సంతోషించినప్పుడుగాని, జమాదారుని యీర్ష్య మివ్వట మగుచుండెను. కాశిమాలి జమాదారునిభావమును గనిపెట్టినవాఁడయ్యె నంతగ లక్ష్యముచేసి మనస్సునం దుంచొనినవాఁడు కాఁడు. అప్పుడు వారికి జరిగిన సంభాషణ ములలో నైస్యమునుగుఱించి ప్రస్తావించిరి. సేన ప్రయాణసన్నద్ధమైయున్న మాట చాస్తవము. మహారాష్ట్రమునకు సహస్థులలోనున్న రక్షణనైస్యము తప్పఁ దక్కినదిండంత యొకచోటఁ జేరవలసినదని టిప్పయొక్క యుత్తరమాయెను. చుట్టుప్రక్కల నున్నవారందఁ ఱదివఱకు రెండుమూఁడువలములక్రిందట నంది దుర్గములలోఁ గూడిరి. మఱుసటిరోజు పాఁజు నందిదుర్గముయందీ శ్రీరంగపట్టణమునకు బయలుదేరివలసియున్నది. ఇందుకుఁ గారణము జను లనేకవిధములఁ జెప్పుచుండిరి. ఆకస్తి కముగఁ బరంగీలతో సంభవించిన కలహమే కారణమని జమాదారుఁ డనెను. కొడగుదేశపరిసరావ్యామలలో పేటాడుటకై నుత్తా నుఁడు సేనకు బ్రోగుచేయుచున్నాడని యొకకింపదంతి కలదు. కొన్నికోటల విషయ మైనుత్తానునకు దిరువాన్కూరురాజునకుఁ బోరాటము సంభవించిన దనియు, దత్తారణమున నిష్టఱుయ యుద్ధసన్నద్ధులై రనియు, మఱియొక వాడుక కలదు. ఈమూఁడవ సమాచారమే యందఱు నిజ మనుకొనుచుండిరి. ఆరాత్రి ఖాసకాశిమాలీలు జమాదారునియింటఁ గుడిచి గుడారములు వేయుటకుఁ దగినస్థలమును బరీక్షించుటకై వెళ్లిరి. వీరు బయటికి వెడలినప్పుడు జను

లందఱు సలామలూసర్పి ఖానునియెడ మిక్కిలి గౌరవము చూచిరి. జమాదారునియందు బరివారమునకుఁ గల యభిప్రాయములఁ గనిపెట్టి యతఁడు ప్రజాకంటకుఁడుగ నుండె నని కాశిమాలి గ్రహించెను.

సిజముగ జమాదారుఁడు జన్మయందుఁ గాఁడు. సీచపనశమున జన్మించి సత్ప్రవర్తన వన నెట్టిదో యెఱుంగనిఁడు ; ఘోరపాపములు చేయుటకు వెనుకడుగువేయనివాఁడు ; విగ్రహముల నాశము చేయుట యందును, దేవాలయములఁ బడఁగొట్టుటయందును, ముసల్మానులమఠ మవలంబింపుఁ డని హిందువుల బాధించుటయందును, గుల్తానునకుఁ గుడి వేయగ నుండువాఁడు ; చిత్రపథలు గావించుటయందుఁ గేరప్పయెఱచిన జమాదారుఁడే యను ప్రత్యుత్తరమునకుఁ దప్పక తగినవాఁడు. ఇతఁ డారాబ్బుపట్టణమున జన్మించి రత్నరజనుల కప్పడు సహజమైయుండిన మూర్ఖత్వ, కళనత్వ, క్రూరత్వ, కుటిలత్వములను బూర్ణముగఁ బొందియుండును. పరంగీక్షను నుండె పడుటలో నుల్తానుని తరువాత నితనిని మించినవాఁడు లేఁడు.

కాశిమాలిని జూచినపుడెల్ల నితనికి దుస్సహిత్రధము కలుగుచుండెను. ధైర్యము, శాంతి, సౌజన్యము, కృతజ్ఞత కాశిమాలియగుఁడు గాంచి రత్ను గుణవిరహితుడైన జమాదారుఁ డతనిని మిక్కిలి ద్వేషించెను. ఖానునివద్ద నతఁడు చేరి పాదుకొనినచోఁ దనమాయోపాయములు దర్శింపములు బయల్పడుననియు, దత్కారణమున స్వకీయాధికారము తీరముగ భగ్నమగు ననియు దృఢముగ నమ్మి, కాశిమాలి యెఱిగో, ఖానునియె, నేల వచ్చెనో, యేయుద్యోగమునం దుండెనో, తెలిసికొన నాతురముతో వేట్రధారియైన మదారును బిలిచి సర్వవిషయములు రహస్యముగఁ గనుఁగొనినట్లునె పంపెను.

మదారునకు జమాదారునిలో నక్షరాల మఃపాపతికయంతము కలదు. ఎక్కడ డబ్బు వచ్చిన నిద్దఱును బంచికొనుచుండెడివారు. కాశిమాలి ఖానునికిఁ బ్రియుండుగ నుండుట జమాదారుని కెంత దుస్సహముగ నుండెనో మదారుని కంత శిరోవేదనముగ నుండెను.

ఆరాత్రి ఖానుడు విశ్రమించుటకై యిమాంసాహేబు స్థలము నిశ్చయించి ప్రదర్భమై వెళుచున్న ఖానుకు మనవిచేసి తా నేర్పఱచిన స్థలమునకుఁ గొంపోయి చూపెను. ఖానుఁ డా స్థలసౌందర్యమునకు మిక్కిలి సంతోషించెను. అది యొక హిందూదేవాలయము. దానిలో విగ్రహము మాత్రము లేదు. ఏమహమ్మదీయప్రభు వాపుణ్యము కట్టికొనెనో! తద్దేవాలయస్తంభవిరాజమాన శిల్పకళాకళలమున కాశ్చర్యమంది "హిందూలు కుమతులైననేమి? విమతులైననేమి? చాలా చా కెప్పుడునుండి హితులు గలరు. విగ్రహారాధనము నాకిష్టముకాకపోయినప్పటికి వారి యపార విద్యాచాతుర్యము, నిరుపమానవిజ్ఞానము శ్లాఘాపాత్రములు కాకమానవు. ఈదేవాలయము నే కచీరు నిర్మించెనో కాని యత్తఁడు మహావీరుడు" గౌరవ నీయుండు. మన కిచ్చినవిధాబున వారికిఁగూడ భగవంతుఁ డపూర్వమగుణముల నొసంగియున్నాఁడు" అని కాశిమాలి ఖానునితో హృదయపూర్వకముగ ననెను.

ఖాను—కాశిమాలీ! ఈయభిప్రాయములు నీమనస్సునకు నుచుకొనవలయును గాని బయటికిఁ జెప్పఁగూడదు. నుత్తమునకు హిందువులన్నఁ బరమ ద్వేషము. ఈ సీమాట లతనిచెవిబడెనేని నీవురోవృద్ధికి భంగము రాఁగలదు. ఇమాంసాహేబూ! కాదా.

ఇమాం—మంచిమాట నెలవిచ్చితిరి. అక్కడమాట యక్కడ, నిక్కడమాట యక్కడఁ జెప్పెడు దుర్మార్గులొకట కెచ్చటికిఁ బోనవసరము లేదు. ఇచ్చటనే కలరు. (కాశిమాలిం జూచి) నాయనా! నాకు 60 సంవత్సరములు బాటినవి. మీరు చిన్నవారు. అనుభవము లేదు. తెలియనివసులు చేసి చెడిపోయిన చిన్నవాండ్ర ననేకుల నెఱుఁగుదును. నే సీమాటలు చెప్పినందుకు ఊహించవలయును.

కాశీ—ఇమాం! నీవు నాకు హితవాక్యములు చెప్పినందున గృతజ్ఞుడనై యుండెదను. నీన్నేహమును గాంక్షించుచున్నాను.

ఇహం—ఖాయసాహెబు ముఖముగ విశ్రమించినతరువాత మీరు నా గుడారమునకు వచ్చినట్లయిన నుద్యోగముయొక్క లోఁతుపాఁతులు కష్టసుఖములు చెప్పెదను. ముందే నీకు చెలిసియుండినమంచిది గదా!

ఖాను—కాశిమాలీ! నీవు తప్పక యీరాత్రి యిహంగుడారమునకుఁ బొమ్ము. ఇతఁడు నయ్యదుతైగదాడు. పైపథికి గలవాడు. నీకు హామైన విషయము లెన్నో చెప్పగలడు.

ఇవిద్వధమున వీరు మాటలాడుచుండ బోయాలచప్పుడు వినబడెను. అమీనాపాలకి సచ్చుచున్నది. ఖాయ దున్నట్లమునకుఁ దీసికొనిపోవుటకై కాశిమాలి పాలకి కేదురుగఁ జనెను. పాలకిసదులోగుండ నెటులైన నమీనాను జూడవలయు నని కాశిమాలి యత్యంతకుతూహలముతో నుండెను. అనాఁడు త్రోవయందుఁ బెట్టెటారిలో మగాటిదండు వచ్చినకాలమునఁ పప్పు మరల నమీనాను వీక్షించుట కతనికి వీలైనదికాదు. బోయాలు తెలియక తప్పమార్గమునఁ బోవుచుండ “ఇటురానిండు. ఇటురానిండు” అని కాశిమాలి పెద్దకేకపేసెను. ఈకేక విని కాశిమాలి కంఠధ్వని యని యాపె గ్రహించెను. అతనిముఖము నడలోకించుట కామెనుఁ గోరిక యుదయించెను. ఇంతకు బూర్వము తలఁపునకు వచ్చినప్పుడెల్ల నతనిమనోహరాకారమును శ్రేమరు జ్ఞప్తికిఁ బెచ్చికొని దుస్సహమైనవలపుచేఁ గుందికుంది యెప్పుడు ముఖవీక్షణ మైన నబ్బునోయని యుద్విష్టారుచున్న యమీనానుఁ గాశిమాలికంతస్వరము నమీపమున వినబడఁగ నే జనించిన తత్తతఃపాటున మనస్సులు బల్లలేక ముఖము నాదరించియున్న ముసుగును గొంచెము లొలఁగించెను. కాశిమాలి తనను జూచుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడని యెఱిగినచో నామె ముసుగు తీయుటకు సాహసించియుండదు. ఏదియో యద్దముపచ్చినందునఁ బాలకి యాగవలసివచ్చెను. ఆయాగుటలో నతనికి మిక్కిలి సమీపమున నాగెను. అతఁడు నామె రహస్యము లాడఁగలుగునంత పగ్గఱలో నుండిరి. ఒకరి నొకరు చూడఁగలిగిరి. ఆపెమొగము కంటఁబడుడుఁ గాశిమాలి కనురాగ

ముఖాశోనైనను. అతడు తనను జూచుచున్నాడని యమినా గ్రహించిన తోచలేకుండ స్వప్న మొగమునిండ ముసుగువేసికొనెను గాని, వేసికొనులోపల నాతడు—“నతనితోప్పువై గాయమునకు దాను గట్టికట్టును వీక్షించి “నేను—అశుద్ధుడు కాశిమాలి తీసివేయలేదు” అని యనుకొనెను. పాలకీ మెల్లదగ భూమిపై నున్న స్థలమునకుఁ జొచ్చెను. అతడు లేచివచ్చి చేయవట్టుకొని యమినాను బ్రేమపూర్వకముగ కోనికొని గొంపొయి స్థలసౌందర్యమును జూపెను. ఆచిత్రములఁ జూచి యామె బాంకవలె నాశ్చర్యపడెను.

పదుమూడవ యధ్యాయము

ఖానుని పరిజనమంత నందిగుర్తము చేరినదనుక వేచియుండి చానిని మదారు గలిసికొనెను.

మదారు—సలామా లేకుం ! దాదూ.

దాదూ—సలామా లేకుం.

మదారు—ఖానుఁడు నెత్తుదిగ వచ్చినాఁడుగదా.

దాదూ—అఁ వచ్చినాఁడు.

మదారు—అయితే ఖానుఁడు పెండ్లాడివచ్చినాఁడా? ఇకను పయస్సు కోనే యున్నాఁడు. మంచితక్కి కలవాఁడు.

దాదూ—నిజమే.

మదారు—ఖానునిభార్య తమ్ముడు చిట్టమైనవాఁడుగఁ గాన్పించుచున్నాఁడు.

దాదూ—(కోపపృష్టితో) ఎవడవురా నీవు? ఖానునిభార్య పేరెత్తుచున్నావు. చుట్టూడఁ గొట్టింపెదను. నైతాన్, ఇక్కడనుండి తిన్నగఁ బొమ్ము. ఖాను నీకు పుతఁడని యేడి? అనలే లేడే? పిచ్చిమాట లాడెదవేని నీగడ్డి నీవు తిందువు. తిన్నగ వెళ్లుము.

దాదుతో బ్రసంగించినయెడలఁ గాశిమాలిని నింకొకఁడు నాయుఁ
చెలిసికొనుట కవకాశములేదని తలఁచి మదారునిని ఖానే సింపాఁతునగఱ
కేఁగెను. వాడు తనకుఁ చెలిసినవఱకు నవిస్తరముగఁ గరముతోని గదారుడు
తనపని పూర్తిచేసికొని పోబోవుచుండ నీవుత్తాతఁడుగఱ గట్టినను బాని కాశి
మాలియు, నిమాంసాహేబును బయటికి వచ్చిరి. మదారుని ప్రార్థన యుమాం
సాహేబు పూర్తిగ నెఱుఁగును. అతఁడు కాశిమాలిని గుఱించి జాడబ్రతీయు
టకై వచ్చినాడని తెలిసికొనెను. ఇమాంసాహేబు కొంతసేనను నాయకుఁడు,
ఖానునకుఁ బ్రియుఁడు. కనుక మదారునిఁగాని, జమదారునిఁగాని, అత్యము
సేయక మదారుని నానమయమున నవమానింప నిశ్చయించుకొనెను.

ఇమాం—ఓహో! మదారుసాహేబ్! ఏమి టని వాని నడుగుచున్నావు. నీవు
చూడ శకునపక్షివలె గనబడుచున్నావు. పీరుఁగుల భక్షించు నక్క
మొగము పెట్టికొని నీవు వాని నేమడుగుచున్నావు? గుఱ్ఱపువాడా?
భయపడవలదు. నిజము చెప్పు. నిన్నాపకీ రడిగిన చేమిటి?

గుఱ్ఱ—చిత్తము మహాప్రభూ! పలేలుసాహేబును గూర్చి యడిగిరాఁడు.

కాశి—గాడిద! నన్నుగుఱించి నీ కేమికావలెయరా?

మదారు—అయ్యా అయ్యా! మఱేమిలేదు. ప్రార్థనాశులైన తమ చెవరో
యడిగిరవ్వుని జమాదారు నన్ను బుపినాఁడు. మీ టొమ్ముమీది
గాయముచూచి త్రోవలో ఖానుసాహేబున కేఁపిన నపాయము సుభ
వించెనేమో కనుగొని రవ్వునినాఁడు.

ఇమాం—నీమాటలు ప్రస్తుతము తప్పించుకొనుటకుఁ దగినవిగానే యున్నవి.
నిన్ను నీజమాదారుని బూర్తిగ నెఱుఁగుదును. ఇది మొదలుగ జాక
రూకతో మెలఁగుము. నీజమాదారునకుఁగూడఁ జెప్పు. తెలిసినదా?

కాశి—మదారుసాహేబ్. నే నిచే చెప్పుచున్నాను. ఇంకముం దెప్పుడైన
మాపరివారములోనికి నీవు వచ్చినట్లుగాని, లేక ఖానుని సేవకులగా నెవ

నితోనైన మాటలాడినట్లుగాని, నాకంటఁ బడెనా నన్నముతోని కెముక లేకుండ నుగ్గుచేసి విడిచిపెట్టెను. తెలిసినదా! ఆ.

మదారు—అయ్యో—;

కాళి—అయ్యో లేదు: గియ్యో లేదు. ఇక సీమాటలు మాచెప్పలు: బడఁ గూడదు. ఛీ! నీమొగము చూడను. గొంతులు కోయువానివలె చూసా: డవు. విషముపెట్టి చంపుగానివలె నున్నాడవు.

కాళిమాలి యివ్వెఫమునఁ బల్కుటవలనఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న వాగునఁ జూచు నుడు చిక్కిను. మదారువలన నిదివఱ కవకారము పొందినవారందఱు కసితీర్చుకొన నమయము దొరకిన ననుకొనిరి. వానిగడ్డి వాడు తీసెనని యెఱుఁ డనెను. కుక్కవలె: బోవుచున్నాడని యింకొక డఱచెను. మరికవలె: బరుగెత్తు చున్నాడని మఱియొకఁడు గేలిచేసెను. అప్పుడు నొంఁదలఁ దోలువానిభార్య యొకతె గలదు. మదారుఁ డాపెట గర్భశత్రువు. బ్రహ్మపారపాటున “మర్త జాతసంఘాతము” లుంచినందున కనుగొనవలసినదేకాని యన్నిలక్షణముల నాపె పురుషుడని చెప్పవచ్చును. ఈమె యా నమయమునఁ బెద్దగొంతుతో “అపాఁజుఁబోతును బట్టి గడ్డాలు మీసాలు కోసివేయుదు. అటుమఱి పిఱికి ముండకోడుకులకు మగగుఱి యుండఁగూడదు. గొఱిగించి కొఱ్ఱవలె నంపుఁడు. ఓమదారూ! ఇటు రమ్మ, నీమొగాన! ఛూ! ఛిన్తివేయ.” అని యఱచుచుఁ జేతులు చాచుచుఁ గేకలువేసెను. మదారు: డీమాటలు వినియు మొకఁడు దిరిగిచూడకుండ మఱి యెక్కువవడికఁ బోయెను.

కాళి—ఇమామూ! చూచితివా? ఆదుర్ఘాటని చేష్టలు.

ఇమాం—నీజముగ దుర్ఘాటఁడే. అతనిగుఱించి మీకు గాఢలసినంత చెప్పె దను. కాని యతనిని దూషించితిమే యని కొంతచింతగ నున్నది.

కాళి—నామఁ జింతలేదు. నేనున్నది యన్నటులునున్నపరాముగఁ బలికెనను.

ఇమాం—వీడు పోయి యున్నవికొన్ని లేనివి కొన్ని చేర్చి జమాదారునితోఁ జెప్పును.

కాళి—అయితే యేమి ? ఇమాం ! నాను భయములేదు.

ఇమాం—ఇక్కడ మనము మాటలాడగూడదు గాని గుడారములోనికి
బోవుటము రమ్మ.

జమాదారుని మామోపాయములను గుయుక్తులను దుశ్చరితములు
భయజనకముగ నిమోనాపాపము చెప్పెను గాని ప్రపంచానుభవము లేని
కాళిమాలి లెక్కచేసినచో కాడు. జమాదారుని కష్టవిన్నచో మఱియొక
దైనయెడల భయకంపితుడు కాకమానడు.

కాళి—అయితే యిమాం ! ఇంతకు జమాదారుడు నానిరాదు! విరోధము
పూనియున్నాడు డని గుఱుతేమిటి ?

ఇమాం—దాని మొగ మే చెప్పుక చెప్పుచున్నది. ఖాయడు నీలో సుభాషించి
నప్పుడును, నీమాటలను సుతోషించినప్పుడును, నీవంక నలఁ డేతీరునఁ
బాచుచుండెనో నీ వెఱుంగునా ? నిన్ను జూచినప్పటినుండి యతనికి
గుఱుగ నున్నది.

కాళి—దాఁ డేమైనఁ జేయనీ. నేను భయపడను.

కాళిసారి ధైర్యవాక్యముల లెక్క గాని జమాదారుని చుర్రము
వినినప్పటినుండి మనస్సు కలవరపడుచుండెను. మదారునాపాపము 'పరాధవ
వ్యాకులతచిత్తుడై తత్రుపాటన జమాదారుని సమీపించెను. అతని కన్నులు
చింతనిప్పులవలె నుండెను. హృదయములో నవమానసజనితరోషము మంట్రయై
మండుచుండెను. మొగము విశృంభింపము విహించియుండెను. చటపట
పండ్లకోటునుచు మదారుడు తలగుడ్డ తీసి విసిరి నేలపగొట్టి శరీరము కంప
మొంద నోమో చెప్పబోయెను.

జమా—ఏమి విశేషములు మదారు ! ని స్నేమిచేసినారు ! చెప్పు ! ఏమి
సంభవించినది.

మదారు—ఏమిచెప్పుదును ? పంది, కుక్క, లంజొడుక, గాడిదొడుక అని

ఇన్నన్నియూ తిట్టిన తిట్లు ? మిమ్మునో? దాచివెట్టిరా? వివరాని బూతు
హుటహుడిరి. ఈపగ తీర్చుకొననియెడల బ్రతుకు వ్యర్థము.

జమాదారు—ఎందుకు ? ఏమి సుభవించినది ?

మదారు—అయిహూ గాడిదకొడుకు, క్రొత్తపోటిగాడును నీగడ్డమును
లాగెద మనిరి. దానిమీద వట్టి పోయ్యదు మనిరి. సీమీసాలు వీరకెద
మనిరి. సున్నములోని కెముకలేకుండ నుగ్గుచేయించుమనిరి. ఒకయాడుదానిని
బురికొల్పి నన్ను దిట్టించిరి. నాగడ్డాల మీసాలు గొఱిగించెనీ మనసి.
ఇది యే మన్యాయము ? తుచ్చ లాజకొడుకులు ! యాకట్లా !
యాహుకే ! యామ్రాపర్ (అని నేలమీదికలగడ్డను దీసి తొందఱ
తొందఱగ నెత్తికి జాట్టువొసెను.)

జమా—వా రీమాట లనిరా ? నీ పిచ్చెవులతో వివరలగితివా ? అట్లా !
అట్లా ! మనుష్యరక్తమును బీల్చి పెద్దపులివంటి నేను, గుక్కకంటె
పీనుడనైతినే. ఎవరక్కడ—డఫేదార్ ! నీవుపోయి యిహూ
సాహెబును జాట్టుపట్టుకొని లాగుకరెన్లు (అలాచించి) డఫేదార్ పోవద్ద.
పోవద్ద. ఇమాంసాహెబువద్దకు బోవము.

జమాదారుడు మదారును దప్ప నందఱును బయటికి జంపెను.

జమా—మదారూ ! న న్నిప్రకారము తిట్టుచుండగ విని నీ వూరకుంటివా ?
ఒక్కబదులుమాటయైన ననలేకపోతివా ? వారిలో నొకరిపైన గొట్ట
లేకుంటివా ? ఛీ ! నీ పిటికిమొగముమీద నుమ్మివేయ !

మదారు—చిత్తము. చిత్తము. కోపపడవలదు. అక్కడ నాకు ఏకైకవరును
లేరు. అగుంపంత వైనిబడి కొట్టిన నే నేమి చేయగలను ? ఒక్కబదులు
మాట నానోటినుండి వెడలియున్నయెడల నా యాడుముండ వైనిబడి
నయేమి చేసియుండునో ! చేవుని కెఱుక.

జమా—అయితే యంతకు నది వారిరోజు. ఇవ్వమువచ్చిన ట్లాడిరి. ఆ కుంకల.

నాగం ద్రొక్కక మానను. నమయ మింకను రాలేదు. కానిమ్మ
అపోటిగాఁ దెవఁడో చెప్పకపోతివి. ఎవఁడు వాఁడు ?

మదా—అయ్యా ! వాఁ డొక పలేలఁట, వానితల్లి చెడ్డది.

జమా—అతనితల్లి యెవలైన నా కెందుకు ? వాఁ డెవఁడు ? ఖానునివెంట
నెందుకు వచ్చినాఁడు ? సరియైన ప్రత్యుత్తరము చెప్ప వేని జెప్పఁజేసికొని
మూతిమీఁదఁ గొట్టెదను.

మదా—మహాప్రభూ ! దేవరనా రాగ్రహపడవలదు. బయచేసి వివల
యును. ఖానుఁడు నశనిభార్య త్రోవయం దొక గ్రామమునొడ్ల వాఁగులలో
బడిరి. ఆ గ్రామపుఁ బలేలు కాశిమాలి. ఇతఁడు ఖానుని భార్యను బైటికి
గీసి రక్షించినాఁడు. ఖానుఁడు మకాముచేసిన మఱియొక గ్రామము
మీఁదికి మరాటిదండు రాగా ఘోర్యముతోఁ బోరాడి ! వారిని వెడలఁ
గొట్టెను. ఆకలహములూ నతనికి తొమ్మన దెబ్బతగిలినది.

జమా—ఇంతే ?

మదా—అయ్యా ! ఇంతే. ఆపలేలు చిట్టచి. గొప్ప వీరుఁడు. ఒక్కచేతితోఁ
బదనల్వరు మరాటిలఁ జంపెనఁట.

జమా—అమ్ ! ఈమాటలు నీవంటి యవివేకిగాని నమ్మఁడు. (కొంచె
మాల్సించించి) పలేలు ఖానునియొక్క భార్య మొగము చూచియుండును.

మదా—నిజముగఁ జూచినాఁడు. వాఁగుదగ్గఱనుండి యామె నింటికి పోసి
కొని పోయినాఁడు.

జమా—ఆమె చక్కనిదేనా ?

మదారు—పున్నమచందురునివంటి మొగముకలది యఁట.

జమా—అటుపిమ్మట బలే లామెను మరల నెప్పుడైనఁ జూచినాఁడా ? చూచి
నట్లే నామనస్సునకుఁ దోచుచున్నది.

మదా—స్వామీ ! మీసేవకుని కావిషయ మెట్లు తెలియును ? బహుశః

చూచియే యుండవచ్చును. స్రయాణము చేయునప్పుడు మొగము లెట్లు గాంచుకొనఁగలరు.

జమా—అదికాదు. అదికాదు. ఇప్పుడు జరిగిన దైదవచెవివానిని చెలియ నీకుము. పా రీషిషయము మఱుతురు.

మగా—వినివారు మఱువరు గద.

జమా—నన్నెవరైన సపమానించినప్పుడు వారికి బ్రత్యపకారము చేయుదనుక నిద్రపట్టదు. ఇంక వెళ్లము. నాదర్శన మిప్పుడు చేయవచ్చు నని బయటి వారికి జెప్పుము.

ఇంక ఖానుడేమి చేయుచుండెనో చాతము. చుట్టుతెరలు వేయబడి పరదాపట్టలు కట్టబడియున్న సుందరస్థలమునం దమర్పబడిన హంసతూలికా శయనముమీద నతఁడు మేనునేర్చెను. అతని సార్వమున సెజ్జమీద నమీనా కూర్చుండి యతనియంగముల నొత్తుచు శృంగారకథ లమృత మొల్కు జెప్పుచుండెను. ఖానుఁ డారోజు వగు ప్రయాణము చేయుటచే నలసినను, నందిదుర్గము చేరినతోడనే వడ్రసోపేతమైన భోజనము, మెత్తని పాప్పు, పల్లవ సుప్రశమృదుహస్తాబులతో నవయవములను భార్య యొత్తుట యతనికి మితిలేని సుఖము నొసఁగెను.

కర్ణాటములోని యుష్ణమువలనను సంతతప్రయాణమువలనను గలిగిన శ్రమపోయెను. మహీశూర (మైసూరు) దేశమునకు వచ్చినతోడనే వీవమొద లిడిన చల్లగాలి కమీనా యుత్సాహవతియయ్యెను. ఆరాత్రి మిక్కిలి చలి గాలి వీచినందువలనఁ బైని గప్పికొనిన నారింజపండువన్నెసాలు వాయువతీ మణి ముఖారవిందమున కొకవింతసోయగము కల్పించుచుండెను. ఆనాఁడామె యపరిమితానందభరితురాలుగ నుండెను. ఖానునిమీద నాప్రక్కకు నీప్రక్కకు నొఱిగినప్పుడును, మందహాసము చేసినప్పుడును, జిల్కపల్కుల వంటి మృదూత్తుల నాడినప్పుడును, నొక కథయైనపిమ్మట మఱియొకకథ ప్రారంభించినప్పుడును, దన్నారీతిలంబు పహించిన మనోజ్ఞాకృతివర్ణింప బృహస్పతి గంటమునకైన సాధ్యముకాదు.

ఖానుడు—నిన్ను జూచినపుడెట్ల నాకు విచారము కలుగుచున్నది. నే నిప్పటికంటె నిరుపది సువత్సరములు చిన్నవాడనైనచో నీకు గుఱిముగ నుండును. (గడ్డము నిపురుచు) నరసిన గడ్డము తలమెట్టుకలు చూచిన నేను నీకు బండ్రిపలె గనబడుచుగాని పెనిమిటిపలె నగపడను. నీవైన నగపడను నింక గొంచెము పెద్దదానవై నట్లయిన నితఁచిత లేకుండును.

అమీనా—నే నితఁకంటె పెద్దదానైన యెడల నిత చక్కఁదన ముండదు గదా.

ఖాను—ఊండకపోయినను జిహ్మలేదు. మనమిద్దఱము నొక్కయిఁబాఱ మైన దాంపత్యము సరిగా నుండును. నీయకావసరౌచర్యము జ్ఞప్తికిఁ చెచ్చి కొనిన మాత్రముననే యానందించుచుండును.

అమీనా నిట్టూర్పు విడిచెను. ఆమె తలపులన్ని కాశిమాలి మీద నుండెను. ఖానుడు నిట్టూర్పు విని “నిజముగ నేను నడివయస్సులో నుండవలె నని నీవు కోరుచుండలేదా? అయిన నీమాటలవలన నేమిప్రయోజనము కలదు? భగవంతుఁడు మనమిద్దఱు గలిపినాఁడు ఆతఁడు లిఖించిన వ్రాల్లు న్నుది” అనెను.

అమీనా—నిజముగ మనవ్రాతయే.

ఖాను—భగవంతుఁడు మనలను వయస్సునందు సరిగఁ గూర్చకపోయినప్పటికి మనయభిప్రాయము లొక్కటిగ నున్నవి. ఇతఁడవలె నీవు జాణపు కావు. శత్రువు లేమిచేసినను మన కిద్దఱకు భేదము కలుగకుండును గాక.

అమీనా—శత్రువులేవ్వరు? నే నెన్నఁడు శత్రువుల నెఱుంగను. దేశముకాని దేశములో మీరే దిక్కుసి నమ్మియున్నారు.

ఖాను—సుందరీ నీకు శత్రువులు లేకపోయినప్పటికి నీమీఁద గొందఱు విరోధ ముండవచ్చును.

అమీనా—నిజమే కాబోలు. మాతండ్రి చెప్పుచుండగ వినియుంటిని. మహమ్మదునకుఁగూడ విరోధు లుండెడివారట. హసేను, హుసేనువారు

శత్రువులచేతనే చచ్చిరంట. జన్మమెత్తిన వారుపఱకు: బగవారుదురుంట.
అయితే వారు మగవారు; నల్లరలూ మెలగవలసినవారు. కనుక వారికి
విరోధులు లుదురు. నే నాడుదాననే. నాదానీజనమును దప్ప నికరుల
నెఱుంగనే. వారియెడలఁగూడ దయతో నుడును. నాకు విరోధు లెవరు ?
ఖాను—ప్రియా ! సీచక్కదనముచూచి యెవ్వలెక కొంపలు సీతో విరో
ధము పూనవచ్చును. సీ కపాయము చేయుటకు: బ్రయత్నింపవచ్చును.
అమీనా—నా కాభయము లేదు. నాసౌదర్యముచూచి యనుయవడు
వారితోఁ గలియుట నా కెన్నఁడును సుభవింపదు. వారిమొగములు
చూచుటను నా కవకాశములేదు. అటువంటి వేదన: దట్టించినఁ బ్రాణ
ములు విడుతును.

ఖాను—కాదుకాదు. నేను బ్రతియుండఁగ నట్టివి సీ కేవలం. నేను ని
న్నెప్పుడు విడనాడను.

అమీనా—ప్రాణవల్లభా ! తెలియఁజెప్పము. నేను దప్ప మీకు: బ్రియు
రాండ్రు లేదుగదా! నా కిక్కడఁ దగ్గలేదు, కుండ్రలేదు. నిన్ను నమ్మి
సీకే యాధార మనుకొనిన యీబాలిక నెట్లు మోసపుచ్చుదువు?

ఖాను—అమీనా ! నిన్ను మోసపుచ్చును. నాచరిత్రము పూర్తిగఁ జెప్ప
లేదు. సరసురాలై ప్రేమచూపగలభార్య కావలెనని నాకుఁ గోరికఁగలదు.
దాని కిదివఱకుఁ జేసినప్రయత్నములు నిష్ఫలము లాయెను. తిట్లుతప్ప నే
నేమి యనుభవింపలేదు. అత్తమామలవలన మర్యాదాహీనపుమాటలఁ
బడితిని. కొల్లలుగఁ గానుకలు కట్నము లీయలేదని బావలకు మఱుదులకుఁ
గోప మధికము. ఇంచుక సుఖమైన నేను బొందలేదు. కావుననే దూరదేశ
మున నున్న నిన్నభిలషించి పెండ్లియాడితిని. ఇప్పుడు నా కెంతయో
యానందముగ నున్నది.

ఈమాటలు వినినతోడనే యమీనా కేమి చెప్పటకుఁ దోఁపలేదు.
ఇంతకాలమునుండి చెప్పక యాకస్మికముగ నప్పుడు నవతులున్నారని వినఁగనే

యాపెహ్మనయము తల్లడిల్లెను. భర్త తనయందే యెక్కువప్రేమ గలిగి యున్నాడను నోదాసుమాత్రము కలదు. ఆమె కెటుమాటాడుటకు నోరు వచ్చినది కాదు.

అమీనా—అంత చెప్పలేను. ఎందుకు?

ఖాను—అమీనా! ఎందుకో లేదు. ఇద్దరే. వారిని నే నెంత ప్రేమించినను దుదకు వ్యర్థమైనది. బారిలో నెనతెవలనను నాకు సంతానమును కలుగ లేదు. మొదటిభార్యయూశవవలె రెండవభార్యను బెండ్లాడితిని. సంతానము లేకపోవుట యట్లుండఁ బెంకెతనమునకు మొదటిదానితలలోనుండి పల్లి వచ్చినది రెండవది. ఈమరవస్థ లేకపోయినచో నిన్ను నే నెఱుంగుచుండును. వీ రిద్దరే నీయం దనూయ పహించువారలు. ఇంద్రునకుండి పగవారు పగ నాడని నేను జెప్పినవారు వీరే. నా ధనము, దేహము నీ కర్పించినాడను. నేను నీవాడను.

అమీనా—(కొంతసే పూరకుండి) ఇదివఱకే యీసుగతి చెప్పిన బాగు నుండును. నిరాశంకముగ మీయరురాగమునకుఁ బాత్రురాలనై యానందింతు ననుకొంటిని. నే నికముందు చేయఁబోవు ప్రతికార్యము జాగరూకతతోఁ జేయుచు భయపడుచుండవలసియుండును. ఈచిక్కులు నే నెన్నఁడు నెఱిగినదానను గాను.

ఖాను—దేవుని కరుణవలన నీకపాయము సంభవింపకుండును గాక! నీకాభయ ముండ నవసరములేదు.

అమీనా—ఏమో యెవ రెఱుంగుదురు. ఏనాఁ డేమి చేయుదురో! వాణి నాకుఁ జెలిమియుండు ననుమాట తీసిపెట్టు. మొదటమొదటఁ గృత్రిమ స్నేహము కనబఱచినఁ గనబఱతురేమో కాని చివర కనుకన్నంత కాశ మానదు.

అమీనా కంట నీరుపెట్టెను. తల్లి, తండ్రి, గృహము, గృహమునవలె స్వేచ్ఛ జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని నూతనదేశమునఁ బొందవలసిన యిక్కట్టులకు

మిక్కిలి కుంజరు. ఖాయుడు చేయునదిలేక యూరకుండెను. ఆమె పూర్వు
మీఁదఁ బరుండి కొంచెముసేపు దుఃఖించి కన్నుమలుగఁగఁ జివరకు నుప్పున్ది
యందు నిర్వృత్యయ్యెను. ఆమె నిద్రావస్థయందుఁగూడ దీర్ఘమైన నిట్టూర్పులు
విడుచుచుండెను. ఖాయుఁ డానమయమునఁ దనఁగోఁ దానిట్లుఁ తలఁచెను. “భగ
వంతుడా ! నాప్రియురాలి కాపద రాకుండఁ గాపాడుము. (పయ్యెడచెరఁగు
మెల్లఁగఁ దొలఁగించి) ఇంకను నిట్టూర్పులు విడుచుచున్నది. ఈసారీతిలకంబు
దుఃఖమునకు నేనెడ కారణుండను. ఏమి చేయుదును ? తప్పకజూయెను. వా
రీమెను ద్వేషించుమాట వాస్తవము, చిక్కులఁబెట్టుటకుఁ దంత్రములు పన్నక
జూనరు. కానిమ్ము. వారుచేయు తంత్రముల లక్ష్యముచేయవలదని సాధ్యమై
నంతవఱకు నాప్రియురాలికి బోధచేసెదను. వారును దమప్రయత్నము
లొకటి రెండుసారులు నిష్ఫలములైనచో నాశ వదలెదరు.”

పదునాలుగవ యధ్యాయము

మఱునాఁడు ఖాయునినైన్యము బెగుఱుపూర్వో నాగెను. అక్కడ
నుండి మందుగుండుసామానులను, భజానాల్గోఁ గొంతధనమును, నాన్లగేయ
కారాబుద్ధులను శ్రీరంగపట్టణమునకుఁ దీసికొనిపోవలసియుండెను. కాళిమాలి
యింకను సర్కారుశాకరీగోఁ బ్రవేశింపలేదు గనుక ఖాయునివసులనే చూచుచు
నతని విశ్వాసమునకుఁ బాత్రుఁడైయుండెను. కాళిమాలియొక్క యుగ్రహము
సంపాదించవలయునని కొందఱు కుతూహలులై యుండిరి కాని, కొందఱు తననిజై
నసూయవహించి యతని కెటులనైన హానిచేయవలయునని యత్నించుచుండిరి.
చారిలో జమాదారుఁ డగ్రగణ్యుఁడు. ఈపక్షములలో జేరినవాడే నాజరుద్దీ
నని మఱియొకఁడు గలఁడు. ఇతనికండ్రి హైదరాబద్ద గొప్పయువోగ్
గములో నుండెను. ఇతఁడు నైన్యముగోఁ బ్రధానలేఖకుఁడుగ నుండెను.
గుఱ్ఱములు, నేరుగులు, లొట్టిపెట్టలు, కాల్యలము వీనిసాఖ్యలను ప్రాసాదీ
కావలసినధాన్యము, భోజనవస్తువులు నిష్పించుట యితని పని.

వేయిగుఱ్ఱములన్న వేయియిన్నాఱు గుఱ్ఱములని, రూప్యమునను దొమ్మిది మానికలధాన్య మిచ్చుచున్న సెసిమిది మానికలని, యేమమిచ్చి పండుమని ప్రాసి మామోపాయము లొనర్చి సర్కారుప్రవృత్తము నవహరించి జమాదారుడు నితడు పంచుకొనుచుండెడువారు. ఇట్లు కామిచుట తాత తండ్రులవద్దనుండి వీరి కలవాటుగ నుండెను.

ఖాను డీలెక్కల నెన్నడు తనిఖీచేసి యెఱుంగడు. నల్లికమీద చేత్రాలు చేయుచుండువాడు. ఏమియుఁ బనిలేకయున్నాడు గావున గాళిమాలికి ఖానుడు లెక్కల నప్పగించి సరిచూడుమని చెప్పెను. అతడు పల్లెటూరిలాఁ బటేలుగ నుడివచ్చెను గనుక, ధాన్యపుశరలు చక్కగ నెఱిగి లెక్కలు విమర్శించునప్పు డడుగుడుగుననుఁ దప్పలు పట్టుచుండెను. నాజరుద్దీను వేసినధరలు మిక్కిలి మోచ్చుగ నుండెను. కాని యతఁ డిదివఱకు గౌరవనీయుఁడుగ నల్వరిలాఁ మెలగుచుండుటవలనఁ గాళిమాలి యతని మీద నేరము మోపుటకు జంకి, నిక్కము మఱియెక్కువ దృఢముగఁ దెలిసి కొనుటకై బజారున కేగి వర్తకుల నడిగి ధరలబాబితా వేసినివచ్చెను. అబాబితా ప్రకారము చూడఁగ ధరలలో మిక్కిలి భేద ముండెను.

చౌతులను, గుఱ్ఱపుచాండ్రును నడిగి వారి కిచ్చినధాన్య మెంతయో తెలిసికొనఁగఁ బుట్టెడు ధాన్యమునకు రెండుపుట్లు లెక్కలో నగపడెను. మోస మిట్లు ప్రత్యక్షముగఁ గనులకుఁ గట్టినట్లు కానవచ్చునప్పు ధూరకుండుట యుచితముకాదని కాళిమాలి నాజరుద్దీనును బిలిచి యవియన్నియును జూపి, యేమిసమాధానము నెప్పెడవని యడిగెను.

అతడు తనలెక్కలను నమ్మించుకొనుటకు సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బ్రయత్నము చేసెను గాని, చివరకుఁ బరామిష్టితోనక తప్పుకపోయెను. నాజరుద్దీ నప్పటినుండి విచారమునొంది యేకాంతముగ నున్నప్పుడు జమాదారు నొద్ద కేగెను.

నాజ—ఖానుఁ డాపిల్లవానిఁ దెచ్చినది మొదలు వ్యవహారములు మాఱినవి.

జమా—పమిటవి ! నీతోఁగూడఁ గలహించినాఁడా యేమి ?

నాజ—సందేహ మేమున్నది. లెక్కలన్ని పరీక్షించినాఁడు. ఆముసలిముండ
కొడు కెప్పటివలె వ్రాలఁచేయక తనిఖిచేయుమని వీనిచేతి కిచ్చినాఁడు.
వీడు లెక్కలలో దక్షుఁడు.

జమా—అయితే కనుగొనినాఁడు.

నాజ—లేదులేదు. ధాన్యములధరలు మాత్రము హెచ్చుగ వేయఁబడిన
వనుచున్నాఁడు. అంచే మెచ్చుకొమ్మవగ వేసిన చిక్కులేకపోవును.
జమాదారూ ! నీవు నిజముగ ధర లఘుమితముగ వేసితివి.

జమా—మన కాదాబతుడబ్బు చేతికి వచ్చినవరువాత హెచ్చుగ వేయలేదే !

నాజ—వేసినమాట వాస్తవమే. అట్లెల్లవాఁ డిదివఱకుఁ బలేలు గనుక ధరల
విషయమై మనకంటె నెక్కువ యెఱుఁగును. బజారుధరల జాబితా
స్వయముగ వేసిగొనివచ్చినాఁడు. మనమువేసిన ధరలకు వానికి భేదము
హెచ్చుగ నున్నది. నేను సాధ్యమైనంతవట్టునకుఁ జెప్పితిఁగాని యతుక
లేదు. చివరకునే నే పొరపాటుపడితిని యొప్పుకొని లెక్కలుదిద్ది మరలఁ
జయారుచేసి రుచ్చితిని.

జమా—ఓరీ ! బుద్ధిహీనుడా ! అప్పిదానికి భయపడి గడ్డి తింటివా ?
నీ కున్నంతగడ్డము నా కున్నట్లయిన నే నివవఱకు నవమానమునకుఁ గోసి
వేసికొనియుండును.

నాజ—అయ్యో ! అయితే—

జమా—అయితేలేదు, గియితేలేదు. ఇంక నీవు మాటాడఁబోకు. అప్పిలగాడిద
మన గుట్టత బయల్పఱచిన దనుక నూరకుండఁడు. మన కింక డబ్బు
రాసియఁడు.

నాజ—సత్యము. సత్యము. మన కొప్పుల చాల నష్టము చేసినాఁడు.

జమా—ఎంత?

నాజ—దగ్గఱ పుగ్గఱ రెండువందలరూపాయలు.

జమా—అల్లా ! అల్లా ! ఇంక మనపని యేమి యున్నది ? మనవ్యవహారములు సాగవు.

నాజ—నే నందులకే భయపడుచున్నాను. ధర లీప్రకారము ప్రలినినము కనుగొనినచో మన కేమి రాగలదు ?

జమా—మునిషీ ! ఈలెక్కపని యాపిల్లవాని కిచ్చునుపాయ మాలోచింపుము. కొద్దిదినములలో నతనితప్పులు బయటఁ బెట్టుదము. లేకుదాత ఖానుడు, లెక్కపని మనకే యిచ్చును. వానిరోగ మంతటితోఁ గుదురును.

నాజ—(నిట్టూర్పు విడిచి) ప్రయత్నముచేసి చూచెను. ఈదినము నా కయినది రేపు మీ కగునేమో యని భయపడుచున్నాను.

జమా—నే నిది సహించలేను. మనజీతములను నమ్మి యాయద్యోగములు చేయుచున్నామా ? వైనివచ్చు రాబజిలేకపోయినట్లైన సీయద్యోగముల వలన నేమిలాభము ? అపిల్లగాడిదను నేను లక్ష్యముజేయును. నాపేరు షేక్ జఫర్ జమాదారుసాహేబు.

నాజ—చిత్తము. వాస్తవము.

జమా—నేను నీకు మనసువిప్పి చెప్పుచున్నాను. కాశిమాలిమొగము చూచిన తోడనే యతనిపై నా కసహ్యము పుట్టినది. అతఁడు నన్ను బలుపురిలో దూషించినాఁడు. నే నందఱకుఁ జుల్కనైతిని. అందు నన్ను నిష్లక్ష్యము చేయుచున్నారు. ఇది యెట్లొర్వఁగలను ? కసితీర్చివారి కాని వదలి పెట్టను. తెలిసినదా ?

నాజ—అయ్యా ! తెలిసినది.

జమా—నీవు నాకు సహాయముచేయవలె.

నాజ—అభ్యంతరము చెప్పుదునా ? సలహామూలమునఁగాని న్యాయములమునఁ గాని నాచేతనైనంత సహాయము చేసెదను.

జమా—ఁదుమ్మీ ! నీసలహా నా కెందుకు ? ఎవరు కావలె నన్నారు ? తనలెక్కలు

తాను సమర్థుడనికొనలేని మూఢుడా నాకు నెవరదలు విశ్వాసమునుబట్టి చేయుచున్నదని చేయుము. అదిచాలు.

నాజ—చిత్తము. చిత్తము. స్వాములకుఁ గోపమువచ్చిన నే నేమిచేయి.

జమా—కోపమువచ్చుటకుఁ గారణము కలదు. కాని యన్ని దిగ్భ్రాతృయము వచ్చినది. ఇంక నీవు వెళ్లవచ్చును.

నాజరుద్దీను వెళ్లినతరువాతఁ గొంచెమునే ఘోరమిచ్చి జమాదారుడు మదారును బిలిచెను.

జమా—మదారూ! లోపలికి రమ్ము. ఖానుని భార్యవిషయమై విశేషము లేవైన గనుగొంటివా?

మదారు—అయ్యా! ఆమె సౌందర్యవతియంట.

జమా—ఓ! ఇందనుక జెప్పినదే మరల జెప్పెదవు. కాశిమాలికి నామెకు సంబంధము లేదా?

మదా—అతఁ డామెను జూచెనంట.

జమా—నైతాక్! అదికూడ నా కిదివఱకే చెప్పితివి. ఇప్పు డతఁ డామె మొగమును జూచుచున్నాడా?

మదా—దేవుని కెఱుక.

జమా—ఆమె నతఁడు చూచుచుండునట్లయిన మన కనుకూలముగ నుండును.

మదా—అయితే దీని కేదైన నుపాయము చేయుమందురేని జేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.

జమా—అదే యిందనుకనుండి యాలోచించుచున్నాను. అపిల్లగాడివ నెట్లు లైన వంచించవలయును. నాజరుద్దీను లెక్కలలో గూడఁ దప్పులు పట్టి నాడు. ఏదో యొకతంత్రమువన్ని వానిమీఁద నింప మోపవలయును. లేక పోయినవాడు మనల నిలువనీడు.

మదా—దేశరవారి కిదియే చెప్పుచున్నాను. ఏదో యొకమార్గము కనిపెట్టి కసిదీర్చుకొనుట కవకాశము కల్పించెదను.

జమా—అల్లా ! అల్లా యమీనాను హునిచేయ నుద్దేశించి, కుట్రలు వన్నుచుండిరి.

సాగవు. జముగ సుత్తార్లుడై యవినీతికార్యములు చేయుచుండగటచే నితరు న్నాజ్ఞాపముల నెప్పుడు బయల్పడుతురో యరుభించి జమాదారుడు ఖానుని వలన గౌరవమువడయువారి నెల్ల ద్వేషించి వచ్చిపవలయునని వెతనుచుండును. ఖానుడు జమాదారునియందు గౌరవము కలవాడు కాకున్నను దాను స్వయముగ లెక్కలుచూచి గ్రహింప నశక్తుడగుటవలన నేమియుచేయలేక యూరకుండెను. అందువలన ననిచార్యముగఁ దనయాట సాగుచుండఁ గాశిమాలి ఖానునివద్దఁ జేరి మాయోపాయములఁ గనిపెట్టఁజూచి నక్షు దరనిఁ గుఱితుండైన జమాదారుడు ద్వేషించె నన నాశ్చర్య మేమికలదు ? అదిగాక కాశిమాలి చుడారకు దూషించుట, రాబుడికి భంగముకలుగఁజేయుట యతని హృదయములలో గోఱిగానినై బ్రజ్వలించుకేయుచుండెను.

అంగ్లేయకారాబద్ధులను, ఖజానాధనమును గొనిపోవుటను బుద్ధు సిద్ధముచేయుచు నైనన్యము తెరుగుకూరులలో గొన్నదినములాగి శ్రీరంగపట్టణము నకు బయలుదేరితెను. ఖజానా, మందుగుండుసామాను బుడ్లకెత్తిరి. ఇదియంత చూచి కాశిమాలి యాశ్చర్యపడుచుండె. తెరుగుకూరునందు నుత్తారుని నైనన్యములలో గొందఱు పరాసు (ఫై)చి) చారుండిరి. శ్వేతముఖుల నదివఱ కెన్నడును గాశిమాలి చూచియుండలేదు. కాన తెప్ప వేయక చారిని వీక్షింప మొదలిడి చారి ధైర్యధైర్యముల గుఱించి పూర్వము తాను విసిన విషయముల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుచు ననేకవిధములఁ దలంచుచుండెను.

కారాగృహమునుండి వరంగీలు బయటికి నెచ్చిరి. చారిలలో గొందఱు అడుగుదీసి యడుగుపెట్టుటకే శక్తులు కాకుండిరి. కొందఱుచేతులు భారంబులైన నుకెలలతోఁ గట్టబడియుండెను. అప్పుడప్పుడు స్వయముగ ఊళ్లనచేసి కొనిన వస్త్రములు వదలుగ వారిదేహములమీఁద వ్రేలుచుండెను. వారి

మొగములు కళలేక చింతామూర్త పహించియుండెను. వారందఱు విశ్వేశ్వర కారములు కలిగి ఛాయావిగ్రహములవలె నుండిరి.

1784-వ సంవత్సరపు మంగుళూరుసంధి నతిక్రమించినందుకై యీ దుర్బంధులు చెఱసాలలో నుత్తరునిచ్చే డెట్టబడిరి. వారు బయటికి వెడలి వచ్చునప్పుడు వైరాశ్యభావము వానిండ్లులకు ముఖవికాసంబును జెప్పక చెప్పుచుండెను. ఒక్కరును నోరెత్తి మాటాడలేదు. ఎన్నిదినముల క్రిందటనో యుభవింపిన స్వార్థస్థైర్యము, గమనమును మరల గంపెనని యందఱు సంతోషించియుండు రకుటకు సువియములేదు. వరంగేలకు జేష్ఠించి చాటితో బోరాడి విధ్వంసము కావించవలయునని కాశిమాలి ధృఢనిశ్చయంజే యుండెను, గానాగృహమునుండి వెడలిన యాచూర్యేయులఁ జూచినప్పు డతని హృదయము దయాహ్రిమయ్యెను. వరంగేళై నీలు బాధనొందుచుండఁగఁ జూడ వలయునని కాశిమాలి యిదివఱకుఁ గోరియుండెను గాని, యాదీనులఁ జూచి నప్పుడు మాత్రము వట్టరాని జాలి చెందెను. కోరికెననుటకుఁ గన్నీ రొక్కటి కుక్కును. ఈకారాబంధులు బయటికి వచ్చినప్పు డచ్చటిజనులును బిల్లలును గేరిచేసి కేకలువేయ మొనఁగిరి. నక్కరుజూచినవారెల్ల వేటకాండ్రై యను నట్లు ప్రతిబంధుఁడు నా నిరపరాధకారాబంధులపైకిఁ బోవుచుండెను. వారినిఁ గొండ్ల టూరకయే తిట్టుదురు. కొందఱు కొట్టుదురు. అక్కడ నల్లరి మూఁక లోనుండి యొకపిల్లవాడు రిప్పునవచ్చి యొకతాయి తైదీలమీఁద టువ్వెను. తక్కిన పిల్లలందఱు నవ్వి చప్పటలుకొట్టిరి.

కాశిమాలి యిదిచూచి నహింసక రాయులునివ్వి న పిల్లవానిబట్టి గుఱ్ఱపు కోరడాతోఁ జూతుకు నాలుగు దెబ్బలు కొట్టెను. ఆపిల్లవాడు కీచున నేడ్చుచు దూరమునకుఁ బాఱిపోయెను. తక్కినవారంతట నా దుండఁములు మానిరి. తాయితగిన తైదీయొద్దకుఁ గాశిమాలి పోయి యతనితో నకరుణముగ మాట లాడి టువ్వినగొంటును శిక్షించితినిని చెప్పెను. దయాసూచకమైన కాశిమాలి స్వర మాయాంధ్రేయుని కమృతతుల్యముగ నుండెను. చెఱసాలలోఁ బ్రవేశించి

నదిమొదలు క్రూరకీరాతులపరుషవాక్యములే వినుబడుచుండెను. అతడు కాళిమాలియొక్క మాటలకు సంతోషించి “అయ్యా నాకాతాళిచెబ్బ తగుల లేదు. ఒకవేళ దగిలినను మీయనుకంపావచనంబు లాబాధ సుపశమింపఁ జేయవే! మాతో నీవీధమున మాటలాడిన, మీవారికి నీమీద ననుమానము కలుగును. నాకొఱకు మీరు చెడిపోనేల? దేవుడు మిమ్ము రక్షించుఁగావుత” మని హిందూస్థానిభాషలో వాక్రచ్చెను. కాళిమాలి అతని వివేకమునకు వినియమునకు వచోగరిమకు నాశ్చర్యంపడి అతడు సామాన్యుడైన ఖైదీ కాక గౌరవనీయవంశమున జనించినవాడై యుండునని తలంచెను. ఖైదీలు సాగిపోవుచుండిరి. ఇమాంసాహెబువచ్చి ఖానుడు బయలుదేలుచున్నాడని కాళిమాలినిఁ బిలుచుకొనిపోయెను.

ఇమాం—అయితే నీ వీదినము పరంగీలను జూచితివి. వాండ్ర త్రాడుతెగ.
కాళి—ఇమామూ! చూచితిని. వారందఱు కదలుటకైన శక్తిలేకున్నవారు.

ఎట్లుప్రయాణము చేయగలరు?

ఇమాం—ఏమి తెగులు? నడవలేనివాండ్రకు సవారులు బండ్లు మొదలగువి యున్నవి. అధికారుల కేనుగు లీబడినవి.

కాళి—(ఇదివఱకు తాళిచెబ్బితినిన యాంగ్లేయుఁ డేనుగుమీద నెక్కు చుండఁజూచి) నేనిదివఱ కితడు గౌరవనీయవంశసంజాతుడని యను కొనినమాట యబద్ధముకాదు.

ఇమాం—అతనిని గుఱించి నీకేమి తెలియును?

కాళి—ఏమిలేదు. అతనితో సభాషించితిని. ఆయన సభాషించిన తీరును బట్టి కులీనుడని యెంచితిని.

ఇమాం—కాళిమాలీ! నీవు జాగరూకుడవై యుండుము. పరంగీలతో నట్లు సభాషించుట సుల్తానున కిష్టముకాదు. నీ ముందుస్థితిని విచారించి కొనుము.

కాళి—నిజమేకాని నేను జేయరాని పని చేయలేదు.

తాను బరంగీలతో సుభాషించుటయు బిల్లవానిని దండించుటయు గాళి మాలి ఖానునకు జెప్పెను.

ఖాను—భేష్! మంచిచని చేసితివి. ఆపిల్లవానికి బుద్ధివచ్చునట్లు చేసితివి పరంగీలు మనకు విరోధులైనను రాష్ట్ర ఋవ్యులు యన్యాయముకాదా!

గాళి—పరంగీలతో మాటలాడుటయే యిమాంసాహేబు శిష్టమనుచున్నాడు. ఆరాతిచెబ్బి తిన్న పరంగీ యధికారివలె నున్నాడు. ఆతనితో సుభాషించ వలయునని నాకీషము కలను.

ఖాను—ఆపరంగీ క్షమింపుమని సుల్తానుని గోరినట్లు తెలియుచున్నది. మన సైన్యములలో బనికూడ జేయుదునని చెప్పినాడట. కాని నమ్ముటకు పీలులేదు. పరంగీలు తలబిరుసు మరుఘ్నలు. ఇదివఱకు బుద్ధిచూర్వకముగ సుల్తానున కొక్కడును లోబడలేదు.

గాళి—మన సైన్యములలో గొందఱున్నారే! లోబడినవారు.

ఖాను—మహమ్మదీయ మతము నవలంబించినవారు కొలదిమంది మాత్రమే కలరు. వారును సర్వంకజులు కారు. సీచులు. వైమఢీలిలా నా పరంగీ యొద్దకు వెళ్లి సుల్తానుని సైన్యములలో ప్రవేశించు నేమో యడుగుము. చూడము.

పదు నేనవ యధ్యాయము

తనకొరికకుండోడు ఖానుని యాజ్ఞా కూడ నైనది. కావున బిమ్మటి మకాములలో గాళిమాలి పరంగీల గుడారములయొద్దకు వెళ్లి తాతిచెబ్బి తినినపరంగీలతో సంభాషణము మొదలిడెను.

ఈపరంగీని నికముందు “పరంగీ” యని యేకపచన రూపమున జెప్పెదను. చదువరు లావిషయము మనస్సున దుంచుకొందురుగాత.

పరంగీ—విమ్మను వరల నింతస్వల్పకాలములలో జూతు ననుకొనలేదు.

మీదయము మిమ్మిచటికిఁ గొనివచ్చినది. మీరు మాకు విరోధులుగారని యిప్పుడు స్పష్టపడినది.

కాశీ—నాకు మీతో నెట్టి విరోధమును లేదు.

పరంగీ—అయితే తనులైన జెప్పుడు. మమ్ముచెగులూరునుండి లేవదీసిన చెందుకు ?

కాశీ—శ్రీరంగపట్టణమునను బోయి నుత్తారునిక్రింద మీరు కొకరేచేయవలె నని యందఱు చెప్పుకొనుచున్నారు.

పరంగీ—(క్రొస్తవృష్టితో) ఛీ ! మా ప్రాణములుపోయిన బోవును గాక ! మేమాత్రుని సేవచేయము. ఈవిషయము నుత్తారుఁడు మొనటిచుండి యెఱుంగును. మమ్మా కారాగృహముననుచుట కంటెఁ జూసిన మేలుగ నుండును. ఏమిచేసిన ననుభవించుటను సిద్ధముగ నున్నాము. అతని సేవ చేయవలసి నప్పుడుచై నది నలంపవలయు.

కాశీ—అయితే యతనిసేవ కట్టమొకదా ?

పరంగీ—ఆయనయొక్క గొల్వబోయి యావిషయము నప్పుడుగ నేల ?

కాశీ—ఆయనకొలుపుఁగొని నుకను బ్రవేశింపలేదు. వైచిత్రమున నొక గొప్ప యుద్ధోగస్థుని యనుగ్రహమునను బాట్రుండలై యతనివెంట నిష్క్రమి శ్రీరంగపట్టణమున కరుగుచున్నారు. నాన్నీయెల కొకప్రకారము నుత్తారుని కొలువబోయి బ్రవేశింపవలె ననియే యున్నది.

పరంగీ—(వెద్దగొంతుతో) దయాకరసహపూర్ణులైన మీ రాప్రభుని గొలువ లేదు. “నిర్లయుఁడు, కఠినుఁడు, హింసకు” అని పేరొందుటయే యతనికి సహజమేకర్తి. ఇవి గోఁ యుద్ధములు తీసికొని చెన్నపట్టణ మునకు బొమ్మ. అచ్చట మాదారు మీకు గావలసిగదా భయమిచ్చెదరు. ఉన్నతపదవి నొసంగెదరు. నామఱి దురదృష్టానికి సహాయముచేసినవారగుదురు. మృతులమని యాశపడుకొనిన మావారికిఁ బ్రాణములతో నుంటిమని మావార్త చెవులబడవేసి పుణ్యముకట్టికొనినవారగుదురు.

కాశీ—పరంగీ ! నీచైర్యనైర్యములకు మెచ్చిలిని. స్నేహభావము నీయందు నాకెల్లప్పుడు నుండఁగలదు. కాని మీది దుర్జాతి. యుద్ధరంగమునఁ బరంగీల నెదుర్కొని విధ్వంసము కావింపవలెనని నాయభీష్టము. సుల్తానుసీలొవులొక బ్రవేశించుటకై శ్రీరంగపట్టణమునకు వెళ్లుచున్నాను. సుల్తానునకు విరుద్ధమైనకార్యములు చేయుమని యింక ముందు నన్నడుగ కుము. నేను స్వామిప్రసాదముగాను. మాసేనాధిపతితో మాటలాడి నీయుత్తరములు పంపఁబడునట్లు నచ్చెదను.

పరంగీ—‘ఆ సేకసంపత్సరముల క్రిందటనే నన్నువదలి తమ దయావికాస పడనంబుతోఁ బొడఁగూపిన యాకాశిరణము మరల నాచృష్టార్థమునుండి యదృశ్యమైనది. మావార్త మావారికిఁ జెలియఁగలదని నే నెప్పుడును దలఁపలేదు. సుధిపత్రములలో వ్రాసిన యొడంబడికలే నిర్లక్ష్యముచేసి పలుబాధలఁజెట్టుచున్న మీసేనాధిపతి మాయుత్తరములఁబంపునని నీ వెట్లు తలఁచెదవు ?

కాశీ—పరంగీ ! నీవుచెప్పిన మాటవాస్తవమైన నైయుండవచ్చును. మీరలబద్ధమాడరని మావారు చెప్పుదురు. నీయుత్తరములఁ బంపుటకు సాధ్యమైన యెడలఁ బంపెదను. మీరు దుశ్శిఖములొఁగాని విపత్తులొఁగాని యున్నప్పుడు కాశీమాలిపక్షేలు సాయముకావలెననితోఁచెనేని నడుగుండు. అతనికిఁజేయుటకు పీలైనవఱకుఁ జేయును.

కాశీమాలి ఖానునివద్దకేగెను. అందఱును బెంగుశూరునుండి బయలు దేఱినతరువాత నైదవరోజున శ్రీరంగపట్టణ సమీపమునకు వచ్చిరి. ఉద్యోగములొక జేరఁబోవు కాలము సమీపించినదని కాశీమాలి యంతా హముతో నుండెను. ఖానునకు సంతోషము దుశ్శిఖము చెందును బొడమెను. టిప్పుయొక్కదర్శన మబ్బుననియు, బ్రాతఃస్నేహితులఁ జూడవచ్చుననియు సంతోషమును, దనప్రియ భార్యయైన యమీనావార్త తక్కినభార్యలు వినినప్పుడు వా కెట్టి యగౌరవముచేసెదరో, యెట్టిసీచవాక్యముల నాడెదరో.

యని దుఃఖమును గలిగెను. “మవ్వరకు బొత్తు కుదురనియెడల నమీనాను నావద్దనుచిహ్ని తక్కిన యింద్రులు నిల్లొకటి యేర్పాటుచేసెదను” అని ఖానుఁ డనుకొనెను.

శ్రీరంగవట్టణము చేరి. రాజమార్గమున గొంతదూర మేగఁగనే యాయుధధాటలైన జరులనమూహ మెదురుగవచ్చుచుండెను. ఆజరుల మధ్యమున దివ్యాలంకార విభూషితుండై, కాంచనచేల విభాసితుండై, వజ్రవైడూర్యాదిముగిగణవిరాజమానుడైన శూరుఁ డొకఁ డుండెను. ఖానుఁ డతనిఁ జూచినతోడనే గుఱ్ఱమును ప్వరగఁ బరుగెత్తించి దగ్గఱకుఁబోయి యత్యంతపినయముతో సలామెనర్చి ప్రక్కకుఁ దొలఁగియుండెను. ఖానుని నమ్రభావముజూచి పైని వర్ణింపఁబడిన శూరుఁడు టిప్పుసుల్తానుండై యుండునని కాళిమాం తలఁచెను. ఈనమయమున వీరసూర్యమున కడ్డముగ నాఁబోతొకటివచ్చెను. భక్తిగలహిందువులు పెట్టిన ప్రతివిత్తులు తినియు, బొలములలో శ్వేచ్ఛగమేసియు నదిపోతరించి వారిని లక్ష్మ్యపెట్టక తోడ విసరుచు దేహభారమున మెల్లఁగఁ బోవుచుండెను. సైనికులలోఁ గొందఁ టిఁబెలమొదల్లతో నదలించి; కాని యది సరకుచేయక కొమ్ములతోఁ గ్రుమ్మఁ బోయెను. సుల్తానుఁ డిదియంతయుఁ జూచి దురాగ్రహగ్రస్తుండై “బాఁకు తెమ్మ, బాఁకు తెమ్మ. ఆనీచపుటాఁబోతు పాడువఁబోవుచున్నది. వేటాడు దము. క్రమ్మఁడు. తఱుముఁడు. పట్టుఁడు. విగ్రహారాధకుల పరమదేవతనెత్తురు నూతము” అనియఱచుచు వెంటఁబడెను. ఆఁబోతు తననుదఱుముచు వచ్చు చున్న యాయుధధారులంజూచి పరుగెత్త నుపక్రమించెను గాని పాపము! టిప్పు పిడుగువలె మీఁదఁబడనే పడెను. పడి బాఁకుతో దానిపార్శ్వమున యావచ్చుక్తిమైఁ బొడిచెను. రక్తము చిమ్మనగ్రోవిలోనుండి వచ్చు నీటిపోల్కి వేగముగ దానిదేహములోనుండి వచ్చుచుండెను. ఇద్దఱుముగ్గురు సైనికులు కూడఁ బొడువ మొనలిడిరి, సుల్తానుఁడు వ్యవధిలేకుండ బాఁకుతోఁ బొడిచెను. ఆఁబోతు రెండుమూఁడుగజములదూరము పరుగెత్తలేక పరుగెత్తి క్రిందఁ బడెను. పడినదాని నా క్రూరు లింకను బొడిచిరి.

పరమపద్యేషకర్మశులై, దయాశూన్యులై, జ్ఞానరహితులై, పాపాణి
 సృష్టచేతస్కులైన యామునల్లాసులు తత్కార్యకరణమునకు సుల్తానుని
 పేనోళ్లఁబొగడిరి. అచ్చటనున్నకొందఱు బ్రాహ్మణు లా ఘోరహత్యనుజూచి
 నహింపలేక లోలోపల సుల్తానుని గర్హించుచు నేమియుఁ జేయఁజాలక
 విముఖులై భూకాటిల్లము వహించి యుండిరి. సుల్తానుఁ డా బ్రాహ్మణులతో
 నొకనివదనంబున ననవ్యభావము స్ఫుటముగఁ జూచి కోపోద్దీప్తితుండై
 “ఆ బ్రాహ్మణుని బట్టుఁడు. ఇచ్చటికి గుంజుకొనిరండు (అతనితో) ఏమి!
 బ్రాహ్మణకుమరీ! నేను జేసినకార్యము నీకు సరిపడలేదా? సరిపడునట్లు
 చేయుదుము చూఁడు. (నైనికులఁ దిలకించి) చూచుచున్నారేమి? ఆ యా
 టోతు నెత్తురు తెచ్చి వీనిమొగమునఁ జల్లుఁడు. బాగుగ రుద్దుఁడు” అని
 యజ్ఞచేయ. వెంటనే వా రా బ్రాహ్మణునిమీఁదఁబడి యాటోతునెత్తురు
 జేహమునిండఁ బూసి నోటిలోఁ గూడఁ గొంత బలవంతముగఁ గ్రుక్కిరి.
 కాండ్రించి నోటిలోనిదంత యుమ్మివేయుచు, నెత్తురు తుడిచివీసచు,
 యజ్ఞోపవీతము తెగిపోవ ముడివేసివీసచు, బట్టనవరించివీసచు, దురవస్థలో
 నున్న యా యనవాయ బ్రాహ్మణునిస్థితికి నవ్వచు “చాలు. ఇంక వానిని
 దగ్గఱకుఁ చెచ్చి నాచేతి కొక బాఁకునిండు” అని సుల్తానుఁడు వాక్రచ్చి
 బ్రాహ్మణునివంకఁ జూచి “పొమ్ము, పరుగెత్తుము. విదునిమిషములు నిన్ను
 ముందు పరుగెత్తనిచ్చెదను. తరువాత నీవెంటఁ బడియెదను. ఈయెదునిమిష
 ములలో నీవా యగపడుచున్న గొందిలోనికిఁ బోయితివా పోయినట్లు. లేక
 యీలోపల నిన్నుఁ గలిసికొంటి నేని నీప్రాణ మిబాఁకున కర్పింపవలయును”
 అని పలికి “ఊ” యని పెద్దగ నజ్ఞచేయ. ఆ బ్రాహ్మణుఁ డా యజ్ఞపు వినిన
 వెంటనే “చచ్చితి బ్రతికి”నని నిజజుఘాలత్వంబునకు భయపత్త పేగంబు
 తోడుగ మెరుకకుఁ దిరిగిచూడకుండఁ బరుగెత్తెను. విదునిమిషములకాల మాగి
 సుల్తానుఁడు గుఱ్ఱమునదలించి దుమికించుచుఁ బోయెను. బ్రాహ్మణుఁడుతకు
 బూర్వమే గొందిలోఁ బ్రవేశించి కనఁబడకుండనే గెయి. సుల్తానుఁడొనర్చిన

యావినోదమున కందఱు సంతోషించిరి. కానికాశిమాలిహస్త మిన్దియంతయుఁ జూచి మిక్కిలి ఖిన్నుడయ్యెను.

హిందువులచే నతిపవిత్రముగ నెంచబడు సాబోతును ఘోరముగఁ జంపుట యతఁడెన్నఁడును గాంచియుండలేదు. ఇదివఱకుఁ సుల్తానుని గుఱించి ఖరంగీ చెప్పిన వాక్యము లా సమయమున నతనికి జ్ఞప్తికివచ్చెను. ఈక్రూర వినోద మైనతరువాత నందఱు కదల మొదలుపెట్టిరి. శ్రీరంగపట్టణములోని పీఠుల శృంగారము, నైసికులగీతి, మేడల సౌందర్యము, వేదండ తుండముల విలసనము కాశిమాలి కాశ్చర్యము గీల్కొల్పెను. నైన్యము కొటగోడచేఁ బరివేష్టించబడిన పట్టణములోనికిఁ బోయెను. ఖానుని పరివారము కొటదాటి వెలుపలికి జని యచ్చట నాగెను. ఆమీనా విశ్రమించుటకై గుడారములు వేయుట కేర్పాటుచేసి కాశిమాలిని గుడారములవద్దనుంచి దాదూసాహేబును వెంటఁబెట్టికొని తనప్రాత భార్యలఁ గలిసికొనుటకుఁ గోటలోనికిఁ బ్రవేశించి, యేమి కలహము సంభవించునోయని భయపడుచు స్వగృహమునకుఁ బోయెను. ద్వార సమీపముచేరి యశ్వముదిగఁగనే యచటనున్న సేవకులు స్వాగత మొనఁగిరి. ఖానుఁడు వచ్చెననియింటిలో నందఱకుఁ దెలిసెను. త్రోవలోఁబడిన దుమ్ముపోవునట్లతఁడు కాళ్లు, చేతులు, మొగము కడిగికొని జనానాలోఁ బ్రవేశించెను. భార్యద్వయము ఖానుఁడువచ్చెనని తెలిసికొని సుఖాననములవైఁ గూర్చుండి హుక్కా పీల్చుచుండెను. అతఁడు జనానాలోనికి వచ్చినప్పుడు ముఖము సలాముచేసెను. భార్యలిరువురు లేచినవారు కారు. మఱితగుడ చుట్టముతో హుక్కా పీల్చు మొనరిడిరి. అతని మొగమువంకనైనఁ జూడరైరి. తాను హైదరాబాదునకు బయలుదేలునప్పుడు చిలుకగోరువంకవలెఁ గలహించెడు నిరువురుభార్యలు నిప్పుడు సఖ్యముతోనుట చూచి యమీనాను. గూర్చి వినిరనియు, దనతోఁ బోరాడ సిద్ధులైరనియు ఖానుఁడు గ్రహించెను. స్వభార్యకృతావమానము దుస్సహము కాఁగాఁ గ్రోధఘూర్ణిత మానసుండై “కుమ్మాబీ! హుర్త్తోబీ! మీకుఁ గన్నులు కానవచ్చుట లేదా? మీ కింతలో

నీమన మెచ్చుటనుండి వచ్చినది? పోవుకాలము సమీపించినదా? మొద్దుల వలె గూర్చుండి యానములనుండి కదలలే!" అని యనెను.

మమ్మా—గతిమాలినవాడ! నీసిగ్గు చితక! తా నొక మనుష్యుడు, తవు డొకరోట్టె! గొప్పయింటి యాడుబిడ్డలము. మాయెడ్డకు వచ్చుటకు నీకు మేళ మెట్లు చెల్లినది? ఘనకార్యము చేసితిగని మాకు జెప్పవచ్చిని? సిగ్గులేక యొకతెగినదానిని చెచ్చికొంటివి. తెచ్చికొంటివని దానినే నెత్తినఁ జెట్టికొనుము. దించినినుము. మాతో నేమిపని?

ఖాను.—(ఉగ్రుడై ముచ్చెనంది) ఏమీ! తెగినదానా! ఏదీ మరల నామాట యను. మూతిపండ్లు రాలఁగొట్టెదను.

భార్యలు—కొట్టుకొట్టు. మా కింకకంటె నెక్కువ యవమానము రాదు. మా పంటి యాడువారిని గొట్టు శూరుండవే నీవు. క్రొత్తగ వచ్చినరాణికి సంతోషముగా మమ్మును గొట్టు (అని దగ్గఱదగ్గఱకుఁ బోయిరి.)

కమ్మా—అల్లా! అల్లా! గడ్డాలు మీసాలు నరసినవి. వీని మొగమునకు మూడవభార్య కావలసివచ్చినది. దాని నీయింటిలోనికిఁ దీసికొని రా వచ్చినాడు. ఛీ! ఛీ! మనుష్యుడై పట్టినందుకు సిగ్గుండవలెనా లేదా?

ఖాను—మీ చెన్ని చాగిననేమి? అది నాప్రియరాలు. నాభార్య. మీరు దానిని గౌరవించి తీరవలయును. మీ పెంకెతనములు మానరేని మీ యిండ్లకు మిమ్ము బంపివేసెదను. ఇది నాయిల్లు. నేను యజమానుడను. నాయింటిలో నున్నంతవఱకు నేను జెప్పినట్లు చేయవలయును.

ఖానుఁ డీతీరున వికలమనస్కుడై కేకలువేసి శిఖ్రుగమనమున గృహమునుండి వెడలిపోయెను.

పదునాఱవ యధ్యాయము

హర్ష ర్థాంగ్లేయదేశమునఁ దనతలిదండ్రులవదలిన యైదుమాసములకు హిందూదేశము చేరెను. ఈతనివెంట వచ్చిన నైనికులందఱు చిత్తములు కల పరపడఁ దొలినారి భరతఖండంబున మెట్టిరి.

టిప్పణి—8

హర్షర్థకాక వీరిలో ముఖ్యులు చార్లెసు, ఫిలి ప్పుచువా రిద్దఱు గలరు. 1782-వ సంవత్సరాంతము కుంభిణీవారి కెన్నడగినకాలముగ నుండెను. చెన్నపట్టణములో బండారమునఁ బైక మైపోయెను. దేశమున ట్టాము సుభ వించెను. ఆత్మరక్షణ మొనర్చుకొనుటయే వీరికి సునకార్యముగ నుండెను.

ఇట్టిసమయమునఁ బరంగీలకు గుండెలలో గాలమై సమరరంగముల ననిరుద్ధుడై జయములఁ గాంచుచు దక్షిణాపథమున కంతటికి నేకచ్ఛత్రాధిపతి యగుటకు సిద్ధముగనున్న హైదరాళి చిత్తూరిలోఁ గాలధర్మ మొంచెను.

పశ్చిమమున విజయయాత్ర సల్పుచున్న టిప్పుసుల్తానుఁ డీహార్త విని తత్క్షణమే చిత్తూరునకుఁ జని ప్రజాసురభజముగ సింహాసన మధిష్ఠించెను. సుల్తానుఁడు చిత్తూరునకు వెళ్లిన సమయమున నాంగ్లేయులు మైసూరు రాజ్యముమీఁదికి దండెత్త నిశ్చయించిరి. టిప్పు సమీపములో నుండుటవలనఁ జెన్నపట్టణమునందలిసైన్యము కదలుటకు వీలులేకుండెను. బొంబాయిసైన్యమే యిప్పుడు దాడి పెడలవలసినదిగ నుండెను. మైసూరును జయింపవలెనన్నఁ గొలఁదిసైన్యము చాలదు. ఈసమయమున హర్షర్థ మొదలగువారు వచ్చి యుండిరి గాన వీరిని బొంబాయిసైన్యమునకు సహాయార్థ మంపిరి.

బొంబాయిరాజధానినుండి మైసూరునకుఁ బోవలయునన్న రెండు దారులు గలవు. కాళిగట్టునుండి తూర్పుగనున్న డొంకయొకటి. పడమటి కనుమలగుండనున్న బాట మఱియొకటి. వీరు కనుమలమార్గమునఁ బోవుటకు నిశ్చయించుకొని సరిసిద్ధులైరి. మైసూరుదేశములోని బెదునూరు దుర్గాధిపతి సుల్తానుని ద్వేషించి యతని శత్రులకు సహాయముచేయ నుద్యోగముడై యున్నాడని వేగవలెఁబ్రకటించెప్పిరి. ఈదుర్గాధిపతి యిప్పుడు మహమ్మదీయుడైనను మొదలు హిందూమతస్థుడే యైయుండెను. సుల్తానుఁడు బలవంతపెట్టినందున మతభిప్రాయ మాయెను. ఆశ్రీధ మతనిమనస్సున నాటి యుండెను గనుక నతఁడు సుల్తానునిశత్రువులకు సహాయముచేయ సముకటెను. అత్యంతోత్సాహముతో నాంగ్లేయసేనాధిపతి కొంతసైన్యమును గనుమల

క్రియను జేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకుఁ బాపి తక్కినదానిని బెదునూరు దుర్గమువైకి నుపెను. తద్దుర్గమునకుఁ బోవుదారిలో హమానూరుదుర్గ ముండెను. దొమ్మిగ ముట్టడించి దానిలోఁ జొరఁబడి సైనికులుఁ కొల్లపెట్టిరి. దుర్భాగకార్యము లొనర్చిరి. కొందఱు తప్పద్రావి చనిపోయిరి. తా నదివఱకు గౌరవించుచున్నవాఁడై ప్రపంచమును నిజముగ హర్ష ద్రాసాఁడు గనుఁగొనెను.

సేనాధిపతి పాపభీతి కలవాఁడు. వైచిత్ర్యముఁడు. కాని యితఁడు మూఁడభక్తివరాయణుఁడని చెప్పవచ్చును. హర్షర్ష ఫలిష్ఠులు ధర్మపక్షమున మెలఁగు సేనాధిపతియొక్క ప్రీతికిఁ బాత్రులైయుండిరి. హమానూరుదుర్గము తరువాత హుశేనుపురుదుర్గము స్వాధీనము చేసికొనవలసియుండెను.

సైనికులు దుర్గోపత్యక్తా ప్రదేశములకుఁ జేరిరి. సూర్యుఁ డవరాంబు ధిలోఁ గ్రూరకెను. సైన్య ముచితశస్థులంబుల విడిసెను. చాల్లెసు శిబిరమును గాఁచుచుండెను. హర్షర్ష ఫలిష్ఠులు తమలో నేరికి వివత్తు సుభవిచినను పదు చారికిఁ బంపవలయునని యుక్తములు వ్రాసి యొకరి కొక రిచ్చికొనిరి. హర్షర్ష శిబిరశున్యమునుండి బయలుదేరి చాల్లెసువద్దకు వెళ్లి వివిధవిషయములఁగూర్చి మాటలాడెను. మైసూరుపైకి దాడివెడలుట ప్రభుత్వమువా రొనర్చిన యవివేకకార్యమనియు, బెదునూరి నొకవేళ సాధించినను గనుమల నన్నిటి రక్షించి యుద్ధతిమైనున్న సుల్తానునిసైన్యముతోఁ బ్రతిఘటించుటకుఁ దగిన బలము లేదనియు వైనను బైవారు విధించినట్లు చేయకతప్పదనియు వారకు కొనిరి. తన కేదైన నపాయము సుభవిచినప్పుడు తల్లి కుపురుచి యొకయుత్త రము హర్షర్ష చేతికిచ్చి చాల్లెసు ముందురాబోవు భయకరముద్ధము, దూర దేశముదుండి ప్రాణములన్ని తనమీఁద నుంచుయున్నతల్లి తలపురకము రాగ ననివార్యమైన యశ్రుబిందువులు జొటజొట గాఱుచును.

అప్పటికిఁ జీకటిపడి చాల ప్రాద్దుపోయినందున హర్షర్ష తిరిగి స్వస్థానముచేరుటకై వెనుకకు మరలెను. జనముత గాఢనిద్రయు దుండెను. వారిని

దొక్కకుండ హర్షర్తుడుగుతీసి యడుగు మెల్లఁగఁజెట్టుచు దన ప్రజేశమునకుఁ బోయి నడ్దక్కలఁజూచెను. అంతట నిశ్శబ్దముగ నుండెను.

శిబిరక్షమల యాలలు నఱపులు మాత్ర మప్పడప్పుడు విసపచ్చు చుండెను. బ్రహ్మాండాకారమైన హుశేనుసురుమర్దము నిశ్చలవాయ్వాంతరాశ మన సుమత్యవస్థం జెందినట్లుండెను. దూరదూరముగ మిక్కుమిక్కు మని మంట లగవడుచుండెను. శిబిరమధ్యమున నప్పడప్పుడు కుక్కలు మొఱుగుచు వెంటనే చాలించుచుండెను. ఫేరవంబుల రవంబు లెడనెడఁ గర్జుగోచరములై వర్షతములఁ బ్రతిధ్వను లీనఁజేయుచుండెను. యధ్ధసామగ్రి మోయటకుఁ దేబడిన యెద్దులు తలలఁగదలించినప్పుడెల్లఁ జీటుగంటల నినాదములు జాయు వలలో వ్యాపించి నమసిపోవుచుండెను. షిల్లీనామకారణ్యకీటకముల కీంచు ధ్వనులు నిరంతరము చెవులఁబడుచుండెను. ఇవియన్నియు శ్రుతికంటకములు గాక యధ్ధగమనముచే బడలిన హర్షర్తుయొక్క నిద్రకుఁ దోడ్పడినవే యాయెను.

పదునేడవ యధ్యాయము

తెల్లవాతీనది. పెద్దపులల గోండ్రింతలకు భల్లూకముల యఱపులకుఁ సివంగుల దీఘునిస్వనంబులకు నలవాటుపడిన కొండగుహలు యధ్ధసన్నాహ యంత్రనినాదములకుఁ బ్రతిధ్వను లీసెను. అందఱు సన్నద్ధులైరి. వీరు కనుమల మార్గము నెఱుంగకపోవుటచే ద్రోవచూపుట కిద్దఱు నేర్పఱచికొనిరి. వీరిలో నొకఁడు నాయరు. ఇతఁడు బలవంతపఱుపఁబడి ముసల్తానయ్యెను. మఱి యొకఁడు మహమ్మదీయుఁడు. టిప్పుచేసిన యపకారము సహింపలేక కసితీర్చి కొనుటకై నాయ రాండ్లీయులను జేసెను. మహమ్మదీయుఁడు ధనాశాఙ్గచేత స్కూండై యెట్టికార్యములకైన నొడఁబడువాఁడు. బహుమానము లొసంగెద మన్నప్పుడు నాయరు నిరాకరించెనుగాని మహమ్మదీయుఁడు పేరాసతో బేర మాడెను. శత్రుజాతిలోనివారు గనుక నమ్మజాలక హర్షర్తు వీరిని బరిక్షించెను.

హర్ష—నీ కేమికావలయును? నాయర్.

నాయ—చుట్టానునిమిఁదఁ గసిత్తీకొనవలయును. నేనిప్పుడు తురకవేషముతో నున్నను మొదలు నాయరను. మతము నపవిత్రముచేసిందువలనఁ గలిగిన కోపము మనస్సులో రగులుచున్నది. ఇంక నేమి చెప్పవలయును? వైవిషయములతో మిఁకుఁ బనిలేదు.

హర్ష—నీవు తలబిరుసువానివలెఁ గనబడుచున్నావు.

నాయరు—నీవలెనే.

హర్ష—(తనలో) ఇతఁడు నిష్కవటిగ నున్నాఁడు. ఇట్టివాఁడు మనయొద్ద నుండవలయును. (తురకవానిఁ జూచి) నీ కేమికావలయును?

తురక—నాకు రెండువందలరూపాయ లిచ్చెదమని వాగ్దానము చేసెతిరి. అవి ముట్టఁజేయ వేఁడుచున్నాను.

హర్ష—అదిసీత్రప్రదనమును బట్టియుండును. నీయందు ద్రోహ మేమాత్రము కనబడినను గుక్కచుబోలె నిన్నుఁ దుపాకితోఁ గాల్చెదను. నీముఖము చూడ ననవ్యాయుగ నున్నది.

తురక—నేవఁని ప్రాణములు మీచేతిలో నున్నవి. త్రోవ నగఁ జూపెదను. అదిగో యశని నడుగుఁడు. నే నెట్టివాఁడనైనది తెలియును.

నాయ—ఇతఁ డెట్టివాఁడైనది నే నెఱుఁగను. డబ్బుకొఱకు వచ్చినవాఁడు నిజముగఁ బనిచేయునా? చావునకైన నొప్పి ముందుండి మిఁకుఁ ద్రోవ చూపెదను. ఇతనిని వెనుక నుంపుఁడు. సిఠికివలెఁ గనబడుచున్నాఁడు.

ఈరీతి మాటలాడుచుండఁ గదలవలసినకాలము వచ్చెను. పామువలె సైన్యమంత నొండమిఁచి కెక్క మొదలుపెట్టెను. నాయరు ముందుండి త్రోవ తీసెను. సైన్యము దుర్గమును సమీపించెను. దుర్గములోనున్న శత్రువులు పరంగిలమిఁదఁ దుపాకులు కాల్చిరి. వీరు తురకలమిఁదఁ గాల్చిరి. అతిభైర్యముతో వేగముగఁ బోవుచుఁ గాలుజారి యగాధమైన యొకలోయలోఁ బడి

నాయ రదృశ్యుడయ్యెను. చాడ్లెనునకు మఱిసొందఱకు శత్రువుల దెబ్బలు తగిలెను. నాయరుయొక్క దుర్మరణమునకు హర్షర్తు మిక్కిలి చింతించి చాడ్లెనుకడ కేగెను.

చాడ్లె—భయంకరారణ్యంబున నీచెట్టుక్రిందఁ బడి నిన్నుఁ జూడకుండఁ బ్రాణములు విడిచెద ననుకొంటిని. హర్షర్తు ! కృతార్థుడనైతిని. ఈభూమ్యా కాశములు నాకుఁ గొన్నినిమిషములవఱకుమాత్ర మేయగవడుచు. ఈ త్తరము వ్రాయుదువుగదా. మా—

హర్ష—వ్రాయుదును లెమ్ము. నీవు మాటాడలేవు. ఊరకుండుము.

చాడ్లెను—హర్షర్తు ! నాకు బాధలేదు. ప్రాణ మింకఁ గొంతకాలము మాత్రమే యుండును. అన్ని తగ్గిపోవుచున్నవి. ఈనాలుగునిమిషములైన నీతో మాటలాడెదను. పొరుషముతోఁ బోరాడి చచ్చితి నని మాత్రము మాయవ్వుకుఁ జెప్పము. న న్నైవరును మించలేదనికూడఁ జెప్పము. హర్షర్తు ! ఇదియే చివరచూపు.

హర్ష—(ఏమి మాటాడలేక కరస్పర్శనము చేసెను.)

చాడ్లె—మంచిది. నాకొఱకుఁ బ్రార్థింపుము. నేనుఁగూడఁ బ్రార్థించెదను.

హర్షర్తు నెత్తిమీఁది టోపీని దీసి నిశ్చలభక్తితో దేవునిఁ బ్రార్థించి చాడ్లెనువంకఁ జూచెను. కన్నులు మూతపడెను. శరీరము చల్లపడినది. కట్టా ! గుండె కొట్టుకొనుట యాగెను. చావనిన జుంకని వీరుండైనను, సమరమే శూడుగాఁగల శూరుండైనను, హర్షర్తు మనసుపట్టలేక దూరదేశమున జననీ జనకుల విడిచి బంధువుల కెడయై, దేశముకాని దేశమున నరణ్యమధ్యమున దిక్కులేని చావు చచ్చిన చాడ్లెనుయొక్క శవమునుజూచి వెక్కివెక్కియేడ్చి, కన్నీరు తుడిచికొని శవమును గాపాడఁ గొందఱ నియమించి, మరల నేనలొంగలిపెను.

పదు నెనిమిదవ యధ్యాయము

హాసేనుసురుదుర్గముపై కెక్కి దక్షిణపార్శ్వమునకు పుష్టి మరల్చితి
మేనెఁ జెట్టపొదలఁజూ గొన్నిగోరిలు శాలముద్రాంకితంబులై స్వస్వపారా
తస్యంబును జెప్పక చెప్పచు మన కిప్పటికిఁ గానవచ్చుచుండును. సహజకవులు
నేటికిని నిర్లక్షణంబైనను భావద్యోతకభవైన వాఙ్మితయముచేఁ బ్రజాంత
శ్చక్తలఁ బ్రబోధించుచుఁ గథాబూషమునఁ గీర్తించుచున్న హాసేనుసురు
దుర్గపుముట్టడియందుఁ బ్రాణములఁగోల్పియన చేవాశసంఘాతులగు పీఠుల
గోరిలే యివి. వీనికిఁ గొంచెము దూరముగ ఛాయామనోజ్ఞులైన సాంద్రనింబ
వృక్షముక్రింది మఱియొకగోరి లక్ష్మివనికంటె నెక్కుడు సురక్షితంబై
వీక్షింపబడును.

దీనివద్ద శీతలచ్ఛాయం బట్టకాల కావించిని కాపురముండు షకి
రొకఁడు ఐర్వతారోహణాయానంబున దస్సి పిపాసార్తులైన పాంథులకుఁ
బాసియఁబు కడుపార నిచ్చి విశ్రాంతి యొనఁగుచుండును. పూర్వకాలము
నుండి యొకపకిర పోయిన మఱియొకపకి రచ్చట వసించుచుండును. పూజ్యం
బైన నింబపాదచచ్ఛాయ వైనిఁ బ్రసరించుటచేతనో, ప్రపృతిహర్షవిరక్తి
జేంది సమాధిస్థుడైన యోగీంద్రునివలె దుఃఖజనకంబైనను గౌరవభాజనం
బుగ మృత్యుత్పితోపహానుడై భూమ్యంతరాళమున విశ్రమించుచున్న
శూరుని పుణ్యవశముననో, చిరకాలమనుండి యురు శ్రుతములైన గాఢల
వలలనో, లక్ష్మివనితోఁ గలియక దూరముగ నుండుటచేతనో, యాగోరి
జనహృదయముల నాకర్షించి పవిత్రముగ నెంచబడుచున్నది.

ఆలబ్ధప్రియసంయోగయైన పూబోడియో, రోగవీడితసాతానయైన
తల్లియో, ప్రోషితభర్తృకయైన యిల్లాగో, హృత్తులయం దాగోరిమీఁద
దీపములు వెలిగించి నిజాభీష్టంబులఁ బ్రతిపాదించుమని ప్రార్థించి పోవు
చుండును. ఆహా! మానసికభాగధేయంబు వీరుల నిర్తలాంతరాత్మలకు
సమర్పించుట జై వప్రేతముగదా!

ఈగోరి యెవరిది? ఎవరిదో కాదు. చాల్లెనుడే. ఫిలిప్ప హర్బర్డులు చాల్లెనుయొక్క సమాధి కాస్థలమును నిరేశించిరి. దుఃఖవినమితవదనములై శవమును గోరికి మోసగింపఁబోయిరి. నావికృత స్తోత్ర పాఠంబులకంటెను, వపుర్భృత విజయచిహ్నంబులకంటెను, బ్రోదేకాహత భేరిరావంబులకంటెను, నాంగ్లేయాచారప్రకారము శవవాహనముపై నుండుబడిన శిరస్త్రభిద్రసారము కవచాకృతు బాపిరునిచరిత్రము నెఱ్ఱుడు హృదయాకర్షణముగ వివరించుచుండెను. శీర్షర్యమును ధరించిన యుత్తమాంగమును, భిద్రమును బట్టిన హస్తమును నిశ్చలములై యుష్మదకాశముగ నుండెను. వీనిని భూదేవి తనలోఁ దాఁచుకొన నాసించినది. జీమిచ్చయుడుకాలమున నశ్వహేషితంబులు, గజఘోరకారంబులు, పైనికాట్రచోనములు చెలరేగఁ దనన్త్యమున మెలంగు శరీరము లోకనిర్విజ్ఞమానములై నిశ్చలముగఁ గదలుచున్నయోధులచే వహించఁ బడుచుండెను. ఆఁకటా ! యుద్ధరంగప్రస్థానమునకు శక్తానాభిర్యోణమునకు నెంత యంతరంబు ! వీరోచితమర్యాదలు సక్రమంబుగ జరపి చాల్లెనును జవరకు భూస్థాపితుఁ జేసిరి.

అప్పటికి సాయంకాలమైనది. అందఱు నిజనివాసంబులకు మరలిరి. ఎల్లెడఁ బ్రబలాధికారంబు నిండెను. గొల్లవాండ్రు మదలలో వేసిన నెగళ్ల దీప్తులును, గట్టెలః గొట్టి జీవించు బీదజనులు మావటియన్నము వాడుకొనుటకై యేర్పఱచిన రాళ్లసూదుల వెలుంగు మాటలును గనబడుచుండెను.

తెల్లవాణినది. సైన్యము బేదునూరున కభిముఖమై బయలుదేఱెను. బేదునూరునకు హుసేనుసురునకు మధ్యమున రెండుదుర్గములు కలవు. అవి హైదర్ ఖు రనంతపూరుదుర్గములు. హైదరుసురుదుర్గాధిపతి పరాభిజిత్తై శిశుముగ దుర్గమున, దాని క్రిందిదేశమును నాంగ్లేయుల కప్పగించెను. అనంతపురుదుర్గ మనాయాసముగ లోబడెను. ఈరెండుదుర్గముల క్రిందిదేశ ముఁగోఁ జిన్న చిన్న సైన్యములయంచి బేదునూరుసమీపించి ముట్టడించి సాధించిరి. అచ్చటనున్న భజానా సార్వాధీనము చేసికొనిరి.

బెదునూరిలోఁ బ్రవేశింపఁగ నే నైనెనులు జీతము లిమ్మని యడిగిరి. దుర్గములోఁ దొరకిన ధనమంత పంచియిమ్మని కోరిరి. సేనాధిపతి సమ్మతించలేదు. భోజనపదార్థములమాత్ర మిచ్చెదననియు, ధనమును బంచుటకు వీలులేదనియు సతఁడు చెప్పెను. జీతము లిచ్చినదనుకఁ గదలమని నైనెనులు తిరుగఁబాటొనర్చిరి. సేనాధిపతి జీతములీయక యిబ్బంది వెట్టుచున్నాఁడనియు, నసమర్థుఁడనియు, బ్రభుత్వమువారికి మనవిచేయుటకై ఫలిష్ఠును బొంబాయికిఁ బంప నైనెనులు ప్రయత్నించిరి. సేనాధిపతి దానికి సమ్మతించెను. తామ జేయుచున్నపని యుక్తమేయని నమ్మి భగవంతునివై భారమువైచి ప్రభుత్వమువారి కుత్తరములు వ్రాసి ఫలిష్ఠును బొంబాయి కంపెను.

ఫలిష్ఠ హర్షర్థవస్త్రకేఁగి బొంబాయికిఁ బోవుచున్నానని చెప్పఁగ నతఁ డింట్లాడునపుఁ బంపుమని పంపియుత్తరములును 'నేను మృతినొందినట్లైన నామీకి ముట్టజేయు'మని యొక లతోటాయు లిచ్చెను. వానిలోఁ జాన్లెను తనతల్లికి వ్రాసినయుత్తరముకూడఁ గలదు. వానిని దీసికొని ఫలిష్ఠ బయలుదేఱి పోయెను. ధనము పంచియిమ్మని సేనాధిపతికి హర్షర్థ పలువిధములఁ జెప్పెనుగాని, యాపల్కు లరఁజ్యురొదనము లయ్యెను. దుర్గరక్షణమునకు వలయు సేర్పాటులైనను జేసినవాఁడు కాఁడు. త్రోవచూపుట కిద్దఱును వీరు గైకొనిరని యిదివఱకుఁ జెప్పఁబడెను. మొదటిహనిగతి చదువరు లెఱింగియున్నారు. రెండవవాఁడు మహమ్మదీయుఁడని చెప్పియుంటిమి. అతఁడు జమాదారుఁడు. నాయరు చచ్చినతరువాత నితఁడు మార్గదర్శకుఁడై నిరపాయముగ గమ్యస్థానమునకు వారిని జేర్చెను. ఇతఁడు సేనాధిపతికిఁ బ్రియుడయ్యెను. అంగ్లేయులనిన సుల్తానుఁడు గడగడ వణకుచున్నాఁడనియు, బెదునూరుదుర్గములో రహస్యస్థలములయందు నింకను ధనము గలదనియు, భయపడ నవసరమే మాత్రము లేదనియు, హైదరాబాదు కలవాటైన యుసమానోత్సేక్షలతో నతి విశ్వాసముగ జమాదారుఁడు సేనాధిపతికిఁ జెప్పుచుండెను. అమాయకుఁడైన సేనాధిపతి యతఁడు చెప్పినమాటలు నిజమైరవని నమ్మి శత్రుభీతి యాయతయు

లేక యుండెను. హర్షర్థ జమాదారునిచర్యల వీక్షించి యతఁడు మోసకాఁడని కనిపెట్టెనుగాని, సేనాధిపతి తనమాటల విరువాఁడు గామి నేమియుఁజేయలేక యూరకుండెను. ఫిలిప్పు బొంబాయికి ఫిబ్రవరినెల ప్రారంభమందు బోయెను. ఏప్రియలు మూడవతారీఖు వచ్చెను. తమమనవికి జబాబువచ్చునని నైనికులు కుతూహలలై యుండిరి. ప్రస్తుతసేనాధిపతి యెప్పుడు పోవునా? యని వేచి యుండిరి. కాని బొంబాయినుండి యేజాడయు లేదు. అందు నిరాశులైరి. నైనికులకు నైనాధిపతికి నంతరికలహము మెండయ్యెను.

సుల్తానుఁడు ధ్వజసీసమేతుండై వచ్చుచున్నాఁడని యేప్రియలు 4-వ తారీఖునఁ గింపదంతులు పుట్టెను. ఈవార్త వినినది మొదలు హర్షర్థవకు జమాదారునిమీఁద ననుమాన మెక్కువై సేనాధిపతియొద్దకుఁ బరుగై తి సుల్తానుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనువార్త తెలిపెను.

సేనాధి—ఎవఁ డీవెట్టిమాట చెప్పినవాఁడు? టిప్ప శ్రీరంగపట్టణములూ నున్నాఁడు. చెన్నపట్టణసైన్యముమీఁది కేగుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. శ్రీరంగపట్టణములోనివార్త తెప్పటి వప్పుడు నాకుఁ దెలియుచున్నది.

హర్ష—సుల్తానుఁడు వచ్చునని యందఱు ననుచుచున్నారు.

సేనాధి—ఇది నీలీవార్త. ధాన్యమునకు ధర హెచ్చించుటకై వర్తకులు కల్పించిరి. జమాదారునివలననే మన మింతవిఘట నిరపాయముగ నుంటిమి. ఇతఁడు మనకు మిక్కిలి సహాయము చేసెను. అట్టి వేదైన నున్నయెడలఁ జెప్పఁడా? హర్షర్థా! ఆతని నడుగుము.

హర్ష—సాహేబూ! సుల్తానుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనుమాట చాస్తవమా? కాదా? నిజము చెప్పు ధోగవలె గనఁబడుచున్నావు. ద్రోహము చేయుచున్నట్లు తెలిసినయెడల నిన్నాచెట్టునకు ప్రేలాడఁగిసెదను.

జమా—(నవ్వి) అయ్యో స్వాములు! ఎవఁడు మీకుఁ జెప్పినవాఁడు? ఇవిగో శ్రీరంగపట్టణమునుండి ప్రతిదినము వచ్చుచున్న యుత్తరములు. ఉరుదు.

చదువఁగలరు కాబోలును చదువుఁడు. శ్రీరంగపట్టణమునఁ జేరు చిట్లు కృష్ణ నామఁ చెలియును. ఒకఁడు ప్రతిదినము రహస్యముగ నుత్తరములు తెచ్చియుచ్చును. తమకొఱకు నాప్రాణములైన సమష్టిచుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.

హర్ష—(సేనాధిపతినిఁ జూచి) అయ్యా ! యీయుత్తరములు లేఖకుసేవే జదివించెదను. లేఖకుఁడా! చచ్చు.

లేఖ—(ఉత్తరముచూచి తడవి తడవి) సేన శ్రీరంగపట్టణములో నున్నది. నుత్తరుఁ డచ్చటనే యున్నాఁడు. చెన్నపట్టణముపైకిఁ బోవఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.

జమా—అయ్యా ! నేను జెప్పలేదా ? ఇప్పుడైనను జేవరవానికి మరగ్గు కుదిరినదా ? ఈయుత్తరమిది నమే వచ్చినది. నాలుగుదినములక్రిందట శ్రీరంగపట్టణమునుండి బయలుదేరినది. కనుక నితరపార్తల నమ్ముఁడు. మాకిప్పుడు రానున్న భయము లేదు.

సేనాధి—జమాదారుఁడా ! నీకెచ్చెదమన్న చెందువంటల రూపాయల నిచ్చి తివి? ఇంకను మమ్మునుసరించి యెప్పటివలె యుడు గొప్ప బహుమానము పెడయుదువు.

జమా—మహా ప్రభూ ! సేవకుని ప్రాణములు మీవి.

సేనాధి—హర్షర్థా ! నీవు తొందఱపడి వారసీరు చెప్ప మాటలు నద్దుకుము. మనకు భయములేదు. మనము భగవంతుని స్తరించుచు నశనియందు నిశ్చలమైన భక్తి గలిగి యుంటిమేని మనకొకచో నపాయము సంభవించినను దొలగిపోవును. సర్వశక్తుడైన యాశ్వరుఁడు శత్రువుల యాలోచనముల భంగముచేసి మనలను గాపాడును. అశనిని సదా ప్రార్థింపుము.

మఱునాఁడు తెల్లవాఁడు. కరకర ప్రాప్త పొడిచెను. పురభాహ్య ప్రదేశంబున ననతిదూరంబున సముద్రంబట్లు ధ్వనిపురస్సరంబుగ వైస్యము వచ్చుచుట దృగ్గోచరమయ్యెను. జమాదారుఁడేడి యేడియని సేనాధిపతి.

యారసెను జమాదారుఁ డెచ్చటనున్నాఁడు ? అప్పుడే పోయెను. ఆత్మరక్షణమున కీ సేనాధిపతి యేమేర్పాటును జేయలేదు. కోటగోడ లరక్షితములై యుండెను. మధ్యాహ్నము పనుకఁ బరంగీలు పెనఁగిరికాని చివరకు సుల్తానుని నైస్యము కోటవైబడెను. అంగ్లేయసేనాధిపతి తన యవివేక కార్యముల నప్పుడు జ్ఞప్తికిఁ బెచ్చుకొనెను. ఏమి లాభము? భోజనసామగ్రి యైపోవచ్చెను. మందుగుండు సామాను తక్కువాయెను. సైనికులు మాత్రము కలహములు మఱచిపోరాడ సమకట్టిరి గాని వారి పూనిక నిష్ఫలమయ్యెను. బాహ్యప్రాకారములన్ని సుల్తానుని యధీనములాయెను. నైస్యము క్రిక్కిరిసి మీఁదికి నచ్చుచుండెను. అంగ్లేయులు చేయునది యేమిలేక సాధికి వచ్చిరి. సుల్తానుఁ డొడంబడెను.

దుర్గమువిడిచి యాంగ్లేయులు సముద్ర తీరమునకుఁ బోవుట కేప్రియలు 30-వ తారీఖు నిశ్చయింపఁబడినది. స్వద్రవ్యము తప్ప దగ్గఱనున్న ఖజానా యంత సుల్తానుకిచ్చుట సాధి యొడంబడిక. ఉన్నద్రవ్యమంత టిప్పనకిచ్చి నట్లునున దను కాధారములేదని భయపడి యాంగ్లేయసైనికులు, చొమ్మిగ సేనాధిపతి గుడారమును ముట్టడించి కొల్లగొన్నధనము పొచియిమ్మని యడిగిరి. సుల్తానున కిచ్చెదమని వాదానముచేసిన సొమ్ములూఁ గానైన ముట్టఁగూడదని హర్షరైంతఁచెప్పినను లక్ష్యపెట్టినవారు కారు.

“మాప్రాణములు పోవుచున్నవి. అన్నములేదు. అదిగో ధనమిమ్ము” అని యొక్కపెట్టున నఱచిరి.

ఒక్క నెలజీతముమాత్ర మిచ్చెదనని సేనాధిపతి వారిని నెమ్మదిపఱచి ఖజానాగోళముల నిష్పముతో నొసఁగెను. డబ్బు కంటఁ బడిన వెంటనే యదఱు “ఒక్క నెలజీతమేమి? ద్రవ్యమంత తీసికొందము. శత్రువులకుఁ బోనియ నేల?” అని కేకలువేసి యనివారితలై ఖజానా పెట్టెల సుత్తవిగ నొసర్చిరి. హర్షర్షసేనాధిపతు లీ దురండగము చూచి సంతాపపడిరి గాని యేమిచేయఁ

గలరు ? ధనముచూపకున్న సుల్తానుడు కోపోద్దీప్తితోడై యందఱు గారా గారసిబద్ధుల జేయనని నమ్మి చింతను దిగఁద్రావి యూరకుండిరి.

ఏప్రియలు 30-వ తారీఖు వచ్చినది. దినవదనంబులతో నాంగ్లేయులందఱు దుర్గమునుండి బయలుదేరిరి. టిప్పుయొక్క సైనికులు కోటలోఁ జొరఁబడిరి. కొంతసైన్య మాంగ్లేయసైన్యము నావరించి యుండెను.

బీగములు సుల్తానుడు తీసికొని ఖజానాపెట్టెలన్ని నెడకెను. జమాదారుడువచ్చి తానిదివఱకు మార్గదర్శకుఁడుగనుండి కనిపెట్టిన యాంగ్లేయుల చర్యలన్ని టిప్పునకు జెప్పెను. ఆంగ్లేయులకడ జమాదారుడు చెందువఁదల రూపాయలు తీసికొనిన సంగతి యతనికిని వారికిఁ దప్ప మఱియొకనరునకుఁ దెలియదు. రహస్యస్థలములన్నిటిలో సుల్తానుడు దేవులాడెను. కాని ధనము కనఁబడలేదు. అప్పుడతఁడ ఆంగ్లేయుల శోధించెను. వారివద్దఁ గొంత దొరకెను. సంతియొడంబడిక ప్రకారము నడువలేదని సుల్తానుడు దురాగ్రహగ్రస్తుడై యందఱ నొక్క పర్యాయము చెఱసాలలోఁ దెట్టెను. ఆకారాగ్రహవాసము కంటెను నిరయనివాసము మేలని చదువరు లెఱుంగఁగలరు.

పందొమ్మిదవ యధ్యాయము

అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖానుడు వికలమనస్కుడై భార్యలవద్దనుండి పోయెనని యింతకుఁ బూర్వము చెప్పియుంటిమి. ఆయన గుఱ్ఱమునెక్కి కోట ద్వారముదాటి మైదానములోనికిఁ బోయి భార్యాకృతావమానము మనస్సులో రగులుచుండఁ బలువిధములదలంచుచు నేమి తోచక గుఱ్ఱము నటూనిటు బరుగెత్తించి చివరకు గుడారమును సమీపించెను. సమీపించగనే యీ క్రింది సంభాషణము వినవచ్చెను.

“నాజరుద్దీన్ ! నీవు పరమ దుర్మార్గుడవు. ఛీ! ఛీ! నీమొగము చూడఁగూడదు. ఇది చెండవపర్యాయము. లెక్కలు నవపించి డబ్బు ముజరాయిష్టు. లేదా ఖానునితో జెప్పెదను ?

“గాడికొడుక ! నీవాదుర్మార్గుడవు నేనా? నిన్నకాక మొన్నవచ్చి శిష్యులు పట్టుచున్నావు ? పట్టేలుకుంక.”

“ఓరిసప్పండ! నన్ను దిట్టెవవురా? నీకు బోవుకాలము సమాపించినది”

“ఛీ లంజకొడుక”

“ఛీ ముండకొడుక”

“అదిగో నోటిమీద గొట్టెదను”

“ఇదుగో ముచ్చతీసికొని బాచెదను”

“ఏదిరాళ్ళొట్టు ముండమోపి”

“ముండమోపినిరా? ఆక్కడనేయుండుము” (అని పైకి బోయెను.)

ఖాను డడ్డమువచ్చి యిద్దఱు విడదీసి,

“ఏమి యీగందరగోళము? చేతులు చేతులు కలుపుచున్నారు. నాజరుగ్గీరు నీవు పెద్దవాడవు సిగ్గులేదా? కాళిమాలి! నీవుకూడ గలహములలోనికి దిగిలివా?” అని పలికెను.

నాజ—మహాప్రభూ! మనవి. ఈచిన్నవాడు లేవకు “మోసకాడవు దుర్మార్గుడవు” అని తిట్టుచున్నాడు. నామర్యాదకు భంగముకలుగఁ జేయుచున్నాడు. కోపము వచ్చినదన్న రాదా? పెద్దలు నెలవిండు.

ఖాను—కాళిమాలి! పెద్దవాని బట్టికొని యట్టి యగౌరవపాక్యము లేల పల్కిలివి? నీవంటి చిన్నవానికి దగునా?

కాళి—అయ్యా! ఇదివఱకు నన్నుమీరు నమ్మియున్నారు. నామీద నచమానము లేదుగదా?

ఖాను—లేదు లేదు. చెప్పు.

కాళి—మీరు నన్ను లెక్కలు తనిఖీచేయవలసినదని యాజ్ఞాపించితిరి. బెంగళూరిలో బజారుధరలు విచారింప నతడు వేసిన వానికంటె నధికముగ నుండెను. అప్పుడు పొరపాటని లెక్కలు నవరించెను. ఇప్పుడు మరల నామీద చేసెను. నేను దమశ్రేయోభివృద్ధికే యీషములు చేయు

చున్నాను. దేవుడే సాక్షి. తప్పులుచూపి సవరింపు మన బూతులు
 ట్టుచున్నాడు.

ఖాను—నిజమే. బూతులు వింటిని. లెక్కలు తప్పని ఋజువుచేయగలవా?
 కాళి—ఇవిగో ధర్మ జాబితాలు. ఊరూరు, బజారు బజారు తిరిగి వేసికొని
 వచ్చితిని. మనకు ధాన్యమిచ్చినవర్తకులేచెప్పిరి. పిలిచి యడుగుడు.

ఖాను—నాజరుద్దీను! ఇంతటి మోసకాడవా! అల్లా! అల్లా! నాకిదియా
 నీవు చేసిన యుపకారము. కాళిమాలీ! అపహరించిన ధనమెంత యుండును.
 కాళి—ఈవారముమట్టునకు నూఱురూపాయలకు పాచ్చుగనుండును. లెక్క
 వేసిగాని మొత్తము సరిగఁ జెప్పలేను.

ఖాను—వారమునకే యంతయుండిన నితఁ డీవనిచేయుటకుఁ బ్రారంభించినది
 మొదలెంత ధనమవహరించి యుండును. హా! దుర్దాగ్ధుడా!

నాజ—(వడఁకుచు) స్వామీ! స్వామీ! విపాకము నెఱుంగను? వట్టి
 యన్యాయము నామీఁదఁ జెట్టినాడు. భగవంతుడే సాక్షి.

మాటలయందలి తడఁబాటు, కాళ్ల వణకు ముఖనైల్యము నతని
 వోషిచ్ఛమును వెల్లడిచేయుచుండెను.

ఖాను—దాదూ! కొరడాపట్టుకొని రమ్ము.

ఈమాట వినినతోడనే నాజరుద్దీను భయకంపితుడై ఖానుని పాదముల
 మీఁద సాగిలబడి “అయ్యా! అపరాధిని. తీసికొనిన ధనమంత చెల్లించెదను.
 రక్షింపుము, రక్షింపుము” అని విలపించెను.

ఖాను—మీరందఱు వినుచున్నారగుదా. తప్పు నొప్పికొనినాడు. కాళిమాలి
 వాక్యము లీహీనుని మర్యాదకు భంగము కలుగఁజేసె నట. యామాలా!
 దాదూ! నీవునికఁ గొందఱు కలిసి యితనిని గొంపోయి మొగమున
 మసీపూసి గాడిదమీఁద నెక్కించి తోకవైపు మరలించి పీఠులలో
 నూరేగింపుడు. ఎవరైన నాజరుద్దీనును గుర్తించి యిదియేమని యడిగిన
 ఖానుని మోసపుచ్చి విహరించు చున్నాడని తెలుపుడు.

ఖానుని యాజ్ఞ నిర్వర్తింపబడెను. నాజరుద్దీను గాడిద నెక్కి తోరకైపు మరలి మసి మొగముతోఁ బురజుల కన్నులబడెను. ఇతని కిది తగినశిక్ష. నాజరుద్దీనువంటి పరమతాంత్రికు లిప్పుటికినిఁ గలరు. వారందఱకు దేవుఁ డుచితశిక్షనొసఁగఁ గాత. ఖానుఁడు కాశిమాలియొక్క కార్యమునకు మెచ్చి తగటు వస్త్రంబులతో బహుకరించి శ్లాఘించి “రేపు నన్నుఁగలిసి కొనుము. సుల్తానునిదగ్గఱకుఁ గొంపోయెదను” అనిచెప్పి గుడారములోనికి బోయి యమీనాను సమీపించెను.

అమీనా గుడారపుగవత్తుముగుండఁ బ్రోవఁబోవు పైనికుల, కరదార్ల, రాతుల నిరంతరము కుతూహలముతోఁ జూచుచుండును గాని బయటనుండి చూచుచారి కమీనా యగపడదు.

ఖాను—ప్రియసఖీ ! చూచితివా ? నాయజమానుడైన సుల్తానుఁడెంతటి కూరుడో ! ఎంతవైభవము కలవాడో ! మీహైదరాబా దీతీరున నుండునా ?

అమీనా—(లేచి) ప్రాణనాయకా లేదులేదు. ఇంతసాగనైనవట్టణ మెచ్చుటను లేదు. హైదరాబాదులో మాయింటిముం దీవిధమునఁ దఱచుగఁ గానరారుకాని, యప్పుడప్పుడు రాతులుపోవుచుండఁ జూచితిని. ఇట్టివీర పురుషులఁ జూచుచుండుట నాకు సంతోషదాయకముగ నుండును.

ఖాను—ఇక్కడ మనగృహము కోటలోనున్నది. ఇంతసదడి లేదు గాని, మనుష్యులు మనయింటిమ్రోల నడచుచునే యుందురు. నీవు చూచుచుండ వచ్చును.

అమీనా—నాథా ! యెప్పుడు గృహప్రవేశము ? నాకిక్కడనే హాయిగ నున్నది. గుడారములలో నుండుట యలవాటైనది. ఇండ్లలోఁబడిన జెఱ సాలలోఁబడినట్లే కదలుటకా, మెదలుటకా ?

ఖాను—సుందరీ ! నీయింటికి నీవురాణివై యుండవలెనని నాకోరిక. మధ్యాహ్నము ప్రవేశింశము. సాయంత్రమునకు జుల్ఫుచ్చటనే వంటచేయును.

అమీ—(భార్యలని చెప్పలేక) వారో.

ఖాను—భయపడఁబోకు. నిన్ను గౌరవించి స్వాగతమివ్వుని యుత్తరువు చేసి వచ్చితిని.

అమీ—(కన్నీరు విడుచుచు) నామీద వారికి దయకలుగునా? నాగతి యేమికానున్నదో. మీరే నాకు దిక్కునుకొంటిని.

ఖాను—భయపడ నవసరములేదు. మీరు మువ్వరు నక్కనెల్లెండ్రవలె నుండఁగలరు. లతాగీ! నా దేహము నీది.

ఖానుఁ డీవిధమునఁ జెప్పెచుగాని చైర్యములేదు. వారీపె నేమిచేయుదురో యనిడోలాయమానమానముడై యుండెను. ఇప్పు డితని భార్య లేమి చేయుచున్నారో చూతము. కుమ్మాహుర్త తీర్చి కలసి యాలాచించి కుమ్మా బీయొక్క తల్లిసలహా ననుసరించి నడుతమని నిశ్చయించివోని, యాపెకొఱకు దాసినాపి తదాగమనమును నిరీక్షించుచుండిరి. కాళ్లచప్పుడు సొమ్ముల కలకల భ్వని విసఁబడెను. ఎదురుగఁబోయి తోడ్కొనివచ్చి యుచితానమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి, హూక్కా యిచ్చిరి. ఇదివఱకుఁ బ్రొయ్యిలో నుప్పుపాసి నట్లుండిన సవతులద్దలు నన్యోన్యమైతిమై నుండుట కాశ్చర్యపడి యొక్క గ్రుక్కహుక్కాపీల్చి పొగ బయటికి విడుచుచు “నన్నెందుకు బిలిచితికే” యనియడిగెను.

కుమ్మా—అమ్మా నీకుఁ జాల చెప్పవలె.

తల్లి—ఏమిటా చెప్పవలసినది, చెప్పరాదూ? హుర్తల్! నీవైనబైటఁబెట్టరాదే! ఏమిజరిగినది.

కుమ్మా—మా ఆయన—

తల్లి—ఓసి నీ సిగ్గుచితుక. ఆసాతము చెప్పు. మీ యాయన యేమైనాడు! చచ్చినాడా?

కుమ్మా—అయ్యో బ్రతుకా! అంతపుణ్యమా. పోయిన మనయందఱున్నద తొలగిపోవును. మొద్దువలె నున్నాడు.

తల్లి—అయితే యెందుకు నన్ను రమ్మన్నది? ఇంటివద్ద గల పనులన్ని విడిచి పెట్టి వచ్చితిని. కమసాలివాడు మకీలు తీసికొని వచ్చినాడు. దండ కడియా లొకభాగ్యశాలిని తెచ్చినది. వారిని నిలువబెట్టి వచ్చితిని. ఈసంబరమున కేనా? ఇంక బోవుచున్నాను.

కుమ్మా—అమ్మా! ఏమి చెప్పమందువే? వాని ముసలితోటిలో మర్చుపడ. వ్రాదరాబాదునుండి యొకపాడుముండను పంటబెట్టకొని వచ్చినాడు.

తల్లి—అయ్యో! అయ్యో! వీనికేమి పోకతల వచ్చినదే. దాని నుచు కొన్నాడా? పెండ్లాడినాడా?

హుర్మ—పెండ్లాడినాడట. ఎంత మాయలపకీరేపిడు! మాకెవ్వరికిఁ జెలియ కుండ ముడిపెట్టుకొని వచ్చినాడు. నదిదుర్గ ముచుండి మాచిననాయన యు త్తరమువ్రాసిన దనుక మే మెఱుంగము.

తల్లి—ఓరి వీనిదువతెగ! వీనిమొగమున మొద్దులుపెట్ట! మీరీయవమాన మెట్లోర్వగలరే! ఒకవేళఁ జక్కనిదే యరుకొందము. అయితేమాత్రము శాస్త్రములేదా? ధర్మములేదా? మనపంశమున కెంత యమర్యాద? మనకెంత యపకీర్తి? లోకులనోళ్లు మూయసెవ్వరితరము? వానితాత దండ్రులవద్దనుండి కూడ నందఱు నీచులే. అయినను గావలసినంత భాగ్య మున్నది. బిడ్డ సుఖపడగలదని యాసపడితిని. కాని వీని కీమాయ తెవులు పుట్టునని నాకేమి తెలియును? ఆయన మీతోఁగాపురము సరిగ వెలుంగఁ జెట్టిన చెప్పడే.

కుమ్మా—అమ్మా! అంతటితో బోలేదు. ఆపొతినొచ్చెచ్చి మానెత్తినొచ్చెట్ట బోవుచున్నాడు. ఇంతకు ముందువచ్చి యడ్డమైనపాటు పడిపోయినాడు.

తల్లి—ఛీ! ఈమాయమాటలు నేను నమ్మను. ఆముసలివాని కేమైన బిచ్చి పట్టినదా?

హుర్న—అయ్యో! నిజముగ నన్నాడు. మేమాపోటి కుపచారాలు చేయవలెనట. లేకపోయిన మమ్మింటిచుడి వెడలగొట్టిననని కేకలు వేసినాడు.

కుమ్మా—వాడు వెడలగొట్టినను నాకు భయములేదు. మాతల్లిగారియింటిలో విలక్షణముగ నుండును. అన్నవస్త్రములకు లోపములేదుగదా!

హుర్న—అన్నవస్త్రములు లేనిదెవరికి? తెలియక యడుగుచున్నాను. నీయెత్తి పొడుపు మాటలింకను జాలింపవు. నీపుట్టినింటివారు భాగ్యమతులై తేవదిసారులు—లేవలేవకు మాపుట్టినింటివారు చేపవారని యెగతాళి చేయుచున్నావు. నే నోర్వనవ్వు. చెప్పవలదు?

శల్లి—మిరిద్దఱిప్పుడెందుకుఁ గీచట్లాడెదరు? ఇంకను ముసలివాఁడే మన్నాడో చెప్పాడు.

కుమ్మా—అమ్మా! కేకలువేసి వెళ్లి నాడు. అంతకు మిక్కిలి యేమి యనలేదు. భయపడి నిన్ను రప్పించితిమి. ఇంక మాడేమిబ్రదుకు (అని కన్నీరు చెఱుగుతోఁ దుడుచుకొనెను.)

శల్లి—(హుక్కాపీల్చి ముక్కులగుండఁ బొగవిడుచుచు) అమ్మా! ఏడువఁబోకు. నీకువచ్చిన చిక్కులేదు. ఆసిల్ల చక్కనిదేనా?

హుర్న—చక్కనిదనియే యుచున్నారు.

శల్లి—ఇంక మీరు పెనెగిన లాభములేదు. వాడు దానిజూచి భ్రమించినాడు. సమయము వచ్చినప్పుడు కని తీర్చికొనవలె. ఇప్పుడు త్వరపడఁ గూడదు. కని తీర్చికొనకుండ వదలినట్లైన మీరు నాకూతులు గారు. నాయెదుట మాతండ్రి రెండవ యాడుదానితో మాటలాడి యెఱుఁగనా?

కుమ్మా—అమ్మా మేమెట్లు సహింపఁగలము? దానిమొగమున మొద్దులు పెట్ట. ఆముండరేపీచేళకు నెత్తిమీఁదికెక్కి కూర్చుండును. మంచిమంచి చీరలు, రవికెలు దానికే సింగారించి యాయన దానితోనే యుండును. ఆపోటి కట్టివిడిచిన చీరలు, తొడిగి పాఱివేసిన రవికెలు, పెట్టి తీసిన

సొమ్ములు మాపాలిటబడును. దాసీజనము మేముచేప్పినమాట వినదు. ఈయధవుపు బ్రతుకుకంటె జావుమేలు.

తల్లి—అమ్మా ! త్వరపడకు. ఓర్పుండవలె. అన్నిరోజు లొకతీరున జరుగవు. మీరు ముసలివారా ? ముదుకవారా ? చక్కదనమున మీకేలోపమును లేదు. క్రొత్తయొకవంత ప్రాంత యొకరోత. ఈమరిపెము నాలుగు రోజులు సాగనీ. మరల మీదగ్గఱకే రాగలడు. మీరుండంగ మూడవ పెండ్లి చేసికొనుట తప్ప కాదో, మీనాయన నడిగి చెప్పెదను. అందనుక నిచ్చుటనుండి కదలకుండు. అతని నెదిరింపకుండు. కోపమువచ్చి వెడలగొట్టి నట్లైన బ్రతికినన్నిదినములు కష్టములపాలుకారా ? లోకులుమాత్ర మేమందురు ? “కుమ్మూహుర్న తీర్థిలు పతివ్రతలుకారు కాబోలును. రహస్యముగ గనిపెట్టి వెడలగొట్టినాడు” అనియందురు. ప్రజలనోళ్లు మూయ నెవరి తరము ? నాబొందిలోఁ బ్రాణములుండంగ గసిరీర్షక వదలను. మంత్రములో, మాయలో, యేవియో మనచేతనైన పాట్లుపడుదము.

కుమ్మా—ఏదో యొకతంత్రము త్వరగ జన్మవలయును. అందనుక మాగతి దుర్గతి. నీవేమిచేయుండన్న నది చేయుదుము.

హుర్న—నాకు నీవే తల్లివి. మాతల్లి లేదుగదా ! అన్నిటికి నిన్నే నమ్మి యున్నాను. దురదృష్టరాలను (అనియేడ్చెను).

తల్లి—అమ్మా ? ఏడువకుము. ఊరకుండు. నీకేమి భయములేదు. మనమంత్ర కత్తెను చేపిచ్చటికి బంపెదను. జరిగినదంత దానితోఁ జెప్పాడు. తగిన తంత్రము వన్నగలదు.

అయవ్వ వారిని వీడ్కొనిపోయెను. వారిరువురు తల్లియాలోచన నంగీకరించి ఖానుని కిష్టముగ బ్రవర్తింప నిశ్చయించుకొనిరి ; సాయంత్ర మగునప్పటికి గృహమునలంకరించి దానదాసీజనంబులకు హెచ్చరికచెప్పి సిద్ధ ముగనుండిరి. ఏమిసంభవించునో యని యలుకుచు ఖానుఁ డమీనానహి తుండై గృహమునకుఁబోయి లోపలఁజేయఁబడిన యేర్పాటులఁజూచి సంతోష భరితహృదయుండయ్యెను. సగౌరవముగ ఖానునకు నమీనాకును భార్యద్వ

యము స్వాగతమొసఁగెను. వస్త్రభగితవదనారవిందయై యమీనా యుచితా శసముసఁ గూర్చుండెను. కుమ్మాబి ప్రార్థింపఁగ మొగముముసుఁగు నమీనా తీసెను. “అక్షః ఎంత సౌందర్యవతి ! ఎంత సౌందర్యవతి” యని యందఱు నాశ్చర్యపడిరి. కుమ్మాబీకూడఁ జక్కనిదే కాని విగ్రహము పొడుగుగనుండి చామనచాయ గలిగి కన్ను లుతసోగలు కాకయుంటచే నమీనాకు సరిరా దయ్యెను.

ఆమెను జూచినచే మొదల నూయాజనితక్రోధము కుమ్మాబీ కధిక మయ్యెను.

ఖాను—కుమ్మా ! చూచితిరా ? చక్కఁదనమునకుఁదో డమీనా కెంత శాంత మున్నదో ! నీవు దానిఁ బ్రేమించి స్వాగతమిచ్చినందుకు సంతోషించి తిని. మీరుమువ్వు రక్కసెల్లెండ్రవలె నుండవలయు నని నాయభీష్టము.

కుమ్మా—మాతోఁబుట్టువుకంటె నెక్కువగ గౌరవించెదము. నాకు మీరిన్ని చెప్పవలెనా ?

అమీనా—అక్కలారా ! మీరు నాయందుఁ జూపిన దయకుఁ గృతజ్ఞురాలనై యుండెదను. నా కిచ్చట నెవ్వరులేరు. మీరే అక్కలు. మీరే చెల్లెండ్రు. ఎల్లప్పుడునన్ను మీరిట్లే ప్రేమింపవలయునని కోరుచున్నాను. మా తలిదండ్రులు దూరదేశమందున్నారు.

కుమ్మా—అమీనా ! మేమే నీవు, నీవే మేము. పాటకత్తెలు వచ్చి సిద్ధముగ నున్నారు. సంగీతము విందము రమ్ము. సీకొఱకే రప్పించితిమి.

అందఱు గాన శ్రవణగుంజనితానందవార్ధి నోలలాడిరి. సంగీతము ముగిసినవెనుక నందఱు స్వస్వస్థానంబులకుఁ జనిరి. సవతులు విరోధముచూపక ప్రేమకలిగి యున్నారని సంతోషించి అమీనా తనగదిలోనికిఁ బోయెను. భార్యలమీనాను నిజముగఁ బ్రేమించిరాయను సందేహము ఖాసునకుఁ దీఱక పోయినను నావిషయ మతఁడమీనాకుఁ జెప్పనందున నామె నిర్మలహృదయుముతో సుఖముగ నారాత్రి నిద్రించెను.

ఇరువదియవ యధ్యాయము

మఱునాఁడు ఖానుని యాజ్ఞాప్రకారము కాశీమాలి వస్త్రాద్యలంకార భూషితుండై యశ్వము నారోపించి యల్లని గడియట్లకై గృహమున కేగెను. త్రోవలో నితని సుందరవిగ్రహమును, శూరతాద్యోత్కృష్టమైన ముఖ వర్చసస్సను జూచి విభ్రాంతి నొందని మనజాఁడు లేడు. కనుమతోమలులై చుపులచేతన యోవనల భ్రమింపఁజేయఁజాలు వారనాదీమణులు సల్తాసుని దర్బారునకుఁ బోవుచు నితనిని వీక్షించిరి.

“ఎంత చక్కనివాఁడే! దర్బారునకు మనతోవచ్చిన బాగుగ నుండును.” అని యొకతె వాక్రచ్చెను.

“ఒకముద్దిచ్చిపోరా! ఆబ్బ! సీతో మాటలాడినను జాలుగా” అని యిద్దఱు వినబడి వినబడకుండఁ బట్కరి.

“ఏమిగుఱ్ఱమే, ఏమివస్త్రములే, ఏమిముఖమే, ఆకన్నులు చూడవే” అని మఱియొకతె మన్నధరసంబు చెలరేగ నిట్టూర్పు విడిచెను.

కాశీమాలి వీరినిదాఁటి ఖానుని గృహము సమీపించెను; తన రాకను సేవకునితోఁ జెప్పి పుచ్చి వాకిటిమోల నటునిటు మెలఁగుచుండెను. ఖానుని గృహమును జూచినతోడనే యమీనా నివసించునది యచ్చటనేగదా, యని తలఁచి కొలఁదిదినములక్రిందట నాకస్తికముగఁ జూచిన యాపె ఐదనార విందవిలసనమును జ్ఞప్తికిఁ జెచ్చుకొని యువ్విఘ్నాలను. గుఢారములొనున్న కాలమున నమీనాముఖసందర్శనము కాదాచిల్కముగా నగుచుండెడిది. ఆమె యగవడకపోయినను గుఢారములొఁ దిరుగునప్పు డాపెబంగారు వంకీల గజ్జెల ధ్వనులు, నంజెలచప్పుడు వినియైన సంతృప్తి జెందుచుండువాఁడు. ఇప్పుడట్టి యవకాశము లేదని చదువరు లెఱిగియుందురు. “అమీనా! నీసుందరవదనము నాకనులలో మెదలుచున్నది. నీదయ నీక్రేమ నే నెప్పుడును మఱవను. నాగాయముమానినను నీవు కట్టిన కట్టు; తీసివేయలేక యిప్పటికి నుంచుకొంటిని. నీసవతులు నిన్ను బాధించినప్పు డీ కాశీమాలి యనురాగశూన్యుడై యూర

కుండఁడు" అని యతఁ డాత్మలోఁ జింతించుచు నేమైనఁ గానవచ్చునేమో యని యవ్వడప్పు డేనుపకమ్ములు నిలువుగ నడ్డముగ వేసిన కిటికీలవై పునకు దృష్టి మరల్పుచుండెను. కాని యేమియుఁ గనబడలేదు.

ఇంతలో ఖానుఁ డుచితవేషధారియై బయటికి వచ్చెను. కాళిమాలి మనసలాగునన్న విచారమునఁజిహ్వాని సలాముచేసి ఖానునితో సంభాషించెను. సుల్తానునివద్దకుఁ బోవుటకై సిద్ధులైరి. ఖానుఁడు గుఱ్ఱమును జేరితొడఁబట్టుచు నెక్కెడు ప్రయత్నములలో నుండఁగఁ గాళిమాలి మఱియొకసారి కిటికీలవై పు చూచెను. ఒకయవలీపదన మస్ఫుటముగఁ గనబడెను. ఆమీనామఃఖమే యని యతఁడు స్పష్టముగఁ దలంచెను. మనోజ్ఞవస్త్రధారియై, కళాకాశలమును జూపుచుఁ గులీనాశ్వము నారోపించినప్పు డమీనా తనను జూచినదని కాళిమాలి యత్యంతానందభరితుడయ్యెను. ఒకక్షణమాగి మరల గవాక్షము వంకఁ జూచెను. సవరించు మిషతో నామెగవాక్షముమీఁది దోమతెర నొక ప్రక్కకుఁ దొలగించెను. తన్నారీ తిలకంబునాస్యము స్ఫుటముగఁ గాళిమాలి చూడఁగలిగెను. ఆతఁడు మొదట భ్రమచేత నమీనాయని తలంచెను గాని పాపము! ఆమె యమీనా గాదు. తద్వదనబింబము చామన చాయగలిగి సోగలు కాక పోయినను నల్లగనున్నకనుగఱతో మిక్కిలి సుందరముగ నుండెను. ఆవదనము నింకొకసారి కనుగొన నుత్సుకుడై కాళిమాలి మరల గవాక్షము మీఁదికి దృష్టిమరల్చెను గాని ఖానుఁడు రమ్మని పిలిచెను. అందఱును బయలు దేటిరి; సుల్తానుని సభాభవనమునకు వెళ్లిరి. ఖానుఁడు సవినయముగఁ డివ్వను నందర్పించి కాళిమాలిని జూపి యతని కుద్యోగమిప్పింప వలయునని మనవి చేసెను. కాళిమాలిని వలయురీతిఁ బ్రశ్నించి సుల్తానుఁ డతనికి నేవలో నుద్యోగ మొనఁగెను.

ఇరువదియొకటవ యధ్యాయము

బెంగుళూరునుండి ఖానుఁడు పరంగీ కైదీలను చెచ్చినాడని సుల్తాను నకు విజ్ఞాపనముచేయఁగ వారిని సభకుఁదోడ్కొనిరమ్మని యతఁడు త్తరు విచ్చెను.

తల్ తన మే యందఱను వెంటబెట్టికొని వచ్చిరి. మొనకానినిమాత్ర మే సభ లోనికిఁ బెద్దని సుల్తానుఁ డాహ్వానించెను. సేవకులట్టె యొనర్చిరి. బెంగుళూరులో బయలుదేఱినప్పుడు కొంటెపెల్లవాఁడొకఁడు తాయెరువైనదీ మొనకాని మీఁదనే. ఇతనితో నివివఱకుఁ గాశిమాలి సంభాషించెను. కాన సభాస్థానము నకు వచ్చినతోడనే యతఁడు గుఱుతు పట్టెను. తననైన్యములో నుండవలసిన దని, గొప్పజీతమిచ్చెదనని, యున్నతపదవి నొసఁగెదనని సుల్తానుఁ డతనికి వేయి విధములఁజెప్పెను. కాని యాతఁడు దేశస్రోహికాక సుల్తానుఁడిచ్చెద నన్న యీవుల సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యముతో నిరాకరించి శూరవాక్యములు పలికెను. సుల్తానుఁడు గ్రోధఘూర్ణిత మానసుండై చాచెదరేమి యని యఱచెను. వెంటనే తళతళదీపులు కనులను భ్రమింపఁజేయుచుండ సుమారు నూరుకత్తులొఱలలోనుండి దూయబడి మొనకాని కంఠముపైఁబడ సిద్ధముగ నుండెను. కాశిమాలి లేచి “ఓశూరులారా! నిరాయుధుండైన వీనిని జంపుట భీరుకార్యంబు. ధర్మ విరుద్ధము.” అని యుచ్చైస్సన్వనముతో నఱచెను. శిర ష్చేదము చేయఁబూనిన వారందఱు కాశిమాలిమాట విని కత్తుల నొఱలలోఁ దోపిరి. సుల్తానుఁడు కాశిమాలినిజూచి “ఓరీ రాజస్రోహి ! నామాటల కెదురు పల్కెదవురా ? నీకుద్యోగమిచ్చినందుకు నీవు ప్రప్రళమమునఁ జేసిన సేవ యిదియూ ? ఛీ ! (కోపముచల్లాఱుగా) సరి. నీవుచేసిన కార్య మొకవిధమున నాకుఁ దోఁడుపడినది. వీనినొక్కసారి తలనఱికి చంపుటకంటె ఘోరపథ చేయుట యుచితము. నీవు లేక పోయిన నిదివఱ కితని శిరస్సు కంఠమునకు దూరమై యుండును. అయినను నీవు నామాట కడ్డముపట్కితివి గాన నీజీతము తగ్గించితిని” అని వాక్రుచ్చి తైదీనిజూచి యిట్లనియెను; “పరంగీ ! నీవు నమర్థుఁడనని విని నిన్ను రక్షించి నీకు మానైన్యములోఁ బని యీసెంచితిని. మూర్ఖుఁడవై నిరాకరించితివి. నీపేరుహర్షర్షని ఇల్లాదారుఁడు వ్రాసినాఁడు. అదియేనా నీపేరు? ”

తైదీ—అవును. నాపేరు హర్షరే.

సుల్తా—సీపద్యప్రపంతుండ వైనచో ననాయాసముగ వారిప్పుడు నిర్ముఞ్జుని యుండురు. నీకు ఘోరమరణము విధించితిని.

హర్ష—దుస్సహబాధాకరమైన కారాగృహ నివాసముకంటె మరణమే మేలు. సుల్తా—ఛీ! విమతుండ! నోరెత్తకు. వీని నిక్కడనుండి తల్క్షణము దుర్గమునకు గొంపొండు. వధింపుండు.

అయాంగ్లేయుని వెంటనే యచ్చటనుండి తీసికొనిపోయిరి.

సుల్తా—ఖానుండా! నీవు మ్రోదరాదాదునుండి వచ్చితివి. అచ్చటి విశేషములు నవిస్తరముగఁ జెప్పము.

ఖాను—ఇక్కడ నలుగురిలోఁ జెప్పటకు నెలవా? రహస్యముగా మనవి చేయుదునా?

సుల్తా—అందఱు విసవచ్చును. రహస్య మేమిలేదు. వీరుదఱు మనవారే.

ఖాను—చిత్తము. చిత్తము. మహాప్రభూ! నైజాము దేవరబారియెడల స్నేహముతో నున్నాఁడు. 1768-వ సంవత్సరపు సుధిపత్రమునందలి యొడంబడిక ప్రకారము గుంటూరు పరగణా యీవలసినదని పరంగీలు నైజామును నిర్బంధపఱచుచున్నారు. గుంటూరును గోల్కొప్పుటకు నైజామున కిష్టములేదు. నేఁడో రేఫో జరగీలవై యుద్ధమునకు వెడల సిద్ధముగ నున్నాఁడు. ఇస్లాంధ్వజముక్రింద రెండుసర్కారులును గలిసి విమతులతోఁ గలహించి తన్నాశ మొనర్చుట కిది యుక్తసమయము. దేవర బారియొద్దకు నైజాము రాయబారిని బంపఁబోవుచున్నాఁడని యొకనిశ్చయమైన చార్తకూడఁ జెలిసినది.

సుల్తా—ఖానుండా! ఏమి? రాయబారమా? ఆశ్చర్యకరము. అంత యాతురుండై యున్నాఁడా? అతని నశాయముతో నెట్టికార్యమైన నొక సాధింపవచ్చును. లక్షమంది రాతులఁదీసికొని రాగలడు. కాల్బల మగణ్యము. మొదట నీవిమతులైన నాయరులరూపు మాపవలయును. సరి. ఇప్పటికి దర్బారు చాలింతము.

ఇరువదిరెండవ యధ్యాయము

సుల్తానునియాజ్ఞ వెంటనే నిర్వహింపబడెను. అనాడు సాయాస్త్రము తక్కినవరంగీ ఖైదీలను గూడ సభకుఁగొనివచ్చి కొలువున కొప్పుకొనియెదరామరణమున కొప్పుకొనియెదరా? యని యడుగ నలువురైదుగురు మాత్రము కొలువున కొడంబడిరి. మిగిలినవారు హర్షర్షవలెనే నిరాకరించిరి. ఘోరమరణ దండనము వారికిఁగూడ విధింపబడెను. వీరిని ఘోరముగఁ జూపుటకు నియమింపబడిన వాఁడు జమాదారుఁడు. వీఁడుహర్షర్ష మొదలయిన వారినిఁ దోడ్కొని నందిదుర్గమునకు బయలుదేఱెను. పోవుచు మధ్యమున బెగుళూరిలో నాగిరి. అచ్చటి మండలాధిపతి సుల్తానుని యుత్తరువు ప్రకారము హర్షర్షమనసు త్రిప్పి కొలువులోనికి దీసికొనవలయునని ప్రయత్నించెను గాని హర్షర్ష నిశ్చంచల హృదయుడై యుండెను. బెగుళూరినుండి మరల బయలుదేటి నందిదుర్గమును సమీపించిరి. త్రోవలో జమాదారుఁడు కైగీలతో సంభాషించి వారినిఁ దమకొలువులోనుండుఁడని వాదించుచుఁ బోయెను. కాని యతఁడు హర్షర్షనకుఁ జాలదూరముననుండి మొగముగవడనీక మెలఁగెను.

ఆకస్మికముగ జమాదారుని మొగము కనబడినపుడెల్ల నిదివఱ కెచ్చటనో యీమొగమును జూచితి నని హర్షర్ష తలంచుచు నిది భ్రమకాని నేనెందు కితని మొగముచూచితి నని సంతయించుచు నుండెను. నందిదుర్గమును సమీపించినప్పు డదివఱకు దూరముగనుండు జమాదారుఁడు దగ్గఱకువచ్చి “వర్ధంగీ! అదిగో! ఆదిబ్బచూడు. దానిమీఁద సుల్తానుని ధ్వజము ప్రేలాడుచున్నది.” అని యనెను.

హర్ష—చూచు చున్నాను.

జమా—మీవంటి విమతులు, రాజద్రోహులైన హిందువులు, ముసల్మానులు దానిమీఁదనుండి క్రిందికిఁద్రోయబడుదురు.

హర్ష—దానిని నేను సంతోషముతోఁ జూచుచున్నాను. ఆచ్చటినుండి కలిగినమరణమును నేను గోరుచున్నాను.

జమా—సీసంతోషము చాలింపుము. నీమరణస్థాన మదికాదు. దాని కవతల నగవడుచున్నది చూడు కొండబోడు. అదిగో అది.

హర్ష—కనబడుచున్నది.

జమా—దాన్నిక్రింద నొక బ్రహ్మాండమైన తాయించున్నది. రేపు చూచెదవు లెము. సాయంకాలమైనది. నేనూరిలోనికిఁ బోవుచున్నాను.

హర్ష—ఇంకొక్కమాట. ఇంతకు నీవెవరు? నీమొగమిదివఱకుఁ జూచినట్లు జ్ఞాపకము కలదు.

జమా—రేపు చెప్పెదను లెము.

కైదీలందఱు నంసిమర్గములోఁ జొచ్చిరి. మొక ఖానుడు నమీ నాయు విశ్రమించిన హిందూదేవాలయమే వీరికిప్పుడు విడియుచోటయ్యెను. చీకటి పడినది. ఈదరగాలి పీచుచుండెను. కైదీలందఱు వారికీఱడిన ముదుక రొట్టెలు తిని పులిమజ్జగ త్రావిరి. జమాదారుని గుఱ్ఱపువాడు జాలించే వినె వేసిన గుఱ్ఱపుగుడ్డలు కప్పకొని తాలు తలగడలుగఁ బెట్టికొని పరుండి వారు నిద్రావివశులైరి. హర్షర్జునకుఁ గంటినిండ సిద్ధరపట్టలేదు. పలువిధములైన కలలు రాసాగెను. చివరకలఁడు జ్వరబాధచే డప్పిగొని పగ్గఱున్న కుండ లొసినీళ్లను ద్రావి నిద్రపట్టనందున నొక విఠిగినస్తంభముపైఁ గూర్చుండెను. కావలివాండ్రు తప్ప నానమయమున నెవ్వరును మెనలంటలేదు. చారేమే మో మాటలాడుకొనుచుండిరి. 'హర్ష ర్ద్రాసంభాషణము వినఁ బ్రయత్నించెను. "అయితే ధన మెక్కడనున్నది వీనికిఁ జెలియునా? బెదునూరుదుర్గము ముట్ట డించినప్పుడు పరంగీలు పాతిపెట్టిరనివాడుక" అని యొకఁ డనెను. "దేవుని కెఱుక. పరంగీలు పాతిపెట్టిన మాట వాస్తవమే. యని జమాదారుఁ డను చున్నాడు. ఆజాడ తీసినతరువాతఁ బరంగీని" అని మఱియొకఁ డనెను. తరువాత హర్షర్జున కేమియు వినరాలేదు.

చలిగాలి మొదాయెను. వాయువేగమున నచ్చటి యెఱ్ఱిదుమ్ము మైకి లేచి ఖైదీలమొగములమీఁదఁ బడుచుండెను. పాడుపడిన దేవాలయకుడ్డ ద్వారములగుండను నికటస్థశాఖాబహుళవృక్షముమీఁదిగను వాయువు వీచి నప్పుడు జనించిన “బుంయ్” మరు దీర్ఘధ్వని వినువారికి భయము గాపాదించు చుండెను. హర్ష రైప్పుడు తెల్లవాటునా యని కనిపెట్టుకొని యుండెను. నిద్ర వట్టనివారికి రాత్రియందును, బనిలేనివారికిఁ బగటియందును, గాలచక్రము తిరుగక నిలిచినదేమోయని తోచుట సహజము. కొంతసేపటి కొక కోడికూత విసలుడెను. పెంటనే మఱియొన్ని కోళ్లు కూసెను. హర్షర్తు కుతూహలముతోఁ ప్రాద్విశకు దృష్టిమరల్పఁ దూర్పురేఖలు కాన్పించెను. నిజకష్టములు కడతేఱు రోజు వచ్చినదని హర్షర్తు సంతోషించెను.

తెల్లవాఁడనిది. తక్కినఖైదీయను లేచిరి. అందఱుననుస్సులు రాగల మరణమునుగూర్చిన తలంపులతో నిండియుండెను. విస్తారముగ నల్లమందు తినినవారివలె గొండులు నిశ్చేష్టితులైరి. కొందఱు బిగ్గఱగదేవునిఁ బ్రార్థించిరి. కొందఱు చావుఁదైర్యముతో నప్పులాడిరి. కొందఱు విషయరహితముగ దూషణవాక్యములాడిరి. సూర్యుఁడు నిప్పులచెండువలె దిక్కుండలమునఁ దోచెను. అంతకంతకు నరుణకాంతి తగ్గి తీక్షణత హెచ్చుచుండెను. ఖడ్గముల మొలలలోఁ దోపి యిత్తడికట్లువేసిన తుపాకులఁ బట్టి మొలచుట్టును ముదు కొమ్ములు తోలునాచులు వ్రేలాడఁ గొందఱు ఖైదీలవద్దకు వచ్చిరి. జమాదారుని సెలవునొప్పున ఖైదీలను బోటిమీఁదికెక్కించి వడనెట్టునది వీరే. శ్రీరంగ పట్టణమునుండి వెంటవచ్చినదా రీ ఘోరకార్యమును జేయరు. ఏతాదృశ క్రూరకార్యము లవలీలగఁ జేయఁగలవా రిప్పుడు వచ్చిననాయకులు. వీరు కులమువలనఁ జెంచులఁ సుల్తానుని ఘోరాజ్ఞల నిర్వర్తించుటకు మునుదూత నదృశులైన వీరికథలను జను లిప్పుటికిఁ జెప్పికొందురు.

జమాదారుఁడు వచ్చి బయలుదేఱుఁడని చెప్పెను. అందఱును గమ్య స్థానము చేరిరి. త్రోవలోఁ గొందఱేడ్చిరి కాని యిట్టియేడ్పు లాచెంచు లిది

వఱ కెన్నో వినియున్నవారు కావున గర్భశులై జాలినొందక బలవంతముగ నీడ్చుకొనిపోయిరి. హర్షర్థనే మొదటఁ జువవలెనని చూచిరి గాని జమా దారుఁడు వలనని చెప్పినందున మఱియొకసారి బట్టికొని బోటిపై కెక్కించిరి. కసాయివాని శాలకుఁ గొంపోబడు గొఱ్ఱకుంబోలె నతనికిఁ బైప్రాణములు వైనిఁబోయెను. అక్రూరకిరాతులు వానినిఁ బడఁద్రోసి చచ్చెనో లేదోయని పంగి పంగిచూచి చచ్చెనని తెలిసికొనిరి. ఆహా ! ఈచెంచులస్థితి నేమని వర్ణింతుము ! చరప్రాణావహరణంబులు క్రీడాతుల్యంబులు. శోకస్వరంబులు నిరంతరశ్రుతి వినోదకరంబులు. శమక్షమాదయారసంబులు మరీచికాజలప్రవాహంబులు. ఐహికాముష్మికచింతనంబులు గగనారవిందములు. అకటా ! నిర్మలాంతః కరణంబు లవిద్యామలినావృతంబులై యుండునంతవఱకు జనులు పశు ప్రాయులు గదా ! పశుప్రాయు లననేల ! పశువులే యనుటకు సందేహింపఁ బనిలేదు. మొదటివాని నట్లు చంపినతరువాత హర్షర్థుని గొనివచ్చిరి.

జమా—హర్షర్థా ! మీవాని చావుచూచితివా ? నీగతికూడ నదే.

హర్ష—నేను దేనికైన సిద్ధముగనున్నాను. మరణముతోఁజుకు వేచియున్నాను. మీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుండు.

జమా—నిన్నిప్పుడే చంపము. నీతో మాటలాడవలసియున్నది. (నాయకునిఁ జూచి) నాయకుడా ! ఇక్కడనుండి యందఱును దూరముగఁ దీసికొని పొమ్ము. హర్షర్థా ! ఇక విను. ఇక్కడ నెవరును లేరు లెమ్ము. నన్ను నీవు గుఱుతుపట్టితివా ?

హర్ష—నిన్నుఁ జూచినట్లున్నదని యిదివఱకే మీతోఁజెప్పితిని. అయిన నిప్పు డావిషయ మేల ? త్వరగఁ జంపుండు.

జమా—చంపుట కెంతోకాలము పట్టదు. నీతోఁ జాల వ్యవహారము చేయ వలసియున్నది.

హర్ష—నాతో నేమివ్యవహారము ? నీ కెన్న దేమి యపకారము చేసితిని ?

జమా—జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము. మీరందఱు బెదునూరిలో నున్నప్పుడు టిప్పు సుల్తానుఁడు వచ్చుచున్నాడని తెలిసి మీరు మీసేనాధిపతికిఁ జెప్పితిరి

అనాఁడు న న్నేమంటివో యాలోచించుకొనుము. చెట్టునకు ప్రోహడం గీసెదనంటివి. జ్ఞ ప్తికి వచ్చినదా ?

హర్షర్ష—ఓహో ! జమాదారు సాహేబవా ! సరిసరి. జ్ఞ ప్తికి వచ్చినది. మాకు మార్గదర్శకుండవై ద్రోహము చేసినవాడవా ?

జమా—మీరు మూర్ఖులు. కనుగొనలేక పలకాడ బడితిరి.

హర్ష—అప్పటినుండి నీమనస్సులో నామీఁదఁ గ్రోధము రగులుచున్నదా ! నిన్నుఁజూడ నాకుఁ జింతగ నున్నది. నీయంతరాత్మ ని స్సెట్లుబాధించు చున్నదో యాదేవుఁ డెఱుంగును.

జమా—ఛీ ! నోరెత్తఁబోకు. నీమొగముమీఁద నుమ్మివేసెదను.

హర్ష—నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము. నేను మాటలాడను.

జమా—మీసేనాధిపతి నీవు కలిసి బెదునూరిలో ద్రవ్యము దాచిన డెక్కడ ? నాకుఁ జూపుము. నీప్రాణము రక్షించెదను. సముద్రతీరము దగ్గఱలో నున్నది. నీవు మీవారిలోఁ గలియవచ్చును. భయపడఁ బోకుము. చెప్పు. మనమాట లీనాయకులకుఁ దెలియవు లేదు.

హర్ష—ధనము చూపుమని సేనాధిపతిని బలవంశపఱచి, లేదని యతఁడు నొక్కిచెప్ప నతనికి విషముపెట్టి చంపితిరి. చురల న న్నడుగుచున్నారు. ధనములేదు. లేదు. లేదు. ముష్టాటికి లేదు. లేని డెక్కడఁ జూపఁగలను ! న న్నేల బాధించెదవు ? శిశుముగఁ జంపుము.

జమా—నాలుగురోజులు గడువచ్చెదను. ఈలోపల జ్ఞ ప్తికి దెచ్చికొని చెప్పము. ఇఁకఁ బోము.

నాటితోఁ గప్పములు కడముట్టనని హర్షర్ష సంతోషించెను గాని మరణకాలమింకను రాకపోయెను. అతనిని మిగిలినవారిని నచ్చటనున్న గదిలోఁ బెట్టి తలుపువేసిరి. సాయంకాలమైనది. చీకటులు క్రమైను. హర్షర్ష నిరాశ చెంది చింతించుచుండెను. ఆరాత్రి హర్షర్షనకుఁగాని తక్కినవారికిఁగాని కూర్చు పట్టలేదు. నాలుగురోజులు నీతీరునఁ గడచినవి. ఈ నాలుగుదిన

ములలోఁ బ్రతిప్రాతకకాలమున నొక యాంగ్లేయునిఁ గొండమీఁది కెక్కించి క్రిందికిఁ ద్రోసి చంపుచున్నచి. నాలుగవదినమున జమాదారుఁడు హర్షర్తు కడ కేఁగెను.

జమా—మూర్ఖుఁడా? ధనమున్నచో టిప్పుడైన జ్ఞప్తికి వచ్చినదా, లేదా? ఆలోచించి చెప్పుము.

హర్ష—నన్ను మాటిమాటికి నేల యడిగెదరు? నిజముగ ధన ముండినట్లైన నాప్రాణములఁ దక్కించికొనుటకేనిఁ జెప్పనా? త్వరగఁ జంపుఁడు. నాకు వరము లొసఁగినంత ఫలము.

జమా—చావననేమో నీకుఁ జెలియునా? తెలిసికొనెదవు రెమ్మ. నిక్కఱ బోకు.

జమాదారుఁడు నాయకులఁ బిలిచి హర్షర్తును గొండమీఁదికిఁ బెండ్లని చెప్పెను. బోటిమీఁదికి పోవుచు “నాప్రాణసఖ! అమీ! పోవుచున్నాను. పోవుచున్నాను. భగవంతుఁడా దగ్గఱకుఁ దీయము.” అని బిగ్గఱ వాక్ర చెప్పెను. శిఖరముపై కతని నెక్కించిరి. హర్షర్తుమున నాయకులు నిల్పుండి గట్టిగ నతనిని బట్టియుండిరి. అప్పుడు జమాదారుఁడు “హర్షర్తూ! చూడుము. మీవారిగతి యేమైనదో, అగపడుచున్నదా? ఇప్పటికైన బుద్ధితెచ్చు కొనుము” అనివలికెను. హర్షర్తు శిఖరముమీదనుండి క్రిందికిఁజూచెను. తీక్షణములగు సూర్యకిరణంబులు దిక్కులేని యాంగ్లేయ శవంబులపైఁ బ్రసరించుచుండెను. పక్షులు తండ్రిపతండములుగ మూగి టెక్కలకొట్టుకొనుచు నెగిరి చురల వ్రాలుచుచుండెను. ఎముకలు చెల్లాచెదలై పడియుండెను. చొక్కాలు లాగులు రక్తమయంబులై చినిగి కొన్ని క్రిందఁబడి కొన్ని ముండ్లపొదల కుటుకొని వ్రేలాడుచుండెను. పక్షులు మాంసాపేక్ష నొకదాని నొకటిమించి ముక్కులతోఁ బొడిచినందున శవములు విచ్చిన్నంబులై యుండెను. దగ్గఱనున్న రాళ్లమీదను జిన్నచెట్లయాకులమీదను నెత్తురుపడి యెండి కరుడుకట్టి

యుండెను. జమాదారుఁ డున్నట్లుండి యొక పెద్దరాతిగుండును గ్రిందికి నెట్ట నది డొల్లుచుఁబోయి యాశవములమీఁదఁ బడెను. పక్షులన్ని యుఱచుచులేచి మరల వ్రాలెను. పక్షులమధ్యముననున్న రెండునక్కలు పొదలలో దూరెను. హర్షర్షున కిదియంత కనఁబడలేదు. అతఁడు శిఖరమునుండి క్రిందికిఁ జూచిన వెంటనే కన్నులు తిరిగి శవములపైనుండి వచ్చిన దుర్వాసన తోఁడుకాఁగ నిది వఱకు దుర్బలఁడై యుండఁ గావున మూర్ఛిలైను.

ఇరువదిమూడవ యధ్యాయము

“వచ్చినాఁడు. లేదులేదు. ఊపిరియున్నది. మూర్ఛిలైను. క్రిందికిఁ బడఁచ్రోయు మందురా లేదా?” అని నాయకుఁ డనెను.

జమా—కూడదు, కూడదు. ఇటు తీసికొనిరండు. ఎట్లున్నాఁడో చూతము.

హర్షర్షును చెచ్చి రాలిమీఁదఁ బరుండఁబెట్టిరి. చేతితోఁ బట్టిచూచి. “వీఁడు దొంగ వేషము వేయుచున్నాఁడు. కాదే! నిజముగఁ జచ్చినట్లే యున్నది. మరల శ్వాసమాడుచున్నది. మూర్ఛిలైను. వీఁడు మొనకాఁడట. శవమును జూచినవెంటనే పడిపోయెను. ఈపరాక్రమమునకే సుల్తానుఁడు మెచ్చి పీనిని దనకొల్వలొనుంచికొనఁ బెనఁగులాడుచున్నాఁడు. ఘా! (అని మొగమున సుమ్మివేసి) పాఱుఁబోతులు” అని వాక్రచ్చెను.

“చేయి యంతకంతకుఁ జల్లపడుచున్నది. ఇక్కఁ బ్రతుకఁడు” అని యొకనాయకుఁడు పలికెను.

“చావఁగూడదు. సుల్తానునివలన మనకు మాటవచ్చును. సీట్ల తేండు. త్వరగఁ చెండు” అని జమాదారుఁ డఱచెను. సీట్ల తేచ్చి హర్షర్షుమొగము మీఁదఁ జల్లి నోరుపగులఁదీసి బలవంతముగఁ బోసిరి. కాళి యతనికిఁ చెలిచి రాలేదు. బ్రతుకునాశలేదని యందఱు తలచుచుండిరి. కొంతసేపటి కతఁడు విశ్వాసమొనరించి కన్నులు తెఱచెను. అందఱును సంతోషించిరి. కాని మరల

నతఁడు కన్నులుమూసిని తెరిచి తప్పియుండెను. చుట్టునున్నవారు శక్తి
కొలఁది నుపచారములు చేసిరి. కొన్నిగంటలు గడచినతరువాత నతనిదేహము
వణక మొదలుపెట్టెను. చివర కలితీప్రముగ నెగలు పొగలు వెడలుభంగి
జ్వరమువచ్చెను. జ్వరతాపముచే నెవ్వరయో యస్ఫుటవాక్యము లొందు రెండు
హర్షర్షుని టినుడి వెడలినవి కాని యెవరికిని చెలియలేదు. తాపము పట్టలేక
యతఁ డొక్కసారి బిగ్గఱగ నఱచెను. ప్రొద్దుగ్రంథునమయమైనందున
నాండ్లయకారాబద్ధులలోనే యొకని నిలని కుపచరించుట కుంచి వారు నిజ
నివాసముల చేరిరి.

వీరు నియమించినవాఁడు బోల్టను. అనాఁడు వేగినది. మఱుసటి
దినము హర్షర్షు ఘోరదుర్గమునుండి దూరముగ మఱియొక స్థలమునకుఁ
జేర్చిరి. బోల్టను హర్షర్షు ననుగమించెను. తక్కిన వైదీలు నిర్దయులచే శిఖ
రమునుండి త్రోయబడి చచ్చిరి. నాలుగుదినము లిట్లు గడచినవి. ఐదవనాటి
చల్లసి సాయుకాలమున హర్షర్షునకుఁ చెరివిచ్చి టెప్పలెత్తి చూచెను. ఘోర
దుర్గమే రాకని మనస్సులో నుండెను. చుట్టును జూచి తాను గ్రోతస్థలమున
నుండును మనస్సు యమంచెను.

ఇది యొక వికాలనమప్రదేశము. దీనిలో నొకగోరీచుట్టు కట్టబడిన
యరుగువై నితఁడు పరుండఁబెట్టబడియుండెను. ఈగోరీపైనున్న పూలదండ
లిది యొక మహత్తుని సమాధియని చెప్పకచెప్పదుండెను. గోరీ కనలేదూరమున
ఛానూధవళిచిసభోమండలమై యొక మసీదు కనబడుచుండెను. ఆమసీదున
కన్నువైపుల ద్విత్రీణీతరువులు కదళీపాదపములు నారికేళవృక్షములు
జొంపము లలరార విరాజిల్లుచుండెను. నానావర్ణ సుమనోహళితంబులైన
లతావీరీమంబులు పూర్వోద్దాహృతకాఖిళానిచయంబుల నల్లిబిల్లిగఁ బెనఁ
గొనియుండెను. ఇతర ఫలవృక్షంబులు విచ్చలవిడిగఁ బెరిగి యొండొంటితోఁ
గలిసి సూర్యాశ్రమమును జొరనిక భాసమానంబులై యుండెను. శుకకారికలు
కిచకిచ భస్మలు నిరంతరము సల్పుచు ముర్రుమను ననుకరణనాదము వెలంగ,

నొకచెట్టుచూడి మఱియొకచెట్టున కెగురుచుండెను. ఆసుందరవనంబున
దాసమయంబునఁ బక్షుల సొకుల ధ్వానంబులు తప్ప మఱియేకబ్రము
లేకుండెను. గాని మోటదోలుచు నిర్ణేతుకజాయమానాన చంబునఁ బదములు
పాడుచున్న ముచుష్మని గీతము కర్తృపుటఁబుల బడుచు, బొక్కెనలోని నీరు
తొట్టిలో పంపఁబడినప్పుడు తజ్జలపానసానితారావంబున నశ్రుతమగు
చుండెను. హర్షర్థ జ్వరతాపవిశేషంబునఁ గదలలేక యుండెను. సూర్యుడు
ప్రతీసీగమియ్యెను. సాధ్యరాగంబు వృక్షములపైఁ బ్రసరించి త్పాతక
మునకుఁ దగ్గుచుండెను. మనీషుచుండి యొకపెద్ద యెలుంగు హర్షర్థునకు వినవచ్చెను.
అది ప్రార్థనసేయుటకై ముల్తారు వేయుకేక. ఆచారప్రకారము మహమ్మ
దీయు లందఱు వచ్చి సాగిలఁబడి, నిల్పూడి, ప్రార్థనలు సల్పినతరువాత
నిద్రలు హర్షర్థున సమీపించిరి. ఒకఁడు ఫకీరుడుస్తులును, మఱియొకఁడు
భిక్షపాణియై శూరజేషమున దాల్చియుండెను.

శూరు—బహుశః యితఁడు చచ్చియుండును. మన మిదివఱకుఁ జూచినప్పుడు
ప్రాణము విడుచునట్లు కనఁబడెను. శవముపైనిఁ గప్పుగుడ్డను వెచ్చుట కితని
వద్దనుండి బోల్చును జమాదారునితోఁ బజారిన కేఁగెను. జమాదారుడు
బలవంతపఱచి యతనినిఁ గొనిపోయెను.

ఫకీరు—చావలేదు. దేవునిదయవలన నే నిచ్చినమౌ గిరివఱ కెవ్వరియూను
వ్యర్థముకాలేదు. ఇకఁడు బ్రతుకును.

హర్షర్థీ వాక్యములు విని మాటలాడ నుక్రియెను గాని శక్తుండుకాక
పెదవులుమాత్రము కదలించెను. ఫకీరతని కాళ్లుచేతులు పట్టిచూడఁగఁ జల్ల
పడియుండెను. హర్షర్థ ప్రక్కనుదిరిగి కన్నులు తెఱచి తన కృతజ్ఞతదృష్టుల
చేతనే చూపఁ బ్రయత్నించెను. అతఁడు కన్నులు తెఱవఁగనే ఫకీరు సంతోష
నిమగ్నుడై యీతీరునఁ జెప్పెను: “యారహిమాన్! యాసలాం ముచుష్మ
లలో బడినాఁడు. ఇక భయములేదు. పరంగీ! నీవు జీవించెదవు. ఆఱుదినముల

నూడి యీనిధమున నుంటివి. శ్వాసము నాసికారంబులయొద్దనే యుండెను గాని, యిప్పుడు హృదయమునకు వచ్చినది. కనుక విశ్వాసివై యుండుము.

హర్ష—హాసాహేబ్ (ఇది మర్యాదావాచకము) మీరు నాయందుఁ జూపిన దయకుఁ గృతజ్ఞుడనైయున్నాను. దేవుడు మీకు మేలుచేయుంగాత. మీ రెవ్వరో? నే నెచ్చట నున్నానో, వయయించి తెలుపుడు.

ఫకీరు—నీబుద్ధి నిప్పుడు కష్టపెట్టకుము. నెమ్మదితో నుండుము. బాలావుర నివాసియై దైవభక్తుడగు షేకుఫరీదుసాహేబుతోఁటలో నున్నావు.

శూరు—ఫకీరన మీ మేఱ చెప్పవలయును. ఈదుష్కాలమున మీవంటి యోగ్యులు కానరారు.

ఫకీ—ఘానుసాహేబ్! నాకు వైద్యముమాత్రము తెలియును. లేని పోని మాహాత్మ్యము లున్నవని చెప్పిన నేమికార్యము? మన మీవరంగిని గద లింపఁగూడదు. నెమ్మదిగ చుండనిచ్చిరఁ జెప్పనిల్లఁగలడు.

పారిద్దలు హర్షర్తున విడిచిపోయిరి. కొంతసేపటికి యడుగులవచ్చు డతఁడు నెనెను. ఒకమరుష్యుఁ డతనివైపునకు బరుగెత్తుచు వచ్చుచుండెను. అతఁ డెవ్వఁడు? బోల్త ను. హర్షర్తు బ్రతికి మాటాడునని యతఁడు తలఁప లేదు.

బోల్త—హర్షర్తూ! నిన్నిన్నిరోజులనుండి భుజములమీఁద మోసి త్రిప్పితిని. ఇప్పు డీరిండ్రికింద జేర్చితిని.

హర్షర్తు దుఃఖభరితహృదయుండై మాటాడలేక కరసాస్పర్శనము కావించెను. ఆనాటిరాత్రి హర్షర్తునకుఁ గొంచెము గొజి యిచ్చిరి. అతఁడు దానిఁ ద్రావి వరుండి నానాస్వప్నములు కనెను. ఆమీ, యిల్లు, వనము, కలల యం దతనికి గనబడెను. తెల్లవాలుడు లేచి సుభాషింపఁ గలిగినందున నిద్దఱు మాటలాడిరి.

బోల్త—నీవు మూర్ఖిల్లపడితివి. నన్ను నీకుపచారము చేయుటకు నియమించిరి. తక్కిన మనవాండఱు చంపబడినారట. నిన్నిక్కడకు మోసినవచ్చి

దిగవిడిచిరి. మొదలు నీచాయ నెవ్వరు చూడలేదు. కాని యిక్కడ నివ
సించుచున్న ఫకీరు దగ్గఱకుఁ దీసి తిగినందు లిచ్చినాడు.

హర్ష—అయితే మనవారందఱు చచ్చిరా?

బోట్ల—వారందఱును వాస్తవముగఁ జచ్చిరి. నీ కిప్పు డావిషయ మేల? బుద్ధి
చెడిపోవును. దుఃఖము కలుగును.

హర్ష—నాకు భయములేదు. దేవుఁ డనుకూలముగ నున్నప్పు డెట్టితొందఱలు
నుండవు.

హర్షర్షు దినదిన మారోగ్యాభివృద్ధి చెందుచుండెను. ఫకీరుదగ్గఱ
గూర్చుండి పూర్వవీరుల చరిత్రంబులు కథలు వినుచు నతఁడు కాలము పుచ్చు
చుండెను. కాని యాతీరునఁ జాలకాలము జరుగలేదు. ఒకనాఁడు జమా
దారుఁడు ఫకీరుతోఁగూడి హర్షర్షునొద్దకు వచ్చెను.

ఫకీరు—నాయనా! జమాదారుఁడు నీతో మాటలాడుటకు వచ్చినాడు.

ఆయనకు సుల్తానుఁడు ప్రాసీయుత్తరము చూచిలిని. నీకు హానిచేయఁడు.

జమా—వరంగీ! విను. నీ కేవిధమైన యవకారము మేము చేయఁబూనలేదు.

ద్రవ్య మెచ్చటఁ బొందిపెట్టిరో చెప్పుమని సుల్తానుఁ డడుగుచున్నాడు.

హర్ష—షాసాహేబ్! నీవుసాక్షి. నేను చెప్పమాటల నాలకింపుము.

నామనోగతము దేవుఁ డెఱుఁగును. బెదునూరుముట్టడిలో మానైనికులు ధన
మును గొల్లగొనిరి. కాని నేను మఱియొందఱుమాత్ర మా నీచకార్యమునకు
దొరకొనలేదు. నమ్ముఁడు. నమ్మకపొండు. ఎఱిగియున్నయెడలఁ బ్రాణము
రక్షించినుట్టజైనఁ జెప్పునా?

ఫకీ—నాయనా! నిజము.

జమా—అక్షలతోఁది నున్నసొమ్మేమైనది? నాకనులతో నిదివఱకు మీదగ్గఱ
జూచినదానిలో సగమైనఁ గోటలో దొరకలేదే?

ఫకీ—జమాదారుఁడా! ఇదివఱకు వారివద్ద నుండఁగ నీ వెట్లు చూచితివి?
(హర్షర్షును జూచి) నాయనా! నీవైనఁ జెప్పుము.

హర్ష—అ లజ్జాకర్మమైనవిషయము నతడే చెప్పవలయును. నాకితడు విరోధి యైనను నే నారహస్యముల నియల్పఱుపను.

జమా—నీ వేవియో మూర్ఖవాక్యములు పలుకుచున్నావు. పరంగీ! ఇక్కఱ జాలింపుము. ఇదిగో సుల్తానుని యంత్రము. పాఠి పెట్టిన స్థలముచూపుము. లేదా, మరల జేఱిసాలలోనికి బద. చెప్పితివా, మీవారిలోఁ గలియుఁ గలవు. చెప్పవా? దుర్గతియే. నీయిష్టము. ఎచారించొనుము.

హర్ష—అయ్యో. ఎఱుంగనని యెన్నిసారులు చెప్పితిని. మావారిలోఁ గలియుట యీజన్మమున నిక లేదని నాఁడే నిశ్చయించొంటిని. నాకు లేని పోని యాశల నేల పెట్టెదవు? షాసాహేబ్! నీయెదుటనే వాక్రచ్చి తిని. ఇంతకంటె జెప్పవలసిన పనిలేదు.

ఫకీరు—నాయనా! నీ వ్రాత ఫల మిటులున్నవి. బెంగుళూరునందలి కారాగృహము నీసోఱకు నిరీక్షించుచున్నది. భగవంతుని దయ చక్కఁగఁ గూడ నదృష్టపంతుఁడవు. లేనిచో నచిరకాలములోనే మృత్యువువాతఁ బడఁ గలవు.

హర్ష—నేను దానికి సిద్ధముగ నున్నాను. నాప్రాణ ముడుపఱకు నిన్ను మఱి వను. సాహేబ్! అందఱు నన్ను దృఢీంచినప్పుడు నీవు తోడ్కొని. నేను బెంగుళూరున కెప్పుడు బయలుదేఱవలెను?

జమా—నీవు నడుపశక్తుఁడవైన రేపే.

ఫకీ—పాప మతఁడు కడుబలహీనుఁడుగ నున్నాఁడు. తప్పవను శిక్ష నేనొందుదునుగాని యతని నింకను గొంతకాల మిచ్చటనుంపుడు.

హర్ష—నేను బలహీనుఁడనేకాని సుల్తానుని యాజ్ఞ నిరాకరింపఁ గూడదు. నాసోఱకు నీవేల సుల్తానుని కోపమునకుఁ బాత్రుఁడవయ్యెదవు? నేను బోయెదను. నన్ను జైదీయందుంచుము. పరంగీల నెవ్వరైన దూషించినచో నట్టిదూషణమున కర్హులు పరంగీలు కారని తెలుపుము. నాశరీరములో

ననువులుండువఱకు నిన్ను మఱివను. దేవుడు కరుణించి నట్లైన మరల
గలినెదముగాక.

ఫకీరు—దేవుడు తప్పక నిన్నురక్షించును.

ఫకీరు సహాయమునఁ గలము కాగితము సిరాబుడ్డి సంపాదించి హర్షర్థ
మద్రాసుగవర్షరున కుత్తరము వ్రాసి వీలైనప్పుడు రహస్యముగఁ బంపుమని
యతనికిచ్చి వియోగజనితదుఃఖంబుతో బెంగుశూరునకుఁ బ్రయాణమయ్యెను.
తోల్ప ననుగమించెను.

జమాదారుడు వెంటఁ జనియెను. హర్షర్థవిషయమై నుల్తానుడు
గడియకొక యుత్తరువు చేయుచుండెను. చివరకు హర్షర్థును మహీశూర
(మైసూరు) దేశమునకావలనున్న వివిక్తదుర్గముల యందుంచుట కాజ్ఞ
యిచ్చెను. బెంగుశూరిలో మూడుదినము లాగి వివిక్తదుర్గముదారి పట్టిరి.
బెంగుశూరిలో బోల్తను నిలువఁబడెను. ఈమిత్రవీరహము హర్షర్థునకు దుస్స
హముగ నుండెను. జమాదారుహర్షర్థులు శ్రీరంగపట్టణ సమీపమునకు వచ్చిరి.
జమాదారుఁ డచ్చట నాగి హర్షర్థువెంట మఱియొకనినిఁ బంపెను. అనన్య
తాధాకరుడై యంత్రనిమిషముదనుక దురాశల బురిగొల్పుచుండిన జమా
దారుడును తనకు వదలిపోయినందుకు హర్షర్థు సంతోషించెను. కొన్నిదినములు
ప్రయాణముచేసి హర్షర్థ్వాదులు మైసూరుపీఠభూమి దిగి కోయంబుత్తూరు
జయశ్లోలోని పర్వతములకుఁ బోయిరి. ఈపర్వతములోని దుర్గమే హర్షర్థు
యొక్క నివాసమునకు నిశ్చయింపఁబడినది. హర్షర్థు దుర్గముపై కెక్కినను
అచ్చట శీతలవాయువులు మెల్లఁగ వీచుచుండెను. నలుప్రక్కలనుండి సౌర
శము వచ్చుచుండెను. లతాగృహములు సొంపైయుండెను. అమీకిఁ బ్రియ
మైన పుష్ప విశేషంబులఁ గాంచి యుపాంగి యచ్చటి నై సర్గకవితాసమునకు
నిర్భరానందమొంది పరవత్తుడై యుండెను.

ఇరువదినాలుగవ యధ్యాయము

బెదుసూరిలో హర్షర్థును విడిచి ఫలిష్ఠు బొంబాయికిఁ బోయినవిషయము చదువరుల హృదయములలో నిలిచియుండును. గవర్న మెంటుసభ యందు సేనాధిపతిచర్యలఁ జర్పించిరి. కొందఱు భిన్నాభిప్రాయులైనను మొత్తముమీఁద సేనాధిపతిని దోషిగ నిర్ణయించి యతనిని దత్తవధిఁజేయునిఁ గావించి మఱియొకని నాపనికి నియోగించిరి. నూతన సేనాధిపతి కొద్దిసైన్యముతో బయలుదేఱెను. ఫిరయూతోటకు దగ్గఱగఁబోవుచుండ మహారాష్ట్రులెదిరించి యాండ్లెయుల నోడించి కారాబద్ధులఁజేసి చాలకాలమునకు వారిని విడిచి పెట్టిరి. ఈవిషయము, బెదుసూరిలోనైన యావద, జయమునకుఁ బునఃప్రయత్నములు సల్పుచున్న బొంబాయిగవర్న మెంటునకు నిరాశ కలుగఁజేసెను. హర్షర్థు తనచేతికిచ్చిన యుత్తరమును ఫలిష్ఠు కాటనునకుఁ బంపెను. కుమారునియొగఁజేయములు తెలియక దుఃఖితులైయున్న యశనితలిదండ్రులకు నాయుత్తరము కొంతకాలి నొసఁగెనుగాని, యుధ్యుత్సైన్య మధ్యమున హర్షర్థున్నాడని, దానివలనఁ దేలుటచే, నామిఁ వ్యాకుల మధికమయ్యెను. తరువాత వచ్చిన వార్తాప్రకలవలన హర్షర్థు కారాబద్ధుఁడయ్యెనని తెలిసెను. సుధిజరుగుననియు, ఖైదీలు విడిచిపెట్టబడుదురనియు నందఱు ననుకొనుచుండిరి. 1781-వ సంవత్సరమున మంగుళూరు సుధి కావించబడినది. విముక్తులైన వారిపేరులు ప్రకటింపబడెను. అక్కటా! హర్షర్థునామ మా పట్టికయందుఁ గానరాదయ్యె. హర్షర్థు బ్రతికియుండినచోఁ దక్కినవారివలె విడిచిపెట్టబడియుండుననియు, నేదో ఘోరవిషయ సంభవించి మృతినిందెననియు, నాశ వనలికొనిరి. తల్లిదండ్రుల సంతాపము చెప్ప శక్యముగాదు గదా! ఆమిమనోవేదన విర్ణయ నేరితరంబు ?

ఈశ్వరప్రేరితంబై కాలపరిపక్వంబైన ప్రేమ కేవలకర్తేంద్రియ సంబంధిగాక, యాధ్యాత్మికముగఁ బరిణమించి సన్నిహితాసన్నిహితాది స్థలవ్యవస్థల

కతిక్తాబై, యామరణాశము నిశ్చించలముగనుడుట యుత్తమపురుషానుభవగోచరము. మనోహరపుష్పములఁ జూచినప్పుడును, బ్రమదావనమందు పృక్షగ్రాబులపై సంచరించు శబలపికంబులఁ దిలకించినప్పుడును, మఱియు నేతాదృశ మనోజ్ఞప్రదర్శనంబులు కంటఁబడినప్పు డెల్లఁడు, హర్షర్తును స్మరియించి యామీ విలపించుచుండును. ఫలిప్పమాత్రము హర్షర్తు జీవించి యున్నట్లే తెలియుచున్నదని యనుమానముగ నూటిమాటికి సుత్తరములు వ్రాయుచుండెను. నిజము స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుటకై యిద్దఱు ఫలిప్ప పాపెనుగాని, వారౌతశ్రమపడినను హర్షర్తుజాడ కనుగొనఁజాలరైరి. ఫలిప్పవ్రాసిన సందేహాస్పదలేఖలు విచారసాగరనిమగ్నులై యున్న హర్షర్తు తపదాస్త్రుల యొక్కయు, నామీయొక్కయు, నుగ్రము సుపకమిఁపఁజేయజాలక పోయెను. నాలుగుసంవత్సరములు గడచినతరువాత నెలవుమీఁద వచ్చుచున్నానని ఫలిప్ప కాన్తున కొకయుత్తరము వ్రాసెను.

తమ కుమారునిప్రాణస్నేహితునివలన నలనినిగుఱించి విసుగుపడు హర్షర్తు తలిదండ్రులు మిక్కిలి యాతురముతో నుండిరి. వ్రాసినప్రకారము ఫలిప్పింద్లాడునకుఁ బోయెను. హర్షర్తు జీవించియున్నాడనియు ఫలిప్పన కనేకవిధముల ననుమానముగ నుండెను. శరదృతువునందు మనోహరసాయనకాలమున బీచివుడువనమునకు ఫలిప్ప బయలుదేఱెను. ఆరాసుమునందలి పృక్షములపై నరుణకాంతి ప్రసరించుచుండెను. నీడలతిస్థిర్ణములగుచుండెను. పండుకొనులు పచ్చగ మార్గమున రాలియుండెను. నానావిధపక్షులు గములు కట్టి యెగురుచు నాచెట్టుపై నాచెట్టుపై వ్రాలుచు నటించుచుండెను. ఆయుష్కాంక్షానాటికయందుఁ గొంచెముదూరము నడువఁగనే యొకబెత్తురానికికాలపు శిల్పముకంటి యెఱ్ఱిని యిటుకతోఁ గట్టఁబడి యొకభవనము బృగ్గోచరమయ్యెను. దానిలోఁ బిల్లలు పెద్దలు పలువురుండిరి. సగీతజాత్ర నాదములు శ్రోత్రపేయములగ విసఁబడుచుండెను. వయోవృద్ధయై చిక్కిపోయిన యొకస్త్రీ పడకతుర్చిపైఁ గూర్చుండి యుండెను. ఈమె హర్షర్తుతల్లియైన మిసెరుకాంటనై యుండునని ఫలిప్ప

తలంచి గానస్వరములు శ్రావ్యతరములుగ నిసంబంధించుటచే గొంచెముసేపు కదలక నిల్చుండి యాలకించెను. ఇంక నాలస్యముచేయఁగూడదని ప్రభూణము చేరి గంట నాయించెను. వెంటనే సేవకుఁడు వచ్చెను. “ఎవరో యొక పెద్ద మనుష్యుఁడు మీతో మాటలాడవచ్చినాఁడని యజమానునికిఁ దెలియఁ జేయుము” అని ఫిలిప్సు చెప్పిపంపెను. ఆవిషయము సేవకుఁడు కాంటనునకుఁ జెప్పినంతనే యాతఁ డెవ్వఁడై యుండునని యాలోచించి పిల్లలనందఱు మఱి యొక గదిలోనికిఁబంపి భార్యను జూచి “నీవు దుష్కము నణఁచిని ఫిలిప్సును చప్పింప నోవుదువేని నిచ్చట నుండుము. లేనియెడల సంత్సృతపు కమ్ము” అని చలికెను. మిసెసుకాంటను సహించెద నని మెల్లఁగ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఫిలిప్సునకు స్వాగత మొసఁగుటకై కాంటను బహిర్ద్వారము వద్దకు శిఘ్రముగఁ బోయెను. సేవకుఁడు గుఱ్ఱమును బట్టికొనియుండ ఫిలిప్సు కాంటనున కెదురుగ వచ్చెను. ప్రేమపూర్వకముగ ఫిలిప్సుయొక్క చేయబట్టికొని “నీపేరు చెప్ప నవసరములేదు. నీకొఱకుఁ బ్రతిదినము నెఱుఁగుచూచుచున్నాము. నా కుమారుని ప్రియన్నేహితుఁడైన ఫిలిప్సునకు స్వాగత మిచ్చుచున్నా నని యెఱుఁగుదును. నీవలనఁగదా మాకు హర్షర్తును గుఱించి తెలియుచున్నది” అని వాక్రచ్చెను. ఫిలిప్సుసంతోషించి “మిసెసుకాంటను నాతోమాటలాడుట కోర్కునా” యని యడిగెను. ఓర్పునని కాంటనుచెప్పినందున నిర్ణయ నింటి లోనికిఁ బ్రవేశించి యుచితాసనాసీనులైన యనవత ఫిలిప్సుతఁడేయని చెప్ప మిసెసుకాంటను లేచి, కుమారునిచాలె గౌఁగించి, మర్కరదుగభాజున నేడ్చెను. ఫిలిప్సునకుఁగూడ దుఃఖభుమధికమై వానియంతట నవియే యశ్రు కణములుజారి మిసెసుకాంటను నెత్తఁబోవునప్పు డాపె బుగ్గలపైఁ బడెను. కొంతసేపటికి శోక మణఁగినది. ఏడుపును మ్రొగి యాపె మెల్లఁగ మాటాడఁ జొచ్చెను. అప్పుడు కాంటను పిలువఁగఁ బిల్లలందఱువచ్చి హర్షర్తును గుఱించి వేలకొలదిఁ బ్రశ్నలు పేసిరి. దానికన్నిటికి ఫిలిప్సుచిహ్రింప నమాధానము చెప్పి హర్షర్తు జీవముతోడనే యున్నాఁడని తనయాశయమును వెల్పుచెను.

రాత్రియైనందున నందఱు భుజించి శయనములా జేరిరి. మిసెసుకాంట
నన కొకవిధముగ బరువుదించినట్లుండుటవలన వ్యాకులముత్తగిన హృదయ
ముతో నిద్రించెను.

ఇరువదియైదవ యధ్యాయము

మఱునాఁడు ఫిలిప్ప హేవర్డుగృహమునకు మిసెసుకాంటనుతోఁ
బోయి, హేవర్డును మిసెసుహేవర్డును సందర్శించి, సంభాషించి, హర్షర్ష
బ్రతికియున్నాఁడను తనయభిప్రాయమును తెలిపెను. హేవర్డు మొదట నవ్వు
లేదు గాని, ఫిలిప్ప కారణముల వివరించినతరువాత బహుశః జీవించియుండిన
నుండవచ్చునని తలచెను. ఇంక ఫిలిప్ప స్వామినిఁ జూడవలసియుండెను. ఫిలిప్ప
వచ్చెనని విని, యతనివలన నెట్టికఠినమైన వార్త వినవలసివచ్చునో యని యాపె
యతనినిఁ జూడజాలక యుండెను. చివర కాపె సమాధానముమీఁద నామె
యున్న గదియొద్దకు బోయి మెల్లఁగఁ దలుపుతీసి శూద్రువచ్చినందున ముఖ
వికాసము హెచ్చి కన్నులసోయగ మధికమై యావనవిలాసముతో నలరారు
చున్న యా నారీరత్నముం గాంచి 'ఆమీ! హర్షర్ష నీకుఁ బంపిన లకోటాను
జెచ్చితిని. దీనిని నే నతిపవిత్రముగ నెంచి నీ కుంబజేసెదనని వాదానము చేసి
యున్నాను. కరుణించి దీనినిఁ బుచ్చుకొంటివేని నాకు సంతృప్తికలుగును' అని
ఫిలిప్ప వాక్తు చెప్పెను.

అతఁ డుపక్రమించి సంభాషించినతోడనే భగ్నాశయ మొగముమీఁదఁ
జేతులు వేసికొని తలవంచి యాపె దుఃఖింపసాగెను. ఫిలిప్పయొక్క
వాక్యములన్ని చెవులఁ బడెనతరువాత నామి గాఢదృఢభ్రంబున మాటాడలేక,
తలయెత్తకయే చేయిచాచి లకోటానంది మఱిమఱి యేడువ మొదలిడెను
బుజ్జగింపువాక్యములు సాధ్యమైనవఱకు ఫిలిప్ప పలికెను. కొంతసేపటికి శోక
ముపశమింపఁగ నామి తలవంచియే "ఫిలిప్పు! నీవు చూపినదయకు వంద

నము లాచరించుచున్నాను. సహించి యింక నీవు చెప్పుమాటల విందును. ఆలస్యముచేయక పలుకుము.” అని కష్టముతో వాక్రచ్చెను.

ఫిలిప్పు ప్రారంభించి హర్షర్థునుగుఱించిన విషయములన్ని పూసగ్రచ్చి నట్లు చెప్పెను. కాంతముతో నామీ వినెను. ఫిలి ప్పామెయొక్క ముఖవికాసమును జూడ నిచ్చగించెను గాని యతఁడు సమీపించినది మొదలు మొగముపై జేతులువేసి తలయొత్తకుండుటచే గాంచఁ జాలఁడయ్యెను. ఫిలిప్పు యొక్కమాటల వినినతరువాత నామెకంటినుండి యొక యశ్రుకణము జారి చేతివ్రేళ్లసందుగుండ బయటికివచ్చి మీఁజేల్చిపై బ్రసరించెను. వెంటనే మఱి కొన్ని బాష్పములు జొటజొట కాయెను. ఆమె నిశ్చలచిత్తయై దేనినో ధ్యానించుచున్నట్లు కనఁబడెను. ఆమె వెదపు లల్లనల్లనఁ గదలెను. ఆమె భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచున్నదని ఫిలిప్పు గ్రహించి నిశ్శబ్దముగ లేచి చప్పుడు కానుండఁ దలుపుతీసి బయటికిఁ బోయెను. ఆమీనిఁ జూచి నాలుగుమాటలైన నాడితినని సంతృప్తి యతని కుండెను.

ఆమీ యెట్లుప్రవర్తించునో కనిపెట్టి సహాయమొనర్చుటకై కలుపు పద్ద వేచియున్న మిసెనుకాంటను ఫిలిప్పును గలిసికొనెను. ఇద్దఱును హేవర్డు కూర్చుండిన గదిలోనికిఁ బోయి హర్షర్థ జీవించియున్న విషయములనుగూర్చి మాటలాడుచుండిరి. హేవర్డునకుఁ దట్టినసంశయములఁ జాలవఱకు ఫిలిప్పు తీర్చుచుండెను. ఆమీ గడియనే పాతీరున నన్యవిషయపరాజ్ఞుఖయై చింతించి చింతించి ఫిలి ప్పింకను దనగదిలో నున్నాఁడనుతలంపుతోఁ గన్నులు తెఱవక యతనిని సుబోధించి హర్షర్థునుగుఱించి మఱికొన్ని విషయము లడిగెను. కాని ప్రత్యుత్తరము రానందున విస్తయంబంది కన్నులమీఁది చేతులుతీసి తలయొత్తఁగ ఫిలిప్పు కానరాఁడాయెను. అతఁడు శ్రమపడి తనకు లోటాయం దిచ్చినందు కామీ కృతజ్ఞురాలై యుండెను. మఱి తనప్రియనివ్రాలు వీక్షింప వలయునని లోటాను విప్ప సాహసించెను గాని, చేతులు పచ్చినవికావు. విప్పఁబోవునప్పుడు శరీరము కంపించెను. భయము హెచ్చెను. మృతినొందిన

యతనిలిఖితములఁ దిలకించినప్పుడు మనమనస్సుల నెట్టితలఁపులు పుట్టవు ?
 “అక్కటా ! ఈయక్షరములు వ్రాసినహస్తము శీతలమై నశించి పృథివీ
 భూతంబునఁ దైక్యమై యదృశ్యంబయ్యెఁగదా ? కటకటా ! ఈసంకల్పంబులఁ
 గలిగియుండిన మన సాన్సత్తేంద్రియావచ్ఛిన్నమై వాయ్వాంతరాళంబున లీనం
 బయ్యెఁగదా” అని చిత్తము పరితపింపక మానదు. అమృతమై యే పరమాత్మం
 డయ్యెనేని నెన్ని పూర్వకృతంబులు ! ఎన్ని సంభాషణంబులు ! ఎన్ని యను
 రాగచిహ్నంబులు ! జ్ఞప్తికివచ్చి విషాదాంబుధి ముంచివేయును ? అస్మృతి
 యెంత ‘పవిత్రముగ భావించబడును ? ఆమోకి ఫిరిప్పించిన లకోటా
 యమూల్యమైనది. హానిలోఁ దీన్నబరిణయము నొకయుత్తరము నుండెను. బరి
 ణలో హర్షార్థయొక్క మోడున లుండెను. ఉత్తరము సాఖిప్రాయముగాను
 సహృద్యముగను సకారణముగను సానురాగముగను సపవిత్రతగను వ్రాయబడి
 నది. వ్రాయునప్పు డాయన యెంత వ్యాకులపడెనో, చదువునప్పు డీమె యంత
 విహస్తము నొందెను.

“పొందుమని పలువురు నిన్నుఁగోరు నుచితావస్థను నీవు నిరాకరింప
 వలదు” అని యుత్తరమున నొక్క పక్కాఁగింపబడిన వాక్యములయందలి
 యఖిప్రాయమును న్యాయైకబుద్ధితో గ్రహించి యాధ్యాత్మికమైన యనురాగ
 బాధము మఱియొక్కవ దృఢముకాఁగఁ గన్నీరుపడుచుచు లేచి నిలవంబడి
 సాంద్రోద్యానవనంబు కనులంబడఁజేయు విశాలగవాక్షమునొద్దకుఁ బోయెను.
 అట్లశ్రువూరితనయనయై నిర్మలాంతఃకరణయై పవిత్రతాధిష్ఠాన రమణీయ
 వదనయై గవాక్షముదగ్గఱ కేఁగునప్పుడు ఫలిష్ఠ చూచియుండినచో, నా
 యువతీతిలకము స్వర్ణమునుండి దిగివచ్చి మర్త్యసాన్దర్శముచేఁ బ్రాసించి
 దుఃఖములకు లోనైన దేవకన్యకయో యని నిజహృదయ పీఠి న్నెలకొల్పి
 యారాధింపకమానఁడు. అనాడు వారియొద్ద నెలవుతీసికొని ఫలిష్ఠ తనయన్న
 యింటికేఁగెను. (ఈతఁడు హిందూదేశములో నుండఁగ నే తల్లి మృతినొందెను.

శండ్రి యంశముబూర్వమే చనిపోయెను. అందువలన నన్న గృహభివృద్ధి యాయెను.)

ఇరువదియాఱవ యధ్యాయము

ఫిలి ప్పాదినము మొదలుకొని కాష్ఠసుహేంద్రుల గృహములను మాటి మాటికి పచుచ్చుచు బోవుచుండెను. ఒకనాఁడ శ్వము గారోహించి కాష్ఠసు యొక్క గృహమును సమీపించుచుండఁ దద్భ్రహముచుండి యత్యంత శ్రావ్యులై మాధురీధుర్యులైన కలననంబు వినుబడెను. అది స్త్రీస్వరమని యతఁడు గ్రహించెను. తదాకర్ణనమునఁ బరవశుడై యాపాటకత్తైపై మిగుల నాదరణము కలవాడయ్యెను. హర్షర్తుయొక్క పోలిక గలిగి నాతిహస్వయో నీలనేత్రంబులు శోభిల్లు, ధూసరకేశంబు లంసభాగంబుపైఁ బడి నుందరవదనం బున కొకవంతసోయగము నొసంగ, విలాసవతియైన యొకకన్య నతఁడంతకుం బూర్వము కాంటనుగృహమునందుఁ జూచియుండెను. ఆమెయో లేక యామియో, యీపాటకత్తైగా నుండునని తలఁచి యచ్చటికిఁ బ్రవేశించి బోయెను. బావురే ! హర్షర్తుయొక్క పోలికగల విలాసవతియే యీ గాయనీ మణిగ నుండెను.

నస్తువులు సుదేహపదములగుచుండ నత్పురుషులయంతఃకరణప్రవృ త్తులు ప్రమాణమని కాశిదాసుడు చెప్పినవాక్యములు యథార్థములు. ఫిలి ప్పచ్చటఁ గూర్చుండి యాకంత నాదమును గుఱువాలముతో వినెను. హర్షర్తు యొక్క పోలికగలిగిన విలాసవతియని చెప్పుటచే నాయువతి హర్షర్తుయొక్క సోదరియని వేఱుగఁ జెప్పఁబడిలేదని. ఫిలి ప్పాదినమిషమునాడి యాపెయందుఁ బ్రీతికలఁగఁడై వీలుచేసికొని కలుమా తామెగానమును వినుచుండెను. ఆమెయొక దనమిఁద ఫిలిప్పనుకం గల ప్రేమను గ్రహించి యతఁడు పాడుముని కొనినవృద్ధులై బాడుచు నతనిని సంతోషపఱచుచుండెను.

వీ రిద్దఱిమనస్సులయందు జనించిన యరురాగాంకురము నామెతలి దండ్రులు త్రుపక వర్ణిల్లఁజేసిరి. ఇవిధమునఁ గొన్నిదినములు జరుగఁ దన మనోమార్గములు నాపె మనోమార్గమును జాలమట్టున కేకీభవించినట్లు ఫలిప్పు కనుగొనెను. ఆమెపేరు “ఎళీనా”. ఆమీ, ఎళీనా, ఫలిప్పు వీరు మువ్వురు కలిసి యనేకపర్యాయములు బీచివుడుపనములో విహరించిరి. హిందూదేశము లోని యుద్ధవిషయములను దా నొనరించిన సాహసకార్యములను ఫలిప్పు చెప్పనప్పు డుదఱకంటె నెళీనా యెక్కువ యాసక్తితో వినుచుండెను.

కాలము జరిగినకొలదిఁ, ఫలిప్పు ధైర్యశీలము లెళీనాకు, నెళీనాసద్గుణములు ఫలిప్పునకు విదితము లయ్యెను. దినములు వారములు నెలలు గడిచినవి, సువత్సరము దాఁటినది. ఎళీనా ఫలిప్పుల యరురాగాంకురము పెద్దదై పల్ల వితమై, కనుమితమై, ఫలితమైనది. ఫలిప్పు నిజాభివృద్ధియు లెళీనాయొక్క తల్లిదండ్రుల కెఱిగించెను. వా రెళీనామనోవృత్తి మొదటినుండి కనిపెట్టియున్నవారు కావునఁ బరమానందముతో ఫలిప్పుయొక్కకోరిక నంగీకరించిరి. ఎళీనా ఫలిప్పులకు వారి యాచారప్రకారము వివాహము జరగెను. హిందూదేశ యుద్ధరంగములయందు సుపూర్ణ ఖ్యాతినిఁ బొందపలయునను నభిలాష ఫలిప్పునకు మిక్కిలిగ నుండెను.

ఈవిషయ మతఁడు కాంటనునకు నతని భార్యకు నప్పడప్పుడు చెప్పుచు వచ్చెను. వివాహమైన తరువాతఁ గొలఁదిదినములలోనే చెన్నపురి రాజధాని యందలి నైస్యములో “మేజరు” అనుబిరుదము నిగ్దాండునగుదుండియే ధన వ్యయముతో సుపాదించెను. మేజరు బిరుదము ప్రకటించఁబడినతోడనే పట్నీ నమేతుండై ఫలిప్పు భరతఖండమునకు బయలుదేఱెను.

హిందూదేశము, నచ్చటి యుద్ధములు, జానపదులు, కాననములు, వన్యమృగములు, మృగయావిహారములు, పవిత్రనదీప్రవాహాబులు వీనిని గుఱించి ఫలిప్పు సువత్సరమునుండి చెప్పినకథల వినివిని యాదేశరంగమున

నటింపవలయునని ప్రజ్వలితమనస్కుడైన వీరుఁడొక్కఁడు హేవద్దు కుటుంబ మున నుండెను.

ఇతఁడు హేవద్దు కుమారుఁడు. ఆమీసోదరుఁడు ; ఇతని పేరు చాల్లెసు హేవద్దు. వలదని తలదండ్రు లెంత బ్రతిమాలినను నిజసంకల్పము వదలక ఫిలిప్పవెంటఁ జన నతఁడు కృతనిశ్చయఁడయ్యెను. చాల్లెసువిషయమై శ్రద్ధ వహించి కాపాడెదనని ఫిలిప్ప చెప్పినందున హేవద్దు మిసెసుహేవద్దులకు మనస్తాపము కొంత తగ్గెను. సోదరవియోగమున కామిదుఃఖించి హర్షర్తునకు వలెనే, చాల్లెసునకుఁగూడ భరతఖండమే శ్మశానభూమి యగునని తలఁచెను గాని, ఫిలిప్పయొక్క వాక్యములవలన ధైర్యము తెచ్చికొనియెను. అశ్రు పూరితనయనములతోడ, గద్గదస్వరంబులతోడ, విషాదముద్రాకితముఖంబుల తోడ వెంటవచ్చిన స్వజనుంబుల వెనుకకంపి మాతృదేశతీరంబు వదలి యెళినా, ఫిలిప్ప, చాల్లెసులు భరతఖండాభిముఖులై పోయిరి.

ఇక శ్రీరంగపట్టణవార్తల జాతము. కాళిమాలి యుద్యోగములోఁ బ్రవేశించి యాఱుమాసములయ్యెను. హయాఱుమాసములలో యుద్యోగవిధుల ననుసరించి శ్రీరంగపట్టణమువిడిచి యనేకప్రదేశములను బోయి క్షాఘాపాత్ర ముగఁ గార్యములు నిర్వహించెను.

నైజాము సుల్తానునికి రాయబారముపునని ఖానుఁడు దర్బారులోఁ జెప్పిన విషయమును జదువరులు జ్ఞప్తియందుంచుకొనియుందురు. ఇంతవఱకును రాయబారము గాలేదు. సుల్తానుఁడు కాలవిలంబనాసహిష్ణుఁడై హైదరాబాదులాని వార్తల నరసిరమ్మని కాళిమాలిని బంపెను. తనకంటె నెక్కువ యశుభవముకలిగినవృద్ధు లుండఁ దన నాపనికి నియోగించి నందుకు సంతుష్టఁడై సుల్తానుని యనుగ్రహమునకు బాత్తుండనైతినని తలచి యత్యంతకుతూహలముతో హైదరాబాదునకు బయలుదేఱెను. త్రోవలో నున్న స్వగ్రామమునం దొకదిన మారి తల్లియొక్క యోగక్షేమములారసి మరల బయలుదేటి గమ్యస్థానము చేయెను.

అచ్చట మూడుమాసములుండి నైజాముయొక్క యభిప్రాయములను గ్రహింపఁగఁడఁగెను. ఒక పెద్దమనుష్యుఁడు రాయబారిగ నేర్పఱుపఁబడియొనసి యొకదినమునను, నాంగ్లేయులతో సుధి కొడంబడెనని మఱియొక నాఁడును బరస్పరవిరుద్ధపార్తల వినివిని “అలీరీజా” యనునతఁడు రాయబారిగ నియమింపఁబడెనని చివరకు నిజము కనుగొనెను. కనుగొని యతనివద్దనుఁ బోయి తాను వచ్చిన కార్యమును, సుల్తానునియభీష్టము నతనికిఁ జెప్పెను. నైజాము రాయబారము సుల్తానుఁడు కోరిన ప్రకారమే యున్నదని ‘యాలీరీజా’ నుడివెను.

కాశీమాలి తిరిగి బయలుదేరి స్వగ్రామమునకు వచ్చెను; తాను నాఁటివఁ జెట్లను, దండ్రీ గోరిని వీక్షించి యానందమునొంచెను. అమీనాఖానుల గుఱించి తల్లియడిగిన ప్రశ్నలకన్నిటికి వారు సురక్షితులుగ నున్నారని మాత్రము ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. తరువాత నతఁడు శ్రీరంగపట్టణము చేరి ప్రాదరాబాదులలో దా నరసవచ్చిన పార్తల సుల్తానునకు విన్నవించెను.

ఇరువదియేడవ యధ్యాయము

కాశీమాలి తెచ్చినవార్తకు సుల్తానుఁ డత్యుత్సాహమునొంది 1788-వ సంవత్సరములోఁ బ్రావృట్కాలావసానమున మలబారు నాయరులమీఁదికిఁ గొంతనైన్యమును బంపెను. ఈనైన్యము నాయరులఁ జక్కాడుచుండఁ దాను గూడ 1789-వ సంవత్సరము జనవరినెలలో యుద్ధసన్నద్ధుడై పోయి చారిని మూలముట్టుగ మర్దించి శరణాగతుల ముసల్మానులుగ నొనర్చి సనైన్యంబుగఁ గోయంబుత్తారున కేఁగెను. ప్రాదరాబాదునుండి రాయబారి వచ్చి “పరంగీల నాశమునఁ టిప్పసుల్తానునకు నైజాము యావత్సైన్యముతో సహాయము చేయును” అని వైనివ్రాయఁబడిన ఖొరాను సుల్తానుని కిచ్చెను. సుధిపొసఁగి నందుకు సుల్తానుఁడు పరమానందముచెంది సుధియొడంబడికలనుగుఱించి ముఠులతో నాలోచించెను.

నైజాముతో వివాహసంబంధము కలుగఁజేసికొనవలయునని సుల్తాను నకుఁ గోరిక కలదు. సమయముకొఱకు వేచియుండెను. మహారాష్ట్రలచేతను బరంగీలచేతను బాధితుఁడై యిప్పుడు సంధికి వచ్చినందున నభిలాషతీర్చికొనుటకు యుక్తకాల మిదియే యని తలఁచి ముక్త్యులలోఁ గొందఱు వారించినను వినక స్వాభిప్రాయమును నతఁడు రాయబారికిఁ జెలిపెను. పీనవంశసంజాతుఁడై గర్వసంస్తంభుఁడైన యితనికి రాయబార మంపుటయే నైజాముయొక్క లోప మనియు నితనితోరికవినిన నుత్తమాన్వయుఁడైన నైజాము సంధినుండి విముఖుడగు ననియు నతఁడు గ్రహించినవాడయ్యు, నప్పుడు ప్రత్యుత్తరముచెప్పక సుల్తానునియాజ్ఞ వైకొని హైదరాబాదునకుఁ బోయెను. నైజా మివిషయము విని శ్రోధగ్రస్తమానసుండై సుల్తానుఁడు తిరిగి రాయబారముపంప దానిని నిరాకరించి యాంగ్లేయులతో సంపూర్ణమైత్రి వాటించి 1768-వ సంవత్సరపు సంధిప్రకారము మైసూరును జయింప వారినిఁ ద్వరపఱచెను.

రాయబారులు తిరిగివచ్చి నైజాముయొక్క నిరాకరణమును చెప్పిరి. సుల్తానుఁడు మహాంధుఁడై “కొజ్జావలె జనానాలోఁ గూర్చుండి హుక్కు పీల్చెడు నైజాము మనకార్యమును జూచి యాశ్చర్యమందునుగాక. ఆభీరువు తోఁడు మన కవసరములేదు.” అని సరోషముగఁ బలికి నైనన్యమున కుద్రేకము కలుగఁజేసెను. ఈసమయమునఁ బరమోత్సాహముతో నుండిననైన్యము చెన్న పట్టణముమీఁదనో, హైదరాబాదుమీఁదనో పడి ధ్వంసముచేయుటకు సమకట్టి యుండును గాని, సుల్తానుని యభిప్రాయ మదికాదు.

మలబారు నాయకులలోఁ గొందఱు పాటిపోయి తిరువాన్కూరు రాజానొద్దఁ జేరిరి. వారినిఁ దన కప్పగింపుమని టిప్పు కోరెను. తిరువాన్కూరు రాజు తిరస్కరించెను. సుల్తానుఁడుగ్రుఁడై కోయంబుత్తూరినుండి ధ్వజనీసమే తుఁడై తిరువాన్కూరుపైని వెడలెను. శ్రీరంగపట్టణములో మిగిలిననైన్యమును దీసికొని ఖానుదు భార్యసహితుఁడై వచ్చి సుల్తానునిఁ గలిసొకెను.

అన్యోన్యముఖావగాళనము చేయుటకును, బరస్పరశ్రావ్యకంఠస్వరూపములు విరుటకును, సమయముదొరకక మోహాసహిష్ణులైయున్న యమీనా కాళిమాలల స్వస్వాభీష్టము లనేకసర్వాయము లీయుద్ధయాత్రయందు సిద్ధించెను. ఇద్దఱుహృదయముల నధిపసించిన యనురాగము నానాటి కధికమయ్యెను. కోరిక మోచెను. సంతాపం బగలంబాయెను. అహోరాత్రములు వారికి గిర్జములుగఁ గన్పట్టెను. సుఖప్రవృత్తయందుఁ దప్ప తక్కినసమయముల నెల్లప్పుడు నొకరినొకరు తలఁచుచుఁ గృశించుచుండిరి.

నైన్యము తిరువాన్మూర్తు దగ్గఱకు వచ్చినది. సుల్తానుని దేశమునకును దిరువాన్మూర్తురాజు దేశమునకు సరిహద్దుగఁ దిరువాన్మూర్తు మహిపాలునిచేఁ గట్టఁబడిన మహాకుడ్యమును ముట్టడించుట సుల్తానుఁడు చేయవలసిన పనియై యుండెను. అంగ్లేయులతోడను దిరువాన్మూర్తు ప్రభుత్వముతోడను వ్యవహరించుచు గోడను ముట్టడింపక సుల్తానుఁడు కాలము గడుపుచుండెను. అంగ్లేయులు, నైజాము, మహారాష్ట్రులు కరిసి మైసూరుమీఁదికి వచ్చెనరని కింపదగతులు పుట్టినవి. యుద్ధము సాగియుండినచోఁ గార్యభరంబునఁ గాళిమాలి యమీనాను మఱచియుండునేమో కాని, యిప్పుడు పనిలేక యూరకుండుటవలన నెల్లప్పు డామెనుగుఱించియు కలవరించుచుండెను.

పంటవాఁడు క్రమముగఁ బనిచేయనందున క్రీరంగపట్టణమునుండి ఖానుఁడు జూల్పును దిలిపించెను. అతనితో నతనిసోదరికూడ వచ్చెను. జూల్పు యొక్క సోదరి నమీనా యిదివఱ కెఱుంగునని చదువరులు జ్ఞప్తియందుంచి కొనియిండును. ఈమెరాక కమీనాప్రాణములు లేచివచ్చెను. తన రహస్యములు చెప్పదగిన పరిచారకురాలమీనా కామెతప్ప నెవ్వరెయ్యిను లేదు. ఆమెకు స్వప్రత్యంతాంతముంక యమీనా నివేదించెను. ఆమె మైదరాబాదు వంటి పట్టణములోనుండి జాణతనముగల యువతి గావున, నమీనాహృదయము దుఃఖభాజనముగ నున్నదని యామె సుభాషణవలన గ్రహించెను. పంటకత్తె యెదుట (జూల్పుసోదరికి) గాళిమాలియొక్క కార్యసాందర్య

సాశీల్యానిగుణములు వర్ణించునప్పు డమీనావత్తుల సత్కర్మముగ నశ్రుత గణములు జూనుచుండెడివి.

ఘానునివంటి వృద్ధున కమీనా నిచ్చుట (జూల్పుసోదరి) నకు మొదటిపండ్ల యివ్వఁజూలెడు. కొంచెముసేపాఁగి నియామె యమీనాకు సకలయమునను నిశ్చయించుకొనెను. కాళిమావత్తు పూర్వస్థాపితముడే. ఘాను మొదటి లేనప్పు డేదోయొకనెవఁకొని యిచ్చకారుడు కాళిమాలి గొల్లైన కనేకవర్షాయములు వచ్చుచుఁ బోవునెడ. వీరామాటలీమాటలాడి ప్రశంసార్యయ మమీనానుగుణించి వచ్చుచుచుండెను. అమీనావిషయము వివరము దనసోదరి కెక్కుమంది వివరించుచు, నామె యిప్పు డమీనావత్తు గున్నదనియు, జూల్పు కాళిమావత్తు కైవెను. కాని యతఁడు మీరావత్తు మాటలాడుట దుర్బుటయై నాశ్రయము. అమీనా యొక్క యరుగు శివరైన మీరావత్తు కాళిమావత్తు నాశ్రయములాడుచుట ఘానుఁ డెఱిగినట్లే యిప్పు తట్టించుచు. వివర నిష్ఠాన రహస్యస్థలమున గూడున స్థలమును రావించుటను. మీరావత్తు కాళిమావత్తు సుభాషించిరి. ఈసుభాషించిన నమీనావై కాళిమాలికే గల గుర్తుతామరాగమును మీరావత్తు గూడెను. మిక్కిలికి నమీనావత్తు కాళిమావత్తు కాళిమావత్తు ఘానుని కవమాన మొనర్చుట నుగనికాని. కోరికయున్నట్లు కాళిమాలి యొకప్పుడైవ నభిప్రాయము కనఁబడుచులేదు. పట్టెలతో సేరిన గాలిపిమ్ములు సుభాషించిన తరువాత కాళిమాలిని జూచితినిని మీరా నమీనావత్తు వెలియఁజేసెను.

కాళిమాలియొక్క పరిశుద్ధభావముగాని, అమీనాయొక్క నిర్మల చిత్తముగాని, మీరా నెఱుంగక పరిష్కలు కలిసినయెడల సునసల్లాపము లాడుదురుగదా! ఆదుష్టరకతస్వరములు వినవలెనని నామె కోరికయున్నది అని యమీనా వినునట్టికనాడనెను. అమాటల కమీనా యుగిసి నిష్ఠురవాక్యము లాడెను. ఇవియన్ని బాహ్యచేష్టలని మీరావత్తు తలచి తామమీనానిన కార్యము నందఁ బట్టువిడువక ప్రయత్నించుచుండెను.

కాలము గడచినది. సుల్తానుడు సవరివారముగ మహావృద్ధుమును సమీపించి యొకచోట విడిసి తత్కుడ్యవరీతార్థము కాశిమాలిని బంపెను. అతఁడు త్యాహముతో గార్వము నెఱపేర్చి గోడయొక్క దుర్బలభాగమును గనుగొని వచ్చిచెప్పెను. ముట్టడి కాజ్ఞయిచ్చి సుల్తానుఁ డశ్వరూఢుడై కాశిమాల్యాదియోధులు వెంటరా శౌర్యబుమిఱి సైన్యపురోభాగంబునఁ బోవఁజొడంగెను.

ఇరువదియెనిమిదవ యధ్యాయము

సైన్యము గోడను ముట్టడించెను. ప్రాతఃకాలము మొదలుకొని సాయంత్రమువఱకుఁ బైనఁగి గోడదాటుటకుఁ బ్రయత్నించిరి కాని శత్రునిరోధము మొండయ్యెను. సుల్తానుని సైన్యమునందఁగేకులు మడిసిరి. పెక్కురు షితదేహులైరి. టిప్పనకుఁ జీలమండయందు గాయముపడెను. సైనికులు వరాజ్యులు కాఁజొడంగిరి. గోడను విడిచి యందఱు పాఱిపోయిరి. సుల్తానునకుఁ బూర్ణమైన యవజయము సంభవించెను. ఒకయేనుఁగుపై నెక్కించి యతనిని విడిసిన చోటునకుఁ జేర్చిరి.

నగారా వాయింపబడెను. ఈనగారాధ్వనియొక్కగుఱుతు దర్బారున కందఱు రావలయునని. ప్రణబాధచేతను, బరాభవజనితరోషముచేతను మాటలు గ్రక్కుచున్న యాసుల్తానుని నెవ్వరు దాయలేరైరి. నగారా వాయించి నప్పటికి నొక్కడైన రాలేదని యతఁడు మఱిమఱి మధ్యందిన సూర్యునిమాడ్కి నుగ్రుడై యుండెను. తప్పదని యధికారు లొకరివెంట నొకరు నిశ్శబ్దముగ దర్బారులోఁ బ్రవేశించి యేమిముప్పు సంభవించునో యవి యఱచేలిలోఁ బ్రాణములు పెట్టుకొని యథాస్థానముల నొదిగూర్చుండిరి.

సుల్తానుని కన్ను లెఱ్ఱగఁ జింతనిప్పులవలె నుండెను; మంటగ నెగయుటకుఁ గారణముకొఱియనఁ బరిభ్రమించుచుండెను. యథావూర్వముగ

సంపూర్ణమైన శృంగారము దర్బారు నధివసించియుండెను. సేవకుల గురుగారు మాత్ర మవ్వడవ్వడు వినబడుచుండెను. ప్రణబాధ యగ్గలముకాగ శ్రీరాక్షసమునకు సుల్తానుడు మడిమను జేతితో రుద్దుచు బుద్ధుగీటుచుండెను. అతనికన్నులు దర్బారులో గూర్చుండినవారలపై దిరుగుచుండెను. అతని కొంఠాధిదేవత కొక్క డెవడో బలికానున్నాడని నిశ్చయము చేసికొని గాని, యెవడగునో యని తెలియక యెల్లవారు గజగజవణుచుండిరి. ఇద్ద సేతువైన ప్రవాహజలంబుంబోలె గోపము నిర్గమనములేక ప్రతినిమిషము నకు హెచ్చుచుండెను. ఇంకను మానమువహించి యుండినచో గోపము మఱిమఱి హెచ్చి చివరకొక్కపెట్టున బయటికివచ్చి మహాశోభము కలంగ జేయునని భయముచేసినతనిని మాటలాడింపనధికారు లుకించిరిగాని యెవరికిని ధైర్యముచాలక పోయెను.

ఎట్టకేలకు నాదర్థా ననునతడు సాహసించి నిల్వబడి “మహాప్రభూ! మీకాలిబాధ దేవుడు లగ్నించుగాక. యేమైన నాజ్ఞాపించెదరేని సేవకుడు సిద్ధముగనున్నాడు.” అని సవినయముగ వాక్కుచెప్పెను.

సుల్తా—నాదర్ ! మాటలాడుటకు చెగించిన నీధైర్యమును మెచ్చితివి. ఈదిన మధికారులకు దేహము తెలియుటలేదా? కాళిమాలి! ఏడో! ఏల యింకను రాలేదు? లాలాఖాను డెక్కడ?

లాలా—(పడుచు బడుచు వచ్చి) స్వామి! సేవకుడిచ్చటనే యున్నాడు. కాళిమాలి కనబడలేదు.

సుల్తా—కనబడలేదని చెప్పవచ్చితివా? బుద్ధిహీనుడ! నీవింకొక నిమిష మగపడకపోయిన నీ పీపుమీది తాట నొలిచియుండును. వెదకి కాళిమాలిని బట్టికొనిరమ్ము. వచ్చినను సరే. బ్రతికిననుసరే.

లాలా—మహాప్రభూ! గోడపద్ద జచ్చిపడియున్నాడేమో. అగోడ విశోధుల యధీనమునందున్నది. కాళిమాలి నెట్లులేగలను?

సుల్తా—మూర్ఖుడ ! నోరెత్తకు. తుణమైన నిచ్చటనుండకు. కాళిమాలి నరక

లోకమందున్న సుల్తానకరావలయును. పిజ్జికి గాడిదవలె నున్నావు.

ఖానుడు—(కన్నీరు పడ్డవాడై) అజ్ఞయేని లాలావెంట నేను గూడ నేగ
దను. ఇద్దఱుము నానాము.

సుల్తా—రహిమ ! వెళ్లుము. మీయన్నేషణము సఫలమగుగాక.
రహిమ ! ఖానుడు లాలాయును గాళిమాలిని వెదకుటకు వెళ్ళిరి. సభ
సేత్యులుముగనుండెను. వార్యులుసదృశుడైన సుల్తానుడు రక్తము కనులజూచిన
దనుక నీదినమాళాతి నొందగదని యక్కడనున్నవార బలు ననుకొనుచుండిరి.

ఈనమరొక పాత్ర నొక శబ్దము వినబడెను. వెంటనే యొకమును
వ్యూడు నోటిమీనుగాని వెనకొని లబలబలాట్టికొనుచు గట్టలతోవచ్చి సింహా
సనమున కెదురుగ నున్న మొనర్చి సిక్చేప్పుడై యుండెను.

అతని యజ్ఞాపకము ముడికందని పీచువెగడ్డుకల, మొగముమీది
కడలై ఎనబొట్టు, పొలగోరణి, బట్టకట్టు చూచి యాతడు క్రోధియుండని
వారు తెలిపిరి.

సుల్తాను—గర్జించుము. ఎవరక్కడ బయట ? నిద్రపోవుచున్నారా ? పశు
ప్రాయులై దేహవలె బయటబిలిరా ? ఈహిందూమతస్థుని మనదర్బారులోని
కెండుకు ఠానిచ్చితి ? దర్బారు వీనివలన నపవిత్రమగునని మీశెఱుగరా !
(బ్రహ్మణుని జూచి) నీ వెవ్వడవు ? మొద్దువలె నడ్డముగఁ బడితివి. పణికు
చున్నావు. ల్రాగిలవా ? మాదర్బారులోని కేల వచ్చితివి ?

బ్రాహ్మణ—మహాప్రభు ! ఇప్పుడ మాళకింపుడు. మీరు మాతలిదండ్రులు.
మీరు మాప్రభువులు. మీరే మాదైవము. నే నొక బీదబ్రాహ్మణుండను.
నేను ద్రావువాడను గాను. రక్షస్సువలె నొకసాహేబువచ్చి మాయం
టిలోఁ జొరబడి దోచుకొనుచున్నాడు. అతనిపేరు జమాదారుండట.
నన్ను జంప సిద్ధుడై యున్నాడు. విలినవారు కటాక్షించినగాని బ్రతుకఁ
జాలను.

సల్తా—(చిఱునవ్వుతో) కటాక్షమా? వచ్చును లెమ్ము. (అధికారులఁ జూచి)
తత్త్వణమే వీని నిచ్చటనుండి తొలఁగింపుఁడు. అదిగో! ఆయగపడుచున్న
యేనుగుకాలికి వీని నంటఁగట్టి యపవిత్రముచేయఁబడిన యీధులమున
నీడ్పింపుఁడు.

నిరపరాధియైన బ్రహ్మణునిమీఁద విధింపఁబడిన యాధూరశిక్షను
వినఁగనే యందఱకు నాడులయందు రక్తము తీవ్రముగఁ బాఱెను. నిశ్చేష్టి
తులై యుండిరి. వారందఱు మహమ్మదీయులే యైనప్పటికి నట్టిశిక్ష విధించుట
యన్యాయమని తలఁచిరి. “నావాక్యములు చెపులఁబడలేదా?” యని సుల్తా
నుఁడు మఱియొకసారి గర్జిల్లెను.

కటా! దిగ్భ్రమచెందియున్న యావిభ్రుని బలవంతముగ లాగుకొని
పోయి యేనుగుకాలికిఁగట్టి యదలించిరి. కాని స్వమాంద్యముననో యామను
ష్యుని ప్రాణముతీయుట కిష్టములేకయో యది కదలకపోయెను. అంతశముతోఁ
గట్టిగఁ బొడిచిరి. ఆబాధకుఁ దాళఁజాలక గజము ఘోరమొనర్చుచుఁ బరు-
గెత్తెను. బ్రహ్మణుని శరీరము రక్తమయమై భగ్నమయ్యెను.

చిత్తము. సత్వైశ్వరగుణావృతమై యున్నంతకాలము నిన్ను ప్రదేశమునకు
జలంబుంబోలె, హింసాది క్రూరకార్యంబులకు నిన్నిరోధముగఁ బోవుచుండును
గదా! అంతటితో నాఁటిబర్బారు ముగిసెను. సుల్తానుని శ్రోధానల మాబ్రహ్మ
ణునిమీఁదుగఁ బోయెను. “అతఁడు రాకయున్న మనలో నెవరిపైఁ బడి
యుండునో! ఆయన కట్లు భగవంతుఁడు వ్రాసివెట్టెను గాఁబోలును. ఎవరు
తప్పింపఁగలరు?” అని యనుకొనుచు నధికారులందఱు కొల్లుకూటము విడిచి
స్వస్వస్థానములకు సురక్షితముగఁ బోయిరి. దర్బారు ముగిసినదనుక వారికిఁ
బ్రాణములలోఁ బ్రాణములు లేవు.

సాయంకాలము కావచ్చెను. తీక్షణముగ నుండినయెండ క్రమక్రమముగఁ
దగ్గిపోయెను. కాళిమాలి మహాకుండ్యనమీపమున నాదినము మధ్యాహ్నము
నందు గాయములు తగిలి మూర్ఛిల్లి యచ్చటనే పడియుండెను. కొంతసేపటికి

గన్నులు తెలిచి చూడగ శత్రువులు నాతిదూరముననుండి చచ్చిననైనికుల
యాయుధములను, వస్త్రాద్యలంకారములను దీసికొనుచుంట కనబడెను. స్వీయ
భద్రభేటకశిరస్త్రాణములు స్పృతికిరాగఁ బార్శ్వములయందు దళండు చూచెను,
గాని కానవచ్చినవి కావు. శత్రువు లిదివఱకే యవియన్ని తీసికొని యతఁడు
మృతుఁడని తలఁచి వదలిపెట్టిపోయిరి. తలవైని నేమియు లేకపోవుటచే
సూర్యాతపతైక్ష్యము కాశిమాలికి దుస్సహమాయెను.

“నీళ్లు! నీళ్లు! దప్పిగొంటిని. ప్రాణములు పోవుచున్నవి” అని యతఁ
డతని మాటల నాలించువా రెవ్వరు? కొంచెముదూరమున శత్రువు
లుండిరి గాని వారి చాక్యముల వినలేదు. విన్నచో వచ్చి పానీయమిచ్చుటకు
బదులుగఁ గుంతముతోఁ జచ్చినదనుకఁ బొడిచి పోయియుదురు. ఆకాలమునఁ
దద్బాధకంటె నారీతిని మరణమే కాశిమాలికి మేలుగ నుడియుండునేమో,
దగ్గఱ నొకపొదచూచి యతఁడు దానినీడకుఁ జేరఁ బ్రయత్నించెను గాని కదల
లేకపోయెను; మాటిమాటికి లేవనుకొని శక్తిలేక క్రిందబడుచుఁ జివరకు
మూర్ఛిలైను.

అట్లు మూర్ఛనొందిన కాలముననే యతఁడు బాధారహితుఁడుగ
నుండెను గాని వెంటనే మరలఁ జెలివిరాగ సుకటపడుచుండెను. ఒక్కొక్క
ప్పుడు తల్లి, అమీనా, సుల్తానుఁడు, మహాకుడ్యము, శవములు నతనిను
దృష్టి గోచరమగుడు, నేవియో యస్ఫుటవాక్యములు పలుకుచుండెను.

అటుపొరలి యిటుపొరలి తెలియకుండగనే యెట్టకేల కతఁడు పొద
నీడకుఁ జేరెను. ఎండవేడిమి పోయి చల్లగాలి వైని సోకుటచే నతని మస్తిష్కము
నందు వేటుతలపులు పుట్టెను. సాంద్రచ్ఛానూపతుంబులైన యుద్యాన
వనంబులు, శిలాపాతసంజనిత కిరణమనోజ్ఞంబులైన జలప్రనాహంబులు, మధు
పానమత్త పట్నదనయోగవిభాసమానంబులైన కుసుమంబులు, నతనికిఁ గనఁ
బడెను. స్వప్నప్రపంచమునం దతనియన స్వీధమునఁ జాలసేపు సంచారమొన

చ్చెను. నికుంజచ్ఛాయాశైత్యంబునఁ దాన ముపశమించుడు స్పృహవచ్చి యతఁడు చుట్టు ప్రక్కలఁ దిలకించెను.

ఎచ్చటఁ జూచినను బాతులు రావులుఁగులు గ్రద్దలు శవములఁ జించి భక్షించుచు నఱచుచు లేచుచు వ్రాలుచు నుండెను. నానావిధ బలిష్ఠవిహంగంబులు సంకులధ్వానంబులు నల్పుచుండెను. వేలకొలది కాకంబులు గుమి గూడి వాయువ్యంబునఁ దిరుగాడుచు సమయము దొరకినప్పుడెల్ల మాంసశకలంబులఁ గొనిపోవుచుండెను. ఫేరవంబు లారావంబులు గావించుచు మాటి మాటికిఁ బొదలలోనుండి బయటికివచ్చుచు మరల నదృశ్యములగుచుండెను.

సూర్యుఁ డవరాంబుధిం గ్రుంకెను. వీరకటికడఁజొచ్చెను. హంస తూలికాశల్పంబుల మేనులు సేర్చి నానావిధ పరిమళద్రవ్యంబులు ఘ్రాణేంద్రియతర్పణం బొనర్చుచుండ, నారీజనంబుల మృదుస్పర్శనంబులును మనోజ్ఞప్రదర్శనంబులును మంజుమంజీరారావంబులును నిర్భరానందమొనంగ, యావనులు గడుపురాత్రి నానాఁడు కాశిమాలి ఘోరాశృతి గలిగి భయావహములగు శవముల మధ్యమున నిస్తులవిహదంబుతోఁ గడపవలసివచ్చెను.

బూరలధ్వసులు, భేరీనినాదములు, శత్రువులు కుడ్యరక్షణ మొనర్చుచున్నారని తెలియఁజేయుచు వినపచ్చెను. అంధకారము హెచ్చెను. నగౌతనములు మాంసభక్షణము చాలించి మఱునాఁడు మరలఁ బ్రారంభింపవచ్చు నను నాశతో స్వాశ్రయములందుఁ బ్రవేశించెను. శవములు భక్షింపఁబడుటమాత్ర మాగలేదు. పక్షులు విరమింపఁగ నే రాత్రియైనందున నక్కలు బయలుదేఱెను. పొదలలోనుండి నిర్గమించి యటునిటు చూచి మోరవైకెత్తి కీచున నొకటి వెంట నొకటి యఱవఁగ నాధ్వని చెవులఁబడుడుఁ గాశిమాలిగుండె నీరయ్యెను చంద్రుఁ డుదయించినందున వెన్నెలలో గుంపులు గుంపులుగఁ బరుగెత్తుచున్న సృగాలంబులను గాశిమాం స్ఫుటముగఁ జూడఁగలిగెను. వాని యఱపులు మెండయ్యెను. మెండంతవికలమైయుండెం గాన నశనిబుద్ధి కాప్రదేశము పరకలోకమువలెఁ గన్పట్టెను. అచ్చటఁ గర్ణగోచరమగుచున్న యఱపులు

పాపాత్ముల యాక్రందనధ్వజులవలె నుండెను. ఈహామృగమృగాదనములు స్వేచ్ఛావిహారములు నల్పుచుండెను. కటా! కాశిమాలి యాసమయమున మరణము నభిలషించెనన్న నబ్రహ్మేమి? ఆయుధము దగ్గఱుచుండినచో నొక్క ప్రేటున బాధ నివృత్తిచేసికొనియుండును. అట్టిసాధన మేమి లేకపోవుటచే నాకష్టముల కొర్వవలసినవాడయ్యెను; దుష్టజాతువులకు భయపడి పీలున్నంత వఱకుఁ బోదలొనికి దూఱెను. అప్పటికినిఁ గొన్నినక్కలు వచ్చి మూచూచి బ్రతికియున్నాడని గ్రహించి పోయెను.

పైరాశ్యభోజనమునఁ గుంతితచేతస్కుండై పడియుండఁగ హతాత్ముఁడ బల్కుకొకావాహకుల యఱపులును గజకంఠఘంటారావములును వినబడెను. కాని నిజమో కలయోయని యింద్రుడు నవ్వులేకయుండెను. వికలమనస్కుడగుట నానావిషయాబులం బరిభ్రమించుచున్న యుద్రియములు మాయానకలితం బులయ్యెనేమో, యని మనకు సందియమే పొడమెడు. కొన్నినిమిషములవఱకు నాశబ్దము మరల వినబడలేదు. ఆరావాకర్ణనజనితమైన యాకాకిరణ మధృశ్యముకొనారంభించెను. అంధకారబంధురమై నిశ్శబ్దముగనుండిన యారాత్రియం దతిమందముగ వీచుచుండిన వాయువులొక దిరిగి పూర్వశబ్దాబుల శవంబులపై విజృంభించుచున్న పృథ్వీగాలాదిమృగధ్వానముల నతిక్రమించి కర్ణగోచరంబులాయెను.

ధ్వని సమాపించినంతలది నాశనియాతుర మేమని వర్ణింపవచ్చును? తా నెఱుంగని బొటసూరులొక శవ నెఱుంగని పాంథులొక యై యుందురని యతనిమనస్సునకుఁ దోచుట బూర్వోత్సాహము తీణించుట, మరల దుఃఖించుచుండెను. వాతొక్కఁ గలియవలయునని కోరి లేచుటకు మాటిమాటికిఁ బ్రయత్నములుచేసెను, గాని లేచినపుడెల్లఁ గ్రిందఁబడెను. కటా! ఎట్టి సొకటా సమయము! “అయ్యో వారు నన్ను దాటిపోవుదురు. నాకు సహాయము చేయువారెవరు? సూర్యకాంతి కాశిమాలిపైఁ బ్రకాశింపను.” అని యుత్తండు విలపించెను. నిర్జనమై భయాధిదేవతా నివాసంబో యననున్న యాప్రదేశం

బుసఁ స్వకీయకగతస్వరమే యతనికిఁ ఘోరముగనుండెను. చివరిచైనను శక్తి కొలఁదిఁ బెద్దయార్తనాదము వారు సమీపమునకు వచ్చినప్పుడు చేసెదనని యతఁడు నిశ్చయించికొని, లోలోనఁ గుందుచుండెను. గుఱ్ఱముల నకిరింతలును, మాతంగఘంటాని నాదంబులు విస్ఫుటముగ విననయ్యెను. “నిజముగ వచ్చుచున్నారు. ఖానుఁడో, సుల్తానుఁడో, లేక చుపుటకు వచ్చుచున్న శత్రువులో” యని యతఁ డలకసాగెను.

అశ్వహేమసారావంబులు కడుబిగ్గఱఁ గర్ణగోచరంబు లాయెను. చెట్లనందున మిక్కుమిక్కుమని వెల్తురుకానవచ్చి వెంటనే పెద్దమంట యయ్యెను. “హూహ్లా! దగ్గఱకు వచ్చుచున్నారు. వచ్చుచున్నారు. అదిగో కాగడా వెలుంగుచున్నది.” యనియతఁడు తలఁచెను. మరువ్యకంఠస్వరంబులు, ద్విపబ్బంహితాబులు, తురంగహేమనినాదంబులు, వినిమృత కళేబరములఁ జించి మాంసభక్షణ మొనర్చుచుండిన మృగములు పొదలఁగొ దూరెను. కాగడా వెలుతురును బట్టి వారు వచ్చుచున్నమార్గము కాశిమాలి కనిపెట్టెను. కొన్నినిమిషములైన తరువాత వెలుతురు మిక్కిలి సమీపమునకు వచ్చెను. పల్లకి, యేనుగు, కాగడాలు, రాతులు, బాగుగ నానవచ్చిరి. తనవైపునకు రాక కుడ్డము దారిచేగుచుండ నావద్దకు రారుకాఁబోలు నని యతఁడనుకొనెను. పోవువారు కాశిమాలికి సమీపమున నొకచోనాగి “కాశి! కాశి! హోకాశి” అని కేకలువేసిరి. ఈకేకలు విని ప్రత్యుత్తరము చెప్పట కుంకిరించెనుగాని యతఁడు శక్తుఁడు కాలేదు. “ఇనిగో శవమాలగపడుచున్నవి. నూఱు విధముల నిచ్చటనే యుండును” అని యొకఁడతఁడెను. ఈశబ్దమతని వీనులకు విందైవినఱుడెను. ఏల? స్పష్టముగ నది ఖానునిస్వరమే. కాశిమాలి దానిని గుర్తించెను. కాగడాపట్టికొని యొకఁడు దాపునకువచ్చి వెదకుచుండెను. కాశిమాలి కృతనిశ్చయఁడై “ఓహో” యని యతఁడెను. అది దీనస్వరమైనను దగ్గఱనుంటచే వెదుకునతఁడు విని యెవరో ప్రత్యుత్తరము చెప్పుచున్నారని కేకవేసెను. “ఎచ్చట నెచ్చట” నని యందఱు కూడిరి. కాగడాలవెలుంగునఁ

గాళిమాలి! స్వప్నముగఁ జూడఁబడెను. ఖానుడు గుఱ్ఱము నచటికిఁ బరుగెత్తించెను. కాళిమాలి మాటాడలేక చేయిమాత్ర మాడించెను.

అతనిశరీరమంత రక్తమయమై యుండెను. ఖానుడు దుగ్గిఖమును బట్టఁ జాలక యతని పార్శ్వమున స్వకీయజానువులపైఁబడి రోదనముకావించి యెట్ట కేలకు శోకభరము తగ్గుడు “మాలోఅలీ! నీకృపవలనఁ గాళిమాలి బ్రతికి యున్నాఁడు. ఈదినము నూఱుగురు ఫకీరుల కన్నముపెట్టించెద” నని నాత్రు చెప్పెను. కాళిమాలి చేయియైత్తఁబోవ “మాటలాడకుము. కాళిమాలీ! ఆయాస పడెదవు. నిన్ను మక్కువతోఁ జూచెదము. కాలుసేతులఁ గదలంపకుము (బోయిఁబోయి) తిన్నగలేవనెత్తి పల్లకిలోఁ బరుండఁబెట్టుఁడు. ఇది అమీనాపాలకి గనుక మెత్తగనుండును లెమ్ము. (పరుండఁబెట్టిన తరువాత) కాళీ! ప్రక్క పుడిచినదా? దిండు తలకుసరిగా నున్నదా? ఏమీ! ఇంకఁ గొంచె మెత్తుమందువా? ఆఁ. ఇప్పుడు సరిపోయినదా? వలదు. వలదు మాటలాడఁ బోకుము. నీచిటునవ్వు నీభావమును జెప్పకచెప్పచున్నది.” అని ఖానుడు పలికెను. కాళిమాలి మరల నోరు తెఱచి యత్నింపఁగ “సీల్లా! యాఅల్లా! ఉదయమునుండి నాలుకయెండి యున్నాఁడు కాఁబోలు. తెండు. తెండు. పల్లనివి” అని ఖానుడు కేకలువేసెను. నిర్మలశీతహృదకమును దెచ్చియుచ్చిరి. గిన్నెవెంట గిన్నె యాఱుగిన్నెల నీరతఁడు త్రావెను. డప్పి తీరెను. ప్రాణమునకు హాయికలిగెను. నెమ్మదిగ మోసికొని పోయినయెడల నొకగొఱ్ఱ నిప్పించెదనని ఖానుడు బోయిఁబోయి కాసపెట్టెను. “తమదయ” యని పల్కంకికా వాహులు చెప్పికడుజాగరూకతతో మోసికొనిపోయిరి; అవ్యవధానముగఁ బ్రయాణముచేసినచో వ్రణబాధితుడైన కాళిమాలికాయాసము కలుగునని యుచ్చటచ్చట నాగుచుఁ బోయిరి.

మహాతుడ్యము నొద్దనుండి శత్రువులు వీరిమీఁదఁ దుపాకులు కాల్చిరి గాని దూరముగనుటచే దాకలేదు. శిఖుగ్రమనంబునవీరు శిబిరముచేరి. ఖానునిగొల్లెనలోఁ బఱవఁబడిన తల్పంబునఁ గాళిమాలిని బరుండఁబెట్టిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవ యధ్యాయము

గుంపుగఁజూడవచ్చిన వారందఱు వెనుకకుఁ దిరిగిపోయిరి. మనకలు క్రమ్మిరి టచే నతఁడు చక్కఁగఁ జూడలేకపోయినను మొగములమీఁద ముసుగులు వేసి కొని కనఁచుటకుండున యాకారములును దేహమంతట గడ్డకట్టియున్న రక్తమును మెల్లనఁగఁడుగు మృదుహస్తములును సమీనాపరిచారికలవే యని యతఁడు గ్రహించెను.

ఇరువదితొమ్మిదవ యధ్యాయము

సుల్తానునికే జీలమండయందుఁ దాఁకిన గాయముబాధ హెచ్చెను. కాని దాని నజఁచికొని తనకై కష్టములపాలైన కాళిమాలి జూచుటకు సుల్తానుఁడు స్వయముగ ఖానుని గుఢారమునకుఁ బోయెను. ప్రణవైద్యులు వచ్చిరి. అందఱు నతని బ్రతుకువిషయమై నిరాళ చేసికొనిరి. కాని యిదివఱకు మంగలవని చేసి గాయములకుఁ గట్టులు కట్టుటయందు సమర్థుడైన జుల్ఫు దాను మాన్పెదనని చెప్పెను. తక్కినవైద్యులు శక్తికొలది సహాయము చేసిరి. కాళిమాలి పూటలాడునేమో యని యిచ్చుకసేపు సుల్తానుఁడు వేచి యుండెను. అతఁడు కష్టనిశ్వాసములు విడుచుచు నొక్కమాటయైన నాడ నశక్తుడై యున్నందున భగవంతునిపై భారమువేసి సుల్తానుఁడు దర్బారు చేయుటకై ఖానునిఁబిలిచిని స్వస్థానము సేరెను. సుల్తానుఁడురాణి కేసరి కేసరిన పరిచారికలఁ బిలిచి కాళిమాలి కుపచరింప నియమించి ఖానుఁడు వెడలెను. తుపాకులను ఫిరంగీలను శ్రీరంగపట్టణమునుండి యితర ప్రదేశముల నుండి తెప్పించి కుడ్యమును మఱియొకసారి ముట్టడింప దర్బారులొక గృథ నిశ్చయింపెను. మలబారులొనున్న నైన్యమును, శ్రీరంగపట్టణములొనున్న యుద్ధసామగ్రిని, యెప్పింపవలయునని సుల్తానుఁడు తీర్పుచేసెను. అందఱును యుద్ధసన్నద్ధులైయుండిరి. కాళిమాలికి దానీజనము నానావిధోపచారములు సల్పుచుండెను. ప్రాణోపద్రవకరమైన గాయములు తగిలి కాళిమాలి యింటికి

దేబుడెనని వినిపట్టినుండి యమీనాపొందిన సంతాప మిరింపయని చెప్పి శక్యముకాదు. కాని ఖానునియెదుట నాపరితాపము వెల్లెప్పుట కాపె సాహసించలేదు. ముఖ్యపరిచారకులైన మీరాను సాధ్యమైనంత మట్టున కోదార్స యత్నించెనుగాని యామెపల్కులు బధిరశఁఖారావము లాయెను. ఖానుడు గుడారమును వదలి సుత్తానునివెంటనేగెనని తెలిసికొందనే లోపని నుండి పొంగిపొరలివచ్చుచున్న దుగ్గఖమును బట్టలేక యమీనా వెక్కిరిచి యేడువసాగెను. కాశిమానియం దామెకుఁ గలప్రేమ మీరానెఱుంగునగాన, మాటలాడక యూరకుండెను. కట్టకడ కమీనా కన్నుల నీరుతుడిచికొని యివ్వధమనఁ బ్రార్థించుచు: “మీరా! ఖానుడు లేడు గదా! ఏది యో యుపాయముచేసి కాశిమానిని నాకుఁజూపవే. నాప్రాణము కొట్టుకొను చున్నది. ఆలస్యముచేయకుము.”

మీరా! — అమ్మా! నీమాటకు నేనడ్డుచెప్పను. ఆయన కుపచారము చేయు చున్నవారిని బంపివేసి మెల్లఁగ దగ్గదను. దగ్గవినినవెంటనే నీవు రావల యును. అమ్మా! ఆయన యెప్పుడు కన్నులు మూసికొనిపోయెడును. లేవలేడు.

అమీనా — యా అల్లా! నేను జూచునంతలోఁ బ్రాణములు విడుచునేమో కదే! ఆచక్రందనము! ఆధైర్యము కలవాడు మరల బుట్టునే? ఆయ్యా! ఆటువంటివానిని సీసకొనిపోవ భగవంతునికి జేతులెట్లాడునే?

మీరా! — శ్వరపడుము. ఊణమైన దాళఁజాలను.

గొల్లెన ఖానికి మీరానువెళ్లి కాశిమాలి నిద్రించుచున్నాడను మిషతోఁ బరిచారికలనంపి యల్లనదగ్గను. వెంటనే తెరయెత్తి గూడ దడదిడ గొట్టుకొను చుండ నమీనా గుడారములోఁ బ్రవేశించెను. కాశిమాలిమరణమును, స్వదుర్దశయును మనస్సునకు వివిధములుగఁ దట్టినందున నిద్రియముల నాపె స్వాధీనము దుంచినలేకపోయెను. కాశిమానిని జూచినయెడల దుగ్గఖము కొంతతగ్గ ననుకొనెను గాని యది యినుమడించెను. ఆశనికన్నులు మూతలుపడి

యుండెను. ఉచ్చాస్వనస్కాన్ధము లుండి లేని యట్లుండెను. ముఖమునందు జీవకళిణిణించి యుండెను. అమీనాకుఁ బరితాపము నిర్భరమగుడు గుండె నీరై యాపె క్రిందబడెను.

కొంతజడవునకు లేచి యాపె మొగమువైచి మెండుకలు నవరించి కొని దాదియైన మీరానుదాపునఁ గూర్చుండెను. మీరాను కాళిమాలికి విను కట్టితో విసరుచు నావెలో రహస్యముగ నిట్లనియెను: “అమ్మా! నిద్రపోవు చున్నాడు. మా జుల్గు కట్టుకట్టినాడు. అతనిహస్తము మంచిదని యెఱిగిన వారందఱును చున్నారు. తప్పక గాయము మానును.”

అమీనా—అయ్యో! మీరానూ! నాకు బొత్తిగ నాశలేదు. అయ్యయ్యో! చూడవే! ఎంతబాధపడుచున్నాడే. ఇంక బ్రతుకెందు (అని కన్నీరు విడిచెను.)

మీరా—కాదు. అది బాధకాదు. ఏమో కలవరపడుచున్నాడు. అదిగో చూడు చిటునవ్వు.

నిజముగఁ గాళిమాలిముఖమున మార్పుకలగి వికాసము హెచ్చినది. పార్శ్వమున నమీనా మెలుగుచుండ నుద్బాసవనములో విహరించుచుండి నట్లును, జలయంత్ర నాళిస్తో శీకరముల శైత్య ముభవింపుచుండినట్లును, గాళి మాలి కలగనుచుండెను. అతని పెదవులు కగలెను గాని శబ్దము బయటికి రాలేదు. ఆనన్యవిషయాసక్తయై యతనినిఁ జూచుచున్న యమీనాకుఁ దనగామమును గాళిమాలి యుచ్చరించినట్లు వినుబడెను. ఆనమయమున నామెకుఁ గలిగిన లజ్జాసూతోషము లేమని పచింపవలయును? కాళిమాలి ముఖవికాసము మరలఁ దగ్గెను. బొమ్ముడి యాకుంచితం బాయెను. పెద వులు కదల నారంభించెను. అమీనా కాళిమాలిని లేపి మాటలాడింప నెంచెను గాని యేదో యొక్కతలగపు బుద్ధికిఁ వట్టుడు సాహసికపూరియెను.

నీళ్లు నీళ్లుని కాళిమాలి మెల్లఁగ ననెను. మిగిలినమాటలు వినుబడలేదు. తత్క్షణమే యమీనా శీతలోదకమును రజతపాత్రమునఁ బోసికొనివచ్చి కాళి

మాట పెనవులకు గిన్నె నానించి యల్లన నీరు నోటిలోనికి బోవునట్లు చేసెను. ఎడియున్న పెదవులకు జల్లనివెండిగిన్నె తగిలి చేరెడునీరు లోనికి బోయినందున బాధ తగ్గెను. భుక్తి, ప్రసారణము నొందెను. ఇంక జేరెడు నీళ్లుపోయుటకు యత్నించుచుండఁ గాళిమాలి కప్పులు తెరిచి యానారీ తిలకంబును తెప్పనాల్కుక చూచెను. స్వర్గమున నుంచుచు నప్పరశ్శిరోమణి యమృతపాన మొనఁగుచున్నదని యాక్షణమున నతఁడు తలచెను. 'కాని చూచిచూచి యామనోజ్ఞాకృతి దృష్టపూర్వంబగుట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనెను. ఆమెయొక్క మృదుద్రవనేత్రంబులు దయానురాగముల సూచించుచు నతనిపైఁ బ్రసరించెను. "అమీనా" యని యతఁడు పిలువ యత్నించెను గాని యుచ్చరింపలేక పోయెను. హఠాత్తుగ లేచ నుండి కొంచెము లేచునప్పటికి దగ్గవచ్చి నోటినుండి నెత్తురు పడుడు, నుడ్డుకుడిచి మరల బరుండెను. అమీనా యాబాధలఁ జూడలేక దిగ్భ్రమించెంది మూర్ఛిల్లిపడెను. మీరాను లేవదీసి జాల్పులు బిలిచి కాళిమాలిని జూచుచుండుమని యామెను లోనికి గొంపోయి యిట్లనెను: "అమ్మా నీవు ధైర్యముతో నుండవలయును. దుఃఖము నొంది మనస్సును గవ్వపెట్టికొనఁగూడదు. నీవు మూర్ఛిల్లిపడితివి గదా! ఖాను: డానమయమున వచ్చినచో నేమి సుభవించియుండును ! ఇట్లే నీవు చేయుదువేని కాళిమాలి నికఁ జూడనీయను.

అమీనా—మీరానూ! కాళిమాలి యింక మనలోఁ గలియుండుగదా! ప్రాణము పోవుచుఁ బోవుచు నున్నది. ఇప్పుడో, మావా రేపో చచ్చిపోవును. ఇంక నాబ్రతుకు, చక్కదనము—అయ్యో ! నన్ను శ్రేమించువా రెవ్వరు ? అని విలపించెను.

మీరాను—అమ్మా ! అధైర్యపడకుము. భగవంతునియందు భారముంపుము. ఆయనయదృష్టమే నీభాగ్యమైనచో మీకు ముందు చాలసంతోషకరము లైన దినము లుండఁగలవు.

ఈమాట లమీనాభేదము నవసయింప నశక్తము లాయెను. దినములు గడచినవి. కాళిమాలిగాయము మాన నారంభించెను. స్వకీయపటకుటిరమునకుఁ గీసికొనిపొమ్మని యతఁడు కోరెగాని ఖానుఁడు వలదని, తన గుడారమునందే యుంచుకొనెను. జుల్గు, మీరాను, దాదు వీరు మువ్వరు కాళిమాలికి ముఖ్యముగ నుపచారములు సల్పువారు. శక్తియున్నపుడెల్ల వీరితో నతఁడు సుభాషించుచుండెను. గాయములు లగిలిన మొదటినాఁ డమీనా పానీయ మిచ్చుటను గుఱించియు, నామె యోగక్షేమములఁ గూర్చియు, నతఁడు మీరానుతో నప్పుడప్పుడు ప్రసంగించుచుండెను.

అమీనాకు రోజులు కష్టతరముగఁ గడచినవి. ఖానుఁడు కాళిమాలి విషయములు చెప్పునప్పు డామె కుతూహలముమెయి వినుచుండెను. ప్రజాములు నూనుచున్నవనియు, శిఖ్రముగఁ గుదురుననియు జుల్గు చెప్పుచుంటచే నామె మనస్సునకు స్వస్థత కలుగుచుండెను. ఆమె యప్పుడప్పుడు నిశ్శబ్దముగ మునివ్రేళ్లమీద నడచి నిద్రిపోవునప్పుడు కాళిమాలిని జూచి దారికి వచ్చున్నాడని సంతృప్తి చెందుచుండునది. ఈమె రాకపోకలు కాళిమాలి యెఱుంగడు. నీవు వచ్చితివని యిట్లనికె జెప్పినచో నతఁ డానందమొంది నీతో మాటలాడుటవలన నుత్సాహము కలవాడగును, గాన నీవిషయము 'చెవుల వేసెద నని మీరా నమీనాతో ననెను. ఆమె కోపపడి "మీరాను ! నాకార్యము చెడిపోవును. రోజు రోజు వచ్చి యతనినిఁ గన్నులారఁ జూచుట వలనఁ గలుగుచున్న సంతోషము నాకుఁ దప్ప నితరులకుఁ దెలియదు. సిగ్గు పడలి చెప్పుచున్నాను. విను. అతని మనస్సును నే నెఱిగియుండియు, నిప్పుడు మాటలాడుట నా చెఱుపునకే. నేను రహిమాఖానుని భార్యను గానా ? అతఁడు ముసలివాఁడు గనుక నతనిమీద నాకుఁ బ్రేమలేదు గాని గౌరవము లేదా ? ఆయన బ్రతికియుండునంతఁకడ కతని భార్యనే" అని పలికెను.

మీరా—అమ్మా ! నీవు చిన్నదానవు కాని నీబుద్ధి పెద్దది. భగవంతుఁడు

నిన్ను రక్షించుగాక.

నిశ్శబ్దముగ రహస్యనీక్షణ మొనరించునప్పు డొక్కొకపర్యాయ మమీనాకు బుద్ధి చలించి కాళిమాలియొక్కపార్శ్వమునఁ గూర్చుండవలెనని, యల్లస సంభాషింపఁవలెనని కోరిక వొడముచుండెడిది. కాని యేదో తలఁపు నకు రాఁగ నామె చురలిపోవుచుండును. కాళిమాలి స్థితియు నిట్లే యుండెను. అతఁడు సుప్తాంశసంజాతుఁడు. గౌరవము ప్రధానముగఁ గల వాఁడు. ఖానుండు ప్రతిక్షణము తనకుఁ జూపుచున్నదయ యలనిమనస్సులొ నాటియుండెను. కరుక ఖానునికి గౌరవభంగముగ నమీనాతో సరససల్లాపములాడుట కిష్టములేనివాఁడుగ నుండెను. ఒక్కొకసమయమున మనస్సు తిరిగినను ద్రిప్పకొనుచుండెను. వారములు దాటివెను. నెల లతిక్రమించినవి. కాళిమాలివ్రణములు పూర్తిక మానలేదు. లేచి కూర్చుండుటకును బ్రాకు లాడుచు నాలుగడుగులు వేయుటకును శక్తుండయ్యెను.

ఎల్లరు నతనియెడల జాలికలిగి యుండిరి. సుల్తానుఁ డప్పుడప్పుడు వచ్చి చూచిపోవుచుండెను. మహాకుడ్యసమీపమునఁ గాల్వబడు తుపాకుల మ్రోతలు, ఫీరంగుల ధ్వజములు విని కాళిమాలి తానుగూడఁ గలహనుధ్యమున నుండవలయు నని యభీలషించుచు గాని పాపము ! నిల్చుండుటకే దార్జ్యము లేదాయెను.

ముప్పదియవ యధ్యాయము

సుల్తానునికిఁ జీలమండయందుఁ దగిలిన గాయము మానలేదు; బాధఁ గలుగఁజేయుచుండెను. తురుష్కదేశమున కితఁడు రాయబారము పంపెను. తద్దేశరాజధానియైన కాక్స్తాంటినోపొలునకు రాయబారు లేగిరి. అచ్చటి సుల్తానుండు శుభలేఖమాత్రము వ్రాసియిచ్చెను; సహాయముచేయుట కొప్పుకొనలేదు. రాయబారు లీనిస్సంతోష వార్తను చెచ్చిరి. అంగ్లేయులు, మహారాష్ట్రులు, నైజాము కలిసి సేయుచున్న ప్రయత్నములు టిప్పునకు

చలిసెను. అతని చిత్తము నివియన్ని మిక్కిలి వ్యాకులపఱచెను. అజ్ఞాపియ బడిన ప్రకారము శ్రీరంగపట్టణమునుండి శత్రుస్థిరముఖయుద్ధసాధనములు వచ్చెను. సహాయసైన్య మేతొచ్చెను. అంతట వారు కుడ్యముమీదఁ బడి బ్రద్దలుచేసిరి. శత్రునిరోధము లేకపోయెను. సుల్తానుని సైన్యము తిరువా న్కూరురాజ్యమునందు స్వేచ్ఛగఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీలనక బిడ్డలనక మనులను సైనికులు చంపిరి; గృహములఁ గాల్చిరి. వేలకొలది మనవ్యులను స్వర్ణంధమొనర్చి ముసల్మానులజేసి మాంసములు తినిపించిరి; యదివఱకుఁ బూజించిన హస్తములచేత గోవుల నప్పుడు నఱికించిరి; నిరయంబునకంటె హేయమైన కారాగృహములఁ బడఁబ్రోయుటకుఁ గొందఱు బట్టికొనిరి. తొత్తార్లొంబు మూర్తిభవించి వేయిచేతులతోఁ బనిచేయుచున్న ట్లుండెను.

అచ్చటి కార్యము పూర్తియైనతరువాత సుల్తానుడు కుడ్యము నడఁ గంటఁ బడఁగొట్ట నిశ్చయించెను. గడ్డపాఱలు మొదలగు సాధనములఁ దీసికొని సైన్యము బయలుదేఱెను. శిబిరమునందున్న ప్రతిమనుష్యుఁడు నుత్సాహముతోఁ జేడఁబె. అందఱు కుడ్యముచేరిరి. సుల్తానుఁ డుచితాయుధము గైకొని గోడపై కక్కిెను. క్రింద జ్యోతిష్కుఁడు గణనముచేయుచుండెను. సుల్తా—షేకూ! (ఇది జ్యోతిష్కునిపాఠు) గోడమీదఁ దెబ్బ వేయుదునా? షేకూ—స్వామీ! నిమిష మాగుండు.

నిమిషమగుదనుక నందఱు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి.

షేకూ—బిసిమిల్లా-ఇర్-రహ్మా-ఇర్-రహీం! మహాప్రభూ! సమయమైనది.

సుల్తానుఁడెత్తెయున్న హస్తమును బలముకొలది దించి యాయుధ ముతో గోడనుగొట్టి దిగివచ్చెను. తత్క్షణమే నేలయీనినట్లున్న యాజను లందఱు ప్రారంభించిరి; ఇరువదిమైళ్ల పొడుగుననున్న యామహాకుడ్యము నాటుదినములో నేలమట్టమునకు సరిగఁజేసిరి. ఈయొప్పితము నెఱవేఱుడు సుల్తానుఁడు నిజరాజధానియైన శ్రీరంగపట్టణమునకు ససైన్యముగ బయలుదేఱి పోయెను.

ముప్పదియొకటవ యధ్యాయము

నైన్యము శ్రీరంగచట్టణము చేరెను. తదాగమనం బీక్రిందజెప్పబడు, నొకతెనుదప్పం దక్కినవారి కందఱకు నానందకరముగ నుండెను. ఖీనుని భార్యలలో నొకతయైన కుమ్మూబీ జిత్తులమారిమొగమును, గన్నులార్ప నభ్యసమును గలిగిన యొకదాసితో నిట్లనియెను “సోజ్జ! (దాసీనామము) చూచి వచ్చితివిగదా. గాయములు పడినవన్నారు. అప్పటికే జిక్కి యున్నాడంట. విజమా యబద్ధమా ?

సోజ్జ—అమ్మా! ఆమాట వాస్తవమే. బిచ్చపువేషము వేసికొని యతని యింటిదగ్గఱకుఁ బోయి మోచరాబాదు మాళి ఆలీ, నీనీ మురియా పేరుచెప్పి లింప వడిగితిని, నీది మోచరాబాదా? యని యడిగి నాఁడు. అవునని నేను జెప్పంగ నాలుగు డబ్బులు నామీద విసరివేసి నాఁడు; సాలిపోయి యున్నాఁడు. బ్రతుకక దనుకొనుచున్నాను.

కుమ్మూ—అయ్యో! అయ్యో! నేను షుకక జూచినప్పు డెంతోముచ్చటగ నున్నాడే. ఎంతలోని కెంతవచ్చెనే. మా ఆయనలోకం గలిసి పుట్టానుని ఒర్బారువకు. బోవుచుండెను; గవాక్షములోగుండ జూచినప్పుడు గుఱ్ఱము మీద నెక్కియుండెను. చంద్రబింబము వలె మొగముకళకళ లాడు చున్నదే. అప్పటినుండి యతఁడు నాకన్నలలో మెదలుచున్నాఁడు. సోజ్జ! కలలలోనైత మతఁడే కానవిచ్చుచున్నాఁడు. నా మన స్సతనిమీదనే యున్నది.

సోజ్జ—బీబీ! మగనాలివి గదా ! అట్లు మాటలాడుట నీలియా? ఛీ !

కుమ్మూ— (మోహోద్రేకముతో) సోజ్జ! అన్ని చూచుచునే యట్లుదు పేమో నాకు: బెండ్లి పెటాకులైనను నీ పేరేక సెయ్యెమునుభవించుచున్నాను! నాకు మగఁడేదే? ఒక్క ముద్దమాట చెప్పువాడేదే? పిల్లలకు మొగము వాచిపోవుచున్నానా లేదా? నులోషచూ చట్టా ! వ్రేము

యొక్కడఁ బేలాలు వేగుచున్నది ? ఒకనాఁడైన మగఁడని, నవ్వుమాటలని, నోచుకొని యెఱుంగ నే, ఏనాఁడును శుభమన్న మాటలేకపోయెను. నిన్ను జూచినసెంతో ముచ్చటగును. ఇంత చక్కనిమగఁడు. నలుపురు పిల్లలు, నీవు సంతోషముగనున్నారు. బీదదానవే. నిజము. అయితే మాత్రమేమి ? శుభపడుచున్నావు. కావలసినది లేకపోయినచువాత సెంత భాగ్యముండిన నేమి ఫలము ? నాకు నిండనిరుపదియైదేండ్లు లేవు. చక్కనిదాననో కాదో, నీవేయెఱుంగుదువుగదా! నావ్రాత! చూడు. నావయస్సు నాచక్కఁడను వ్యర్థము. ఆ చుసలిపాడు నన్ను జూడనే చూడఁడు. చూచినమాత్ర మేమిలాభము ? ఆయనమీఁద నాకుబ్రేమ యెట్లుండును ? ఎటు గౌర వింతును ? నన్ను దగ్గఱకుఁదీసి ముద్దు పెట్టుకొనువారు లేరైరి.

సోజ్జ — నీమగఁడే నిన్ను ముద్దు పెట్టుకొనును.

కుమ్మా — మగఁడా ! మొద్దులు. సెరసినగడ్డమూ వాఁడూ ; వాని ముద్దు ముక్కలైనట్లే యున్నది, ఇంక దాఁపను. రహస్యముమాత్ర మైదవఁచెవి వానికిఁ చెలియనీకుము. బయటఁబడెనా నీ ప్రాణము నోయన దనుకొనుము. బగ్గఱకు రమ్ము. చెప్పెదను. నా మనస్సతనిమీఁద నున్నది. చక్కనివాడు. ఆతనికన్న లేమే ! వానిని ముద్దిడక నిలువఁజాలను. ఇంకనీకుఁ జెప్పవలసి నదిలేదు. తెలిసినదా ? అపకీర్తికి వెఱవను. ప్రాణమునకైనఁ చెఱించితిని. నీవిదియంత యతనికిఁ జెప్పి యొక్కడకుఁ దీసికొనిరమ్ము. లేదా నన్నొక్కడకుఁ దీసికొనిపొమ్ము. నీవన్న నాకు స్వతంత్రము గనుక నిన్ని మాటలు చెప్పితిని.

సోజ్జ — అమ్మా. ఏమి ముప్పు సంభవించునో గదా ?

కుమ్మా — ఇదిగో, ఈమాటలే నాకుఁ జెప్పవల దన్నది. ముప్పులేదు. గిప్పు లేదు. నిమిషమైనను దాళలేకున్నాను. అన్నముముందఱకేగినఁ దినబుద్ధి వుట్టదు. ఏదియో పాఱివేసికొని నట్లుండును. కంటినిండ నిద్రలేదు. ఏమి తోచదు పిచ్చిపట్టిన విధముననుండును. అద్దమునఁ జూచినప్పుడెల్ల సీచేక్క

దనమడవిలోగానిన వెన్నెలయయ్యెనని చింత యధికమగుచుండును. ఆయ ననుగుఱించి యెవరేమాట చెప్పినను నాతాపము హెచ్చుచుండును. ఎప్పు డామనోహరుని, జాతునా యని ప్రాణము కొట్టుకొనుచున్నది. ఒక్క కృష్ణుడు జీవితము పదలడలంపు కలుగును. సోజనూ! ఇంతకంటె నెక్కువ చెప్పలేను. పొమ్ము. ఈబాధ నీవెన్నడు పడెనదానవు కావు.

సోజ్—అయ్యో! నేనుగూడ నెఱుంగుదునమ్మ. (అని కన్నులుమూయుచు నిట్టూర్పు విడిచెను.

కుమ్మా—నీవా?

సోజ్—అమ్మా నిజము. ఐయితే యతఁ డిప్పుడులేడు. యుద్ధములో జచ్చినాడంట.

కుమ్మా—ఇంతకు నొకసారియైనఁ గలిసితిరా?

సోజ్—అమ్మా. దావణికమెందుకు. నేనన్నఁ బ్రాణములు విడిచెడు వాడు. నేను నతనినిఁ జూడక గడియయైన నుండెడుదానను గాను.

కుమ్మా—సోజ్! నీవన్ని యెఱిగినదానవే కనుక, మఱిమఱిచెప్పఁ బనిలేదు. త్వరగఁబోయి యెటులనైనఁ దీసికొనిరమ్మ. నిన్ను మఱవను.

సోజ్—తల్లీ! నెలవిచ్చిన ప్రకారము చేసెదను. ఒంటరిగానున్నప్పుడు సమయము కనిపెట్టిపోదును.

కుమ్మా—ఈలవంగములు మిరియాలు తీసుకొనిపోయి యతనికిమ్మ. చదువు కొనినవాడు కనుక వీనియర్థమెఱుంగును. లవంగములు నేను మోహించితి నని, మిరిములు శిఖ్రముగఁ బ్రత్యుత్తర మిమ్మని తెల్పును. నీవు మిక్కిలి మాటలాడ నవసరము లేదు.

సోజను కుమ్మాబియొద్ద నెలవుతీసికొనివెట్లెను. “నన్నుఁ బ్రేమింపఁడా? పలదనునా? అనఁడు. నాచక్కదనమును గూర్చి యింతకుఁ బూర్వమే వి యొప్పుకొనుచుండును. మేమిద్దఱుము కలిసి యెచ్చటికైనఁ బోవుదుము. అడువారి మోహముననేమో యతని కప్పుడు తెలియును.” అని కుమ్మా

యాత్త గతముగ ననుకొనుచుండ వెనుకనుండి “అక్కా ! కుమ్మూబీ !” యని మెల్లని శబ్దము వినుబడెను. తిరిగిచూచి “హర్షల్ బీవా ? నేనెవరోయని యురికిపడితిని. కూర్చుండు” మని కుమ్మూ వాక్రుచ్చెను. హర్షతీర్థి యుచితాననాసీనురా లాయెను.

హర్ష—ఇక్కడకు నచ్చినప్పటినుండి యమీనాను జూచితివా ? అక్కా.
కుమ్మూ—దాని విషయము నన్నెందు కడిగెదవే. అగతిమాలిన ముండకు నేను జూడఁ బోదునా ?

హర్ష—నిజమేనే, అక్కా సీవుపోవని యెఱుఁగుదును. ఆ ముసలిముండ పొడుకు మంచిమంచి వస్తువులు తెచ్చి యాపెక్కిచ్చినాడని విని చూడఁ బోయితిని. ఏమిచెప్పుదును ? అక్కా నీ పేమైన ననుగాని అవి యెంత బాగుగ నున్నవే. ఆ నగలేమే. ఆ చీరలేమే. దాని కులుకు, దాని పగులఁ బాటు. చెప్ప శక్యముకాదు. మన మటుపంటి చీరకుఁగాని నగకుఁగాని నోచుకొనకపోయితిమి గదే. ఇట్టై పోయి, యట్టై తెచ్చుకొని దానికేమి సింగారింఁచుచున్నాడే, ఆ ముసలివాఁడు ?

కుమ్మూ—దానిమాటలు చెప్పకువే. నా కడుపులో మండుచున్నది. మనకు రవికలు, చీరలైన ననువైనవి లేవు. ముసలివాని కిదేమి పల్లడే. ఆముండ యేవో మందులు మ్రాకులు పెట్టినది.

హర్ష—ఏమి చెప్పుదునే అక్కా ! సొమ్ములు, బంగారు జరీయంఁచు చీరలు, రవికలునే నన్ని చెప్పలేను. చూచి తీరవలె, బయటి యరుగుమీఁదఁ గూర్చుండి కంసాలివాఁడు బంగారపు టంఁజలు చేయఁచున్నాఁడు.

కుమ్మూ—మనము నిజముగఁ దెలివి తక్కువవారము. ఇంక నహింపఁ గూడదు. కని తీర్చికొనవలయును.

హర్ష—మీ అమ్మ యేమేమో చెప్పినదికాని, పేసినది కాదు.

కుమ్మూ—న్యాయప్రకారము మగవాని కైదుగురుభార్య లుండవచ్చునట. అందువలన నిది యధర్మ మనుటకు మా అమ్మకు వీలు లేకున్నది. అయినను

మీ అమ్మ మఱియొకవిధమున సాధించి తీరును. వదలిపెట్టదు. హుర్నత్! అదిగో గవాక్షము గుండఁ జూడు. పల్లకి వచ్చుచున్నది. మాతల్లియే యొయుండవచ్చును. చూచితివా, మనవాకిటి యెదుటనే యాగినది. ఎదురుఁ బోవుదము రమ్మ. ౦

ఘల్లు ఘల్లున నుండెలు కడియాల మోగ ముసలమ్మ నింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆమె యుచితాసనాసీనురాలయ్యెను. కుమ్మూబీ హుక్కాయించెను. అది పీల్చి పొగవిడుచుచుండి “అమ్మాయీ చిక్కియున్నావేమే. నీవు కృశించుచున్నావని పోజును చెప్పఁగఁ జూచిపో వచ్చితిని.” అని యవ్వయ నెను.

కుమ్మూ—అమ్మా! కృశింపక యే మున్నది. నవతి తలపై కెక్కి కూర్చున్నది. కంటికి నిద్రరాదు. అన్నము రుచింపదు. నిన్నకాక మొన్న యిట్టేపచ్చిన పోత నమస్త సౌఖ్యము లనుభవించుచుండ మేము ఏక్కుమాలినవారివరె నుంటిమి.

హుర్న—దాని కిచ్చ డెన్నో వెలగల వస్తువులు సింగారించినాడు. మా మొగముచూడఁడు. మాది చచ్చినచాపు, బ్రతికిన బ్రతుకును గాతున్నది. నీవు సహాయముచేసెద నంటివి. మమ్మఁ గడతేర్చు నుపాయము చూడు.

కుమ్మూ—దాని చక్కదనమునకు ముసలివాడు వెలఁచినాడు. ఏమి చేయుదుము ?

హుర్న—అమ్మా ! యెవతెయో ముత్రకత్రె యొన్నదిని యిదివఱకు జెప్పితివి. ఆమె నిప్పుడు రప్పింపుము.

ముసలమ్మ—ఆపె కీవిషయ మితకుముందే చెప్పితిని. ఖానుడు వట్టణమును వదలగనే యామె తంత్రములు మొదలుపెట్టినదికాని మొన్న జబ్బుగ నున్నదని యెవరో చెప్పిరి.

కుమ్మూ—ఆమె నిప్పు డింటికి వచ్చునట్లు చేయుము.

మన—జబ్బుగ, నున్నదని వింటిని. ఐనను నచ్చును. ఇదిగో యీ యుంగర మానవాలుగ నిచ్చి పల్లకి పంపుము. ఎక్కి వచ్చును.

తత్త్వబంబ పల్లకి పంపబడెను. అందఱు మాంత్రికీ సమాగమము నిరీక్షించుచు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. పల్లకికావాహక స్వరములు వినవచ్చెను. సుభ్రమమున బహుధ్వారమున కేగి య—పెను గొనివచ్చి హర్షించిరి.

“ఇశ్యో. ఆర్థా. ఇవి బయటికి రావలసిన జాతులు కావు. వెత్తనము వచ్చినది. ఆయాసము, దగ్ధ—అమ్మా, ఏమిచెప్పును? ఒకటా? ఆయితే కుమ్మానీ శేషమూ? హార్తత్! బాగుగ నున్నావా?”

కుమ్మా—ఇదిగో బుట్టున్నాము, దరి త్రోవలేక, ముడులు, ముత్రములు పెట్టి మగవారిని లోబఱచుకొను నుపాయములు లేవా?

మాంత్రికి—ఇంచుకే, నాదర్శనము. కష్టములలోఁ గురీనా (మాంత్రికీ నామము) జ్ఞప్తికి వచ్చునుగాని తక్కిన సమయముల రాదు కాబోలు. అమ్మా! నవ్వుకంటినిగాని యేమి కాఁగి.

కుమ్మా—అసాంతము చెప్పెదను విను. ఇది ఇప్పుడు వివరము చెప్పియుండును. సేమనుభవించుచున్న యవమానము, నిరసనము, దుఃఖము, భగవంతుని కెఱుక. తలలోనుండి జారి క్రిందఁబడిన పువ్వులవలె చాడిపోవుచున్నాము.

మాంత్రికి—(బుగ్గలనొత్తి, చేయిపట్టిచూచి) అమ్మా నీపొడచేయి మిక్కిల్ మృదువుగనున్నది. నీ చెక్కిల్లు మనోహరముగ నద్దములవలె నున్నవి. నీ కాటుకకన్నులు ప్రకాశించు చున్నవి. నీ సౌందర్యమునకుఁ గొఱత లేదు. నీవు కాడిపోవుచుండలేదు.

కుమ్మా—(మొగడు గట్టినఁ ద్రిప్పి) ఈమాటల కేమిగాని సహాయముచేయునువా? చేయరా? మా నవతిపోటి నృశించిపోవునట్లు ముత్రము పెట్టవలయును.

హుర్న—ఇక నాలస్యము చేయఁగూడ దవ్వా, అలా! అల్లా! నే నెప్పు టికిఁ బోయినను దలవంపులుగా నున్నది. అమీనా చక్కనిదని యొకరు, ఖానుఁ డమీనామీఁదఁ బ్రాణములు విడుచుచున్నాఁ డని మఱియొకరు, చెప్పుచుండ విసలేక చెవులు చిల్లులు పోవుచున్నవి.

ముసు—కురీనా! మా అమ్మాయిలఁ జూచితివి గదా! నీచేతనైవంతసహాయము చేయక తప్పదు.

మాంత్రికి—చేయుదునుగాని, యొకదాని కనుమానించు చున్నాను. నావలె పిరుకూడ నుపహాసములుచేసి జపములుచేసినం గాని మంత్రము పాఠిండు, నడురాత్రియందు యంత్రమువేసి మంత్రోచ్ఛాటనము చేసినప్పుడు శక్తులు వచ్చి చుట్టును దిరుగుచుండఁ జూచి భయపడకుండ నుండురా?

కుమ్మా—(టొమ్మగుద్దికొనుచు) నేనుందును. నాకావంతకూడ భయము లేదు. నీ వెక్కడకు రమ్మన్న నక్కడకు వచ్చెదను. గోరీలభూమికిఁగూడ రాఁగలను. లక్షశక్తు లుండనీ.

మాంత్రికి—నీవు నాకంటె ధైర్యము హెచ్చుగఁ గలదానవు. మంచిది మాటలు చెప్పినట్లుగాదు. చిన్నకూనవు. అనుభవములేదు. ఇంతకు భయ పడవు గదా.

కుమ్మా—అసలు భయములేదు.

హుర్న—నాకుఁగూడ లేదు. ఎచ్చటికి రమ్మన్న నచ్చటికి వచ్చెదను.

మాంత్రికి—నా యనుమానము తీఱినది. దీనికి రహస్యస్థలము కావలయును. ఈ యిల్లుపనికివచ్చునా? ఎవరు రాకుండ నుండురా?

కుమ్మా—ఈ యిల్లే మనకుఁ బనికివచ్చును. ఎవరును రారు.

మాంత్రికి—ఒకవేళ ఖానుఁడు వచ్చునేమో! ఎవ రెఱుంగుదురు? ఈ యిల్లు పనికిరాదు. మీ తల్లిగారి యిల్లునుకూలముగ నున్నది.

ముసు—నిజమే మన యింటివెనుకనున్న గదిలో రహస్యముగఁ జేయవలసిన పనులన్ని చేయవచ్చును. అయితే కురీనా! ఎప్పుడు? ఇదియంత?

మాంత్రి:—ఒక నెలదినములు పట్టును. దీనికే జేయవలసిన తంతు విశేషముగ నున్నది. ఆలోచించి నెమ్మదితో బొట్టుపోకుండఁ జేయవలయును. కుమ్మాబీ! హుర్తల్ బీ! మీరు నెలరోజులు ఒకీర్లకు భోజనము పెట్టు చుండవలయును. మాంసము తినఁగూడదు. చలువ పదార్థములు భుజింప వలయును. నానియములు సరేకదా! నే నన్నము ముట్టుకొనఁగూడదు. పాలు, పండ్లు తిని జపము చేయవలెను. ఏండ్లు వైనిబడినవి. కనుక నిప్పు డింతకప్పపుబులు చేయలేకపోయినప్పటికి మీరు చిక్కులలో నుండు టచే దప్పదని యొడంబడితిని. మీ గుంజి త్రావి మిమ్ము మఱితునా? అమ్మా! పోయివచ్చెదను. ఇంటివద్దఁ బరులు నున్నవి.

కుమ్మా:—పోవచ్చును. భోజనముచేసి పొమ్మ.

మాంత్రికి:—అమ్మా! ఒక మెతుకైనఁ దినను. ఈ నిమిషము మొదలుకొని నెలదినములు తంతు పూర్తియగుదాఁక నిరంకుశంజైనది యేది పనికిరాదు పోవలయును.

“మఱిచిపోకు. నిన్ను నమ్మినాము” అని చెప్పి ద్వారముదనుకఁ గురీ నాను గుమ్మా హుర్తల్ బీలు పంపిరి. ఆమె పల్లకియొక్కి నిజ గృహముం జేరెను.

మన:—అన్నమాట కురీనాశప్పదు. మీకు దృష్టితగిలి వేఁకి సంభవించినప్పు డెన్ని లడవలో మంత్రము పెట్టినది. ఆమెకు మనఃమంత్రాలు తుచ్చాలు కూడ వచ్చును. మీనాయన నాతో ననిష్ఠముగ నున్నప్పు డనేకవర్యాయములు కురీనా మంత్రించి నామీదఁ ద్రేమ కలుగునట్లు చేసినది.

కుమ్మా:—అమ్మా! అమీనాను బట్టి రెండుచేతుల నడుమ నొత్తివేయవలయు నని బుద్ధిపుట్టుచున్నదే. గొంతు పిసికివేయవలె నని శోరక యున్నది.

మన:—అమ్మాయీ! ఆ ట్లనరాదమ్మా.

కుమ్మా:—నిమిషేయుదునే కడుపులో మండుచున్నది. కురీనా నింటిలో దింపి బోయాలు మరలఁ బల్లకినిఁ దెచ్చిరి. పోయివచ్చెదనని కూతులకుఁ జెప్పి యా ముసలమ్మ దానిలో నెక్కి నిజనివేశమున కరిగెను.

ముప్పదిరెండవ యధ్యాయము

ఖానుఁ డమీనాతో సుఖముగఁ గాలము గడపుచుండెను. కాశీమాలి యుద్యోగముచేయుట కింకను దుర్బలఁడుగ నున్నందున ఖానుని దర్శించుచు నతనిచే నియుక్తుడై యుత్తరములు వ్రాసి, లెక్కలు పరిశీలించి, దినములు పుచ్చుచుండెను. మీరాను కాశీమాలి కప్పడప్ప డమీనా యొద్దనుండి పండ్లు పళ్ళ్యపదార్థములు తెచ్చియిచ్చుచు నాపె యనురాగమును జతురవాక్యములచే సూచించుచుండెను.

కాశీమాలి కమీనాయొక్క యనురాగ మమూల్యమైనది. అమీనా వలె గాశీమాలినిఁ బ్రేమించినచో రచటి చారలలో నెవరు లేరు. స్నేహమును బ్రకటించువా రనేకు లుండిరిగాని వారు దుర్మార్గచరులగుటచే హృదయము విప్పి యేమాట చెప్పఁదగినవారు కాకుండిరి. ఖానుని మిత్రులు వృద్ధులు. వీరు కాశీమాలియొ దభిమానము కలవాఁడైనను గాశీమాలి పిన్నవాఁడని, యనుభవకాలి కాఁడని, యతనితోఁ గలసిమెలసి యుండుట యగౌరవకరమని తలఁచినవారగుట నతని రహస్యములు తెల్పు నర్హులుకాకుండిరి. కావునఁ బ్రాణముకంటె చెక్కుడుగఁ బ్రేమించిన యమీనా కాశీమాలికి బ్రయత్న మయై యుండెనన సత్యమేమి? ఖానుని కొల్వనందే యుండి యిదివఱకున్న ముసద్దీలకన్న నెక్కువ నత్తుకముగ నతఁడు పనిచేయుచుండెను. జమా దారుఁడు మోసముచేసి నర్కారుద్రవ్యము నవహరించుట కొనర్చు సుపాయ ముల నిరంతరం బూర్వము పేర్కొనియుంటిమి. ఇప్పుడితఁడు కోయంబుత్తారు బయళ్లలోనుండి మైసూరు వీరభూమిలోనికి బోవు కనుమలను గాచు చుండెను.

ఇతని దుర్మార్గములు నానాటికి హెచ్చుచుండెను. కాశీమాలి సహింపలేక వాని నణఁపఁ బ్రయత్నములు సేయుచుండెను. ఈ సమయమున జమాదారుని లెక్కలలోఁదప్ప దొరకినదని బుజ్జీ (జీతములిచ్చునశఁడు)

యొక్కరమువ్రాసెను. అతఁ డీ యుత్తరము ఖానునకుఁ జూప నారంభించి భగ్గన మండవడి చేయించుమని కాశీమాలి సాలాచన యడిగెను. బుఱ్ఱీవద్దకు వెళ్లి మొదటినుండి జమాదారుడు సంపినలెక్కల బరీక్షించినయెడల మోసము లేదనని యర్థం దూపాయమా చెప్పెను. ఇద్దఱుకలిసి బుఱ్ఱీకడకుఁ బోయిరి. లెక్కల నెదుటవేసికొని యొకరోజు శ్రమపడి కాశీమాలి పరీక్షించెను. ఏమైరి యచ్చటచ్చట మార్చబడి యొప్పువుటికి నిజముగఁ గాకితము లన్ని జమాదారుని మున్నీ వ్రాసెనని యర్థం నున్నదని చెప్పెను. జమాదారుడు నిశానీదారుడనియు. మున్నీయే ననులన్ని చేసెననియు వీరు తెలిసికొని మున్నీని లోబఱచికొనినదగాని మోసము బయల్పడకేరదని యతనిని రహస్యముగఁ గొనిపచ్చుటకై యిమాము సాహేబునకు మఱి నల్వర ముఱుప్పుల నిచ్చిపంపిరి.

ఇమాంసాహేబు వెళ్లెను. మున్నీ యెప్పుడు జమాదారునివెంట గుండును. అరనికిరిచెలియకుండ మున్నీని బట్టుకొని రావలయును. తనతో 5 వ్చినదానిలో నొకనికిఁ బరీక్షింపవలయు వేసి యేదోయొక మిషనున నతని నిబటికిఁ గొనివచ్చుని వంపి యిమాము త్రోవఱిగింపెను. అర్థం దు పరీక్షవలెఁ జూచి మున్నీని సంపించి మతవిషయములలో దివి సంభాషించుచు బురబాహ్యప్రదేశమునకు దీసికొనిపోయెను. దగ్గఱకురానిచ్చి సిద్ధముగనున్న యిమాము మొదలగువారు మున్నీని బలజంతముగఁ బట్టికొని యఱచుచున్న కొలదిఁ గొనిపోయిరి.

పిమ్మట జమాదారుడు మున్నీయని పిల్వ మున్నీ లేఁ దాయెను. ఆతఁడు వెంటఁ బంపెనుగాని యెచ్చటను గానరాలేదు. ఒకపక్షిరుతో మాటలాడుచుండఁ జూచి తిరుని కొందఱు చెప్పిరి. పరహస్యముగఁ బూర్ణముగ నెఱచిన యర్థం దెచ్చటికిఁబోయెనో యెవఁడెవలఁ దెలుగుట్టు వేయనో, యని జమాదారుడు దొడయమానమానముడై యలం దెను. ఇమాముసాహేబు మున్నీని ఖానుని యొద్దకుఁ జేర్చెను. ఖానుడును కాశీమాలియు సంతోషించి యతనిని లెక్కల

విషయమై ప్రశ్నించిరి. నేనా లెక్కలన్న నేమో యెఱుంగనని మున్నీ నిర్దోషివలె నటించెను. నిజమొప్పునైన దనుక నిజానికి మంచిసీల్చీయ వలదని ఖాను డుత్తరపుచ్చెనెను. ఆవిధమునఁ గ్రాగుటకు నీకులేకుండ మున్నీ యొక నినముఁడెను. కతినశిత్ లొకను పొచ్చెను. భయపడి యున్నదని యతఁడు పూసగ్రచ్చినట్లు చెప్పెను. అప్పుడు జమాదారునిమీఁద నేరముమోపి చూచిన వెంటనే వచ్చి సమాధానము చెప్పవలసినదని యతని హితముత్తరము వ్రాసి ఖానుఁడు పంపెను.

ముప్పదిమూడవ యధ్యాయము

ఉత్తరము చూచినప్పుడు జమాదారుఁడు నిశ్చిన్నహృదయుండయ్యెను. తక్షణాబ శ్రీరంగపట్టణమునకు వెళ్ళి ఖానునియొద్దకుఁబోవ, నతఁడు దర్శన మీయనని నిరాకరించెను. కాశిమాలిగుండ ఖానునియనుగ్రహము సుపాదింప వచ్చునని తలఁచి యతనియింటికిఁగి కాశిమాలి సాసములవైబడి రక్షింపుమని జమాదారుఁడు వేడుకొనెను. కాని కాశిమాలి యతనిప్రార్థన నంగీకరింపలేదు. లంచమిచ్చెదనని జమాదారుఁడు చెప్పెను. లంచమును మాటవినతోడనే కాశిమాలి దండతాడితభుజుగంబు భంగిఁ గ్రద్ధుడై యతనిని దూషించెను. జమాదారుఁడు విఫలమనోరథుడై యేమితోఁపక నిల్చుండి యొకతలంపు మనస్సునకు రాఁగత్తి దూయఁబోయెను. కాశిమాలి యది కనిపెట్టి “జమాదారుఁడా! నీచుండ! నీదురభిప్రాయము కనుగొంటిని. కత్తి దూయ చున్నావు. ఇదిగో ఖడ్గము! చూచితివా? ఒకయడుగుదాఁటి రమ్ము. నీతల కంతమునుండి వేఱగును. ఇప్పుడే నీయనువులు గొనఁగలనుగాని పిఱికిరక్తము నాఖడ్గమునకు రుచింపదు. పొమ్ము. ఉజమైన నిచ్చటనుండకుము” అని క్రూరవాక్యము లాడెను. జమాదారుఁడు తడఁబడి తనకాతలాపులేదని బొంకి పరాభూతుడై బయటికి వచ్చెను.

కాశిమాలియొక్క యిల్లుదాటి రెండుగజముల దూరమేగుడు నొక స్త్రీవచ్చి యతనిం గొఱిలించిని “జమాదారుడా! నీవు యుద్ధములొక జచ్చితివని వింటిని. ఇన్నిదినములకు నెలవుగ నేటికి మరల నిన్ను గలిసి కొంటిని” అని సానురాగముగఁ బలికెను. “పొమ్ము. నీవెవఁడెవో యెఱుఁగను. కాశిమాలి దాసివలె నున్నావు. దొంగవేషములు నాయొద్దసాగవు. విడువుము” అని యాపెను విడిచిపెట్టి యతఁడు పోయెను. ఆమె యాత్రోపునకుఁ గ్రిందఁబడిలేచి యొడలిదుమ్ము మలిపికొనెను. “ఇంటికిఁ బోయి నాపేరుచెప్పి వెనుకటివిషయముల వివరించెదను. అప్పుడునన్ను గుఱుతుపట్టగలఁడు” అని యాపెతలంచెను.

జమాదారుఁడు నిరాశఁజెందెను. ఖానుఁ డనుగ్రహించెను. కాశిమాలి రక్షింపఁడు. ఎవరిక దిక్కు? సుల్తానుఁడొక్కఁడు కన్నట్టెను. “నా యదృష్టము చక్కఁగఁచుడిన సుల్తానుఁడే కటాక్షించు” నని యతఁడు రాజసౌధమునకుఁ బోయెను. జమాదారుని నందఁ టెఱిగినవారు గావున బయటనున్న బ్రాహ్మణులు లడ్డగింపలేదు. బహిర్ద్వారము దాటెను. సుల్తానుఁడు పూర్ణయ్య (మృత్తి) తోఁగాని కృష్ణరావు (ఖజానాదారు) తోఁగాని మాటలాడుచుచుండు నేమోయని యతఁడుతలచి టిప్పూ కూర్చుండిన గది వాకిటనున్న సేవకుని నైగచేసి పిల్చెను.

జమా—అబ్బల్ హుసేనూ! (సేవకునిపేరు) సుల్తానుఁ డొంటరిగ నున్నాడా? అబ్బల్—వ్రాయుచున్నాఁడు. ఎక్కడఁచుడియో యుత్తరములు వచ్చినవి.

అనిచూచి విచారపడుచున్నాఁడు. ఆయనను జూచుట కిది సమయము కాదు. కదలించిన సింహమువలె మీఁదఁబడును.

జమా—నేను దర్శనముచేయవలయును. మిక్కిలి యవసరముగ నున్నది.

అబ్బల్—కాగితముమీఁద వ్రాసియుమ్ము. తీసికొనిపోయి చూపుదును. అంతియ కానినోరెత్తి మాటలాడుటకు వీలులేదు. అబ్బో! మైనిబడును.

జమా—(చేయిపట్టుకొని చూసి నొకప్రక్కనుండి గొంపోయి) అబ్బుల్ హుసేన్! నువ్వు మిద్దలము స్నేహితులము. అన్నేసామే యెప్పుడుండ పలయును. నేను మనవిచేయవలసినదేకాని ప్రాయలేను. ఇదిగో చేయిపట్టు (అని ఒకవరహం చేతిలో పేసెను.)

అబ్బుల్—నాకు వద్దు వద్దు. ఒకటి చెయిచేసికొందును? నీది నీపే తీసికొనుము. నీలంచముతో నాకు బనిలేదు.

జమా—త్వరపడకు. పట్టు. సరిపోయినదా?

అబ్బుల్—(కెండువరహాలు క్రిందిబడపేసి) నీవరహాలు నాకవసరములేదు. సుల్తానుడు కోపముతో నున్నాడు. వేయి ఐరంగిచ్చినను బోనీయను. అన్యాయముగ నాజీనముగకు పోనివచ్చును. ఏమో స్నేహితుడవని, యెఱిగినవాడవని సహాయముచేయవలెనని యనుకొంటివి. అది నీవు గ్రహింపలేకున్నాడవు.

జమా—నరే నీయిష్టప్రకారమే పడచుకొందును. స్వల్ప. ఇవిగో తీసికొను. ఇక్కఱోయి జమాదారుడు పర్యవసరమును పచ్చినాడని చెప్పు.

అబ్బుల్—నీవు నెలవుతీసికొనివచ్చితివా? పసివిడిచి రాగూడదు కాంటోలును

జమా—అయేడుపులు నీకెందుకు నీయేడుపు నీవేడ్వము. ఈవ్యర్థపుమాటలతో నేమి ప్రయోజనము?

అబ్బుల్ హుసేను లానికింటోయి పచ్చి సుల్తానుడు రమ్మనుచున్నాడని చెప్పి, జమాదారుడేగి భయవినయంబులు ముప్పిరిగొన సాష్టాంగదండప్రణామం బాచరించెను.

సుల్తా—ఏమి సభవించినది? నెలవులేకుండ నై న్యమువిడిచి యెలపచ్చితివి? ఉత్తరువు లేల యతిశ్రమించితివి?

జమా—(సాగిలబడియుండి) నేజనుడు శివ్వచేసినాడు. తుమి పర బ్రాధింను చున్నాడు.

సుల్తా—లేము. నిలువబడిచెప్ప. మొద్దువలె బడియున్నావు. నిన్నుజూడగ, మొన్నవచ్చిన బ్రాహ్మణుడు జ్ఞాపికి వచ్చుచున్నాడు. ఆబ్రాహ్మణుని యిల్లు నీవు దోచితివట. జరిగిన దివ్వడే! నీవిషయము తెలియఁ జేయుము.

జమా—మహాప్రభూ!

సుల్తా—(కత్తిదూసి) ఇదిగో పొడిచివేసెదను. గాడిద! లేచి మనవిచేయుము.

జమా—(లేచి చేతులుజోడించి) చిత్తము! మహారాజా! మీరుకూడ నన్నాదరింపనియెడల నాకు దిక్కులేదు. నిజము విన్నవించెను. ఆబద్ధము చెప్పను.

సుల్తా—ఓరీ చండాలుడ! సిప్రేలుడు చాలించి చెప్పవలసినది చెప్ప. నీ వ్యర్థవాక్యములు వినుటకప్ప మాకు వేఱుపనిలేదా?

జమా—స్వామీ! నేను జెప్పినది సత్యముకానియెడలఁ దుపాక్షిత్తోఁ గాల్వము.

సుల్తా—ఛీ! మూర్ఖుడ! నీమాటలువినుట కవకాశములేదు పొమ్ము. ఇక్కడ నుండకుము.

జమా—అయ్యా! అయ్యా! మహాప్రభూ! మనవిచేసెదను.

సుల్తా—వీడువుము.

జమా—నామర్యాద పోయినది. ఆవమానము చేసినారు. ఖానుడు కాళిమాలి కలిసి నన్నుఁ జెఱవ సమకట్టినారు.

సుల్తా—ఖానుడు నామిత్రుడు. కాళిమాలి నాప్రాణరక్షకుడు. వారిపేరు లుదహరింప నీకు నోరెట్లాడెనురా?

జమా—ఆబద్ధమైన నన్నురిదీయుండు. నఱుకుండు. కాల్వండు, నైన్యములొ సుండగ నామునిషీ యగపడలేదు. ఎవరో చంపిరనుకొంటిని. ఖానుని మనుష్యులువచ్చి మునిషీని బట్టికొని పోయిరని తదుపాతఁ జెలిసినది. అప్పుటినుండి ఖానుడు, కాళిమాలి, మునిషీని బాధించి లెక్కలలో మోసమున్నదని యతనిచేత వ్రాయించినారు.

టిప్పణి—13

సుల్తా—చెప్ప.

జమా—మియ్యప్పదిని టిప్ప లెక్కలు వేయొదునా? ఏలినవారు నన్ను మొదటినుండి యెఱుంగుదురు.

సుల్తా—నీ మొగ పే నీవు దొంగవని చెప్పుచున్నది. న్యాయాన్యాయములు కనుగొనుటకు భగవంతుడు నాకు శక్తి ననుగ్రహించినాడు. నడిపిథిలో నన్ను కభూమిపై నిన్ను నిల్చుండఁజెట్టి దొంగదొంగయని ప్రకటించిన నీకు సిగ్గువచ్చును. సొండువులను దోచికొనుటగాక సర్కారుద్రవ్యము కూడ నపహరించివా? దొంగ గాడివ!

జమా—స్వామి! స్వామి! నేవకుని తమింపవలెను. ఎన్నిదినములనుండియో మిళిల్వలో నున్నాడు. మికాలిదుమ్ము నాకుఁ బ్రసాదము.

కృష్ణరావు—(ప్రవేశించి) ఎవఁ డీ నీచుడు?

సుల్తా—వీఁడా? దొంగ. సర్కారుసొమ్ము దొంగిలించితినిని యొప్పుకొను చున్నాడు. తమింపవలయునట.

జమా—అట్లా! అట్లా! కాయవమానము మరణముకంటె నెక్కువగనున్నది. దేవరవారి ఖడ్గమును నాకంఠముమీఁద వేయుడు.

సుల్తా—అప్పుడే కాదు. నీవు దొంగలించిన ధనము తిరిగి యిమ్ము. నిన్ను తమించి కొల్వలలో నుండనిత్తును. కిషక్ రావ్ నీవేమందువు?

కృష్ణ—నైనవలె లెక్కలలో మోసమున్నదని యేలినవారి నేవకుడు విని చింతిల్లి దానినిగుఱించి మనవిచేయుటకు సిద్ధముగనున్నాడు. చూడఁగ వీఁడే యిక్కడనున్నాడు. తగినశిక్ష విధింపవలయును. తక్కినవారికి భయముండును.

సుల్తా—కిషక్ రావ్ ; వీనిని తమింతము. చాలకాలమునుండి కొల్లు చున్నాడు. జమాదార్ ! వింటివా? నిన్ను తమించితిని. పెండువేలవర హాలు రేవుసాయంత్రములూపలఁ జెల్లింపుము. ఇంతకంటె నీవెక్కువ

దొంగిలిచియుండవచ్చునుగాని, చెండువేలే నాబుద్ధికి దోగెను. ఇంక బొమ్మ.

జమా—మహాప్రభూ ! ఆమొత్తములో నిరుపదవవంతున సేవకునివద్దలేదు.

500 వరహాలైన నీయంగలను.

సుల్తా—అసత్యమాడ పెట్టుసాహసించితివిరా ? దుర్తార్థుడ !

జమా—కాదు. కాదు. స్వామీ. నాయొద్దలేవు. ఎక్కడఁ దేగలను ?

సుల్తా—బుచ్చా ! మాటలాడకుము. నీవద్దలేకపోయినఁ జచ్చియైనఁ దీసికొని రావలయును. అలస్యముచేసితివేనిఁ జావు నిక్కమే యగును.

జమాదారుఁడు దంతట ననుజ్ఞగైకొని మెల్లఁగ బయటికివచ్చి యెచ్చట నాగక బసచేయెను. అతని యప్పటిరీతి భగవంతుని కెఱుక. సుల్తానుఁ డొక్కడే యుండినచో నంత చింతలేకుండునుగాని, కృష్ణరావుకూడ విసి నందున సావరాభవము నహింస నలవి కాకుండెను. ఈకృష్ణములన్నిటికిఁ గారణమైన కాళిమాలిని సాధ్యమైనచో మ్రొగివేయవలయు నని జమాదారుని కుండెను.

జమాదారుఁడు పోయినతరువాత నరగడియకుఁ గొన్నియుత్తరము లొకదూత తీసికొనివచ్చెను. ఆయుత్తరములు చదువఁగనే సుల్తానుని ముఖవి కాసము మాతెను. నైదుసాహేబునాధిపత్యముక్రిందనున్న బెంగళూరు నైనయ మాంగ్లేయులచేఁ దఱుమఁబడి గుజల్ హల్తి కనుమలయొద్దకుఁ బాఠి పోయినదనియు, బళ్ళిమముగనున్న పాలఘాటుచెర్రికూడ సాంగ్లేయుల యధీనమయ్యెననియు ; నాయుత్తరములవలనఁ దెలిసెను. కోపానలము చగులు చుండినను నప్పుడుచేయునది యేమిలేక మఱునాడు. దర్బారునకు హాజరు కావలయునని యందఱకుఁజెప్పి, యానాఁడు సుల్తానుఁడు కొలువు ముగించెను.

జమాదారుఁడు పరాభవజనితదుఃఖముతో నిల్లుచేరి గుఱ్ఱము దిగెను. విజసేవకుడైన మదారుఁడు దెదురుగ వచ్చెను.

మాదా—అయ్యో, ఎవతెయోవచ్చి మీకొత్తుకు గనివెట్టుకొనియున్నది.

బావ్వున్నబోదు. మిమ్మునుజూచి కాని పోననుచున్నది.

జనూ—ఎవతె ! దానికేమికావలె ? ముసలేదా; పడుచుదా ?

మాదా—స్వామీ ! దేవరచారే చిత్తగింపగలరు. పలమొదలు కార్జవత్తు ముసుగువేసికొని యున్నది.

జనూ—నీమి యివంత ! అయితే మీరందఱు బయట నుండుండు. రహస్య ఏషయమేమో ! (లోనికిఁబోయి) ఎవతెవు నీవు. నైతానువలె నిప్పుడు వచ్చితివి. చెప్పుము.

ఆమె—(వణికుడు ముసుగుతొలగించి) జమాదారూ ! దేవుండు మనలను పక్షించునుగాక. సోజ్ బీని మఱచితివా (ఆసి పాదములపైఁబడి మోకాళ్లను గట్టిఁజట్టికొనెను).

జనూ—సోజ్ బీవా ? సోజ్ ! సోజ్ ! (అలోచించి) ఎవతెవు నీవు ? జ్ఞప్తిరాలేదు. ఓహో నీది నేలముకాదూ! నీవిదివత్తుకే వచ్చితివే; గోరీలో నుండి బయటికి వచ్చితివాయేమి ? ఇదివఱ నాకు గలకనిన ట్లున్నది.

సోజ్—కాదు కాదు. మాది నేలముకాదు. ఏండ్లు పైనిబడుటవలన రూపు మారినది. నన్ను మఱచిపోయితివా ? ఇందనుక నిన్ను గొరిగించికొన్నప్పుడు పడనెట్టితివి. మన యద్దఱనంబంధము జ్ఞప్తిరాలేదా ?

జనూ—(ఆమెను లేవనెత్తి మోహితుడై ముద్దిడుచు) సోజ్ ! కాళిమాలి పట్టెలమిఁది కోవముచే చచ్చియెత్తినట్లుండి నిన్ను బడద్రొబ్బి పోయినది. నీవిప్పుటికిని జ్ఞప్తికి రాలేదు సోజనీ.

సోజ్—అల్లా అల్లా ! కాళిమాలి నెఱుంగుదురా ?

జనూ—వాని నెఱుంగుదును. వాని యజమానుని ఖానునిగూడ నెఱుంగుదును. మంద్ర త్రాడుతెగ. నాచరువు తీసివేసి. అయితే అది యిప్పుడెందకు నెమ్మ. కాళిమానిని నీవేమెఱుంగుదువు ?

సోజ్—అతనితో మాటలాడవలసియున్నది. ఆయనవిషయముతో నేమిగాని మనవెరుకటి కార్యములగుఱించి ముచ్చటలాడుకొందము. నన్నింటి మఱచిపోలేదుగదా ?

జమా—అట్లా సాక్షి. మఱచిపోలేదు. ఇప్పుడు నాకు బనియున్నది. కాని రహస్యముగఁ జీకటిపడ్డతరువాత రమ్మ, అప్పుడు సుఖముగఁ గాలము గడపుదము.

సోజ్—తప్పకుండ వచ్చెదను. ఇన్నిసంములకరువాత వినబడుచున్న నీమాటలు నాచెవులకుఁ బుడువు చేయుచున్నవి.

జమా—అయితే యిప్పుడు బయటికొనెదను. లెమ్ము. మాపటికివచ్చుట మఱి వకుసుమి ?

ముప్పదినాలుగవ యధ్యాయము

ప్రియసంయోగముతోఁజూరఁ గాలవిశంబనానహనయై గవాక్షమునొడ్డు గుమ్మాబీ కూర్చుండి సోజ్—యొక్క రాకను నిరీక్షించుచుండెను. ప్రాణము క్రుంకినది. ఒక్కొక్కప్పు డిద్రియము లవశములగుడు శూన్యమైన యవ కాశంబువై దృష్టినిగిడించి, హైదరాబి గోరీవద్దఁ గొట్టబడు నగారాధ్యుని నాపె వినుచుండెను. మాటిమాటికి మనస్సు కాశిమాలివై వ్రాలుచుండెను. ఉద్యానవనమునుండి గవాక్షముగుండ మందానిలము గొనివచ్చుసౌరభ మామె కానందము కలుగఁజేయుఁజాలక పోయెను. కాశిమాలి తన్న నామె కనుల కన్యవస్తువుగానరాకుండెను. రుచ్యములైన వదార్థములనైనను భుజింప నిచ్చనిం పదు. మోహరసమోయన నశ్రుశిందువులుకారి కపాలమువైబడినను, బడినను గ్రహింపఁజాలకుండెను. చివర కిచ్చాప్రేరితయై తనకుఁదానే యిట్లు పలికెను.

“ఎందుకింత యాలస్యమైనది. భగవంతుఁడా ! తాళఁజాలను. ఇట్టి నతనితోఁ గ్రీడనల్పుచున్నదేమో! అది ముసలిది. దానిని గాశిమాలి ప్రేమిం

చూనా ? ఆపని చేసినయెడల నాడలు చీల్చెదనని సోజనెఱుగదా ? ఇంక గొంతసేపు నిరీక్షించెదను. నాచాటి ధైర్యము వచ్చుచున్నాడేమో! (శబ్దమువిని) ఎవరక్కడ ?”

“సోజన్నీని” అని ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

మఱ్ఱా—సోజన్నీ ! త్వరగరమ్ము. నీకొఱ కెంతకాలమైనదే, కనిపెట్టికొని యుండ మొదలుపెట్టి ! చెప్పవే. ఏమైనది. సిద్ధముగనున్నాను. చూచి మాటలాడిలివా ? ఏమన్నాడు ? నన్ను రమ్మన్నాడా ? తాను వచ్చెద నన్నాడా ?

సోజ్—అయినను జూచితిని.

మఱ్ఱా—సోజనూ ! అయిష్టా ! నీవెంతకఠినురాలవే. నాశరీరము మండిపోవు చున్నది. చెప్పవలసినమాట శీఘ్రముగ జెప్పవుగదా.

సోజ్—అమ్మా చెప్పుదునుగాని వినగలవా ?

మఱ్ఱా—అల్లా ! అల్లా ! ఆలస్యమింకను జేయుదువు గదే?

సోజ్—అమ్మా ! యాదినము సుఖముగ నిద్రపోమ్ము. రేపు మనస్సు తేలికగ పుడును. ఆప్పుడు చెప్పెదను.

మఱ్ఱా—సుఖమా ? నిద్రపోవుటా ? గొఱ్రాలికేమి తెలియురా, బిడ్డలకష్ట మని నాబాధ నీవేమెఱుగుదువు ? కన్ను మూత్రపడునా ? సోజ్.

సోజ్—హైర్యముతో వినుము. జరిగిన దంత చెప్పెదను.

మఱ్ఱా—అయ్యో, కఠినులారా ! హైర్యముతోడనే యున్నానే. కాలము డవక చెప్పవే.

సోజ్—నే నతనియింటికి వెళ్లితిని. రహిమానుడ చచ్చటనే యుండెను.

గొంతసేపు తలుపువద్ద గనిపెట్టుకొని యుంటిని. ఖానుడు వెళ్లెను. ఒక జవానువచ్చి “నీవెవరు” అని నన్నడిగెను. “కాశిమాలిలో బనియుండి వచ్చితిని,” అని చెప్పితిని. అతడు లానికే బోయెను. ఆతనివెంట నేను తోయితిని. “అక్కడ నాగు, కాశిమాలికి జెప్పెదను” అని యతడు

పక్కిపోయెను. నే నచ్చట నాగితిని. నిమిషములు గంటలుగ నుండెను. “పొమ్ము. కాశిమాలి పిలుచుచున్నాడు” అని యతడు వచ్చి చెప్పెను. పణికుచుఁ బోయితిని. కాశిమాలి వ్రాయుచుండెను. “నిలువుము, ఎవ్వ తెవు నీవు” అని యాతఁ డడిగెను. అయినమాటల మాధుర్యము చెప్పశక్యము కాదు.

కుమ్మా—సోజనూ ! నీవెంత నిర్దయురాలవే. “పోయితిని. వింటిని. అడిగితిని” అని వ్యర్థ పుమాటలతో నరిపుచ్చుచున్నావుగాని, ముఖ్యమైనమాట చెవిని వేయవై తివి.

సోజ—అమ్మా. త్వరపడకుము. చెప్పుచున్నాను. “నేను మీ పరిచారికను. ఒకవార్త తెచ్చితిని. విందురా ?” యని యడిగితిని. “కానిమ్ము, చెప్పుము” అని యతఁ డానతి యిచ్చెను. “వ్రాత చాచించి నామాట లాలకింపుడు” అని ప్రార్థించితిని. అంగీకరించి నావైపునకు మరలి కూర్చుండెను. కొంగు మూటవిప్పి నీ విచ్చిన లవంగాలు మిరియాలు చేతిలోఁబెట్టి “ఇవి యెందుకో యెఱుఁగుదురా ?” యని యడిగితిని. అమ్మా ‘యాతఁడు వాని వంక విచారముతోఁ జూచెను; “చచ్చిపోవనున్నవాని కివి యేల తెచ్చితివి” అనిపఁకెను. ఆమె చక్కనిది. బారెడు నల్లని కురులుగలది. చేతలు వెడల్పు కన్నులుగలది. పెదవు లెల్లప్పుడు తాంబూలము వేసికొనిన బ్లెట్టిగ నుండును. ఆమె నడచుచుండినప్పటి సొంపు చూచితీరవలయును. ఆమె సౌందర్యము చెప్ప నానాకుల కలవికాదు. మొగము కళకళలాడు చుండును. అదినూతనముగ వికసించిన పుష్పమువలె మృదువుగనుండును. కాశిమాలి ! ఆమె నిన్నుఁజూచినది. ఇక నాయిల్లాలి పరితాపమేమని చెప్పుదును?” అని పడితిని. ఆయన విచారపడి “ఏమి నాదురదృష్టము. ప్రపంచమునఁ దొక్కతెమీఁదఁ దప్ప నా కెవ్వతెమీఁదను ద్రేవులేదు. మేమిద్దఱుము కలిసికొనలేదు. ఆమెను నేనెఱుఁగను. చర్బారులో ననేకులు గలరు. వారిలో నెవరినైన మోహింపు మనుము. కాశిమాలి యాశపదలుమనుము.” అని యతడు నెమ్మదిగఁబలికెను. అమ్మా కుమ్మా

బీ ! నీవు రాజసౌధములానుండు బోగమువారిపడుచుపని యతడు తలంచెను. కాని “ఆమె బోగముది కాదు. మగనాలు. ఆమె చక్కదనము సెంతవర్ణించినను దఱుగదు” అని వాక్రుచ్చితిని.

కుమ్మా—సోజన్నీ ! అప్పుడేమిచెప్పెను ?

సోజ్—అమ్మా వినుము. “ఆమె మగనాలని నీవు చెప్పితివి. ఆమె నన్నెట్లు ప్రేమించినది? అదిపాపము. అట్టిప్రేమ యపవిత్రము. ఆమెకు భర్త యొకఁడుండ నేనెవ్వఁడను ? పొమ్ము. కాశిమాలి విటకాఁడు కాఁడని చెప్పుము. గౌరవహీనుఁడు కాఁడని తెలియఁ జేయుము; అన్యాయమార్గ వర్తికాఁడని నుడువుము ; పరిశుద్ధచరిత్రుఁ డనుము; ధర్మనిరతుఁ డనుము; సత్యశీలుఁడనుము; ఛీ ! ఇట నుండకుము” అని యతడు చివరకుఁ దీక్షణముగఁ బలికెను. నేను మరల మాటలాడఁ బ్రయత్నించితినిగాని యతడు వినకపోయెను. ఏమిచేయుదును ?

కుమ్మా—చివరకు జరిగిన దిదియో ? ఓసీ తెలివిమాలినదాన. నేను మగనాలని యెందుకుఁ జెప్పితివే. బోగమువారి పడుచునని చెప్పినఁ జేపట్టు నేమో ! ఓసీ మొద్దు. మనసు కరగించుమాటలు చెప్ప లేకపోయితివి గద. నాప్రాణములన్ని యతనిమీదనే యున్నవని చెప్పకపోయితివే. ఆమె చచ్చుననియైనఁ జాలవుట్టింప లేకపోయితి వేమే.

సోజ్—అమ్మా నేనేమిచేయగలను ? ఇంకొక తెను ద్రేమించెనట.

కుమ్మా—ఎవరాలాజ ? బోగపుముండ కాఁబోలును. దానినెట్లు పలచి నాడే. కాదు. కాదు. ఎవ తెయై యుండును? అమీనాయై యుండును. ఆమెప్రాణము లాతడు కాపాడెను. ఇద్దఱు నొకచోట నుండిరి. సోజ్ ! గ్రహించితివా ? అన్నివిషయములు కనులకుఁ గట్టిన ట్లగపడుచున్నవి.

సోజ్—అమ్మా నీవన్నమాట నిజమేయైయుండును. కాని యీనిద యింతవఱ క్కామెమీద లేదు.

కుమ్మా—అమీనా జాణ. తెలివి గలది. బయటబడ నీదు. అబ్బా !

నాతానుము వట్టజాల కున్నాను.

సోజ్—అవును. ఏమిచేయగలము ?

కుమ్మా—ఏమిలేదు. అమీనా ! అయ్యో నాప్రాణమున కెక్కడ

దాపరించితివే. ఖానునితో జేరి మాయిద్దతి నెడఁబాపితివి. కాళిమానిని

బ్రేమింప నచ్చటికి నీవే పచ్చితివి. సోజనూ ! దీనిని విడిచిపెట్టరాదు.

తప్పక కని దీర్చికోనవలయును. నీచేతనైనంత సహాయము చేయవలయును.

సోజ్—దానికడ్డు చెప్పుదునా?

కుమ్మా—ప్రాద్దు వోయినది. పరుండుదము. బడలికగా నున్నది.

సోజ్—భగవంతుడగు సీయభీష్టము నెఱవేర్చుచు గాక. నీవు పరుండుము.

నేను బరుండుదును తెమ్ము. నాకిప్పుడు నిద్రరాదు. వాయువు మనోహర

ముగ వీచుచున్నది.

కుమ్మా నిద్రించెను. సోజ్ నిట్టూర్పులు విడుచుచు దాను జమా

దానునితో సభాషించుట, యాతఁడు ముద్దుపెట్టుకొనుట, యనురాగపూరిత

వాక్యములు వల్కుట, జ్ఞప్తికిఁ జెచ్చుకొనెను. ముఠాసలము సౌరభవహంబై

పూలచెట్లపైనుండి వచ్చుచుండెను. నడురాత్రి యయ్యెను. చుట్టుపట్టుల

నిశ్శబ్దముగ నుండెను. ఆప్పుడప్పుడు కావలకొండ్ర యీలలు, కుక్కల

యఱపులు, వినవచ్చుచుండెను. క్రమక్రమముగ చేయొండ్ర ద్యాపించి

గవాక్షముగుండఁ గుమ్మాబీ పవ్వళించిన గదిలోనికిఁజొచ్చి, మొంటి మృదువైన

కేశభారంబుపై బ్రసరించి యావత మొగముపై నలరాఁచెను.

మోహితీరేకంబునఁ జుండు దామెను నిజకరంబులచే స్పృశించు

చుండినట్లుండెను. అప్పటి యాకామినీరత్నంబు సోయగంబు వీక్షించిన

.నే నూనవునిగుండె నీకావలదునా ? “కాళిమాని యిప్పు డీ యువతిని

జూచిన వైకుంఠి పెంకెతనము మాని మోహపరవశుడై వైసిబడును.

అయ్యో ! అట్టివశ యేనాఁడు ప్రాప్తించును. ఈమెయదృష్ట మెట్లున్నదో

యెవ రెఱుగుదురు. ఇంకను దేవుఁ డెట్లు వ్రాసిన నట్లు జరగును. కన్నులు మూసికొనిపోవుచున్నవి. ప్రొద్దు పోయినది. పరుండెదను.” అని యొత్తిగిల్లి సోజన్నీ నిద్రపోయెను.

తెల్లవాణిసది. సుల్తానుని యాజ్ఞచోప్పన సథికారులు, రాతులు, మావటీలు, పదాతులు వారు వీరననేల? అందఱు దర్బారునందలి యుత్తరువులు వినుటకుఁ గోటలాఁ గుమిగూడిరి. గంభీరవాక్యములతో వారి యుత్సాహమును రేపి కనుమల క్రిందివైపున నున్న యాంగ్లేయసైన్యముమీదికిఁ బోవుటకు, మఱునాఁడు బయలుదేలి సుల్తానుఁడు నిశ్చయించెను. అందఱు నహ హహమికతోఁ బ్రయాణమగుటకు సిద్ధముగ నున్నామని ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి.

ముప్పదియైదవ యధ్యాయము

ఖానుఁడు మఱునాఁడు యుద్ధమునకుఁ బోవలయునని యమీనాకుఁ దలియ నాపె విన్నుఁబాటొందెను.

ఖాను—అమీనా! ప్రియవల్లభా! అక్షైర్యము కూడను. ని న్నొక్కతెను విడిచిపెట్టిపోవను. నీదాది మీరాను నిన్నుఁ గనిపెట్టుకొని యుండును. ఇంకను దానీజున ముందును. నీకేమి భయము?

అమీ—నాథా! సుల్తానునిచే గౌరవింపఁబడి ప్రదుగులతోఁ బేరు ప్రతిష్ఠలు సంపాదించిన తమ పాదము లంటుటకైనఁ దగినదానిను కాను. నాకు మీ పాదములధూళియే జీవనము. యుద్ధములో మీకుఁ గాయముతగిలిన నెవ రుపచారముచేసెదరు? ఎవరు మీ హృదయతాపమును దీర్చెదరు? కాశిమాలికిఁ గాదుగదా, మఱియొకరికిమాత్ర ముపశ్రద్ధ యెందుకొందును? అప్పు డమీనా జ్ఞప్తికి రాదా?

ఖాను—ప్రియసతీ! ఇప్పుడు పోగాడవలసినది పరంగీలతోపై యున్నది. విగ్రహారాధకులైన హిందువులే యైనచో గొఱ్ఱెలవలె నఱికివేయవచ్చును

గాని పరంగీల జయించుట దుర్లభము. కలహము భయంకరముగ నుండును. ఆఫిరంగులమోత లాకత్తుల జళిపించుట లారక్తప్రవాహములు చూచి నీవు సహించగలవా?

అమీ—నాథా! మీకు సహాయమొనర్చుటకు నన్ను యుద్ధములోనికి గొని పొండు. నా శిరస్సున కొక తలగుడ్డచుట్టి చేతికొక కత్తియిచ్చి రణమునకుఁ బంపి నాచర్యల వీక్షింపుడు. మహారాష్ట్రస్థి లనేకపర్యాయము లట్లు శూరకార్యము లొనరించుచుండ శిల్పిముఖుల్ ఎంశస్థుల రక్తము నాడుల యందుఁ బ్రవహించుచున్న నే నొక్కసారియైనఁ జేయలేనా?

ఖాను—(ఆశ్చర్యముగ గొంతెత్తి) అల్లా సాక్షి. నీవు నిజముగ వీరభార్యవు. నీకింత సాహసమున్నదని యిదివఱ కెఱుంగను. సుందరీ! రమ్మ. నాతోడ యుద్ధమునకుఁ గొంపోయోము.

అమీ—(భర్త బుజముమీఁదఁ దలవంచి) స్రాణనాయకా! మీదయకుఁ బాత్రురాలనైతిని. ఇచ్చట మీరులప్పు నాకెవ్వరును లేరు. తల్లి, తండ్రి, వైదము, భర్త నాకు మీరే. మీరు యుద్ధమునకుఁ బోయినదిమొదలు మీకేమి సంభవింపునోయని యింటిపద్ధ నేను దహతహవడకుండ మీ వెంట నన్నుఁ దీసికొనిపోవుట కంగీకరించితిరి. కృతార్థురాల నైతిని.

ఖాను—నాకేమిసంభవించును? అమీనా?

అమీ—నువ్వను రాబోవునది నాకుమాత్ర మేమి తెలియను? ఏదియైనను రావచ్చును? మీ రీవిషయ మెఱుంగరా?

ఖాను—అమీనా! నేను ముందుముందుగ నాలోచింపను. వచ్చిన దను భవింపక తీరునా?

అమీ—నిజమే.

ఖాను—ప్రియా! నీవన్నట్లు హాని కలగినఁ గలుగవచ్చును. పరంగీలతో యుద్ధము సాధారణమైనదికాదు. నావెంట నేలవచ్చెదవు? నీవాకష్టముల.

కోర్వలేవు. కాశిమాలి యుద్ధమునకు రాడు. అతడు నిన్ను సంరక్షించు చుండును గావున నిచటనే యుండుము.

అమీ—మనోవల్లభా! మిమ్ము నెడఁబాసియుండను. అతఁడెవఁడు నన్ను రక్షించుటకు? ఎచ్చటికైనను మీతోడనే వచ్చెదను. మిమ్మువిడిచి యొక్క ఊణ ముండను. ఇందనుక రానిచ్చెదనని మరల నిట్లేల మాటలాడెదరు?

ఖాను—అమీనా! కోపపడకుము. సీధైర్యమును నమ్మలే దనుకొంటివా? ఆ నాఁడు మరాటిదండ గ్రామమును గాల్చుచుండ గోపురముపైనుండి మనమందఱము చూచినప్పుడే నీ సాహస మెఱిగితిని. నుందరి నీవది నుఱచితివా?

అమీ—(కాశిమానికి దుపాకియందిచ్చిన విషయము జ్ఞప్తిరాగ సంభ్రమ ముప్పవల్లుడుఁ బ్రయత్నముతో నఁజికిని) నాథా! మఱవలేదు. పిఱికి దానను గాను గావుననే మీవెంట రాఁగోరుచున్నాను. ఇంక నేనుజక్కఁ బెట్టవలసినవి చక్కఁబెట్టి ప్రయాణమునకు సిద్ధముగ నుండుమని మీరానునకుఁ జెప్పెదను.

ఖాను—అయితే పొమ్ము. నేను గాశిమాలినిఁ జూచి వచ్చెదను. అమీనాను గాపాడ వలసినదని నే నతనిని గోరినప్పుడు “నేను రాసుగాన నాపెను మీవెంటఁ దీసికొని పొందు” అని చెప్పెను. అతనివద్ద కిప్పుడు పోవు చున్నాను.

ఖానుఁడు వెడలెను. అమీనా యేకాంతమునందుండెను. ఆమె తలుపులు కాశిమాలిమీఁద నుండెను. ఖానుఁడింట లేనప్పు డమీనాయొద్ద నుండుటకుఁ గాశిమాలి కిష్టములేదు; కాశిమాలివద్దనుండుట కమీనా కిష్టములేదు. ఇద్దఱును లోకమునకు వెఱచిరి. నిందకు భయపడిరి. ఇప్పుడైనను ఖానుఁడు యుద్ధమున కేగిన తరువాతఁ గాశిమాలితో సరససల్లాపము లాడవలెనని యామె యభిలషించినచో, నేదియో యొక కారణముచెప్పి భర్తను మెప్పించి యింటి వద్దనుండఁగలదు. కాని యాసతీ తిలకంబునీలి క్లాఘ్యమైనది.

మీరానువచ్చి “ఇదియే మంచిసమయము. ఇట్టి సమయము చూడరు” రాదు. ఖానుని బోనిమ్ము. కాళిమాలియు నీవును సుఖముగ నుండవచ్చును.” అని యెన్నియో భ్రమజనకవాక్యముల జెప్పి యాపెనింటనుంచి కాళిమాలితోఁ గలపవలయునని యెంచెను. మీరానెంతవచించిన నేమి? ఆమె మనస్సు చలించినదికాదు. “పరంగీల సిరంగులమ్రోతలు వినలేము. నెత్తురు ప్రవాహములు చూడలేము. అమీనా! యుద్ధభూమికే బోవలదు” అని యాతీరునఁ గొంతసేపు మీరాను భయజనకముగ బోధించెను. ఎన్నిచెప్పిన నామె ఖానునివెంట బోవుటకే నిశ్చయించుకొనెను. మీరానుకూడఁ జిబరకు వెంబడించుట కొప్పుకొనెను. ఒకటిరెండుదినములు చెప్పఁదగిన విషయములన్ని చెప్పిన నమీనామనస్సు తిరిగియుండునేమోయని మీరాను తలఁచెనుగాని వ్యవధి లేదు. మఱునాఁడు బయలుదేరివలసి యుండిరి. ఆరాత్రియన్ని సిద్ధము చేసికొని మఱునటిదినము రెండుదాములకు సుల్తానుఁడు ససైన్యముగఁ గదలేను. శ్రీరంగపట్టణమునకుఁ దిరిగి కొలఁదికాలములో మరలివత్తుమనుకొని గాని, వారు తలంచినంతకంటె నెక్కువకాలము పట్టణని చదువరుల తెలిసికొనఁ గలరు.

ముప్పదియా ఆవ యథాయము

గుజర్ హత్తి కనుమలక్రిందికి సైన్యముచేరెను. అప్పటి కాంగ్లేయులు దుర్గము తరువాత దుర్గమును నిర్మిరోధముగ స్వాధీనపఱచి కొనుచుండిరి. కఠోరచార్త లొకదానివెంట నొకటి తెలియుచున్నకొలది సుల్తానునకు రోహసలము హెచ్చుచుండెను.

పరంగీల నొక్కసారి పూర్తిగఁ బరాభవించిన పక్షాత్తి తొలఁగునని యెంచి సుల్తానుఁడు భవానీనది ససైన్యముగ దాటెను. సుల్తానుని సైనికులమితోత్సాహముతోఁ బోరాడిరి. ఆంగ్లేయసైన్యము నిలువలేక పాటిపోయి

మఱియొక సేనాధిపతి తానివచ్చుచున్న సహాయనైన్యమురాకను బ్రతీక్షించుచుండెను. ఇంతలో నఖండవృష్టి సున్నునునైన్యము చీకాకాయెను. పరంగీలు పలాయితలైరిని తెలియునప్పటికి వానచేద పడిసి చిందఱుందఱగ నున్న నైన్యము చక్కఁబడియుండలేదు. సుల్తానుఁడు విజృంభించి యాంగ్లేయుల వెంటఁబడిపవలసినదని యుత్తరు వొసఁగెను. పరంగీ లాత్మరక్షణ మొనర్చికొనుచు జాగరూకతతోఁ బోవుచుండిరి.

అలసియున్నందున నాంగ్లేయ సేనాధిపతి కావూరను చిన్న గ్రామములో నాగి శ్రమతీర్చికొన నిశ్చయించెను.

సుల్తానుఁడు నైన్యము నచటికిఁ గొంపొయెను. ఆంగ్లేయులు ధైర్యముతోఁ బోరాడి శత్రువులఁ దఱిమిరి. సుల్తానుఁడు పరాభవమొందెను. ఈ యవమానముచేతను గలహములో సమర్థుడైన యోధుఁడొకఁడు మృతుఁడగుటవలనను మనస్సుచెడి యతఁడాంగ్లేయులతోఁ బో రప్పడు చాలించి, కావేరీనది మీఁది యారోడ్డుపట్టణమునకు నైన్యమును నడిపించెను. ఇంగ్లీషు పటాలములు చెడుకలిసి పీరిపైకివచ్చెను. మహమ్మదీయనైన్య మీరోడ్డునుండి కోయంబుత్తూరునకుఁ బోయి యచ్చటనుండుటకును భయపడి దారాపురమున కేగి, యందున్నయాంగ్లేయుల హింసించి, స్వపరాజయజనితరోషము కొంత తీర్చికొనెను. ఆంగ్లేయులు సేలమునకు వచ్చుచున్నారని తెలియవచ్చినందు వలనను, నచ్చటినుండి మైసూరునకుఁ బోవు కనుమ లసంరక్షితములై యున్నందు వలనను, సుల్తానుఁడు శివుముగ నచటికేఁగెను. దక్షిణమున నున్న తిరిచినాపల్లి నుండి యుత్తరమున నున్న సేలమునుండి మైసూరిలోనికిఁ బోవు టాపూరు కనుమచుట్టుచున్న దేశము నాంగ్లేయులు కాపాడుచుండిరి. పరంగీల నైన్య మెక్కువగ నచ్చటనుండుట చూచి తిరిచినాపల్లికి దక్షిణముగ నున్న దేశ మరక్షితముగ నుండుననితలంచి సుల్తానుఁడు తిరిచినాపల్లి మార్గమునఁ బోయెను.

అతనికోధానలంబు మొట్టమొదట శ్రీరంగములోని ప్రసిద్ధదేవాలయము మీఁదఁ బ్రజ్వరిల్లి పిమ్మట గరమాండలు తీరమందలి యసంఖ్యాకం

లైన గ్రామంబుల ధ్వంసమొనర్చెను. గుళ్లలోని పూజరుల దోచుటయకాదు ; విగ్రహముల ఖండించుటయకాదు ; గృహములఁగాల్చుటయ కాదు ; జనుల హంసింపుటయ కాదు ; ఆ ముసల్మాను నైనికులదౌష్ట్య మేమని చెప్పవచ్చును! ముంగుండిన మరాఠీలకంటెను, బిష్టుట వచ్చిన పిండాఠీలకంటెను, హెచ్చుగఁ గూర్కార్యములు చేసిరి. బయోగంబు లిరునామలికోటల స్వాధీనముచేసికొనిరి. సుల్తానుఁ డాండ్లగొలఁది పైఁచివారికిఁ గల ద్వేషమును హెచ్చించి సహాయమును బొందజూచెఁ గాని పుదుచ్చేరిమండలాధీశుఁ డతనిమాటల నుపేక్షించి ఫాల్గునరాజైన పదునాఱవ లూయికిఁ బంపఁదలఁచిన రాయ బారమునకుఁ బ్రోత్సహ మొనఁగలేదు.

మఱియు నుత్తరమునుండి నైజాము, మహారాష్ట్రలు వచ్చుచుండిరి. లార్డు కార్కెవాలీసు గొప్పనైన్యముతో రాయవేలూరువద్ద నుండెను. ఇవిధ మునఁ జిక్కులలో నున్నటిప్పు చెన్నపట్టణముపైఁబడి ధ్వంసము చేయవలయు నను నభిప్రాయమువదలి, పూర్వోక్త శత్రువులఁ దార్కొనుట కరిగెను. ఎంత ప్రయత్నము చేసినను సుల్తానుఁడు సమయమున కెదుర్కొనఁ జాలనందున నిన్నిరోధముగ శత్రువులు మొసూరుపీఠ భూమి నారోహించిరి.

సుల్తానుని భార్యలు బెంగుళూరిలో నుండిరి. ఆండ్లగొలులు మహీ శూరమునఁ బ్రవేశించినందున నేది యెట్లుండునో యని తలఁచి, యతఁడు నిజకాంతల బెంగుళూరినుండి తన శిబిరమునకుఁ గొనివచ్చి యచ్చటినుండి శ్రీరంగపట్టణమునకుఁ బురుట కేర్పాటు చేసెను.

ఆండ్లగొలులు దినదినము విజృంభితులై పట్టణమువెనుక పట్టణము, నాక్రమించుచుండుట సుల్తానుని జనులకుఁ దల్లడపాటొనరించుచుండెను.

శిబిరవిషయ మిటులుండ శ్రీరంగపట్టణములోని వార్తల నారయదము. నైన్యముపట్టణము వదలి చాలదినము లాయెను. అంతకుముందు సుల్తానుని ధోరీరావంబులకుఁ బటహా నినాదంబులకుఁ దూర్వస్వనంబులకుఁ బ్రతిధ్వనించిన కోట, యిప్పుడు నిశృంభముగనుండెను. కాని శత్రువులు మీఁదికి వచ్చినప్పు

డెవరించుటకు దగినయేర్పాటుల మాత్రము కావలసివచ్చెను. ఇన్ని పను లిట్లు జరుగుచుండఁ గాశిమాలి యూరకుండవలసివచ్చెను. కర్తవ్యముడైన కాశిమాలి కర్తాభావము సహించలేక నుల్తానుని సమీపమున నిచ్చిండి యాంగ్లేయులతో బాహుబాహి పోరాడ నుద్విగ్ధులగుచుండెను. కాశిమాలియొక్క చర్యల నతి కుతూహలములతోఁ గనిపెట్టుచుండిన యువతి యొకతె గలదు.

మన్ద్రానల బగ్గలంబులు పురపురం బొక్కుచు నొక్కొక్కవేళఁ బ్రియుని దూరుచు, నొక్కొక్కతఱిఁ గుంటెనకత్తెయైన సోజను బ్రతిమాలించు నుండి కుమ్మూబీయే చూపనిత. సోజను గృహమునెడికి కొంచెము దూరమే గాశిమాలివద్దకుఁ బోవకయే తిరిగివచ్చి “అమ్మా నన్ను రావలదని వెడలఁ గొట్టెను” అని బొంకులాడ మొదలడెను. చీకటిపడినది. చట్టమైన మేఘము లుబరమును గప్పియుండెను. గృహోపరిభాగంబులం దలతెత్తియున్న పృథ్విమల కొవ్వలఁ జరింపఁజేయుచు, మూలంబున గవాక్షముల శలుపులఁ గొంచెము తెఱచుచు, వాయువు వీచుచుండెను. కుమ్మూసోజరులు శప్ప మఱి యేరు నచ్చటలేరు. మోహనజాతదురుతస్థతాపంబు, కుమ్మూబీహృదయంబున నిమిష నిమిషంబునకు హెచ్చుచుండెను. ఆమె చిగ్గనలేచి గవాక్షముతీసి,

“సోజ్ ! నే నిక నాగఁజాలను. నదురాత్రి యైనది. వీధుల నెవ్వరును లేరు. పోవుదము లేదు. ఇదియే సమయము.” అని యాతురముతో ననెను.

సోజ్ :—అమ్మా ! ఎక్కడనుఁ బోవుట ? కాశిమాలి యొద్దకా ?

కుమ్మూ :—సోజ్ ! నీకుఁ దెలియదా ! కాలముగడవన; లేదు. ఈమంట పట్టలేను. మునుఁగునెసోనుము. నేను సిద్ధముగనున్నాను. నీవు త్రొవ యెఱుఁగుదువుగదా ?

సోజ్ :—అమ్మా ! కాళ్ల త్రివ్వుటయేకాని యేప్రయోజనము లేదు. నీకు మానాభిమానములు లేని యెడలఁ బోవచ్చును. వలదు వలదనిన కొలది మోదఁ బడుటయెట్లు ?

కమ్మ:—పాపాత్తురాల! మాటలతో సరిపుచ్చవలయు నని చూచుచున్నావు. నన్ను తఱచు చూడలేదు. చూచిన వదలి పెట్టఁడు. నీవాలస్యము చేయకుము. ఒకనిమిషములో నా ప్రియుని కొఁగిట చుండెదను.

సోజ్:—అమ్మా! మనముఁబోయిన ట్లేవరికైనఁ దెలియునేమో.

కమ్మ:—తెలిసినను నాకు లక్ష్యములేదు. మాపుట్టినింటికిఁ బోయితినిని చెప్పుదును. భయమునుకొంటివా? ఈమాటలు నీకెందుకు. బయలుదేలుము.

మాటుమాటాడిన ముప్పవచ్చునని యెఱుంగును గాన, సోజన్నీ తత్తణమే మునుఁగువేసికొని కమ్మవెంటఁ బ్రయాణమయ్యెను. ఇద్దఱు మేడ మీఁదినుండి దిగుచుండ మెట్లెద్ద నొక పరిచారిక యెదురాయెను. “మాపుట్టి నింటికిఁ బోయివచ్చెదము. మావెంట నెవరిని రాసీకుము” అని యాపెకుఁ గుమ్మానీ చెప్పెను. ఇరువురు బహిర్ద్వారమువాఁటి వీధిలోఁ బ్రవేశించిరి.

కమ్మ:—సోజ్! నీచేయి పట్టుకొననిమ్ము. చీకటిలో భయముగనున్నది. మేఘములు కారు గ్రమ్మియున్నవి. గాలికూడ జుయ్యమని వీచుచున్నది. సోజ్:—కనుకనే తిరిగి యింటికిఁబోవుదము రమ్మ. ఇంతభయంకరమైన చీకటిలో నేఁగుట మంచిదికాదు.

కమ్మ:—ప్రాణముపోయిన నొప్పుకొందును. ఇంటికిఁ బోవుట కల్ల. ఈదినము నామనోహరునిఁ గొఁగిలించి తీరవలయును. చేయి యిచ్చి పడ.

శిశుగ్రామనమునఁ గొన్నిగొందులు దాఁటినతరువాత నొకయింటివద్ద నిలిచి యిదియే యనిచెప్పి కమ్మచేతిలోనున్న నిజహస్తమును సోజను విడిపించికొని “రహస్యముగ నింతటనైనను దిరిగిపోవుదము రమ్మ. అవమాన మొందిన పిమ్మటఁ జింతించిన లాభములేదు” అని సోజన్నీ వాక్రచ్చెను.

“ఓర్వలేనిదానా! దుష్టాత్తురాల! కఠినురాల! నాతాపము నీవే మెఱుంగుదువే. తలుపు నెట్టుము.” అని కమ్మ పలికెను. తప్పదనుకొని సోజను గట్టిగఁ దలుపు గొట్టెను. తత్తణమే ద్వారము తెఱవబడెను. ఇద్దఱు మనుష్యులు లోపల నిల్చుండిరి. వారితో సంభాషింపకుయే కమ్మసోజను లెఱుకగల

వారివలె ద్వారత్వరగ లోనికి జరిగి. వీరు వోపు చుండగ నచ్చటనున్న మనుష్యులలో నొకఁడు “పటే లచ్చప్పవంతుఁడు” అనియనెను. “నాకాశ్చర్యముగ నున్నది. ఇన్నిదినములనుండి కొల్లులలో నున్నామిగాని యిదియెన్నఁడు చూడ లేదు.” అని మఱియొకఁడు వాక్రుచ్చెను. ఈమాటలు వినుచునే వారు కాళిమారియున్న గదియొద్దకు జేరిరి. గవాక్షముగుండు సోజను తొంగిచూడఁగాళిమారి చదువుకొనుచుండెను. “అమ్మా! ఇతఁడే. లోనికిఁబోము” అని యామెచెలిలొక జెప్పఁగఁ గుమ్మా ధైర్యసాహసములు గలయెఱుపెయ్యె, యైన నానమయమున జుకుచు గదిలోఁ బ్రవేశించెను.

కాళిమారి—(పుస్తకము ముడిచి) ఎవతెవు నీవు? బయటఁ గానరచున్న గాడిదలు నిన్నెందుకు రానిచ్చిరి?

కమ్మాబీ మాటాడలేక పరవశయై యుండునెఱుపముల మైబడి పక్కలను గొంగిలించుకొని యేడ్చెను. మైనివేసికొనిన మునుఁగు తొలఁగినందున మేఘు విముక్తమైన చుద్ర బింబుబుపగిది. బ్రకాశించుచున్న యాపెముఖమున విక్షించి లేవనెత్తి “నారీళ్లుమా! ఇంతచక్కనిదానవు. నీ వెవతెవు?” అని సానురాగముగఁ బ్రశ్నించెను.

కమ్మా—మిమ్ముఁ బ్రేమించి మీమీఁదఁ బ్రాణములు పెట్టుకొని, యాకలి గొన్నవాఁ డన్నమునువలె మిమ్ముఁబొంద నిరీక్షించుచున్న యా యువిదియే యిప్పుడు మీచేతులలో నున్నది.

కాళిమారి—నీవు బోగమువారి పడుచుదానవు కానియ ట్లున్నావు?

కమ్మా—కాను. కాను.

కాళి—అయితే నీవు మగనాలివి. కాకపోయిన నీ కాయంగర మేల యుండును?

కమ్మా—మనోహరా! దాఁపనేల? చెప్పెద నాలకింపుఁడు. నాభర్త ముదు సలి. ఇంటివద్ద లేడు. ఉన్నను ప్రేమింపఁడు. నావంకఁ జూడవైనఁ జూడఁడు. కనుక మగఁ డుండియు లేనిదానను. పెండ్లియయ్యుఁ గాని

దానసు. నిన్ను జూచిన నొక మొదలు నామనస్సంత నీమీదనే యున్నది. నాచక్కడను నీది. గాప్రాణము నీవి. నేను మీదానను. రక్షింపుము ప్రేమింపుము. కాగిట కేప్పుము.

హామోహమా ! ఎంతటిదానవు ! నీతిమాతుల గుండెలగుండ నీరు చెరుదువుగదా. అటుగాగనపూరితములైన యాకన్న లామనోహరములైన చూట లానవవికసిత సుగుమనదృశమైనదనము కాళిమాలి బరవశు నొనర్చెను. ఆమెకరిరము మన్తధానముచే నునువెచ్చగ నుండెను. అత్యంతమోహమున నాపెను కాళిమాలి కాగిటకేప్పి తలమెద్రుకల నవరించి కపాలములు నున బించెను. ఆమె గాధానురాగయై యతనివక్షోదేశమున నిజోరస్థలమున యాక్లేషించి హృదంతరాళోద్ధతయైన మోహలిరేకవాక్యములు బయలుపరిచెను. ఆమెయనుమన నీమె ఖానుని భార్య యైయుండునా, యనుతలంపు మనస్సున నతనికి దట్టెను. “ఇంటివద్దలేని పక్షదే. ఇదివఱకున్న భార్యను పదవైన దాయు నయే.” యని తనలో దా ననుకొని “యువతీ ! దేవుండుసాక్షిగఁ జెప్పుము. నీవెవ తెవు ? నా కనుమానముగ నున్నది. హామోహమా ఖానుని భార్యవు కాదా ?” యని యంత దాతురముతో నడిగెను. ఆమె మాటాడలేకపోయెను ; నోరొడి నది ; కన్నులు విశ్రమము చెందినవి. ఎన్నెసారు లడిగిన బ్రత్యుత్తరములేదు ; మొగ మాకస్తికముగ వాడినది ; చేతులు పట్టుపదలెను. కాళిమాలి గట్టిగఁ బట్టి కొనియుండనిచో నామె క్రిందబడియుండును. హఠాత్తుగ నతఁ డా విషయము కనుగొనుటచే నైరాశ్యంబునఁ బొడమిన దుఃఖాలిశయంబులన నాపె మూర్ఛిలెను. “అల్లా ! అల్లా ! తెలివితప్పి పడిపోయినది. ఏమి చేయుదును ?” అని కాళిమాలి యఱచెను. హామోహము విని లానికి సోజిన్పి ప్రవేశించెను.

కాళి—హాజనూ ! చెప్పుము. చెప్పుము. హామె ఖానుని భార్యకాదా ?

హాజె—స్వామీ ! అయినదేమి ! మిమ్ము పరించినది. మీయప్పిష్టము మంచిది.

కాళి—నే ననుకొనినట్లే యైనది. అదిగో జల మక్కడ నున్నది. అచ్చటికి వెను దీనికొనిపోయి మొగముమీద నీళ్లు చల్లము. తెలివి వచ్చును. ఈ రహస్యము నే నెవరికిఁ జెప్పను. నాతో నశింపవలసినదే. ఈవిషయ మామెక్కుఁ జెప్పము. ఖానుడు నాకు మిత్రుడు. నాను నేలుచేసినవాడు; గురు నమానుడు. ఆతనియెడ ద్రోహ మొనర్పను.

కాళిమాలి యాగ దినుండిపోయి యదృశ్యుడయ్యెను. కుమ్మూ కన్నులు తెరిచి యట్టిటు చూడ, సోజను తప్ప నెవరును లేరైరి. సోజను జరిగినపంత చెప్పెను. లజ్జ, యవమానజనితకోధము, మాత్సర్యము మనమున ముప్పిరిగొనఁ గుమూచి సోజకొనెంటరా నిల్లు సేరెను.

ముప్పదియేడవ యధ్యాయము

హర్షర్ష వివిక్తదుర్గమునకుఁ బంపబడినతరువాత నెలలు గడచినవి. అతనికి మోక్షాశ యావంతయు లేకుండెను. ఏవైపునకుఁ దిరిగి చూచినను గను చూపుమేర నిరంతరముగ వ్యాపించియున్న పర్వతపంక్తులు దృగ్గోచరములై నైరాశ్యమును హెచ్చించుచుండెను. ప్రియబంధువుల నందఱు దలఁచికొని వారు తనను మృతునిగ భావించియుండు రని చింతించునప్పు డతనికంటినుండి యశ్రుబిందువులు జారుచుండెడివి. ఇతఁడు నివసించిన పర్వతము లత్యున్న తము లగుటచే మిక్కిలి చల్లగ నుండెను. మనోహరములైన పూలచెట్లు విరళముగ నుండెను. ఇండ్లాండులో మాత్రమే యుండు నని హర్షర్ష తలఁచిన పువ్వుము లనేకము లతని కచ్చటఁ గనబడెను. సూర్యకాంతి ప్రసరించినప్పుడు తళతళ మెఱయు నీరములతో నెలయెట్లు మనోజ్ఞముగఁ బ్రవహించుచుండెను. పక్షులు నానావిధధ్వనులు కావించుచుండెను. ఇవియున్ని ప్రియావియుక్తుడైన కామికినిపోలే న్వేచ్ఛారహితుడైన హర్షర్షనకు సంతోషదాయకములు కాఁజాలకపోయెను.

ఇవిధమున గాలము గడచెను. అతనిని గనిపెట్టియున్న వారిలో నప్పడప్పుడు మార్పులు జరిగి, యొకనాడు హిందూస్థానిభాష మాటలాడఁ గలిగిన యొక క్రైస్తవతాండవ వచ్చెను. తప్పించుకొని పోవలయునని హర్షప్రసక్తి బుద్ధి వోడమెను. కాని యా సాంద్రాణ్యమునందు మార్గ దర్శకుఁడు లేకుండ బోవుట దుస్సాధ్యము. హిందూస్థాని వచ్చిన యతనితో మాటలాడ హర్షర్థభిలషించెను గాని యందఱ యెదుట బుగ్గరించుటకు వీలులేదాయెను. కొన్నిదినము లైనతరువాత నతఁడు కొరిన సమయము వచ్చెను. ఆవర్తకములమీఁద మిక్కిలి శీతముగ నుడుటవలన హర్షర్థేంద్రలోఁ బరుండి చలిగాచితునుచు నల్లిక్కుల వ్యాపించియున్న యాయరణ్యమును వీక్షించుచుండెను. మేఘము లెడనెడ నూర్పుని నాచ్ఛాదించుటచేఁ గలిగిన నీడలు వృక్షములను గప్పి, పర్వతశిఖరములపై వ్యాపించి, లోయలలోఁ జ్రేలాడి భవానీస్థటికనీరుబుల నిస్తేజబులుగఁ జేసి, యొకచోటినుండి మఱియొకచోటికిఁ బోవుచు, హర్షర్థయొక్క నృప్తి నాకర్షించుచుండెను. వాయువు నిశ్చలముగ నుటచే వృక్షగ్రముల యందున్న వల్లవములు నహారము కడలకుండెను. అంతట నిశ్శబ్దముగ నుండెను గాని, పుష్పములచైచుండి, లేచి స్వస్వస్థ మధుకోశస్థానంబులగు లోయలలోనికిఁ బోవు భ్రమరముల ఝంకారములు మాత్ర మప్పడప్పుడు వినపచ్చుచుండెను. తఱచుగ మనో విస్తృతత్వమునను నిదానమున తాత్పర్య నిశ్చించలసమయంబున హతాత్తుగఁ దుపాకులధ్వని శ్రోత్రగోచరం బయినట్లు హర్షర్థ తలచి దిగ్గనలేచి నిల్చుండి ధ్వనిపచ్చినవై పునకు మరలి యాలకింపఁ బ్రారంభించెను.

ఇంత యాకస్మికముగ నింత యాతురముతో నతఁడు నిలువఁబడుట చూచి యతని పార్శ్వమునఁ బరుండియున్న హిందూస్థానిభాష మాటలాడఁ గల యాతఁడు “సాహెబ్! ఏమి చూచుచున్నావు?” అని యడిగెను. హర్ష—అతివక్రము. మెల్లఁగ వినుము. అదిగో తుపాకి—అదిగో—అధ్వని. యాలకింపుము. ఇది యెక్కడిదియై యుండును?

క్రొత్త మనుష్యుడు—దేవుని కెఱుక.

హర్ష—అదిగో పొగ చూడు.

క్రొత్త—నిజమే.

హర్ష—నీవు హిందూస్థాని చక్కగ మాటలాడగలవు. ఇదివఱకు న న్నేల
వల్కురింపలేదు?

క్రొత్త—ఇతరులముందఱ నీలో నేను మాటలాడగూడదు. నీ వేదైన నైగ
చేసినను మాటలాడినను నాప్రాణమునకు మోసమువచ్చును. అ ట్లేన్నడు
చేయనుము.

హర్ష—నేను జాగరూకుడనై యుండెదను. నాప్రాణమునకును నీప్రాణ
మునకును మోసము తెచ్చి పెట్టను. ఆయితే తక్కినవా రెచ్చట నున్నారు.

క్రొత్త—కొందఱు వేటకుఁ బోయి. మిగిలినవారు దుర్గములో నున్నారు.

హర్ష—అదిగో! ధ్వని.

క్రొత్త—చూడు. పొగకూడఁ గనఁజూచున్నది.

హర్ష—(చూచి చూచి) ఏది? నా కగవడలేద.

క్రొత్త—నూలువిధముల నుల్తానుఁ డచ్చటనుండి యాధము చేయఁచుండును.
అంతదూరమునుండి వినవచ్చుట యత్యద్భుతముగ నున్నది.

వీ రిటీరున నుమా రఱగంటవఱకు నాలకించిరి. అంతట సాయంకాల
మున నహమ్మదు (క్రొత్త మనుష్యుని పేరు) పోను మిగిలినవారి కీవిషయముం
డెల్పెను.

చీకటి పడినది. ఉపరిభాగంబున నాకాశము నల్లగ నలుపు గ్రక్కు
చుండెను. చీకటిలోఁ గొంతసేపున్నతరువాత సమీపముననున్న వస్తువులు
కనఁబడుట నహజముగాన, వారు తమప్రక్కలనున్న చెట్లు తాలు మాత్రము
చూడఁగలిగిరి. హర్షర్షను వెంటబెట్టుకొని యందఱు పర్వతశిఖర మారో
హించిరి. కాని యేమి వీక్షింపగలరు? ఏవైపుచూచిన నభేద్యంబయిన
తమోపాహుళ్యం బనంతంబైన కాలతత్వంబు మానవబుద్ధిని బోల్చె

దద్దొక్కులను దనలోనికి జొరవీకుండెను. దిగ్గలయ గగనాదు లంధకార
లీనంబు లాయెను. వారందఱు కొంతసేపాసక్తితో నాలోకించిన తరువాత
నిదివఱకు ధ్వనివచ్చిన వైపుననే వెలుతు రగవడెను. ఒక మంట గుండ్రముగఁ
దిరుగుచు గాలిలోనికి లేచి క్రిందఁబడెను. ఇట్టివి యొకటివెంట నొకటి
యనేకములు కనఁబడెను. ఆమంటల వృత్తాంతము హర్షలైఱిగి నిజదేశియులం
యధ్యమనందుఁ గాల్పుచుండిరేమో యని, తహతహవడెను. అచ్చటనున్న వా
రందఱు అొకరిమొగ మొకరు చూచుకొనుచు నామంట లేమై యుండు నని
యాలోచింపఁ దొడగిరి. చివర కహమ్మదు “మాచాండ్రు నన్నడుగుముకు
చున్నారు. ఆమంట లెక్కడివి? ఆకాశమునుండి పడుచున్నవా? పరంగీల
కీ కిటుకులన్ని తెలియును. కనుకఁ జెప్పము” అని హర్షర్చు నడిగెను.

హర్ష:—ఆకాశమునుండి కాదు. అక్కడ ముట్టడి జరుగుచున్నది. భిరంగులు
మొదలగునట్ల కాల్పుచున్నాఁడు. సుల్తానుండు యధ్యము చేయుచున్నాఁ
డేమో?

అహమ్మ:—ఎఱుంగను. కనుగొని చెప్పెదను. (దగ్గఱనున్నవారి నడిగి) అవును.
యధ్యము జరుగుచున్నదని వినికిడి గలదు. పరంగీలు బార్తలలో
నున్నారని తెలియుచున్నది.

మంట లగవడుట చూగెను. శీతబాధ సహించఁజాలక యందఱు
భూధరాగ్రమునుండి దిగి స్వస్థస్థానములఁజేరి శయనించిరి. హర్షర్చునకు
మాశ్రము నిద్దుర పట్టలేదు. ప్రసూతిసమయంబున గర్భస్థసిండంబుంబోలె,
నశ్చందు మోక్షమార్గము వెదకుచుండెను. అసహాయముగఁ బోవలయు నొ
తలంచెనుగాని, యధ్యానములై యోజనములకొలది న్యాపించియున్న యర్హ
ములు, నగాధములై భయావహముగనున్న పర్వతప్రపాతములును, నీరము
రా నిరుత్సాహుఁ డగుచుండెను. చింతింపఁ జింతింప మోగింపఁడు.
దూరమై నిరాశ హెచ్చెను. అహమ్మదుతోడ్పడునా? ఇద్దఱునుకొఱి
భావ మాటలాడఁగలరు. అహమ్మదు బీదవాఁడు. ధనమిచ్చె

స్థితిలో లేడు. స్వేచ్ఛకొఱకు హర్షర్తు వేలువేలయిన నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఇతనిని గనిపెట్టవలసినవం తహమ్మదునకు వచ్చినది. అందఱు గాఢ నిద్ర చెందియుండిరి. హర్షర్తునకుఁ గావలియుండవలసిన వాడైనను నడురాత్రి యగుటచే నహమ్మదు నిద్రాభరంబునఁ గూరుకుపాట్లు పడుచుండెను. నిట్టూర్పు విడిచి “అహమ్మద్ ! అహమ్మద్ !” అని హర్షర్తు మెల్లగఁ బిలిచెను. అతఁడు పలుకలేదు. ఎవరువిందురో యని దడిసిదడిసి మరలఁ బిలిచెను. అహమ్మదు విని “ఎందుకుఁ బిలుచుచున్నావు” అనియడిగెను. “నాసమీపమునకు రమ్మ, రహస్య మాడవలసియున్నది” అని హర్షర్తు నుడివెను. అహమ్మదు లేచిపోయి హర్షర్తువద్దఁ గూర్చుండెను. అది యొక సుగుణ చిహ్నముగ నున్నందునఁ గొంచెము ధైర్యము తెచ్చుకొని “అహమ్మదు నీవు నామీద దయగలిగి యున్నావు. నీఋణము తీర్చుటెట్లు ? ఇంకొక సహాయము నీవలనఁ గావలసి యున్నది.” అని హర్షర్తు వాక్తుచ్చెను.

అహమ్మ—మిమ్ము నమ్మరాదు. పరంగీలు మోసకాండ్రని మావాండ్లు చెప్పదురు.

హర్ష—మావిరోధు లట్లు చెప్పదురు. నీవే సాక్షి. ప్రాణములైన నిత్తుముగాని, యాడినమాట తప్పము. నమ్ముము.

అహమ్మ దేమియు బదులు చెప్పలేదు.

హర్ష—అహమ్మదు ! నా కీసమయమున సహాయ మొనర్చుము. నిన్ను నమ్మి యున్నాను. నాప్రాణములు నీచేతిలో నున్నవి. నామీద దయగలిగి వినుము. ఈమాటలు వూటియొకని కెవ్వనికీ జెప్పకుము. కొన్ని సొనత్సరములనుండి చెట్లలో నున్నాను. నాకు ఏదండ్రులు గలరు; తమ్ములు చుండురు. వీరందఱకంటె నెక్కుడైన మఱియొకపనిత గలదు. నేను మృతి కనబడ్డతి నని వారందఱు నాశవదలికొని దుఃఖించుచున్నారని. నాతండ్రికి చూడగలిగి యామరుండను. వారసంతాపము తలచిననైన జాలరాదా? ఆసాహించిరి. - క

తమోబాహుళ్యం

అహమ్మదు ప్రత్యుత్తర మిచ్చినవాడు కాడు.

హర్ష—అహమ్మదూ! నీకు దయలేదా? నావంటి దీనుని రక్షించుటకుఁ గోరిక వుట్టదా? తలిదండ్రులుగల కొడుకవు గానా? తమ్ములు చెల్లెండ్రు గల యన్నవుకావా? భార్యగల భర్తవుకావా? వీరందఱు నిన్నెట్లు ప్రేమింతురో యెఱుంగవా? నీ పగపడకున్న నెట్లు చింతింతురో తెలియదా?

అహమ్మ—అన్ని యెఱుంగదును.

హర్ష—నాకు భార్యలేదు. ఆదుఃఖముమాత్రము తప్పినది. అయినను విఫల మనోరథయై నన్ను మృతునిగభావించి చింతించు నొకతరుణి గలదు. దుఃఖముచే బోగులుచున్నవారికి సుఖము, నిరాకావాక్కులెరుల కాశ కలుగఁ జేసి పుణ్యాత్మఁడ పగుట కేల వెనుదీయుచున్నావు?

అహమ్మ—సాహెబ్! నే నేసహాయమును జేయఁజాలను.

హర్ష—చేయఁగలవు. మావాండ్రు సమీపముననే యున్నారు. వారియొద్దకుఁ గొంపొమ్ము. నీవు గొప్పబహుమాన మందఁగలవు.

అహమ్మ—నాకు లక్షరూపాయ లిచ్చినను నట్టిపని చేయకు గాని, నీ మొగము చూచిన జాలియగుచున్నది. నీవు తక్కిన పరంగీలవంటికాడవు కావు. నిన్ను నమ్మెదను.

హర్ష—నమ్ముము. కృతఃకుండను గాను. నాప్రాణములు నీచేతిలో నున్నవి ఏమిచేసినను సరే. నేను నీవాడను. ఇక నేమి చెప్పగలను?

అహ—చాలును. నిన్ను నమ్ముచున్నాను. కోయబుత్తూరుపఱకుఁ గొనిపోయెదను. మీవా రచ్చట లేకపోయిన మన యిద్దఱప్రాణములకు మోసము వచ్చును. నాకుఁ దలిదండ్రులు గలరు. భార్య గలదు. కుమారుఁడు గలఁడు. గుల్తామన కీవిషయము తెలిసినయెడల వారినిఁ బీడించును. నీకొఱ కింత తెచ్చు చేసితిని.

హర్ష—పరాక్రమశాలీ ! అది నే నెఱుంగుదును. నీవు సోదరుడవని తలచుచున్నాను. బహుమాన మింతయని నిశ్చయింపవలసియున్నది.

అహమ్మ—అది యిప్పు డడుగను. నీవు పెద్దమనుష్యునివలె గనబడుచున్నావు. నీకు తెలియదా ?

హర్ష—ప్రాణములతో నన్ను మావారిలోఁ గలిపిలిచేని నీవు బ్రతికియుండు సంతకాలము దార్శిప్ర్య మెఱుంగకుండువు. ఉద్యోగము కోరుదువేని నీ సాటివారందఱు నిన్నుఁజూచి యశూయ పొందు మువినిఁ బడయంగలవు. ఎప్పుడు బయలుదేలుదము ?

అహ—రేవు జాడ తెలియును. తెలిసినతరువాత కేర్పాటుచేసెను.

అంగ్లేయులు కోయంబుత్తూరును ముట్టడించిరియు నైనను సుల్తాను నచి యెక్కువ జయము కలుగుచున్నదనియు, ముఱునాఁడు చార్త తెలిసెను. అసాయంత్రము “మావారికంటె సుల్తానున కెక్కువజయము కలుగుచున్నదట. ఇప్పుడు పోయిన మేలగునా?” యని యహమ్మడు హర్షర్తు నడిగెను.

హర్ష—ఏమైనను బోయి తీరవలయును.

అహ—అయితే వేటసెవము పెట్టి రేవు తీసికొనిపోయెదను. ని న్నట్టిట్లు త్రిపువలయునని యిదివఱకే చెప్పియున్నాను. మాచా ద్రోషినిగొనిరి. సిద్ధముగ నుండుము. చాలదూరము నడువవలయును. త్రోవలో నాలస్యము చేయుట చచ్చుటకే.

అనాఁడు తెల్లవాఁడను. సాంద్రహిమ్నాబు కర్పతారణ్యంబులఁ గప్పి యుండెను. పుంబు దృగ్గోచరము కాకుండెను. కాని సూర్యోదయ మైన తరువాతఁ గ్రమక్రమముగ మంచు విరిసిపోయెను. అహమ్మడు హర్షర్తులు బయలుదేరిరి. మార్గమధ్యమున సృష్టివైచిత్ర్యంబుల నుద్ఘోషించు పైసగ్గిక విలాసదర్శనీయ ప్రదేశంబుల నతికుతూహలముతో పంపర్తు పీఠించుచుండ నహమ్మ దామనోజ్ఞ ప్రదర్శనముల మూర్ఖుఁడు జ్ఞానమునుబోలె, సరకు గొనకయే పోవుచుండెను. సౌరభవంతంబులై మార్దవవికాసంబుల మూర్తులో

యన మనోహరంబులైయున్న కుసుమాంబుల నవచూచి “హా! ఇట్టి భూతలస్వర్గం బిచ్చట చున్నదని మాచా రెఱుంగరు గదా” యని యాశ్చర్య పడుచు: దా నప్పుడు కోసిన పుష్పములు చూపి తనవారిని సంతోషింపఁ జేయవలయునని హర్ష ద్రౌత్యమృదై యుండెను. కంటకావృతములై, నిమోన్నతములై, శిలాకర్మశము లైన యధ్యముల నడచి నడచి యలసట చెందిరి.

ప్రాస్త గ్రుంచుచుండెను. పశ్చిమదిశయందు మేఘములు రక్తవర్ణము వహించియుండెను. మహాకారములైన పర్వతముల నీడలు వికాలారణ్య భూములమీఁదికి శీఘ్రమునమునఁ బ్రొక్కుచుండెను. భృగ్వవసీజాగ్రభాగంబుల సువర్ణవికారములునాఁ బ్రకాశించుచుండెను. విశంకటగండశిలా తలంబుల స్రవించు జలధార లయఁజూపి గ్రనరంబునఁ గనులు మిఱుమిట్లు గొనునట్లు మెఱయుచుండెను. “అలసితివా! సాహెబ్! పరంగీలు నుకుమారులనుకొంటిని. నీ పీకప్తముల కోర్పుట వింతగ చున్నది” అని యహమ్మ దనెను. హర్ష—ఆశ్చర్య మెందుకు? ఇంక నొకగంటసేపుకూడ శ్రమలేక నడుచుగలను. మార్గార్థ సాహసములు నీ వెఱుంగవు.

అహ—అయితే వద. చీకటిపడుచుక నడుచుదము. ఈపూవులన్ని యెందుకు మోసికొని వచ్చుచున్నావు? పాతవేయరాదా? తేలికగ నుండును. ఈసిచ్చిపూ లెక్కడఁ జూచినను గలవు.

హర్ష—కాదు కాదు. ఇవి మాదేశమునఁ దొరకుపుష్పములు. నాన్నే హితులకుఁ దీసికొని పోవుచున్నాను. స్వదేశపదార్థముల విదేశమునఁ గనుగొనుట యెంతపంతోషకరము? నీ వెంతత్వరగ నడిచిన నే సంతత్వరగ వచ్చెదను. ఈపూవులు నిన్నేమిచేసినవిలెము. వద. ఇవి నాకు బయలుకాదు.

అర్ధశ్రమ నడిచి యొకస్థలమును చేరిరి.

అహ—ఈదిన మిచ్చట బయలుదేరుదుము. అనేక పర్యాయము లీదిగో యీరాతిక్రింద నిద్ర పోయితిని. ఈయడవిలో దిరుగు చెంచులు మొదలగు

వారు మనవద్దకు వత్తురు. వారికి నాలుగు పొగాకుమట్ట లిచ్చినట్లే నంతోషింతురు.

హర్ష—విచిత్రము.

అహ—వారినిఁగూర్చి సాంతముగఁ జెప్పెదను. ఈరాత్రి క్రిందఁ బరుండుము. చలికి వెచ్చగ నుండును. నేను గొన్ని చిదుగులు, కంపలు తీసికొని వచ్చెదను. మంటవేసి కొందము.

కత్తి తుపాకి హర్షర్థవద్దఁబెట్టి కట్టెలకై యహమ్మదు బోయెను. హర్ష ర్థేకాంతముగ నారాత్రి క్రింద విశ్రమించుచు న్వజనంబును జూచు సమయము నమీఁచె నని సమ్మోదముతో నుండెను. తల్ల, తండ్రి, ఆమి యతని మనోనేత్రములఁ గోచటలైరి. కనులుమూసికొని ప్రియారురాగముల జ్ఞప్తికిఁ జెచ్చికొనుచుండెను. ఆసమయమున నాకస్తికముగ భయావహం బైన గర్జనము గుండెబద్దలగునట్లు శ్రోతగోచరంబాయెను. వెంటనే శూలసహ నంబై దీర్ఘంబై హర్షర్థునకు మరణవర్గంతము మఱిపునకురాని యొక యాస్త నాదము వినవచ్చెను. కల గుండువడి యతఁడు తనవద్దఁబడియున్న ఖడ్గము నొరలోనుండి లాగి ధ్వనివచ్చిన వైపునకుఁ బరుగెత్తెను. కాని యేమి ప్రయోజనము ? కట్టా! అతని స్వాతంత్ర్యదాత ! మార్గదర్శకుఁడు! తన్ని మేషముతోఁ బోయెను.

ముప్పదియెనిమిదవ యధ్యాయము

వివిక్తాధ్యానమరుభూములఁ గ్రువ్వరి క్రువ్వరి పిపాసార్తుండైన పాంథుండు జలకలశంబుగని యవశ్యాత్సక్యంబుతో వక్త్రసమాపమునకుఁ దెచ్చికొనఁ దడలునఁ దత్పాత్రం బనివార్యంబైన యొకానొక శక్తిచే నెగురఁగొట్టబడుట పీషించినచోఁ జారుషవాదుల చిత్తసమున్నతి విజాతీయ తేజస్సంయోగంబునఁ బార్థివంబుల రూపంబుబోలెఁ బరిణామ మొందక

యెట్లు పోయెను? దీర్ఘంబై, ప్రక్షిర్ణంబై, నిరూపంబై, నిమోక్షంబై, పశంబై, పుష్కలకాలయవనికా దుశ్చేయంబై, జీవయాత్రయం దాకస్మికకార్య కాణ్డంబుల నెఱుంగ నెవ్వఁ డోపు? యాంశ్చక్కుంబులైన గుఱదుగళుంబుల నివృత్తి బోరయక, స్వంస్వంబుల నభిప్రమించు కష్టములు సంభవించినపుడెల్ల స్విగుడితోతానహముతో బ్రయత్నించి సజ్జనమార్గంబు సాధించు కర్తవ్యమని భయపడు; అతఁడే జ్ఞాని. అతఁడే తనస్సంపన్నుఁడు; అతఁడే పరమ సత్. ఈ హర్షర్తు సహజముగ ప్రారబ్ధమతుండే యైనను సద్బోధనమయమున ముగిసిన స్వాధీనము దుంచుకొనలేక పోయెను. ఉత్తత్తునివలె సిగ్గుయముగ నాడువలె నట్టిట్టు తిరిగెను. అయ్యో! సజ్జన-పార్థము చుచుఁబది తలి పుత్రుల నాలుబిడ్డల దుగళుంబుధి పుచ్చి పట్టడవి నహమ్మదు ప్రాణంబులం దోడ్పెట్టుట హర్షర్తున కొతనూతనము కలిగించియుండదు?

స్వదేశీయులఁ జూచు నంతోషము, స్వసంఘమునందుఁ జేరు నానందము, స్వాతంత్ర్యము పొందు భాగ్యము నతని కనభిమానమున నున్నట్లగ కడి చివరకు—గటా—దిగంబములు దాటి రంజితశృంగము లయ్యెను. పర్వతముల ప్రతిధ్వనించునట్లు: “అహమ్మదు! అహమ్మదు!” అని యతఁ డతఁచిన లక్షణపు లిన్నిన్ని యని చెప్ప నలవికాదు. ఏదుష్టమృగ మేదిమృగ నీడ్చికొని రావలెనదో యని వెతక నారంభించెను. కొంతవఱకు బాడ కనబడెం గాని ఎట్టుటఁ గంటకావృతము లైన పొద లభేద్యముగ నుండెను. ఎట్టకేలకు మొదట విశ్రమించిన రాత్రిక్రిందికి హర్షర్తుచేరెను. బుద్ధి చెదరియుండుటచే న్యాయముయొక్క భయంకరధ్వనంబు నహమ్మదుయొక్క యార్తనాదంబు మరలమరల వినబడినట్లుండి హర్షర్తు దిగ్గన లేచుచుండువాఁడు.

చిరకటి హెచ్చినది. వాయువు వీచసాగెను. మేఘము లాకాశమునఁ దిరుగాడుచుండెను. అతఁడు రాతిచాటున నుండుటవలన శీతబాధ తగ్గక బోయినను గట్టై, కంప వేసి మెల్లగఁ గగులఁజేసిన మంటమాత్ర మాఱిపోకుండ నుండెను. వాన యధికమైనది. కొండఁ జెత్తములచుట్టును లోయలయందును.

సెలయందును భయంకరముగ శబ్దించుచు ఘోరమునిలంబు విసరదొడంగెను. ఏదిక్కు వీక్షించిన నభేద్యులైన తమాబాహుశ్శంబు దప్ప వేతొండతనికి చృగ్గోచరము కాదాయెను. కర్తవ్యముం గూర్చి యతడు చింతింప ననుకట్టెను. ఆగుల్లంబు చాకటకంబు లాప్రపాతంబు లావన్యసత్త్వముల గడచి యెట్లు పోగలడు? ఒకవేళ నివియన్నిదాటి మైదానముచేరిన విరోధులచే బట్టువడి నిరయంబుకంటె ఘోరమైన శిక్షసాలలో నుండవలసి వచ్చును. మఱియు బర్వతములపై నిప్పుడు మనస్సున కొకవిధమున దుఃఖము నుపశమింపజేయుచున్న శీతల మందానిలంబులు, మనుమసౌరభంబులు, మనోజ్ఞప్రదర్శనంబులు దూరము కావలసివచ్చును.

ఐనను హర్షర్తు నిరుత్సాహము చెందలేదు. స్వదేశీయులు సమీపమున నుండి రని, యచటికిమార్గము సులభముగ గనుగొన వచ్చునని, యతడు తలచి ధైర్య మవలంబించి యలసియుండుటచే గనులుమూసికొని నిద్రించెను. తెల్లవాడెను. హర్షర్తు కన్నులు తెరిచెను. కాని యేమి యగవడినది? ప్రకృతి ముసుగుచేసికొనెనో యన మొయిలు స్పృహముగ నాపించి యుండెను. హర్షర్తు చూచి నిరాశానిబిడజుబాలనిర్మగ్నుడై కొంత సేపటికి మనస్సుకుదుటబడుడు, నాలోచించి తిరిగిపోవుటయే యుక్తమని విశ్వయించి కొనెను. అనామ్యదుయొక్క కత్తి, డాలు, తుసాకీ యతనిసార్వభౌమనఁ బడి యుండెను. ఘట్టనచేసిన మందు దమ్ముకొని యుండుటవలనను మందుకొమ్మ గుండ్లసంచులు నహమ్మదు మొలయందే కట్టబడి యుండుటచేతను దుపాశీ నిరుపయోగకరముగ నుండెను. అతడు త్రోవలొ గోసినపుష్పంబులు స్వకీయ స్వజననిరీక్షాశవలె వాడియుండెను. అది యతడు స్వాతంత్ర్యమునొంది మిత్రులతోఁ గూడి సంతోషముగ నుండవలసిన రోజు. అయ్యో! అట్టి శుభదిన మెప్పు డతడు ప్రాపించును? అచ్చటనున్న యాయుధములఁ దీసి కొని తిన్నగ వచ్చినత్రోవం బోవఁ దొడంగెను.

వాన మరల బ్రతుకై మెనది. కదధ్వ మెడతెగక యత్యంత శ్రమ గావకముగ నుండెను. వాని భక్షించుటకై తెచ్చిన కొట్టెలమూట యహ మ్మదు వీపున నున్నందున హస్తమునకు భోజనములేదు. అందుచే ఊద్యాధ దుస్సహముగ నుండెను. ఆనాడు చగలంత నడచి నడచి కొన్ని సమయముల ద్రోవతప్పి, కొన్ని వేళల గాలుజారి క్రిందబడి కొన్ని యవసరముల గంపకముచేసాడై, యొకప్పుడు మిట్టలెక్కి పల్లములకు దిగునలనట, యొకప్పుడు నాయుధములబరువు, నొకవైపు దుస్సహమైన యాడటిబాధ భోషిల్లడేయ, నతడు గన్నులలో బ్రాణములు వెట్టుకొని రాత్రి యేతెంచుడు. జీకటి వల్లకుల వ్యాపించిన తరుచు దుర్గముచే గెను. గుడిసెలు, మినుకుమినుకున బ్రకాశించు దీపములు, కరులబడితోడనే యతనికి గొంతయాయాసము తగ్గెను. చానకుడడిసి చలిచే గడగడవణముచు తీర్చిదిద్ద సహింపజాలక యతడు నివాసములలో బ్రవేశించెను. అచ్చట గావలివాడు మంటపేసికొని చుట్టును గూర్చుండి యుండిరి.

హర్షర్షపోషణ నే వారందఱి కనిమేషము తెప్పచాల్పక యతనిని జూచి తటాలునలేచి వైనిబడి పట్టుకొని యహమ్మ చెక్కడనున్నాడని నూటువిధముల బ్రశ్నించిరి. అహమ్మ నాయుధము లతనియొద్దజూచి యితడహమ్మను జూపెనని తలచి యెల్లరు శ్రోధ ఘోషింపబడిరి. ఒకడు ఖడ్గము నొరలోనుండి దూసెను. కాని హర్షర్ష యొక్క దీనదృక్కులును దుఃఖవిసమితముఖులును జూచి యతడహమ్మనుగ్రహించి కాంతించిరి. అంతట హర్షర్ష వేతనైసరితని జరిగినవృత్తాంతము వైగలవలన చెల్లియుండేసి చంపబడినచోటును వ్రేలితో జూపెను. అహమ్మ దందఱిలో గలిసిమెరిసి యనుకూలముగ నుండువాడు గావున నతనిగూర్చి యెల్లరు శోకించిరి. అలసి యన్న హర్షర్ష కన్నముపెట్టి విచారింపబడిరి. వారు మాటలాడినది హర్షర్ష తెలిసికొనలేక పోయినను, సందర్భములబట్టి యాస్థలముచూపుటకు దనను గొనిపోవుదురని మాత్రము గ్రహించెను. అతడహమ్మనినది నిజమే యాయెను. ఆరాత్రి యతనిని నెప్పుదిగ నిద్రపోనిచ్చిరి. మఱునాడు వారిలో

బదునల్లు రాయుధములు తీసికొని హర్షర్షును వెంటబెట్టికొని బయలుదేరిరి. అతని కాప్రయాణము దుఃఖకరముగ నుండినను దనకొఱకుః జచ్చిన మిత్రుని శవమునుదిలకించుట యబ్బునని యశఁడు తృప్తిచెందెను. మనోజ్ఞములైన పర్వత ములపైఁ బ్రాశంకాలమున నడచుటకూడ నతని కిష్టమైనకార్యమై యుండెను. గడచినరాత్రియందుండిన వానయు గాలియు నాగెను. వన్యకుసుమముల పరిమళంబులు హెచ్చుగ వచ్చుచుండెను. పూర్ణితో హర్ష ర్షుదఱికికంటె ముందునడచుచు ద్రోవ చూపుచుండెను. అతఁ డా రాతివద్దకుఁబోవుమార్గము తీయఁగ నే యహమ్మదు మాయో పాయముచేసి హర్షర్షును విడువ యత్నించె నని వారును అొకరిమొక మొకరుచూచి కొని సంభాషించిరి. అందఱారాలిసమీపమునకుఁ జేరిరి. అహమ్మదు కట్టెలకై పోయినవిషయ మకఁడచ్చట నిల్వఁబడి బోధించి తా నిదివఱకుఁ గొంతదూరము కనుఁగొనిన జాడ వెంట వారినిఁ గీసికొని పోయెను.

జానకి శ్రాశ్మకముల నావరించియున్న బూదినూచి చుండుట జాగరూకులైయుండిరి. చాలిగా నేర్పరియైన గుఱికాఁడు ముందునుపవచ్చెను. బాడలు తీయుటయం దాని తీతినవారు గావున హర్షర్షున కభ్యేష్యముగఁ దోచిన పాదలలోఁగూడ జాడ కనిపెట్టిపోయిరి. కొంతదూర మేఁగినవరువాతఁ బురోభాగంబున దట్టమైన యొక పాదలోనుండి యొకకాకి లేచుట చూచిరి. ఆది కావుకావని యఱచుచు నాపాదమైనఁ దిరుగాడెను. ఆయఱపుమిని తక్కిన కాకులు గ్రద్దలు రావులుగులు కర్ణకతోరముగ నఱచుచు మైకిలేచి తిరుగ మొదలిడెను. ఇదియంతచూచి యొకనక్క దగ్గఱనున్న పాదలో దూఱెను. శవ మచ్చటనున్నవని వారుగ్రహించి గునగుసలాడి యందఱు ధైర్యశాలులే గాన వెనుదీయక ముందుకుఁబోయిరి. చినిగినవస్త్ర మొకటి యొకపాదమీఁదఁ బడియుండెను. ఇంకఁ గొన్నియడుగులు వేయఁగ నే నెత్తురుమడుగులు విచ్చిన్న ములైన యవయవములు కంటఁబడెను. అహమ్మదు యొక్కయాకారము గుఱుతుఫట్టుటకు ఫీలులేకుండెను. మందుకొమ్మ గుండ్లసంచులు మొలయందుం

డెను. రొట్టెలమూట చుకకుం గట్టుబడి వీవునబడియుండెను. అట్టిసమయమున మృతుని విరోధులనునన్న సయితము వ్యాకులపడుట సహజమైయుండ మిత్రులు శోకించి యి చెప్పనేల? హఠ్ఱ ర్థదక్షతకంటె నెక్కువగఁ బరితపించెను.

పెద్దపులియే యుచునెబబినదని తెలిసికొని దానినివెతుకుట కారంభించిరి. ఒక చోట గుట్టుముశ్చము వివచ్చెను. ఆవివచ్చనే హఠ్ఱార్థము గుండెలలో గుండెలులేవు. అచ్చట నుండు నాగిరి. మరలనాశబ్దము సమీపమున నున్నట్లు వివచ్చెను. భృషివచ్చినట్లెప్పుడు కొకఁడు తుపాకికాల్చెను. ఇంక నేమి చెప్పవలయును? శ్రేష్ఠపుటంబులు బద్దలగనట్లు, వాయువు శకలంబులుగురీతి, గోండ్రిల్లుచు భీకరాకారమైన వ్యాఘ్రంబు బయటికి వచ్చి కృష్ణవీరపార్శ్వంబులు సూర్యకాంతి నైతియుచుండ నాజనంబుపై దృష్టినిగిడించి వెనుకకు మరలి పరుగెత్తెను. కాని నిరభ్యంతరముగ దుముకుచు బోవుటకు వీలు లేదాయెను. ఒకలోయ యడ్డమువచ్చెను. దాని యావలిగట్టు మిక్కిలి యెత్తుగనుండి దూకుట కసాధ్యముగ నుండెను. గట్టున నిల్చుబడి కార్దూలము తడఁబడుచుండ నొకఁడు గుఱిచూచి తుపాకికాల్చెను. గుండు పృష్ఠభాగము నకుఁ దగిలెను. వెనుకకు మరలి తీవ్రముగ గోండ్రిల్లి చేయునదేమి. లేక లోయకు దాఁట సాహసించి తప్పించి యెగిరెను.

ఆవతలిగట్టుమీఁదికిఁ బూర్తిగఁ బోఁజాలక జారుచున్నను గోళ్లతో గట్టిగ రాలకు బట్టికొనుచు నదిపైకిఁజేర యత్నించెను. ఇంతలో మఱియొకఁడు మాటిగఁ గాల్చెను. అగుండు దానిపుఱ్ఱకుం దగులుట హర్షర్థ వీక్షించెను. అంతట నది తోలుచు గోళ్లపట్టువదలఁ జరియఁజూచి బడియెను. వీరందఱు వరుగెత్తిపోయి చూచిరి. వ్యాధము రాలకుం దాకి దోల్లుచుఁ గ్రిందికిఁ బోయెను. అది యదృశ్యమైనదనుకఁ జూచి వెనుకకుఁ దిరిగి వారు శవమున్న చోటికిఁ బోయిరి. అవయవములు కొన్నివిచ్చిన్నములై యుండుటవలనఁ జీనుఁగును మఱియొకస్థలమునకుఁ దీసికొనిపోవుట కనువుగానుండెను. వారు

తమ వేటకత్తులతో నచ్చటనే యొకగుంట శ్రవ్వి దానిలో నహమ్మదునుంచి వైసి జాలు కంప దట్టముగ వేసి తగినచోటఁ గొంతనేపు విశ్రమించి యిడ్లకు బయలుదేరిరి.

స్వాతంత్ర్యభంగము, మిత్రమరణము సుభవించిన యచ్చోటు వదలిపోవుట హర్షర్షనకు సంతోషకరముగ నుండెను. వారిలోఁ గొందఁ జూచి నవ్వుచు, గొందఱు వొట్ట నుంకించుచు, గొందఱు తిట్టుచుఁ బోవ మొదలిడిరి. ఇవి తెలికించి పాటిపోవుటకు యత్నించినయెడలఁ జూపు నిక్క ముచుచున్నారని హర్షర్ష గ్రహించెను. అందఱు వానస్థానమును జేరిరి. అప్పటినుండి హర్షర్షయొక్క జీవిత మవిదిత విశేషము.

లార్డుకారక్ వాలీసు యుద్ధము ప్రకటించినతరువాత నాంగ్లేయ నైన్యము మైసూరు పీఠభూమి నవలీలగ నారోపించెనని యిదివఱకుఁ జెప్పి యుంటిమి. ఇంతకుఁ జూర్వము కొలఁదికాలముక్రిందట ఫిలిప్పు, నతనిభార్య యెళీనాయు, నామి సోదరుడైన చార్లెసును హిందూదేశమునకు వచ్చి యుండిరి. ఫిలిప్పునకు నైన్యములో నధికారపదవి యొనంగబడెను. చార్లెసు నై నికుడుగ నుండెను. శిబిరమునందు ఫిలిప్పు చార్లెసు లిద్దఱు తొక గుడారము నందే నివసించియుండిరి. వీరిద్దఱుకాక తక్కిన యాంగ్లేయులుకూడ హర్షర్ష నవస్థనుగూర్చి చింతించుచు నీయుద్ధావసానమున నతని వృత్తాంతము బయటఁ బడఁగలదని యాశ కలిగియుండిరి. కథాక్రమమునకు వత్తము.

ఆంగ్లేయనైన్యము మైసూరులోని బెంగళూరిని ముట్టడించెను. మహమ్మ దీయనైన్యము వైర్యముతోఁ బోరాడెను, గాని పట్టణ మాంగ్లేయుల యధీన మాయెను. బెంగళూరికిఁగల కధిపతిగనుండి మహమ్మదీయయోధుఁడు చూపిన పరాక్రమము, వీరభావము, సాహసము నచ్చటి జనులమనస్సులందు నేటి కిని నాటికిని యున్నవి. సంపాదనము చాలిచాలని కట్వాహారంబయినను సారకాయతంబుఁ జేతఁబట్టి వీరసత్తుల పవిత్రకార్యంబులం గీర్తించుచు

శుభాచారములను గావించు లంఘనముకాలము హృదయోద్బోధకములైన గూయించుటకు విశ్వేశ్వరులు ముఖ్యులు.

దేవగుళులు విరోధులచేతకడ జిక్కిరవెంటనే గుల్తాయుడు శ్రీరంగ శత్రువునుబట్టి టోయెను. అండ్లాయుల దిక్ శ్రీరంగపట్టణము నాక్రమించు నున్నందున, ఆంధ్రోదయపుటకుఁ బోవుచున్న సర్దుముం బట్టికొనఁ ద్రొక్కించి బాలాపురమునకుఁ బంపిరి. దుర్గమును స్వాధీనముచేసికొనుట కేర్పాటులు నడుపుచుండ నభివారులు చుట్టుపట్టుల నున్న ముఖ్యస్థలములఁ బూచివచ్చుట యాచారము. నుల్తాయుడు భగవంతునిము విధించిన యాండ్లగేయలను మీదికి కేక్కించి వడనెట్టుట బాలాపురమునకు నమీషముననే వెనుక పార్శ్వద్వారముల నెచ్చటి వర్షతశిఖరముమీదికిఁ జొచ్చుచిరి. మోవరాజియు, నుల్తాయుడు నాచిరి పడవొగించిన తెలుఁ గంటతెలుంగుదురుగాన. భగవాంపూజైన యండ్లగేయ కెప్పలు పోనోడరి. ఫిలి స్వాస్థ్యము చూడఁదలంచి కొంచెము దాచేవారులను సిని చాన్లువెంటఱు, నచటికిఁ జనియించు. కొంచెక్రింద గుట్టములదిగి శిఖర మారోహించు క్రిందికిఁ జూచిరి. అత్తచిన్నారండ్రై, యశ్వమేధురండ్రై, నల్లలన్నపటచ్చురండ్రై న చచ్చిఖరారోభాగం బపరిమిరచిహంబునకుడు నచ్చటినుండి మొగములుమరల్చి వెనుకకు వచ్చిరి. పొప్పట్ల మొదలైనవారి బడవేసిన గది యచ్చటనే యుండెను. దానిని ఫిలిష్ట చాన్లులు చూచి యేదియో గుడిసె యని లక్ష్యము నేయరైరి. తాజేదారు—అయ్యా యదిగో గది ! నీనిలూనే వరగింపు పెట్టెనది. (అని తలుపును నెట్టెను.)

ఫిలిష్ట—(అనికొని జని) చాన్లన్ ! మాకు. మనవారిపేరు తెవ్వియెవ్వియో గోడలనిండ ప్రాయబడియున్నది. వీనిలో హర్షద్రుపేరుకూడఁ గనబడవచ్చును.

చాన్ల—హర్ష ద్విక్రమంబున నీ వేల తలఁచెనవు ?

ఫిలిష్ట—కాదు. కాదు. పరీక్షితము. జాడ దొరకవచ్చును.

వీరిద్దఱు పరిశీలించ మొదలిడిరి. నానానామములు కనబడెను. పలువురు ప్రియకాంతలకుఁ దలచుద్రులకుఁ దెలియఁజేయుటకుఁ ప్రాసన వార్త లనేకము లగవడెను. కటా ! ఆయత్నముల విలిఖించిన హస్తములు మృణ్మిశితంబులు యుండెను. “ఫిలిప్స్ ! ఫిలిప్స్ ! ఇమిర మ్మిటురమ్మ” అని సంభ్రమముతోఁ జాగ్లా సఱచెను. ఫిలిప్సు శీఘ్రగమనంబున నచ్చోటున కేగ నక్షరచిహ్నితమై గోడలో నంటింపబడిన యొకశాసనఫలకమును జాగ్లాను చూపెను. దాని నిట్లు చదివిరి.

“హర్షర్థ.....

మేసెల 24, 17—ఇచ్చోటినుండి యనేకులు క్రిందికి దొబ్బబడి దుర్గరణమొందిరి. నామరణమునకు నేను నిరీక్షించుచున్నాను. ఆపుణ్య కాలము చేపువచ్చును. నాకష్టములు గడముట్ట—”

తరువాత నక్షరములు స్ఫుటముగఁ గానరాలేదు. ఎవఁడో యాపలక మీఁద రాంబినర నక్షరములు చెదరి మాసిపోయినవి. దుగ్గిఖముపట్టజాలక ఫిలిప్సు బిగ్గఱగ నేడ్వ నారంభించెను. ఎంతయో యాశపెట్టికొని వెళుతున్న వారి కట్టి చెడువార్త తెలియుట దుస్సహమగుఁ గదా. ఫిలిప్సును జాగ్లా సోదార్ప యత్నించెం గాని యతఁడుకూడ శోకసంతప్తుఁ డాయెను. ఇంక నేమైనఁ గనుఁగొనవచ్చునేమో చూత మని ఫిలిప్సు మరలఁ గుడ్డములను జరీక్షించెను. చాగ్లాను పరిశీలించి పరిశీలించి “ఫిలిప్సా ! ఇదిగో యిది చూడుము. త్వరగవచ్చి చదువుము” అని పిలిచెను. ఆత్మరము లస్ఫుటముగ నుండెను. ప్రయత్నింపఁగ నీ క్రిందివాక్యములు చదువఁగలగిరి.

“.....తారీఖున జబ్బుగనున్న హర్షర్థ నీ ఘోరస్థానమునుండి తీసికొనిపోయిరి. ” జాగ్లా సిమ్మను.

“చాగ్లాన్ ! మన కింక నాశగలదు. భగవంతుఁడా ! ఈయనుగ్రహము మాపైనిఁ జూపితివి. నిన్నుఁ గొనియాడ నెంతవారము ? రక్షింపుము” అని ఫిలిప్సు సంభ్రమంబునఁ బలికెను.

ముప్పదితొమ్మిదవ యధ్యాయము

“ఈశానము లమూల్యములు. వీని నిచ్చట నుండనియగూడదు. తేనె, నిసోత్తము” అని ఫలిష్ఠు చాత్రువైరు. చానిని గోడనుండి వెకలించి పేసి రాజేంద్రుని చేతికిచ్చి శాగరూకతతోఁ జెన్నుని చెప్పిరి.

హర్షుని నిమిత్తము రోగి క్షేపింపఁజేయఁడినచో నూరచన్నజనుల కెవరికిఁ దెలియనుండ నని నూరు కలఁచి విచారించుటకై బాహురము చేరి మోర్వాలుండగఱ తేని యతని నడిగిరి. యాతాదూతకారాబద్ధు లెందఱో యాత్రాముముగూడ కల్లకృషు మోపుటచే నరనికి గుఱుతు లేకపోయెను. అందుచే నలువురం ల్రక్షించెఁ గాని యెప్పుడు చెప్పఁజాలరైరి. వారాశ చంద్ర మోపుటకు సిద్ధముగఁబడ నొక వేగులవాఁ డచటికి నచ్చెను. ఖైదీలు గొనివచ్చిన యధికారులకుఁ బరిచర్యచేయునది యావేగులవాఁడే కావున నరనికి వెలియఁబలనని యెంచి కోత్యాలు నుపరక్షించెను. చాని కావిష మును ద్రవ్యముగఁజేసఁచునఁ బరిగీ యొకడు బోయె యాయూరికిఁ చేరివెనెను. బడిరమ్మఁ గొన్నివిషములుండెననియు, నతఁడు సామాన్యనై ని నందుగాక చధిక్పఱిండుని యచుకొని కనియుఁ జెప్పెను. “బోనాను. ఇప్పుడు ఇచ్చివేసిచ్చుచది. ఇక్కడనున్నంతకాల మరనికి మాయొంటినుండియే యాహారము వంఱితిమి.” అని కోర్వాలు చాత్రువైరు. కేగులవానిని దీసికొని వడిరు వానసానమునకు ఫలిష్ఠుచాత్రులు ప్రయాణమగుచుండ వెంటవచ్చెదనని మోర్వాలు సమనయముగఁ జెప్పెంగాని, యనవసరంబని ఫలిష్ఠు వారించెను. కోర్వాలగున సరాములొనర్చి వారు బయలుదేఱిరి. వడిరుయొక్క పనము కడకుఁబోయి గుఱుములు విగిరి.

అతోట సర్వజనసంపూజ్యుడై యుండెను. సజ్జనులైన యాశ్వరోపాన కులమునం బిట్లుండవలయునని చూపుభంగి మనీషిండు నిర్మలినంబై పవిత్రముగ నుండెను. ఒక చిన్నజలాశయమునకు నలుప్రక్కల మనోజ్ఞుమనోవిరాజి

తంబులైన లతాకుసుమగంబులు కన్నులకు మిదొనర్చుచుండెను. సులవృక్షములు సాంద్రములై సూర్యాతపగంబు నడ్డగించుచుండెను. ఒకప్పుడు దుస్సహబాధా హతుడైన హర్ష దీప్తి కలఁచాచులయందే నినిమిదగ్రేవులై యుండెను. ఫిలిప్పచాన్ద్రులః వనములానికిం జనిరి. వృద్ధుడగు నా వకరు బహుశాఖా సమన్వితమైన త్రిత్రిణీమసీరుహంబుక్రింద నిజోచితాననంబునఁ గూర్చుండి యశ్రవ్యకృతస్వరముతో భోరాను పఱిచుచుండెను. ఆతనిమొ గంబువాడి దేహస్వస్థతను సూచించుచుండెను. ఫిలిప్ప సమానించి “సలాం ! బాబా! నే నుమాంగ్దేనూధికారులము. మీతో మాఁలాడఁ గోరి వచ్చితిమి.” అని పలికెను.

వకీరు—(నకరుణముగ) సలామా లేకుం దయచేయుఁడు. పమతులని యెంచఁ బడిన పరంగీలకు స్వాగత మొసఁగవలసిన రోజు వచ్చినది. ఈమాట మిమ్ముగూర్చి కాదు. ఈవృద్ధునియొద్దకు మీరు నిస్సంశయముగ రావచ్చును. చిత్తశుద్ధి, శాంతము కలగి యే తెచ్చినవారువఱు నాకు సంభాష్యలే. వివనికొక కరుచుచితి ?

ఫిలిప్ప—హర్ష ! చూడ మీరు దయార్థచిత్తులుగఁ గనబడుచున్నారు. మీరు పరమతాసహిష్ణువులు కారని మీమాఖము చెప్పక చెప్పచున్నది. మీ కన్యకులదేక్షము లేదని మీపలుకులే బోధించుచున్నవి. చేతనైనచో సహాయము చేయుదురని మాకు దృఢవిశ్వాసము కలిగినది. సోదరభతుల్యుడైన మిత్రు డొకఁడు పోయెను. ఆతనికొకడు వెతకుచున్నాము. మావారిలో నొకనిని మీరు మీవద్దనుంచినని రక్షించితిరట. ఆతఁడే మామిత్రుడేమో యని సందేహస్పదముగ నున్నది. దయచేసి యతని పేరు చెప్పఁడు.

వకీరు—(ఆసక్తితో) నాయనా ! ఆతఁడు నీకు చుట్టనూ ?

ఫిలిప్ప—అయ్యో ! అతనిపేరు చెప్పినయెడలఁ జుట్టమో కాఁడో తెలిసి కొనఁగలను.

చకిర—చేరా? (జుట్టనవ్రేలు చుట్టసందునఁ బెట్టికొని) జ్వష్టికొరెద
నోటిలో నాడుచున్నది. హ—హ—వీమో బాగుగ స్ఫురించుచుండ
లేదు.

ఫిరీష్వా—హర్బర్తా?

చకిర—బోనాను అచే మఱచితిని. నాయనా! ఆపేర వినుట నాచెవులకుం
బాడువుగ నున్నది. అతనిని చుక్కువతోఁ గాపాడితిని. అతఁడు సాధువు.
మిత్రశిలదేశకవిశేషములు చఱచుచు జెప్పుచుండెడి వాఁడు. ఏవ్యాముగఁ
జాతయందుఁ బ్రేమ నా కలఁడు కలుగఁజేసెను.

ఫిరీష్వా—దయామయుడైన యాభగవతుఁడు మిత్రులకార్యములఁ బరిశ్ర
మించుచు నెయున్నాఁడు. తగినఫలము ననుగ్రహించుటయు. ఆయ్యా!
హర్బర్టు ప్రస్తుత మెచ్చుట నున్నాఁడు?

చకిర—ఆవిషయము తెలియదు. నెలవినములు నావద్ద నుండెను. అతఁడు
బ్రతుకెడని యుదఱు ననినొనిరి. భగవతుని యనుగ్రహమువలన నామం
దులు పనిచేసినవి. జ్వర మాగెను. అతఁడు మాటలాడఁగలిగి శరీరమునకుం
గొంచెము బలముకలుగఁగలే నట్లాచనివద్దనుండి యుత్తరువు వచ్చెను.
ఆయుత్తరువు తెచ్చినవాఁడు ప్రారన్నభావుఁడు. పాపము! అంతట
హర్బర్టును నాయొద్దనుండి పంపియిరి. అదిమొదల నెనిజాడ తెలిసినది
కాదు. అతనినిఁ గాపాడుమని మీకు మాకు సందఱువ రక్షకుడైన యా
పరమాత్మునిఁ బ్రార్థించితిని.

ఫిరీష్వా—(చకిరనకు హృదయపూర్వకపదనము లిప్పించి) అయితే యతని
జాడ యింకఁ జెరియదు కాఁబోలును. ఆయ్యా!

చకిర—నాయనా! మైత్ర్యము పడలకము. అతఁడు జీవించియున్నాడనియే
నా కాశయన్నది. నుత్తానుఁ డెల్లప్పుడు శ్రూరుఁడు కాఁడు. న్యాయా
న్యాయములు కూడ విచారించును. హర్బర్టును జంపవలయు ననునభిప్రాయ
మతనికి లేదు. నూఱువిధముల నతఁడు శ్రీరంగకట్టజములో నుండవచ్చును.

అచ్చటికే మీరు పోవుచున్నారుగదా ఇంక నొకవిషయము గలదు. వినుడు. మీరు హర్షర్థయొక్క మిత్రులు. దేవుడు పుష్పిణ్యుగ వచ్చితిరి. ఆతఁ డిచ్చట రహస్యముగ వ్రాసి యొక లకోటా యిచ్చి పోయినాఁడు. మీరున్నచోటికి వచ్చి యిదివఱకే యిచ్చియుందుం గాని యస్వస్థుడనై యున్నావు. అదిగాక పెద్దవాడను. నడువలేవు. ఈయుత్తరము నానెద్దనున్నటు సుల్తానునికిఁ జెప్పినయెడల నీతోట నాకుఁ దక్కదు. అట్టి హానివచ్చినను రానిప్పుని యుత్తరము సందిపొంటిని. అందుల కతఁడు చూపినకృతజ్ఞత యిప్పటికి నాకు జ్ఞప్తియందున్నది. అతని యాకారము కనులలో మెదలుచున్నది.

ఫిలిప్ప చాక్లెసు లాయుత్తరములఁ జూడ సత్యాసత్తితో నుండిరి. తన చిన్నగృహములో నుండిన యుత్తరము తెచ్చుటకై లేచి నడువ యత్నించెను. వారులేచి యతనినిఁ బట్టికొని మెల్లఁగ నడిపించుచు గృహమునొద్దకుఁ గొం పోయిరి. వారిని బ్రేటుచుచి లోనికిఁబోయి షరీరు లోటా తెచ్చియుచ్చెను. వారు దానిని విప్పఁబోవ నచ్చట విప్పవలదని వారించి హర్షర్థునుగూర్చి సాకల్యముగఁ జెప్పఁడని యతఁ డడిగెను. వినవినఁ బరీక్షయొక్క కన్నులనుండి యశ్రుకణంబులు పొన్ని వెలువడి చాడి లోనికిఁ బోయిన బుగ్గలమీఁదఁబడి జారి నరసిన గడ్డములలో బ్రవేశించి యదృశ్యము లయ్యెను. ప్రాప్త గ్రంథ దనుక సంభాషించిరి. దిశలయందుఁ జీకటి వ్యాపించుడు ఫిలిప్ప చాక్లెసులు షరీరునకు నలాములానర్చి నెలవుగైకొని నిజనివాసముం జేరి యతిసంభ్రమముతో లకోటా విప్పిరి. “ఎవరైన నాంగ్లేయాధికారికి” నని వైలిసము గల యొకయుత్తర ముండెను. దానిని ఫిలిప్ప తెఱచెను. కారాగృహబాధలను, ఘోరదుర్గమమీఁదఁ దాను దుర్మరణ మొందుకుండుటను భావింపకానందే హమును దెలియఁజేయు పట్టులు హర్షర్థుచే వ్రాయఁబడి యుండెను. మఱియు నాయుత్తరమును జూచిన యాంగ్లేయాధికారి దానిని బ్రభుత్వము వారికిఁ బంపవలయు ననునొకప్రార్థనయం దుండెను. ఇదికాక యింకను

మూడుత్తరము లుండెను. ఒకటి కాంటరునకు, మఱియొకటి యామికి, వేరొకటి ఫిలిప్పనకు నని వైని విలాసములు వ్రాయబడియుండెను. ఫిలిప్ప దిన యుత్తరమును జింపి చదివెను. తాను బడిన బాధలు, పకీరు చూపిన యధ్యక్షులైన బహుకరముగ వ్రాసించి యెన్నిసంవత్సరములు గడచినను పనకుగొచ్చి యాశ వడలించుటనై హర్షర్థు వ్రాసెను. ఆపత్తులఁ జూచిన తోడనే ఫిలిప్ప తానాహుతుడై "చాల్లగూ! హర్షర్థు ప్రాణముతో చుచ్చాడు. ఇంతకష్టకాలముం దలనికి భగవంతుడు చూపినవయ న్నష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది. నిజము న్నష్టముగఁ దెలియువఱకు నీయుత్తరములవిషయ మిరదులకు చూపము చెప్పగూడదు" అని వాక్రచ్చెను. సేన బాలాపురమునకు సమీపమున నున్నరకాలము శ్రుతినిము ఫిలిప్పచాల్లెనులు పకీరును సందర్శించుచుండిరి. కృతజ్ఞులగుచకముగ ధనమొసంగఁ బ్రయత్నించిరి గాని పకీరంకికరింపఁదాయెను. వస్త్రములు, సాువులు మొదలైనవస్తువులు పను ప్పింప నకఁడు సంతోషముగఁ ద్రొకొనెను.

తైత్తియ ప్రయాణముగురియున ఫిలిప్ప చాల్లెను లతనితోఁ జాలకాలము సంభాషించి రుచనవచ్చు నెలవుతీసికొని మరలఁ గలసికొనునట్లు భగవంతుఁ డనుగ్రహించుఁ గాక యసక్రాంతిని నిజశ్రేణికలకుం బోయిరి. దండు శ్రీరంగపట్టణమునకు బయలుదేఱెను. నైజాము పంపిననైవ్యము వచ్చి కలిసికొనెను.

సముద్రమువలె నున్న తైత్తియములో నప్పుడు నానాజాతుల మురుఘ్న లుండిరి. విలాసపంతుడైన పారశీకుడు, సాహసుడైన యాఫ్ఘనుఁ డనిబాహ్యుడైన బెలూసి, పరుషుడైన పతారుడు, మృదుశరీరుడైన దక్షిణుడు, పరాక్రమశీలుడైన రాజపుత్రుడు, దుర్బయుడైన మహారాష్ట్రుడు కలిసి గుమికూడియుండిరి. ఏతాదృశగులంబు శ్రీరంగపట్టణమును సమీపించెను గాని జయము చేపొనలేదు. శ్రీరంగపట్టణమును స్వాధీనముచేసికొని హర్షర్థును వీక్షింపగల మును కొండుతయాశ భగ్నుమాయెను.

అండ్లాయలు పరాభవమునై వెనుకకు మరలరి. వీరికి దొంగశూరి యందుఁ గలిగిన విజయోత్సాహము పూర్ణముగ నశించెను. సుల్తానుఁ డీసమయ మన దొంగశూరి నాత్మమించి తక్కిన శత్రుశతదుర్గముల స్వాధీనము చేసి కొనవలసియుండెంగాని, యతఁ డట్లు చేయక శ్రీరంగదట్టణము పరాయత్తము కావండుటకే మిక్కిలి సంతోషించెను. అండ్లాయలఁ దఱుముటకుమాత్ర మతఁడు రహిమాన్ ఖానుఁడు, కాశీమాలి మొదలగు యోధులఁ బంపెను. వారును వారిం దఱిమి తిరిగివచ్చిరి. సుల్తానుని కొల్వలలో నుండఁగఁ బ్రారాధి కరిగినట్లుండెను. దర్బారులకుఁ గాఢిమాలి పోవుచు సుల్తానుని పరిచయ మెక్కువగఁ జేసికొనుచుండెను.

ఖానుఁడు శుద్ధాంతంబున నమీనాతోఁ గ్రహించి మొదలెడెను. ఆరఁ డెప్పటివలెఁ దక్కినభార్య ద్విఱియై మారయటతప్ప వారి కొకప్పుడేని దర్శన మీకుండెను. దురంతసూరపంబునఁ బురపురఁ బొక్కుచున్న కుమ్మారీ కమీనామై గ్రోధ మగ్గలమయ్యెను. ముత్తప్రయోగమంచెడి, యమీనాను బాధపెట్టుండని యామెతల్లిని మాంత్రిక్రియైన కురీనాను ద్వరపఱచెను. మంచి రోజు కుదురక కొన్నిరోజులు, పాపభీతిచేతఁ గొన్నిరోజులు, సోమరితనము చేత నదిగో యదిగో యని కొన్నిరోజులు జరపి చివర కొకగాఁటిరాత్రి, ముత్తప్రయోగముచేసెదనని కురీనా చెప్పెను.

ఈనియమితకాల మింకఁ చెండుఁముఁడుదినములగు పచ్చనన హార్తల్ కుమ్మారీ లమీనాయెడ మితిలేసిపైల్లి చూప మొదలిడిరి. అమీనా యమా యికురాలు గావునఁ దత్కృత్రిమస్నేహము నిజమని నమ్మి వారితోఁ గలసి మెలసి యుండెను. అమీనాయొక్క సౌందర్యము, మార్దవ్యము, సౌఖ్యము మొక్కపర్యాయమేనిఁ గురీనా తిలకించియుండినచో హృదయము కరగి ముత్తప్రయోగ మామె మానియుండును.

అమీనా నిష్కటమై, పవిత్రమైనవనస్సు గలతరుణి. ఆమెవలపు లెల్లప్పుడు తనను వలచి తనత్రేమ కాన్పడదైన కాశీమాలిమీఁద నుండెడివి.

భూనుడు పృథ్విఁడు; దుష్టుఁడు; శిశీఘ్రాశదేహుఁడగుట గడుపునొప్పి పచ్చినను గానినొప్పిపచ్చినను ముచ్చాచారవరాయణుఁడు కావున పృష్ఠి పగిలినదని, గానినొకదని. క్రొత్తములు జెట్టించుకొనుచు శాంతివర్తములు జేయుచుచు గాలము గడపుచు వెడలఁ ఁడు. ఇద్ద్రోనియందును నవయాదన పోనవల్లియైన యమీనా సోమదేశమునది దేశమును త్రియాక్రియల నుడు ననురాగము స్వేద పరివారము లా?

ఆధ్యాత్మికమై, బాహ్యోక్తియగుచున్నది. కాగతీలైన భావములు; పుష్కలించు తారతమ్యములయందును వికసితమును చిత్తము న్వనమునైన నైశ్వర్యముందుఁ బ్రవేశించి కానినె నవయాద బాధించునో యాద్యైయై ప్రేమకు విషయము. ఆక్రమ యశ్వరక్రేతము; పవిత్రము; కాలాతీతము; నిశ్చలము; కాశ్వరము.

భూమి నమీనా. తున్నది గూను రట్లు. గౌరవించి యుపచారములు నల్పించుదనవి. కాకేహాదోహానికిఁ బుష్కలించు నతిప్రయత్నమున నాని—సోమము! అమీనా గుడుచుచును. అమీ నాలోపముగ నుండవలె నని కోరుగాని న. లోపమెట్లుకలుగు? స్వస్థశ్రావణమై యెరిపించుచుండెదలె, స్వభావముగా నత్రావ్యసానం బొనరించు పంజరగళ కీరంబునబోలె నున్న యమీనా సోమదేశము? ఇట్టి యవధానయైన యా తరుణిమణినే బాధించుటకుఁ జూర్చు కమ్ముబిలు కుండ్రములు పన్నుచుండిరి. ముత్తప్రయోగము చేయవలసినరాత్రి యే తెచ్చెను. రోదనీకుహరంబున నంధకారమనిండినపుటాడిచిగొనెను గానరాకుండెను; గాన రహస్య గమనాగమనముల కనుకూలముగనుండెను. హారత్తల కమ్ముబిలు సోజనును వెంట జెట్టకొని బయలుదేలి కమ్ముపుట్టినదికిఁ బోయిరి. “కుడిగా గదిలో నున్నది. ఆలస్యముచేయక లోనికిఁ బోఁడు. ఇచ్చట నిల్వకుండు.” అని కమ్ము యొక్కతల్లి చెప్పెను. వ రాపె చెప్పినట్లు విని గదిలోనికిఁ బోయిరి.

అదియొక చచ్చపుకమైన గది. నేలదిమ్మెన కొట్టెబడి గట్టిగనుండెను. బాగుగ నూడ్చుటచే నంతటఁ బరిశుభ్రముగ నుండెను. ముగ్గుతో నొక నురుష్యాకారముచేసి దానిమీఁద నరప్పియత్తురములువ్రాసి దానితలమైన గురీనా కూర్చుండి మంత్రోచ్ఛారణముచేయుచు జపమాలపూసలు శిఘ్రముగఁ గ్రెప్ప చుండెను. ఒక ప్రక్కన నాముదపుడిపము వెలుంగుచుండెను. రాత్రియొ దేతాదృశ ప్రదర్శనము కుష్టు హార్త తీర్థిలకు భయజనకముగ నుండెనని చదువరులే యూహించుకలరు. వారిని జూచి “వచ్చితిరా? నేను జెప్పినట్లు భోజనముచేసి పరిశుభ్రముగ నున్నారా? నీవు మా? ఫేరూక్! మాదాద్! ఉల్లీకక్! ముల్లీకక్! వీరిపేరులూ తలచుకొని నిజముచెప్పఁడు. లేనియెడల నీచుండు మీ సెత్తులనే యడచును.” అని గురీనా డాక్రుచ్చెను.

శుష్కహార్త త్—అమ్మా! నీవు తినుమని చెప్పినపే తింటిమి. నీవు చేయు మనినన్ని సారలు స్నానము చేసితిమి.

గురీనా—నుంచిది. ఇరిగో కత్తి, ఆదిగో తెల్లకోడి. మీయిద్దఱలో నెవరైన నీకోడిని గోసి నెత్తు రిబొమ్మమీఁదఁ జల్లవలయును. ఆలస్యము చేయఁ గూడదు. (హరు కంఠముండు మొదలిడ) ఛీ? ఎందు కీపిఱికితనము? ఈవని చేయకపోయినయెడల మంత్రము పాఠము. అవి మీమాట వినవు.

కు. హు—అమ్మా! ఆవియనగ నేవి? మామాట విననివి?

గురీనా—నివా? ములీక, హామూస్, మబ్బత్, యూసఫ్, ముల్లీక్, యిహ్లాక్, షేక్ సుద్దు, ఇబియన్ని శిశుచములు; నెత్తురులేకుండిన నవి మీమాట వినవు. కాలము దాటిపోవుచున్నది. ఆలస్యము చేయఁగూడదు. కోడిని గోయరేని నమీనాకు రావలసినతెవులు మీకే వచ్చును.

ఇద్దఱలోఁ గుమ్మూబి చైర్యవలికావున సాహసించి కత్తిదీసికొని యొక్కవేటునఁ గోడితల తెగఁగోసెను. అది మరణవేదనకు విలవిలఁ పన్ను కొనుచుండెను.

కురిగా—మంచిది. కుష్మా! దానిని గదలకుండఁ బట్టికొనుము. నెత్తురు ధారాశముగఁ జే కాలుచున్నది. అది మంచిచిన్నై. ఇంక నీబొమ్మమీఁద ముడింపుము.—చాలును—ఆఁ. శక్తలవచ్చి నిల్చున్నవి. (కొంచెముసేపు మెల్లగ మంత్రముచ్చరించి తరువాత గొంతెత్తి “అయ్బుద్దూ! అయ్ క్షేగ్గుడూ! అయ్నర్నూ! అయ్నర్నూ! అయ్మద్దూ! శక్తలారా! ఇన్ గో రక్తము. కడుపుసిండుఁ ద్రావుడు; అమీనాలూ! బ్రవేళింపుడు. ఆహ్లాదాశ్రములు పీడింపుడు. హో! భూతములారా! ఇవిగో మీ చేరులచేసి యానిష్టుకాయ కైదునూదులు గ్రుచ్చుచున్నాను. మీ కిట్లే యమీనారు గ్రుచ్చుడు. సూదులను బలుకుతెనినకొలది నమీనా దేహము పృథిచిబోవును గాక! అమీక్! అమీక్! అమీక్! అమీక్! అమీక్!” అని యఱచి యట్లే యుచ్చరింపుడని వారికిఁ జెప్పెను. “అమీక్” అని చలికనవ్వుడెల్ల నాపె యొక్కక్కనూనిని నిష్క్రమముగఁబ్రచ్చి దానిని వారితేలికిచ్చి యమీనాయొక్క శయన గృహము తలుపువద్దనైన లేక యాపె పరుండు మంచముదగ్గఱనైనఁ దాల్చివాఁడొకఁడలఁ దెట్టిరమ్మని చెప్పెను. కురీనా లేవకముందే పిశాచముల వలని క్షిలిచే క్షిప్రముగ గదియండివెడలి యిల్లుచేరి. అందఱు గాఢనిద్ర వివశులై యుండినవ్వుడు నిశ్శబ్దముగఁ గుమ్మూబీ! యమీనాయున్నగది కేగి తలుపునొద్ద నిష్క్రమముపెట్టి దానిచుట్టు కుంకుమచల్లి మరలివచ్చెను. తీయఁబడినవ్వుడు తలుపు లోనికిఁ బోవునది గాన నిష్క్రమముకుఁ జలనము కలుగదని కుమ్మూబీకి నమ్మిక.

నలువదియవ యధ్యాయము

ప్రభాతమాయెను. తూరుపురేఖలు కాన్పించెను. ఖానునిపార్శ్వమున నుఖనిద్రంజెంది లేచి బయటికిఁబోవుటకై యమీనా తలుపుతీయ నిష్క్రమము

కుటాబడెను. ఆసిమేషమున నామెను గంగినభయమును—చదువరులారా! మీర యూహింపుడు. కాయను జూచినతోడనే యాపె కంపితదేహయై పృథ్వమై పల్లెయెఱుపఱునెను. ఖాయఁ డుగిరిపడి లేచుచు చూచి యమీనా కంఠ నధికముగ దడిసెను.

జునచేశము విప్పటికి విద్యార్థికులలోపైతము ముక్త పేర్లల పురుషుల శేఖరము మ్రగ్గులను దిగ్భ్రమ చెందువా రనేకులు గలరు.

మాంత్రికుల, కార్యసంఘటన నన్వేషకశక్తులు చదువరు లెఱిగియు యున్నారు. తమ్మునిద్దఱునో లేక యొకరినో చూపుటకై యాప్రయోగము చేసిరిని ఖాయఁడు నమీనాయుఁడవలచిరి. దూనిని మొదటఁజూచినది యమీనా గావున నామెచూచే నిక్కముని యాపెకు భయముఁలిగెను. ఖాయఁ డాపె భయమును దీర్చలేదని వైశంపర్యమువలనఁజెలియఁగలదు. ఇక నామెదాని యైన మీరా నొకతె గలదుగాని యమీనాకంటె నామెకు మూఢనిశ్వాసము లేకున్న గలవు. ఆనాఁడు గృహమున నందఱు విహవముద్రాకితవదనంబు లతో నుడిసి. కుమ్మారహర్త తీర్థిలు తెలియనివారివలె చచ్చి గొర్రెపట్టుమాటలు పలుకుచు శక్తిని బ్రయోగించినది ఖాయనిమీఁదికిఁ గావనియు, నమీనా మీఁదికే యని మాకుఁ దోచుచున్నదనియు నభిప్రాయమును చెల్పువారివలె వాక్రుచ్చిరి.

ఖాయఁడు కాశిమాలిని రప్పించి జరగినవృత్తాంతము వినిపెచెను. అమీనావంటి యమాయకురాలిపై నెవరికిని ద్వేషముండవని, యాపె కెట్టి హానికలుగదని, దైర్యవాక్యములు కాశిమాలి ఖాయనికిఁ జెప్పెను. ఎవరిప్రయోగముచేసియుందురా యని లోలోపల నాలోచింపఁ గాశిమాలి కొకరిపై నరు మానము పొడమెను గాని, యాపేరతఁడు బయల్పడువక మనస్సులోనే యుంచుకొనెను. మీరానువలన, జుల్గుకాయనిగుండ, యువతీరత్న మైన యమీనాస్థితి తెలిసికొని చింతిల్లుచుఁ గాశిమాలి పక్షిరులతో నాలోచించి ప్రతీకారములు సల్పెను. అతఁ డమీనాపేరుచెప్పి కానుక లిప్పించెను; మహా

ఘటగోరీలలో వీపములఁ దెట్టించెను; మంత్రాక్షరముల నన్నముగఁ గలిపి యమీనా నాయన్నము తినిపించెను; కాకితముమీఁది బీజాక్షరముల నీటిలోఁ గడిగి యాజలమును ద్రావించెను; మఱియు జ్ఞానవంతులకు హాస్యాస్పదములుగఁ దోచినను వాని పరమశ్రద్ధతో నాచరించు నేతాదృశవిచిత్రకర్తముల ననేకములఁ జేయించెను. కాని యమీనాయొక్క జడపు తీరలేదు. ఆమెనానాటికిఁ గృశించుచుండెను. జడపులో పెంటలుడిన జ్వరము ములకుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడూ డాడె పంచాదియు దేకాంతమునఁ బరుండి స్వచ్ఛాకాశముపై పృష్ఠినిగిడించి తలపాసి, తలపాసి, తనువుదొఱుగి గగనమార్గమున సంచరించుచున్నట్లామె యెంచిన చేవతలాజేర నిచ్చగించుచుండును. మరణము తప్పదుకొని నందునఁ బుట్టినింటికి బోయి పిన్నటనాటంగోలె మక్కువమయి బెంచిన తల్లి చేతులలోఁ బ్రాణములు విడువవలయునని యాపె యెన్నిసారు లభిలపించి యుండెను? హైదరాబాదునకుఁ బుచ్చుండని ఖాసుని నాపె యెన్నిపర్యాయములు సాగించియుండెను? ఖాసుఁ డంగీకరింపక “పరంగీలు దేశము నాక్రమించుకొనుచున్నారు. మరాఠీదొడు, నిజామునైన్యము, మార్గముల పెలఁగుచున్నవి. కావున నిప్పు డిల్లుపెడలుట యపాయకరము” అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పుచువచ్చెను. ఇట్టిజబ్బులు దీర్ఘ కాలముండునవికాని ప్రాణాపాయకరములు కావు. చేయంబడు ప్రతిక్రియలవలన జాడ్యముపోయి యెప్పటియమీనాయొ ఖాసుని కానందదాయిని యగునేమో ! ఆశవపలుటకుఁ గారణములేదు కాని భీరత, నిష్కళంకత, సత్యసంధత, నిష్కృటిత ఇన్నిసుగుణములుకల ఖాసుని హృదయమునం దొక దుర్గుణము దాగిదాగి—అయ్యోపాపము ! అమీనా కపాయకరమై, నలువదెనని వ్రాయుటకు మా కలము వెరుదీయుచున్నది.

అమీనా జ్వరముచే దినదినము కృశించుచుండెనని చెప్పియుంటిమి. ఆవెకన్నులు లోతునకు బోయెను; కపిలములు వాడి వత్తలయ్యెను; పెద్ద కలు ప్రతిదినము దువ్వకపోవుటచే మాసి యట్టగట్టియుండెను; బెదవు లొడియుండెను. మిసిమిలేక చేతులు నన్నములయ్యెను; గాళ్లు పీలలై యుండెను.

కడియములు వదులాయెను; ముఖమునఁ గాంతి తగ్గెను. ఈచిహ్నములు దయ్యము లింకనుబట్టి యాపెను బాధించుచున్నవని చూచుచుండిరి జెప్పక చెప్పచుండెను.

ఖానుని కమీనామీద నిష్ఠము నానాటికి తీరించెను. ఖానుడు, కాముకుడని, యతని కమీనాపై నున్నది మోహముకాని ప్రేమకాదని, దీని వలనఁ దెలియుచున్నది. మోహము కామప్రేతము. ప్రేమ యీశ్వరప్రేతము. మోహము కాలకము. ప్రేమ కాలాతీతము.

అమీనా యారోగ్యముకలిగి సౌందర్యవతియై మనోహరిణిగ నున్నన్నిదినములు విశ్వస్థులంబున నెక్కించినాని ఖానుని కాపె వాడిన పుష్పమువలె, విలాసవిహీనయైనకొలది మోహము తగ్గఁజొచ్చెను. ఇదివఱక శతఁడు కనఁబఱచుచున్నప్రేమ యొక్కసారి పోయినది; యావిషయ మమీనాకుఁ దెలిసినచో నాచెకష్టములు పొందమట్టునకుఁ దగ్గియుండును గాని యట్లు జరుగలేదు. చిక్కి శల్కమై జ్వరముచే బాధపడుచు నమీనా పరుండియుండ ననురాగరసపూరితమైన కనుగవతో విలాపనలియైన కుమ్మూబీ పచ్చి కొద్దికొద్ది యుపచారములు సల్పుచుఁ జెరిమికలదానివలె నాపె మంచమునొద్ద మందగమనంబున నట్టిట్లు తిరుగుచుండెను. అచ్చటికి వచ్చునపు డెల్లఁ గుమ్మూబీ శిరోజములఁ జక్కఁజేసికొని విరులుదురిమి, మనోజ్ఞ వసనంబు ధరించి శోభనాకారముతో నుండును. ఖానుఁ డమీనాసమీపమునఁ కెప్పుడేతెంచునో యాపె తెలిసికొని యతనికంటె ముందుగ నచటికిఁ బోయి యమీనా కుపచరించుచున్న దానివలె నటించుచు, ఖానునికి దనమనోహర వదనంబును జూపవలె నని యభిలషించినదయ్య నతఁడు లోనికి రాగనే. తటాలున లేచి పోవుచుండును. కొన్నిదినము లిట్లు జరుగుదు, ఖానుడు కుమ్మూతో మెల్లఁగ మాటలాడ నారంభించి తేమవార్త లడుగుచు నామె లేచి పోవఁబోవఁ బోవచ్చును; లేముండుమని యాపుచు, మఱికొన్నిరోజులు గడిచిన తరువాతఁ జనువుతో నల్లాసముగ సంభాషింప మొదలుపెట్టెను.

కుమ్మూఖానులమైత్రి కమాయకురాలైన యమీనా సంతోషించెను. తనయొద్దఁ గాక వేఱుచోట్ల ఖానుడు కుమ్మూతో సంభాషించుచుండె నని యాపె యెఱుంగదు. ఎఱిగినను దనవలెనే కుమ్మూకూడ ఖానునికి భార్యయే కావున వారిద్దఱు సంభాషించి యన్యోన్యానురాగము కలిగియుండుట యుక్తమే యని తలచియుండును. కాని యేకపత్నీరతుడైన భర్తతో జీవయాత్ర గడపి సౌఖ్య మనుభవించు నప్రవృత్తము లేకపోయె నని మాత్ర మాపె పలుమాఱు చింతించుచుండును.

దినదినము ఖానుడు కుమ్మూబీమిఁడఁ గనఁబఱచుచున్న యనురాగాతి శయనః మీరాను కసిపెట్టి ఖానుడు కుమ్మూబీమిఁటికిఁ బోవుచున్నాడనియు నాపెతోఁగలసి ఖుదించుచున్నాడనియు, సాయంకాలము లాపెతోఁ గడపు చున్నాడనియు, సమీపాకుఁ జెప్పెను. ఆమీనా విని చిఱునవ్వు నవ్వెంగాని నిచాఁ మొందలేదు. ఆమీనాకు రోషముకలిగించుమాటలు మీరా నెన్నిచెప్పిన, నాపె మాతృస్వభావంబుక ఖానుడు కుమ్మూనీతో ననుకూలముగనుండుట మంచిదే యనియు, నితఁ ముందు సవతియు తానును జెలిమిగలిగి యుండ వచ్చుననియు బలపఱచెప్పెను. నిర్తలమైనబుద్ధిగలవారి తలంపు లిట్లేయుండును గదా ! ఆమాయకురాలైన యమీనాయొక్క హృదయము నిర్వ్యాజ ప్రేమతోనిండి కోరికలున్నవృత్తములకుఁ బోటులేక యుండెను. కీటా ! చెడు దినములు విక్రియి నమీనామనకు వచ్చెను.

ఖానుఁ కమీనాయొద్దకు బొత్తిగ రానిదినములుకూడఁ దటస్థించి నప్పుడు, భర్త కనఁగఱ నుంటచే వచ్చి యుపచారము నల్ప పీలులేకపోయె నని కుమ్మూనీ వర్తమానము మఱినప్పడు, నాలుగైదుదినములు వరుసగ ఖానుని ఒక్కనమే లేక కడచినప్పడు, స్వాతిమెఱపువలెఁ నతఁడు వచ్చి త్వరితముగ నవి యవి యడిగి వెంటనే వెడలిపోవునప్పుడు, తత్తనిహృదయము కుమ్మర వానియావముంబోలెఁ గుమిఁద దని వేఱుగఁ జెప్పు నేల ? రోగముఃపలని బాధ, భర్తచేఁ ద్యజింపఁబడుట, ప్రేమించుబంధువులు దగ్గఱలేమి, ఆయ్యా !

అయిల్లా లికవ్వుముల నేమని వర్ణించుము? మరణ మెప్పుడు వచ్చునా యని యాపె నిరీక్షించుచుండును.

కుమ్మాబీయొక్క సంతోషము చెప్ప శక్యముకాదు. ఆమె చేసినపని నెఱవేఱినది. కురీనా కాపె వస్త్రములు, సొమ్ములు, ధనము కొల్లగ నిచ్చెను. విప్రుతాస్యమై గోరీపేటయున్నను నావృద్ధమంత్రికి కుమ్మాబీ యొసగిన భూషణాదుల నత్యాశతో గ్రహించి పక్షిరులకు, మహాత్ములకుఁ బంచిపెట్టెనని దాచెను. “తెల్లకోడినిఁ గోయమన్నప్ప డనుచునించితెరి. కోయబట్టియే యప్పుడు శక్తులు మనము చెప్పినట్లు విని యమీనాలాఁ బ్రవేశించినవి. కోడినిఁ గోసినప్పుడు నెత్తురు బాగుగఁ గాఱినది. అది మంచిచిన్నె యని నేను జెప్పలేదా!” “హూం శక్తులారా! హాషేక్సుద్దూ! హీనైతాఽపుత్రులారా! పట్టుడు; రక్తము పీల్చుడు; పిప్పిచేయుడు; నాకంటె నధికురాలు వచ్చి మిమ్ము వెడలఁగొట్టినదనుకఁ బోకుడు. నన్నుమించినవా రేరీ? కుమ్మా” అని గంభీరవాక్యము లప్పుడప్పుడు కురీనా పల్కుచుండును. ఖానుఁ డొక్కొకవేళ నిరాదరణముచేసిన ట్లగపడిన మనసునఁ బెట్టికొనక కురీనా యొక్క హితోపదేశము ననుసరించి కుమ్మాబీ మిక్కిలి వినయముచూపుచు దినదినము నూతనాలంకారములు నవీనవస్త్రములు తాల్చుచు సుందరపదనంబుతో నతనికన్నులకు విం దొనర్చుచుండెను.

ఒకనాడు కురీనా కుమ్మాను బిలిచి “అమ్మా! నీకొక మందిచ్చెదను. దాని నన్నములొక గలిపి సీధర్తకుఁ బెట్టుము. పెంచినకుక్కవలె నీ కతఁడు లోబడును. పాపాణమువంటి వునస్సైన నీమందు తగిలినవెంటనే నీరగును. దీనిని రహస్యముగ సిద్ధముచేసితిని. ఇదిగో తీసికొనుము” అని యామం దొసఁగెను.

ఇట్లు వశ్యౌషధములు పురుషులకుఁ బెట్టు ఘోరాచారము మన హిందూదేశమునఁ బూర్వకాలమునుండి వచ్చుచున్నది. కనుకనే శ్రీవ్యాస మహర్షి మహాభారతారణ్యపర్వమునః—

“జిహ్వయా యాని పురుషస్త్యచా వా ప్యుపసేవ్యతే
తత్ర నూర్ణాని దత్తాని హన్యః క్షీప్ర మనూశయః,
జలోపర సమాయుక్తాః శ్రీలింగా పలితాస్తథా
అపుమాంసః కృతాస్త్రీభిః జడాంధబుధిరాస్తథా.”

అని వచించియున్నాఁడు.

ఈదురాచారము స్త్రీలలోఁ బ్రబలుటకుఁ బురుషుండే కారణమని చెప్ప
పచ్చురు. నిర్బంధపాతివ్రత్యము స్త్రీవై విధించి పురుషుండు స్వేచ్ఛావిహార
ములు నల్పుచు స్వభేదారాదిదోషదూషితుండై యెప్పు డాపె నాదరింపక
నోవుచున్నాఁడో, యప్పుడే యామె యెటులైన మగనినిఁ దనవైపునకుఁ
ద్రిష్టకోనవలయు నని ప్రయత్నించుచున్నది. స్త్రీ లజ్జానముచేఁ దాముపెట్టు
మందులు తమ భర్తలకు జడులుగ, నంధులుగ, బధిరులుగ, బలితులుగ, గుమ్మ
రోగులుగ, నపుంసకులుగ, జలోపరులుగఁ జేయు నని తెలియక చివరకు దుఃఖ
ముల పాలగుచున్నారు. స్త్రీలు పురుషులు నొక్కవిధమున సన్తార్థమునందుఁ
జరింతుచేసి నిట్టి ఘోరకార్యములు జరుగ నేరవు.

కురీనా చెప్పినప్రకార మన్నములో మందు కలిపి ఖానునికీ గుమ్మాబీ
పెట్టెను. అతఁ డెప్పటివలె భుజించెను. ఆ నాటిరాత్రి యిద్దఱు క్రీడించిరి.
కొన్నిదినముల క్రిందట శత్రుత్వము వహించియుండిన కుమ్మాబీ యిప్పుడు
ఖానునకుఁ బరమప్రియురాలయ్యెను. విలువగలచీరలు, రవికలు, సొమ్ములు
ఖానుఁ డామె కనురొగముతోఁ జెచ్చి యిచ్చుచుండెను. ఇదియంత
నావలనగదా యయ్యెనని కురీనా యుప్పొగుచు, గుమ్మా యొసగు బహు
మానాబుల దురాశతోఁ గొనుచుండెను. కుమ్మాబీయొక్క సకల్వము పూర్తిగ
సిద్ధిపడెను. అన్నికోరికలీడేఱుగాని యమీనాయొక్క మరణము కొదవగ
నుండెను. కాలవిలంబనానహనయై యాపెకు విషముపెట్టి చంపవలయునని
కుమ్మా యొకనాఁడు ప్రయత్నించెను గాని “ఎండి వరుగైపోవుచున్నది.
కొలఁదిదినములలో నదియే చచ్చును లెమ్ము” అని మరల నూరకుండెను. ఆమె

తలంచిన ట్లమీనా చావలేదు. ఈమె బ్రతికి పోయినట్లు తెలియజేసినట్లు వికాసముపొంది ఖానునిచిత్తపడుచు మరల నాశ్వినిచునేమో యని, కష్టమని భయపడి యేదోయొక యి. పాపమునన్ని చంపుటకై సోజుతుతో నానా చించెను గాని యేలనో యాపె శ్రూరకార్యములు చేయుటకు సాహసింప లేదు. కురీనా కామించిన తుతువలన చుర్చతోబీ కెట్టి ప్రయోజనమును గలుగ లేదు. అమీనా మురదస్థ యాపెకు గొల్పుట్టింప జరిగినదంత బయల్పడుటకు కలంచెనుగాని, కుచస్తాబీకి ఏడిసి యూరకుండెను. ఆవిషయ కేమిచేసెనో చేసెను గాని తరువాత కురీనా కుష్టుమీలు చేయు కౌశలములలో బ్రకటింప కుండుటకు చుర్చతోబీ నిశ్చయించుకొనెను.

బారామనుషుని సుల్తానుని పోట లొంగ్లేయల యధీనములాయెను. కృష్ణకుర్తోట యధికరిమాత్రము లోబడక సహాయనైన్యము పంపు మని సుల్తానునికి వర్తమాన ముపెను. ఆపప్పుడున్న యుద్ధములో గాళిమాలి దైర్ఘ్య శాలియై సుల్తానునిపైకి కాగియున్నందున నాతని సోధివత్సముక్రింద గొంత నైన్యము పంపబడెను. కాళిమాలి యసాధారణ ప్రజ్ఞనుజూపి సుల్తానుల బాటుదొలి తిగిరి వచ్చెను. సహాయార్థము కాళిమాలి కృష్ణకుర్తోటకు వెళ్లి నప్పుడే ఖానుని నిరాదరణ మమీనాయెడల నధికమాయెను. మరలివచ్చిన తరువాత గాళిమాలి యమీనాదుస్థితిని ఖానునిప్రవర్తనమును గుర్చి విని చింతించెను. “ఎట్టిసహాయముచేయు మనినను జేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.” అని యమీనాకు జుల్ఫుకారునితో జెప్పి పంపుచుండెడువాడు. ఆమెను బుట్టనింటికి బంపు నుని యనేకపర్యాయములు కాళిమాలి ఖానునకు బోధించెను గాని యాతడడు వినినవాడౌచాడు.....

క్రీరంగపట్టణసమీపమున బరాభూతమై యాంగ్లేయనైన్యము మరలి పోయినతరువాత గొన్ని నెలలు గడచినవి. నైన్యమునందలి లోపములు చక్క

కెట్టబడెను. నిపుడుదైన సేనాధిపతి క్రియః గొంతనైస్యమును నైజాము పంపెను. విజృంభితులై మహారాష్ట్రలు వచ్చి యాంగ్లేయుల గలసికొనిరి.

ఆంగ్లేయు లిద్విధమున యుద్ధమునకులై శ్రీరంగవట్టణముమీఁదికి మఱియొకసారి దాడి వెడలిరి. త్రోవలో బుగ్గములు సులభముగ స్వాధీనము లాయెను. లటఫాలి బేగువంటి మహాశూరుఁడు పక్షినిచుచున్న నొదిగూర్చముకూడ నాంగ్లేయులకు లోబడెను. నైస్యము శ్రీరంగవట్టణ సమీప భూములకు వచ్చెను. వట్టణములో జరులపూర్వములు కల్ల డెల్లుచుండెను.

నైజాము మహారాష్ట్రనైస్యములు వెంటరా, వచ్చుచున్న యాంగ్లేయుల పూటోపులు గూచి నుల్తానుని నైనికులు కప్పిరి.

1792-వ సంవత్సరము జనవరి 25-వ రోజున శ్రీరంగవట్టణములో నున్న మహజానానమును బీనితానాముఁడుకు మఱియేమ. ఆరోజున నాంగ్లేయునైస్యము ననుక్రమములై శ్రీరంగవట్టణ బాహ్యప్రదేశములఁ బ్రవేశించెను. ఎత్తైనగోడలు, మేడలు, గుట్టుల నెక్కి గురులు, నైనికులు నాంగ్లేయులఁ జూచి యాశ్చర్యపడిరి. యాహుయముల ప్రాంత కరులముగ నడుగుతప్పక కత్తెస్యము నడుచుచుండెను. విచ్ఛలవిడిగ నిజామునైనికులు మహారాష్ట్రలు విజృంభించుచు వచ్చుచుండిరి.

నుల్తానుఁడు నిజనైస్యమును గోటలో నుద్ధవఁజువఁ జొచ్చెను. బారులు తీర్చి దుడు నతఁడు నిల్వఁబెట్టెను. సేనాధిపతు లుచిత్తస్థానములొ దుండిరి. అలంకరింపఁబడి యుద్ధమునకై సిద్ధముచేయఁబడిన యశ్వముల హేమారసంబులు గజముల బ్రంగిరసావంతులు కళోరుములై విసవచ్చుచుండెను. భేరిధ్వజ భణధ్వజములు యగవారిగుండెలు బ్రద్దులుచేయుచు వాయువునగు వ్యాసించు చుండెను. పాపకాధికత నుద్రేకించిన నైనికులచేఁ బ్రస్తుండు భుగ్ధములమెఱి పులు కన్నులు మిఱుమిట్లు గొంజేయుచుండెను. నభోమధ్యునిగు నూర్ముడు తీక్షణముగఁ బ్రకాశించి సామంతులమగుట, బిడ్డిచూచుచు గ్రూక బోవు చుండెను. నైనికులు భుగించిన చిత్రసకములు, రజతనవ్వును సూరచిహ్ను

బులు నరుణకాంతిచే వింతరంగుల నీనుచుండెను. ఒరలనుండి దూయబడిన ఖడ్గములు దీప్తిమూలములై రక్తిమ వెడలఁ గ్రమ్ముచుండెను. గుఱ్ఱములమీఁద, నేనుగలమీఁద, నున్నవనోష్ఠములగు పల్లములు నూరనవికాసమునొంది శోణ. వర్ణంబున నలరారుచుండెను. ఆనమయమున నచ్చట పేలకొలఁది నున్నజనులకు, బ్రతికియుండినంతకాలము తత్ప్రదర్శనము మఱిపునకు రాలేదు.

నలువదియొకటవ యధ్యాయము

క్రమక్రమముగ నమీనా పొందుచున్న కార్యమును జూచి సహింపలేక యెటులైన నామెను బుట్టినొంటికిఁ బంపవలయునని మీరాను నిశ్చయము చేసికొనెను.

అంగ్లేయులు కోటనమీపమునకు రేపు పత్తు రసంగ నానాఁడు మధ్యాహ్న మమీనాయొద్ద కేఁగి యిదివఱ కనేకదినములనుండి బోధించినదానికంటె నెక్కువగఁ జెప్పెను. “తప్పక నీవు నీవుట్టినొంటికిఁ బంపవలయును. లేదా కాశిమాలి యండంజేరి యతనిగ్రామమునకేఁగి యతనితల్లిపద్దఁ గొన్నిదినములుండి శరీరమునకు బలమువచ్చినతరువాత హైదరాబాదునకుఁ బోవు. ఇచ్చట నుండు నంతకాలము జాడ్యము కుదురనేరదు. పంచప్రాణములు నీమీఁద విడుచు తలిదండ్రులుండ, హృదయస్ఫూర్తిగఁ జేమించు కాశిమాలి యుండ, ఖానుండు పెడమొగము పెట్టినప్పటికి నతనియింటనుండి కృశించి చచ్చుట యుచుచిరము. చచ్చినతరువాతఁ జేయున దేమిలేదు. ఒకవేళ మరణమే సాధించినను దగ్గఱకు రాని ఖానుని గృహమున మృతినొందుటకంటెఁ బెంచిన తలదండ్రుల కన్నుల యెదుటఁ బ్రాణములు విడుచుట యుక్తము.” అని మీరా నామెకు నూటిపాసెను. అమీనా మొదట నమ్మలేక భీతిల్లి చివర కొడఁబడి ఖానునిగృహమునుండి వెడలు నుపాయము కనుగొను మని చెప్పెను.

అంతట మీరా నచ్చటనుండి లేచి యింటికిఁ గాశిమాలి యరుచెంచు సమయము తెలిసికొని సోదరుడైన జల్లును వెంటఁజెట్టికొని యతని నివాస

ముసకుఁ బోయెను. ఆప్పుటికిఁ జీకటివడినది. గడియలీసియున్న తలుపు తెఱచి మెల్లఁగ నావరణములోఁ బ్రవేశించి తమ నెవరేనిఁ జూచుచున్నారేమో యని నల్లకల్లలఁ దిలకించిరి. దూరముగ నొకస్త్రీ యుండెఁగాని యామె వారి కంటఁ బడమి నెవరు లేరనుకొని గడియవేయకుండఁ (గడియయేలతీయఁబడెనో వా రెఱుంగరు) కాశిమాలియున్న గదిపగ్గఱకు వెళ్లిరి. అతఁడు పగలు పనిచేసి వచ్చినందున నలసి తిచినీమీఁదఁ బరుండి చదువుకొనుచుండెను. పంచపాకలోఁ జప్పుడువిని నేవకులు వేచియున్నారని తలఁచి లోనికి రావచ్చునని యతఁడు చెప్పెను.

జాల్గు—అయ్యా నేను జాల్గును. మా అక్కను దీసికొనివచ్చితిని. ఆమె మీతో మాటలాడఁ దలఁచియున్నది.

కాశిమాలి—(భయపడిలేచి) ఏమి? ఏమి సంభవించినది? ఆమీనాకు విపత్తు కలఁగలేదుగదా!

మీరాను—లేదులేదు.నిన్న నేఁడు కొంచెము తిరుగుచున్నది. కాని కాశిమాలీ! ఆమీనాకడఁగండ్లు వింటివా? (ఆని జొటజొటఁ గన్నీరు కార్చెను.)

కాశిమాలి—మీరానూ! ఎఱుంగుదును. ప్రతిదినము మనజాల్గు చెప్పు చున్నాఁడు. నడచుచున్నను బనిచేయుచున్నను నాకన్నులలో నమీనా మెదలుచున్నది. స్వప్నములయం దామె నెల్లప్పుడు చూచుచున్నాను. ఒక్కొక్కప్పు డామె పూర్వవిలాసముతోఁ గానవచ్చును. అయ్యో! ఆపె కెట్టిదుర్గతి ప్రాప్తించినది! కోరెనేని నాప్రాణములనైన నర్పించి యామెకు సహాయముచేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాను.

మీరాను—కాశిమాలీ! నీవు తలఁచిన నీపని యెంత? సహాయముచేయఁగల పని, చేయుదు పని యెఱుంగుదును. పటేల్ సాహెబ్! నీవే యామెపాలిటి దేవుఁడవు. నీపాదములూన—నీవే దిక్కు (ఆని పాదములపైఁ బడి విలపించెను.)

కాశి—(ఆమెను లేపనెత్తుచు) మీరానూ ! లేము. ఇదే చెప్పుచున్నాను. సహాయమొనర్చుటకు వీలున్నయెడల నాప్రాణముచైన తెక్కనేయక ప్రయత్నించెదను.

మీరాను—(కన్నీరు తుడిచివేసెను) అయితే పోలీస్ సాహెబ్ ! ఆల కింపుడు. ఆమీనాతో మాటలాడి యొప్పించితిని. ఆమెను శ్రీరంగపట్టణమును దాటించి పంజీలినా, పోయి మీశ్రద్ధయొద్ద గొన్నిదినములుండి బలమువచ్చినతరువాత కెచ్చదిగ నిట్లచేరును.

కాశి—ఖానుడు పంపడా ?

మీరాను—ఖానుడా ? ఖూ. దానిమొగాన నుమ్మివేయ ! ఒకరులుంటలాడి దొరకైనది. అయ్యేస దానితో నన. ఆమీనా కిడుండగము చేసిన పదియే యనినాతలంపు. పుట్టినింటికి బంపుడని యమీనా యొకసాంకాదన, రెండుసాంకలు కాదు, లక్షసాంక లడిగినది. ఏమో గామెను బంకగీలు బాధింతు రేట. అందువలన బంపడట. ఛీ ! తనవలెనే పంకగీలుకూడ నాడువాటితో యుగముచేయుదు రని యనునినాడు కాబోయను. కాశి మాట ! ఆముసలిదానిమాత్రం లేదు. నిజముగ లేదు.

కాశి—ఆమెనుజూచి జాలియైన నొందడా ?

మీరాను—దేవుడు సాక్షి. ఏడెనిమిదిరోజులైనవి. లింగ మాచిననాడు కాడు. పాపము ! ఆమె సత్యమతురాలు గనుక నోస్పియున్నది. మఱి యొకతెయైన నేమిచేయునో !

కాశి—(నిట్టూర్పు విడిచి) ఆమె లేచుటకు గూర్చుండుట : శక్తికలగి యున్నదా ?

మీరాను—సందేహములేదు. ఆమె శరీరము దుర్బలముగ నున్నను మరన్న శ్రీరముగ నున్నది. ఎప్పుడింటినుండి వెడలిపోవుదునా యని వేచియున్నది.

కాశి—(నిట్టూర్పు విడిచి) అయ్యో ! పంకగీలువచ్చి యాపించియున్నప్పు డెట్లు స్థానము వదిలిపెట్టు ? ఇన్నిదినములనుండి గుర్తానుని యర్పముగిని

నమయ మే తెంచినప్పుడు విడిచి పోవచ్చునా? ఒకవారము క్రిందట నీ విషయ మెందుకు జెప్పుకొంటివి?

మీరాను—కాళిమాలీ! నీవు వట్టణములా లేవు. నీవు తిరిగివచ్చినప్పటినుండి యామెకు బోధించి బోధించి చివర కొట్టించి యిప్పుడు మీకు జెప్పితిని.

కాళి—(తటాన) తాళతాళ. ఆమీనాకు బ్రతికియున్నాడు గదా? మీరాను—ఆయన నెవ చెఱు గదా? అప్పు చూచి బేగన్న నంబుకు చెప్పియును.

కాళి—నే నడిగిన దొకటి. నీవు చెప్పునది మఱియొకటి. అతడు జీవముతో వున్నాడా?

మీరాను—క్రిందను యున్నాడు.

కాళి—అయితే యతడు తప్పక యిచ్చటికి వచ్చియుండును. రాకపోయిన మాత్ర మేమి? వారి కొప్పుగించినయెడల చాలే తీసికొనిపోయెదరు.

మీరాను—ఎవరికి? కాళిమాలినాపాబ్? ఒప్పుగించుట యెవరికి?

కాళి—పరుగీలకు సహాయార్థము వచ్చినచే జాము పైనికులకు.

మీరాను—ఏమి యాయాశ్చర్యము! ఆమీనా దినములు మంచివిగ నున్నవి. ప్రజాముపైనినులే యిచ్చటికి వచ్చిన నికేమి కొఱుక? రుస్తు రాకపోయినప్పటికి నమీనాను గొమరితవలె గన్నుల కడ్డకొనువా రనేకులు గలరు.

జుల్ఫా—అక్కా! ఇంకఁబోయి వరుడుదము. రేపు సంతోషముగ నమీనాతో మాటలాడుదము. ముచ్చటగ నమీనా కాళిమాలలు కలిసి యుండఁ జూచుభగ్యము వన కెన్నడబ్బునే లక్కా.

మీరాను—ఆమీన్!

కాళి—(అలోచించి) ఒకనవారిని బోయాలను సిద్ధముగ నుంచెదను. నీవు రేపురాత్రి కామెను దీసికొనిరావలయును. మీరానూ! ఆమె మాయిం

టికి వచ్చునా? వచ్చి నాతో నొక్కముచ్చటాడి తరువాత బయలుదేలి:
పోవుట కిచ్చగించునా ?

మీరాను—దాని కెట్టి యాటంకము చెప్పదు. ఆభారము నాది. నేను దీసి
కొనివచ్చెదను.

కాశి—అలస్యము చేయకుము. పొమ్ము. అన్ని సిద్ధముచేయుదును. ఆమెను
నేను స్వయముగ నైజాము నై న్యాధిపతి కిచ్చగించెదను. మాత్రనియొద్ద
కామి పోయినయెడలఁ బుత్రికనువలెఁ జూచి యాదరించును. నేనమీనా
కేసుగుదునో యిప్పుడు విచారింపవలదు. భగవంతుఁడు వ్రాసినప్రకారము
కాఁగలదు.

మీరానును జాల్పుకాయఁడును బోవుటకై లేచి కాశిమాలవద్ద నెలవు.
కైకొనుచుండ నంతవఱకుఁ దలుపువద్దఁ గూర్చుండి జరిగినసంభాషణము పూర్తిగ
వినుచుండిన యొక్కస్త్రీ తటాలునలేచి కొంచెము దూరమున నుండిన పొద
చాటునకుఁ జనెను. కొన్నినిమిషము లచ్చట డాగియుండి వారు పోయినతరు
వాత నీపె వారివెంట నేఁగెను. ఈపొలఁది యెవ్వతెయోకాదు. సోజనే.

కొన్నిరాత్రులు గడచినతరువాతఁ గుమ్మా కురీనా లొకగదిలోఁ
గూర్చుండి ఘోరముగ వినఁబడుచున్న యాండ్లాయుల ఫిరంగీలమోతలకు
భయపడుచు నాలోచించుచు రహస్యముగ మాటలాడిరి. చివరకు గొంతెత్తి
“ఈవిషయము హర్ష తీర్చి యెఱుఁగునా? ఆమె యెందు కిచ్చటికి వాలేదు?”
అని కురీనా యడిగెను.

కుమ్మా—అమ్మా! ఆమె యెఱుఁగునుగాని పిటికిది. ఫిరంగులధ్వనులకు వెఱచి
బయటి కడుగుపెట్టుచున్నదికాదు. ఇక నాలస్య మేల చేసెదవు?

కురీనా—ఈఫిరంగుల మోతలు నాగుండెను బ్రద్దలుచేయుచున్నవి
కుమ్మా.

కుమ్మా—ఇదివఱకుఁ దెల్లకోడినిఁ గోయఁ వెనుదీసినప్పుడు నన్నుఁ బిటికిదానా
యని యంటివి. ఇప్పుడు పిటికియాపె యెవతెయో కనఁబడుచున్నది. పిరం
గులు మన నేమిచేయును? నేను మరల ఖానునిపద్ధతుఁ బోవలయును.

కురీనా—అమ్మా ! అమీనా యిది లేకుండగనే చచ్చును. మున్ను షేకుసుద్దా

నాకు గలలో నగవకి చెప్పినవి. మరల న న్నెందున గట్టపెట్టెదవు ?

కుమూ—నే నామాట నమ్మను. కురీనా! ఆబద్ధము లాడుచున్నావు. అమీనా

లేచి తిరుగుచున్నదంట. ఇదిగో యుంగరము. తీసికొనుము. ఇంక రమ్ము.

కురీనా—కుమ్మా. దేవుడు నిన్ను రక్షించును. ఈయుంగరము నూర్చు

టకీరల భోజనమునకు వచ్చును. నేను జచ్చినపుడు దీనితో నూలు ఖొరా

నుల గొనవచ్చును.

కుమూ—ఈమాటలకేమి ? లేమ్ము. ఆలస్యమగుచున్నది. కావలసిన వస్తువులు

సిద్ధముగ నున్నవి.

ఇద్దఱు లేచి 'వెనుక మంత్రప్రయోగముచేసిన గదిలోనికే' మరలఁ
బోయిరి. కుమ్మా తలఁపుచుూసి గడియ వేసెను. ఆగదిలో మ్రుగ్గుతో వేయఁ
బడిన బొమ్మయొక్క శిరస్సుమీఁద కురీనా కూర్చుండి బయటికి వినఁబడి
వినఁబడకుండ మంత్రములు చదివెను. ఇండు మూఁడు నిమిషములు గడచిన
తరువాత నాపె, కొంగుఘూట విప్పి దానిలో నున్న నున్న, బూడిద, క్రిబ
వేసి వానిలో నీరుపోసి కలిపి 'యొక మంటిబొమ్మను జేసెను. బొమ్మను జేయుట
పూర్తి యగుచుండేనకొలది మంత్రము నెక్కువ బిగ్గరగఁ జనువ మొన
ర్చెను. పూర్తియైనప్పుడు గన్నులు మూసికొని లోలోనఁ గొణగి మఱి
యొకమాట విప్పి కట్ట మేకుల తీసికొని మంటిబొమ్మతలమీఁద, జేతుల
మీఁదఁ, గాళ్లమీఁదఁ, బొదములమీఁద, నువ్వుముమీఁద, వీఁపుమీఁద గొట్టి
భయోవహముగ శపించెను. దానిం జూచి కుమ్మాబీ పణఁకెను.

మేకులు గొట్టి "కుమ్మా ! చూచితివా ? బొమ్మ యెంత బాగుగఁ గుదిరి
నదో! పున్నమనాఁడు తగులఁబెట్టఁబడిన బాఁపనిబూడిద, నీళ్లాడి చచ్చిన యాడు
దానిగోరియొక్కవట్టి, కలిపి యీబొమ్మను జేసితిని. అవి దొరకక యెన్ని
పాట్లు పడితినో నీవే పెఱుంగుదువు ? ఇంతకు దీనిమీఁద గప్పుటకు గుడ్డ
యన్నదా ?" అని కురీనా వాక్రచ్చెను.

కుమ్మా—అరిగో గుడ్డ.

కుకినా—(గుడ్డను బొమ్మవెనిం గప్పి) చాయను. చిన్న శిశువునలె నున్నది.
 సీసినే యింటికింజెట్టిన నాయనంటి మూడుదినములలోనే బీరుగు పెడ
 లును. తెలిసినదా? క్షిప్రముగఁ దీసికొనిపోయి యమీనా చంపయమున
 లేవఁగనే గూఢునట్లు కలఁపుపడ్డ బెట్టుము. పొమ్ము.

కుమ్మా అయ్యబడేటి కలఁకనొందిన మనస్సుతోఁ దుశాపల ప్రాశ
 లనుకూడ లక్ష్యముచేయక స్వంతముగఁ బోయెను.

ఆనాటిరాత్రి నిద్రవట్టిన ప్లమీనా కెప్పుడొకరు అట్టలేదు. స్వప్న
 మూల కూడ సంతోషకరములైనవి వచ్చెను. కాశీమాత్రో విహరించినట్లును
 బుట్టినింటికిఁ బోయి మాతృహస్తలాలికయైనట్లును, కలగని మెలఁకువకా
 గన్నులు తెఱచెను. మీరాను సమీపించి ముద్దాడి “అమ్మా! కలఁగి నీవు
 చచ్చినదేన నా కింతసరసాని సుగోషము కలుగఁజేసినది. చింతలేక యొడలు
 తేలికగ నున్నదిగదా.” అని యడిగెను.

అమీనా—మీరానూ! నాకుఁ బోలేదు. మఁదికలలు నచ్చినవి
 అయితే దేమికాని—(మొగమునొంచి కోసుచున్నది.)

మీరాను—తెల్లవాణ పుట్టినది. ఈరాత్రికి బయలుదేరి పోవలయును.

కాశీమాత్రో యింటికి నడచుటకు శక్తియున్నదా?

అమీనా—స్థిముగ నున్నాను.

మీరాను—అమ్మా! ఈరోజు పెండ్లిపడ లేవనుము. నీవులేది చేయున దేమి
 లేదు. రాత్రికి మెలఁకువతో నుడవలయును గాన మధ్యాహ్నమువరకు
 నిద్రపొమ్ము. కన్నులు జూసికొనుము. రాత్రి! కుఖముగఁ బయలుదేరుము.

ఇవిధమునఁ బల్కి మీరాను తలుపుతీసి బయటికిఁ బోయెను.

అప్పటికిఁ బూర్తిగఁ దెల్లవాణలేదు. చతురతీయఁగనే భయపర శవాకృతితో
 మంటిబొమ్మ యాపె కంటుబడెను. తాత్కాలిక ప్రతిమలవలనఁ గలిగెడు నశాను
 ములను దామెను ప్రశమైత నమ్మకగలదు గావున మొక్కు జరిగెను. మొదలే

గుండె తెచ్చుకొని “అల్లా ! నీకు బడిపేలు సలాములు. అమీనాకంటే బడకుండ వచ్చిపోయింది. ఈబొమ్మ న న్నేమిచేయలేదు. నీని నిచ్చటినుండి లీసి పేయిండును” అని తనలోదా ననుకొని కొంచెము సంకోచించి చివరకు “బిసి మిల్లా హిల్ రహిమాన్-ఇర్-రహీమ్” అని యఱచి దానినెత్తి దుప్పటి క్రింద బెట్టికొని వీధిలోనికి బోయెను.

వస్తూచే గృహమునొద్ద దానిని బెట్టవలయునని యామె తలచెను గాని నాశమైనప్పుటయే యుక్తమని యెట్టకేలకు నిశ్చయము చేసికొనెను. మనఃమనఃగః జీతటియియడెను. పెంట దిబ్బకొఱ కామె యటునిటుచూచి యొకటి కనుగొని దానిమీద నున్నకుక్కల పేడలగట్టి యచ్చటికిబోయెను. “ఈబొమ్మవలని యరిష్టము నీనినిజేసిన చారికగుండాక ! అమీన్ ! అమీన్ !” అనియఱచి దానిమీద నుమ్మిపేసి నేలకుగట్టి కాలితోఁద్రొక్కి పొడిచేసి యాపొడిని కాలితో మెత్తగ నూటి ఘోరముగశపించుచు నద్దిక్కులకు నాపొడి నెఁజల్లెను. ఇక నపాయము సంభవింపనేర దని యామె సంతృప్తి చెందెను. తరువాత నమీనాయొద్దకు వెళ్ళినప్పు డామె నుఖముగనుండియే తానుజేసిన దని నఫలమైన దని మీరానునకు గుఱుకుగ నుండెను.

.....

“సోజ్ ! నిజమా ? అబద్ధమాడుచున్నావా ?”

సోజ్ — జమహారుడా ! అబద్ధముకాదు. వారు కాళిమాలి యింటికిబోవుచుండ జూచితిని. ఆనుమానపడి వారికగవడకుండ నేనుగూడ నచ్చటికేగి లలుపువద్ద గూర్చుంటిని. వా రనుకొనిన మాటలన్ని వినబడినవి.

జమా — ఆయితే ఖానుని యింటినుండి యమీనాపోవుట యెప్పుడు ? ఈ రాత్రికా ? లేదా ?

సోజ్ — కాదుకాదు. ఈరాత్రికే యామె కాళిమాలి కొంగిల నుండగలదు. జమా — ఏమీ ! కాళిమాలీ ! నీనీతే నేటికి బయటబడినది గదా ! ఏమో !

నమయము చిక్కినది చెప్పు. సోజ్! చీకటిపడగనే కాదు, బయలుదేలుట.

సోజ్—ఔను. మీరాను జుల్పుతోఁ జెప్పగ పంపిని.

జమా—మంచిది. ఇకఁ బొమ్మ. మద్దులాడే! నీమీఁద్రేమ నాకెన్నఁడు పఱుగదు. చాత్రి ప్రొద్దువోయిన తరువాత రమ్మ. తెల్లఁబడునకఁ గాలము గడపునము.

జమాదారుఁడు ఖడ్గముపూని ఖారుఁడున్న స్థలమునకుఁ బోయెను. అకఁడు రోటగోడవై నియమితస్థానమందుండి దగ్గఱకు నచ్చిర జమాదారుని జూచి “ఓహో! నీవా? రమ్మ” అని పలికెను.

జమా—మీతో రహస్యము చెప్పవలసి యున్నది. నాలు గడుగులు క్రిందికి దిగి రండు.

ఖాను—సుల్తానుఁ డేమైనఁ జెప్పిపంపినాఁడా? ఏమి టది?

జమా—(లోలోపల నవ్వుచుఁ గప్పముతో నవ్వు నాని) మీయింటివిషయము లడుగఁబోవుచున్నాను. తమింపవలయును. సీభార్య జబ్బుగా నున్న పని వింటిని.

ఖాను—నిజమేకాని నీయభిప్రాయమేమో నాకుఁ చెలియకున్నది. ఎగతాళి చేయుచున్నావా యేమి?

జమా—అల్లా! అల్లా! ఎగతాళికాదు. ఆమె నిజముగ జబ్బుతోఁ జచ్చుటకు సిద్ధముగనున్నదా? (ఇంచుక నవ్వి) కాళిసూరి యామె నెన్నఁడో బ్రతికించె నని చెప్పిపొనుచున్నారు. నిజమా? అబద్ధమా?

ఖాను—ఛీ! మూఁఁడా? ఇక మాటలాడకుము. నన్నుఁ బరిహసించి నాతోఁ జదురుమాటలాడుటకు నీవా? నే నివి సహింపను.

జమా—హో! ఏమి నీకోపము! నీమంచికే చెప్ప వచ్చితిని. కానక పడి పోవుచున్నావు.

ఖాను—నా మంచికా?

జమా—సీభార్యకుఁ దెవు లున్న దని నీకు చాస్తవముగఁ దెలియునా? అందులొ నటనము లే దని నమ్మితివా? మోసము లే దని తలఁచితివా?

ఖాను—మోసమా? నటనమా?

జమా—ఎందుకు మరల నట్లుదువు? వినుము. సీభార్యయైన యమీనాయొక్క రోగము పోవుటకుఁ గాశీమాలి మంత్రములు పెట్టించిన విషయము నీ వెఱుఁగుదువా?

ఖాను—కాశీమాలియా? అమీనాకా? నాభార్యను గుఱించి మాటలాడుటకు నీకు నో చెట్టుపచ్చినదిరా?

జమా—చనికొమ్మలైన ముసలివాఁడా! వినుము. నేను నీమిత్రుఁడను. నేను సాధారణముగ సీభార్యను గుఱించి మాటలాడుటకు సాహసించను. నీవు పెద్దవాడ వైతివి. పేరు సంపాదించితివి. గౌరవము పొందితివి. నన్ను నీవిడివఱు కవనూనవఱుచినప్పటికి నీయందు నాకు భక్తి గలదు. ఇట్టి నీ కవ శ్రీతి వచ్చుచుండఁజూచి యొర్వఁజాలను.

ఖాను—ఆపకీర్తియా?

జమా—బౌళాను. ఏమి యాశ్చర్యమా? నీవంటి ముసలివారు యావనవతు లను బొడ్డాడి యనుభవించు ఫల మిదే. చక్కనిభార్య దొరకినది గదా. యని ముఱియుచుఁ జంకఁజెట్టికొని వచ్చినట్లుకాదు. చూడు. నేటిరాత్రికి నీయింటినుండి యొకస్త్రీ మరల రాకుండఁబోవుటకుఁ బ్రయాణమగు చున్నది.

ఖానుఁ డీమాట వినినవెంటనే నిశ్చేష్టితుఁడై క్రిందఁబడఁ బోవువా ఁడాయెం గాని దైవవశమునఁ దప్పెను. అంతటఁ దెలివి తెచ్చికొని ఖడ్గమెత్తి కాద్రాకారుండై జమాదారునిపై కేగెను.

జమాదారుఁడు జంకక గంభీరముగ “ఖానుఁడా! నీపేలుకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచున్న యీప్రాణినిఁ జంపనెంచితివేనిఁ జంపుము” అని వాక్తుచ్చెను.

ఖాను—అల్లా! అల్లా! దుష్టుడా! అబ్దుల్లా! నని యొప్పుకొనుము తమి
చెదను.

జమా—నాప్రాణము పోయినను నరే కానీ యబ్దుల్లాతో నని యొప్పుకొనను.
నిజమే చెప్పితిని. ముష్టుటికి నిజమే చెప్పితిని.

ఖాను—హా! భగవంతుడా! ఎంత చెడుకాలము! తమారునినలెనున్న కాశి
మాల యింతవనిచేసెనా?

జమా—అమీనామా శ్రమ ముచిదా? కపటము కనుగొనలేక పోయితివి.
అడువారు చేయుమాయలు నీమిటివృత్తలకు చెరియవు. నీవలె మోస
పోయినవా రనేకలు గలరు హా హా హి హి.

ఖాను—జమాదారుడా! నవ్వకుము. నవ్వవలసిన సమయముకాదు. ఈవిష
యము నీకెట్లు తెలిసినది? చెప్పుము. నెమ్మదిగ విందును.

జమా—ఎట్లు తెలిసిన నీ కెందుకు? కాదునని వసిద్దానది నమ్మజేసి నిన్ను దీక్షి
కొనిపోయి కన్నులారం జూపెదను.

ఖాను—ఎక్కడకు పోకొని పోయెదవు?

జమా—కాశిమాలి యింటికి రావలవా?

ఖాను—(పెద్దగొంతుతో) ఇప్పుడే పోవుదను. అలగ్యము చేయకుము.

జమా—కాదు. కాదు. ఇప్పుడు కాదు. ఇంకా ఆకు నట్టి యపాయము జరిగ
లేదు. బహుశః యేమియు జరిగవచ్చు యందుడవచ్చును. రాత్రికి నావెంట
వచ్చెదవా?

ఖాను—తప్పక వచ్చెదను.

జమా—అందనుక నెమ్మదిగనుండుము. నేనే పొరపాటుపడి యుండవచ్చును.
కాశిమాలి ముచివాడు. అక్కడ దుష్కార్య మేమి లేనిచో జూచి
పోవుటకు వచ్చితి మని చెప్పదము. తెలిసినదా?

ఖాను—(మనోవైకల్యముచే విని విసక) నేను బాగుగ వినలేను. మరల
జెప్పుము. జమాదారుడు పూర్వప్రకారము వాక్తుచ్చెను.

ఖాను—ఆఁ. పచ్చెదను. ఇచ్చటనే యుండెదను. నాశరీరములలో బ్రాణముం
డిన నెచ్చటనున్నను పచ్చెదను, పిలువుము.

జమా—పోయిపచ్చెదను. సెలవా !

ఖాను—నువచిది.

ఖానుడు పూర్వస్థానమున నుండెను. తుపాకుల మ్రోతలు, ఫిరంగుల
ధ్వనులు భయంకరముగ నుండెగాని, యవి ఖానునికి వివేచితలేదు. జమాదా
రుని కఠోరవాక్యములే యతని చెవులలో నిరంతరము మ్రోగుచుండెను.

నలువదిరెండవ యధ్యాయము

“అమీనా లెమ్మ. నిమిగ ముసుగు పెట్టికొంటివి. ఇక నేమి భయము?
శ్రోవలో నున్నటు కలలనొంది లిరుగుచున్నాడు; తుపాకుల మ్రోత లెప్పు
డాగునా యని విణంబుచున్నాడు. మన నెవ్వరు చూడరు. ఒకవేళ నెవడైన
బ్రెకివచ్చినరెడల జుల్ఫుకారుఁ డాయుధములుధరించి కాపాడునున్నాడు.
కాశిమాలి హాశహామచున్నాడు. వేళయైనది రమ్మ.” అని మీరా నమీనా
కుత్సిత వాక్యములు చెప్పెను. ఆమె రెండుమూడుసార్లు మంచము
మీదినుండి లేవబోయెనుగాని దుర్బలయెనందున శక్తిలేకపోయెను. చివరకు
ప్రియత్నముతోఁ బ్రక్కవై గూర్చుండి “మీరానా ! నేను లేవలేను.
నాచా పీయిటిలోనే యున్నదని కాశిమాలికిఁ జెప్పుము. నడువఁజాలను.
మోకాళ్ళు విణంబుచున్నవి. నా కిక నాశలేదు.” అని యమీనా దుఃఖిం
చెను. మీరాను కొంచెమునే పూరకుండి బుద్ధికిఁదట్టుడు శీఘ్రముగఁబోయి
శీతలపానముం చెచ్చి యామెకిచ్చి త్రావుమని బలవంతపఱచెను. ఆమెత్రావెను.
ఆమె కళ్ళడు దాఢ్యము కలిగెగాని ఫిరంగులు తుపాకులు భయంకరముగ
మ్రోగుచున్నందున రాలేనని చెప్పెను. విఠితనమును నిందించుచు రోషము
వచ్చుమాటలు మీరా నాడెను. పాపము ! అమీనా హృదయము వికలమా
టిప్పు—!7

యెను. సహజధైర్యశాలిని యైనను మానవతులకుండు లజ్జాసౌశీల్యముల నాపె వదలలేకపోయెను. కాశీమాలి యింటికిఁ బోయినదని, కాశీమాలితో సంభాషించినదని, నలుగురెఱిగినచోఁ గలుగఁబోవు నపకీర్తి యామె కమితభయంపాదకమయ్యెను. కాశీమాలి యమీనాకుఁ బెనిమిటికొఁడు. అతనియిల్లామెది కాదు. ఐనను మీరానుయొక్క ప్రోత్సాహపచనంబులు, భావిశాసుఖనూచకవాక్యంబులు, నిరుపమానకారణపరంపరలు తుచ కామె తలంపులను మార్చెను.

యువతులకుండఁదగు వినయమార్దవదిసద్గుణములు కలదియైనను వీర వంశసంజాతయగుటచే భేరిధ్వనులకు, రోషవాక్యములకు నుప్పొంగుశక్తి యొకటి యమీనాయం దణగియుండి సమయమువచ్చినప్పుడు వెలువడుచుండును. మీరాను నూతగాఁగొని యామె బయలుదేఱెను. బహిర్ద్వారము కడకు వచ్చి మీరాను మెల్లఁగ దగ్గెను. దెంటనే తలంపుతీయఁబడెను. ఆయుధ పాణియై వేచియున్న జూల్పుకారుఁడు వీరును గలిసిపోయిరి.

అమీనా యుత్సాహముతో నడువసాగెను. ఈపెవలె ముసుగుపెట్టికొని యేకాకినులై కొందఱు, సపరివారికలైకొందఱు యువతులు క్షిప్రుగమనంబునఁ బలుచిక్కుల కేఁగుచుండిరి. పదాతులు, రాహుత్తులు మొదలగువారు గమ్యస్థానముల కరుగుచుండిరి. శతఘ్నాది సంజనితారావంబులు నిరంతరముగఁ గర్ణగోచరము లగుచుండెను. వాని కమీనా కంపిల్లెఁగాని మీరాను చెప్పిన ధైర్యవాక్యములు విని గుండెతెచ్చికొనియెను. కాశీమాలిగృహసమీపమునకుఁ జేరిరి. అమీనావృత్తాంతము కనిపెట్టుట కిద్దఱుఁడఁ జూతున వేచియుండిరి. వారు జమాదారుఁడు, ఖానుఁడు. వీరిద్దఱిట్లు వత్తురని యమీనా యెప్పుడు తలఁచియుండలేదు. “ఖానుఁడా! అదిగో చూడు. ఎక్కడ నగపడిరా? వచ్చుచున్నారు.” అని జమాదారుఁడు రహస్యముగ ననెను.

ఖాను—ఎక్కడ? జమాదారుఁడా? ఎక్కడ? నా కెవ్వరు కనఁబడుచున్నవారుకారు.

జమా—కాదు. కాదు. నేనే ప్రమించితిని. నీ రటుపోయి. వారు తలపుడగ్గ
అకు చిత్తురు.

భాను డూసి త్రిప్పికొనెను. ఇండును జమాదారుడును గాళిమాలి
యింటికొంటున్న పెన్నగోడనీదలోనుండి చూచుచుండిరి. భానుని హృదయ
నుసంక్రంధము ముట్టచొలచుచుండెను. ఒక్కొక్కనిమిషమున నమీ
నాను నిత్రమాలియైన నెంచిన నెలయునని యతడు శబలచురుగాని, యాపె
యన్నిదినములచుండి యొనర్చిన మోగుచు బుద్ధికి దట్టడు దురాగ్రహగ్రస్తుడగుచుండును.

భానుడు కాళిమాలిని మొంటిపొండి కుమారు నట్లు పిలుచుచు నాద
రించెను. అతడు నొపాదిరించిన ద్రవ్యమునూడ జైత్రకంబు పుత్రునమంబరి
సతనికి జెందుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఇవిధమున దత్తకతుల్యుడైన కాళి
మాలి కృతఘ్నుడై గ్రాహ మొనర్చెనని మనస్సునకు దోచినప్పుడెల్ల
భానుడు తోడత్రొక్కిన సామువలె సుగ్రుడగుచుండును. రోషము
క్రంధము, మాస్పర్శము నతని మనంబున జెనగొనియుండెను. అప్పుడతని
బృష్టి అపారద్రవముమీదనే యుండెను. చెవిదగ్గరకువచ్చి రహస్యముగ
భానుడా! చూడుము. చెండాకారములు కనబడుచున్నవి. కాదుకాదు.
చూడవనాడు పురుషుల డింకెడు కనబడుచున్నాడు. చూడు. లావుగ
నున్నాడు. అదిగో గుంజుచున్నది—అమీనా యగుచున్నది—చాడు
లానికి బోవుచున్నాడు. పొడచి వేయుదునా” అని జమాదారుడు పలికెను.

భాను—(చేతులుచాచి నాతిస్ఫుటస్వరముతో) అమీనా! అది నీయిల్లు
కాదు! లానికి బోకువె. మరలవె. కాళిమాలి కడప నీ వేవనిమీద
దొక్కెడవే! యా అల్లా! నామాట లవి వినుచున్నది. కాదు. పోయి
నది. అయ్యో! ఇంటిలో జొరబడినది. అయ్యో! అయ్యో! ని న్నెంత
కష్టపడి పెండ్లాడితినే.

యన్నాడు. కొగిలించుకొనుచున్నాడు. నీభార్యను చా: డాతీరునఁ జేజుచుచూడ నెట్లొర్వంగలవు? ఖానుడా! చగవాడవా నీవు? ఛీ ఛీ.

అచ్చట మీరాను “కాశిమాలీ! ఈస్వల్లాపముల కిది సమయముకాదు” ననారి సిద్ధముగచున్నది. రండు నీవు వెంటవచ్చెదవా? పట్టెలుసాహెబ్” అని చుడిపెను.

కాశి—అమీనా! ఇక లేము. చివరము ద్విొక్కరి యిము. (అని బుగ్గలు ముద్దు పెట్టికొని యథాపానము చేసెను.)

అలతాశస్త్రి చుంబితాధరయై కాశిమాలిమొగమును జూచెను. అనూచినప్పటి కప్పుల వర్తింప నేవితరము?

అనురాగానందమోహంబుల నాచ్యక్తులు వెడలఁగ్రక్కుచుండెను. కాశికూలి తిగి గాఢపరిష్కృత మొనర్చి యూపెనదనంబున మనంబుచేర్చి పరహనందభితిరొ డయ్యెను.

జమా—ఖానుడా! ఇంతటనైనఁ జూసినదా? చూడు. ఆపె సిగ్గువిడిచి యేమి చేయుచున్నవో.

ఖానునకుఁ గ్రోధము నిర్భరమగుడు మత్తనాగంబు చగిది ననివార్యుడై భ్వనిపురస్సరాబుగఁ దలుపులనెట్టి కాశిమాలియింటిలోనికిం బోయి గర్జిల్లి ఖడ్గము బలిపెంచెను. అశ్రుకుటికాటిల్ప, మానయనాచరిమ, యాముఖరౌద్రము చూచిన వారిగుండెలు నీరగునట్లుండెను. తమయిద్దఱు ప్రాణంబు లసిధారార్పి తంబు లగునని కాశిమాలి తలంచెను గాని దైవవశమున నతనికిఁ గత్తిప్రేటు కగులలేదు. అమీనా శరీరముచుండి రక్తము చిప్తునగ్రోవినుండి జలముభంగిఁ గిన్నాబుగఁ గాఱు బ్రారంభింప నామె క్రిందబడెను.

చిలకకొయ్యకుఁ దగిలించబడియున్న తనఖడ్గమును గాశిమాలి లాగెను. అది కాకపోయెను. తడఁబడి దానినిఁ బలవంతముగఁ గిసి యొరయుండి కత్తినిదూసెను గాని యది ప్రాండులో నుటగట్టబడియుంటచేఁ బ్రయత్నము వ్యర్థమాయెను. ఇదియంతయునిమిషకాలమున జరగెను. రక్తస్రావము కంటఁబడిన

తోడనే హృదయము చెదిరినదన ఖానుడు ఖడ్గమును గ్రించి బడవేసి చేతులుముకుళించి గాలిసోకినవానివలె నమీనాను జూచెను. “దుర్తార్థుడా ! ఏమిచేసితివిరా?” యని కాళిమాలి ప్రశ్నించుచుండ నఖను నోటినుండి మాట రాక వెనుకకుమరలి యతిశీఘ్రగమనంబున బయటైతెను. బయటనున్న జమాదారుడు సంతోషముపట్టజాలక యట్టిహాసము చేసెను. ఆది జమాదారుని కంఠ స్వరమని కాళిమాలి గుఱుతుపట్టి రోహవేశుడై ఖడ్గముపూని వారివెంట బడెను. వారు పరుగెత్తుచు బయటికివచ్చు పేసిపోయిరి. కాళిమాలి తలుపుతీసి కొని వీధిలో బడునప్పటికివా రృశ్యులైరి. ఐనను గ్రోధాంధకారంబున నేదో యొక వైపునకు బరుగెత్తెను. కాని వారుపోయినంత్రోవ వేదానందున నతడెంతదూరమేగిన నగపడినవారు కారు.

కాళిమాలి యిట్లు విడిచిన యొకనిమిషమునకు బయటికినట్లొక స్త్రీ శీఘ్రగమనంబునవచ్చి “అల్లా ! అల్లా ! ఏమోమునిగినది. ఖానుడును జమాదారుడును జావుబ్రతుకులమీద బయటెత్తుచున్నారు. ఏమాయెనో గదా.” యని పలుకుచు దలుపునెట్టి లోనికి బోయెను.

అమీనా ధరించిన ధవళాంబరము రక్తసిక్తమై యుండెను. ఆనారీమణి మృదుకేశంబు లసృక్పాహంబున జేలియుండెను ; నేత్రంబులు సీమాలితంబులై యుండెను. లోనికివచ్చిన స్త్రీ నెత్తురుమడుగుచూచి సిగ్గేప్పితురాలై కొంతపడి ధైర్యము తెచ్చికొని “ప్రాణమున్నచేమో ! మీరానూ ! ఎవరు లోపల ! మీరానూ ! అయ్యో ! అయ్యో ! ఏమాత్రము కొనయూపియున్నన జాకిరి చేసి బ్రతికింతునే. మీరానూ ! పలుకవు ?

మీరానూ—(లోపలనుండివచ్చుచు) ఎవరా పిలుచుచున్నవారు ?

స్త్రీ—ఎవరుకాదు. నేనే.

మీరానూ—నేనన్న నెవరు ? పేరుచెప్పుము.

స్త్రీ—నేనే మీరానూ. సోజను. త్వరగ రమ్మ. కొంచెమాశయన్నది.

మీరానూ—(అచ్చటికివచ్చి) సోజ్ ! నీ వెట్లు వచ్చితివి ?

సోజ్ — ఎట్లువచ్చిన నిప్పుడెందుకు ? తరువాతఁ జెప్పెను. ఆమెను లేవ నెత్తుము.

కల్పిచెల్లునుజూచి యిద్దఱు గుండెలు గ్రుడ్డికొనిరి. మీరా నాపెను స్పృశించెను. శరీర ముష్ణముగనుండినందునఁ బరుగెత్తి యాపె జుల్గును దోడ్కొనివచ్చెను. ముగ్గురు నాపెను బరీక్షించిరి. ముక్కువద్ద వ్రేలుపెట్టి చూచిరి. గాలియాడెను. జీవమున్నదని మువ్వరు సంతోషించిరి. “అమీనా నిక్కడనుండి తీసికొనిపోవలయును. ఖానుఁడువచ్చి పూర్తిగఁ జచ్చును. ఒక రహస్యమైన యిల్లున్నది. అయిటిలో నాపెను బరుండఁబెట్టుదము.” అని సోజ ననెను.

మీరాను — సోజనూ ! నీమాట లెట్లు నవ్వఁగలము. ఈహత్యకు నీవే కారణ మని నా కనుమానముగ నున్నది.

సోజ్ — అల్లా ! అల్లా ! ఇక నే నేమిచెప్పదును ? భగవంతుఁ డెఱుఁగును. నామనస్సెఱుఁగును. పుణ్యమునకుఁబోయినఁ బాపము వెంటవచ్చు నందురు. కాల మాతీరుది. మిమ్మననిన నేమిఫలము ! మీకిష్టమైనయెడల దిక్కులేని యమీనాను వదలిపొండు. బొందిలోఁ బ్రాణముండువఱకు పచారముచేసి బ్రతికించెను. విడిచిపెట్టుటకు మీకు వచ్చిన వచ్చునేమో కాని నాకుఁ గాళ్లరావు. (అని కన్నీరు కార్చెను.)

సోజనుయొక్క వచోవచనదైన్యంబులఁ దిలకించి మీరా నాపెను విశ్వసించెను. జుల్గుకారుఁడు ప్రణవైద్యుఁడు కావున మెడకుఁ బ్రక్కన బుజముమీదనున్న గాయమునకు నేర్పుకొలదిఁ గట్టకట్టెను. మొదటినుండి సిద్ధముగనుండిన సవారిలో నమీనా నెక్కించి తీసికొనిపోయిరి. సోజను చూపిన గొందిలోని యింట రహస్యముగఁ బొన్నపై నాపెను బరుండఁబెట్టిరి.

పరుషధ్యానములొనర్చు పృథగ్పాలములు సమీపమున నిర్భయసూచా రములు నల్పచుండ, దృక్పరాళములైన దివాంధుబులు భయంకరముగఁ గూయుచుండ, దిరువాన్మూరు మహాశుద్ధ్యసంకులసమరమునఁబడి యేకాకియై

నిరయమునందుంటే గడవిన ఘోరరాత్రివంటి రాత్రి మరల గాళిమార్చి దటసింపెను.

ప్రియార్థనీక్షణ సుజనితానివార్యాగ్రహకృష్టుండై సింహాకిరంబు పగిది వెడలి మధ్యపానమైధునాదిదుష్కార్యదూషితంబులగు ప్రదేశంబుల సహిత ముపేక్షింప శ్రీరంగపట్టణమునందలి చాడచాడలం గ్రుమ్మరెంగాని జమాదారుడు గాని ఖానుడుగాని కనబడలేదు. అంతట విషణ్ణుడై “మనో హరిణివై, గాఢపరి వ్యంగంబున న్వక్షోదేశంబువై నణగియుండి యూన్మాక్షీన చుంబనంబులకు ప్రీడా పురస్కరంబుగఁ బ్రతిచుంబనంబులొనర్చి యపశ్చ్యవనంద మొడఁగూర్చిన యమీనా! హా! నిమేషకాలమున దూరగ వైతివా? మృత్యు దేవతాపూత బీషకళయైన నీకళేబర మెట్లు చాడనోపుసును? అమీనా! హంసతూలికా మృదూచధానంబువై విశ్రమించి కోమలకేశంబుల పునోజ్జముగఁ బ్రదర్శించు నీశీరంబు రక్తసిక్తంబై కతిసభూతలంబునఁ బడియుండ నెట్లు వీక్షించి సహింతును? అమీనా! మృణాళిప్రాణంబువై, జీవితానంద హేతుభూతంబవైన నీయొక్క శవాలోకనంబున నాగుండె నకావశలై పగిలి స్వర్గగతుడనై నిన్నుఁ గలసితినేని ధన్యుడను.” పుణ్యుడను ఆని తలంచుచు గృహమున కేఁగెను.

శోణబిందువుల కుడ్యాగోభాగంబులఁ జింది బిందురూపమున నేలాడి జారిపడిన జాడలు కనబడుచుండెను. శయ్యపైఁ బఱవంబడిన ధవళంబురంబు జరిగినఘోరనాత్యకు నిశ్శబ్దసాక్షియాయన రక్తిచిహ్నితమైయుండెను. మనస్సులకు నిర్మలానంద మొడఁగూర్చు నామదిరు బప్పుడు భయాధిదేవతానివాస భూమిగ నుండెను. అమీనామాత్ర మచ్చట సతనికెఁ గనబడలేదు. కనులంబడినచోఁ గాళిమాలి యేమయియుండునో యూహింప నెవరితరము?

అతఁడు నవ్వుద్రవిణుండైన లుబ్ధునిభంగి నంతట వెదకెను. కాని యాపెయగపడలేదు. అతఁడు “జుల్ఫుకారుడు మీరాను కలిసి నాను సంతాపము తొలగించుటకై యాపెను గొంపోయి పూడ్చిరి కాఁబోలును. హా! అమీ

నా! కట్టకడసారి చూపైన లభింపకపోయెను గదా? మరాటిపండు వైబడిన
నాడు నీవు తుపాకినందిచ్చినప్రేమ యెట్లు మఱపునకువచ్చును? అమీనా!
గాయమునకు గట్టుకట్టిననాడు నన్ను ద్వీయవృద్ధుడు హస్తంబుతో స్పృశిం
చిన యనురాగము నాశరీరముమీద మచ్చయుండువఱకు నెట్లు మఱపునకు
వచ్చును? అమీనా! నందెదుర్గములలో బోయిాలు నీవెక్కియున్నట్లగిని నా
సమీపమునకు గొనికొచ్చియున్నప్పుడు నావై స్రవించిన నీవృక్కుల
సౌభాగ్యంబెట్లు మఱపునకు వచ్చును? అమీనా! మహాద్వీయబద్ధంబున
భిద్దహతులచే తుడ్డచేయబడనై గుండములలో బడియున్నప్పుడు యప్పురస
యన్యురపానంబులులే రజతపాత్రంబుతో శీతలపానంబులిచ్చిన నీ మనో
మార్గవం బికాయంబున నాత్మ యుండునుతకాల మెట్లు మఱపునకు వచ్చును?
అమీనా! నిమేషముక్రింద మద్బాహువులమధ్యమున నుడి నేను నీదాన నని
భవద్విలాసస్థులచే జెప్పకచెప్పి గుండంబుకంటె శర్కరకంటె మధువుకంటె
నన్యురంబుకంటె మధురంబైన యధరపానం బొసంగిన నీసౌకుమార్యం
బుచ్చాన్వసనిశ్వాసము లాడునంతవఱకు మెట్లు మఱపునకు వచ్చును?

“హా! అమీనా! మహాయాధ్యాత్మికసంబంధముచే బరలోకముననైన
గరియుండునని స్పృశవిశ్వాసము కలదుగాని, యీలోకమున వైహికసంయో
గము లేకపోయినను వారమునకు లేక మాసమునకు లేక సంవత్సరమున కొక్క
సారియైన నీవదనంబు చూచి సుతుష్టిచందంగలనని యానవడితిని. అయ్యో!
అమీనా! నాయభీదము తుదముట్ట దాయెను. ఎంత దురవృద్ధుడను? ఎంత
నిర్భాగ్యుడను?” అని విలపించుచు బవ్వళించెను గాని నిద్రపట్టినది కాదు.

ఖానునివై మరలఁ గ్రోధ మగ్గలముకా నతడు పటాలనలేచి నెత్తులఁ
దడిసియున్నవస్త్రములువిడిచి శ్వాతములు ధరించి భిద్దహస్తంబై బయటికి
బోయెను; తెల్లవాలువఱకు నందుల గొండుల దిరిగి యింటికి వచ్చెను.

యబద్ధములలో మృతినొందినచో దన ద్రవ్యము తల్లికి జెప్పవలయు
నని మరణశాసనమువ్రాసి, దానిని దీసికొని కాశిమాలి మసీదునకుఁగి, యచ్చట

బ్రాత్రస్తవప్రాధనకై వచ్చియున్నమూలా కాశానమనిచ్చి చెప్పవలసిన విషయములు పూర్తిగ వివరించెను. ఇంతలో నల్తానుఁ డధికారిపరివృతుడై మనీదున కేతెంచెను. ప్రాధన మగిసినది. అంటు కదలసాగిరి. అప్పుడు సుల్తానుఁడు గొంతెత్తి

“అగుఁడు. నాలుగుమాటలు జెప్పవలసియున్నవి. మమ్మురుద్దీన్! సయ్యద్ సాపాబ్! సయ్యద్ గహూర్! బకీర్ సాపాబ్! కాశిమారీ! అసమానకూరులారా! యోధాగ్రేసరులారా! రంవిచ్యాసారీలారా! మీకందఱకు రాజుగను బవిశ్రమైన మీమతమున కధిపతిగను నే నిప్పుడు కొన్నియవసరములైన మాటలఁ జెప్పఁబోవుచున్నాను. ప్రపంచమునఁ దెచ్చటఁ జూచినను సర్వభూతదయాకుండైన యీశ్వరనియందు భక్తియు, విశ్వజనీనకార్యధూర్వహుండైన యపనీపలియందు విశ్వాసమును, లోకకస్థితికిఁ గారణములై కన్నట్టుచున్నవి. రాజునకు భృత్యునకు నాధారాధేయభావము కలదు. పండితవిరాజమానంబై, దివ్యరత్నసుపితంబై, కల్యాణపరువరాశోభితంబైన సభామందిరంబుల మెలంగునప్పుడును, దుర్వారభిద్రోహోరంబై, రక్తప్రవాహళీలంబై, హేమాబ్జంహణారావసుకీర్తనంబై, ధేరీధరాధరాధరాధాన భయంకరంబైన యుద్ధరంగంబుల విజృంభించునప్పుడును గలుగు మనోవికారంబులు పాధిభేదంబునఁ దారతమ్య ముండినప్పటికి నిష్టఱు సమానంబు కృతజ్ఞత, విశ్వాసము—ఈరెండు ధర్మములే రాజభృత్యులనఁ గలపాపనబాధమును దృఢీకరించుచున్నవి. ఏనాఁ డీధర్మములు వ్యక్తమై లగుచున్నవో, యానాఁడే రాజ్యప్రళయము సంభవించుచున్నది. జాతివ్యక్తులను నాశము సంభవించుచున్నది. ఆస్తద్యోధులారా! మీలోఁ దుచ్చభోగంబులకొఱకు శాశ్వతధర్మంబును బరిత్యజించు ముష్కరులుండిన సుండవచ్చును. హితకారుల కహితంబునర్పు కృతఘ్నులుండిన సుండవచ్చును. బుద్ధుదప్రాయంబగు జీవనంబు నతంబని నమ్మి సత్కీర్తికి దూరులగు దుష్టులుండిన సుండవచ్చును. దుష్టభుజంగంబులభంగి నాస్తాకీనపరిపాలనాబునఁ బెరిగి తన్నాశ

మనకు మార్గములు వెతక నరాజును లుండిన నుండవచ్చును. ముక్త్యులైన యన్నము భుజించి దేహధారణముచేయుచు, నేడు నన్న విడనాడి పోవగల స్వామిప్రేమా లుండిన నుండవచ్చును. అవిగో వారికొకట సరకద్యారములు తెలివబడియున్నవి. అవిగో దేవుడు దాని శిక్షించుటకు బండము నెత్తి సిద్ధముగ నున్నాడు.

శూరులారా! మీలో నన్ను బూజించు దాసులున్నారు. నాకొకటః ప్రాణము లర్పించగల రాజభిక్తులున్నారు. కార్మిచ్చునైన గవయగల సాహసులున్నారు. మృత్యుదేవతనైన పుష్పింజల పరాక్రమకాలు లున్నారు. వైరుల నుగ్రునూచంబుగ బడంగొట్టగల సింహసప్తకులున్నారు. భేరిధణధణ ధ్వానంబులే శ్రావ్యనాదంబులుగ వినగల ధీరు లున్నారు. ప్రజ్వలభద్రుడే విలాసదండముగ పరింజల యోధులున్నారు. సంకులసమరంగంబే శ్రీహ ధూమిగ విహరింపగల మహావీరు లున్నారు.

సభికులు—అల్లాయా! దీక్ష! దీక్ష!

సుల్తా—నాయకులారా! మనము మహమ్మదీయులము. వైవధ త్రమతాపలంబులము. కరణాభుండైన యీశ్వరుని పరమవాక్సల్యముచే మహమ్మదీయ విజృంభణము దిగంతములవఱకు నిరంతరముగ సాగినది.

సభికులు—అల్లావహా! ఆళ్ళక్!

సుల్తా—నేడు మనయంబు ధర్మవిహీనశవలసనో, మతిమౌకారణముననో భగవంతుని కటాక్షవీక్షణము దూరమై మహమ్మదీయసామ్రాజ్యమునకు వినాశము చాటిల్లఁబోవునట్లు కన్నట్టుచున్నది. మహమ్మదీయులారా! ధర్మ లోపముల నవరింపుడు. ఈశ్వరుని కరుణ సుపాదింపుడు. పూజ్యమైన మతమును నిలవఁజెట్టుడు. రాజ్యము నుద్ధరింపుడు. విదేశీయులు దేశమును ముట్టడించియున్నారు. కాలాకాశంబున ధూమకేతువులు కన్నట్టుచున్నవి.

పుణ్యాత్ములారా! సకలరాజాధిరాజ దత్తాలంకారశోభితమైన యీ మహమ్మదీయశిరఃబు విమలకల్పషపాదంబులపై నెట్లు వ్రాలగలదు? నేటి

నానా నభోతరాశమున విజయచిహ్నముగ సంచరించుచున్న మహాద్వీపము
మహాద్వీప మెట్లుగి భగ్నముగను?

సభివలు—అట్లా ! అట్లా !

సుల్తా—విక్రమవిరాజితులారా ! ఈజోట లీపేట లీధర్మ సభాపూరితము
లీవిలాసభవనము లీశుద్ధాంతసౌధము లీవిద్యానికార వస్తువహనము
లేరితి దురహంకారులగు పరంగీల కొప్పుగించి నీచాతనిచర్యచూత్ర
గడపగలము ?

సభివలు—దీక్ష ! దీక్ష !

సుల్తా—ధీరులారా ! కాంక్ష వాటిగుతో సుధివిషయమై ప్రశ. సింహ నరండు
దుర్మదాంశుడై దూషణవాక్యము లాడియున్నాడట. పరమార్థములూ
సర్వభాగ మీయవలయునట.

సభివలు—హా ! హా !

సుల్తా—య్యపుఖిర్పు లొసంగవలయునట. అనటా ! నానాకూరుల నిర్ద్విత
చారి కాధిపెట్టవలయునట. వీరులారా ! ఈగురుణభాషణములు విని
యెటు నహింతుము ? నవయము వచ్చినది. లెదు. నవయమువట్టుడు.

నైసితు—హా ! ప్రభూ ! రక్తము కలుపుటకు సిద్ధమగు చున్నాము.
మీ పాదములకు ! భయంకరాంశులైన స్వర్ణాదేవతమీరైన చుముక
వెనుదీయము.

అప్పు డచ్చటనున్నవారి కోపాటోప మింతిరయని చెప్పుటకు వీలు
లేదు. రక్తమన్న గన్నులు మూసికొను ముసగూడ గంభీరవాక్యములకు బలక
సాగెను. సుత్యుభిరజుధివహనమున జనప్రసరము ధ్వనిప మొనగడెను.
అందఱు నానలువెట్టుకొను, పరంగీల శపించుచున్న, పట్టగీటువారు,
బాహువు లవ్వళించువారు, రణవహనగ్రూర మొనర్చువారుపై దురునిరి.
తత్సమయమున చారికి జనించినయక్షము పర్వనాతీరము; రాష్ట్ర చరిత్రచ
నీయము.

గుత్తరుడు చేయియెత్తి వారిచి యిట్లనియె: “మహాబలారా! ఇంకొకపాట వినుడు. మొదలు దుర్భాగదూషితుడైన కారకవాటినును జక్కడవలసియన్నది. తక్కినవారిని లేళ్లభంగి వేటాడవచ్చును. ఆపద దుష్టుని నేయిపాయముచేసెన పథింపంగల పురుషు: డెవ్వడు? ఎవ్వడతనిని ప్రాణములతో: గొనివచ్చునో, లేక చంపి శిరుబునైన దెచ్చునో, యాపడ: మగ్నపాభాజనుడై మహానంపవల: పొందంగలడు. ప్రయత్నమున స్వప్రాణముల గోగొప్పవునేని స్వర్గలోకమున సర్వగుఱముల ననుభవింపంగలడు. అస్తతైస్సిమలారా! మీలో నొక్కడైన నట్టిచైర్యకాలి లేడా?”

ఈమాటలు విని యుగ్రులై యిద్దఱు తటాలున గుంపులోనుండి ముందునకు వచ్చి మే మావని చేయుదుమని గంభీరముగఁ బలికిరి. ఆయిద్దఱులొ నొక్కడఁ కాశిమాలి. రక్షనేత్రంబులు గలిగి నైరాశ్యసంతాపసూచకమైన ముఖముతో పండవయితఁ డుండెను. అతఁ డెవ్వఁడో చదువరు లూహించ: గలరు. అతఁ డబ్బల్ రహిమాన్ ఖానుడు. వీరిద్దఱు నచ్చట నొకరుండినట్టొక రెఱుంగరు.

నలువదిమూడవ యధ్యాయము

“కాశిమాలీ! నీవు దుర్బలుడవుగ నున్నావు. కావున నిన్నీకార్యమున నియుక్తునిగఁ జేయఁదగదు. నమర్థులు చాలమంది గలరు” అని సుల్తానుఁడు వాక్రుచ్చెను.

కాశిమాలి:—స్వామీ! నన్ను మరలించకుండు చావన్న నాకు భయములేదు. మరణకాల నూస్సుమయ్యెనేని గృహములో నుండినను దప్పదు. నేను దుర్బలుడనుగాను. చూడు నాదండచేయి. పిఱికివాడను గాను.

ఖాను:—మహాప్రభూ! ఈకార్యమునకుఁ దగినవాడను నేను. అతనికంటె ముందు మీకొలుపులోఁ బ్రవేశించితిని. అతఁడు లేతవాడు. నేను వృద్ధుఁ

డను. చావ సిద్ధముగ నున్నాను. ఇంతకాలమునుండి మీయన్నము తింటిని. మీయుగా మెట్లు తీర్చికొందును ?

సుల్తా:—ఖానుడా! ఏల యట్లు మాటలాడుచున్నావు. నీచూపుమాడ వికృతముగ నున్నవి. జబ్బుగ నున్నావా ?

ఖాను:—జబ్బులేదు. సుఖముగనే యున్నాను. నేను, మీదానుడను. మీ నాకృతములు నాహృదయమును జలించు జేసినవి. నాదే హక్కు, నన్ను బంపుడు.

సుల్తా:—కూరులారా ! మిమ్ము నిష్ఠుర బంపుచున్నాను. భగవంతుడు మిమ్ము గాపాడుంగాక. మీ రీరాజపితైకకార్యమున ప్రాణములు గోల్పోవుదురేని దోషోద్ధరణమునకై జీవితములర్పించిన మహాపురుషు లగుదురు. ఏతా దృశమరణము సర్వజనసంతోషనీయము; స్పృహణీయము. మీచిత్త నామములు ప్రజలహృదయ సీమలందును శాశ్వతముగ నుండగలవు. పొండు. విజయులై తిరిగివత్తురేని సర్వగుభములు మీకొకట కెదురుచూచుచుండును.

ఇట్లు సుల్తానునకు శలాములొసగి వెనుకకు బోయిరి. ఒకరినొకరిద్దఱు స్పష్టముగ జూచికొనిరి. “రమ్మ. ఆలస్య మగుచున్నది.” అని ఖానుడు కాశిమాలికి జెప్పెను. సభికులు ప్రోత్సాహవాక్యము లాడిరి. “నావెంటరాదలచినవారు దక్షిణద్వారముకడ వేచియుండుడు” అనియతచి ఖానుడు శ్రీ ఘ్రగమనమున నింటికిబోయెను. ఇంటిలో నమీనా మీరాను సోజను లగ వడనుందున ఖాను డేమనునో యని సేవకులందఱు భీతచిత్తులై యుండిరి. అంతయు దాటుమాటుగ నుండెను. ఖాను డింటిలో బ్రవేశించి గుఱ్ఱమును సన్నద్ధపఱపుమని సాహితీతో జెప్పి యిదివఱ కమీనాశయనించుచుండిన గదిలోనికిబోయి తలుపుమూసెను. అమె వెచ్చిన కీరమల్లన గూజితములు సల్పుచుండెను.

చిరపరిచయుండైన ఖానుఁ డక్షిగోచరుడగుడు గోరువంక జెక్కలా శించి యఱచి పంజరపుగమ్ములతోనుండి మెడ బయటికిఁబెట్టెను. అతఁడు వగఱకు వచ్చినప్పు డతని చేతిని ముక్కుతో స్పృశించి మొగమును జేతి మీఁదవేసి రుద్ది యతని వంక మృదునేత్రములతోఁ జూడ మొదలిడెను.

భోగము లనుభవించిన సమయమునందు వారు విలాసార్థముంచినొనిన స్త్రీయవస్తువులన్ని యతనికంటఁబడెను. అమీనా నిలుపుటద్ద మచ్చట నున్నది. సుగంధ ద్రవ్యము లచ్చట నున్నవి. చిత్రవస్త్ర పరిపూరితపేటిక లచ్చట నున్నవి. శీతలమరుత్కితోర సాజునక చామరములచ్చట నున్నవి.విద్యోతమాన మనోహర రజతసువర్ణ మయపానపాత్రము లచ్చట నున్నవి. కాని మదస్థితముచేతను, మధురవచనములచేతను, విలాసవృత్తులచేతను, పర్ణనాతీతసౌభాగ్యవౌతమైన వధనముచేతను, నిర్భర పుమానంద మొడఁగూర్పు నమీనామాత్ర మచ్చట లేదు. ఎచ్చటి కేగినది? స్వఖద్గహతయై కళావిహీనయై పూడ్చిపెట్టఁబడి వికృతమైన శీతలదేహముతో నెచ్చటనో యుండెనని యతఁ డనుకొనెను.

కొన్నిగంటలకుఁ జూర్చు మమీనా లేచిపోయినప్పుడు తాఱుమాత్రై యున్న పాపుమీఁద నతఁడు పడి గోడుగోడున దుఃఖింప మొదలిడెను. అతఁ డానమయమున బాహ్యప్రపంచమును మఱిచెను. అతని మనోనేత్రమున కమీనా తక్క వేఱొండు కనఁబడినదికాదు. నిమిషము లిగెను. గడియలు దాఁటెను. అతఁ డెఱుంగడు; తల్పంబువైసుండి విలపించుచునే యుండెను. కొంతసేపటి కొకఁడు వచ్చి తలపునెట్టి “కాశిమాలి మొదలగువారు మీకొఱకువేది యున్నారు. శీఘ్రముగ రావలయును”అని యఱచెను. ఈమాటలు ఖానునకుఁ దెలిపి తెచ్చుడు “వచ్చుచున్నాను. వచ్చుచున్నాను” అని ప్రకాశముగఁ జెప్పి “కాశిమాలి నన్ను మఱివలేదు. నావలె నతఁడును జావ గోరుచు న్నాఁడు.” అని తనలోఁ దా ననుకొనెను.

తలుపుతీసి యతఁడు బయటికిఁ బోవుచుండ నొకదాని “అయ్యా ! మీతోఁ గుమ్మాబి మాటలాడగోరుచున్నది” అనిపలికెను. “నేను జావబోవు

చున్నా నని చెప్పము. అమీనాయెద్దుడు బోవుచున్నానని చెప్పము” అని యతడు విదిలించి ప్రత్యుత్తరమిచ్చి స్థిముగచున్న గుఱ్ఱమునెక్కి చులివేగముగ నరిగెను.

కాశిహాలి—వచ్చితిరా? మీకొకటి వేచియున్నాము.

ఖాను—కాశిమాటీ! ఏల నీవు చావునకు వెళించితివి? అత్యుకపలసిన వాడవుగదా.

కాశి—నీ వేరీచి జానఁ గోరుచున్నావో, యంకంటె నెక్కువగా నేను గోరుచున్నాను. దేవునియెదుటికిఁ బోయినప్పు డన్ని నీప యెఱుంగఁగలవు. రమ్మ. వారందఱు మనకొఱకుఁ గనిపెట్టికొనియున్నారు.

భావమెట్టిదో కాని ఖానుడు హి హి హి యని నవ్వెను. వారి సుభాషణ మానవ్యస్థతో నాగెను. అంతట నుదఱు గుఱ్ఱములకు పైగఁజేసిరి. అవి చాయువేగమునకు వెళుగిడెను.

తత్సమయమున హయఖువోద్ధూతపరాంగము ప్రస్తుతకలగాహును నొడి స్థావరజంగమపదార్థములు గనబడకుండ నొనర్చెను. తత్సమనఃకుర్చుఁబడి, బౌధాశిరులు చెప్పినట్లు సర్పరాజు భూమిని మోయుచున్నచో నతని వేయివలలు లెప్పుక యదరి దిమ్మపట్టియొడుగు.

అంగ్లేయుల శిబిరమును సమీపించి “మా సేనాధిపతి గుఱార మేది? చూపుము” అని యచ్చటఁ గాచియున్న నైనికు నడిగి. నైజామునొద్దనుండి నైస్యము వచ్చుచున్నదేమో యని లలఁచి యంగ్లేయని యతడు ప్రాలుచాచి చూపెను. అత్యుత్సాహమున వీరు గుఱ్ఱములఁ బరుగెత్తించిరి. కాని వీరిరాక మొదటినుండి శిబిరములోని యొకయధికారి కనిపెట్టుచు ననుమానపడి వీరుపోవుమార్గమున కడ్డముగ నాయుధహస్తలగు భటులను నిలపెను. కాశి ఘాల్యాదులు సమీపింపఁగ నే యాంగ్లేయాధికారియొక్క యాజ్ఞచొప్పున నైనికులు తుపాకులఁ గాల్చిరి. కాశిహాలి గుఱ్ఱము బోరగిలబడెను. అతడు

కూడ దానివెంట గ్రంథబడి ప్రక్కకుదిరుగ ఖానుడు నేలకు ప్రలుటయు నశ్వము పగుగిడుచుంటయు నశనికంటబడెను. తత్తుణమే కాళిమాలి మూర్ఖియైను. గుఱ్ఱము చచ్చి కాళిమాలిమీఁద బడియుండెను. కొంచెముసేపటికి తెలివి వచ్చుడు నతఁడు గుఱ్ఱముక్రింద కాలిని దీసికొని లేవబోయెను గాని కాలు కదలినదికాదు. పాపము ! అది విఱగినది. అతఁడు మరలఁ గ్రంథబడి నల్లి కులఁ జూచెను. తనతో వచ్చిన వారిలో ననేకులు చచ్చిపడియుండిరి. కొందఱు దురుశ్శోకసూత్రపులై ఘోషిల్లుచుండిరి. అశ్వములు లెక్కకు మిక్కిలిగ మృతినొంది యుండెను. కొందఱు పరుగెత్తుచుండిరి.

అంగ్లేయాధికారి సిపాయీల వెంటబెట్టుకొని చిందఱవందఱగఁ బడి యున్న కాళిమాల్యాదులదగ్గఱకు వచ్చెను. కాళిమాలి బ్రతికియుండుట చూచి యొకఁడు తుపాకిలో నమర్పఁబడిన కత్తి నెత్తిపొడువఁబోవ నాంగ్లేయాధికారి “ఆగు. చంపకుము. అతఁడధికారివలె నున్నాఁడు. లేవనెత్తుము. ఆయుధములుమాత్ర మూడఁదీసికొనుము” అని యఱచి దగ్గఱకు వచ్చి కాళిమాలిం జూచి “ఓయీ నీవు మాచేతఁ జిక్కితివి. పెనఁగకుము. గాయము జగిలినదా?” యని యడిగెను.

కాళిమాలి:—(జైన్యముతో) అవును. కాలు విఱగినది. నాకు బ్రతుకుపై నాశలేదు. బ్రతుకఁదగినదాడనుగాను. చంపుము.

అధికారి:—పాపము! బాధ మిక్కుటముగ నున్నది కాఁబోలును. (సిపాయీలంజూచి) మీలోఁ గొందఱితిని నెత్తుకొని నాగుడారమునకుఁ జేర్పుడు.

కాళి:—అయ్యా! అదిగో అచోప్పట మాసేనానాయకుఁడు పడియున్నాఁడు. దయచేసి నన్నచ్చటికిఁ దీసికొనిపోయి కడసారిచూపు చూడనిండు. నిన్నటి పఱకు మేము ప్రాణస్నేహితులుగ నుండిమి. మరణములో మేము వేఱుగ నుండఁగూడదు.

వా రామాటలకు జాలినొంది యతనికోరిక నెఱవేర్చిరి. ఖానుడు బోరగిలబడియుండినందున మొగము కనబడకుండెను. కాశిమాలి ప్రార్థించి వారతనిని వెలికింబరుండఁజెట్టిరి. అతనిముఖము వికృతమై యుండెను. ఫల భాగమున నొక రంధ్రమువడి నల్లనినెత్తురు కొంచెము బయటికి వచ్చియుండెను. కాశిమాలి తనబాధ చుఱచి పొంగిపొరలవచ్చుచున్న దుఃఖముపట్టఁజాలక ఖానుని పార్శ్వమునబడి వెకివెక్కి యేడ్చెను. కొంతసేపటికి లేచి కూర్చుండి, “అయ్యా! ఇతఁడు ప్రసిద్ధిచెందిన శూరుఁడు; మాసేనాధిపతి. మామతాచారప్రకార మితని కుత్తరక్రియలు జరుపవలయును” అని యధికారితోఁ జెప్పెను. ఆమాట విని యొక మహమ్మదీయుఁడు “దాని కేవిధమైన లోపమును జరుగదు. ఇతఁడు మాకు శత్రుఁడైన నగుఁగాక; మతములో సోదరుఁడు. మనమందఱము మహమ్మదీయులము. జరుగవలసిన క్రియలన్ని జరిపెదము.” అని వాక్రుచ్చెను. కాశిమాలి “అయ్యా! మీరు నావైనఁ జూపిన దయకుఁ గృతజ్ఞుఁడవై వందనము లొనర్చుచున్నాను. ఇక నన్ను మీయిచ్చ వచ్చినచోటికిఁ గొనిపొండు. చత్తనో బ్రతుకుదునో యనువిచారము నాకు లేదు. నన్ను బ్రేమించి నాచేఁ బ్రేమింపఁబడినవా రీలోకము విడిచిపోయిరి. జీవచ్ఛవంబనై యింక నేను బ్రతికినమాత్ర మేమిప్రయోజనము కలదు?” అని కన్నీరుకార్చుచుఁ బలికెను. అతనిమీఁద నాంగ్లేయాధికారికి దయ యధికమాయెను. అతనిగుఱారమునకుఁ గొంపోయి పొన్నువై గాశిమాలిని బరుండఁజెట్టిరి. అధికారికి మిత్రుఁడగు నాంగ్లేయప్రణవైద్యుఁ డాకారితుఁడై వచ్చి మెలకువతోఁ గాశిమాలికాలిని బరీక్షించి శస్త్రప్రయోగమొనర్చి కట్టుకట్టెను. బాధ యవశమింపెను. కాశిమాలి కావైద్యునైపుణ్య మాశ్చర్యము పురికొల్పెను. ఆంగ్లేయనైనికులు సుల్తానునిచేఁ బట్టువడినప్పు డతఁడు చూపు కాఠిన్యము, నిష్పడు తన ఆంగ్లేయులు చూపుచున్నదయను దలఁచికొని యతఁడు తలయూచెను. ఆంగ్లేయులమీఁద నదివఱకుఁగల దురభిప్రాయ మప్పుడు కాశిమాలికిఁ జాలమట్టునకుఁ బోయెను. అతని కీచీరునఁ గారు

అయ్యముచూచిన యాండ్లయూధికారి ఫిలిప్పే. ఇతఁడు హర్షర్థయొక్క జాడ కనుగొనుటకై నుత్తాసునినైన్యములో నెవనినైన లోబఱచుకొనవలయు నని ప్రయత్నముచేయుచు సమయము తటస్థించినందునఁ గాశిమాలి నాచరించెను. ఫిలిప్ప వాశిమాలిని బలంకరించుచు కుశలవార్త లారయుచుండెను. కాలి గాయము కువిరినకొలది నిట్టటు మిత్తులై పలువిషయములఁగూర్చి సంభాషింప సాగిరి. ఒకనాఁడు ప్రస్తావవశమున “నుత్తాసుఁడు కారాభ్యుదయమైన యాండ్ల యుల ఘోరముగ హింసించె నని వింటిని. అది నిజమగునా?” యని ఫిలిప్పడి గెను. కాశిమాలి ధర్మజ్ఞుఁడుకావున నట్టిరహస్యములు శత్రువులకుఁ జెల్పిన రాజద్రోహ మగు నని యెంచి నందిచ్చినవాఁడు కాఁడు. “పోనిమ్ము. కైదీలలో నెవనితోడనైన నెప్పుడైన సంభాషించియుంటివా” యని ఫిలిప్ప మరలఁ బ్రశ్నించెను. “నే నొక యాండ్లయునితో బెగుళూరిలో మాటలాడితిని. ఒకసమయమున నుత్తాసుని దర్బారులో నతని ప్రాణరక్షణముకూడఁ జేసితిని.” అని కాశిమాలి చెప్పెను. ఫిలిప్ప సంచరితమనస్కుడై “ఎత్తైనవాఁడు; రాగి పెద్ద్రుకలు కలవాఁడు; కాఁడూ?” అని సంభ్రమమున నడిగెను. కాశిమాలి కతఁ డెట్టివాఁడో త్వరగ జ్ఞాసికి రాలేదు. ఈడుదుడుకు సమయముల నతఁడు చూచియుంటచే మఱచెను. కొంచెముసే పాలొచ్చించి యతఁడే యైయుండు నని తలచి “పాప మతఁడు మరల నా కగపడలేదు” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఫిలిప్ప—విమి ? ఎందువలన ?

కాశిమాలి—నుత్తాసుఁ డతనిని జంపుమని యుత్తరు విచ్చెను. దర్బారునుండి యతనిని దీసికొనిపోవుచుండఁ జూచితిని. మరలఁ గనబడలేదు. అఘోరాజ్ఞ నిర్వర్తించువాఁడు జమాదారుఁ డొకఁడు కలఁడు. అతని హృదయము నైతానునకు నివాసము.

ఫిలిప్ప—ఇంతకు బూర్వమునుండి యెవఁడో దుర్మార్గుఁ డున్నాఁ డని చెప్పు చుంటివి. వా డీ జమాదారుఁడా యేమి ?

కాశీ—వాడే. పాప మాపరంగీమీడ చుమ్మివేసి బలచంతముగ నీడ్చుకొని పోయినాడు. అట్టి దురవస్థలోనుండికూడ నాతో నరేడు గృహజ్ఞతా వాక్యము లాడెను. అతనిని రక్షించుటకు నా కధికారము లేకపోయెను. ఏమిచేయుదును ? అతడు బాలాపురమునకు సమీపమున నున్న ఘోర దుర్గముమీదనుండి క్రిందికి బడద్రొబ్బబడి చచ్చియుండును.

ఫిలిప్స్—లేదు. లేదు. అక్కడఁ జావలేదు. అది నేను నిశ్చయముగ నెఱుంగుదును.

కాశీ—నీ కెట్లు తెలియును ? ఆయన నీకేమికావతె ? సాహెబ్ !

ఫిలిప్స్—అతడు నాకు దోబుట్టువుతో సమానుడు. నామఱిది. అతని చెల్లెలిని నేను వివాహమాడితిని. మేము బాలాపురమువద్ద విడిసినప్పుడు నీవు చెప్పిన దుర్గమున కేగి చూచితిమి. అతనిపే రచ్చట వ్రాయబడియుండెను. జ్వరపీడితుడైన యతని నచ్చటినుండి తీసికొనిపోయి రని మఱియొక కారాబద్ధుఁ డచట గోడమీద వ్రాసెను. మాకు గొంతఘైర్యము వచ్చినది. జాడలు తీయుచుదీయుచు బాలాపురములో నున్న యొకపక్షి నాశ్రమమునకుఁ బోయితిమి. ఆయాశ్రమము నీ వెఱికిగియే యుండవు.

కాశీ—అవును. చల్లని ఛాయాపంతమైన నివాసముకాదా ? ఎండలో నడచుటవలన నలసిసాలసి వచ్చిన బాటసారులకు శీతలపానము లొసంగి నిజాశ్రమమున విశ్రాంతియిచ్చు పుణ్యాత్మఁ డాపక్షిరు.

ఫిలిప్స్—అపక్షి రాకారాబద్ధుని నాదరించి మందులిచ్చెను. జ్వరము వచ్చుట యాగిన తరువాత నీవు చెప్పిన జమాదారుడే మరల నతనిని దీసికొనిపోయెనట. ఎచ్చటితో యాపక్షి కెఱుంగఁ డట.

కాశీ—అయ్యో ! ఇక నాశలేదు. జమాదారుడు క్రూరుడు. ఐనను సుల్తానుని యాజ్ఞలేని దేవనియుఁ జేయఁజాలఁడు. (కొంచెముసేపు గగనమువంకఁ జూచి) ఆ. మీరికఁ బట్టణమును ముట్టడింతు రనఁ గొలఁది దినములక్రిందట నొకకారాబద్ధుని గుఱించి వారిద్దఱు మాటలాడుచు.

దంగ మిటిని. అప్పు డచ్చట మఱియెవ్వరు లేరు. పరాసుశూరులకంటెను మిగులనేర్పనియై దుర్గనిర్మాణమునందు నాయుధశాస్త్రమునందు నిపుణుడైన యాంగ్లేయుని గుఱించి సుల్తానుడు వాక్రచ్చుచుండెను. అతడు మీవాడే యెయ్యుండునా?

ఫిక్స్—అతడే. నీ విప్పుడు చెప్పిన గుఱుతులన్ని సరిసోయినవి. అవసరలో నిజముగ నతడధికప్రజ్ఞాశాలి. ఇ.క. నేనైన నెఱుంగదువేని. జెవుల యెయ్యము.

కాశీ—అతని నెట్లైన సుల్తానుని కొల్వలొక జేర్చినవలయునని ప్రయత్నించి, పెట్టవలసిన యాశలన్ని పెట్టితిమనియు, నిక నతని బలిహారుట నిష్ఫలమనియు, జమాదారకుడు సుల్తానునకు జెప్పెను. సుల్తానుడు దురాగ్రహగ్రస్తుడై చూదుర్గములోనే యతడు చచ్చుగాక యని తీవ్రముగ వాక్రచ్చెను.

ఫిక్స్—(అనక్తితో) ఆదుర్గ మేచో యెచ్చట నున్నదో యేదిక్కున నున్నదో తెలియనా?

కాశీ—సాహెబ్! నే నెఱుంగను. ఈజిప్టులోమాత్రము లేదు. అతడొకను బ్రతికియుండినచో బడమటు గొడుగు మలబారులపద్ద నేకీకారణ్యములలో నేకాంధబోటిమిఠియో యుండును. అబోటు లెల్లప్పుడు మంచుతోనిండి చుక్కల జూచుచుండును. రోజులొలది నడచినను దఱుగని యడవులు మలచుట్టు క్రిక్కిరిసియుండును. ఆక్కడ చిరుగుచుండు చెరువులు నేనాదులు నెఱుకులు, భయంకరులుగ నుండురు. వారి మాటలు, వారి యనికి—ఏమి చెప్పుదురు? అచ్చట నుండుటకంటె జచ్చుట మేలు. అయితే యింతకు నతడు మీవాడు కాడేమో.

ఫిక్స్—(నిట్టార్పు విడుచుచు) కాడేమో అయినను గొంచె మాశపట్టి కొని యూగులాడుచున్నది. కోట మాయధీనమైనప్పుడు, మేము సుల్తా

నుని గర్వ మణచినప్పడు, మావానిజాడ మాకుఁ దెలియకపోయినయెడల,
మాదుగిఖమునకు మేర యుండదు.

కాశీ—భగవంతుడు మీతోనిఁ జెఱవేర్చునాక ! సాహెబ్ ! పుచ్చేయియొడ
నైనను బగవాడైనను నీవు నామ్రై జూపినయెడల పేత్రత్యుచకారము
చేయఁగలను ? నాయొడలొక బ్రాణములుండువఱకు నిన్ను మఱవను.
దేవుని కృపవలన మీమఱుది సురక్షితుఁడుగ నుండి మీ కగపడనేని
బరమానందము నొందెను. అతఁడు జీవించియున్నాఁ డనునాశ నాకు
మాత్ర మంతగ లేదు. అయినప్పటికిని యుద్ధము పూర్తియైన తరువాత
నేను జీవించియుండునెడల సాధ్యమైనంతవఱకు కనసిని వెలక మీ కొప్పు
గించెదను.

ఫిలిప్ప—భగవంతుడు నిన్ను రక్షించునాక. నేను నిన్ను నమ్ముచున్నాను.
మావిరోధులు మమ్ము వర్ణించినట్లు కృతఘ్నులము, క్రూరులము కామని.
యిప్పుడు నీ వెఱిగితివిగదా ? బ్రతికియున్నాడో లేడో యని యెడ
తెగనిచింతచే జీవుతుచున్న మాకు మావాడు మృతినొందెనెనిగి గృహ
వార్త నీవు తెచ్చినయెడల, జిత్తము వైరాళ్యకూపమునఁ బడియైన
నలదురు మానియొండఁగలదు.

చివర కాంగ్లేయులును సుల్తానుఁడును సుధి చేసికొనిరి. సుధిక ప్రము
నందలి యొడంబడిక ప్రకారము చెఱసాలలోనున్న కాంగ్లేయులను సుల్తా
నుడు వదలిపెట్టెను.

వారిలోఁ గొందఱు చెఱసాలలోనుండియే వయోవృద్ధులైరి. కొందఱు
కన్నులలోఁ బ్రాణములు పెట్టికొనియుండిరి. కొందఱు శుష్కించిన యవయవ
ములతోఁ గాలికె బడిపోవునట్లుండిరి. బలవంతముగ ముసలానులైనవారు తల
గుడ్డల నేలకుఁగొట్టి తన్న తమును దూషించుచుండిరి. ఫిలిప్పచాన్లులు కుతూ
హలతోఁ గారాగారముక్తుల నందఱుఁ బరీక్షించిరి గాని హర్షభక్త కలఁడ

లేదు. ఉన్నయంతటి విడిచిపెట్టితి ననియు హర్షర్థ మృతినొందె ననియు సుల్తానుడు చెప్పెను. ఫిలిష్టు చాన్లెసు లాశవదలిరి. కొడగుదేశపు బెడిమపు టరెన్సులలో నుడునేమో యని తలచిరి, గాని యచ్చటగూడ విఫల మనోరథులైరి. ఇన్ని దినములనుండి వారి హృదయములఁ జేలియాడుచుండిన యాశ యడుగునకు మునిగిపోయెను.

ఈవార్త లింగ్లాండులోఁ జెలినెను. ఆంగ్లేయులు విజయములను దేశము సంతోషించెగాని యుద్ధములోఁ బ్రియబంధువులఁ గోల్పోయి శోకించిన కుటుంబములలోఁ బ్రధానములైనవి చెందుడెను. వీరి యాశ చాల దినములక్రిందటనే భగ్గుమాయెగాని యప్పుడప్పుడు తెలియవచ్చిన వార్తలు కొంచెము ధైర్యము కలిగించుచుండెను. ఇప్పుడు నిశ్చయవార్త తెలిసిందన నాపూర్ణముగ నిరాశులైరి. ఆమికి హర్షర్థవిషయమై దాశగలదని యెవ్వరు నెఱుంగరు. ఇంతకుఁబూర్వ ముత్తరముల కట్టవచ్చినపుడెల్ల నాతురముతో నామి చూచుచుండెను. ఈఘోరవార్త వచ్చినపు డామె వంచితయైన ట్లార్తి బొందెను. ఇందువలన నామికూడ హర్షర్థయొక్క క్షేమవార్తకొఱ కెదురుచూచుచుండినట్లే వారందఱు తెలిసికొనిరి. ఆమి మనఃస్థైర్యము కల వనిత. ఆమె దేవునియందు భారమువైచి స్వీయజనులప్రేమకు, బరుల గౌరవ మునకు బాతురాలై నిష్కళంకజీవయాత్ర గడపుచుండెను.

***

నలువదినాలుగవ యధ్యాయము

జరిగిన సంతివలన సుల్తానుని కాంగ్లేయులపైఁ గ్రోధము హెచ్చెను గాని, మైత్రి ఘటిల్ల లేదు. 1789-90 సంవత్సరములలో జరిగిన పరాసు రాజ్యవిప్లవ (French Revolution) ఫలితముల నభిలషించి యాదేశము నందువలె దన దేశమందును సుల్తానుడు సంవత్సర నామాదులందు మార్పు లొనరించెను. పరాసులవిధమునఁ దానుగూడ నూతనశక మారంభించెను; యుద్ధ

నాకానిర్తాణమున కేర్పాటులు చేసెను; విదేశములతో వ్యాపారము చేయు దలచి శ్రీరంగపట్టణములో నేటికిఁ గనబడుచున్న పెద్దపల్లె కాలఁ గట్టించెను; జ్యోతిశాస్త్ర మందమితపరిశ్రమ మొనర్చెను; పాశ్చాత్యశాస్త్ర జ్ఞాన కనిపెట్టిన యంత్రముల గొన్నింటిఁ దెప్పించి వాని యుపయోగముల గనుగొనెను; యుద్ధపురదొందఱు లేకపోవుటవలన నీతీరున రాజ్యాభివృద్ధి కరము లగునట్టియు మనోవికాసకారణములగునట్టియు గాఢముల జేయు చుండెను.

కాశిమాలి వ్రణము మానినతరువాత హర్షర్ష జాడ యేమాత్రము తెలిసినను తెలియజేసెననిచెప్పి స్థిలిప్సనొద్ద సెలవుగైకొని సల్తానునికడ కేతెంచి తనవిషయమును జెలుపుచు నొక విన్నపము చూపెను. సుల్తానుఁ డతని సాహసమునకు మెచ్చి యధికారమును జీతమును హెచ్చించెను. కాశి మాలి విశ్రాంతి పుచ్చుకొనుటకై సెలవుగైకొని స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. అమీనా పరలోకమునందున్నదని యతఁడు తలచెను. ఆమెను బాలిపెట్టిన చోట నొకసొగసైన గోరీకట్టించియైన సుతృప్తిచెందవలయునని యతఁడు కోరి, యాపె యెచ్చట భూగతయైయున్నదో విచారించి తెలుపు మని తన మిత్రుని కొకయుత్తరము వ్రాసెను గాని, యాతఁ డెంత ప్రయత్నము చేసినను నాపెజాడ కనుగొనఁజాలక తెలియలేదని కాశిమాలికిఁ బ్రత్యుత్తరము వ్రాసెను.

కొన్నిదినములు జరిగినపిమ్మట ఖానుని ద్రవ్యము తననుఁ జెందినట్లు కాశిమాలికిఁ దెలిసెను. ఖానుఁడు బ్రతికియున్నప్పుడే మరణశాసన మట్లు వ్రాసెను. దానిప్రకారము ద్రవ్యమంత కాశిమాలికే కాక భార్యలకుఁగూడఁ గొంత పోవలసియుండెను. అమీనా యెచ్చటనున్నది తెలియకపోవుటవలన నెప్పుడువచ్చి యడిగిన నప్పు డిచ్చుట కామెకుఁ జెందవలసిన ద్రవ్య మొక చోట భద్రము చేయబడెను. హర్షప్రీతి సహనాత్మతీసికొని పుట్టినింటికిఁ బోయెను. కుష్మాదీయుక్క చక్కదనము ప్రఖ్యాతమై యుండినందున

సుల్తానుఁ డామెను నిజాంతఃపురములోఁ జేర్చికొనెను. తాను 'సంపాదించినది కాక ఖానుని సొత్తుకూడ వచ్చి పడుటవలనఁ గాళిమాలి సంపన్నుడాయెను. ఇట్టి పుష్కరాలయ్యెను గాన, నామెను సాధ్యమైనంతవఱకు సుఖపెట్టవలయునని యతఁడు తలఁచి పరిశుభ్రమై యందమైన యిల్లాకటి ప్రొత్తగఁ గట్టించి యామెకుఁ గావలసినవస్త్రపులు కొఱుతలేపండ సమకూర్చుచుండెను ; నూతనముగ నొక మసీదును గట్టించెను ; ఆమీనా నానాటిరాత్రి రక్షించినచోట నొక మందిరమును నిర్మించెను. ప్రతినిన మరఁడు సాయంతనవేళల దామందిర సమీపమున పృథ్వీమలనీడక్రింద సొందువులని, మహమ్మదీయులని, భేదము లేక చేరినమిత్రులతో సుభాషించుచుండెను. ఎవరును దగ్గఱలేని సమయమున జరిగిన విషయములు గూర్చి చింతించి నోటికడకువచ్చిన యన్నపుష్పముద్ద యెగురఁగొట్టఁబడెనఁగా, యని యొక్కక్కప్పుడు నిట్టూర్పు విడుచుచుండును.

ప్రాస్తగ్రంథి చీకటి పడినతరువాత నిటికిఁ బరువులన్ని పొలమునుండి వచ్చినవో లేవో చూచి, ఇట్లయొద్దజేరి తా ననుభవించిన కష్టసుఖముల నామెకుఁ గథారూపమునఁ బెప్పుచుండును ; సెలవుదినములు గడచినప్పుడు మరల మరల సెలవుకోరుచుఁ దుదకు నాలుగైదు మాసములైనతరువాతఁ తల్లిని పంపి సుల్తానుని కొల్వనకుఁ బోయెను.

ఈవర్షాయము కాళిమాలి శ్రీరంగపట్టణమున కేఁగుటయే కాని యతని మనస్సుత న్వగ్రామముమీఁద నుండెను. అదికాక యిప్పుడు కూర్చుండైన జమాదారునికి సుల్తానునియొద్ద నధికారము, పల్కుబడి హెచ్చెను. ఇంతకుఁ జూర్వము జరిగిన సాధివలనఁ గాళిమాలికిఁ గల జాగీరుగ్రామములు నైజామునకుఁ బోయెను. అందుచే నితఁడు రెండుప్రభుత్వములకు లోబడియుండవలసి వచ్చెను. అలాఁబించి సుల్తానునికొల్వ చాలించి యిటిపద్ద నెమ్మదిగఁ గాలక్షేపము చేయవలయునని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రయాణమునకుఁ దగిన యేర్పాటులు కావించుకొని యొకనాటి సాయంతకాలమున సుల్తానుఁడు నిండుకొలుపుండ నుండులేచి ముందునకు నాలుగడుగులువేసి విసతుండై "మహా

ప్రభూ ! ఆజ్ఞయేని భృత్యుడొక విజ్ఞాపనము చేయుటకు పేచియున్నాడు” అని పలికెను.

సుల్తాన్—అడ్డులేదు. కాశిమాలీ ! చెప్పవచ్చును.

కాశి—మహాప్రభూ ! మీ పాదముల మ్రోలనుండి దినదినాభివృద్ధి కాంచుచు మితిలేని మేలు లనుభవించుచున్న మాబోంట్లకు ఏమ దర్శనమే మహానద దాయకము. స్వామి ! అపధరింపుడు. ఉద్యోగముమాని చిరకాలాపేక్షిత మైన విశ్రాంతి పొందవలయునని నేవకుడు కోరుచున్నాడు. రానతికవుఁ గార్యములయం దాసక్తిగాని, పేరాసలయంబు భ్రమగాని, నేవకుని కిప్పుడు లేదని యీసభాసదులందఱు తెలిసియున్నారు. నేనిదివఱ కే కార్య మైన నెఱవేర్చియుంటి నేని నది తమటయవలనగాని, నాశక్తివలనగాని, నాకుఁ దెలియును. నాస్థానమును నాకంటె శ్రేష్ఠుఁడు మఱియొకఁడు రాగలడు. మాతల్లి నృద్ధిరాలైనది. ఇల్లు, వాకిలి, పొలములు, మొదలగు నవి కాపాడుకొనుచు దమకరణవలన నెవ్వదిగఁ గాలము కడపెదను.

సుల్తాన్—(తెప్పవాలకచూచి) కాశిమాలీ ! ఏమనుచున్నావు ? ఉద్యోగము మానెద ననియా ?

కాశి—అవును. స్వామి ! అవును. నమ రపాయములోనుండినప్పు డితరులు వెనుదీసినను, నేను నాప్రాణమునుగూడ లక్షింపక యడ్డపడితిని. మృతి నొందిన ఖానుడును నేనును దైర్యముతోఁ బరంగీలమిడికిఁ బోయితిమి. దురదృష్టవశమునఁ బ్రయత్నము విఫలమాయెను. కష్టకాలమున మిమ్మును రించి యుంటిని. ఇప్పుడేలినచారు మంచదశలో నున్నారు. పరాసులు మీకు మిత్రులుగ నున్నారు. హిందూదేశమునందలి రాజులు దేవర న్గించుచున్నారు. పరంగీ లనుకూలురై యున్నారు. ఎచ్చటఁజూచిన మీప్రభ సాగుచున్నది. సంతోషముగనున్న సమయమున నెలవుగైకొని పోవలయు నని వేఁచియుంటిని. మీయండఁజేసినది మొదలు మీరు వేయి గన్నులఁ గనిపెట్టి, నాకుఁజేసిన యపకారముల నెన్నటికిని మఱవంజాలను.

సుల్తా—ఏమి ? పరిహాసము లాడుచున్నావా ? కాశిమాలీ ! నాకు చెయ్యక
యున్నది. అయినను నీమొగముచూడ దుస్సుకల్పము లేనట్లు కనబడు
చున్నది. ఎగతాళి కాదుగదా ! నిజము చెప్పుము.

కాశి—సుహాస్రభూ ! దేవరపాపములే యాధారమైన నాయొక్కనోటినుండి
యేలినవారి యెటుట నెగతాళిమాట యెట్లు వచ్చును ? ఈవిషయము విన్న
వివవలయునని చాలకాలము క్రిందటనే సంప్రదించియుంటిని గాని, నమ
యము దొరకినది కాదు. నేడు తమరుల్లాసముగ నున్నారని మనవి చేసి
తిని. పోవదలచినప్పడు మంచిగ బోవవలయునని నాకోరిక.

సుల్తా—(భూకాటిల్యుతో) నేను సంతోషముతో వున్నప్పుడు నీ వీవార్తచే
కలత కలుగజేసితివి. కోపగ్రస్తచిత్తుడనైయున్న నమయమునకు జేప్పు
వలసియుండెను. ఎప్పుడో యొకప్పుడు చెప్పితివి. దానికేమి లెమ్ము. విశ్వాస
పాత్రుడవై మమ్ము జాలకాలము కొల్చితివి. నీవు మాజ్ఞప్తియు దుండె
దవు. పోవుదు మరువారిని మేము వట్టుకొనము. పోయినవారి స్థానముల
నించుటకు సమర్థు లనేకులు గలరు. నీవు పోవచ్చును. కోపపడితినినీ వకు
కొనవలదు. సగౌరవముగ నిన్ను బుపెవము. (సేవకుని బిలిచి) ఓరీ ! నీవు
పోయి రెండు సాలువులు, నొకపలగుడ్డయు, నొకభూషణము, నొకమంచి
గుఱ్ఱము, నొకకత్తియు. నొకడాలును, ఐమ్ము. (సభాసదులఁ దిలకించి)
గొప్పతనమును గనిపెట్టి సుల్తానుఁ డెట్లు మన్నించునో. చూచెదనుగాక.

సుల్తానుఁ డింత దయచూపునని కాశిమాలి తలచలేదు. ఉగ్రుడై మైన
బడునేమో పాటిపోవుదనుని కూడ నతఁ డనుకొనియుండెను. కాని యిప్పు
డతనికి గన్నులనిండ నీరు గిట్టినఁ దిరిగెను.

అనేక సంవత్సరములనుండి పోషించిన యాయవకారిపై నతనిచూ
పులు కదలక నిలిచెను. తెమ్మనిన వస్తువులతో సుల్తానుని సేవకుఁ డరుచెంచెను.
సుల్తానుడు వాని నించుకనేపు పరీక్షించి “కాశిమాలీ ! సమాపముకకు రమ్ము.”
అని పిలిచెను. దగ్గఱకు గాశిమాలి యేగెను. సుల్తానుడు లేచి నిలువంబడి

సాలువులు కాశిమాలవైగప్ప తలగుడ్డ, భూషణము, వేతికిచ్చి “కాశిమావీ! నన్ను గొరిలించి కొనుము. నిన్ను నేను ప్రేమించుచున్నాను. కృతజ్ఞతతో నిన్నెప్పుడును జ్ఞప్తియందుంచుకొనియెడను. భగవంతుని దాసాదుడనుడైన యీసుల్తానుని మఱవకుము. ఎవడైన సుల్తానుని దూషించుచో నీ నాలుక యతని సుగుణముల గొనియాడు గాక. నీ పెద్దపై న మరల నుద్వోగ మపేక్షించువేని నీస్థానము నీకీయబడును. భగవంతుడు రక్షించుచుండును. పొమ్ము.” అని సకరుణముగ వాక్రచ్చెను. “మహాప్రభూ! పరమోపకారి! నాప్రాణ ముండునంతకాల మేలనవారి మఱవఁ జాలను. మిమ్మునుగుఱించిన దూషణ వాక్య మొక్కటియైన విని నహింపను. నే నెచ్చటికేగిన నచ్చట మీదయఁగని జను లాశ్చర్యపడుదురు. ఆభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి లో కగుఁగాక, యని భగవంతుని సర్వదా ప్రార్థించుచుండును.” అని కాశిమాల గర్వపస్వరముతో జెప్పి ప్రణామముకావించి వెనుకకునడచి సభామందిరముగడచి బయటికిఁ బోయెను. ఆలంకృతమైన యశ్వము సిద్ధముగనుండెను. డాలు, వత్తి, పట్టివీసిన మనుష్యులు నిల్చుండిరి. అందుఁజూ నబ్బురపడి చూచుచుండఁ బటానిన నెగిరి యతడు గుఱ్ఱముమీఁదఁ గూర్చుండి మిత్రులగు సలాములొనర్చి చాహానము నసలింపెను. పుఱునాఁడు ప్రాశంకకాలమున శ్రీరంగపట్టణపుఁ గోటబాటి స్వగ్రామాభిముఖుడై యతడు పోవుచుండెను.

ఆరాత్రి సుల్తానునివద్ద జమాబారుఁ డొక్కఁడేయుండి యనేక విషయముల గూర్చి ముచ్చటించి “అయ్యో కాశిమాల! బోనిచ్చుట గొప్ప పొరపాటు కదా” యని పెద్దగ వాక్రచ్చెను.

టిప్ప—ఏమి? ఏమి?

జమా—అతడు మనగుట్టాత యెఱుఁగును.

టిప్ప—అయితే యేమి లెమ్ము. విశ్వసనీయుండు.

జమా—(ఛావ్ అని నవ్వి) అక్కడనే మీరు పొరపడితిరి. పరంగీలకుఁ గాశిమాలి ప్రాణస్నేహితుండు.

టిప్ప—పరంగీలకా ?

జమా—అతడు పరంగీలతో నెన్నిపర్యాయములు మాటలాడెను ? మీ కెఱుంగరా ? వారిని నిందించినవారి నెందఱి నితడు తిరిగి నిందించెను ? మీ పాపములన ! అతడు కృతఃస్మృతుడు. కానిచో ముసలవాఁడా ముదుకవాఁడా ? ఏల మీకొలుపు మా నెను ?

టిప్ప—(ఏమిలోఁడు) అది నామఁ దెలిసియుండెనేని—

జమా—రావలసినసొమ్ము డమ్మడిపోతుండ వమాలచేసికొనెను; నగలు, ధనము, సర్వము హైదరాబాదునకుఁ జేర్చెను.

టిప్ప—నిజముగనా ?

జమా—ఁదౌనాను. ఇచ్చినవర్తకులను రప్పించెదను. దీనిలో నబద్ధ మాపంపయెనను లేదు.

టిప్ప—యా అల్లా ! సామును బెంచిన ట్లాయెను. హైదరాబాదునకా ? అతడు పోవుచున్నది ? జమాదారిఁడా.

జమా—మొదలు సికంధరు జోకుబ్బోయి పరంగీలచెవులలో మీరహస్యము లూది శ్రీరంగపట్టణపుగోట పటము వేసియుచ్చును. అతఁడెప్పుడును శిల్పిలతో నుండుట మీకెఱుంగరా ?

టిప్ప—(కోపముతో) చాలఁ జాలును. అతని నూరు చేరసియఁగూడదు. తెలిసినదా ?

జమా—నిమిషమైన నాలస్య మొనర్పను. కాలికోలఁది నడచినచో నతనిని గలసికొనవచ్చును.

టిప్ప—కాశిమాలి నెదుర్కొనఁ జాలినవారు మననైసికులలో నెవరున్నారు ?

జమా—కాశిమాలినేకాదు. నరకమును, నరకములొనున్న నైతానునుగూడ ముట్టడింపఁగల వీరులున్నారు. సారాయిమాత్రము పూర్తిగ నుండవలయును. తప్పక యతని బట్టి తెప్పింతును. నామాట చూడుఁడు.

జమాదారుడు సుల్తానునియొద్ద నెలవుగైకొని బయటికిఁబోవుచు “పిఁ
డిదివఱకొకసారి తప్పించికొనియెను. ఈపర్యాయముకూడఁ దప్పించికొనియెనా,
యట్టప్రమాతుఁడు.” అని యచూసెను.

.....

సుల్తానునియొద్ద నుత్తరూర్వ మే నెలవు పుచ్చుకొని కాశిమాలిలోఁ
గలసిపోవుననుని కొందఱు కనిపెట్టుకొని యుండిరి. వారును గాశిమాలియఁ
గలసి యుల్లాసముగఁ బ్రయాణము చేయుచుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు పెద్ద
గుఱ్ఱములఁ గొందఱు పొట్టిగుఱ్ఱముల నెక్కియుండిరి. వారిలోఁ జాలమంది
మహీశూర (మైసూరు) దేశముయొక్క యుత్తరదిశయందు నానాప్రదేశము
లకుఁ బోవవలసినవారై యుండిరి. కొందఱు హైదరాబాదునకుఁ గొందఱు
కాశిమాలియొక్క గ్రామముండిన జిల్లాకును బోవనుండిరి. బాట తేటగ
నుండెను. సల్లాపములాడుచుఁ బోవుచుండిరి గావునఁ గ్రోశములు కోశములు
వారికఁ దెలియకుండఁగనే గడచినవి. బెంగుళూరునకుఁ బోవురాజమార్గము
మీఁద మదూరునది పాటుచోట దట్టమైన యడవి కలదు. అచ్చట దొంగలు
పేరుచెప్పి కొట్టుదురని, ప్రసిద్ధి. కాని కాశిమాల్యాదులు దృఢకాయులై
యావనమువ నుండుటచే లక్ష్యముచేయక పోవుచుండిరి. ఎడమక్రక్కంగల
పొదలలోనుండి ధ్వని వినఁబడి తుపాకిగుండు వచ్చెను. ఈగుండెవరికిని దగుల
లేదు. చూచుచుండ మఱియొకగుండు వచ్చెను. ఆగుండుతగిలి వీరిలో నొకఁడు
క్రిందఁబడెను. కాశిమాలి యెడమబుజమునకుఁ గొంచెము చెబ్బితగిలెను. కోపో
జ్ఞప్రభితుఁడై యతఁడు “లంజకొడుకులు. పట్టుకొనుఁడు.” అని యఱచుచు
ఖడ్గముదూసి పొదలలోఁ బడెను. తక్కిన వారతనిని వెంబడించిరి. దొంగలలో
మువ్వరఁ గాశిమాలి చంపెను. ఇద్దఱుకు గాయములు తగిలెను. తక్కినవాఁడు
పలాయితులైరి. ప్రణబాధితులైన యిద్దఱును గాశిమాలి పట్టుకొనెను. “ఈలాజ
పొడుకు మొగము నే నెఱుంగదును. జమాదారుని దయ్యములలో పిఁడొకఁడు”
అని కాశిమాలియొక్క మిత్రుఁడనెను. “ఈరెండవగాడిదకొడుకు నిన్న దర్బా

రులో నగవడెను. ఏమిరా! ఎందుకు మామీదికి మీరు వచ్చితిరి? మీ కేమి యపకారము చేసితిని?” అని కాశిమాలిని పలికెను.

దొంగ—(వణకుచు) అయ్యా! సుల్తానుడు పంపెను.

కాశి—(వనిసిగ్రుద్ది) ఛీ! గాడిద! అబద్ధము లాడుచున్నావు.

దొంగ—అయ్యా కొట్టకుండు. మీరు చిక్కనియెడల మాకు గుఱ్ఱములుగూడ నీయవలసినదని యిదిగో సుల్తానునియుక్తరవు. చూడుండు ముద్ర.

నిజముగ నది సుల్తానునిముద్రయే. కొంచెముసే పాలోచించి కారణము గ్రహించి “పొండు. మీ రొకరుపంపగ వచ్చితిరి గాన, మిమ్మేమి యనను. ఇప్పటినుండియైన బుద్ధితెచ్చి కొని బ్రతుకుండు. నీవు చేసినపని తెలిసినదని నామాటగ జమాదారునకుఁ జెప్పండు. నీకు నాకుఁ గల నంబంధ. మీనిమిషము తో నంతమొందెనని నేను జెప్పినట్లుగ సుల్తానునితోఁజెప్పండు. పొండు.” అని వాక్రచ్చి “త్వరగ నదలంపుండు. ఈ బాటవదలి కాలిడొంకలగుండఁ బోవునము. నే నెవరికి నపకారము చేయకపోయినను నాకు వచ్చుచున్న యపాయములఁ జూచుచున్నాడు గదా” యని తనవెంట వచ్చువానితోఁ గాశిమాలి యనెను. శిఖ్రుగవనమునఁ బోయి. టిప్ప వచనానహిష్టుడై నలుప్రక్కలకు మరల మరల మరుప్పులను బంపెను గాని వారి యస్వేషణములు నిష్ఫలము లాయెను.

నలువదియైదవ యధ్యాయము

1798-వ సంవత్సర మేప్రిలు 26-వ తేది ప్రాశఃకాలమున శ్రీ రంగపట్టణములో నూరిమీద నూరు పడిపట్టుండెను. లక్షలకొలది జనులు రాజసౌధపురోభాగంబున నొకయాయశనముచుట్టు మూగియుండిరి. తదాయశనమధ్యమున నొక చిన్నచెట్టు నాటఁబడియుండెను. దాని నెచ్చటి నుండియో పెల్లగించి తీసికొనివచ్చిరి గావున, దానియాపలు సూర్యతీక్ష

మెక్కువయైనకొలది వాడుచుండెను. ఈ చెట్టును వివిధవర్ణములతో నలంకరించిరి. దానివైని నొకయొంటెనుంచిరి. ఈటె చివర నెఱ్ఱని టోపి యమర్షంబడియుండెను. ఈటోపి ప్రజాస్వామ్యత్రయమును గూచించుట వద్దేశింపబడినది. ఈటె, టోపి ఫ్రెంచిరాజ్యవిప్లవ (French Revolution) చిహ్నములు. పలురంగుల వేషములు ధరించి ఫ్రెంచివైనికులు నధికారులు పరమోత్సాహముతో నావృక్షమును బరిపేష్టించియుండిరి.

మార్తాండుండు క్రమక్రమముగ నభోమధ్యప్రదేశమును సమీపించుచుండెను. జనసమూహముయొక్క కరతాళధ్వనులు, కేకలు, మిన్న ముట్టుచుండెను. ఆప్రదేశ మప్పుడు సజీవసుతులారణ్యముగ నుండెను. ప్రాకృత స్త్రీపురుషులొండొరులవైబడి చూచుచుండిరి. వేసగియగుటచే జనులకు గాళ్ల చుట్టువన మొదలడెను. శిరోవేష్టనములు లేనివా రందఱుండవేడిమి సహించలేక నెత్తివై మునుంగులు వేసికొనిరి. చెమ్మట యగ్గలమాయెను. బొట్టు పెట్టికొనినవారి మొగములనున్న కుంతుమ మొదలగునవి నీరై ముక్కులమీఁదుగఁ గాఱ నారంభించెను. కొందఱుండించుకొనినదలను, మఱి కొందఱు నేదివ్వుమహిమహచ్ఛాయలను నిల్పుండ మొదలడిరి. ఎల్లరు కాలవలంబనా సహిష్ణువులై యుండిరి.

సుల్తానునిభేరి వాయింపబడెను. జనుల కేకలు మట్టాయెను. అందఱు నిశ్శబ్దముగనుండి భేరిధ్వని వచ్చినవైపు చూడఁదొడగిరి. పొట్టివారు కాళ్లమునిచేళ్లమీఁద నిల్చుండి నిక్కినిక్కి సుదుచేసికొని వీక్షించిరి. సుల్తానుండు దృగ్గోచరుఁ డాయెను. ఏతాదృశజనసమూహమునకు దర్శనమిచ్చినప్పుడు సుల్తానుఁ డెట్టి మనోహరవేషముధరించి యెంతరాచరికపుతీవిమై వచ్చెనో, తెలిసికొనుటకు జదువరులు తహతహపడుచుదురు.

అనాఁడు సామాన్యవస్త్రములే యతని శరీరముపై నుండెను. ప్రజలైదురార్య ద్యుమూల్యమణులతని యుష్ణీషంబుపైఁ బ్రకాశించుచుండలేదు. గజాదివాహనములు నిజస్థానములయందే బద్ధములై యుండెను. జమాదారుఁడు,

నతనిపరిజనులు, ముందుగ నేతెంచి “రాజుగారు సదచివచ్చుచున్నారు. లెండు. తొలగఁగుడు. శ్రీప చేయుఁడు” అని యఱచుచు గడలనివారిని గొట్టుచు నెట్టుచు గ్రద్దుచు జనులమధ్యమున నొకవికాలమైన మార్గము నొనగ్చిరి. ఒత్తుడున కాగలేక కొంబలు బలహీను లుడ్డుకుడిచి ప్రాణములఁ దక్కించుకొంద మని గుంపులొనుండి నందుచేసికొని బయటికి వచ్చిరి. ఎట్టకేలకు సుల్తానుఁ డరుగుచెంచెను. పరానువారు సలాములొనర్చి స్వాగత మొసఁగిరి. పరానులలో ముఖ్యుఁడు చాపియను. ప్రస్తుతకర్తజాతము నిర్వర్తించుట కీచాపియనును బురోహితునిగ నియమించిరి. ఇకఁడు సుల్తానుని నాయతన మధ్యస్థపృథ్వుమునకుఁ గొంపోయి “నే నిదివఱకు మీతో ఖిన్నువించిన విషయములు జ్ఞప్తియందుంచికొని పృథ్వుత్తముతో నుండుఁడు” అని చెప్పెను. పృథ్వుముక్తిద నొకవేదిక యుండెను. ఆవేదికపై నగ్ని కొంచెముగ మండుచుండెను. గుగ్గిలము, సాంబ్రాణి మాటిమాటి కామంటలొ వేయుచుండిరి. సువాసన యంతటఁ బ్యాపించెను. చాపియను, మఱికొందఱును వేదికమ్రోల సాష్టాంగపడి స్వాతంత్ర్యమును సంబోధించి యుద్రేకకరముగఁ బ్రార్థించిరి. కొందఱా ప్రార్థనల యర్థమును సుల్తానునకు బోధించుచుండిరి. ప్రార్థన ముగిసిన తరువాతఁ జాపియనులేచి రాజచిహ్నము లేచి యని టిప్ప నడిగెను. శిరము మీద ధరించు నొక భూషణమును, శిరోవేష్టనమునఁ బెట్టికొను బంగారు పూతగల యీతను సుల్తానుఁ డతనిచేతి కిచ్చెను. ఉష్ణీషము రాజచిహ్నములలో ముఖ్యమైనదిగాన దానినొసఁగుఁడని చాపియను కోరెను. సుల్తానుఁడు నమ్మింది దాని నిచ్చెను. చాపియను వానిని వేదికపై మంటలొఁ బడవేసెను. ఇవి కాలెను. భస్మీకృతరాజచిహ్నధూమపూతములైన యీతెను, టోపినిఁ జాపియ నతనికిచ్చి ధరింపుఁడని చెప్పి త్రివిధవర్ణాంకతద్వజము నతనిపై నాడించెను. మహీశూరమహీనాధుండగు టిప్ప పరానురాజ్యప్రకృతి ననుసరించె నని ఘోషించిన వేమో యన రెండువేలమూఁడువందల ఫిరంగు లొక్కపెట్టున బ్రహ్మాండకటాహము బద్దలగునట్లు మ్రోఁగెను.

ఇట్లుగా రాజచిహ్నముల నగ్నికుండములో వేల్చి ప్రజాప్రభుత్వము స్థాపించెద నని సమయము చేసిన యివ్వుహాసుభావుఁ డఖండపరాక్రమమునకుఁ దోఁడు, ప్రగాఢమనఃస్థైర్యమునకుఁ దోఁడు, విజ్ఞానవికసితబుద్ధితోఁ గార్వముల నిర్వహించియుండినయెడల హిందూదేశచరిత్ర మెట్లుండెఱివో యెవఁఁజెలుగుదురు ?

పరాసువారిమైత్రి సుల్తానున కుత్సాహదాయకమై యుండెను. నలువది యైదువేలమంది ఫ్రెంచివైననికులు పెర్రానను నధికారిక్రియ సింధియావద్ద నుండిరి. పదునాలుగువేలమంది రేమండను నధికారిక్రింద నైజాముసుస్థానమున నుండిరి. రాజ్యప్రకృతులఁ దాటుమాటొనర్చి వీరాతివీరుండై, భూదేవి యరుదుగఁ గనిన పుత్రులలో నొకండై, ఫ్రాన్సుదేశీయుండగు సెహాలియసు బోనపార్టి యను మహాయోధుఁ డాకాలంబున నీజిప్తుదేశముపై కపారులైన నైన్యంబుతో దాడివెడలెను. బోనపార్టి యీజిప్తునుండి గోణనాతీతచమూపరి వృతుండై జయధ్వజములు తూగాడ హిందూదేశమునకు బయలుదేటి బొంబాయిలో ధూమనాక దిగి యాంగ్లేయులఁ బాఱుదోలుటలో సుల్తానునకు సహాయమొనర్చు నని యందఱు ననుకొనుచుండిరి. సుల్తానుఁడు తదాగమనమును బ్రతీక్షించుచుండెను. బోనపార్టి వచ్చినతోడనే సింధియావద్దనున్న నలువది యైదువేలమందిని, నైజామువద్దనున్న పదునాలుగువేలమందిని, పెర్రాను రేమండులు తీసికొని, టిప్పును జేరునట్లేర్పాటు కావించిశానిరి. అందుచే సింధియానైజాములు సుల్తానునకు మిత్రులగుదురు. మహారాష్ట్రులు బలవంతమైన పక్షమేది యని చూచి సుల్తానుని జేరుదురు. ఆఫ్ఘాన్లసానపు జెమకా సహాయమొనర్తు నని వాగ్దానము చేసియున్నాడు. రాజపుత్రులు, వేపాళ రాజు, ఢిల్లీచక్రవర్తి తోడ్పడెద మని చెప్పిరి. ఇవిధమునఁ బరాసువారు, నైజాము, సింధియా, మహారాష్ట్రులు, జెమకా, రాజపుత్రులు, వేపాళ భూపతి, ఢిల్లీ సార్వభౌముఁడు తరంగనకులంబులైన మహారణ్యపంబులంబోలు

సైన్యములతో బాసటగ వత్తు మని వచించిరి. సుల్తానుని యభీష్టులు నెఱవేఱు కాలం దే తెలియనే మో యని నలువురు తలంప మొదలిడిరి.

ఈసమయమున నాంగ్లేయులకు “లార్డు మార్నింగ్టను” అనునతఁడు ప్రధానపరిపాలకుఁడు (Governor-General)గ వచ్చెను. ఈతని గుణవిశేషముల నాంగ్లేయులు మిక్కిలి క్లాఘీతురు. హిందూదేశమున నడుగు పెట్టి నప్పటినుండి యితఁడు రాజ్యవ్యవస్థనుగూర్చి దీర్ఘముగ నాలోచింపఁ దొడఁగెను. ముషన్ ద్వీపముననుపలి ఫ్రెంచి యధికారికిఁ జిప్పు రాయబారము పంపెను. అఖండసామ్రాజ్యధరుఁడగుడైన టిప్పతో స్నేహము కలిగినందుల కతఁడు సంకసించి సుల్తానుని ధ్వజముక్రిందఁ జేరవలసి దని తన బ్రజలకుఁ బ్రకటించెను.

ఈ ప్రకటన కలకత్తాలోని నాంగ్లేయులకుఁ దెలిసెను. యుద్ధ మని వార్త మని వారు గ్రహించిరి. కలకత్తాలో నున్న మార్నింగ్టను పెంటనే బయలుదేఱి హైదరాబాదునకుఁ బోయి నైజాముతో సంధి కావించి, యచ్చటి పరాసువారిపైఁ బడెను. ఫ్రెంచిసైన్య మప్పుడు సిద్ధముగ నుండకపోవుటచేఁ బరాభూత మయ్యెను. ఈవార్త సుల్తానునకుఁ దెలిసి యతని మనోవ్యధకుఁ గారణమయ్యెను. గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటు చందమున నాంగ్లేయ శూరుఁడగు నెల్సను నైలనదియొడ్డునఁ బరాసువారిని బూర్తిగ నోడించె నని, పిడుగువంటినార్త మఱియొకటి తెలియవచ్చెను. టిప్పనకు తైర్మము తగ్గననుంధియా, హోల్కార్లు మొదలగు రాజుల యుత్తరము లుత్సాహకరములుగ నుండలేదు. రాజపుత్రులు వెనుదీసిరి. నైజా మాంగ్లేయులకు మిత్రుఁడాయె నని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. సుల్తానుఁ డసహాయుడై చేయున దేమిటేక దర్బారులయందు మాటిమాటికి నిజసైన్యము నుద్బోధించి పురికొల్పుచుండెను. అంగ్లేయుల ఘోరకృత్యముల నిర్వచించి జనులకు వానిపై ద్వేషమును పొచ్చించుచుండెను.

1798-వ సంవత్సర మివిధమున గడచెను. 1799-వ సంవత్సరము ప్రవేశించెను. అంగ్లేయులముట్టడి నెదిరించుటో కాగివైకి వెడలి డోనుటో సుల్తానుడు నిశ్చయించినవలసిన సమయ మే తెలియెను. ఎట్లచేలవ రెండవ పద్ధతియే యుక్త మని యతః చెప్పెను. సర్వము సాహేబునకుఁ బూర్వయ్యకును గోటనొప్పగించి చండకౌర్యమైన నైనైవమును దీసికొని బొంబాయినుండి కొడగు గుండ వచ్చుచుండిన యాంగ్లేయనాహిని నెదిరింప నతఃడు ప్రస్తావనమొనర్చెను. ఉభయపైన్యములు సదాశీరుపద్దం దారసిలెను. అయిదుగంటలకాలము ఘోర రణము జరిగెను. ఓపికతో నిరంక గొంచెమునేపు పోరాడిన బర్మవసాన పెట్టుం దెడిదో కాని సుల్తాను డెక్కారణముననో 'విన్నచా'నె శ్రీరంగపట్టణమునకుఁ బోయెను.

నలువదియాఱవ యధ్యాయము

1799-వ సంవత్సరము మార్చి 27-వ తేది ప్రాతఃకాలమున మదూరునదివద్దఁ బ్రదర్శన మత్యద్భుతముగ నుండెను. ఇదివఱకుఁ గాళిమాలి దొంగలెదుర్కొనిన దిచ్చటనే. ఇప్పు డచ్చట నపారమైన సుల్తానునిపైన్యము పూర్వహాకారముగ నేర్పడియుండెను. వెలస్తీచే నడువఁబడుచు మల్లపల్లకి బోవ నున్న యాంగ్లేయపైన్యమును దాకి యోడింపవలయునని సుల్తానునిపైన్యము శిద్ధముగనుండెను. సుల్తానుడు యుద్ధమును బరీక్షించుటకై యొకమిట్టయొక్క కాతూహలముతో నుండెను. సహాయార్థ మరుచెంచిన వైజాముపైన్యముతోఁ గలిసి యాంగ్లేయులు వచ్చుచుంట సుల్తానుడు చూచెను. అంగ్లేయసేనము దగ్గఱదగ్గఱకు రఱజొచ్చెను. కూరులును మహాఖడ్గధారులునైన తనయోధు లను సుల్తానుడు వీక్షించి జయము కలుగునని నిశ్చయించికొని “ప్రారంభింపుడు. ఖడ్గధారలచే హతము కావించుడు. వైర బడుడు” అని యఱచెను. అంగ్లేయులు తుపాకలఁ గాల్చిరి. సంకలనమర ముత్పన్నమయ్యెను. కట్ట

కడకు సుల్తానుని నైన్యము చెల్లించెద రాయెను. పరంగీలు శత్రువుల వైబడి ధ్వంసముకాపించిరి. రక్తము ప్రవాహమై పాటెను. సుల్తానుడు పరాజయ భేదోద్విగ్నమానసుడయ్యి రోహతిశయము మొగమునఁ జూపట్ట నిజపట్టణము చేరెను. మైసూరినైన్యము నిచ్చవచ్చినట్లు ఖండించి కరవాలము రక్తమయమైయుండ జయోత్కర్షముతోఁ దిరిగి వచ్చుచుండిన యొకమహమ్మదీయవీరుని కాండ్లగేయు లెదురుఁబోయి నూతని బలువిధముల క్షాళించిరి. అతఁ డా స్తోత్రములను పాటించు “ఫలి పెచ్చట నున్నాడు. చూపుడు” అని యడిగెను. నా రతనిని సగౌరవముగ ఫలిప్పునొడ్డకుఁ దోడ్కొనిపోయిరి. అతఁడు “ఫలిప్పు! ఇరిగో రక్తసిక్తమైన కత్తి. నే నన్నమాట తప్పు” అని నుడివెను.

ఫలిప్పు—కాశిమాట! నిన్ను నే నెఱుంగనా!

మా నాయకునివద్దకుఁ బోవుదము రమ్మ. నీవంటివారిమీఁద నతనికి మిత్రులని ప్రేమ.

కాశి—ఇట్లుడు నేను బానిసవారిలోఁ జాలమంది న నైతిగినవారే యెయున్నారు. ఐనను మీపక్షమున నున్నప్పుడు మీకు ద్రోహము చేయవచ్చునా? నన్ను మీరు మొట్ట నమ్మలేదు. ఇప్పుడైనఁ దెలిసినదికదా!

ఫలిప్పు—మేము కృతఃకులము కాము. చూచెదవు లేమ్మ. రమ్మ. నాయకుని కడ కేగుదము.

ఆరాత్రి వీరును మఱియొకఁడును వెల్లీగుడారమునకుఁ బోయి యచ్చటఁ బరుండిరి. ముందికఁ బోవలసిన మార్గమునుగుఱించి వెల్లీ ఫలిప్పు నడిగెను.

కాశిమాట—తగినవాడను గాకపోయినను నామాటల నాలకింతురేని మార్గ విషయమై నాకుఁ దోచినంతవఱకుఁ జెప్పెదను.

వెల్లీ—చెప్పుము.

కాశి—ఈమార్గము విడువలయును. సాసిల్లివద్ద లేవు గలదు. ఆరేవున నదిని సులభముగ బాటవచ్చును. ఆకస్మికముగఁ బట్టణముపైఁ బడవచ్చును.

వెలన్ది—నిజముగ నా ?

కాశి—మీపాదములూన. నిజము. ఇదంతయు నేల ? వచ్చుట కంగీకరించునేని,
ఫీలిప్పున కాన్ధలము చూపుదును. ఫీలిప్పు నన్ను నమ్మునో నమ్మఁడో.

ఫీలిప్పు—ఏమైనను సరి. నిన్ను విశ్వసించెదను.

వెలన్ది—కాశిమాలియందు నాకు నమ్మికగలదు. తగిన ప్రతిఫల మననికే దప్పక
యీవలయును. ఫీలిప్పు ! నీవు పోయి రేవుచూచి విశేషములు నాకు
జెలియఁజేయుము.

ఫీలిప్పు—చి త్రము. రేవు ప్రాతఃకాలమునకే తెలియబఱచెదను.

కాశి—రమ్మ. మఱిగొందఱు వచ్చెద మరుచున్నారే. వారినిగూడ బయలు
జేఱఁ జేయుము. త్వరపడుము.

నలువదియేడవ యధ్యాయము

సుల్తానుఁడు నిరాశాకూపంబునఁ బడెను. సైనికులలో ననేకులు మృతు
లైరి. కలుపురు పాటిపోయిరి. మదూరుయధ్యమైనతరువాత నాల్గవదినమునఁ
బటకుటీరసభామందిరంబున సుల్తానుఁడు కూర్చుండియుండెను. అంగ్లేయులు
వచ్చుచున్నట్లు జాడతెలియకపోవుటవలన వారు వెనుకకుఁ దిరిగిపోయిరని
యతఁడు తలచెను. అకస్తికముగ నొకసైనికుఁడు భయవికృతముఖుడై గుడా
రములోనికి వచ్చెను.

సుల్తా—ఏమిరా? ఎందుకు వచ్చితివి? బిగ్గఱఁ జెప్పుము.

సైనికుఁడు—అయ్యా! పరంగీ లేఱుదాఁటి వచ్చిరి.

సభికులు—ఎక్కడ? ఎక్కడ? ఎప్పుడు?

సుల్తా—గాడిద! అబద్ధములాడుచున్నావా? నీరక్తము పీల్చెదను. నిజము
చెప్పుము. ఎచ్చట దాఁటిరి?

సైని—సాసిల్లివద్ద.

సుల్తా—సాస్తిల్లివద్దనా? మార్గము చూపిన ద్రోహి యెవడై యుండును?

సఖి—చుహాప్రభూ! కాళిమాలియై యుండును. అతఁడు మదూరునదివద్ద.

నాంగ్లేయులపక్షమున వచ్చెను. మేముదఱము చూచిలిమి.

సుల్తానుఁ డీమాట వినినతోడనే మ్రాన్పడెను. “కాళిమాలి, సాస్తిల్లి” యను రెండఁ మాటలుమాత్ర మతనినోటినుండి యెడనెడ నెడలెను. అందఱు నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. కొంతసేవటికిఁ జెలివిరాగ సుల్తానుఁడు లలాటంబును జేతి తోస్పృశించి లేచి నిలువంబడి సభను పీక్షించెను. అతని దీనవదనము కనుఁ గొని నభికులు దుఃఖభరితులైరి. జొటజొట వారికన్నులవెంట నీరుకాఱ నారంభించెను.

సుల్తానుఁడు “శూరులారా! దుఃఖంపకుఁడు. దేవుఁడు నన్నుఁ ద్యజించెను. నావంటిదీనునితో నిక మీ కేమిచని? మీరు విక్వాసపాత్రులై చాల కాలము నాకొల్వులలో నుంటిరి. అనేకపర్యాయములు మీయెడఁ గఠినముగ నుంటిని. అవియన్ని మనస్సునఁ బెట్టుకొనక నన్ను తమింపుఁడు. నాకు దుర్దినములు సుప్రాప్తించినవి. నాకును మీకును ఋణానుబంధము లేతినది. దయ యింపుడు. నేను—” అని మాటలాడుచుండ నభిలోసుండి యొకయధికారి లేచి యతని పాదములపైఁబడి వెక్కివెక్కియేడ్చెను.

సుల్తానుని స్వరమిడితఁకే గాఢద్యవికృతమై యుండెను. సంతోషతరంగితమైన సమయంబులందును, గోపాజ్ఞుంభితమైన వేళలయందును, భయోద్వేజితమైన కాలంబులందును, వివిధాకృతులఁ దాల్చియుండు నాతని నెవ్వ్రా మీ యనివార్యశోకోపహతమై వహించినరూపము సభికులను దుఃఖాభియందు ముంచెను.

ఘోరాపద లావరించినను, బ్రాణసమాన ప్రియబంధువు లకాలవృత్తు జేవతాపహృతులైనను, ద్విషధనుర్తు క్షనారాచములు దేహమును భేదించుచుండినను, దడినొందని యాపీరుని కనుగవ యానాఁ డశ్రుకణభూరితమాయెను. ఆమహాపురుషుని భావ మాసమయమున నెట్లుండెనో కాని కన్నీ

రనివార్యముగఁ గాఱ నారంభించెను. అ త్తఱి సభికులయంద్రేకము వర్ణింప నలవి కాదు. ఏడ్చువారు; గుండెలు గ్రద్దుకొనువారు; శత్రువులఁ దిట్టువారు; ఒట్టులు పెట్టికొనువారు వైరి. రహస్యవిరోధములుగల వారుకూడఁ బఱలుమఱచి సుల్తానునికొఱకుఁ బోరాడ నేకీభవించిరి; దేశరక్షణార్థము రక్తముకార్చుటకు నుమ్మక్తులైరి. అంగ్లేయులు పట్టణమును సమీపించి ముట్టడించిరి. దినములు గడచెను. పిరుగులు, తుపాకులు గర్జిల్ల నారంభించెను. శత్రువులు కోటగోడ ప్రద్రుల చేయుచుండిరి. సుల్తానుఁడు సైన్యమును సన్నద్ధపఱచి సయ్యదు గఘూరును గుడ్డ్యరక్షణమున నియోగించెను.

మేనెల మూడవతారీఖున సుల్తానుఁడు కూర్చుండి కర్తవ్య మాటఁ బించుచుండ నొకఁ డశ్రుపూరితనయనుడై వచ్చి సయ్యదు గఘూరు మృతి నొంచెనని చెప్పలేక చెప్పెను. సుల్తానుఁడు నిర్విజ్ఞుఁడై యతనికి సగౌరవముగ నుత్తరక్రియలు జరుపవలసిన దని యాజ్ఞాపించి సౌధపురోభాగమున బహిరంగ ప్రదేశమందుఁ గూర్చుండి భోజనమొనర్చి విచారగ్రస్తఁడై యుండెను.

ఉన్నట్టుండి కోటగోడమీఁద నొకభీకరవిగ్రహము కనబడెను. సుల్తానుఁడు నిర్భిన్న హృదయుడై కొంచెము నే వతనిని వీక్షించి యాతఁడు “బయార్దు” అని గ్రహించెను. అతనివెంట మఱియొకఁడు వచ్చెను. ఇతఁడు మహమ్మదీయుఁడు. ఇద్దఱును సింహములవలెఁ గోటలోనికి దుమికిరి. వారివెంట లెక్కించుటకు వీలులేకుండ నైనికులు వచ్చిరి. “అల్లా ! అల్లా ! బయార్దు, కాశీమాలి, కోటలోనికి వచ్చిరి. నైనికులారా ! పొండు ! వారిని రాకుండ నాపుఁడు” అని సుల్తానుఁ డఱచెను.

నలువదియెనిమిదవ యధ్యాయము

సుల్తానుని నైనికులందఱు చావు తెగువతో గండికడకుఁ బరుగెత్తిరి. అంగ్లేయసైన్యము చీమలబారువలెఁ గోటలోనికి వచ్చుచుండెను. ఇరువక్షముల వారు తుపాకులు, ఫిరుగులు విచ్చలవిడిగఁ గాల్చిరి. ఆసమయమునఁ గోటలోని

కలవరము వర్జనాతీతము. జనులు తమతమధనమును భూషణములను భూమి
యందు గుప్తముకావించి ప్రాణము లఱచేతిలోఁ దెట్టికొనియుండిరి; ఫిరంగుల
మ్రోత లాగినచోఁ గానకలు చెల్లింతు మని దేవతలకు మ్రొక్కిరి. దేవాల
యములందును మసీదులందును బ్రార్థనలు నిరంతరముగ జరుగుచుండెను. ఆపణం
బులయందు దేహారులు ధాన్యసంచయము పరులపా లగునని చింతచేసిరాశులై
యుండిరి. వృద్ధులు పుత్రపౌత్రుల మధ్యముననుండి పూర్వ మేతాదృశ
ననుయములు దా మనుభవించిన కష్టముల చెల్పుచుండిరి. ఒండొరులను విప్పి
కొనుటకై కొందఱు కేకలు వేయుచుండిరి. నిండ ముసుగులువేసికొని పాదా
లంకారముల మ్రోత ఘల్లని వినబడుచుండఁ గొందఱునీటిలు వడివడి నొక
చోటినుండి మఱియొకచోటికిఁ బోవుచుండిరి. మరలినచ్చెద మో రామో
యని నైనను లాలబిడ్డలఁ గాంగిలించుకొని యెట్టకేలకు వారిని విడిచి, దైర్య
ముతో మృత్యువనవరులును బడఁబోయిన ట్లగిరి. ముల్తాను డంతశివురమున
కేఁగకయ యాయుధహస్తుడై గండయొద్దకుఁబోయి శత్రువులను కాల్పుచు
జేరి. రాజాఖారుడను నొకయధికారి “మహాప్రభూ ! తమ రిట్టినమయమున
నిచ్చట నుండఁగూడదు. శత్రువులను మేము పాఱు దోలెదము. ఏదైనవారు
సురక్షితమైన స్థలమునకుఁ బోవలయును” అని ప్రార్థించెను గాని యాతఁడు రణ
మనిన జుకని మహావీరుడు కావున “నే నిచ్చటనే మృతినొందెదను. నన్ను
జుంపి నామిఁదుగ నడచిపోవలయునే కాని నాశరీరములొక బ్రాణము లందు
వఱకు శత్రువులను రాసీయను. గభీరమైన యీవరిఖ దాఁటవలసియున్నది
గదా ! ఆవియంత పరంగీలరక్తముతో నిండినదనుక వారికి సాధ్యముకాదు”
అని గంభీరముగఁ బలికెను.

అంగ్లేయు లగడ్తదగఱకు వచ్చిరి. ఖేయ మగాధమై. విశాలమై,
దాఁబుటకు సాధ్యము కాకుండెను. అంగ్లేయసైనికు లత్యుత్సాహముతోఁ
దరించు నుపాయము వెదకుచుండిరి. చెక్కలు వఱవఁబడి దాఁట ననువుగనున్న
స్థలమును దేశ ద్రోహియైన కాశిమాలి చూపెను. హిందూదేశచరిత్రము నవలా

కించినచో నిట్టి రాజప్రోహులూ దేశప్రోహులూ ప్రతిరాజ్యవినాశమునకుఁ గారణభూతులైనట్లు మనకుఁ చెలియఁగలదు ! పరంగీలు గుములుకట్టి జల్లల మీఁదుగ నగడ్డదాటిరి. మహమ్మదీయరాజ్యనాశనము, స్వాతంత్ర్యపహరణము, విదేశీయాధికారము నొక్కవర్యాయము దుస్సహములుగ నతని మనస్సునకుఁ బొడకట్టఁ జివర నిమేషమువఱకు మొక్కువోని ధైర్యముతోఁ బోరాడెను. కాని సుల్తానునినైనను కొందఱు ప్రోహులై పదులఁజేరిరి. పెక్కు ధాదారుణప్రవిధారణమున విధారితులైరి. చూర్ణగోళాదులు తక్కువ యాయెను. శాత్రువనముద్ర ముప్పొంగి తరంగంబులు వైకిం బైకిఁ వచ్చుచుండెను.

దుష్టులైన పరంగీలు రక్తపిపాసగల వన్యవృగములవలెఁ బరుగులిడుచు నేతెంచుచుండిరి. అపగతభయముండై, నిరంకుశమనోబ్యాపారుండై, వీరరక్తపతి పూరితనాడీచయుండై, మహాసామ్రాజ్యధరుంధరుండైన సుల్తానుఁడు శత్రువులచేఁ గల్గుచా వపవిత్ర మని యెంచి శుద్ధాంతకారతామణులను స్వఖడ్గంబునఁ దునుమను బిచ్చుట నాత్మహత్యకావంఱును దలఁచి పల్లకిబోయీలను బిలుపుడని చెప్పెను. పల్లకివద్ద కళనిని రాజాఖానాదులు కొంపోయిరి. ఆయొత్తుడులో బోయీలు నందుచేసికొని కాలేకపోయిరి. “పూర్ణయ్య నకుమారుండై తప్పింది కొనిపోయెను. తమరుకూడ నదీద్వారముగుండఁ బోయి పశ్చిమమున దుర్గము లలో నుండవచ్చును” అని రాజాఖానుఁడు చెప్పెనుగాని సుల్తానుఁడు సమ్మతింప లేదు. ఇంతలోఁ దుపాకిగుండొకటి వచ్చి యతనికిఁ దాఁకెను. చూచుచుండఁ గనే మఱియొకటి వీపునఁబడెను. రక్తము స్రవింపమొదలిడెను. అంతట నతనిని బల్లకిలోఁ బరుండఁబెట్టిరి. “దప్పి. దప్పి. నాలుక యెండిపోవుచున్నది.” అని సుల్తానుఁడు దీనముగఁబలికెను. ఆనమయమున రక్తబిందువులుతప్ప జలాసారము లెచ్చటఁ గనఁబడవాయెను. పరంగీలు రక్తాభీలఖడ్గంబులు జళిపించుచు నావరించియుండిరి. సుల్తానుని గోటద్వారముకడకుఁ గొంపోయి ‘సుల్తానుఁ డని చెప్పినచో మిమ్ము రక్షించెదరు. నెలవేని నాఁటితో విన్నవించెదను.’ అని రాజా

ఖారుడు చాత్రుఁడైనను. 'వలదు వలదు. నేను సుల్తానుడ నని తెలిసినచో గని తీర్చికొనుటకై చిత్రపథ కావించెదరు' అని యాతఁడు మెల్లఁగ నుడువుచుండ నొకయోగ్గేయుఁడు వచ్చి యతనిమెడయందలి స్ఫటికమాలను డ్రావెను. సుల్తానునకుఁ బోవుచున్నప్రాణము మరలవచ్చెను. అతఁడు పటపటఁబొడ్డుగొఱికి ప్రక్కనున్నకత్తితో నొక్కప్రేటానైననుని బుజముపై వేసెను. అపరహస్తము ఖడ్గమునెత్తుట కదియే చివరసారి. నైనికుఁడు బాధకోర్వలేక చేతనున్న తుపాకి కాల్చెను. గుండు సుల్తానుని కసాలమును భేదింపుకొనిపోయెను.

అతనికన్నులు సర్వచరాచరప్రకృతినిఁ దుదిపర్యాయం బొక్కట వీక్షింపనెంచినచో యన గిట్టునఁదిరిగి నిశ్చంచలములయ్యెను. లయంబునందుఁ బార్థివశరీరంబులన్ని యామంటిపా లిల్లగు నని చూపుభంగిఁ దల నేలకు వ్రాలెను. లేజస్సు దూరమాయెను.

రాజాఖారుఁడు కోపోద్దీప్తితుండై యాయోగ్గేయుని నఱకెను. మఱి కొందఁ జాంగ్లేయులు క్రమ్మి ఖానునిఁ గాల్చిరి. అతఁడు మరణమునందుఁగూడ యజమానుని వీడలే ననుభంగి సుల్తానుని పార్శ్వమునఁబడి ప్రాణంబుల విడిచెను.

సుల్తానుని నైస్యము చెల్లించెదరై పోయెను. కోట యోగ్గేయుల యధీనమాయెను. కాశిమాలి చాల్లెను ఫిలీప్పలు కలసి హర్బర్టును గనుఁగొను టకై కోటయందంతటఁ గలయమెకి విఫల మనోరథులైరి. జనూదారునిఁ బట్టికొని మర్దించినచో హర్బర్టుచైచ్చట నున్నాఁడో తెలియఁగలదని కాశిమాలి యతనికొఱ కన్వేషించెను గాని యతఁడు కనఁబడినవాఁడు కాఁడు.

సూర్యుఁ డస్తాది కరిగెను. సాధ్యరాగ ప్రసరంబుచే రక్తలిప్తంబులైన ఖడ్గంబులు వింతరంగుల నీనుచుండెను. మనకలుక్రమ్మ నారంభించెను. చీకటి. పడినకొలఁది యుద్ధభూమిని జూచినవారికి గుండె లవియుచుండెను. భిన్నభిన్నములై కాళ్లు, చేతులునెత్తుటి మడుగులలో ముణిగి ముణిగక యుండెను. జనసమృద్ధంబు వలనను, రాసురాసు జీకటి వ్యాపించుచుండుటవలనను, బిశిత భక్షణాపేక్షంబులయ్యుఁ గుంతితాశంబులై గృధ్రవాయసాదులు సమరరం

గంబువై ధ్వని పురస్కరమున పలయములు ఏరిగి స్వకీయములైన గూండ్లకుఁ జేరెను. అచ్చట వసించియుండిన భయాధిదేశితయొక్క కృష్ణవర్ణ దేహచ్ఛాయలో యనఁ దనుంబు సాంగ్రంబై యావరించెను. సర్వనర్వంసహరక్షకుండైన భగవంతుం డాప్రసర్మనంబు సగణ్యనేత్రంబులతోఁ జూచుచుండె నన సత్వేంద్రులు గగనమండలంబునందు విరాజిల్లుచుండెను.

ఆనాటిరాత్రి చూంగ్లేయపై నిశు లొనర్చిన దుర్మయములు చెప్ప నలవికాదు. వారు కవాటాల్లో ధ్వుటనం బొనర్చి భయముచే నగము చచ్చి యుండిన జనుల బాధించి ధనముదోచిరి. ఇండ్లకు నిప్పుంటించిరి. పరపురుషుండనఁ జంద్రదర్శనంబున ముకుళించు కమలంబునబోలె, విముఖులగు పతివ్రతల మానము నహితము భంగపఱచిరి. మద్యపానప్రమత్తులై, ధనావాసికాచావేసులై, సబలాబలభేదంబు వాటింపక యందఱ మద్దించిరి. ఆట్లు దుర్బాధావీడితలైన జనుల యాక్రాధనములును, బిల్లలయెడ్పులును బలపంతముగఁ జేరిపెడుచుండిన స్త్రీలయఱపులును నిరంతరములై వినఁబడుచుండెను. నిప్పుంటింపఁబడిన గృహములు జ్వలజ్వాలాకరాళములై పొండెను. ప్రళయకాలము నాటిరాత్రి యంతకంటె భయంకరముగ నుండనేరదేమో యని తోచెడిని. వారు కొరినట్లు శిశుముగఁ జెల్లవాఱకపోవుటవలనఁ దమ దురదృష్టమునకుఁ దోడు రాత్రి క్షీరీకృతమయ్యెనేమో యని యాస్పదాజనులు భలించిరి.

నిదాఘనమయింబునఁ బిపాసార్తునికి సారసారావంబు చందంబున, నహరాగమంబుపేక్షించుచుండిన యాజనులకుఁ గొక్కొక్కరోయని కోడికూత వినఁబడెను. ఉండనుండ దూర్పురేఖలు దృగ్గోచరము లాయెను. మరుజుల యాక్రందనాది రవంబు లణగి కాకుల యఱపులు హెచ్చెను. కర్త సాక్షి వచ్చినచోఁ జోరుల సాహసము, జారుల నిర్లజ్జయు, మర్తార్థుల దౌష్ట్యము నీతీరునఁ బటాపంచలై పోవునని తెలుపుభంగిఁ దమంబు వినియఁజొచ్చెను. సూర్యకాంతి నికర జూడమని నిగాళచేదిన యనేకులు తొంగి తొంగి చూచుచు వచ్చుచుండిన భానుని బరమోత్సాహముతోఁ గన్నులపండువుగ వీక్షించిరి.

నైనికులు దుండగముల మానిరి. చీకటియందుండిన స్థలమునఁ బ్రకాశము విధాబున నిరాశయుండినచోట హైర్యము, కష్టముండినచోట సుఖము, ఊభముండినచోట శాంతి ప్రవేశింప మొదలడెను. రాజాఖానాచిమృతసేవకపరి వేష్టితమైయున్న సుల్తానుని శవముకనుగొనఁబడి రాజసాధమునకుఁ గొంపోఁబడెను.

మృహవిహదంబు సంతకపురస్త్రిలందఱు కనఁబఱచిరి కాని నిజముగ దుగభించినవా రిద్దఱుండెరి. వారు సుల్తానుని పట్టమహిషి, తల్లి. వీరిద్దఱు టొమ్మలు గ్రద్దకొనుచు నశనివైబడి రోదించిరి. “తండ్రీ! కడుపు దుగభము పెట్టిపోయితివి. ఈముసలతనమునందు నాకు దిక్కెప్పుడు? ఈపరంగీలనోటిలో దుమ్మవడ! సీప్రాణమునకు శత్రువులైరి. నాకడుపు కాలినట్లు వాండ్ర తల్లి కడుపు లెప్పుడు కాలునో! దేవుడా” యని తల్లియు “ఎంతకోపము వచ్చి యుండినను నే నగవడినతోడనే దయతోఁజూచుకన్నులు—అయ్యో— ఇప్పుడు నావంకఁ దిరుగవేమి? నే నెంత పాపాత్మురాలనో! యుష్టమునకుఁ బోవుచున్నారన్న నాప్రాణములు సగము పోవుచుండెడివి. అశుభముగ నుండి నేమో యని మాటబాడకుంటిని. ఇంక నేమి శుభాశుభములు? దేవుడా! అయ్యో! నిమిషము కనఁబడకపోయిన నెప్పుడు వత్తురా యని యెదురు చూచుచుదును. ఇప్పుడెంతసేపు చూచిన నెవరువత్తురో భగవంతుడా” యని భార్యయుఁ బలువిధముల విలపించిరి.

మతచోదితమైన యవసానకర్తములు జరుపవలసియందుడెను. బలపాపముగఁ దల్లిని, భార్యను లానికీఁ గొంపోయిరి. ఉచితకార్యము లొనర్చిన తరువాత మక్కానుండి తెప్పింపఁబడి దాచిపెట్టఁబడిన యమూల్యాంబరము లతనికీఁ గట్టిరి. వైనిఁ గుడ్డకప్పి పువ్వులు చల్లిరి. ముల్లాలవచ్చి “సూరాయ్ పట్ హా” “ఖుల్ఫు అల్లా” యను ఖొరాను మంత్రములు మూడుపర్యాయములు పఠించిరి. పాడెవై సుచుటకు శవము నెత్తుచుండఁగ ముగ్గురు గుండెలు గ్రద్దకొనుచు నెంతమంది నివారించిన నాగక పాడెదగఱకు

వచ్చిరి, వారిలో నొకతె సుల్తానుని బెంచిన దాది. ఆమె “అయ్యో ! అయ్యో ! నాయనా ! ఈట్రొమ్మల పాలుకుడిచి పెరిగితివి. ఇప్పు డెండి పోయియున్నవి. నాచంకలలో నెన్నిదినము లుంటివి ! నిన్ను దించి యెఱుగను. ఇప్పుడు మంటిపా లగుచున్నావు.

ఇవియున్న చూచుటకే కాబోలు నాకింత యాయుస్సు పోసినాడు భగవంతుడు. నానెంత మొండిబ్రతుకో. అయ్యో ! అయ్యో ! ఎంత యన్యాయకాలము.” అని నోటిమీదఁ జేయివేసి కొట్టికొనుచు బిగ్గరగ రోదించెను. చెండవయాపె తల్లి. ఈమెదుఃఖము వచింప నలవికాదు. సుల్తానుని మొగముమీద వేయఁబడిన గుడ్డను దొలగించి నోటిమీద తొమ్మ మ్మీదఁ గొట్టుకొని విలపించెను. మూడవయాపె భార్య. ఈమెమాత్రము మాటాడక పట్టరాని దుఃఖమున నేడ్చెను.

శవవాహకులు పాడెనె త్తికొనిరి. ఆంగ్లేయాధికారులు బారుగనిల్చుండి శవము సమీపమునకువచ్చుడు మృతశత్రువునకు గౌరవము చూపుటకై టోపీలెత్తిరి. ఆంగ్లేయసైనికులు తుపాకులఁ దలక్రిందుగఁ ద్రిప్పి నిల్చుండిరి; బ్యాండువాద్యము వాయిచిరి. శవ మేతాదృశాంగ్లేయసైన్యముగుండ నిశ్చబ్దముగ మోసికొనిపోబడెను. పట్టణవీధిలమధ్యమున నేఁగునప్పుడు పురుషులు దుఃఖమును చెలుపుస్వరములూ “అల్లా, అల్లా” యని బిగ్గరగ నఱచిరి. స్త్రీలు తొమ్మలు గ్రద్దికొనుచుఁ గేశభారంబు విరియఁబోసికొని శవమునకుముందు సాగిలబడి రోదించిరి. కొందఱు పరంగీలపేరు చెప్పి దుష్టెత్తిపోసిరి. ముల్లా లవరమంత్రము లొక్కొక్కపాదము చదువుచుండ నందఱు దానిఁ దిరిగి పఠించుచుఁ బోవుచుండిరి. సుల్తానుని సైన్యాధికారులు, సైజాము సైన్యాధికారులు, చింతాముద్రాంకితపదనంబులతో నడచుచు శవముపెంట పెంట వచ్చుచుండిరి.

౪

సుల్తానునికుమారులలో నొకఁడునూత్రము గుఱ్ఱమునెక్కి దుఃఖింప వశుండై యనుగమించుచుండెను. ఎటుచూచిన నంతట దుఃఖముతప వేటొండు లేనట్లు కనబడెను.

అదినమున మూడుజాములవఱకు నెండ తీవ్రముగఁ గానెను. పిమ్మట మేఘములు పొడసూపెను. ఉక్కు యెక్కువాయెను. గాలి కదలకుండెను. ఎడఁడ నుఱుము లెచ్చటనో బయలుదేటి గగనమునంత వణకించినట్లు మెల్లఁగ వివరబడుచుండెను. తాప మధికమై జరులందఱు మేఘములవంక నప్పుడప్పుడు చూచుచు లోలోన నేమోమో యరుకొనిరి. శవ మూరిబయటికిఁ జేరెను. అచ్చటికిని సమాధి ప్రదేశమునకును మధ్యమున విశాలమైన యెడారి గలదు. ఆ యెడారిగుండ జనము నడువసాగెను. గమ్యస్థానము దగ్గఱకు వచ్చిన కొలది చారి రోదనధ్వను లధికమాయెను. నిమిషనిమిషమునకు నుఱుముల శబ్దము బిగ్గరయగుచుండెను.

శవము శ్మశానభూమికిఁ జేరినది. నైనికులు బాచులుగట్టి రెండు ప్రక్కల నిల్వబడిరి. చారిగుండ శవమును సమాధివద్దకుఁ గొంపోయి క్రిందికి దించిరి. సమాధిలోనుంచుటకు దానిని బయటికిఁ దీసిరి. ప్రధానుడైన ముల్లా దుగ్గిఖసూచకస్వరముతో మంత్రము చదువ నారంభించెను. రెండుమూడు నిమిషములు గడచినతరువాతఁ గన్నులు మూతవడునట్లు మెఱుముమెఱిసి గుండె లదర ఫెళఫెళఫెళమని యుఱుముఱిమెను. ఈధ్వని తగినతరువాత మరల ముల్లా యొక్కస్వరము దీర్ఘమై వివరబడెను. కొంతసేపటివఱకు మెఱుముగాని యుఱుముగాని లేదు. శవమును లేవనెత్తి సమాధిలోఁ బడమటి తలాఁకిగఁ బరుండఁబెట్టి “సలాంవో ఆలేకుంవో రహిమత్ అల్లా” యని చదువమొదలిడఁగ నే మరల జెవులు బ్రద్దలగునట్లుఱిమెను. అంతట నెడఁతెగ కుండ నుఱుములు హెచ్చెను. వానగాని గాలిగాని లేదు.

దట్టమైన నల్లనిమేఘములు దీర్ఘములుగఁ బెరిగిన తాళవృక్షముల యగ్రములపై వ్రాలియున్న ట్లగవడెను. ఒక్కొక్కప్పుడు తటాలున మెఱిసి యాకాశమంతట వెలుతు రగుచుండెను. చచ్చి, శీతలశరీరముతో సమాధియందు నిశ్శబ్దముగఁ బడియున్న టిప్పును జూచి “రాజాధిరాజా, మహాశక్తిమంతుఁడు, ముల్తానుఁ డిట్లుపోవ మనమన నెంతవారము” అని జనులొకరివంక నొకరు దృష్టి

నిడించుచు ననుకొనిరి. ఆమహావీరునికి గడపటిసారి గౌరవమును జూపుటకై సమాధి కిరుప్రక్కల బజ్జులేర్పడ నై నికులు నిల్చుండిరి. “కాల్వండు” అనుచాజ్ఞ యధికారి యొకగగనే భూసభాంతరము తాఁలుమాఱగునట్లు తుపాకుల మ్రోత జనించి పశ్చిమముననున్న పర్వతములవఱకుఁ బోయి కొట లోను, బరంగీల శిబిరములోను, దక్కలముఠ మ్రోగిన తుపాకుల యారావము సెదుర్కొనుటతో యన ద్విగుణితబలముతోఁ దిరిగి వచ్చెను. వాద్యములు వాయింపబడెను. ఎడఁబాయలేక భూమి యా వీరుని స్వగర్భమున నిడికొనెనేమో యన నతని శరీరము సూక్ష్మతంబయ్యెను. అందఱు ఘోషులై పట్టణమునకు మరలిరి.

భరతఖండ మహానాటకరంగమునకు దొక పాత్రము నిజచారిత్రముచే మానవ ప్రపంచంబున కాశ్చర్యంబు పుకొల్పి తెరచాటునకుఁ బోయెను! మరల నాపాత్రము వచ్చునా? హృద్దియే రూపమున నేతెంచునో!

ముసల్మానుమతతాత, మహిమారమహిపాలుండు, శరణాగత శిబిప్రవర్తి, ధైర్యమేరుధరాధరంబు వీరస్వర్గంబున కేఁగెను. దక్షిణాపరణరంగములు దింతటి వీరుండు మరలఁ బొడకట్టియుండలేదు. తమోగుణం బగ్గలంబైన వేళల సందర్భవశమునఁ గ్రూర్మంబు పూనువాడైనను, దత్క్రూర్మంబును మించినదయను జనులపై నతఁడు చూపుచుండువాడు. అతని పరిసాలనము నందుఁ గృషీవలులు నిర్బాధితులై యుండిరి. క్షేత్రములు సస్యవంతములై యుండెను. వణిజు లై శ్వర్యముతోఁ దులఁదూగుచుండిరి. వేదపదాంగ పారంగతులైన బ్రాహ్మణు లగ్రహారములు, మాన్యములు, కండికలు గలిగి యుండిరి. మంత్రి పూర్ణయ్య యగుటచే బ్రాహ్మణాదులకుఁగూడ న్యాయము విరవద్యముగ జరుగుచుండెను.

నలువదితొమ్మిదవ యధ్యాయము

దుర్గమారణ్యమధ్యంబునఁ బర్వతశిఖరంబులపై హర్షర్షును జనువరులు విడిచిపెట్టి చాలకాలమైనది. అప్పుర్వతములయందలి స్వాభావిక ప్రదర్శన మేకాకిగ నున్న యశనిమనస్సున కానందదాయకమై యుండెను. అల్లనల్లన వీచు మరుత్కిశోరంబులును, మృదుదళంబులు గల్గి తూఁగాడు నానావర్ణ కుసుమంబులును, గ్రంబసిమి నీను చివురుం జొంపంబులును నతని దృష్టి నాకర్షించుచుండెను. ఎచ్చటనో లోయలలో బయలుదేలి మాటిమాటికిఁ బొదలలో నదృశ్యమగుచుఁ దళతళమను జలముతోఁ బ్రవహించుచున్న పిల్ల యేఱులు, వానియొడ్డున నల్లిబిల్లిగ నల్లుకొని చిత్రకుసుమ శోభితములై తన్నుదీ జలములపై నర్తనము నలుపు లతలుగల నికుంజములు, నతనికిఁ గలగించిన సంతోషము కేవలనుభవగోచరంబు. చల్లనిగాలికి కించుక యొకప్రక్కను వ్రాలి చలించుచున్న పచ్చికగల బయళ్లలో సుజవేళందు విశ్రమించి నప్పుడు సల్లాపము లాడుచున్నట్లు కూయుచున్న కొయిలల శ్రావ్యస్వరంబులు, వలయములు లిరుగుచు నాకాశమునఁ గనుచూపుపేర దాటి యదృశ్య ములగుచుండు భరద్వాజంబుల సోయగంబు, నతనికిఁ దెప్పనలవికాని సమైద మావహించుచుండెను, అప్పుడప్పు డివి బీచివుడ్డు పార్కులో నామితోఁ గలిసి యనుభవించిన యానందము నతనికి స్ఫురింపజేయుచుండెను.

ఆపర్వతముల కావలఁ బ్రపంచమున నేమి జరుగుచున్నది యాతఁ డెఱుంగఁడు. ఉన్నతశిఖరమునుండి చూచినప్పుడు విశాలప్రదేశము తప్ప నేమియు నతని కగపడదు. ఎచ్చట నేమి సంభవించుచున్నదో యని యతఁ డాలోచించుచు గాని ప్రయోజనమేమి? విషయముల వివరించు నాట్రుండు కాని, పరామర్శంబుకాని, యింద్రియార్థనన్నికర్షంబుకాని లేనిచో జ్ఞాన మెట్లుత్పన్నమగును?

ఆంగ్లేయులు శ్రీరంగపట్టణమును బ్రవహమున ముట్టడించి తిరిగి విడిచి పోయి రసిమాత్ర మతఁడు కావలినానివలన వినెను. అప్పుటినుండి కారాగృహ టిప్ప—20

విముక్తి మరణమునందే కాని బ్రతికియుండగ నాశలేదని యతడు నిశ్చయించుకొనెను; జీవితము, సంస్కారయుతమైన బుద్ధి, యర్హకార్యముల యందు వినియోగింపఁబడుట కలలోని నార్థ యని భావించెను; హృదయము నందుగల దయాదాక్షిణ్యములు విషయరహితములగుట వ్యర్థములుగదా యని చింతించెను.

అతనికి బ్రకృతియే నెచ్చెలియై యుండెను. ఆప్పటప్పటికి నూతన వికాసమునొందు నాపెనెమ్మోము నపరిమితప్రేమతోఁ దిలకించుచు, నిమ్మోన్నత ప్రదేశంబుల బ్రవహించు నేణుల నిస్వనంబులను, జలించు నటవీపుక్షముల నుండివచ్చు నినదంబులను వినుచుండును. ఈదృశనాదంబు లా ప్రకృతి కాంత స్వకీయ వైవిక్యంబులందు వినిపించు శ్రావ్యగానంబులో యని మనస్సు నకుఁ దోచక మానదు.

కొన్నిదినములైన తరువాతఁ గావలికాఁ దోకఁడు కుక్కను వెంటఁ జెట్టికొని వచ్చెను. ఆకుక్క హర్షర్షనకు మచ్చికపడినందున నాయకుఁడు పోవునప్పుడు దాని నతని కిచ్చెను. అది తిరిగి బదులు చెప్ప లేకపోయినను దానితో నతఁ డింగ్లీషు మాటలాడుచుండును. ఇద్దఱును జీగిమీఱు నేటి యెడ్డులపైఁ గూర్చుండినప్పు డతఁడు నీటిచప్పుడును, దుష్పైదల జుమ్మను పాటలను విని విని, లేయెండలో మెఱయుచుఁ దిరుగాడు నీగలను, దేసెను గ్రోలుచుఁ బువ్వుపువ్వుమీఁదఁ వ్రాలు నాకుచిల్లలను జూచి చూచి, యొకపరి మేరలేక నెగడియున్న బయల్లగొనబునకు, గొండవరుసలయందమున కును, మఱియొకతఱి నెమ్మదిగ హాయిగొల్పు నెలలసౌబగనకును, గుబురుగ నున్న గుట్టలసోయగమునకును, మెచ్చి మెచ్చి తల యూచి యూచి యెదుట నున్న కుక్కతో నింటిని దల్లిని నామీనిఁ బేర్కొని ముచ్చట చెప్పుచుండును.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు చినుకులు పడెను. మందమారుతము వీవసాగెను. అప్పటికిఁ జైత్రమాసపునిర్జలవాయువులు తగ్గిపోయెను. గ్రీష్మము ప్రారంభ మగుచుండెను. హర్షబ్ధి కచోట బరుండి యప్పటప్పటికి నూతనాకారములను

వహించుచుండిన యా ప్రదేశములను జూచుచుండెను. ఆనాడు వానకురిసెను గానఁ, దరుగుల్పాదులు విలసనము నొందెను; సుమసారభంబు మనోహరముగ వచ్చుచుండెను. రక్షకనాయకుఁడు వచ్చి “లేమ్ము నీకు వార్త తెచ్చితిని.” అని హర్షార్థతో ననెను.

హర్షార్థ—చెప్పము. ఏమిటి యావార్త? జమాదారుఁడు మరల వచ్చుచున్నాడా? ఇక్కడకుఁ జేరెనా?

నాయ—కాదు కాదు. నీవు బయలుదేటి ప్రయాణము చేయవలసియున్నది.

హర్ష—(నిర్విస్మయమున యాతురముతో) సుల్తానుఁడు నన్నుఁ గొనిరమ్మనెనా?

నాయ—లేదు లేదు. సుల్తానుఁడు చచ్చెను. కోట పరంగీలచేతిలో నున్నది.

హర్ష—(దిగ్గనలేచి యుటచి) ఇది నిజమా? కలమా? నాయకుఁడా! సుల్తానుఁడు చచ్చె నని నీ విప్పడు చెప్పితివా?

నాయ—(కన్నీరు గడ్డనబడ) సాహెబ్. అవును. మహానుభావుఁ డైన సుల్తానుఁడు యద్ధములో బోరాడుచుఁ జచ్చెను. ఆయన కేమి? పుణ్యాత్ముఁడు. నీ విప్పడు వచ్చెదవా? నిన్ను మీవారికడకుఁ దీసికొనిపోయిన యెడల వారికి నామీద ననుగ్రహము కలుగవచ్చును. ఈయందొగమా? వదలిపెట్టెదను. ఎవరు దీనిని గోరరు. ఇక్కడ మన ముందు మేని నెవ్వరు మనలను జ్ఞప్తియందుంచినారు. నీయభిప్రాయ మేమి?

ఈమాటలన్ని హర్షార్థ వివలేదు. మోక్షకాగమము ప్రప్రసమున జ్ఞానచక్షువునకు గోచరమైన యబ్బోట, స్వాతంత్ర్యవార్తాశ్రవణము దివ్య నాదమునబోలె గర్జనప్రాయమైన యాస్థలమున, నతఁడు మోక్షాల్లవై వ్రాలి కృతజ్ఞతాపరిపూరితంబై భక్త్యావేశజాబ్జల్యమానంబైన హృదయంబుతో నేమియో ప్రార్థించెను. ఏమని ప్రార్థించెనో? ఎవరికిఁ దెలియును? ఉప్పొంగుచున్న సముద్రమునందుఁ దరంగములట్లు జనించి యనిర్వాచ్యంబులైన యతని భావంబులు జగదంతర్యామియైన భగవంతుని సింహాసనము నుద్దేశించి వెడలు

చుండెను. అతడుచ్చరించిన శబ్దాలులు స్వస్వాధ్యాయప్రపంచమునఁ గలిసి పోయెను.

.....

కొన్నిదినములు గడచినకరువాత నొకసైన్యాధికారి పనిలేక యట్టిట్లు తిరుగుచుఁ బగులుచెందుజాములవేళ ఫిలిప్పగుడారమున కేగి “ఫిలిప్పా ! మంచముమీఁదవేసికొని యొకదీనుని పైనికులు మనశీబిరమునకుఁ గొనిపచ్చిరి. చూచితివా ? అతఁ డదివఱకు దుర్గములో బంధింపబడియుండెను. పాప మతనికి జ్వరము వచ్చుచున్నది. త్రోవలో నడవులయందు దొంగి యాగి యతనిని దెచ్చిరి. ఆచ్చట నది వెంటఁ బడినది. అయినను—వైద్యము చేయుచున్నాఁడు. ఇప్పు డతఁ డాసుపత్రిలో నున్నాఁడు.” అని ప్రత్యుత్తరము. ఫిలిప్ప నుత్తరము వ్రాసికొనుచుఁ దలయెత్తి “ఎవఁడో హిందవు కాఁబోలు.” అని యనెను. “కాదు. కాదు. మనవాఁడే. దుర్గములో మిగిలినవాఁ డిక్కడ డొక్కడే యట.” అని యాయధికారి ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను. ఫిలిప్పనకుఁ బ్రాణములన్ని లేచి వచ్చెను. అతఁ డేమో యని తోపీ నందికొని యెచ్చటి కాగిరము లచ్చటపడలి యతి క్షిప్రముగ గుడారము నుండి పరుగెత్తెను. ఏల యట్లు బొంబఱపడు చున్నాఁడని యాయధికారి యాశ్చర్యపడి నెప్పుడిగ నడచుచు ఫిలి ప్పిని వైద్యశాలకుఁబోయి చూచెను. ఫిలి ప్పాజ్వరగ్రస్తనిపార్శ్వమునఁ దనమోకాళ్లపైవ్రాలి యతనిహస్తములను బట్టికొనియుండెను. అతనికిఁ గన్నీ రనివార్యమై కాటుచుండెను. మాటలాడనుండించెను గాని ఫిలిప్ప శక్తుఁడు కాకపోయెను. జ్వరశీడితునికన్న లూర్ధ్వచలనమునొందెను. వైష్ణవార్థన చేయుచుండెనన, వధరము పరిస్పందనము చెందెను. ఎట్టివికారముచేతను జూపశక్యములుగాని నిష్కళంకకృతజ్ఞత, నిర్భరసంతోషము, సంతృప్తకాలి యతని రమణీయపద నంబువై గన్పట్టుచుండెను. పచ్చినయధికారి యిదియంత చూచి “ఎన్నిదిన ములనుండియో వెతకఁబడుచున్న హర్షర్థ కాఁబోలును. వారి నివ్వడు కదలించఁ గూడదు” అని తనమనోవికారమును గనఁబడనీకుండ నచ్చోటు పదతి పోయెను.

“గో నా పె బుజముమీద వంగి ముద్దు పెట్టుకొంటిని.
ఆమె పెదవి విటేచి నవ్వి మొగము త్రిప్పెను.”

పుట. 309

నిజముగ నతడు హర్షయే. ఆబాల్యము సోదరసమానుడుగ నుండిన మిత్రనిహితముల స్పృశించినప్పుడు, బకించి యతనిని గుర్తించినప్పుడు, హర్షర్థ తనబాధలన్నిటి మఱచిపోయెను. దుష్టశాపారిధియందుఁ దేలియాడి తేలియాడి యతఁ డిప్పుడు తీరమునందలి కొమ్మలు బట్టికొనెను. ఇంక ముందు గఁడు. ఇదివఱ కెల్లో యతనిని గొనివచ్చుచుండిన శిథిలప్లవమువలని భయము కూడఁ బోయెను.

ఆమంచపుఁ గుక్కిరైచుండి హర్షర్థుల లేవదీసి ఫలిష్ఠగుడారమునకుఁ జేచ్చిరి. చాన్లెసుఫిల్లులు పార్శ్వమునఁగూర్చుండి జరిగినవిషయములన్ని చెప్పుచుండ వినివిని యంతకుఁబూర్వ మనేపర్యాయములు మోసపుచ్చిన హర్ష) మలేమోయని హర్షర్థ తలచెను. కొంతసేపటికి నిద్రించి పుంసవృక్షములఁ గాంచి కలవరించెను; వైద్యులమందులవలసను, గైనిన విక్రాంతివలనను, స్వస్థతచేరి తెల్లవాఱుగనే లేచి చుట్టుప్రక్కలఁ జూచెను. మిత్రులందఱు సుతోషముద్రాంకితవదనంబులతోఁ గనబడిరి. అప్పుడుమాత్ర మతడు తన కగవడినంత నిజమని నమ్మెను. అందుక నతడు విశ్వసించలేను.

ఏబదియవ యధ్యాయము

(ఉపసంహారము)

ప్రియమిత్రుల యుపచారములవలనఁ గ్రమక్రమముగ హర్షర్థున కొడలు కుదించెను. హర్షర్థ కనఁబడె నన సుతోషించువాడు మఱియొక్కఁడు కలఁడు. అతడు కాళిమాలి. ఫలి ప్పుతనిని దనగుడారమునకు రప్పించెను.

“ఫలిపూ! హర్షర్థునుగూర్చి నిరాశ చెందవల దని యెన్ని పర్యాయములు మీకుఁజెప్పితిని? సుత్తారుడు చంపఁడని యెన్నిసార్లు లనియుంటిని?” అని కాళిమాలి యచెను. సుత్తారుడు బ్రతికియుండినచోఁ గలసికొనము గదాయని హర్షర్థ మొసలగువారు తలఁచిరి. కాళిమాలి నిట్టూర్పువిడిచి సుత్తారుని బలువిధములఁ గొనియాడెను.

ఫిలిప్ప—నిన్ను సుల్తానుడు చంపడలచినప్పటికి నీ వలనియందు బరమ విశ్వాసము కలిగియున్నావు.

కాశి—నిజముగ నా కలనియందు విశ్వాసము కలదు. హిందూదేశమున నట్టి మహావీరు డిక్కఁ బుట్టఁడు. అలనికాశ్యసక్తి, జనవశీకరణము, సూక్ష్మచూషి యనన్య సామాన్యములు. నిరుపమాన ధైర్యశాలి కావున శూరమరణము నొంది వీరస్వర్గమున కేగెను. అతఁడు సేవకులపై మిలిలేని యగలవాఁడు; ప్రేమించినవారికి బ్రాణమిత్తుడు; మహాపురుషుడు !

ఫిలిప్ప—నీకు ద్రోహముచేసెను గదా ?

కాశి—నా కతఁడు ద్రోహముచేయకపోయినయెడల మీ రిప్పు డెచ్చటనుండి యుందురో ! విధి తప్పింప నెవ్వనిదశము ? నైవేచ్ఛయున్నచో నొక్కొక్కప్పుడు తృణమే పర్వతభేదమునకుఁ గారణమగును. విధికి జమాదారుడు నేనును సాధనము లైతిమి.

హర్ష—సుల్తానుడు నీకుఁజేసిన ద్రోహ మేమిటి ? కాశి ! మాయాంధ్రేయ శిబిరములో నిన్నుఁ జూచి యాశ్చర్యపడుచున్నాను. మావా రభయ మిచ్చిన వారిలో నీ వొకఁడ వనుచున్నాను.

కాశి—అబ్బో ! ఆకడ చాల గలదు. అంతయు ఫిలి మ్పెఱుంగును.

ఫిలి—అట్లుకాదు. నీవే చెప్పుము. నాకుఁ దబ్బిబ్బు కలుగవచ్చును. అయితే కాశిమాలీ! నీ వొకసుందరిని బ్రేమించితివే యా పెకుఁ గుశలమా?

కాశి—సాహెబ్! మీవలె మేము మాయాడువారినిగూర్చి మాటలాడము. అందువలన నేను నాభార్య క్షేమవార్త మీకుఁ జెప్పలేదు. మీ రడిగిరి గనుకఁ దెలుపుచున్నాను. నామనోహరిణి సుఖముగ నున్నది.

హర్ష—కాశిమాలీ! ఎవరాపె? ప్రేమకథయైనచో ఓనఁ గుతూహలము కలదు.

మొదట ననుమానించి తరువాత నుపకమించి యమీనాను నదినండి

లేవదీసినది మొదలు సుల్తానుని కొల్వవిడిచిపోవునప్పుడు ప్రోవో మదూరు నదివద్ద దాను ఘాతుకుల బాఠదోలఁడఱకుఁ గాశిమాలి వివరించెను.

హర్ష—నీ వివాహవిషయము త్వరగఁ జెప్పుము. తక్కినయంశము లప్రధానములు.

కాశి—కాదుకాదు. విను. వరుసుగఁ జెప్పినఁగాని తెలియదు. నేను ఘాతుకుల వలని బాధతప్పించిసోని స్వగ్రామముచేరి నెవ్వుదిగ నింటిలోఁ గాలము గడపితిని. రసవంతములైన కావ్యములఁ జదివితిని. కొన్నిపద్యములు వ్రాసి తిని. ప్రాద్దుఠాపుటకై నాచరిత్రము వ్రాసికొంటిని. కొన్నిదినము లిట్లు జరిగిన తరువాత నుద్యోగమునందుఁ గోరికగలిగి దానికై ప్రయత్నించితిని. మాజిల్లాసుబేదారుని స్థలము ఖాలీగా నుండెను. మంత్రికి గట్టుమిచ్చి యాయద్యోగము సంపాదించికొంటిని. పన్ను వసూలుచేయఁటయందు, నల్లరు లబఁచుటయందు, నాకుఁ దీరనిపని కలిగెను. అప్పటికి నేను హైదరాబాదున కెన్నఁడు పోయియుండలేదు. శిశువిషయమై మంత్రితో మాటలాడవలసినపని యొకటి యుండెను. పట్టణము చూచుటకూడఁ గలిసి పచ్చనని హైదరాబాదునకు బయలుదేఱి పోయితిని. మంత్రియు యువరాజును నన్ను గౌరవించిరి. యువరాజు సుల్తానుని ప్రవర్తనను గుఱించి, యతని జయకాంక్షలను గుఱించి, యాసక్తితోఁ బ్రసంగించెను. ఆహా ! ఏమాహైదరాబాదు పట్టణము! అచ్చటి జాగీరుదారులు, జమీందారులు నెంత శుర్యదగలవారు! పట్టణము చూచి తీరవలయును. నేను మాయూరికి బయలుదేఱకముందు మంత్రియింటి కేఁగి చెప్పివత్తమని యొకనాఁడు సాయంసమయమున గుఱ్ఱమెక్కిపోవుచుంటిని. ఒక ముసలిస్త్రీ ముచివస్త్రములు కట్టుకొని నాగుఱ్ఱము ప్రక్కకు వచ్చి కల్గెము పట్టుకొనెను. ఆమె యెవతెయో నా కప్పుడు జ్ఞప్తిరాలేదుగాని మొగముమాత్ర మదివఱకుఁ జూచినదిగా నుండెను. ఆమె పట్టికొనినతోడనే గుఱ్ఱము కాల్గెత్తి యెగిరెను. ఆమె భయపడి కల్గెమువదలి దూరముగఁబోయి గుఱ్ఱపువారిని గలిసి

యేమో మాటలాడెను. వాఁ డాపెకు నావిడిచి యెచ్చటనున్నది చెప్పిన తరువాతఁ దాను రాత్రి కక్కడకు వచ్చెదనని తెలిపి నావంకఁ జేయి యాడించిపోయెను. ఆపె యెవ్వ తెయై యుండునాయని నా కాచినమంత వింతగనుండెను. ఆరాత్రియొక్క స్నేహితుని కడకు వెడలవలసియుండినను బోషక యాపె వచ్చునని తెలిసినందున నింటిలోనే యుంటిని.

చీకటివడిన తరువాత నొకతె మఱియొక్క తెను వెంటఁబెట్టుకొని నా విడిదికి వచ్చెను. ఇద్దఱును ముసుగుపేసికొనియుండిరి. వారు నా సమీపము నకు వచ్చి నాపాదములమీఁదబడి సంతోషపూర్వకముగ మద్దుపెట్టికొనిరి; కొంతసేపటివఱకు స్ఫుటముగ మాటలాడలేకపోయిరి; ముసుగుకూడఁ దీసిన వారుకారు; ఎట్టకేలకుఁ దీసిరి. ఒకతె మీరాను. ఈమెను వెంటనే గుఱుతుపట్టి 'కాగిలించికొంటిని. హర్బరూ! రాడవయాపె సోజను. అమీనా బ్రతికి యున్నది, వచ్చినది స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుటకు నామన స్సెంతయాతురము నొందెనో నే నీప్పుడు చెప్పలేను. "నిమిషమైన నాగలేను. చెప్పము." అని యఘానాను గూర్చి వారి నడిగితిని. "మీర్ సాపాద్! భగవంతుని దయవలన నమీనా జీవముతో నున్నది." అని మీరాను చెప్పెను. "నిజముగ నా? అయితే యిప్పు డెవనియాలై యున్నదో! బహుశః గొప్పకుటుంబమువాఁ డెవ్వఁడో యాపె సొందర్యవతి యని విని పునర్విచారము చేసికొనియుండును. "లేదు. లేదు. ఇప్పటికి నాపె నిన్నుఁడప్పు మఱియెవ్వరిని స్మరింపదు. చక్కదనమున దేవకన్యలను మించియున్నది. ఆమెయొడలు, కన్నులు, కురులు, చేతులు, మొగము పూర్వముండినరీతి సుందరములుగ నున్నవి. నీవు సురక్షితముగ నిచ్చ టికి వచ్చితి వని వినఁగానే యిదివఱకుఁ గడచినసంవత్సరము లాపెకు గడియ లుగాఁ దోచెను." అని సోజను చెప్పెను. "మెడమీఁది గాయ మెట్లున్నది?" అని నే నడిగితిని. "అబ్బా! అబ్బా! అదేమిగాయమోకాని బాధపెట్టిపెట్టి మొన్న మొన్న నే మానినది. తినఁబోవుచు రుచులెందుకు? చూడవా? "అని మీరాను పలికెను." "ఇకఁ దాళఁజాలను. రమ్మ. నా కమీనాను జూపుము

నా కింకరు డెట్టికా లేదు. బహుశః వివాహమునా కయ్యుండకపోవునేమో! అయినను భగవంతుడు వ్రాసినవ్రాలు శప్పదు గదా.” అని నే నాతురముతో వాక్రచ్చితిని. వారు నన్ను సంతోషముతో నమీనాయుంటికిఁ గొనిపోయిరి. నేను విచ్చేదనని తెలిసి మునుఁగువేసికొని నాతోట కమీనాతల్లి యొకగదిలోఁ గూర్చుండియుండెను. ఆమెభర్త యుద్యోగవిధి ననుసరించి యెచ్చటికో పోయెను. కరుక నన్నియంశములు నావెతోడనే నేను మాటలాడవలసి వచ్చెను.

నన్ను నిర్వాజముగఁ జేమించి నన్నుఁజూచి నితరుల నొల్లని నా శ్రీయంబురాలు, నాసౌభాగ్యచరి, నామనోహరిణి, నాబహిష్కరాజము నివసించి యున్న చూటిలో నడుగుపెట్టినప్పుడు, నావె కొన్నినిమిషములలో నాకొం గిటుచుండి నాభార్యకాఁగలనని తలఁచినప్పుడు నాగుండె యెట్లు కొట్టుకొనె నో యేమనిచెప్పుదును? రణరంగములయందు యుధ్యుత్తైన్యమధ్యఁజుననున్న సమయములగుఁడ నుచితలవరము నాకుఁ గఁగియుండలేదు. ఆమీనాతల్లి నన్నుఁ జూడఁగనే యత్యానందముతో లేచి కఁగిలించినిని నాకు మర్యాద చేసి సూచించినట్లైన సంతసంతోషించి యందురో యని యనెను. “ఆమీనా యెచ్చటనున్నది? ఆవెకుఁ గాళిమాలి జ్ఞప్తియందున్నాఁడా? నేను సూత్రానుకూలము మానితిని. వైజాముక్తియ నుద్యోగము చేయుచున్నాను. ఆలస్యమెందుకు? ముల్లాసురప్పించి నిఖానదివింపుడు. ఆమీనాను గన్నులారఁ జూచి పూటాడసిండు. తాళఁజాలకున్నాను.” అని నేను వాక్రచ్చితిని. “ఛీ! ఏమాతొందఱ! వేడివేడి పాలుత్రావిన మూలిమీనములు గాలును.” అని యామె యనెను. “అమ్మా! మాప్రేమ నీ వేమెఱుఁగుదువు? ఇన్ని సువత్సరము లకు నెలవుగ నేడు చూడఁబోవుచుండ నీ విట్లనవచ్చునా? నే నిచ్చటనున్నా నని యమీనాకుఁ జెప్పుము.” అని యంటిని. “ఁకుండు. ఇప్పుడే వచ్చెదను.” అనిచెప్పి యామె పోయెను. నేను లేచి మోహతిరేకంబున నేమి తోచక

యట్టిట్టు తిరిగితిని. నదిలోనూడి యమీనాను దీసిననాడు జనించిన మచ్చున తాపాబు ద్విగుణితమై మరల నేతెంచెను. ఆమెవెనుక నొసగినముద్దు నా పెంపులమీద నున్నట్లే యుండెను. శలువువద్ద గాల్గవచ్చుడు వినబడెను. అమీనాల్గ్ల వచ్చుచున్నదేమోయని యరుకొంటిని. ముసుగువేసికొని యరు మానించుచు నొక్కతె తలపుతీసికొని వచ్చెను. ఇక సందేహించుట వెట్టితన మని తటాలునబోయి యామెను గొంగిలించికొంటిని. అమీనాయని నాకుఁ దెలియును. వెంటనే ముసుగుతొలగించితిని. నాయానందమున కప్పుడు మేర లేదు. ఆమెను నాహృదయములో గ్రుచ్చికొంటిని. మాయిద్దఱుమార్తె లైక్యముచెందెను. ఆ నాభాగ్యదేవతయొక్క చక్కదన మేమనివర్ణింతురు? వెనుకటికంటె వన్నెపొచ్చి శరీరము మిసమిసలాడుచుండెను. కన్నులు, కౌతిహించి మోహజనకంబులై యుండెను. ముఖము తరుణవికాసము నొంది నన్ను బరవశుఁ జేసెను. సన్నిహిత వదలిపోవలదని బతిమాలినట్లు ముద్దు వచ్చెడు కనుగవలతో నాపె నన్ను వీక్షించెను. ఆమెచేయి నాచేతియందుండి వణకెను.

అమీనాభావమును గ్రహించితిని. “సాభాగ్యవలీ! నిన్ను విడనాడను. నీవు నాధానవు. నేను నీవాడను. నాధనము, దేహము, స్థాణము నీవి.” అని యరురాగపూర్వకముగఁ జెప్పితిని. తల్లివచ్చి నా కౌగిలునున్న యమీనాను జూచి “ఓసి సిగ్గుమాలినదానా! ఇదేమి బులుపే” యని మెల్లగఁ సీసమిచ్చెను గాని, యమీనా నాతోఁమ్మలొక దలదూర్చి ప్రక్కకుమరలి తల్లివంక దీన దృక్కులతోఁ జూచెను. అప్పుటి యమీనా కన్నుదోయి యితరులకే జాలి పుట్టినవఁ జాలియుండఁ దల్లిమనస్సును గరంచెనని చెప్పవలయునా? కూతునకు మగనియందుఁ గల ప్రేమనుజూచి యానందించి తల్లి యూరకుండెను.

ఆరాత్రి గడచినది. మఱునాటి సాయంత్రము ముగ్ధా వచ్చెను. అంతయు సిద్ధముగ నుండెను. జరుపవలసిన తంత్రకూడ స్వల్పముగ నుండెను.

భోరానుమంత్రిములమాత్రము కొన్ని చదువవలసి యుండెను. కొందఱు భాధువులు మిత్రులు వచ్చిరి. చాచియెదుట వివాహపత్రము వ్రాసితిని. ఆమీ నాకుఁ గల స్థిరచరమాపందైన సొమ్మంత నాకు వచ్చెను. గదిలో నొకతెర గట్టిరి. స్త్రీలువచ్చి తెరచాటునఁ గూర్చుండిరి. వారియంతలచప్పుడు, గాజుల ధ్వని, చెవులకు విందై వినవచ్చెను. మంత్రిములను మఱ్ఱలు చదివిరి. నేనువ్రాసిన పత్రము మీఁద సాక్షులు చేర్చాలు చేసిరి. తల్లియమీనాకు మంగళాశ్చిరవ నము కావించెను. పరిజనులు “అమీనా ! అమీనా !” అనియెఱచిరి. కొన్ని నిమిషములు గడచినతరువాతఁ జెర యెత్తబడెను. అందఱు నచ్చటినుండి లేచి పోయిరి. మేమిద్దఱము తప్ప నెవ్వరు లేరు. ఏమిఁజ్ఞుంతును ? స్వల్పలాకమున నప్పరస్సంభోగము ప్రాపించు పుణ్యాత్ముడుకూడ, నప్పుడు నేను బొందిన యానందము ననుభవించియుండఁడు. నిమేషములు, గడియలు, జాములు దాఁటెను. వెనుక సంభవించినకష్టములను గూర్చి, ఖానుఁడు నఱకవచ్చినప్పటి కడఁగఁడ్లను గూర్చి, మాటబోడుకొనుచునే యుంటిమి.

“అమీనా” నీవప్పుడెట్లు తప్పించికొంటివి. గాయమెక్కడఁ దగిలినది? చూపుము.” అని యడిగితిని. యువతీరత్నములకు నహజుడైన లక్ష్మణో నామె మెత్తని బంగారుపలకవలెఁ గోమలముగనున్న వీరపుమీఁది చెఱుంగు తొలఁగించి రవిక విప్పి “ఇదిగో ! దాని ధర్మానఁ జంద్రహార మడ్డమురాలట్టి యంత మాత్ర మున్నదిగాని లేకపోయిన తొమ్మదాఁకఁ గత్తి విగఁబడి ప్రాణాలు—” అని వచించెను. నే నాపెబుజముమీఁద వంగి గాయమును ముద్దపెట్టికొంటిని. ఆమె వెదవి విఱచి నవ్వి మొగము త్రిప్పెను.

“అమీనా! నవ్వు సరియేగాని యిటు మరలి యాసాంతము చెప్పుము.” అని నడుము పట్టికొని నావైపునకుఁ ద్రిప్పితిని. “నాకు గాయములేగిలిన తరువాత నేనేమియెఱుంగను. కొంతనేపటికిఁ గన్నులు తెఱవఁగ నొకగుడిసెలో నుండిని. సోజను మీరానులు నాప్రక్కన నుండిరి. సోజను నెవ రెఱుంగరు ?

పాడుముండ. దానిని నేను సగ్గతికే రాసియలేదు. తరువాత నది యెంతో చెప్పి యెన్నోయొట్టు పెట్టికొని నా గవచారాలు చేసెను గనుక, దానిని నమ్మి తిని. నన్ను బరుండఁబెట్టిన గుడిసే దాని కూతురి. దానియల్లుడు సిపాయి యట. ఇంటిలో నందఱు నామీఁదఁ బంచస్రాణాలు విడుచుచుండెడువారు. జుబ్బ కట్టుమాడ్చి కట్టు శ్రద్ధతోఁ గట్టి పుడు మానఁజేసెను. ఒడలికిఁ గొంచె మూసి వచ్చినతరువాత మావా రెక్కడ నున్నారని వానిని వీరి నడిగితిని. ఖానుడును గాళిమాలియు యుద్ధములోఁ బోయిరని తెలిసినది. ఇప్పుడు చెప్పఁ గూడదు. గాని మీకొక కెంత కృశించితి ననుకొన్నారు ? యుద్ధాలు గిద్దాలు సద్దమణిగిన తటవాతఁ దేదరాలియలె బయలుదేఱి మీరాయును సోజును వెంటఁబెట్టికొని దేవునికి మ్రొక్కుచెల్లించవలె ననుమిషతోఁ గోటదాటి మాదేశపు పాడులోఁ బడితిని. ఆపాడులో మానాయన లేడు. సికంధర్ బేగు మాత్ర ముండెను. ఆయన మానాయనను స్నేహితుడు. అతని కూతులతోఁ జిన్నప్పుడు నే నాడుకొంటిని. అందుచే సికంధర్ బేగు నా కొకపాలకి యిచ్చి యీ హైదరాబాదునకుఁ బంపెను. ఎంతైనఁ బుట్టినింటితో సాటిగాదు. ఇక్కడకు వచ్చినతరువాత మరల నొడలునచ్చి యితమాత్రము మీ కగవడఁగలిగి తిని.” అని యమీనా సన సృతాంతమును జెప్పెను. హర్షహర్ష ! ఫిలిప్సు ! అమీనా ప్రేమను నాయానందమును జెప్పుచుఁ బోయిన మీకు విసుగుపుట్టును. కనుక నావిషయ మాపెదను. నేనమీనాను బెండ్లాడితిని మాతల్లి కుశ్రమము ప్రాసీతిని. ఆమె సంతోషముచేఁ బరవశయై నన్నుఁ జూచుటకై హైదరాబాదునకు వచ్చెను. మామేనమామ మాయింటిపనులన్ని చక్కఁబెట్టించు చుండెను గావున నేను మాయత్తగారియింటనే చాలదినము లుంటిని. ఇంతలో నమీనాతండ్రివచ్చెను. ఆకుటుంబముయొక్క సంతోషము మీరే యూహించి కొనఁగలరు. నాపేరు పట్టణములో నల్వరకుఁ చెలియఁజొచ్చెను. సుల్తాను నితో యుద్ధము జరుగుచున్నదని యొకకింపవంటి పుట్టెను. నైజాము సర్కారు

వారు న న్నొక గుఱ్ఱపుదళమున కధిపతినిఁగాఁజేసి యొకచిరుదు నొనఁగిరి. “సీశార్వవరాక్రమములు యుద్ధముఁగఁ గనఁబఱచి పేరు తెచ్చికొనుము. నీకు జాగీరు నిచ్చెదము.” అని మంత్రి చెప్పెను. తనపాత జరిగినదంత మీఁఁజూచుదురు. మాయూరికి సమీపముననే పెండు జాగీర్లుగ్రామములకు మా కీచ్చిరి. దీనికిఁ దోడు మాపిత్రాధిపము కలదు. అయిదువందల గుఱ్ఱములు గలవు. మాదీవనమునకుఁ గొఱుతలేదు. మాతల్లి పూర్వకాలపుస్త్రీ గనుకఁ బెండ్లి సరిగా జరుగలేదనియు, భాగ్యవతుని కూతును మఱియొక తెను వివాహమాడి యన్ని పేడుకలు చూపవలసినదనియు నన్ను బలిచూలెను. కాని నేను బ్రియురాలైన యొక్కతరుణితోడనే తృప్తిపొందితిని. మాకులస్థలందఱు నీతిరస సుండవలెననియే నాకోరిక. అనేకభార్యలఁ బెండ్లాడి తనకును భార్యలకును సౌఖ్యము లేక, కలహములచేఁ గలఁతనొంది కష్టములసాలైనవారి ననేకులఁ జూచితిని. ప్రేమ కెప్పుడును విభాగ ముండరాదు” అని కాళిమాలి తనచరిత్రమును సాకల్యముగఁ జెప్పెను. ఫిలిప్ప మొదలగువారు కాళిమాలి యాదార్థ్యమును గొనియాడిరి. “మేము మామాతృదేశమున నివసించునప్పుడు, కాళిమాలీ! నిన్ను సీభార్యను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనుచుందుము. తప్పుగా నీకుఁ దోచునై యెడల నాపె సౌఖ్యముగా వర్ధిల్లవలయునని కోరితిమని సీభార్యకుఁ జెప్పము. నాభార్యను సీభార్యకుఁ జరిచయము కల్గినట్లైన నాకానందముగ నుండును. అమీనావంటి నిర్మలహృదయను నాభార్య తప్పక ప్రేమించును. కాళిమాలీ! నాభార్యను నీకు పెంతుళూరిలోఁ జూపుదును. “అమెను గుఱించి సీభార్యకుఁ జెప్పము.” అని ఫిలిప్ప సప్రేమముగ వాక్రచ్చెను. కాళిమాలి కన్నులనిండ గిట్టిన నీరు తిరిగెను. “మీచిత్రవృత్తిని గుఱించి మీస్వభావమును గుఱించి నా కిదివఱకుఁ గల యభిప్రాయములు మాఱిపోయినవి. నాప్రాణ ముండునంత వఱకు మీయ్దు మఱవను. అమీనామీద మీరు చూచినదయకు నేను గృతజ్ఞుఁడనై యుందును. మీయ్దుఁగూర్చి యమీనాకుఁ జెప్పెదను. మీరు మీ పచ్చని

మనోజ్ఞప్రదేశములలో మెలగుచేళలను, జల్లని తోటలలో జైల్లనీడల సంచరించు సమయములందును, ధ్వనించుచు బాటునేకుల తీరముల విహరించు నిమేషములందును, నమీనా గాళిమాలీలు మిమ్ము బ్రేమించుచున్నారని యొక యాకాశవాణి మీజ్ఞానకర్తృములకు గోచరమగుచుండుచుగాక. మమిద్దణ ముఱవకుండు. ఈదినమునకు బోయివచ్చెదను. సెలవు." అని గద్దదస్వరముతో గాళిమాలి పలికి చనెను.

పిమ్మట గొలకకాలమునకే ఫిలిప్పు ససైచ్యుడై బయలుదేఱెను. కాళిమాలి తన గుఱ్ఱపువళిముతోగూడ ఫిలిప్పును వెంబడించెను. వారు నెమ్మదిగ మజిలీలు చేయుచు బోయిరి. హర్షర్ష దృఢపడినందున గుఱ్ఱము నెక్కి కాళిమాలి గుఱ్ఱముతో బరుగెత్తింపఁ గలిగెను. బెగుళూరు చేరి యందఱును గొంతకాల మచ్చట నాగిరి. ఫిలిప్పు భార్య చెన్నపట్టణమునుండి యచ్చటికి వచ్చెను. చిరకాల వియోగసూత్రపులయిన సోదరీ సోదరులు (ఎళీనాహర్షర్షులు) కలిసికొని పరమసమైదము నొందిరి. ఎళీనాను కాళిమాలి చూచెను. అత్యంత సౌందర్యవతియైన యాపెను టెప్పవాల్వక చూచుట దోషమని తలచినను నచట నుండినంతకాల మతఁ డామెను మనఃపూర్వకముగ గౌరవించుచుండెను. అతఁ డిల్లు చేరిన తరువాత స్రుతికినంతకాల మప్పుడప్పు డమీనాను, బిడ్డలను, దగ్గఱ గూర్చుండఁబెట్టికొని యా యాండ్లయే తరుణీమణి మృదుశరీరసౌభాగ్యంబును, వికాలనేత్ర సౌందర్యంబును, సువర్ణ వికారమంతల రామణీయకంబును నతి కుతూహలముతో వర్ధించి చెప్పుచుండెడువాఁడు. కాళిమాలి స్వగ్రామమునకుఁ బ్రయాణమయి ఫిలిప్పునొద్ద సెలవు పుచ్చికొనుటకు వచ్చి "నేను త్రోవలో బాలాపురమువద్ద ఫకిరును గలిసికొందును. అతఁ డిప్పటికిని జీవించియున్నాఁడు. మిమ్ము నప్పుడప్పుడు తలచుకొనుచుండును. ఆయన కేవలము వార్తలు చెప్పెదరా?" అని యడిగెను. "నేనుగూడ నంద సుక నీవెంట వచ్చెదను. ఒకరోజు ప్రయాణమేకదా!" అని ఫిలిప్పు వాక్రుచ్చెను.

హర్షార్థులు తానుగూడ బ్రయాణ మయ్యెద నని చెప్పెను. అండలులు బయలు
దేటి బాటాపురము చేరిరి. వీరిని జూడంగనే ముసలి ఘోరనకుఁ గలిగిన సంతో
షము చెప్పి శక్యముకాదు. తాను వెనుకఁ జేసిన యుపకారము లన్నిటి చాచు
సంపూర్ణముగ గ్రహించిరని నమ్మి, యపూర్వవస్తువాహనములచే, ధనకన
కాంబరారులచే, నమూల్యమణిఁగణించుచే బొందరాని సుతుష్టి సత్వఁడు
చెంచెను. ఫలిష్టు హర్షార్థు లతనికి వస్త్రాశన మేర్పఱచిరి. అప్పటినుండి యతని
నూతనాభిరూపాలదానము సప్తక్షింపవలసిన యవసరము తీఱెను.

ఆచ్చట నేటికిని దృగ్గోచరములగుచు బభిషుల హృదయముల నాకర్షించు మనోజ్ఞవృక్షశ్రేణులక్రింద ననివాచ్యమైన విచారముతో మిథ్యలు వియోగము నొందిరి. కాశిమావి యెగిరి గుఱ్ఱముపైఁ గూర్చుండుట భరిష్టు హర్షర్థలు చూచిరి. నిమిషములో నశఁడు దూరవర్తియై చెట్లచాటున నప్యవ్యంక డాయెను. వీరు మరల సెప్పుడును గలియలేదు గాని, జీవించి యుండినంతకాల మొకరి నొక్కరు మఱచినవారు కారు.

కోట యొక్క యులయధీన మైనతరువాత మూడవదినమున నిద్రింప
చుచున్నట్లు కోటయొక్క బహిర్ద్వారము దాటి కావేదినదిని దరింప బోవు
చుండిరి. వారిలో నొకఁడు దిట్టమైన పొట్టిగుఱ్ఱముమీద మోయరాని బరువు
వేసి దాని నదలించుచు జనుచుండెను. గడచిన రెండు రాత్రులయందును
వర్షము విస్తారముగఁ గురిసెను కాని నదిలోమాత్రము నీరు పెచ్చలేదు.
“మదారూ! పేగముగ రమ్మ. ఇది బరువు మోయలేక వెనుగులాడుచున్నది.
ఏమిట రాలేదు. మన మవృష్టవంతులము. సులభముగ దాటవచ్చును.” అని
వారిలో నొకఁడనెను. ఇతఁడెవ్వఁడో చదువరులు జ్ఞప్తియందుంచినాని
యుందురు. “ఇది నడవలేదు. జమాదారు సాహేబ్! బరువున కణఁగిపోవు
చున్నది. ఇంకొక గుఱ్ఱమును గొని దానిమీద నుగము బరువువేసికఁ జేలికగ
మండును. అబ్బో! ఈబరు విడేమి మోయఁగలదు?” అని మదారుఁడనెను.

“ఎందుకు వ్యర్థముగా రెండు గజ్జాలు. డబ్బు బండుగ. నాచేత: గాదు. ఒక్కటి చాలును. దీనికి రోగమా మోయకపోవుటకు?” అని జమాదారుడు. బలికెను.

అనేక సంవత్సరమునుండి యితః డబ్బు మార్గముల నాన్వించిన ద్రవ్యము, పెండియచ్చులు, బంగారుకడ్డీలు, విలువగల వస్త్రపులు నగణ్యములై యుండెను. రహస్యము లెఱిగినవాడగుటచే నితఃడు సుల్తానుడు వచ్చిన దినమున నందఱు కంటే ముందుగ సొమ్ములు, ద్రవ్యము, కనకాబరాదులు నిన్నిరోధముగ దోచెను. అన్ని కలిసి యేనుగుకూడ మోయఁజాలని బంపు గలిగియుండెను. ఇంతబరు వాపొట్టిగుట్టముమీఁద వేసిన నది యెట్లు కదలగలదు? హహహా హహమదూరూ? మనము చెన్నపట్టణమునకుఁ బోయి పరంగీలతో వ్యాపారము చేయుచుండవచ్చును. మనల నక్కడ నెవ్వ రెఱుంగుదురు?” అని జమాదారుడు సంతోషించుచు బలికెను. “మంచిమాట నెలవిచ్చినారు. అంతకుఁ బో మేలైన త్రోవ యిప్పు డేది లేదు,” అని మదారుడు సవినయముగ ననెను.

వీరిద్దఱును గుట్టమును నడిపించికొనుచు నగిరీరమునకుఁ జేరిరి. తోట కెదుట నది వికాలముగ నుండెను. నీటియడుగునఁ బెద్దబండ చాలదూరము. వ్యాపించి ప్రవాహవేగముచే ఛిద్రితమై కోసులు గలిగి హెచ్చుతగ్గులుగ నుండెను. గుట్ట మీబరువువేసికొని యాబండలమీఁద నడచుట మిక్కిలి కష్టము గావున ననేకపర్యాయములు కాలుజారి పడుచులేచుచు బోయెను. చివర కది కదలఁజాలక యొకచోట బరుండి రొప్పు నారంభించెను. “నీదుంబ తెగ! సేవు చావ! లెమ్ము. లేవవా? (తోకను మెలియఁబెట్టుచు) మదూరూ! కొంచెము తోడువట్టు. లేవనెత్తుదము.” అని జమాదారుఁ డఱిచెను. ఇద్దఱును గట్టపడి దానిని లేవదీసిరి. అది రెండడుగులువేసి మరల గ్రాహణమైనది. జమాదారుని కేమి తోవలేదు. అతఃడు నైరాశ్యము చెందెను. మాటలు విప్పి తామే కొంచెము కొంచెముగ గట్టునకు మోసికొనిపోవుద మనుకొని యిద్దఱును గోత

ములను చింపుచుండ మహాధ్వని యొకటి వినబడెను. “ఆదిగో! ఆధ్వని యేమిటి?” అని మదారుడు డులికిపడి యడిగెను. “పిఱికిగాడిన! ఏమిలేదు. గాలివీచుచున్నది.” అని జమాదారు శోభముతోఁ బలికెను.

నిజముగ నది వాయుధ్వని కాదు. కావేరీనది మిక్కిలి వేగముతోఁ గూడడుగులయెత్తున వచ్చుచుండెను. అలలు, నురుగులు భయంకరములై యుండెను. కట్టెలు కంపలు పైనిఁ దేలయాడఁ ద్రోవలొ నెదురైనదానినెల్ల ముంచివేయుచు భగవచ్చక్తిరూపంబు దాల్చి రూపేశంబుతో సంచరించు చుండెన నచ్చుచుండిన కర్దమిక్యతవికాలప్రవాహంబుయొక్క గర్జితములు హృదయవిదారకములుగ నుండెను. నదీమధ్యమున నంతటంతట జలము గిట్టునఁ దిరిగి యణగి యుండుచుండెను. కట్టోలసంఘటనంబున నుద్యుష్టిన నీటిబిందు వులు వాయువులలోనికి లేచి దూరముగఁ బడుచుండెను. మదారుడు మొదట ధ్వనివిననప్పుడే యతిర్హరితముగ గట్టునకుఁ బోయెను. జమాదారుడు తిట్టుచు విసుగుకొనుచు మూటలు విప్పచుండెను గాని పీటముట్లవేయబడినందున వచ్చినవికావు. పాపము ! అన్నిసంవత్సరములనుండి యార్జించిన ద్రవ్యము విడిచిపెట్టిపోవుట కలనీకఁ బ్రాణ మొప్పుకపోయెను. నిరాశతోఁ గత్తిదూసి యతఁడు మూటలఁ గోసెను. బంగారుకడ్డీలు క్రిందబడెను. మోయగఁగినన్ని యెత్తికొని యతఁడు తీరమువేరఁ బరుగెత్తెను. కాని ప్రవాహము విజృంభించి చుట్టును ధ్వనించుచుండెను. మదారుడును గట్టునఁగూడిన మఱికొందఱుజనులు నేదో యొకతాయుచూపి దానిమీఁది కెక్కుమని కూతలువెట్టిరి. కాని జమా దారునికి వారిమూటలు వినబడలేదు. వారిచేతినంజులఁజూచి యెత్తైనరాతి నెక్కుమనుచున్నారని యతఁడు గ్రహించి దాని నారోపించెను. ఎక్కడ పోయినచో నడనిని. బ్రవాహము ముంచివేసియుండును. ఒక్క నిమేషమువఱ కల దాయున్నతలపై నిల్చుండెను. నీరు హెచ్చిహెచ్చి యతని పాదముల మట్టునకు వచ్చెను. అతఁ డారాతినిఁ గట్టిగఁ బట్టికొని భగవంతుని ప్రార్థించి

యేడ్చెను. అయ్యో ! ప్రవాహవేగ మధికమాయెను. గర్జజ్వలములు మైకాదైకి నేతెంచెను. అతఁ డేమితోఁజుక తచ్చిలాగ్రం బారోహించి నిల్చుండ యత్నించెను. మైసిఁ బెట్టఁబోయినప్పుడు - కటా - కాలుజాతెను. అతఁడు పెద్దకేకపేసి చేయియాడుచుటమాత్రము గట్టుననున్నచారు చూచిరి. పిచ్చటి నిమేషమున జమాదారుఁ డేడి ! భీకరతరంగంబు నిజగాంభీర్యంబునఁ బోరి యనివార్య విజృంభణముతోఁ బ్రభ్రమించుచుఁ బోయెను. నదీజలంబులమై ప్రాణిచిహ్నం బేదియుఁ దరువాతఁ గన్పట్టలేదు.

బెగుళూరిలో హర్షర్ష చాలకాల మాగలేదు. ఇంటి కుస్త్రములు ప్రాసినవరువాత నెలదినముల కతఁడు బయలుదేతెను. సముద్రముమీఁద నహాయములు కలుగుచున్నచని వందలు వెప్పినను హర్షర్ష లక్ష్మ్యపెట్టర ప్రయాణముచేసెను. ఆమీ, స్వగృహము లోప వేటొందరని మనోనేత్రమునకుఁ గన్పట్టలేదు. దానికొక కలఁ దెలిత ప్రహతహావడెనో మనకు నిర్ణయపడనికాదు. అతనికి దినములు చారములుగ నుండెను. బయలుదేరిన దైవమహాసముల కిండ్లాండులగాని నోరునదిముఖంబున లంగరుపెసిరి. ఫలెప్పు చాల్లెను తరువాత రాసుండిరి.

1799 వ సంవత్సరము డిశంబరు నెలయందొక యుల్లాసకరమైన దినమున నాలుగుగుఱ్ఱములబాడి యలిత్వరితముగ—పట్టణమునకుఁబోయి పూట కూలియింటివద్ద నాగెను. “ఇక్కడఁగాదు. మాస్వగృహమునకుఁ బోవలయును. మాయింటి కాల్చి నని పేరు. దాని నెఱుంగుదువా? అచ్చటికిఁ జోలము. త్వరగఁ బోనిమ్ము.” అని బుడిలోఁ గూర్చుండినయతఁ డనిచెను. పూటకూలియింటి యజమానుడు బుడిలోని యితని నొకనిమేషము తెప్పవల్పుకచూచి “కాడు కాడు. కాంటనుమార్పుకాదు. అతఁడింత యెత్తులేడు. ఇంతకంటె జక్కునివాడు” అని తనలోఁ దాననుకొని మరల నతని వంక గొంఁచమునేపు చూచి “కాంటను కుమారుడే. చూడు పోలేక.” అని

నూశ్చర్యముతో విగ్ధులై చాల్చుచును. “అవును. నేను కాంటను కుమారుడనే. నాపేరు హర్షర్ష. నాతో కేమైన మాటలాడఁ బలఁచితిరేని శిశువుముగఁ గానిండు. పోవలయును” అని బుడిలోనియఁడనెను. పూటకూలియజమానుఁడు కనఁటాసి “సెగురవేసి హుట్టా హుట్టాయని సంతోషనూచకములైనకేకలు వేసి “నీవు బ్రతికియున్నావని మే మెప్పుడు తలఁచలేదు.” అని పలికెను. “మరల వచ్చి. నిన్నుఁ గలిసికొందును. నమస్కారములు.” అని యతనికిఁ జెప్పి హర్షర్ష గుఱ్ఱముల నవలంపుఁడని బుడిమనుష్యులఁ ద్వరపఱచెను.

ఆ సమయ నాల్పులుగా నామి, కాంటను, మినెను కాంటను మొదలగు వారుపలు సంగ్రహముతోఁ గూర్చుండి నవ్వదుఁ గేకలువేయుచు బుడిచక్రముల చప్పుడెప్పుడు విసవచ్చునాయని వేచియుండిరి. ఆమియొక్క మనోవికారముల వర్ణించుట కష్టము. ఆమె సౌందర్యము హెచ్చెను; ముఖము వికాసముచెంది ప్రకాశించుచుండెను; కఠినకాంతి మనోజ్ఞముగ నుండెను, వెనుకటికంటెఁ గన్నులసోయగ మధికమై వదనమునకు నూతనలావణ్యము నాపాదించుచుండెను. అంతఃకంటె ముందుగ బుడిచప్పుడు విసినయాపెయొక్కతె గలదు. ఆమె యామి. తక్కినవా రామిముఖమును గనిపెట్టుచుండిరి. అదివఱ కనేక వికారములను త్తణిత్తణిమునకుఁ బొందిన యాపె మొగము ప్రకాశమానమాయెను. ఆమె యెక్కువయాస క్రితోఁ జప్పుడుని తటాలునఁ దలుపు తెఱచి బయటికిఁ బోయెను. ఎవ్వరు నామెను వెఱబడింపలేదు. చుట్టప్రక్కలం దిలకించి తిరిగివచ్చి యాపె కురిచిలోబరుండి ఊగిమ్ము మీఁదఁజేయిపేసికొని యెగరొకఁడెను. ఇంతలో శరవేగముతో బండియే తెంచెను. అది యాగకముందే దానిలాని యూలఁడు క్రిందికి దుమికి సంతోషపరవశులై యున్న కేవలముదాఁటి యింటిలోఁ జొరఁబడి కుటూహలముతో నడసికొఱకు వేచియున్నవారమధ్యమన నగపెంచెను. కురిచిలోనుండి యామి యెగిరిచేతులు

చాచి యత్సంతానంబున నతని గొంగిలిచెను. హంబర్డు నిశ్శబ్దముగ నాపెను అగ్గిముఖో గ్రచ్చింపెను. ఏకినచారులు బాష్పపూతనేత్రములతో నసెచుట్టు గుమిగూడిరి. వారిబాష్పము లానంబునజనితములు. మృతినొందెనని యాశవదలబడిన హంబర్డు మరలఁ జూచుటవలనఁ గలిగిన పరమహర్షముచే వారు పూర్వదంకిముల నన్నిటి మఱచిరి.

చిరవియోగమునందు సయితము చాంచల్యము లేక తనను బ్రేమించి పరిచిన యవతిని హంబర్డు గాఢపరిష్కంగమునఁ జేర్చివొనినప్పుడు చూచినవా రాయురుపుర యాధ్యాత్మికబుధము నెల్లలమై, వారు నిరంతరాయంబైన యానందము ననుభవించు రని తలచిరి.

స మా ప్త ము.

ఓంకారాతిశ్యాతిశ్యాతిః.

చెన్నపురి: పబ్లిక్ రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి.

‘వావిళ్ల’ ప్రెస్సున ముద్రితము—1953

